T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

BİNGÖL İLİNİN BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

Mücahit OĞUL

2502180016

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mesut DOĞAN

İSTANBUL – 2023

ÖZ

BİNGÖL İLİNİN BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

Mücahit OĞUL

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Bingöl ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi Bingöl ili oldukça yüksek ve engebeli bir sahada bulunmaktadır. İklim ve topoğrafya özelliklerinden dolayı Bingöl ilinde yerleşme geç bir tarihte başlamış olup çalışma sahası tarih boyunca önemli bir yerleşme merkezi olamamıştır. 1936'da il statüsü elde edilince Genç, Solhan, Kiğı ve Karlıova Bingöl'e bağlanmıştır. 1987'de Adaklı ve Yayladere, 1990'da da Yedisu Kiğı'dan ayrılarak müstakil birer ilçe haline getirildikten sonra Bingöl iline bağlı ilçe sayısı Merkez ilçeyle beraber 8'e yükselmiştir. Bingöl ilinin beşeri ve ekonomik özelliklerinin incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, doğal özelliklerin beşeri yapıyı nasıl şekillendirdiğini daha iyi anlamak amacıyla ilin; jeolojik, jeomorfolojik, iklim, toprak, bitki örtüsü özellikleri ve su kaynakları açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilin beşeri özelliklerinden yerleşme tarihi, nüfus ve yerleşme özellikleri derinlemesine incelenmiştir. Çalışma alanında yerleşme tarihi başlangıçtan günümüze kadar dönemlere ayrılarak irdelenmiştir. Nüfus özellikleri ildeki tüm ilçeleri kapsayacak şekilde analiz edilmiştir. Kır ve şehir yerleşmeleri; mesken tipleri, arazi kullanımı, şehirsel gelişim gibi konularla yerleşme özellikleri başlığında her ilçeyi ayrı ayrı kapsayacak şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilin ekonomik özelliklerinden; tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, madenler ve enerji kaynakları, ulaşım ve turizme değinilmiştir. Çalışmanın sonuç ve önerilerinde Bingöl ilinde tespit edilen ekonomik ve mekânsal sorunlar ortaya konulmuş ve coğrafi bakış açısıyla bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Beşeri Coğrafya, Yerleşme, Ekonomi, Tarım

ABSTRACT

HUMAN AND ECONOMIC GEOGRAPHY OF BİNGÖL PROVINCE

Mücahit OĞUL

Bingöl province, which is the subject of this study, is located in the Upper Euphrates Region of the Eastern Anatolia Region. As in the whole Eastern Anatolia Region, Bingöl province is located in a very high and rugged area. Due to the climate and topographical features, the history of settlement in Bingöl province started late and has not been an important settlement centre throughout history. In 1936, Genç, Solhan, Kiğı and Karlıova were joined to Bingöl when it became a province. After Adaklı and Yayladere were separated from Kiğı in 1987 and Yedisu in 1990, the number of districts of Bingöl province increased to 8 with the central district. This study, in which the human and economic characteristics of Bingöl province are analysed, consists of three parts.

In the first part of the study, geological, geomorphological, climatic, hydrography, soil and vegetation characteristics of the province are explained in order to better understand how natural features shape the human structure.

In the second part of the study, the history of settlement, population and settlement features of the human characteristics of the province were examined in depth. The settlement history in the study area has been analysed by dividing into periods from the beginning to the present day. Population features were analysed to cover all districts in the province. Rural and urban settlements have been analysed under the heading of settlement characteristics covering each district separately with topics such as dwelling types, land use and urban development. In the third part of the study, the economic characteristics of the province; agriculture, animal husbandry, industry, trade, mines and energy resources, transportation, and tourism are discussed. In the conclusions and recommendations of the study, the economic and spatial problems identified in Bingöl province are expressed and suggestions for the solution of these problems are offered from a geographical perspective.

Key Words: Bingöl, Human Geopgraphy, Settlement, Economy, Agriculture

ÖNSÖZ

Çalışma alanımız olan Bingöl ili ülkemizin en az gelişmiş yörelerinden biridir. Bingöl ili, sahip olduğu doğal ve beşeri özellikler sayesinde farklı bir konuma oturmaktadır. Ancak bu özellikler Bingöl ilinin kalkınmasına avantaj sağladığı gibi içerisinde birtakım olumsuz etkenler de barındırmaktadır. Çalışmamızda, bu avantajlar ve dezavantajlar nedenleriyle beraber ele alınmış ve "Bingöl ilinin kalkınması için neler yapılmalıdır?" sorusunu gündeme getirmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın hazırlanması süresince dört mevsimde de arazi çalışmaları yapılmıştır. Arazi çalışmalarında gözlem metodunun yanı sıra yerel halkla iletişime geçilmiş, sorunları dinlenmiştir. Bu yöntem bir yöredeki sorunları tespit etmede kullanılacak en geçerli yöntemlerden biridir. Ayrıca mekânsal gelişim ve değişim de bu yolla kesinleştirilerek çalışmaya aktarılmıştır.

Daha önce Bingöl iline bağlı ilçeleri içeren tezler ve bilimsel yayınlar yapılmıştır. Ancak ilin tamamını kapsayacak şekilde beşeri ve ekonomik özelliklerinin olduğu herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın Bingöl iliyle ilgili bu boşluğu doldurması beklenmektedir.

Yüksek lisans ve doktora tezlerimin hazırlanmasında yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, her çıkmaza girdiğim süreçte moral ve motivasyonumu arttıran, fikirleri ile ufkuma yeni bir boyut kazandıran kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mesut DOĞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme komitesinde yer alan Prof. Dr. Süheyla Balcı AKOVA ve Doç. Dr. Ali Osman KOCALAR'a yardım ve önerileri için teşekkür ederim.

İstanbul Üniversitesi, coğrafya bölümü beşeri ve iktisadi coğrafya anabilim dalında görevli; Prof. Dr. İsmet AKOVA, Prof. Dr. Özlem Sertkaya DOĞAN, Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI, Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN, Doç. Dr. Aylin Yaman KOCADAĞLI, Doç. Dr. Mustafa KAHRAMAN, Arş. Gör. Dr. Merve ZAYIM ve Arş. Gör. Meryem Koncak DOĞRUER'e katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamda kullandığım verilerin temin edilmesinde yardım ve desteklerini esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Fatma ESEN, Dr. Öğretim Üyesi Vedat AVCI ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin YAKUT hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam boyunca benimle arazi çalışmalarına çıkan sevgili nişanlım Büşra DURU'ya, tezin hazırlanması sürecinde eleştiri ve önerilerini dikkate aldığım değerli arkadaşlarım; Onur KANDEMİR, Mehmet Ali YILAR ve Mesut KOÇA'ya teşekkürlerimi sunarım. Yetişmemde büyük emekleri olan sevgili annem ve babama saygılarımla teşekkür ederim.

Mücahit OĞUL

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xx**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **xxii**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **xxiv**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **xxv**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xxx**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
BİNGÖL İLİNİN DOĞAL (FİZİKİ) ÖZELLİKLERİ

1.1. JEOLOJİK ÖZELLİKLER **6**
1.1.1. Litoloji….. 6
1.1.2. Tektonizma 9
1.2. JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLER **12**
1.3. İKLİM ÖZELLİKLERİ **25**
1.3.1. Sıcaklık…… 27
1.3.1.1. Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar 27
1.3.1.2. Maksimum ve Minimum Sıcaklıklar 30
1.3.1.3. Donlu Günler 40
1.3.2. Yağış ve Nemlilik Özellikleri 41
1.3.2.1. Yağışlı Günler 41
1.3.2.2. Yağışın Mevsimlere Göre Dağılımı 42
1.3.2.3. Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış 43
1.3.2.4. Kar Yağışları 45
1.3.2.5. Sis ve Dolu Yağışları 48
1.3.2.6. Bulutluluk ve Nispi Nem 49

1.3.3. Basınç ve Rüzgârlar 52
1.4. TOPRAK ÖZELLİKLERİ 57
1.4.1. Toprak Türleri 59
1.4.1.1. Zonal Topraklar 59
1.4.1.1.1. Kestanerengi Topraklar 60
1.4.1.1.2. Kahverengi Topraklar 60
1.4.1.1.3. Kahverengi Orman Toprakları 60
1.4.1.1.4. Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları 61
1.4.1.1.5. Kireçsiz Kahverengi Topraklar 61
1.4.1.2. Azonal Topraklar 62
1.4.1.2.1. Alüvyal Topraklar 63
1.4.1.2.2. Kolüvyal Topraklar 63
1.4.1.3. İntrazonal Topraklar 64
1.4.1.3.1. Bazaltik Topraklar 64
1.4.2. Arazi Sınıfları 65
1.5. BİTKİ ÖRTÜSÜ ÖZELLİKLERİ 68
1.6. SU KAYNAKLARI 74
1.6.1. Yerüstü Suları 74
1.6.1.1. Akarsular 75
1.6.1.2. Göller ve Barajlar 80
1.6.2. Yeraltı Suları 85

İKİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL İLİNİN BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.1. YERLEŞME TARİHİ 86
2.1.1. Bingöl ve İlçelerinin Adının Kaynağı 86
2.1.2. Bingöl ilinde Yerleşme Tarihi 92
2.1.2.1. Tarih Öncesi Çağlarda Bingöl ve Çevresi 92
2.1.2.2. Hurri-Mitanni Devleti 93
2.1.2.3. Hititler 94

2.1.2.4. Urartular 95
2.1.2.5. Medler ve Persler 97
2.1.2.6. Roma ve Bizans Dönemi 100
2.1.2.7. Sasaniler Dönemi 101
2.1.2.8. İslam Devleti Dönemi 102
2.1.2.9. Selçuklular Dönemi 103
2.1.2.10. Akkoyunlular Dönemi 103
2.1.2.11. Safeviler Dönemi 105
2.1.2.12. Osmanlı Devleti Dönemi 105
2.1.2.13. Cumhuriyet Dönemi 110
2.2. NÜFUS ÖZELLİKLERİ 111
2.2.1. Bingöl İlinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 112
2.2.1.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar 114
2.2.1.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar 117
2.2.1.3. Bingöl İlinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 120
2.2.1.3.1. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 121
2.2.1.3.2. Nüfus Hareketleri ve Göçler 128
2.2.1.3.3. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri 129
2.2.2. Merkez İlçenin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 131
2.2.2.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar 131
2.2.2.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar 134
2.2.2.3. Merkez İlçenin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 138
2.2.2.3.1. Nüfusun Belde, Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 138
2.2.2.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 142
2.2.3. Genç İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 149
2.2.3.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar 149
2.2.3.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar 152
2.2.3.3. Genç İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 154

2.2.3.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 155
2.2.3.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 158
2.2.4. Solhan İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 164
2.2.4.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar 164
2.2.4.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar 167
2.2.4.3. Solhan İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 169
2.2.4.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 170
2.2.4.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 173
2.2.5. Karlıova İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 179
2.2.5.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar 179
2.2.5.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar 182
2.2.5.3. Karlıova İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 184
2.2.5.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 185
2.2.5.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 188
2.2.6. Kiğı İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 194
2.2.6.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar 194
2.2.6.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar 197
2.2.6.3. Kiğı İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 199
2.2.6.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 199
2.2.6.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 202
2.2.7. Adaklı İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 205
2.2.7.1. 1990-2022 Arası Genel Sonuçlar 205
2.2.7.2. Adaklı İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 208
2.2.7.2.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 208
2.2.7.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 211
2.2.8. Yedisu İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 214
2.2.8.1. 1990-2022 Arası Genel Sonuçlar 214
2.2.8.2. Yedisu İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 216
2.2.8.2.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 217
2.2.8.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 219
2.2.9. Yayladere İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri 222

2.2.9.1. 1990-2022 Arası Genel Sonuçlar 222
2.2.9.2. Yayladere İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri 225
2.2.9.2.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı 225
2.2.9.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı 227
2.3. YERLEŞME ÖZELLİKLERİ 232
2.3.1. Kır Yerleşmeleri 233
2.3.1.1. Daimi Kır Yerleşmeleri 234
2.3.1.1.1. Köy 234
2.3.1.1.2. Beldeler 240
2.3.1.1.1. Mezra 241
2.3.1.2. Geçici Kır Yerleşmeleri 242
2.3.1.2.1. Kom 242
2.3.1.2.2. Yayla 243
2.3.1.3. Yerleşme Dokularına Göre Kır Yerleşmeleri 244
2.3.1.4. Temel İktisadi Fonksiyonlarına Göre Kır Yerleşmeleri 246
2.3.1.5. Yerleşme Adlarına Göre Kır Yerleşmeleri 246
2.3.1.6. Kuruluş Yerlerine Göre Kır Yerleşmeleri 248
2.3.1.7. Kır Meskenleri 250
2.3.2. Şehir Yerleşmeleri 254
2.3.2.1. Bingöl Şehri 257
2.3.2.1.1. Bingöl Şehri Mahalleleri 265
2.3.2.1.2. Arazi Kullanımı 269
2.3.2.1.2.1. Konut Alanları 272
2.3.2.1.2.2. İş ve Ticaret Alanları 276
2.3.2.1.2.3. Sanayi Alanları 278
2.3.2.1.2.4. Eğitim Alanları 279
2.3.2.1.2.5. Sağlık Alanları 280
2.3.2.1.2.6. Askeri Alanlar 281
2.3.2.1.2.7. Resmi ve İdari Alanlar 283
2.3.2.1.2.8. Açık ve Yeşil Alanlar 284

2.3.2.2. Genç Şehri 288
2.3.2.3. Solhan Şehri 295
2.3.2.4. Karlıova Şehri 301
2.3.2.1. Adaklı Şehri 306
2.3.2.2. Kiğı Şehri 309
2.3.2.3. Yayladere Şehri 313
2.3.2.4. Yedisu Şehri 317
2.3.3. Bingöl İli Arazi Kullanımı 321
2.3.3.1. 1990 Yılı Arazi Kullanımı 321
2.3.3.2. 2000 Yılı Arazi Kullanımı 322
2.3.3.3. 2018 Yılı Arazi Kullanımı 323

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİNGÖL İLİNİN EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

3.1. TARIM FAALİYETLERİ 329
3.1.1. Tarımsal Üretim 334
3.1.1.1. Bitkisel Üretim 334
3.1.1.1.1. Tahıllar ve Baklagiller 336
3.1.1.1.1.1. Buğday 337
3.1.1.1.1.2. Arpa 340
3.1.1.1.1.3. Mısır 341
3.1.1.1.1.4. Fasulye (Kuru) 343
3.1.1.1.1.5. Nohut 345
3.1.1.1.2. Yem Bitkileri 347
3.1.1.1.2.1. Yonca 347
3.1.1.1.2.2. Çayır Otu 349
3.1.1.1.3. Meyvecilik 350
3.1.1.1.3.1. Elma 351
3.1.1.1.3.2. Ceviz 352
3.1.1.1.3.3. Karpuz 354
3.1.1.1.3.4. Diğer Meyveler 355

3.1.1.1.4. Sebze Yetiştiriciliği 357
3.1.1.1.4.1. Domates 357
3.1.1.1.4.2. Diğer Sebzeler 359
3.1.1.1.4.3. Örtü Altı Sebzecilik (Seracılık) 360
3.1.1.2. Hayvansal Üretim 360
3.1.1.2.1. Büyükbaş Hayvancılık 363
3.1.1.2.2. Küçükbaş Hayvancılık 365
3.1.1.2.3. Kümes Hayvancılığı 369
3.1.1.2.4. Arıcılık 372
3.1.1.2.5. Balıkçılık 377
3.1.1.2.6. İpek Böcekçiliği 378
3.2. SANAYİ FAALİYETLERİ 379
3.2.1. İl Sanayisinin İlçelere Göre Dağılımı 384
3.2.2. Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı 385
3.2.3. Sanayi Sektöründe İstihdamın Dağılımı 386
3.3. TİCARET FAALİYETLERİ 388
3.4. MADENLER VE ENERJİ KAYNAKLARI 391
3.5. ULAŞIM FAALİYETLERİ 394
3.5.1. Kara Yolu396
3.5.2. Demir Yolu 401
3.5.3. Hava Yolu 401
3.6. TURİZM FAALİYETLERİ 403
3.6.1. Doğal Turistik Kaynaklar 403
3.6.2. Beşeri Turistik Kaynaklar 413
SONUÇ VE ÖNERİLER 420
KAYNAKÇA 433
ÖZGEÇMİŞ 444

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Bingöl İlinde Yer Alan Şehir Merkezlerinin ve İlçelerinin Ortalama Yükselti Değerleri (m). 13
Tablo 1.2: Bingöl İlindeki Meteorolojik İstasyonların Rasat Süreleri ve Rakımları. 26
Tablo 1.3: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar (°C). 28
Tablo 1.4: Bingöl İlinde Aylık Maksimum Sıcaklık ve Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih. 33
Tablo 1.5: Bingöl İlinde Aylık Minimum Sıcaklık ve Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih 35
Tablo 1.6: Bingöl İlinde Minimum Sıcaklığın -0.1, -0.3 ve -0.5° C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması 36
Tablo 1.7: Bingöl İlinde Toprak Üstü Minimum Sıcaklığın -0,1°C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması 40
Tablo 1.8: Bingöl İli Aylık Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması. 41
Tablo 1.9: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Yağış Miktarı Ortalaması (mm). 44
Tablo 1.10: Bingöl İli Aylık Kar Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması. 45
Tablo 1.11: Bingöl İlinde Aylık Karla Örtülü Gün Sayısı Ortalaması. 46
Tablo 1.12: Bingöl İli Aylık Ortalama Kar Kalınlığı Yüksekliği (cm). 47
Tablo 1.13: Bingöl İli Aylık Maksimum Kar Yüksekliği ve Kayıt Tarihi. 47
Tablo 1.14: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Dolu Günler Sayısı. 48
Tablo 1.15: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Sisli Günler Sayısı. 49
Tablo 1.16: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Ortalama Bulutluluk Miktarı. 49
Tablo 1.17: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Bulutlu Gün Sayısı Ortalaması. 50
Tablo 1.18: Bingöl İlinde Yıllık ve Aylık Ortalama Nispi Nem (%). 51
Tablo 1.19: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Ortalama Basınç Değerleri (mb). 52
Tablo 1.20: Bingöl İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (1961-2020). 53
Tablo 1.21: Genç İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (1980-2020). 54
Tablo 1.22: Solhan İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (1964-2020). 55

Tablo 1.23: Karlıova İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (2013-2020). 56
Tablo 1.24: Bingöl İlinde Toprak Türlerinin Kapladığı Alan ve Oranları. 58
Tablo 1.25: Bingöl İlinde Büyük Toprak Gruplarının Kapladığı Alan ve Oranları.. 58
Tablo 1.26: Bingöl İli Topraklarının Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıflarına Göre Kapladıkları Alan ve Oranları. 65
Tablo 1.27: Bingöl İli Orman Varlığı. 70
Tablo 1.28: Bingöl İlinin Akarsuları. 76
Tablo 1.29: Bingöl İlinde Bulunan Hidroelektrik Santraller ve Kurulu Güçleri. 82
Tablo 1.30: Bingöl İlinde yer Alan Sulama Baraj ve Göletleriyle Sulama Alanları. 84
Tablo 1.31: Bingöl İlinde Açılan Sondaj Kuyuları ve Yeraltı Su Kapasiteleri. 85
Tablo 2.1: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000). 115
Tablo 2.2: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022). 118
Tablo 2.3: Bingöl İli İlçelerinin Toplam Nüfus Miktarı (2022). 120
Tablo 2.4: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985). 122
Tablo 2.5: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 123
Tablo 2.6: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010). 125
Tablo 2.7: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 126
Tablo 2.8: Bingöl İlinin Yıllara Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Durumu (2008-2022) 128
Tablo 2.9: Bingöl İlinde 6 Yaş ve Üzeri Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılışı. 129
Tablo 2.10: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000). 132
Tablo 2.11: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022). 136
Tablo 2.12: Merkez İlçedeki Beldeler ve Onlara Bağlı Bulunan Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 138
Tablo 2.13: Merkez İlçedeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 139
Tablo 2.14: Merkez İlçedeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022) 141

Tablo 2.15: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985). 142
Tablo 2.16: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 144
Tablo 2.17: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010). 146
Tablo 2.18: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 147
Tablo 2.19: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000). 150
Tablo 2.20: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022). 153
Tablo 2.21: Genç İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 155
Tablo 2.22: Genç İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 156
Tablo 2.23: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985). 158
Tablo 2.24: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 159
Tablo 2.25: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010). 161
Tablo 2.26: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 162
Tablo 2.27: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000). 165
Tablo 2.28: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022). 168
Tablo 2.29: Solhan İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 170
Tablo 2.30: Solhan İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 171
Tablo 2.31: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985). 173
Tablo 2.32: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 174
Tablo 2.33: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010). 176
Tablo 2.34: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 177

Tablo 2.35: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000) 180
Tablo 2.36: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022). 183
Tablo 2.37: Karlıova İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022) 185
Tablo 2.38: Karlıova İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 186
Tablo 2.39: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985) 188
Tablo 2.40: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 189
Tablo 2.41: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010). 191
Tablo 2.42: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 192
Tablo 2.43: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000). 195
Tablo 2.44: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022). 198
Tablo 2.45: Kiğı İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 199
Tablo 2.46: Kiğı İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 200
Tablo 2.47: Kiğı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985). 202
Tablo 2.48: Kiğı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 204
Tablo 2.49: Adaklı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1990-2022)..... 206
Tablo 2.50: Adaklı İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 208
Tablo 2.51: Adaklı İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 209
Tablo 2.52: Adaklı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 211
Tablo 2.53: Adaklı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 212
Tablo 2.54: Yedisu İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1990-2022). 215
Tablo 2.55: Yedisu İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 217
Tablo 2.56: Yedisu İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 219
Tablo 2.57: Yedisu İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 219

Tablo 2.58: Yedisu İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 221
Tablo 2.59: Yayladere İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1990-2022). 223
Tablo 2.60: Yayladere İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022). 225
Tablo 2.61: Yedisu İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022). 227
Tablo 2.62: Yayladere İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000). 227
Tablo 2.63: Yayladere İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022). 229
Tablo 2.64: Bingöl İlindeki Köylerin Nüfusları ve Bağlı Oldukları İlçeler (2022). 235
Tablo 2.65: Bingöl İlindeki Köylerin İsim Kaynakları. 247
Tablo 2.66: Seçilmiş Yıllarda Bingöl Şehrinin Mahalle Nüfusları 266
Tablo 2.67: Bingöl Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı 268
Tablo 2.68: Bingöl Şehrinin Arazi Kullanımı. 269
Tablo 2.69: Bingöl Şehrinde Yer Alan Açık ve Yeşil Alanlar ve Büyüklükleri. 285
Tablo 2.70: Seçilmiş Yıllarda Genç Şehrinin Mahalle Nüfusları. 290
Tablo 2.71: Genç Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı. 291
Tablo 2.72: Seçilmiş Yıllarda Solhan Şehrinin Mahalle Nüfusları. 297
Tablo 2.73: Solhan Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı. 298
Tablo 2.74: Seçilmiş Yıllarda Karlıova Şehrinin Mahalle Nüfusları 302
Tablo 2.75: Karlıova Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı. 303
Tablo 2.76: Seçilmiş Yıllarda Adaklı Şehrinin Mahalle Nüfusları 307
Tablo 2.77: Seçilmiş Yıllarda Kiğı Şehrinin Mahalle Nüfusları. 311
Tablo 2.78: Seçilmiş Yıllarda Yayladere Şehrinin Mahalle Nüfusları. 315
Tablo 2.79: Seçilmiş Yıllarda Yayladere Şehrinin Mahalle Nüfusları. 318
Tablo 2.80: Bingöl İli 1990 Yılı Arazi Kullanımı. 322
Tablo 2.81: Bingöl İli 2000 Yılı Arazi Kullanımı. 322
Tablo 2.82: Bingöl İli 2018 Yılı Arazi Kullanımı. 323

Tablo 3.1: Yıllara Göre Bingöl İlindeki Toplam Tarım Alanlarının Miktarları (Dekar). 335
Tablo 3.2: Bingöl İlinde Tahıllar ve Diğer Bitkilerin Seçili Yıllara Göre Kapladıkları Alan (Dekar)..... 336
Tablo 3.3: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Buğdayın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 337
Tablo 3.4: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Arpanın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 340
Tablo 3.5: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Mısırın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 342
Tablo 3.6: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Fasulyenin Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 343
Tablo 3.7: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Nohutun Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 345
Tablo 3.8: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Yoncanın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 347
Tablo 3.9: Bingöl İlinde Çayır Otunun Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları (2022). 349
Tablo 3.10: Bingöl İlinde Meyvecilik Alanlarının Seçili Yıllara Göre Kapladıkları Alan (Dekar)..... 350
Tablo 3.11: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Elmanın Ağaç Sayısı (Adet), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları. 351
Tablo 3.12: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Cevizin Ağaç Sayısı (Adet), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları. 353
Tablo 3.13: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Karpuzun Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 355
Tablo 3.14: 2022 Yılında Bingöl İlinde Yetiştirilen Diğer Meyvelerin Ağaç Sayısı (Adet), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları. 356
Tablo 3.15: Bingöl İlinde Sebzecilik Alanlarının Seçili Yıllara Göre Kapladıkları Alan (Dekar)..... 357

Tablo 3.16: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Domatesin Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları. 358
Tablo 3.17: 2022 Yılında Bingöl İlinde Yetiştirilen Diğer Sebzelerin Ekiliş (Dekar), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları. 359
Tablo 3.18: Bingöl İlinde Seçilen Yıllara Ait Sığır Sayısı. 364
Tablo 3.19: Bingöl İlinde Seçilen Yıllara Ait Koyun Sayısı. 365
Tablo 3.20: Bingöl İlinde Seçilen Yıllara Ait Keçi Sayısı. 367
Tablo 3.21: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Yumurta Tavuklarının Varlığı. 370
Tablo 3.22: 2016-2018 Yılları Arasında Bingöl İlinde Et Tavuklarının Varlığı. 370
Tablo 3.23: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Hindi Sayısı. 371
Tablo 3.24: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Kaz Sayısı. 371
Tablo 3.25: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Ördek Sayısı. 372
Tablo 3.26: Bingöl İlinde Seçili Yıllarda Eski/Yeni Kovan Sayısı, Bal ile Balmumu Üretim Miktarı (Ton) ve Bal Verimliliği (Kg/Adet). 374
Tablo 3.27: Bingöl İline Bağlı İlçelerdeki Arıcılık Üretim Durumu (2022). 376
Tablo 3.28: Bingöl OSB'deki İşletme Sayıları ve Oranları. 382
Tablo 3.29: Bingöl İlinde Sanayi İşletmelerinin İlçelere Göre Dağılımı. 384
Tablo 3.30: Bingöl İlinde Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı. 385
Tablo 3.31: Bingöl İlinde Sanayi Sektöründe İstihdamın Dağılımı. 386
Tablo 3.32: Gelişmişlik Düzeyleri ve Nüfus Miktarları Bingöl ile Benzer Bazı İllerde Sanayideki İstihdam Sayıları ve Çalışma Çağındaki Nüfusa Oranları. 387
Tablo 3.33: 2013 - 2022 Yılları Arasında Bingöl İlinde Dış Ticaret. 388
Tablo 3.34: Sektör Bazında Bingöl İli İhracat ve İthalat Verileri (2022). 390
Tablo 3.35: Çalışma Alanındaki Şehir Merkezlerinin Bingöl Şehrine Uzaklığı. 398
Tablo 3.36: Bingöl Şehrinin Çevresindeki ve Türkiye'deki Önemli Bazı İl Merkezlerine Kara Yolu Uzaklığı. 398
Tablo 3.37: Seçili Yıllarda Bingöl İlinde Trafiğe Kaydı Yapılan Motorlu Kara Taşıt Sayısı (Adet). 400
Tablo 3.38: Bingöl İlinde Yer Alan Tarihi Eserler ve Kalıntılar. 413

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Bingöl İlinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi. 123
Şekil 2.2: Bingöl İlinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi. 124
Şekil 2.3: Bingöl İlinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi. 126
Şekil 2.4: Bingöl İlinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi. 127
Şekil 2.5: Merkez İlçenin 1985 Yılı Nüfus Piramidi 143
Şekil 2.6: Merkez İlçenin 2000 Yılı Nüfus Piramidi 145
Şekil 2.7: Merkez İlçenin 2010 Yılı Nüfus Piramidi. 147
Şekil 2.8: Merkez İlçenin 2022 Yılı Nüfus Piramidi. 148
Şekil 2.9: Genç İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi 159
Şekil 2.10: Genç İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi 160
Şekil 2.11: Genç İlçesinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi 162
Şekil 2.12: Genç İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi 163
Şekil 2.13: Solhan İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi. 174
Şekil 2.14: Solhan İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi. 175
Şekil 2.15: Solhan İlçesinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi. 177
Şekil 2.16: Solhan İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi 178
Şekil 2.17: Karlıova İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi. 189
Şekil 2.18: Karlıova İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi. 190
Şekil 2.19: Karlıova İlçesinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi. 192
Şekil 2.20: Karlıova İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi 193
Şekil 2.21: Kiğı İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi. 203
Şekil 2.22: Kiğı İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi. 205
Şekil 2.23: Adaklı İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi 212
Şekil 2.24: Adaklı İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi 213
Şekil 2.25: Yedisu İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi. 220
Şekil 2.26: Yedisu İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi. 222
Şekil 2.27: Yayladere İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi. 229
Şekil 2.28: Yayladere İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi. 231
Şekil 2.29: Bingöl Şehrinin Tarihe Göre Mekânsal Gelişimi. 260
Şekil 2.30: Düzağaç Semtinin 2008 ve 2022 Uydu Görüntüleri 262

Şekil 2.31: Kültür ve İnalı Mahallelerinin 2008 ve 2022 Uydu Görüntüleri. 264
Şekil 2.32: Bingöl Şehri Arazi Kullanımı. 271

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Bingöl İlinde Yükselti Gruplarının Oransal Dağılımı 17
Grafik 1.2: Bingöl İlinde Eğim Gruplarının Oransal Dağılımı. 23
Grafik 1.3: Bingöl İlinde Bakı Gruplarının Oransal Dağılımı. 25
Grafik 1.4: Bingöl İlinde Aylık Ortalama Sıcaklıklar (°C). 29
Grafik 1.5: Bingöl İli Aylık Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması. 42
Grafik 1.6: Bingöl İlinde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılımı 43
Grafik 1.7: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Yağış Miktarı Ortalaması (mm). 45
Grafik 1.8: Bingöl İstasyonunda Rüzgar Yönleri (1961-2020). 54
Grafik 1.9: Genç İstasyonunda Rüzgar Yönleri (1980-2020). 55
Grafik 1.10: Solhan İstasyonunda Rüzgar Yönleri (1964-2020). 56
Grafik 1.11: Karlıova İstasyonunda Rüzgar Yönleri (2013-2020). 57
Grafik 2.1: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000). 116
Grafik 2.2: Bingöl İlinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000). 116
Grafik 2.3: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022). 119
Grafik 2.4: Bingöl İlinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Oranları (2007-2022). 119
Grafik 2.5: Bingöl İlinde Herhangi Bir Okul Bitirenlerin Okul Çağındaki Nüfusa Oranları (2022). 130
Grafik 2.6: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000). 133
Grafik 2.7: Merkez İlçenin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000). 133
Grafik 2.8: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022). 137
Grafik 2.9: Merkez İlçenin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022). 137
Grafik 2.10: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000). 151
Grafik 2.11: Genç İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000). 151
Grafik 2.12: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022). 154

Grafik 2.13: Genç İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022). 154
Grafik 2.14: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000). 166
Grafik 2.15: Solhan İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000). 166
Grafik 2.16: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022). 169
Grafik 2.17: Solhan İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022). 169
Grafik 2.18: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000)..... 181
Grafik 2.19: Karlıova İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935- 2000). 181
Grafik 2.20: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022)..... 184
Grafik 2.21: Karlıova İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022). 184
Grafik 2.22: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000). 196
Grafik 2.23: Kiğı İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000). 196
Grafik 2.24: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022). 197
Grafik 2.25: Kiğı İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022). 197
Grafik 2.26: Adaklı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1990-2022)..... 207
Grafik 2.27: Adaklı İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1990-2022). 207
Grafik 2.28: Yedisu İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1990-2022). 216
Grafik 2.29: Yedisu İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1990-2022). 216
Grafik 2.30: Yayladere İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1990-2022). 224
Grafik 2.31: Yayladere İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1990-2022). 225
Grafik 3.1: Bingöl İlinde Dış Ticaret (2013–2022). 389

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1: Bingöl İlinin Lokasyon Haritası. 1
Harita 1.2: Bingöl İli Litoloji Haritası. 7
Harita 1.3: Bingöl İli Diri Fay Haritası ve 1900'den Günümüze 4,5 ve Üzeri Büyüklüğünde Meydana Gelmiş Depremler. 10
Harita 1.4: Bingöl İli Yükselti Haritası**.** 21
Harita 1.5: Bingöl İli Eğim Haritası. 22
Harita 1.6: Bingöl İlinde Arazinin Bakı Durumu. 24
Harita 1.7: Enterpolasyon Yöntemiyle Oluşturulmuş Bingöl İli Geneli Sıcaklık Dağılımı 30
Harita 1.8: Bingöl İli Büyük Toprak Grupları. 59
Harita 1.9: Bingöl İli Arazi Kullanım Kabiliyet Haritası. 67
Harita 1.10: Bingöl İli Hidroloji Haritası. 75
Harita 2.1: Bingöl İlinde Nüfusun İlçelere Göre Dağılımı. 121
Harita 2.2: Merkez İlçedeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 140
Harita 2.3: Genç İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 157
Harita 2.4: Solhan İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 172
Harita 2.5: Karlıova İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 187
Harita 2.6: Kiğı İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 201
Harita 2.7: Adaklı İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 210
Harita 2.8: Yedisu İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri. 218
Harita 2.9: Yayladere İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri 226
Harita 2.10: Bingöl İlinin İdari Bölünüş Haritası. 256
Harita 2.11: Bingöl Şehri Mahallelerinin Nüfus Yoğunluğu. 268
Harita 2.12: Genç Şehri Mahallelerinin Nüfus Yoğunluğu. 291
Harita 2.13: Bingöl İli 1990 Yılı Arazi Kullanımı. 325
Harita 2.14: Bingöl İli 2000 Yılı Arazi Kullanımı. 326
Harita 2.15: Bingöl İli 2018 Yılı Arazi Kullanımı 327
Harita 3.1: Bingöl İlindeki Madenlerin Dağılışı. 393
Harita 3.2: Bingöl İli Ulaşım Haritası. 395

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1.1: Şeytan Dağları'ndan Genel Bir Görünüm..... 15
Foto 1.2: Karaboğa Dağlarından Genel Bir Görünüm. 15
Foto 1.3: Bingöl Ovası'nın Genç İlçesinden Görünümü..... 18
Foto 1.4: Karlıova Havzasından Bir Görünüm. 19
Foto 1.5: Yedisu Havzasından Bir Görünüm. 20
Foto 1.6: Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları (Genç-Dereköy). 62
Foto 1.7: Bingöl Ovası Üzerinde Bulunan Alüvyal Topraklar..... 64
Foto 1.8: İlin En Yaygın Ağaç Formasyonu Olan Meşe Ağacı (Quercus), Genç-Ardıçdibi Köyü. 70
Foto 1.9: Aethionema Grandiflorum (Koca Kayagülü), Karaboğa Dağları..... 71
Foto 1.10: Arıcılık Faaliyetlerinde Büyük Önem Taşıyan Astragalus (Geven) Bitkisi, Akçakara Dağları. 72
Foto 1.11: Bingöl İlinde Yüksek Yerlerde Yetişen Rheum Ribes (Işgın) Bitkisi. 73
Foto 1.12: Murat Nehri ve Güneyindeki Genç Şehri. 77
Foto 1.13: Peri Çayı'nın Karlıova'dan Görünümü..... 78
Foto 1.14: Bingöl Ovası'ndan Akan Göynük Çayı. 79
Foto 1.15: Eski Bingöl (Çapakçur) Şehrinin Kenarında Kurulduğu Çapakçur Çayı. 80
Foto 1.16: Bingöl İlinde Yer Alan Buzul Göllerine Bir Örnek: Gerındal Gölü (Karaboğa Dağları)..... 81
Foto 1.17: Sarıçiçek (Tarbasan) Gölü. 82
Foto 1.18: Yukarı Kaleköy Barajı ve HES..... 83
Foto 1.19: Aşağı Kaleköy Barajı HES ve GES 83
Foto 1.20: Gayt Barajından Bir Görünüm..... 84
Foto 2.1: Yukarı Kaleköy Barajı'nın Suları Altında Kalmış Tarihi Genç Şehri. 88
Foto 2.2: Vadi İçinde Akan Çapakçur Çayı ve Kenarında Kurulmuş Eski Çapakçur Yerleşim Alanı. 89
Foto 2.3: Yedisu İlçesine Adını Veren Yedi Gözlü Çeşme..... 91
Foto 2.4: Tarihi Urartu Yolundan Bir Görünüm. 97
Foto 2.5: Kral Kızı Kalesi Kalıntıları. 99
Foto 2.6: Akkoyunlular Döneminden Kalma Balabanbey Camii. 104

Foto 2.7: Bingöl Şehrinde Bir Osmanlı Dönemi Eseri: İsfahan Bey Camii. 107
Foto 2.8: Merkez İlçeye Bağlı Ilıcalar Beldesi. 240
Foto 2.9: Keklikdere Köyü Şaban Mezrası, Genç. 241
Foto 2.10: Meşe Ormanlarıyla Kaplı Vadi İçinde Bir Kom Yerleşmesi (Genç/Keklikdere Köyü). 243
Foto 2.11: Merkez İlçeye Bağlı Bir Yayla Yerleşmesi, Şaban Köyü. 244
Foto 2.12: Dağınık Kır Yerleşmesi Örneği, Merkez, Dügernan Köyü. 245
Foto 2.13: Toplu Yerleşmeye Örnek, Bingöl Ovası Üzerinde Yer Alan Dikköy ve Kumgeçit Köyleri. 245
Foto 2.14: Yol Kenarında Kurulmuş Bir Kır Yerleşmesi (Dinarbey Köyü/Yedisu). 249
Foto 2.15: Bir Dağ Yamacına Kurulmuş Kır Yerleşmesi (Bulgurluk Köyü/Genç). 249
Foto 2.16: Akarsu Kenarında Kurulmuş Bir Kır Yerleşmesi (Murat Köyü, Solhan). 250
Foto 2.17: Taş Mesken Örneği (Bağlarpınarı Köyü, Adaklı). 251
Foto 2.18: Tavanı Kerpiç, Gövdesi Ahşap ve Taştan Yapılmış Bir Mesken Örneği (Genç-Mutluca Mezrası). 252
Foto 2.19: Kır Meskenlerinin Bitişiğinde Yer Alan Bir Eklenti Örneği (Genç-Mutluca Mezrası). 253
Foto 2.20: Bingöl Şehrinin Nüvesini Oluşturan Çapakçur Vadisi ve Kuzeydeki Yeni Yerleşim Alanları 257
Foto 2.21: Aşağı Çarşı İçerisinde Yer Alan Eski ve Bakımsız Konut Örneği. 258
Foto 2.22: Aşağı Çarşı'da Bulunan Bir Konutun Kirişlerinde Çakıl Taşı Kullanıldığı ve Kalitesiz Demir Kullanıldığı Görülmektedir. 259
Foto 2.23: Selahaddin-i Eyyubi Mahallesi Kale Caddesi'nde 2 Katlı Eski Konutlar, 2015. 261
Foto 2.24: Selahaddin-i Eyyubi Mahallesi Kale Caddesi'nin Günümüzdeki Görünümü. 261
Foto 2.25: Bingöl Ovası Üzerinde Kurulmuş İnalı Mahallesinde Yeni Yapıların Tarım Alanlarını İşgal Ettiği Görülmektedir. 263
Foto 2.26: Bingöl Şehrinde Yeni Yerleşim Alanlarına Uygun Bir Alan. 265
Foto 2.27: Tamamına Yakını TOKİ Konutlarından Oluşan İçmeler Mahallesi. 267

Foto 2.28: Yeni Mahalle'de Bulunan Eski ve Bakımsız Konut Örneği. 273
Foto 2.29: Kentsel Dönüşümden Geçmemiş Konut Örneği, Yeni Mahalle. 273
Foto 2.30: Bahçelievler Mahallesi'nde Vadi Yamacındaki Eğimli Alana İnşa Edilmiş Konutlar..... 274
Foto 2.31: Bingöl Şehrinin Kuzeybatıdan Görünümü. Önde Düzağaç Semti Yer Alır. 275
Foto 2.32: Geniş Sokakları ve Otopark Alanlarıyla Doğru Yapılaşma Örneği, TOKİ Konutları. 275
Foto 2.33: Bingöl Şehrinin MİA'sını Oluşturan Genç Caddesi. 277
Foto 2.34: Kalium AVM. 278
Foto 2.35: Bingöl Üniversitesi Kampüsü ve Çevresi. 280
Foto 2.36: Bingöl 49. Komando Tugayı ve Çevresi Uydu Görüntüsü. 281
Foto 2.37: Bingöl 49. Komando Tugayı'nın Yeşilyurt Mahallesi'nden Görünümü. 282
Foto 2.38: 2022 Yılında Faaliyete Giren Bingöl Belediye Hizmet Binası. 284
Foto 2.39: Kültür Park'tan Bir Görünüm. 286
Foto 2.40: Göynük Çayı ve Murat Nehri'nin Karşılaşma Alanında Kurulmuş Genç Şehri. 289
Foto 2.41: Kuzeyde Murat Nehri ve Güneyde Akçakara Dağları'yla çevrelenmiş Genç Şehri. 289
Foto 2.42: Genç Çamlığı'ndan Bir Görünüm. 293
Foto 2.43: Tamamlanma Aşamasına Gelmiş Genç Millet Parkı'ndan Bir Görünüm. 294
Foto 2.44: Genç Şehrinin Genç Çamlığından Görünümü. 295
Foto 2.45: Solhan Şehrinden Bir Görünüm. 296
Foto 2.46: Solhan Şehrini İkiye Ayıran D-300 Kara Yolu. 297
Foto 2.47: Solhan Şehrinin Uydu Görüntüsü, 2022. 300
Foto 2.48: Karlıova Şehrinden Genel Bir Görünüm 302
Foto 2.49: Karlıova Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022. 304
Foto 2.50: Cumhuriyet Caddesi'nden Bir Görünüm. 305
Foto 2.51: Adaklı Şehrinden Bir Görünüm. 307
Foto 2.52: Adaklı Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022. 308

Foto 2.53: Kiğı Şehrinden Bir Görünüm. 310
Foto 2.54: Kiğı Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022. 312
Foto 2.55: Bakımsız Bir Görünüme Sahip Kiğı Cumhuriyet Caddesi. 313
Foto 2.56: Yayladere Şehrinden Genel Görünüm. 314
Foto 2.57: Yayladere Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022. 316
Foto 2.58: Yedisu Şehrinden Bir Görünüm (Merkez Mahallesi). 317
Foto 2.59: Tamamen Kırsal Karaktere Sahip Döşengi Mahallesi. 319
Foto 2.60: Yedisu Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022. 320
Foto 3.1: Yüzyıllardır Süren Bingöl Yaylalarına Çıkma Geleneği (Mayıs 2023). . 362
Foto 3.2: Bingöl İlindeki Geniş Mera Alanlarına Bir Örnek, Sancak Havzası. 363
Foto 3.3: Peri Çayı Kenarında Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetleri, Karlıova. 365
Foto 3.4: Karlıova İlçesinde Koyun Yetiştiriciliği. 366
Foto 3.5: Merkez İlçede Meralık Alanda Koyun Yetiştiriciliği. 367
Foto 3.6: Merkez İlçede Eğimli Yamaçlar Üzerinde Keçi Besiciliği. 368
Foto 3.7: Karaboğa Dağları'nda Keçi Besiciliği. 369
Foto 3.8: Yüksek Dağlık Alanlarda Yapılan Arıcılık Faaliyetleri (Yelesen Köyü). 373
Foto 3.9: Ardıçtepe Köyünde Arıcılık Faaliyetleri. 375
Foto 3.10: Bingöl Küçük Sanayi Sitesi. 380
Foto 3.11: Bingöl 3. Kısım Küçük Sanayi Sitesi'nin Yapım Aşaması, Ağustos 2020. 381
Foto 3.12: Bingöl Organize Sanayi Bölgesi'nden Bir Görünüm. 382
Foto 3.13: Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nden Bir Görünüm. 383
Foto 3.14: D-300 Kara Yolundan Bir Görünüm, Bilaloğlu Mevkii. 396
Foto 3.15: Bingöl Şehriyle Yedisu İlçesini Birbirine Bağlayan Kara Yolu, Dinarbey Mevkii. 397
Foto 3.16: Arıcılık Potansiyeli Yüksek Bir Sahada Bakımsız Yol Örneği, Yelesen Köyü. 400
Foto 3.17: Ilıpınar Köyü (Karlıova) Yakınlarında Yaylacılığa Uygun Bir Alan. ... 404
Foto 3.18: Buban Peribacalarından Bir Görünüm. 405
Foto 3.19: Haserek Kayak Merkezi'nden Bir Görünüm. 406
Foto 3.20: Çır Şelalesi'nden Bir Görünüm. 407
Foto 3.21: Turna Gölü (Yüzen Adalar). 408

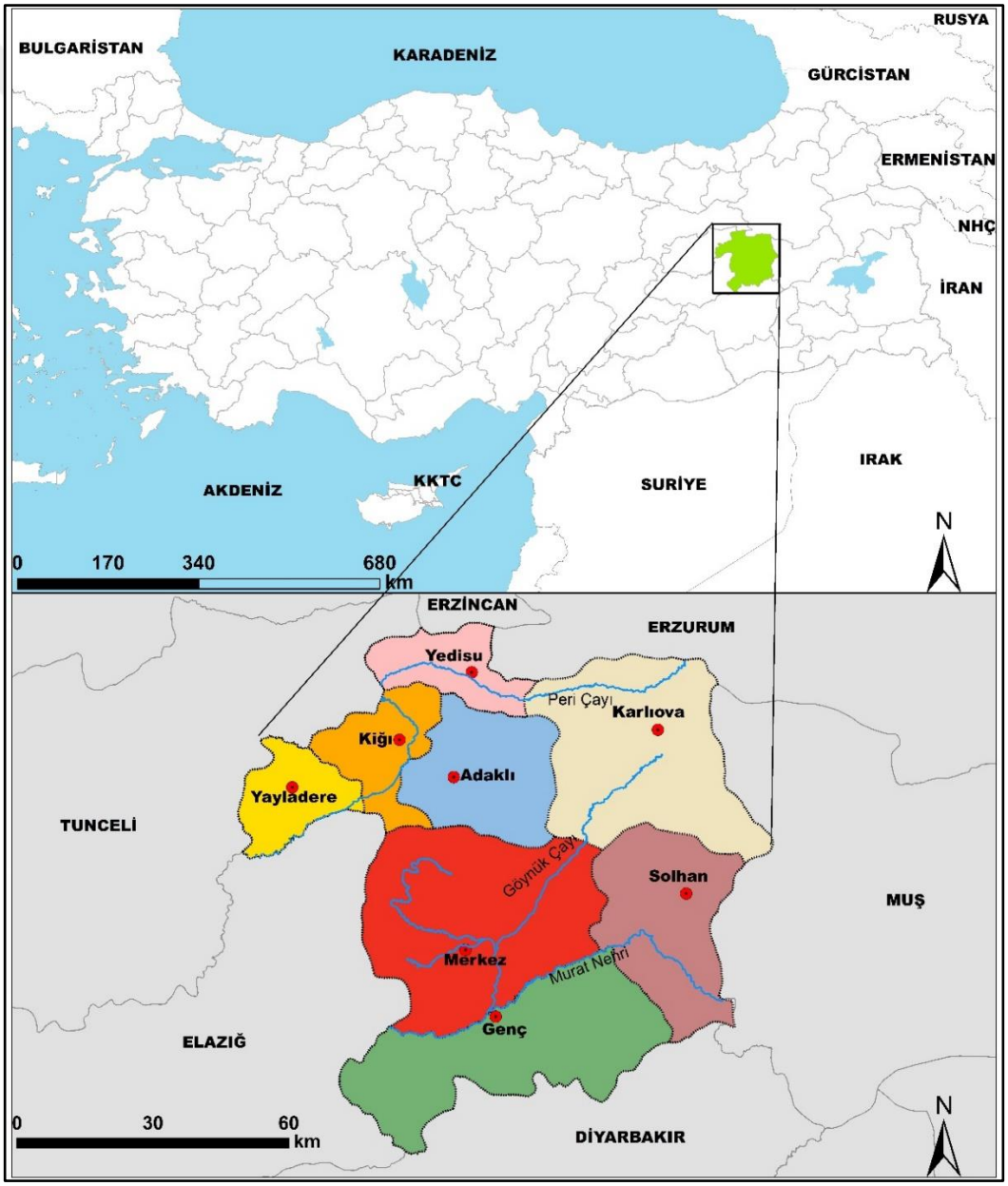
Foto 3.22: Altertanatif Turizm Türlerine Uygun Peri Çayı Vadisinden Bir Görünüm. 409
Foto 3.23: Kaynarpınar Termal Oteli. 410
Foto 3.24: Kaynarpınar (Karlıova) Köyü Yakınlarında Doğal Bir Jeotermal Kaynak. 411
Foto 3.25: Kale Tepesi'nden Güneşin Doğuşu. 412
Foto 3.26: İçi Ağıl Olarak Kullanılan Tarihi Bir Kilise Kalıntısı, Adaklı. 416
Foto 3.27: İçi Kömürlük Olarak Kullanılan Tarihi Bir Şapel, Adaklı. 416
Foto 3.28: Bakımsızlığıyla Dikkat Çeken Tarihi Mezarlık, Adaklı. 417
Foto 3.29: Bingöl İlindeki En Eski Tarihi Eserlerden Olan Balabanbey Camii Dışı ve İçi 418
Foto 3.30: Bingöl'ün yöresel Yemeklerinden; a) Keldoş, b) Mastuva, c) Sörina Pel, d) Löl. 419

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS **:** Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AVM **:** Alışveriş Merkezi
BM **:** Birleşmiş Milletler
DAF **:** Doğu Anadolu Fayı
DSİ **:** Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
HA : Hektar
HGK : Harita Genel Komutanlığı
KAF : Kuzey Anadolu Fayı
KSS : Küçük Sanayi Sitesi
MİA : Merkezi İş Alanı
MTA : Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OSB **:** Organize Sanayi Bölgesi
TOKİ : Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
WHO : Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde bulunan Bingöl ili; doğudan Muş, kuzeyden Erzurum ve Erzincan, batıdan Tunceli ve Elazığ, güneyden de Diyarbakır illeriyle çevrilidir (Harita 1.1). 38°-45' ve 39°-50' kuzey paralelleri ile 40°-00' ve 41°-30' doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. 8.003 km² yüz ölçümüyle Bingöl ili büyüklük bakımından Türkiye'deki iller arasında 40. sırada yer almaktadır.

Harita 1.1: Bingöl İlinin Lokasyon Haritası.

Merkez ilçe dahil Bingöl iline bağlı 8 ilçe bulunmaktadır. Bunların yüz ölçümlerine göre sıralaması ve adları; Merkez (1.814), Karlıova (1.566), Genç (1.443), Solhan (1.032), Adaklı (825), Kiğı (483), Yedisu (423) ve Yayladere (417) şeklindedir (HGK, 2023).

Bingöl ilinde güneyden kuzeye doğru gidildikçe yükseltinin artmasına bağlı olarak sıcaklıklar genel olarak azalmaktadır. İlin ortalama yükseltisi 1.743,39 m olup en alçak yeri, Genç ilçesine bağlı Çaybaşı ve Yaydere köylerinin arasında kalan sahada 810 m ve en yüksek yeri ise 3.193 m ile Bingöl Dağı'ndaki Kale Tepesi'dir. Halk türkülerine "Bingöl dört dağ içinde" şeklinde konu olan çalışma alanı gerçekten de dört bir tarafı dağlarla çevrili, sıradağların arasındaki çöküntü havza ve ovalar üzerinde yer almaktadır.

Bingöl ilinde yerleşmenin tarihi güneyindeki mümbit sahalara nispeten daha yakın bir zamanda başlamaktadır. Arazisinin dağlık ve engebeli oluşu ve buna bağlı olarak zorlu iklim koşullarının bulunması bunun temel nedenidir. Ancak doğu ve batı uygarlıklarının geçiş bölgesinde bulunduğu için çalışma alanı tarih boyunca sürekli büyük imparatorlukların hakimiyeti altına girmiştir. Bilinen sırasıyla; Hurri-Mitanni Devleti, Hititler, Urartular, Medler ve Persler, Roma ve Bizans, Sasaniler, İslam Devleti, Selçuklular, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti devletleridir.

Osmanlı Dönemi'nde, Bingöl ilinin günümüz sınırlarıyla eşdeğer bir idari merkezi bulunmamaktaydı. Günümüzde Bingöl iline bağlı çoğu yerleşme, o dönemde çevresindeki daha büyük yönetim merkezlerine bağlı bulunmaktaydı. Örneğin Genç, Bitlis vilayetine, Kiğı da Erzurum vilayetine bağlıydılar. Cumhuriyetin ilanından sonra Genç vilayeti kurulmuş ve çalışma alanının büyük bir kısmı buraya bağlanmıştır. Ancak 1927'de Genç vilayeti lağvedilip Elazığ'a bağlanmıştır. Bingöl ilinin merkezini oluşturan Bingöl şehri, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çapakçur adıyla anılmaktaydı. 1936'da Bingöl ili kurulunca 1945'e kadar Merkez ilçenin adı Çapakçur, tüm il sınırlarının adı da Bingöl olarak kullanıldı. Aynı zamanda 1938'e kadar günümüz Karlıova ilçesinin adı Bingöl olarak kullanılmıştır. Çalışma alanının kuzeyinde yer alan Adaklı, Yayladere ve Yedisu ilçeleri de o

dönemde Kiğı ilçesine bağlı birer kasaba yerleşmesiydi. Adaklı ve Yayladere 1987'de, Yedisu da 1990 yılında Kiğı'dan ayrılarak müstakil bir ilçe haline geldiler.

Çalışma alanında nüfus ve yerleşmenin en yoğun olduğu, sosyoekonomik faaliyetlerin en çeşitli olduğu yer Merkez ilçedir. Kiğı ve Genç tarihte daha büyük şehirler olmasına rağmen değişen şartlara bağlı olarak eski önemlerini kaybetmiştir. 2022 nüfus sayımına göre Merkez ilçenin toplam nüfusu 171.752'dir. Solhan, Karlıova ve Genç'in nüfusu 25.000 ile 35.000 arasında değişirken, Adaklı, Yayladere, Kiğı ve Yedisu ilçelerinin nüfusu 10.000'in altındadır. Bu dört ilçe de gerçek anlamda bir kasaba görünümündedir.

Bingöl ilinde farklı ekonomik etkinlikler yürütülmesine rağmen temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Çalışma alanındaki en önemli düzlük alanların başında gelen Bingöl Ovası ilin ekonomisine yön vermektedir. Yaylaların bol olması ve yaz aylarının nispeten serin geçmesinden dolayı Bingöl ili tarih boyunca hayvancılık merkezi olmuştur. Çalışma alanında farklı türden maden ve enerji kaynakları yer almasına rağmen yalnızca demir madeni etkin bir şekilde işletilmektedir. Sanayinin çok fazla gelişmediği Bingöl ilinde imalat tarzı üretim ağır basmaktadır.

Bingöl ilinin diğer illerle olan bağlantısı, Bingöl şehrinde kesişen D-300 ve D-950 karayolları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Çalışma alanının güneyinden geçen demir yolu hattı ve Bingöl Ovası üzerinde yer alan Bingöl Havalimanı da ilin ulaşım ihtiyacını karşılamaktadır. Bingöl ilinin kendine has doğal ve kültürel özellikleri birçok turistik unsurun bir arada bulunmasına katkıda bulunmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'deki diğer illerde olduğu gibi Bingöl'de de son yıllarda çok hızlı bir şehirleşme süreci yaşanmaktadır. Bingöl halen göç veren bir il konumunda olmasına rağmen nüfus miktarı ve il genelinde şehirleşme oranı sürekli artmaktadır. Ancak bu gelişim ve değişimin sürdürülebilir olduğu yönünde çekinceler vardır. Bingöl ilinin Doğu Anadolu ve Kuzey Anadolu fay hatlarının kesişim noktasında olmasına ve geçmişte bu alanda şiddetli depremler yaşanmasına rağmen il genelindeki yerleşme

alanlarının ovalara doğru büyümesi bu çekinceleri haklı kılmaktadır. Ayrıca il genelinde nüfus miktarının çok dengesiz dağıldığı, doğal kaynakların etkin ve sürdürülebilir olarak kullanılmadığı görülmektedir. Tüm bu olumsuz durumlar çalışma sahasında işsizliğe, göçlere, çarpık kentleşmeye vb. problemlere neden olmaktadır. Bu çalışmada Bingöl ilinin doğal ve beşeri özellikleri ortaya konulacak ve bahsi geçen sorunlar coğrafi bakış açısıyla irdelenecek, mevcut sorunlara ilin kendi öz kaynakları kullanılarak çözüm önerileri getirilecektir.

Bu çalışma, aşağıdaki sorulara cevap bulma arayışı niteliğinde devam edecektir:

- Çalışma sahasının doğal özellikleri beşeri yapısını nasıl etkilemiştir?
- Bingöl ilinin beşeri ve ekonomik özellikleri doğal yapıyı ne ölçüde değiştirmektedir? Bu değişimin olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir?
- İl genelinde şehirsel gelişimin yönünü etkileyen faktörler nelerdir?
- Çalışma sahasındaki göçlerin sebepleri nelerdir?
- Bingöl ilinde tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret ve turizmi geliştirmek için neler yapılmalıdır?
- Çalışma sahasında sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasına yönelik ne tür uygulamalar yapılmalıdır.
- Bingöl ilinde hayat kalitesinin artmasına yönelik hangi tedbirler alınmalıdır?

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın en önemli kısmını arazi çalışmaları oluşturmaktadır. Çalışmaya arazi çalışmalarıyla başlanmış, alanın doğal görünümü gözlem yapılarak incelenmiştir. Daha sonra literatür taraması yapılarak yerli ve yabancı birçok kaynak irdelenerek tasnif edilmiştir. Çalışmada kullanılan haritalar ArcGIS 10.8 yazılımıyla elde edilmiş, tablo ve şekiller de Microsoft Office programlarıyla hazırlanmıştır. Çalışmadaki her bölüm yazılırken tekrar araziye çıkılmış ve arazi çalışmaları daha özel bir konuya indirgenerek sürdürülmüştür. Çalışmada kullanılan veriler ilgili birimlerden temin edilmiş ve kaynakçada gösterilmiştir.

Bu çalışma toplam 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Bingöl ilinde beşeri yapıyı etkiyen doğal özellikler üzerinde durulmuştur. İlin jeolojik, jeomorfolojik, iklim, hidrografya, toprak ve bitki örtüsü özellikleri ortaya konmuştur. İkinci bölümde ilin beşeri özelliklerinden; yerleşmenin tarihi, nüfus ve yerleşme özellikleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde de çalışma sahasının ekonomik özellikleri (tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, madenler ve enerji kaynakları, ulaşım ve turizm) belirtilmiştir. En sonda da tespit edilen sorunlara çözüm önerileri getirilip çalışma nihayete erdirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
BİNGÖL İLİNİN DOĞAL (FİZİKİ) ÖZELLİKLERİ

Coğrafya, insan ile doğal ortam arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin sonucunda ortaya çıkan olguları neden-sonuç, dağılış ve karşılıklı ilgi prensipleri içerisinde açıklayan bir bilimdir. Bu nedenle herhangi bir yerin beşeri coğrafya özellikleri doğal özelliklerinden bağımsız olarak düşünülemez. Çalışmanın devamında Bingöl ilinin doğal özelliklerinden; jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidrografya, toprak ve bitki örtüsü açıklanmıştır.

1.1. JEOLOJİK ÖZELLİKLER

Çalışma alnın jeolojik özellikleri litoloji ve tektonizma başlıkları altında incelenecektir.

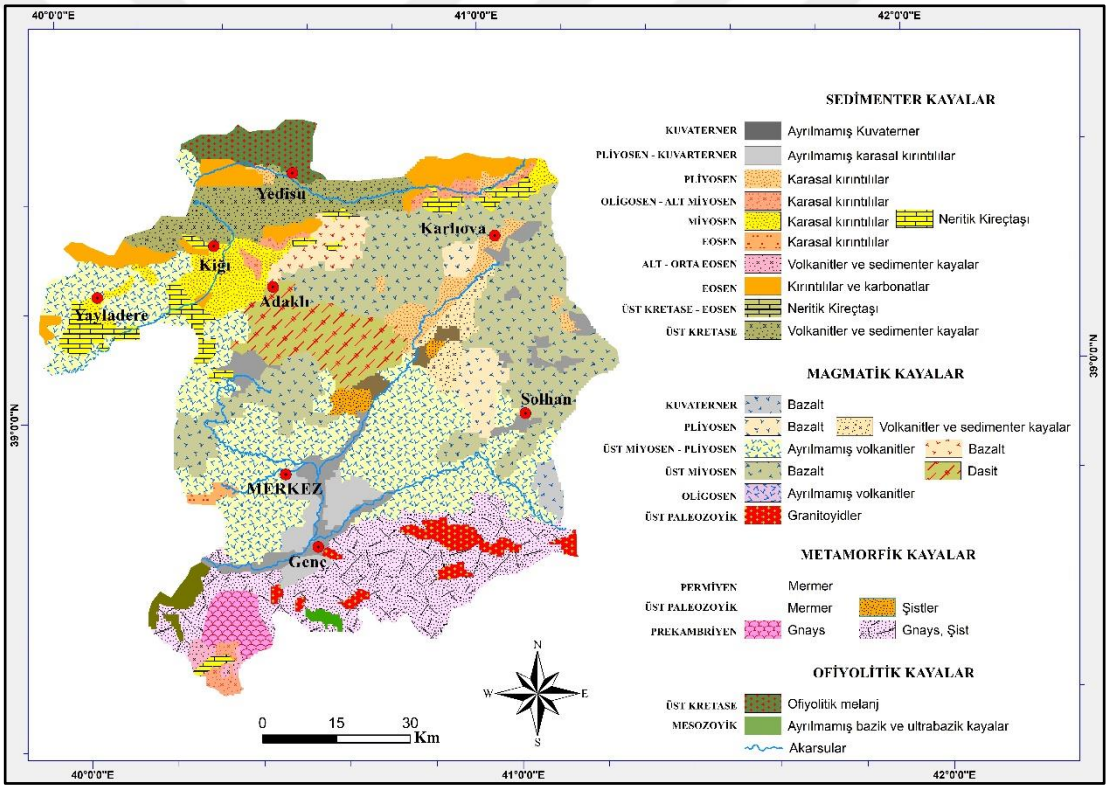
1.1.1. Litoloji

Bingöl ili genelinde yüzeylenen kayaçlar magmatik, ofiyolitik, sedimenter ve metamorfik kayaçlar olarak dört ayrı grup halinde incelenmektedir (Harita 1.2). Magmatik kayaçlar il genelindeki kayaçların yarıdan fazlasını (%52,97) oluşturmaktadır. Bu da çalışma sahasının volkanik aktivitesi hakkında ipuçları vermektedir. Magmatik kayaçlar özellikle Merkez ilçe, Solhan, Karlıova, Adaklı ve Yayladere ilçelerinde yoğunlukla yüzeylenmektedir.

Bingöl ilinde yüzeylenen magmatik kayalardan Üst Miyosen yaşlı Kohkale Tepe Lavı, Adaklı ilçesinin doğusundan başlayarak Karlıova'nın batısı, doğusu, kuzeyi ve güneydoğusunda ve Solhan'ın kuzey doğusunda bir bütün halinde örtülmüş durumdadır. Bunun yanında Bingöl şehrinin kuzeyindeki Ortaçanak Köyü'nden başlayarak batıya doğru Kuruca Köyü'ne kadar uzanan hatta da Kohkale Tepe Lavı'nın izleri görülür. Bu kayaç grubu bazalt, andezit, bazaltik andezit ve andezitik bazalt içermektedir (Tarhan, 1994).

Bingöl ilindeki ikinci büyük magmatik birim Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı Solhan Volkanitleri olup bunlar Bingöl şehrinde Bingöl Ovası'nın doğu ve batı

kesimlerinde ve Solhan'ın batısında yüzeylenmiştir. Solhan Volkanitleri; aglomera, lapilli volkanik breş, bazaltik andezit, tüf ve ignimbiritlerden oluşur (Sümengen, 2011). Bingöl şehrinin kuzeyiyle Adaklı'nın güneyinde yüzeylenen Üst Miyosen yaşlı Hisarbaba Dağı volkanitleri dasit, riyolit, andezit ve bazalt içerir. Adaklı'nın kuzeydoğusunda bulunan ve yoğunlukla bazalt, kuvars ve andezit içeren Buluca volkaniti Bingöl ilindeki diğer önemli magmatik kaya grubunu oluşturur (Tarhan, 1994). Ayrıca, Genç ilçesinin büyük bir kısmını kaplayan Bitlis Metamorfitleri arasında yüzeylenmiş kuvars, ortoklas, amfibol ve biyotit içeren granitoyid kayalar Dilektaşı ve Sarmakaya köyleri arasında serpilmiş durumdadır (Sümengen, 2011).

Harita 1.2: Bingöl İli Litoloji Haritası (MTA'dan Düzenlenerek Yapılmıştır).

Sedimenter kayaçlar kapladığı alan bakımından (%28,68) çalışma sahasındaki ikinci büyük kayaç grubunu oluşturmaktadır. Kuvaterner çökelleri (alüvyonlar) çalışma sahasındaki akarsu havza kenarlarında yüzeylenmiştir. Karlıova'nın güneyinden Bingöl şehrine doğru uzanan GB-gidişli Doğu Anadolu Fay Sistemi içerisinde akan Göynük Çayı, batıdan akan Bingöl (Çapakçur) Çayı ve Gayt (Bayram) Çayı Bingöl şehrinde birleşerek güneyde Murat Nehri'ne boşalmaktadır.

Gayt ve Bingöl çaylarının birleştiği, üzerinde Bingöl şehrinin de bulunduğu alanda her iki akarsuyun yüksek alanlardan aşındırarak getirdikleri malzemeler çökelerek genişliği 2-2,5 km, uzunluğu 6 km'ye ulaşan ve görünür kalınlığı 50 metreyi aşan bir alüvyon yelpazesi oluşturmuştur. Havza çökelleri daha sonra tektonik olayların etkisiyle yükselerek değişik seviyelerde görülen taraçaları oluşturmuştur (Dirik, Yürür ve Demirbağ, 2003:6). Kuvaterner çökelleri, Murat Nehri Havzası'nda da Gözeler ve Yağızca köyleri arasında Aşağı Kaleköy Baraj Gölü önünden başlayarak Genç şehir merkezini de içine aldıktan sonra Murat Havzası'nı takip ederek batıda Palu sınırlarına kadar devam eder. İl merkeziyle Genç ilçe merkezi arasında akan Göynük Çayı Havzası boyunca yüzeylenen Kuvaterner çökelleri Bingöl şehri ve Genç ilçesi arasında kuzey-güney yönlü kesintisiz biçimde devam eder. Bu çökeller yer yer 5 km, yer yer de 500 m genişliğinde olabilmektedir. Çalışma sahasındaki diğer Kuvaterner çökeller dağların dik yamaçları eteklerinde ve küçük akarsu kenarlarında birikmiş olup bunlar Bingöl şehrinin kuzeyindeki Balıklıçay'la Sancak arasında, Solhan şehir merkezinde ve yer yer Karlıova'nın doğusunda yüzeylenmiştir. Konglomera, kumtaşı, çamurtaşı içeren Palu Formasyonuna ait Pliyo-Kuvaterner çökelleri de alüvyonları çevrelemiş olup Bingöl şehriyle Genç arasında ve Genç şehir merkezinde yüzeylenmiştir (Sümengen, 2011). Kuvaterner ve Pliyo-Kuvaterner çökelleri aynı zamanda ilin en büyük tarımsal potansiyeline sahip Bingöl (Çapakçur) ve Genç ovalarını da oluşturmuştur.

Hacılar Köyü'yle Karlıova şehir merkezi aranda yüzeylenen Pliyosen çökelleri Yol üstü Formasyonuna ait olup; çakıltaşı, kiltaşı, aglomera ve kumtaşı içermektedir. Çalışma sahasının kuzeyinde Üst Kretase'de oluşmuş Elmalı Formasyonuna ait kireçtaşı, çakıltaşı, kumtaşı, marn gibi çökellerle volkanitler karışık halde örtülüdür. Bu çökellerin kuzeybatısı, güneybatısı ve doğusu Eosen dönemli çakıltaşı, kumtaşı, silt, çamurtaşı ve volkanitlerle örtülüdür. Kiğı ve Yayladere'nin güney kesimlerinde de Adilcevaz Formasyonuna ait Miyosen devirli kireçtaşları yüzeylenmiştir (Tarhan, 1994).

Çalışma sahasında yüzeylenen üçüncü büyük kaya grubunu metamorfik kayaçlar (%15,66) oluşturmaktadır. Metamorfik kayaçlar çalışma sahasında genel olarak Murat Nehri'nin güney kesiminde yüzeylenmiş olup çoğu Prekambriyen

devirli Bitlis Metamorfitleri'ne aittir. Bu kaya grubu mermer, rekristalize kireçtaşı şist ve kuvarsit içermektedir. Bitlis Metamorfitleri Genç ilçesinin yarısından fazlası üzerinde yayılmıştır. Genç'in batısında yüzeylenen Prekambriyen ve Üst Paleozoik devirli gnays, şist, kuvarsit ve mermer çalışma sahasında geniş yer kaplayan metamorfik kayaçlardandır (Sümengen, 2011). Ayrıca Ilıcalar beldesinin kuzeyinde ve Göynük Köyü'nün güneyinde Paleozoik dönemli mermer, amfibolit, gnays, mikaşist ve kuvarsşist içeren metamorfik kayalar çalışma sahasındaki üçüncü metamorfik kuşağı oluşturmaktadır (Tarhan, 1994).

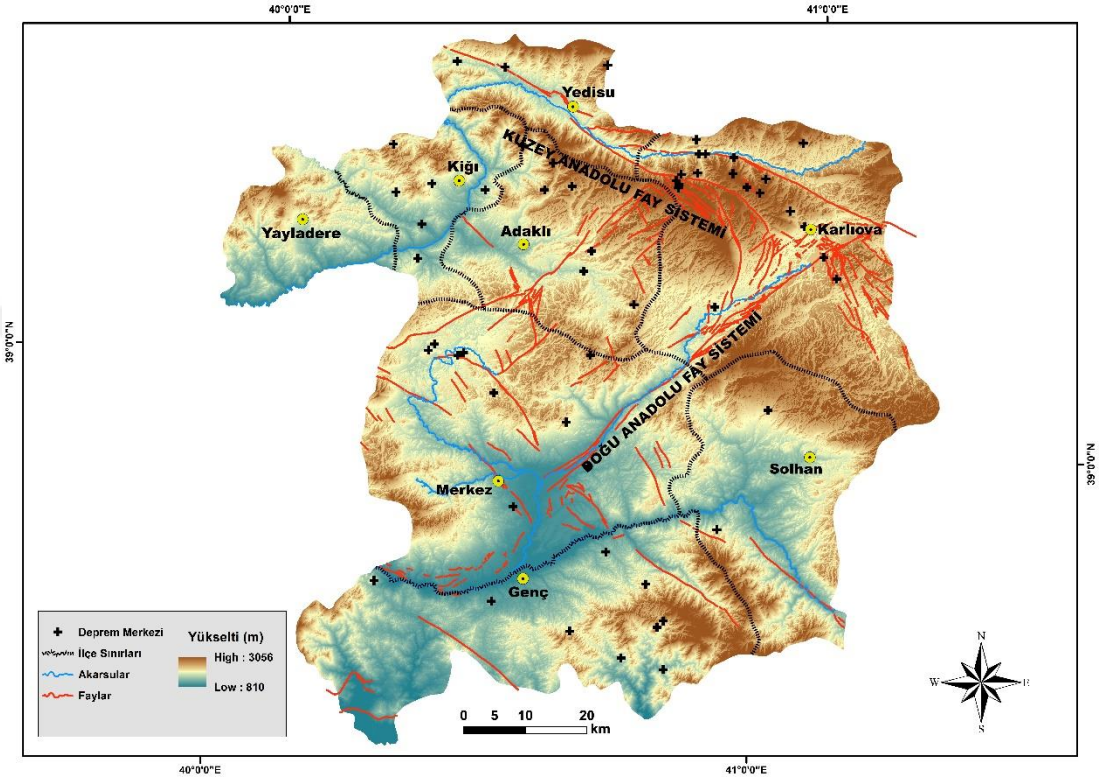
Çalışma sahasında en az yer kaplayan kayaç grubu olan ofiyolitler (%2,69), Bingöl ilinde deniz altı volkanizmasına işaret etmektedir. Yedisu'nun kuzeyinde bulunan ofiyolitik kayaçlar Üst Kretase devirli olup, derin deniz pelajik çökelleri, ofiyolit bloğu, mermer bloğu, volkanit ve kireçtaşından oluşmaktadır (Tarhan, 1994). Ayrıca Genç'in güneyindeki Yayla Köyü'nün çevresinde çok dar bir sahada gözlenen Mezozoik devirli Guleman Ofiyoliti; gabro, bazalt, dunit ve diyabaz içermektedir (Sümengen, 2011).

1.1.2. Tektonizma

Çalışma sahası ülkemizin sismik aktivitesinin en yoğun olduğu Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı (DAF)'nın kesiştiği yerde bulunmaktadır (Harita 1.3). Sağ yanal doğrultu atımlı KAF (Ketin, 1969: 1) üzerinde ülkemizin aletsel devirde ölçülmüş en büyük depremi meydana gelmiştir (1939 Erzincan depremi, 7,9 M). KAF'ın Erzincan ile Karlıova'nın kuzeydoğusundaki Kargapazarı arasındaki uzunluğu 120 km olup Kargapazarı ve Yedisu olmak üzere başlıca iki büyük geometrik segmentten oluşur (Emre ve diğerleri, 2003: 6).

Karlıova- Antakya arasında yaklaşık 580 km uzunluğunda olan DAF'ın Bingöl-Karlıova arasındaki kesimi yaklaşık 65 km uzunluğundadır. KAF ve DAF transform fayları tarafından sınırlandırılan Bingöl-Karlıova-Erzincan üçgeni içerisinde bu iki ana faya çapraz (conjugate) gelişmiş çok sayıda aktif fay haritalanmış bulunmaktadır (Harita 1.3). Bunlardan, KAF'tan GB'ya doğru ayrılan kollar şeklinde gelişmiş olanlar sol yönlü doğrultu atımlı olup, DAF'a paralel

uzanırlar. Mevcut bilgilere göre Munzur dağları güneyindeki Ovacık Fayı, Pülümür Fayı, Sancak- Uzunpınar Fay Zonu bu üçgen içerisinde sol yönlü olan en belirgin aktif faylardır.

Harita 1.3: Bingöl İli Diri Fay Haritası (MTA) ve 1900'den Günümüze 4,5 ve Üzeri Büyüklüğünde Meydana Gelmiş Depremler (Kandilli Rasathanesi).

KB-GD doğrultulu ve sağ yönlü Bingöl-Karakoçan fay zonu ise DAF'a çapraz uzanır. Üçgenin doğusuna rastlayan ve aynı zamanda Anadolu levhacığının da en doğu ucunu oluşturan Karlıova Havzası batısında ise KAF ve DAF arasında, bu iki fayı birbirine bağlayan ve batıya içbükey, doğu blokları aşağıda izlenen normal bileşenli faylar yer alır (Emre ve diğerleri, 2003: 6).

Görüldüğü gibi, çalışma sahası ve çevresi fay yoğunluğuna bağlı olarak (Harita 1.3) deprem riskinin çok yüksek olduğu bir yerde bulunmaktadır. Tarihsel ve aletsel dönemde çalışma sahası ve çevresinde tespit edilen depremler de bu yargıyı kanıtlamaktadır. Son yüzyılda KAF'ın Erzincan-Varto arasında kalan kesiminde can kaybı ile sonuçlanan, yıkıcı özellikteki 17 Ağustos 1949 Elmalıdere (Ms:6,9), 19 Ağustos 1966 Varto (Ms: 6,8), 26 Temmuz 1967 Pülümür-Kiğı (Ms:6,0) depremleri

yaşanmıştır. KAF boyunca bölgede meydana gelen en son yıkıcı deprem ise 13 Mart 1992 tarihindeki Ms: 6,8 büyüklüğündeki Erzincan depremidir. DAF'ın Bingöl-Karlıova arasında kalan kesiminde ise 22 Mayıs 1971 Bingöl depremi (Ms: 6,8) meydana gelmiştir. Bu iki ana fay arasında kalan Bingöl-Karlıova- Erzincan üçgeni içerisindeki aktif faylar boyunca son yüzyılda can ve mal kaybına da neden olan orta büyüklükteki depremlerin meydana geldiği bilinmektedir Bunlar, 7 Temmuz 1957 Kiğı (Ms: 5,1), 24 Nisan 1968 Çan (Kiğı) (Ms: 5,1), 5 Aralık 1995 Kiğı (Ms:5,7) ve 3 Şubat 2003 Pülümür (Mw: 6,1), 14.06.2020 Karlıova (Ms: 5,9) ve 15.06.2020 Karlıova (Ms: 5,6) depremleridir. Aletsel veriler ve bu araştırmada toplanan saha bulguları 1 Mayıs 2003 Bingöl depreminin de DAF ve KAF arasındaki bu üçgen içerisinde gelişen orta büyüklükte bir deprem olduğunu göstermektedir (Emre ve diğerleri, 2003: 6). 1 Mayıs 2003 tarihinde meydana gelen depremin merkez üssü Bingöl şehri olup 176 vatandaşımızın ölmesine ve 500'den fazla kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. DAF üzerinde son olarak 24 Ocak 2020 tarihinde Sivrice merkezli 6.6 (Mw:6.5) büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiş ve çalışma sahasında küçük çaplı hasar meydana getirmiş, insanlarda korku ve paniğe neden olmuştur.

Bu seri depremlerin arasında kalan Yedisu segmentinde ise en son büyük deprem 1784'te meydana gelmiştir. Kuzey Anadolu fayında MTA - Japon Jeolojik Araştırma Kurumu (GSJ) ortaklığında yapılan paleosismoloji çalışmaları, fay boyunca aynı segment üzerinde yüzey yırtılmasıyla sonuçlanan büyük depremlerin ortalama 250-400 yılda bir tekrarlandığına yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla KAF üzerinde 65 km uzunluğundaki Yedisu segmenti boyunca bir sismik boşluktan bahsedilebilmektedir (Emre ve diğerleri, 2003'e göre, Barka ve diğerleri, 1988). Çalışma sahasındaki bir diğer sismik boşluk da DAF'ın Karlıova-Bingöl segmentiyle Palu-Hazar segmenti arasında bulunmaktadır. Bahsedilen alan Genç ve Palu arasında yer almaktadır. Bu alanda en son yıkıcı depremin 1789 yılında olması buranında sismik boşluk özelliği taşıdığını düşündürmektedir (Demirtaş ve Erkmen, 2008:7).

Çalışma sahasında iki büyük sismik boşluğun olması ve çevresinin 1. dereceden deprem bölgesi içerisinde yer alması, Bingöl ilinde yapılaşma ve şehirleşme konusunda jeolojik bilgilere olan ihtiyacı arttırmakta ve bu bilgilerin

önemini de açıkça ortaya koymaktadır. Ancak arazi çalışmaları neticesinde edinilen gözlemlere göre Bingöl şehrinde ve ilçelerinde deprem anında sıvılaşmaya uğrayacak ilk alanlar olan alüvyal çökellerle kaplı düzlük alanlar yoğun bir şekilde yapılaşmaya uğramaktadır. Bu durum ileride yaşanacak büyük bir depremin şiddetini arttırma riskini de beraberinde getirmektedir. Çalışma sahasında zemini sağlam alanlar da bulunmasına rağmen şehirlerin büyüme yönü genellikle daha az zahmetli olduğu için ovalar tercih edilmektedir. Bu durum olası bir depremin şiddetini arttırma riskinin yanında tarımsal potansiyeli yüksek verimli toprakları da işlevsiz bırakmaktadır.

1.2. JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLER

Bir alanın jeomorfolojik özelliklerin bilinmesi; şehir planlamacılığında, kırsal alanların yönetiminde, arazi kullanımının belirlenmesinde, sel, taşkın ve heyelan duyarlılık analizlerinin yapımında ve tarımsal faaliyetlerin planlanması gibi çok geniş yelpazede uzmanlara büyük faydalar sağlamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde bulunan inceleme alanı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin jeomorfolojik karakteriyle genel itibariyle uyumluluk içerisindedir. Bingöl ilinde yüksek ve engebeli dağlık alanlar, platolar, ovalar, akarsular tarafından yarılmış derin vadiler çalışma sahasının morfolojik görünümünü belirleyen temel birimleri oluşturmaktadır.

Ortalama yükseltinin 1.743,39 m olduğu çalışma sahasında Bingöl şehri 1.155 m yüksekliğinde bulunmakta ve ortalama yükseltisi 1.560 m'dir. Şehir merkezi genel olarak düzlük alanlar üzerinde yayılmıştır. Genç şehri 1.011 m yükseklikte Murat Nehri'nin kenarında bulunmakta ve Genç ilçesinin ortalama yükseltisi 1.536 m'dir. Solhan şehri 1.382 m yükseklikte bulunmakta ve ilçenin ortalama yükseltisi 1.770 m'dir. Karlıova şehri 1.830 m yükseklikte bulunmakta ve 2.067 m ortalama yükseltisiyle çalışma sahasının en yüksek ilçesi konumundadır. Adaklı şehri 1.509 m yükseklikte bulunmakta ve ilçenin ortalama yükseltisi 1.891 m'dir. Yedisu şehri 1.517 m yükseklikte bulunmakta ve ilçenin ortalama yükseltisi 1.927 m'dir. Kiğı şehri 1.515 m yükseklikte bulunmakta ve ilçenin ortalama yükseltisi 1.654 m'dir. Yayladere şehri 1.580 m yüksekliğinde yükseklikte bulunmakta ve ilçenin ortalama yükseltisi 1.595 m'dir (Google Earth Pro, 2021). Görüldüğü gibi, çalışma sahasında

yer alan Genç şehri hariç diğer tüm şehirler Türkiye'nin ortalama yükseltisinden (1.141 m) daha yüksekte kurulmuş ve Bingöl'ün tüm ilçelerinin ortalama yükseltisi Türkiye ortalamasının üzerindedir (Tablo 1.1). Bu da çalışma sahamızın topoğrafyası hakkında önemli detaylar vermektedir.

Tablo 1.1: Bingöl İlinde Yer Alan Şehir Merkezlerinin ve İlçelerinin Ortalama Yükselti Değerleri (m).

İlçeler	Şehir Merkezi (m)	Ortalama Yükselti (m)
Merkez	1.155	1.560
Genç	1.011	1.536
Solhan	1.382	1.770
Karlıova	1.830	2.067
Adaklı	1.509	1.891
Yedisu	1.517	1.927
Kiğı	1.515	1.654
Yayladere	1.580	1.595

Kaynak: Google Earth Pro

Karlıova'nın doğusunda bulunan, aynı zamanda inceleme alanının da isim kaynağı olan Bingöl Dağı'nın en yüksek noktası 3.193 m ile Dağkale Tepesi'dir. Dağın ancak 1/3'lük bölümü Bingöl il sınırlarında yer almasına karşılık, Bingöl Dağı, çalışma sahasının doğal ve beşeri özelliklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bingöl Dağı kalkan görünümlü bir volkan olup Pleistosen buzullaşmasına uğramıştır. Adının kaynağını da bu dönemde oluşmuş çok sayıda buzul göllerinden aldığı düşünülmektedir (Tonbul, 1997: 3). Bingöl Dağı'nın geriye kalan 3/2'lik bölümüyse Muş ve Erzurum sınırlarında bulunmaktadır.

Çalışma sahasının kuzeyinde, Bingöl-Erzurum arasında yer alan Karagöl Dağları KD-GB uzanımlı olup en yüksek noktası 2.786 m'dir. Karagöl Dağları KAF'ın segmentleri tarafından kesilmiş, buna bağlı olarak güney yarısında fay diklikleri bulunmaktadır. Sedimenter kayaçlardan oluşan litoloji, bitki örtüsünün seyrek olması ve yüksek eğim değerleri dağlık saha üzerinde şiddetli erozyona neden olmuştur (Avcı, Esen ve Kıranşan, 2018: 10).

Kuzeybatıdaki Şeytan Dağları (Foto 1.1), Tunceli-Bingöl sınırında yer almaktadır. Şeytan Dağları, KB-GD doğrultulu bir uzanıma sahip olup en yüksek noktası 2.913 m ile Şeytan Dağı'dır. Çalışma sahasının batı sınırlarını oluşturan Karaboğa Dağları'nın en yüksek noktası 2.294 m ile Sancak Tepesi'dir. KD-GB uzanımlı olan bu dağ, DAF'a paralel olarak gelişmiş fayların doğrultusunda uzanmaktadır (Foto 1.2). Solhan'ı kuzeyden ve doğudan çevreleyen Şerafettin Dağları Üst Miyosen yaşlı bazalt ve andezitlerden oluşmaktadır. Dağlık kütle üzerinde eğim oldukça düşük olduğu için yüksek düzlükler geniş yer kaplar. Bu alanlar yaylacılık faaliyetlerine son derece elverişli olup yöre halkı tarafından bu amaçla yararlanılmaktadır. Çalışma sahasında, güneydoğudan Bingöl-Diyarbakır sınırını oluşturan Akçakara Dağı KB-GD yönünde uzanmaktadır. Güneydoğu Toroslarının bir uzantısı olan bu dağ kütlesinin en yüksek noktası 2.940 m ile Kenek Tepesi'dir. Akçakara Dağı, Murat Nehri ile Dicle Nehirleri arasında su bölümü sınırı oluşturmaktadır. Kuzeye bakan yamaçlar Murat Nehri'ni, güneye bakan yamaçlar Dicle Nehri'ni beslemektedir (Avcı, Esen ve Kıranşan, 2018: 12). Bingöl Ovası'nı kuzeyden çevreleyen Karir Dağı, üzerinde 1.800-2.000 m'lerde geniş düzlüklerin uzandığı yüksek bir plato görünümündedir. Batıya doğru eğimli olan bu plato, az kıvrımlı veya yataya yakın duruşlu tabakalar üzerinde hem yapısal hem de aşınım düzlüğü halinde gelişmiştir (Tonbul, 1990: 10).

Foto 1.1: Şeytan Dağları'ndan Genel Bir Görünüm

Foto 1.2: Karaboğa Dağlarından Genel Bir Görünüm.

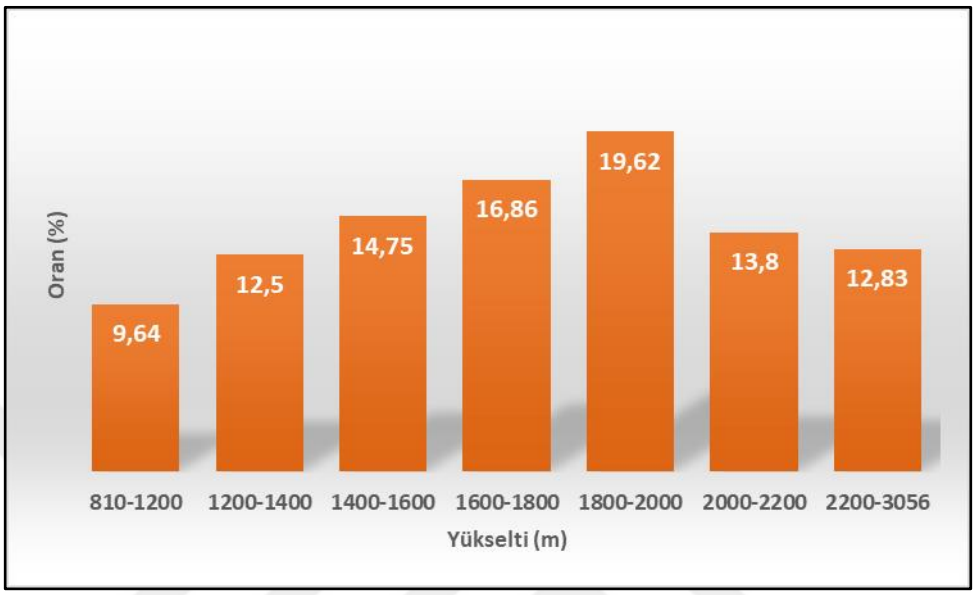
Çalışma sahasında yükselti ve engebelik genel olarak kuzeye gidildikçe artmaktadır. Güneyde de en yüksek yerleri Akçakara Dağları oluşturmaktadır. Merkez ilçe ve çevresinin, ildeki en alçak noktalar olduğu görülmektedir (Harita 1.4). Buralar, çalışma alanının en önemli tarımsal arazisi olan Bingöl Ovası'na denk gelmektedir. Bingöl ilinde arazinin genel durumuna bakıldığında yükseltinin kısa mesafede büyük değişiklikler gösterdiği görülmektedir. Bu da il içerisinde aynı anda farklı hava durumlarının yaşanmasına neden olmaktadır. İldeki en yüksek şehir yerleşmesine sahip Karlıova'da (1.830 m), kış mevsimi diğer ilçelere göre daha uzun ve çetin geçmektedir.

Yeryüzü şekillerinin kuzeyde daha engebeli olması iklimin yanı sıra beşeri ve ekonomik faaliyetler üzerinde de etkili olmaktadır. Çalışma sahasının kuzeyinde bulunan Karlıova, Yedisu, Kiğı, Adaklı ve Yayladere ilçelerinde nüfus ve yerleşmenin daha seyrek olduğu, ulaşım sistemlerinde aksamaların yaşandığı gözlemlenmiştir.

Çalışma sahasının kuzeyinde bulunan Bingöl Dağı ve Karagöl Dağları'yla doğusunda bulunan Şerafettin Dağları üzerinde 2.500 m üzerinde görülen volkanik düzlükler en yüksek platoları (Üst Pliyosen) oluştururlar. Peri Çayı'nın kuzey ve güneyinde 2.250-2.500 m yükseltileri arasında yer alan düzlükler yüksek platoları (Orta Pliyosen) oluştururlar. Bindirme fayı ile sınırlandırılmış bu platolar KD-GB doğrultusunda uzanmaktadır. Yine fayın etkisiyle bu platoların yamaçları eğimlidir ve bu da kütle hareketlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. 2.000-2.250 m yükseltileri arasında bulunan alçak volkanik platolar (Alt Pliyosen) da Peri Çayı'nın kuzey ve güneyinde yer almakta ve çevresindeki yüksek platolardan belirgin bir eğim kırıklığıyla ayrılmaktadır. Buna neden olan iki yüzey arasından geçen Ilıpınar Fayı'dır (Avcı, 2014: 121).

Çalışma sahasında 810-1.200 m aralığında olan alanlar %9,64 oranına sahiptir. Geriye kalan alanların; %12,5'i 1.200-1.400 m aralığında, %14,75'i 1.400-1.600 m aralığında, %16,86'sı 1.600-1.800 m aralığında, %19,62'si 1.800-2.000 m aralığında, %13,8'i 2.000-2.200 m aralığında bulunmaktadır. Bingöl ilinin en yüksek

yerlerini oluşturan 2.200-3.056 m aralığındaki yerler çalışma sahasının %12,83'ünü oluşturmaktadır (Grafik 1.1).

Grafik 1.1: Bingöl İlinde Yükselti Gruplarının Oransal Dağılımı

Bingöl ilindeki en önemli düzlük alanların başında Bingöl Ovası (Foto 1.3) gelmektedir. Ova, aynı zamanda ildeki en önemli tarımsal potansiyele sahip alanların başında gelmektedir. Bingöl Ovası, Merkez ilçede bulunmakta, kuzeyde Karir Dağı, doğuda Şerafettin Dağları, güneyde Akçakara Dağları ve batıda Karaboğa Dağlarıyla çevrelenmiştir. Ova tektonik bir karaktere sahip olup, Güneydoğu Torosların kuzey kenarı boyunca sıralanan ve birbirlerinden belirgin eşiklerle ayrılan tektonik çukurluklardan birine karşılık gelmektedir. Bingöl Ovası, neotektonik dönemdeki K-G yönlü sıkışma rejiminin etkisiyle, Alt Pliyosen sonlarından bu yana yörede aktif özelliğini sürdüren Doğu Anadolu Fayı (DAF) üzerindeki şekillenmelerle ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 500 km²lik bir alan kaplayan ova, DAF'ın simetrisine uygun olarak KD-GB yönünde uzanmaktadır. Bingöl Ovası'nın ortalama yükseltisi 1.150-1.250 m arasında değişkenlik göstermesine karşın, kuzeyden gidildikçe eğimi azalmakta ve güneye doğru gidildikçe belirginleşen basamaklı bir görünüm sunmaktadır. Yaşanan güncel depremler, yoğun kütle hareketleri ve yöredeki kaplıcalar Bingöl Ovası'nın oluşumunu halen devam ettirdiğini göstermektedir (Tonbul, 1990: 3).

Foto 1.3: Bingöl Ovası'nın Genç İlçesinden Görünümü.

Bingöl Ovası'nı drene eden sular güneyde Genç ile Palu arasında tektonik bir zon boyunca açılan boğaza (Genç-Palu boğazı) yerleşmiş olan Murat Nehri aracılığı ile sularını dışarıya boşaltmaktadır. Çalışma sahasına güneydoğudan giren Murat Nehri buradan itibaren ovaya açılmaya başlar ve Genç ilçesi yakınlarında, ovanın kuzeyinden gelen Göynük Çayı'nın sularını kendisine kattıktan sonra Genç-Palu arasında 70 km uzunluğundaki bir yarma vadiye girmektedir. Murat Nehri bu bölümde epijenik olarak gömülmüş durumdadır. Bingöl Ovası'nın kuzeydoğusundan gelen Göynük Çayı da Bingöl ve Karlıova şehirleri arasında bir boğaz özelliği göstermekte ve DAF zonu boyuna gelişmiş bir fay vadisine karşılık gelmektedir. (Tonbul, 1990: 17).

Geniş anlamda düşünüldüğünde Bingöl Ovası ve çevresindeki ana akarsular ve kollarının havzaları taşkın ve millenme alanlarıdır. Dolayısıyla; kum adaları, terk edilmiş menderesler, menderes yenilikleri, yatay kenar diklikleri, örgülü yatak, doğal set alanları, bataklıklar vb. gibi gerek birikime gerekse aşınıma bağlı oluşmuş taşkın alanına özgü birimlere buralarda yaygın olarak rastlanılmaktadır (Tonbul, 1990: 16).

Çalışma sahasında yer alan diğer önemli düzlük alanlar, Karlıova (Foto 1.4), Yedisu (Foto 1.5) ve Sancak havzalarıdır. Karlıova Havzası KAF ve DAF'a bağlı olarak oluşmuş ortalama yükseltisi 1900 m civarındadır. Havza, kuzeydoğu-

güneybatı istikametinde uzanmakta olup alanı yaklaşık 70 km²' dir. Karlıova Havzası'nı Göynük Çayı drene eder ve havzayı Bingöl Ovası'na bağlar. Çalışma sahasının kuzeybatısında yer alan Yedisu Havzası, KAF'ın simetrisine uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Havzanın ortalama yükseltisi 1.400-1.450 m civarındadır. Havza tabanı çayırlarla kaplı olup genel olarak hayvancılık amacıyla değerlendirilmektedir. Yedisu Havzası'nı Peri Çayı drene etmektedir (Avcı, 2014: 131). Sancak Havzası'nın doğu batı uzunluğu 13 km, genişliğiyse ortalama 8 km'dir. 1550-1600 m yüksekliğinde yer alan havza genel olarak çayırlarla kaplıdır. Havza üzerinde Merkez ilçeye bağlı Sancak beldesi bulunmaktadır.

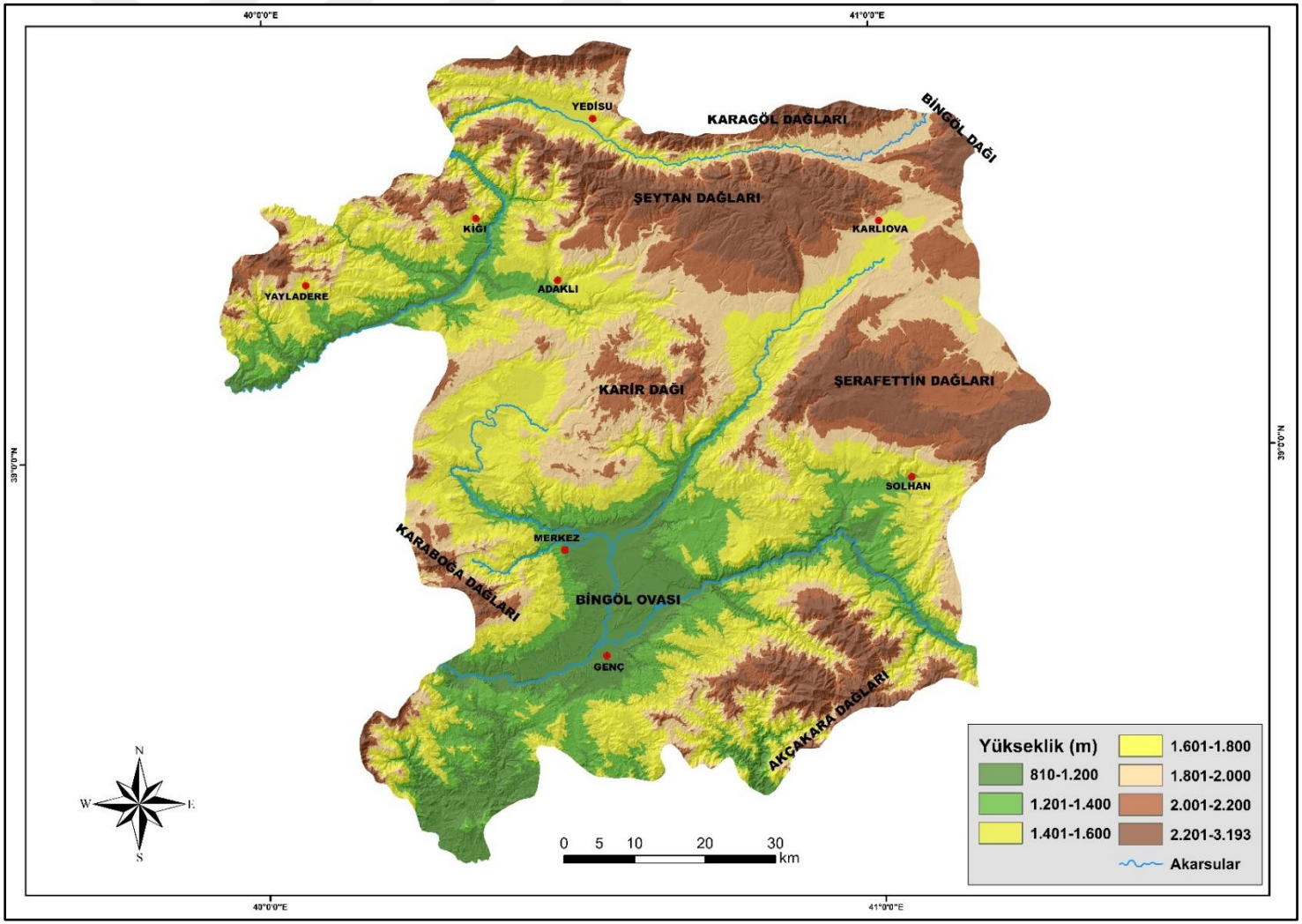
Foto 1.4: Karlıova Havzasından Bir Görünüm.

Çalışma sahasının dağlık ve engebeli oluşu, litolojisinin ve tektonik hareketlerin devam etmesinin de etkisiyle kütle hareketlerine yoğun olarak rastlanmaktadır. Son yıllarda zaten seyrek olan orman örtüsünün de tahribi kütle hareketlerinin etkisini arttırmakta ve çalışma sahasının jeomorfolojik görünümünün değişmesinde etkili olmaktadır. Bingöl Ovası'nın kuzeyinde dik bir duvar halinde

yükselen Karir Dağı'nın güney yamaçlarında, Göynük Çayı vadisinde (Tonbul, 1990: 17), Karaboğa Dağları eteklerindeki köy yollarında, Karlıova'yla Yedisu arasındaki eğimli yamaçlarda meydana gelen heyelanlar öne çıkmaktadır. Bu heyelanlar çalışma sahasında yerleşme ve ulaşım gibi beşeri faaliyetleri sekteye uğratmaktadır.

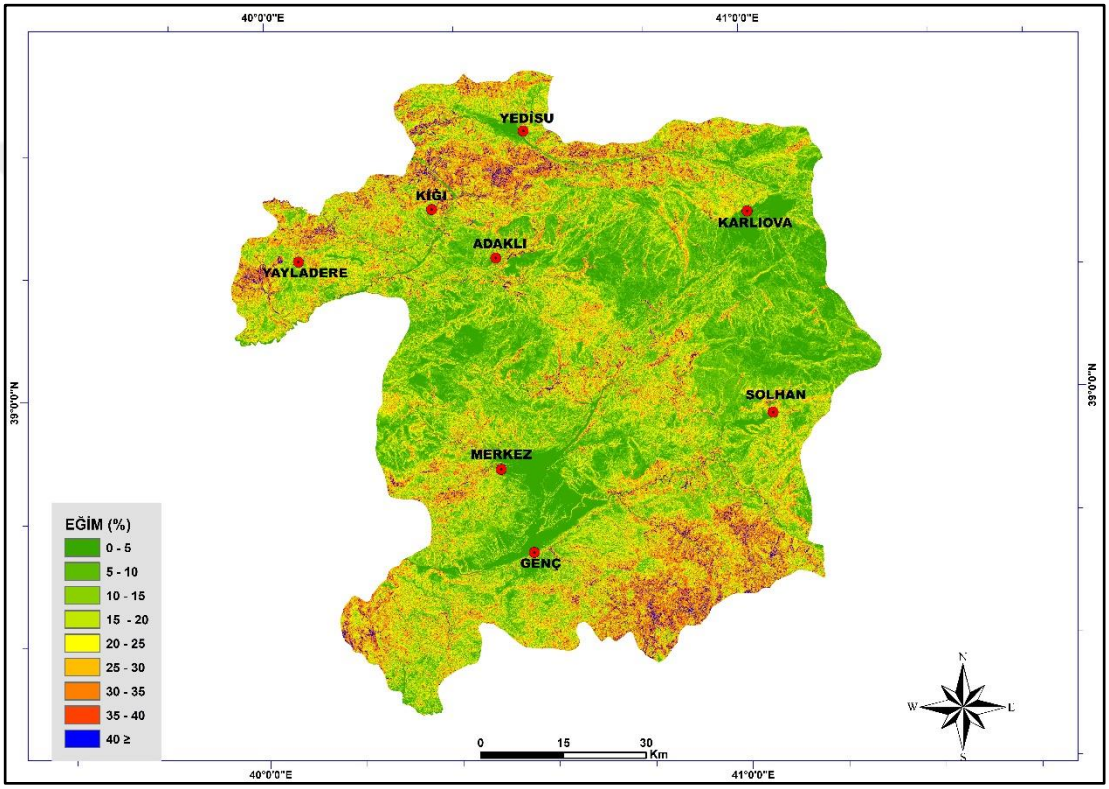

Foto 1.5: Yedisu Havzasından Bir Görünüm.

Harita 1.4: Bingöl İli Yükselti Haritası**.**

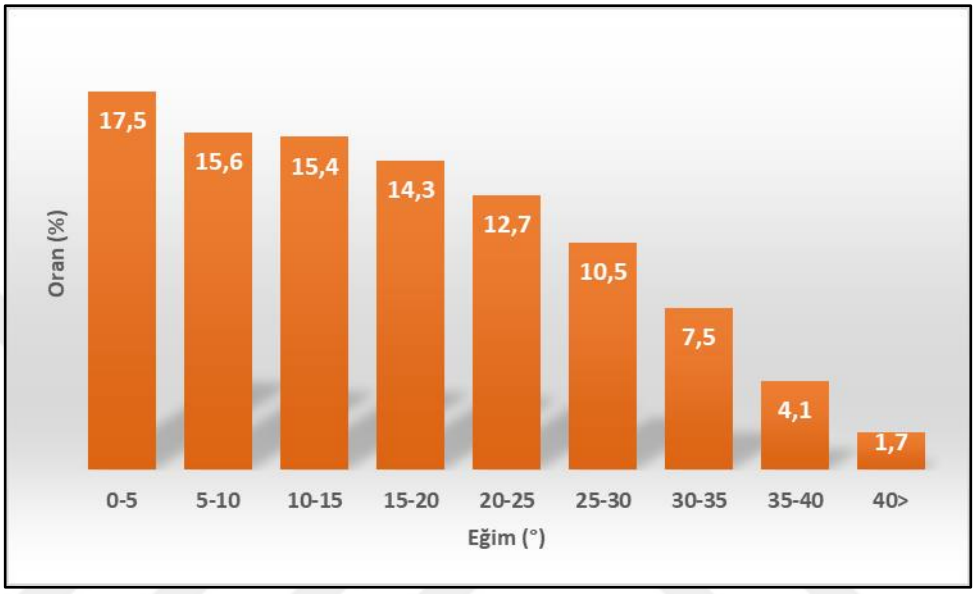
Çalışma alanının eğim durumuna bakıldığında, ilin güneyindeki Akçakara ve kuzeyindeki Şeytan Dağları çevresinde eğim değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. İç kesimlerdeki ovalarda ve Şerafettin Dağları üzerindeki platolarda eğim değerlerinin nispeten düşük olduğu görülmektedir (Harita 1.5). İl arazisinin %17,5'i %0-5 eğim aralığında yer almaktadır. Eğitim değeri %40 ve üzeri olan alanlar il arazisinin %1,7'sini oluşturmaktadır (Grafik 1.2).

Harita 1.5: Bingöl İli Eğim Haritası.

Bingöl ilinde ortalama yükseltinin fazla olmasına karşın eğim değerlerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum bölgenin jeolojik karakteriyle (tektonizma) ilgilidir. İl genelinde tektonik çöküntülerin ve volkanik platoların yaygın olması bu durum üzerinde etkili olmuştur. Çalışma sahasındaki düşük eğimli ova ve platolar ne yazık ki tarımda etkili bir biçimde kullanılamamaktadır. Sıcaklık değerlerinin düşük oluşu (Avcı, Esen ve Kıranşan, 2018: 24), sulama imkânlarının yetersizliği, bölge insanlarının tarım dışı faaliyetlere yönelmesi bu alanların aktif biçimde kullanılmasının önüne geçmiştir. Bingöl il genelinde eğimi düşük alanlar genellikle yerleşmelerin ve ekonomik faaliyetlerin etkinlik alanı olmuş, beşeri faaliyetler için

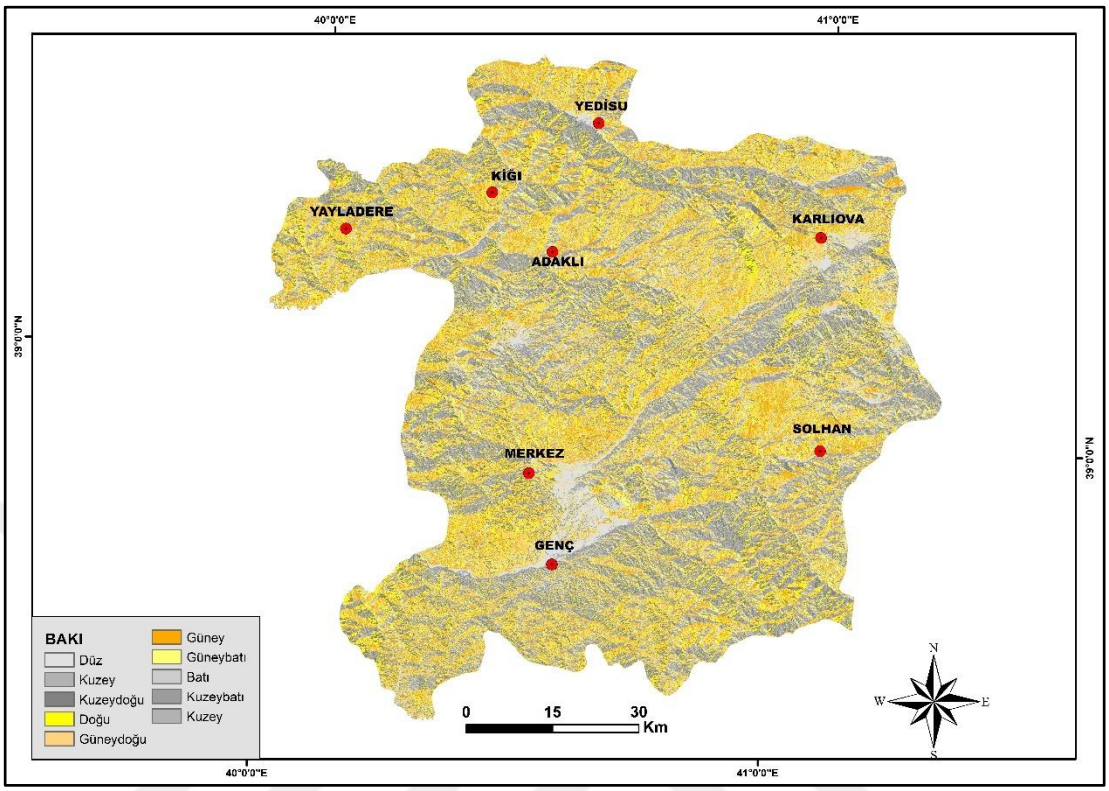
avantaj yaratmıştır. Çalışma sahasındaki büyük yerleşim alanlarına bakıldığında, bunların neredeyse tamamının düşük eğim değerlerine sahip alanlarda kurulduğu görülmüştür. Eğimi yüksek alanlarsa dağ köylerinde tarım ve hayvancılıkta kullanılırken, il genelinde bu alanların çoğu atıl durumdadır.

Grafik 1.2: Bingöl İlinde Eğim Gruplarının Oransal Dağılımı.

Bingöl ilinde arazinin bakı durumuna bakıldığında güney yönlü cephelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Güney, güneydoğu ve güneybatı cepheli yamaçların toplam alan içindeki oranı %39,49'dur.

Çalışma alanının bakı haritasına bakıldığında (Harita 1.6) KAF ve DAF'ın bakı üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmektedir. DAF içerisinde Karlıova'dan Bingöl şehrine doğru akan Göynük Çayı vadisinde KD-GB yönlü, KAF içerisinde Karlıova'nın kuzeyinden Yayladere'ye doğru uzayan Peri Çayı vadisinde de KB-GD yönlü yamaçların oranı daha fazladır. Bahsi geçen yerlerde bakı durumu tektonik hatların uzanımından etkilenmiştir (Avcı, Esen ve Kıranşan, 2018: 26).

Harita 1.6: Bingöl İlinde Arazinin Bakı Durumu.

Çalışma sahasının bakı durumunu meydana getiren yönlere bakıldığında tüm alanların %8,68'ini düz alanlar oluşturmaktadır. Kuzey yönlü yamaçların oranı %9.39, kuzeydoğu yönlü yamaçların oranı %10.59, doğu yönlü yamaçların oranı %10.36, güneydoğu yönlü yamaçların oranı 13.05, güney yönlü yamaçların oranı %13.8, güneybatı yönlü yamaçların oranı 12.64, batı yönlü yamaçların oranı 10.52 ve kuzeybatı yönlü yamaçların oranı %10.97'dir (Grafik 1.3).

Ülkemizin kuzey yarımkürede olduğu düşünüldüğünde, çalışma sahasının bakı yönlerinin güney, güneydoğu ve güneybatı ağırlıklı olması (%39,49) yerleşme ve ekonomik faaliyetler için bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Güneş enerjisi, günümüz dünyasında doğa dostu enerji kaynakları arasında gösterilen yenilenebilir bir enerji kaynağıdır. Çalışma sahasının bakı durumunun bu avantajı, Bingöl ilinde güneş enerjisi santralleri kurulup yeşil enerji üretilmesine katkı sunabilir. Ayrıca; bakı durumunun bu potansiyeli, kırsal yerleşmelerdeki meskenler dahil çoğu meskenlerde bulunan ev tipi güneş enerjisi panelleriyle kinetik enerjiye dönüştürülmüştür. Yerel halk, bu açıdan güneş enerjisine oldukça rağbet etmektedir.

2023 yılında Bingöl, Solhan ve Genç şehirlerindeki meskenlerin çoğunda doğalgaz altyapısı bulunmasına rağmen insanlar özellikle yaz aylarında güneş enerjisinden faydalanmaya devam etmektedir.

Grafik 1.3: Bingöl İlinde Bakı Gruplarının Oransal Dağılımı.

1.3. İKLİM ÖZELLİKLERİ

İklim bir bölgenin fiziki ve beşeri karakteristiğini şekillendiren en önemli unsurdur. Fiziki özelliklerden (yer şekilleri, drenaj ağı, toprak türü, bitki örtüsü vb.) beşeri özelliklere (ekonomik faaliyet, ulaşım, nüfus, yerleşme vb.) kadar her şey iklimin etki alanına girmektedir. Böylesine güçlü bir unsur olan iklimin sıcaklık, basınç - rüzgarlar, nem ve yağış gibi elemanları vardır. Bu elamanlar bir araya gelerek bir yerin ikliminin oluşmasını sağlarlar.

Küresel iklim değişikliği, günümüz akademik çevrelerinin en çok tartıştığı konulardan biridir. Çünkü, iklim hem doğal çevreyi hem de insan faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, çalışma sahasının iklim özelliklerinin bilinmesi ve yorumlanması çalışmamız için kritik öneme sahiptir. İklim, insanların hayatlarını devam ettirebilmesini sağlayan kaynağın kendisidir. İnsanoğlu var olduğu günden itibaren yaşamının her detayında (beslenme, barınak, enerji üretimi, sanayi) iklime ve çevreye göre pozisyon almıştır (Türkeş, 2000: 187). Dünya nüfus

dağılışına bakıldığında, toplam nüfusun yarısından fazlasının mutedil iklim koşullarına sahip orta kuşak ülkelerinde toplandığı görülmektedir. Eski çağlarda kurulan büyük medeniyetlerin de orta kuşakta ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durum, insanların yaşam alanları olarak ılıman iklim bölgelerini tercih ettiklerini ve iklimin insan hayatı üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ülkemiz de orta kuşakta yer almakta ve ılıman iklim koşullarına sahiptir.

Çalışma sahasının iklim özellikleri, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)'nden alınan verilere göre analiz edilmiştir. Bu çalışmada, Bingöl ilindeki 8 meteorolojik istasyondan yararlanılmıştır. Tüm istasyonlar bağlı bulundukları ilçelerin adını almışlardır (Tablo 1.2).

Tablo 1.2: Bingöl İlindeki Meteorolojik İstasyonların Rasat Süreleri ve Rakımları.

İstasyon Adı	Rasat Süresi (Yıl)	Rakım (m)
Bingöl	60	1.139
Genç	41	993
Solhan	56	1.366
Karlıova	7	1.828
Yayladere	7	1.710
Yedisu	7	1.598
Adaklı	7	1.488
Kiğı	8	1.495

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında en uzun süreli gözlem yapılan istasyon, Bingöl şehrindeki Bingöl istasyonudur. Bu istasyon 1.139 m yüksekliğinde yer almaktadır. Genç istasyonunda 41 yıldır gözlem yapılmakta olup, söz konusu istasyon 993 m yüksekliğinde bulunmaktadır. 1.366 m yüksekliğinde bulunan Solhan istasyonunda 56 yıldır meteorolojik gözlemler yapılmaktadır. Karlıova, Yayladere, Yedisu ve Adaklı istasyonlarında 7 yıldır gözlem yapılmakta olup bunların yükseltisi sırayla; 1.828 m, 1.710 m, 1.598 m ve 1.488 m'dir. Son olarak Kiğı istasyonunda da 8 yıldır gözlem yapılmakta ve bu istasyon 1.495 m yüksekliğinde kurulmuştur. İstasyonların kurulduğu yükselti değerlerinin bilinmesi, Bingöl ili gibi yükseltisi dalgalı bir

görünüme sahip bir yer için çalışmanın sıhhatini etkileyecek kritik bir öneme sahiptir.

1.3.1. Sıcaklık

İklim elemanları arasında hem doğal çevreyi hem de beşeri ortamı en çok etkileyen unsur sıcaklıktır. Tüm canlılar, yaşamlarını devam ettirebilmeleri için belirli aralıklarda sıcaklığa ihtiyaç duyarlar. Bir canlının yaşamını ve neslini devam ettirebilmesi için gerekli olan en uygun sıcaklık değerlerine optimum sıcaklık denir. Her canlının optimum sıcaklık değeri kendine özgüdür. Mesela bitkilerin optimum sıcaklık değerlerinde alt sınır 0-5°C, üst sınırsa 40-50 °C olarak ifade edilmektedir (Güçlü, 1994: 3). Süt sığırlarında ise optimum sıcaklık koşulları 13-18 °C aralığındadır (Alkoyak ve Çetin, 2016: 2).

Nüfusun yeryüzüne dağılışında, turizm faaliyet türlerinin ortaya çıkmasında, konutların yapı malzemesinin ve tiplerinin belirlenmesinde de sıcaklığın etkisi olmaktadır. Çalışma sahamızda sıcaklık koşulları yükselti etkisine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bingöl ilinde yükseltisi en düşük yer 810 m ve yükseltisi en fazla olan yer 3.056 m'dir. En yüksek ve en düşük nokta arasında 2.246 m'lik fark bulunmaktadır. Troposferde, yerden yükseldikçe her 200 m'de sıcaklığın bir derece azaldığı bilinmektedir. Bu durumda, çalışma alanımızın en yüksek noktasıyla en düşük noktası arasında yaklaşık 11 °C'lik doğal bir fark bulunmaktadır.

1.3.1.1. Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar

Bingöl ilinde aylık ve yıllık sıcaklık ortalamalarının durumuna bakıldığında, il genelinin yıllık ortalama sıcaklığı 10,6 °C'dir. İl genelinde havalar mart ayından itibaren ılımaya başlar, kasım ayıyla beraber sıcaklıklar ciddi düşüşler göstererek kış mevsimine girilir. Bingöl şehrinin yıllık ortalama sıcaklığı 12 °C olup en soğuk ay -2,4 °C'yle ocak en sıcak ay 26,6 °C'yle temmuzdur. Bingöl şehrinde; ocak, şubat, mart, nisan, kasım ve aralık aylarının ortalaması yıllık ortalama sıcaklığının altındadır. Mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarının ortalama sıcaklığıysa yıllık ortalama sıcaklığın üzerindedir.

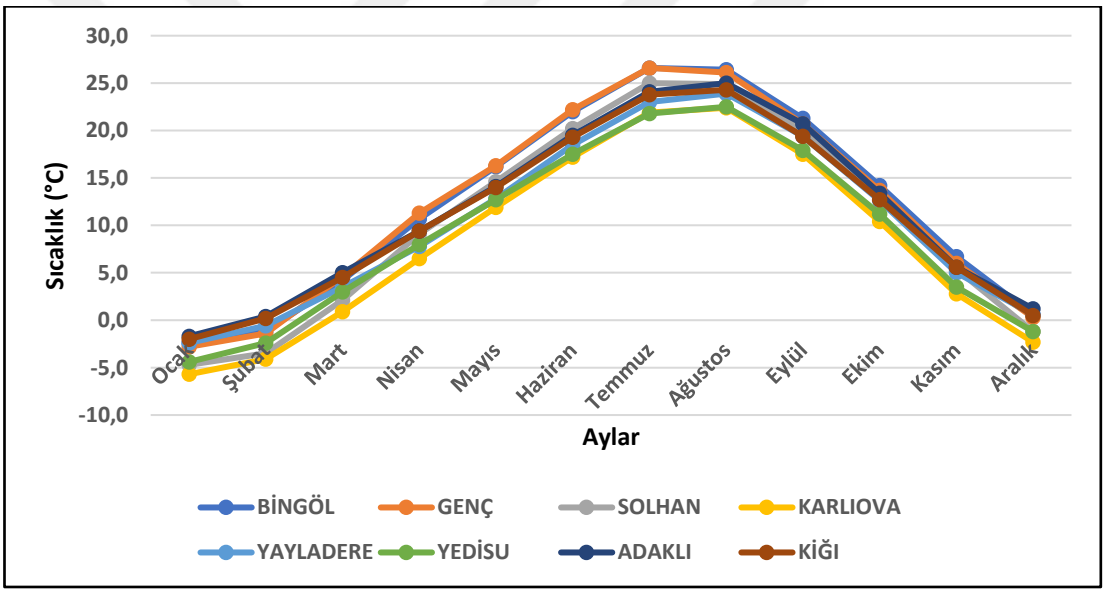
Tablo 1.3: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar (°C).

İSTASYON	Rasat S. (Yıl)	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	YILLIK
Bingöl	60	-2,4	-1,2	4,2	10,7	16,2	22,0	26,6	26,4	21,3	14,2	6,7	0,6	12,1
Genç	41	-2,8	-1,4	4,6	11,3	16,3	22,2	26,6	26,1	20,7	13,7	6,0	0,3	12,0
Adaklı	7	-1,7	0,4	5,0	9,4	14,1	19,5	24,1	25,0	20,7	13,4	5,6	1,2	11,4
Kiğı	8	-2,0	0,2	4,5	9,4	14,0	19,3	23,8	24,3	19,4	12,7	5,6	0,5	11,0
Solhan	56	-4,7	-3,5	2,1	9,1	14,6	20,2	25,0	24,9	20,1	13,1	5,4	-1,2	10,4
Yayladere	7	-2,4	-0,6	3,5	7,8	12,8	18,5	23,0	23,9	19,4	12,6	5,0	0,6	10,3
Yedisu	7	-4,4	-2,4	3,0	8,0	12,7	17,5	21,8	22,5	17,9	11,2	3,5	-1,2	9,2
Karlıova	7	-5,7	-4,1	0,9	6,5	11,9	17,2	21,9	22,4	17,5	10,4	2,8	-2,3	8,3

Kaynak: MGM

Genç ilçesinin yıllık ortalama sıcaklığı 12 °C'dir. En soğuk ay -2,8 °C ile ocak en sıcak aysa 26,6 °C ile temmuzdur. Solhan ilçesinin yıllık ortalama sıcaklığı 10,4 °C olup, en soğuk ay -4,7 °C ile ocak, en sıcak geçen aysa 25 °C ile temmuzdur. Son 7 yıldır sıcaklık ölçümlerinin yapıldığı Karlıova'da, yıllık ortalama sıcaklık 8,3 °C'dir. En soğuk ay ortalamasını -5,7 °C ile ocakta tutturan Karlıova'da, en sıcak ay 22,4 °C ile ağustosta yaşanmaktadır. Yayladere ilçesinin yıllık ortalama sıcaklığı 10,3 °C olup en soğuk ay -2,4 °C ile ocakta, en sıcak ay 23,9 °C ile ağustosta yaşanmaktadır. En soğuk ayın -4,4 °C ile ocak olduğu Yedisu ilçesinde en sıcak ay 22,5 °C ile ağustostur. Yedisu'nun yıllık ortalama sıcaklığıysa 9,2 °C'dir. Yıllık ortalama sıcaklığın 11,4 °C olduğu Adaklı'da, en soğuk ay -1,7 °C ile ocak, en sıcak ay 25 °C ile ağustostur. Kiğı ilçesinin yıllık ortalama sıcaklığı 11 °C olup en soğuk ay -2 °C ile ocak, en sıcak ay 24,3 °C ile ağustostur.

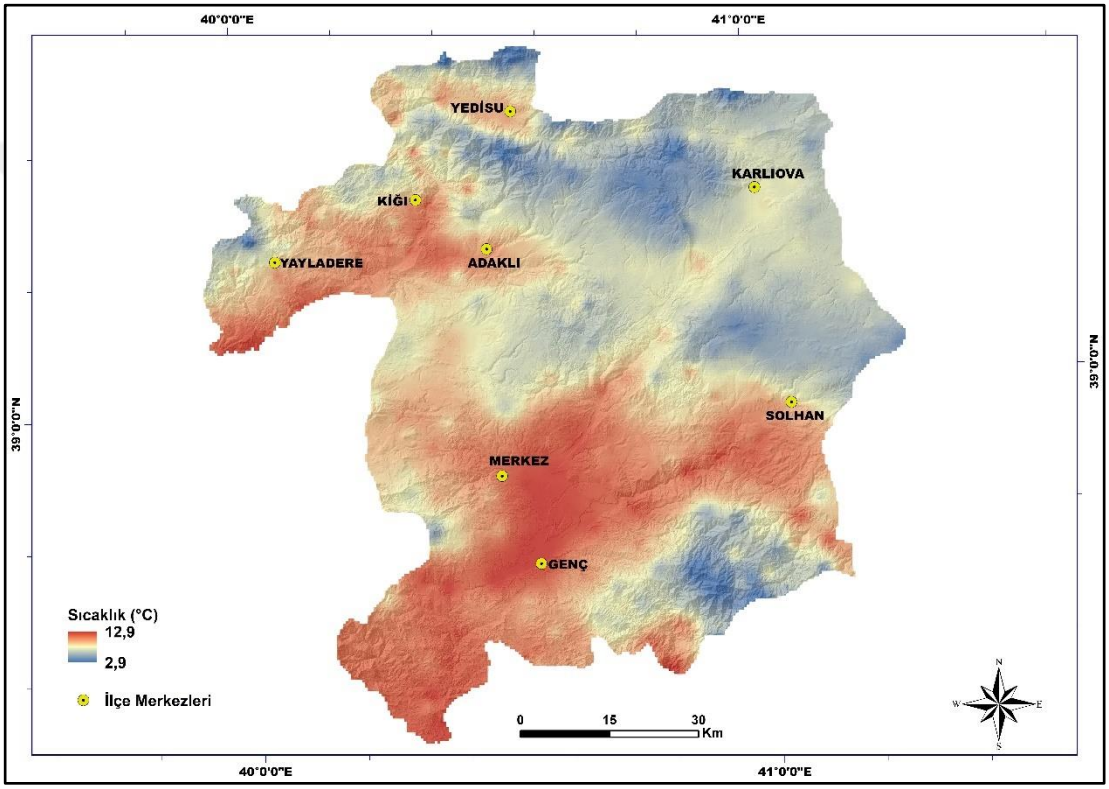
Bingöl ilindeki meteorolojik istasyon verilerinin sıcaklık ölçüm sonuçlarına göre; tüm merkezler en soğuk aylarını ocakta yaşamaktadır. Ancak; Bingöl, Solhan ve Genç istasyonlarında en sıcak ay ortalaması temmuzda tutturulurken, kuzey ilçeleri olarak da nitelendirilen Karlıova, Yedisu, Adaklı, Yayladere ve Kiğı'da en sıcak ay ortalaması ağustos ayında yaşanmaktadır (Grafik 1.4). Adı geçen ilçelerin daha nemli olması bu durumun nedeni olarak düşünülmektedir. Ayrıca istasyon merkezlerinin yıllık ortalama sıcaklıları karşılaştırıldığında, istasyon merkezleri arasında uzun mesafeler bulunmamasına rağmen sıcaklıklarında mesafeye oranla büyük farklar görülmektedir. Bu da çalışma sahasında yükseltinin kısa mesafede değişim göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Grafik 1.4: Bingöl İlinde Aylık Ortalama Sıcaklıklar (°C).

Bingöl ilinde sıcaklık değerlerinin dağılışında yükselti faktörünün büyük bir etkisi vardır. Bilindiği gibi troposfer katmanında yerden yükseldikçe her 200 m'de sıcaklık 1 °C azalmaktadır. Arcmap 10.7 programı kullanılarak yükselti ve sıcaklık arasındaki ilişki enterpolasyon yöntemiyle irdelenmiş ve Bingöl ilindeki ortalama sıcaklık dağılışı elde edilmiştir (Harita 1.7). Elde edilen bulgulara göre, çalışma sahasının kuzey kesimleri yüksek alanları oluşturduğundan bu alanlar Bingöl ilindeki en soğuk alanları oluştururlar. Çalışma sahasının orta kısmındaki Bingöl Ovası ve Genç'in doğusu da en sıcak alanları oluştururlar.

Kışların soğuk geçtiği çalışma sahasında, meskenlerin ısıtılması masraflı bir hal almaktadır. Ayrıca bu durum, sanayi ve enerji giderlerinin artmasına, hayvancılık ve bitkisel üretimde masrafların artmasına neden olmaktadır. Kış aylarında hayvancılık ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Bitkisel üretim de çok nadir olarak ancak seralarda gerçekleştirilmektedir. Kış aylarının soğuk geçmesi seracılığa olan rağbeti düşük tutmuştur.

Harita 1.7: Enterpolasyon Yöntemiyle Oluşturulmuş Bingöl İli Geneli Sıcaklık Dağılımı.

1.3.1.2. Maksimum ve Minimum Sıcaklıklar

Çalışma sahasında ölçülmüş en yüksek sıcaklık değeri 30/07/2000 tarihinde Genç istasyonunda 43,1 °C ile ölçülmüştür. Kış mevsiminin yaşandığı aylarda ölçülen en yüksek sıcaklık değeri 04/12/2010 tarihinde 22,3 °C ile yine Genç istasyonunda ölçülmüştür (Tablo 1.4). Maksimum sıcaklık değerleri buharlaşmayı arttırdığından, yaz aylarında bazı akarsuların kuruduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun sonuçları arasında bitkisel ve hayvansal üretimde verimin düşmesi gösterilmektedir.

Bingöl ilinde ölçülmüş en düşük sıcaklık değeri 23/02/1985 tarihinde Genç istasyonunda -29,1 °C ile ölçülmüştür. Yaz mevsiminin yaşandığı aylarda ölçülen en düşük sıcaklık değeri 05.06.1967 tarihinde 1,2 °C ile Solhan istasyonunda ölçülmüştür (Tablo 1.5). Yıllık ortalama sıcaklık değerlerinde en yüksek sıcaklık Bingöl istasyonunda, en düşük ortalama sıcaklık değerleri Karlıova istasyonunda olmasına rağmen maksimum ve minimum sıcaklığın Genç'te ölçülmüş olması, Genç'in karasallık şiddetinin nispeten fazla olmasından kaynaklanmıştır.

Çalışma sahasında nüfusun yarıdan fazlasının yaşadığı Bingöl şehrinde, minimum sıcaklığın; -0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 94,86, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 60,7, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 43,13'tür. Bingöl şehrinin 20 km güneyinde bulunan Genç'te, minimum sıcaklığın; -0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 98,57, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 62,11, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 43,85'tir. Solhan'da, minimum sıcaklığın;-0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 109,59, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 76,95, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 59,01'dir. Karlıova'da, minimum sıcaklığın; -0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 139,54, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 98,68, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 75,68 gündür. Yayladere'de, minimum sıcaklığın;-0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 89,40, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 44,54, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 23,27 gündür. Yedisu'da, minimum sıcaklığın;-0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 129,11, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 82,98, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 61,67 gündür. Adaklı'da, minimum sıcaklığın; -0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 95,97, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 51,70, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 31,82 gündür. Kiğı'da, minimum sıcaklığın; -0,1 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması yıllık olarak 99,12, -3 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması 54,49, -5 °C ve altında olduğu gün sayısı ortalaması da 35,36 gündür (Tablo 1.6). Tüm bu verilere göre çalışma sahasında en düşük sıcaklıkların en

fazla yaşandığı yerleşim yeri Karlıova'dır. Bu durum, Bingöl ilinde aylık ortalama sıcaklıklar grafiğinden de (Grafik 1.4) anlaşılmaktadır.

Tablo 1.4: Bingöl İlinde Aylık Maksimum Sıcaklık ve Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih.

İSTASYON	PARAMETRE	AYLAR											
		I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Bingöl	Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)	13.3	16.2	22.3	30.3	33.4	38.0	42.0	41.3	37.8	32.1	25.5	22.8
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	01/01/2000	20/02/2010	24/03/2008	13/04/1970	31/05/1990	14/06/2010	20/07/1990	07/08/1973	01/09/1995	01/10/2012	02/11/1962	04/12/2010
Genç	Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)	15.2	16.8	25.6	31.7	34.9	39.3	43.1	42.3	39.5	34.1	23.5	22.3
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	18/01/2010	23/02/2014	24/03/2008	25/04/2008	24/05/1995	28/06/2018	30.07.2000	09/08/2017	01/09/2020	02/10/1999	01/11/2013	4.12.2010
Solhan	Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)	12.2	16.2	23.6	29.0	31.0	35.3	39.6	40.0	36.6	31.1	21.6	18.2
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	18/01/2010	19/02/2010	28/03/2001	30/04/1989	30/05/1990	27/06/2019	30/07/2000	06/08/1973	05/09/2010	02/10/2012	07/11/1998	06/12/2010
Karlıova	Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)	6.0	10.3	16.9	20.4	25.8	31.3	34.4	35.1	32.0	25.1	17.6	11.0
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	21/01/2014	18/02/2016	28/03/2018	27/04/2018	30/05/2019	27/06/2019	21/07/2019	09/08/2017	14/09/2017	02/10/2019	08/11/2019	20/12/2019
Yayladere	Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)	7.9	11.3	15.8	20.3	26.3	30.7	34.4	34.6	31.8	24.4	18.8	12.4

	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	17/01/2016	23/02/2014	28/03/2018	27/04/2018	30/05/2019	28/06/2018	30/07/2015	09/08/2017	01/09/2020	02/10/2019	01/11/2018	13/12/2017
Yedisu	**Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)**	8.5	13.6	19.7	22.6	27.9	32.1	35.4	36.0	33.7	27.0	19.8	12.6
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	18/01/2014	17/02/2016	28/03/2018	26/04/2018	31/05/2019	26/06/2019	12/07/2018	14/08/2019	01/09/2020	01/10/2018	01/11/2018	19/12/2019
Adaklı	**Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)**	8.7	14.8	19.3	23.2	28.6	33.3	36.3	37.3	34.1	27.7	21.0	13.5
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	20/01/2014	29/02/2016	28/03/2018	27/04/2018	30/05/2019	28/06/2018	30/07/2015	10/08/2017	01/09/2020	02/10/2019	01/11/2018	04/12/2017
Kiğı	**Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)**	9.0	14.1	19.1	26.1	29.3	34.4	37.7	38.0	34.2	27.5	21.1	13.7
	Aylık Maksimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	20/01/2014	29/02/2016	28/03/2018	29/04/2013	17/05/2019	27/06/2016	18/07/2016	01/08/2017	10/09/2017	02/10/2019	08/11/2019	03/12/2017

Kaynak: MGM

Tablo 1.5: Bingöl İlinde Aylık Minimum Sıcaklık ve Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih

İSTASYON	PARAMETRE	AYLAR											
		I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Bingöl	Aylık Minimum Sıcaklık (°C)	-23.2	-21.6	-20.3	-9.2	1.0	3.5	8.8	7.8	4.2	-2.4	-15.0	-25.1
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	04/01/1983	14/02/1976	02/03/1985	05/04/1965	01/05/1984	05/06/1967	11/07/1992	31/08/1965	26/09/1992	30/10/2003	30/11/2004	27/12/1992
Genç	Aylık Minimum Sıcaklık (°C)	-28.7	1.2	-24.1	-4.8	1.2	6.2	10.0	9.6	0.0	-2.0	-19.0	-29.1
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	04/01/1983	31101	06/03/1985	02/04/1992	01/05/1984	04/06/2020	01/07/2015	28/08/1983	14/09/2011	31/10/2002	30/11/2004	31/12/1992
Solhan	Aylık Minimum Sıcaklık (°C)	-25.6	-26.2	-22.4	-11.6	-1.4	1.2	4.4	8.0	1.2	-6.0	-19.0	-27.2
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	07/01/1983	23/02/1985	02/03/1985	05/04/1965	02/05/1993	24628	11/07/1992	29/08/2000	28/09/1992	30/10/2003	30/11/2004	28/12/1992
Karlıova	Aylık Minimum Sıcaklık (°C)	-25.1	-21.8	-15.3	-7.4	0.8	4.1	8.1	8.9	1.0	-1.8	-8.9	-22.7
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	30/01/2017	11/02/2020	06/03/2015	01/04/2014	07/05/2015	01/06/2015	01/07/2019	25/08/2020	25/09/2014	28/10/2018	03/11/2016	19/12/2016
Yayladere	Aylık Minimum Sıcaklık (°C)	-17.8	-17.1	-10.2	-3.6	3.0	6.7	9.3	12.2	5.3	0.0	-7.2	-13.9

	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	03/01/2016	11/02/2020	30/03/2014	01/04/2014	08/05/2017	01/06/2017	01/07/2019	24/08/2020	24/09/2016	26/10/2018	24/11/2017	19/12/2016
Yedisu	**Aylık Minimum Sıcaklık (°C)**	-25.4	-23.5	-14.0	-7.1	1.1	4.4	5.6	7.3	0.8	-1.9	-10.2	-24.8
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	27/01/2016	11/02/2020	01/03/2019	01/04/2014	05/05/2019	12/06/2016	01/07/2019	24/08/2020	25/09/2016	28/10/2018	23/11/2016	19/12/2016
Adaklı	**Aylık Minimum Sıcaklık (°C)**	-18.2	-17.0	-9.6	-4.4	3.0	6.5	8.5	11.0	4.5	-0.8	-7.4	-17.6
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	27/01/2016	11/02/2020	01/03/2019	01/04/2014	04/05/2019	04/06/2014	01/07/2019	24/08/2020	26/09/2016	20/10/2014	24/11/2017	20/12/2016
Kiğı	**Aylık Minimum Sıcaklık (°C)**	-18.5	-17.9	-9.1	-4.7	2.2	6.5	10.3	12.3	2.9	0.0	-6.1	-18.1
	Aylık Minimum Sıcaklığın Kayıt Edildiği Tarih	28/01/2016	11/02/2020	07/03/2013	01/04/2014	05/05/2019	08/06/2013	01/07/2019	25/08/2020	26/09/2016	23/10/2013	25/11/2017	19/12/2016

Kaynak: MGM

Tablo 1.6: Bingöl İlinde Minimum Sıcaklığın -0.1, -0.3 ve -0.5° C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması

İSTASYON	**PARAMETRE**	**AYLAR**												**YILLIK**
		I	**II**	**II**	**IV**	**V**	**VI**	**VII**	**VIII**	**IX**	**X**	**XI**	**XII**	
Bingöl	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve**	27.48	23.75	13.91	1.08	-	-	-	-	-	0.18	7.20	21.26	94.86

	Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması													
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	21.10	16.60	6.76	0.28	-	-	-	-	-	-	2.56	13.40	60.70
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	16.68	12.38	3.73	0.08	-	-	-	-	-	-	1.26	9.00	43.13
Genç	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	26.90	23.02	13.60	1.12	-	-	-	-	-	0.53	12.26	21.14	98.57
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	20.48	16.65	5.65	0.19	-	-	-	-	-	-	4.58	14.56	62.11
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	16.65	12.43	2.97	-	-	-	-	-	-	-	1.80	10.00	43.85
Solhan	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	28.50	25.75	18.35	2.44	0.05	-	-	-	-	0.60	10.28	23.62	109.59
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	24.28	21.07	10.37	0.62	-	-	-	-	-	0.12	4.21	16.28	76.95
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	20.60	17.39	6.42	0.35	-	-	-	-	-	0.01	2.23	12.01	59.01

Karlıova	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	31.00	27.28	22.28	7.71	-	-	-	-	-	1.28	21.57	28.42	139.54
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	27.85	23.85	12.85	1.71	-	-	-	-	-	-	11.28	21.14	98.68
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	24.42	20.14	8.85	0.14	-	-	-	-	-	-	5.71	16.42	75.68
Yayladere	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	22.85	23.57	10.85	3.28	-	-	-	-	-	-	8.14	20.71	89.40
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	15.42	14.28	3.28	0.14	-	-	-	-	-	-	2.14	9.28	44.54
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	8.71	8.00	1.57	-	-	-	-	-	-	-	0.42	4.57	23.27
Yedisu	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	30.28	25.85	20.14	6.71	-	-	-	-	-	0.71	20.00	25.42	129.11
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	24.14	19.71	9.28	1.14	-	-	-	-	-	-	10.14	18.57	82.98
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün	21.42	15.85	5.42	0.28	-	-	-	-	-	-	4.85	13.85	61.67

	Sayısı Ortalaması													
Adaklı	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	28.42	21.71	12.00	2.28	-	-	-	-	-	0.14	10.71	20.71	95.97
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	20.57	13.14	3.00	0.28	-	-	-	-	-	-	3.14	11.57	51.70
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	14.85	9.71	1.42	-	-	-	-	-	-	-	0.42	5.42	31.82
Kiğı	**Minimum Sıcaklığın -0.1 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması**	28.12	22.50	13.50	1.75	-	-	-	-	-	-	10.75	22.50	99.12
	Minimum Sıcaklığın -3 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	20.37	13.00	4.00	0.25	-	-	-	-	-	-	3.00	13.87	54.49
	Minimum Sıcaklığın -5 °C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması	14.87	9.50	1.87	-	-	-	-	-	-	-	0.62	8.50	35.36

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında düşük sıcaklıkların yaşandığı gün sayısının kış mevsimine denk gelen aylarda fazla olduğu görülmektedir. Bu durum üretim maliyetlerinin ve enerji tüketiminin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca seracılık yapan işletmeler de düşük sıcaklıklardan olumsuz etkilenmektedir. Bingöl ilinde yapılan gözlemler neticesinde kış mevsiminde okulların ve diğer resmi kurumların sık sık tatil edildiği gözlemlenmiştir.

1.3.1.3. Donlu Günler

Toprak üstü sıcaklığın -0,1°C ve altına düşmesi toprağın donma seviyesine ulaştığını gösterir. Toprağın donması bitki köklerine zarar vererek bitkisel üretimde aksamalara neden olur. Çalışma sahasında toprak üstü sıcaklığın ölçüldüğü yalnızca iki istasyon bulunmaktadır. Bunlar da Bingöl ve Genç istasyonlarıdır ki, çalışma sahasında bitkisel üretimin büyük bir kısmının yapıldığı Bingöl Ovası bu iki istasyonun çevresinde bulunmaktadır.

Tablo 1.7: Bingöl İlinde Toprak Üstü Minimum Sıcaklığın -0,1°C ve Altında Olduğu Gün Sayısı Ortalaması

İstasyon		Bingöl	Genç
Rasat S. (Yıl)		52	5
Aylar	**I**	28,09	29,2
	II	24,63	23,4
	II	17,53	15,8
	IV	2,92	6,2
	V	0,03	-
	VI	-	-
	VII	-	-
	VIII	-	-
	IX	-	-
	X	1,05	7
	XI	12,88	20,4
	XII	23,8	24
YILLIK		110,93	126

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında, toprak mayıs ayıyla beraber donma seviyesinden uzaklaşır. Toprağın kasım ayına kadar donma seviyesine ulaşmadığı görülmektedir. Mayıs ve kasım arası aylar, Bingöl ilinde zirai hayatın en verimli geçtiği dönemdir.

Kasım ayından itibaren toprağın donmaya başlaması bitkisel üretimi durma noktasına getirmektedir. Özellikle sebze ve meyveler en son kasım ayına kadar hasat edilmektedir. Aralık, ocak, şubat ve mart aylarında da toprak çoğunlukla donma seviyesindedir (Tablo 1.7).

1.3.2. Yağış ve Nemlilik Özellikleri

Toplam yağış miktarı, yağışın düştüğü mevsimler ve aylar, karlı günler, karın yerde kalma süresi ve sisli günler bir yerin diğer iklim elemanlarına etki etmekle beraber beşeri faktörlere de etki ederler. Tarım, turizm, yerleşme, sanayi ve enerji giderleri yağış ve nemlilik özelliklerinden etkilenirler.

1.3.2.1. Yağışlı Günler

Yağışlı günler, yağmur, dolu ve kar yağışlı günleri ifade eder. Çalışma sahasındaki istasyonlarda ölçülen yağışlı gün sayılarındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu durum Bingöl il genelindeki yükselti, nemlilik, karasallık ve basınç farklarından kaynaklanmaktadır.

Bingöl ilinde yağışlı gün sayısı en fazla olan istasyon 153,3 günle Yayladere istasyonudur. Onu 151,3 günle Yedisu istasyonu takip etmektedir. Karlıova'nın yağışlı gün sayısı 138, Adaklı'nın 120, Kiğı'nın 113,7'dir. Bingöl ilindeki nüfusun yarısından fazlasının yaşadığı Bingöl şehrinde yağışlı gün sayısı 109,6 gündür. Bingöl şehrinin doğusundaki Solhan'da 99,8 gün ve çalışma sahasının en düşük yağışlı günler ortalamasına sahip Genç'te bu sayı 80,4 gün olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1.8).

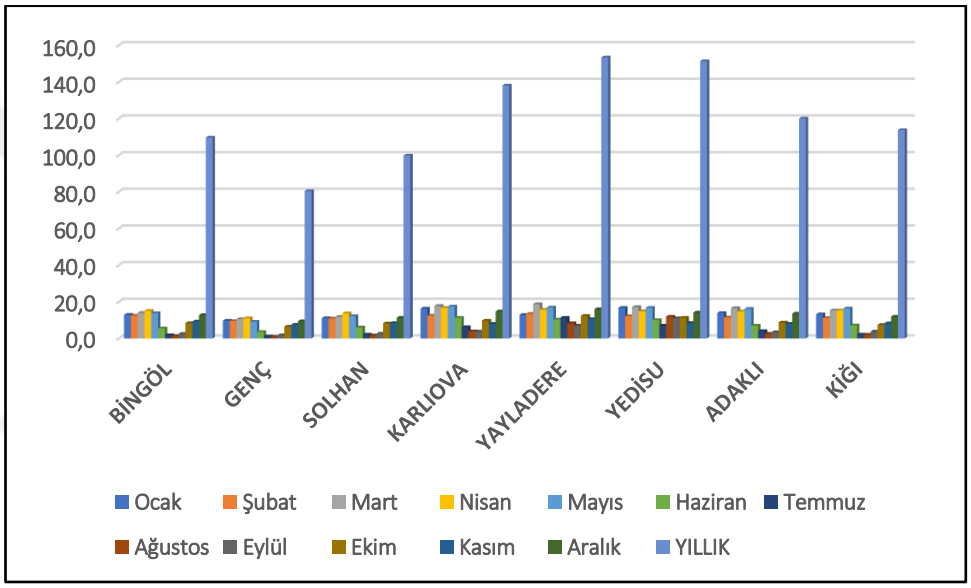
Tablo 1.8: Bingöl İli Aylık Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması.

İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Bingöl	12,9	12,5	14,0	15,1	13,8	5,5	1,8	1,3	2,5	8,4	9,2	12,8	109,6
Genç	9,7	9,5	10,6	11,0	9,1	3,5	1,1	0,9	1,7	6,4	7,5	9,4	80,4
Solhan	11,1	10,9	11,8	13,7	12,2	6,0	2,1	1,6	2,6	8,2	8,4	11,3	99,8
Karlıova	16,3	12,4	17,7	16,7	17,4	11,3	6,1	3,9	3,7	9,7	8,0	14,7	138,0

Yayladere	12,9	13,4	18,7	15,7	16,9	10,3	11,3	8,3	7,0	12,3	10,6	16,0	153,3
Yedisu	16,7	12,1	17,1	14,9	16,7	10,0	7,0	11,9	11,0	11,3	8,4	14,1	151,3
Adaklı	13,9	11,4	16,6	14,7	16,1	7,0	4,0	2,6	3,4	8,7	8,0	13,6	120,0
Kiğı	13,1	11,1	15,3	15,3	16,4	7,1	2,1	2,0	3,8	7,4	8,3	11,9	113,7

Kaynak: MGM

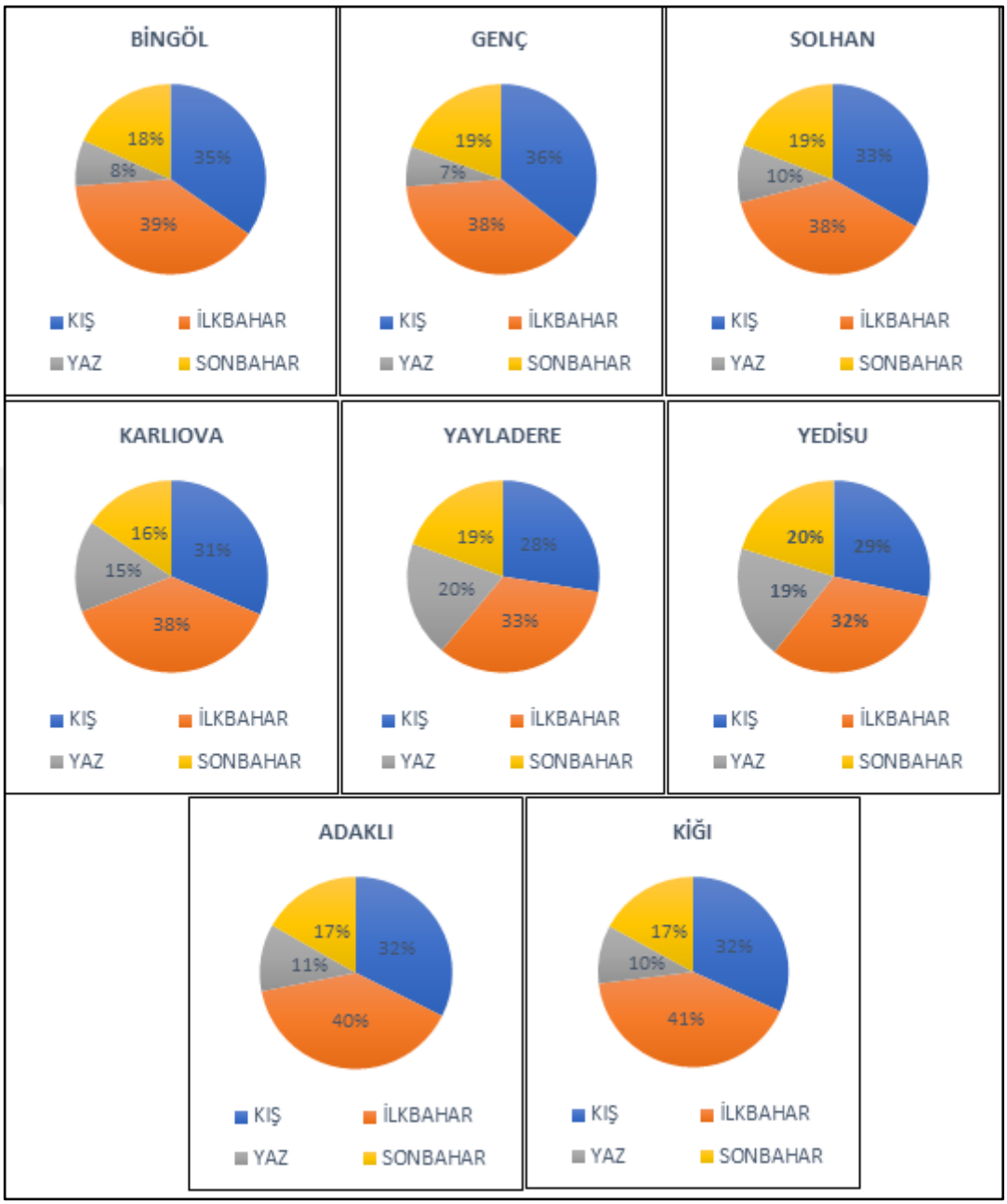
Çalışma sahasında yağışlı gün sayılarının nisan ve mayıs aylarında nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Bingöl ilinin karasal iklim bölgesinde yer almasından kaynaklanmaktadır (Grafik 1.5).

Grafik 1.5: Bingöl İli Aylık Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması.

1.3.2.2. Yağışın Mevsimlere Göre Dağılımı

Çalışma sahasında yağışın mevsimlere göre dağılımına bakıldığında, tüm merkezlerde yağışlar en fazla ilkbahar aylarında düşmektedir. Sonra sırasıyla; kış, sonbahar ve yaz mevsimi gelmektedir (Grafik 1.6). Bu durum çalışma sahamızın tipik karasal iklim bölgesinde yer almasından kaynaklanmaktadır.

Grafik 1.6: Bingöl İlinde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılımı

1.3.2.3. Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış

Çalışma sahasında, aylık ve yıllık ortalama yağışlar ölçüm istasyonlarına göre büyük farklılıklar göstermektedir. Bu denli farklılığın sebepleri arasında; sıcaklık, yükselti, nemlilik ve cephesel karakterli hava kütlelerinin karşılaşma alanları gösterilebilir. Bingöl ilinde yıllık yağış ortalaması en fazla olan yer, çalışma sahamızın kuzeybatısında kalan Yayladere'dir. Yayladere'de yıllık ortalama yağış

1044,8 mm'dir. Yayladere'de yağışın en fazla düştüğü aylar sırayla Ocak, Mart ve Aralık aylarıdır (Tablo 1.9).

Tablo 1.9: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Yağış Miktarı Ortalaması (mm).

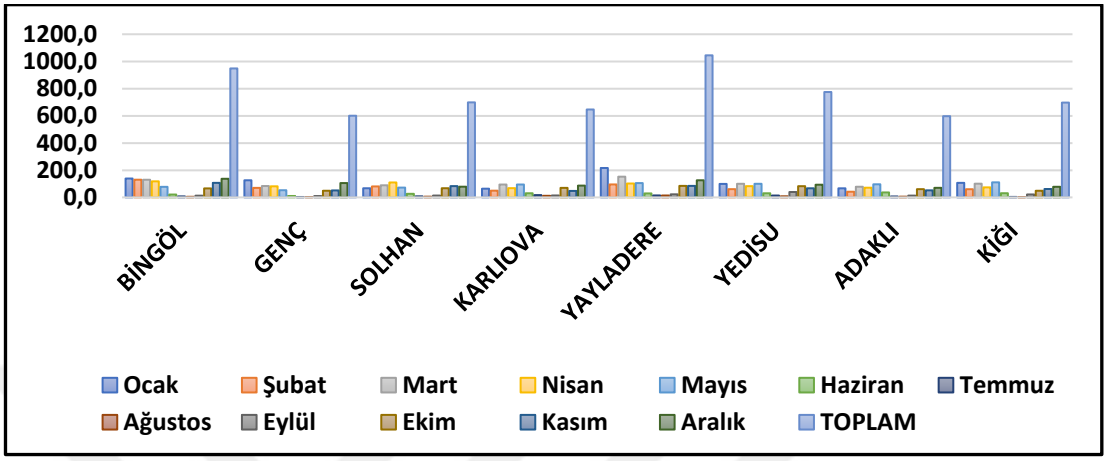
İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
Bingöl	138,7	130,0	129,7	117,9	77,5	20,9	7,2	4,3	12,6	66,0	106,8	136,8	948,4
Genç	125,8	69,9	83,5	81,4	52,5	10,2	2,9	2,7	9,7	48,8	51,1	105,2	600,5
Solhan	67,1	80,5	88,8	109,6	71,9	26,2	7,6	5,1	13,4	67,3	82,8	78,5	698,8
Karlıova	63,9	49,3	94,4	67,8	94,6	30,3	16,8	11,6	14,0	69,9	47,4	86,5	646,5
Yayladere	216,1	95,1	152,2	102,0	105,2	29,1	14,2	13,8	22,4	84,5	84,5	125,7	1044,8
Yedisu	99,0	60,3	100,0	82,5	99,9	30,1	13,5	7,9	39,5	82,3	66,8	93,1	774,9
Adaklı	66,6	41,6	78,2	71,2	96,2	36,3	6,7	5,2	13,1	60,3	51,7	70,2	597,2
Kiğı	106,8	59,9	100,7	73,6	110,5	30,5	3,4	2,3	21,5	48,7	61,5	77,9	697,2

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında nüfusun yarısından fazlasının yaşadığı Bingöl şehri, Bingöl ilinde en yüksek yağış ortalamasına sahip ikinci yerdir. Bingöl istasyonunun yıllık yağış ortalaması 948,4 mm'dir. Çalışma sahasında, geriye kalan istasyonlar arasında yıllık yağış ortalaması en yüksek olandan en az olana doğru sıralama şöyledir: Yedisu (774,9 mm), Solhan (698,8 mm), Kiğı (697,2 mm), Karlıova (646,5 mm), Genç (600,5 mm) ve Adaklı (597,2 mm)'dır.

Çalışma sahasında yağış ortalamalarının genel durumuna bakıldığında; düzensiz bir yağış rejiminin il genelinde mevcut olduğu rahatlıkla gözlenebilir (Grafik 1.7). Bingöl ilinde mevsimlik akarsu sayısı çok fazladır ve kırsal yerleşmelerde bu akarsulardan sulama amaçlı yararlanılmaktadır. Yağışın az düştüğü yaz aylarında çiftçiler sulama suyu temin etmekte zorluk çekmektedirler. Bingöl ilinde tarım yapılabilecek alanlar çok kısıtlıdır. İlin en önemli tarım alanı olan Bingöl Ovası'nda yaz aylarında su kıtlığı yaşanmaktadır. Bingöl Ovası'nın iklim tipini Erinç indisi iklim sınıflandırma kriterlerine göre analiz eden Demir ve arkadaşları, Bingöl Ovası'nın iklim tipini nemli, su fazlasının kış aylarında ve su noksanlığının yaz aylarında olduğunu belirlemişlerdir (Demir vd., 2015: 5). Sulama suyu sıkıntısı yaşanmaması için ilin sahip olduğu tatlı suların daha efektif kullanılması, sulama

barajlarının ve kanallarının arttırılması ve yağışın fazla olduğu günlerde yağmur sularının depolanması gerekmektedir.

Grafik 1.7: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Yağış Miktarı Ortalaması (mm).

1.3.2.4. Kar Yağışları

Çalışma sahasında yer alan meteorolojik istasyonlardan yalnızca Bingöl, Genç ve Solhan'da kar yağışlarıyla ilgili rasatlar yapılmıştır. Arazi çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre; Karlıova'da kar yağışlı günler ve aylık karla örtülü gün sayısı ortalaması Bingöl, Genç ve Solhan'a göre daha fazla olmasına rağmen Karlıova'yla ilgili herhangi bir meteorolojik veri bulunmamaktadır.

Tablo 1.10: Bingöl İli Aylık Kar Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması.

İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
Bingöl	21.00	20.75	10.25	0.35							1.33	10.62	64.30
Genç	5.93	4.98	2.12	0.15							0.68	3.07	16.93
Solhan	7.95	6.98	5.34	1.09						0.11	1.54	6.29	29.30

Kaynak: MGM

Bingöl ilinde kar yağışlı günler sayısı ortalaması en yüksek istasyon, 29,30 günle Solhan'dır. Solhan'da Ekim ayında başlayan kar yağışlı günler sayısı en yüksek sayısına 7,95 günle ocak ayında ulaşır. Bingöl ve Genç te ocak ayında kar yağışlı günler sayısının en fazla olduğu ayını yaşarlar (sırasıyla; 8,08 ve 5,93 gün).

Eldeki verilere göre Bingöl ilinde kar yağışlı günler sayısının en az olduğu merkez yıllık 16,93 günle Genç'tir. Bingöl istasyonundaysa yıllık ortalama 25,86 gün kar yağışlı geçmektedir. Tüm merkezlerde Mayıs-Eylül arasında kar yağışlı günler bulunmamaktadır. Ayrıca Bingöl ve Solhan'da kar yağışı Ekim ayında başlarken Genç'te Ekim ayında kar yağışlı günler sayısı bulunmamaktadır (Tablo 1.10).

Yaz mevsiminin kurak geçtiği Bingöl ilinde kar yağışları büyük önem arz eder. Çünkü eriyen karlar yeraltı sularını beslemekte ve yaz aylarında kaynak sularından faydalanmayı mümkün kılmaktadır. Bu nedenle bir yerde kar yağışlı gün sayısı kadar karın yerde kalma süresi de önemlidir.

Tablo 1.11: Bingöl İlinde Aylık Karla Örtülü Gün Sayısı Ortalaması.

İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
Bingöl	8.08	7.47	3.70	0.40	-	-	-	-	-	0.02	1.02	5.17	25.86
Genç	17.56	17.02	7.85	0.37	-	-	-	-	-	-	1.20	7.85	51.85
Solhan	20.05	19.29	11.11	0.75	0.02	-	-	-	-	0.02	2.11	11.82	65.17

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında karla örtülü gün sayısının en fazla olduğu merkezler sırasıyla; Solhan (65,17 gün), Genç (51,85 gün) ve Bingöl (25,86 gün)'dür. Tüm merkezlerde karın yerde kalma süresinin en fazla olduğu ay Ocak'tır. Bingöl istasyonunda Mayıs-Eylül arası, Genç'te Mayıs-Ekim arası ve Solhan'da Haziran-Eylül arası karla örtülü gün sayısı bulunmamaktadır (Tablo 1.11). Karın yerde kalma süresiyle sıcaklık arasında ters orantı bulunmaktadır. Sıcaklığın arttığı aylarda karla örtülü gün sayısı azalmakta, sıcaklığın azaldığı aylardaysa karla örtülü gün sayısı artmaktadır.

Kış aylarında yağan yüksek miktardaki karlar beşeri faaliyetleri zaman zaman olumsuz etkilemektedir. Çalışma sahasında yoğun kar yağışlı günlerde ulaşım faaliyetleri sekteye uğramakta, bazı köy yolları kapanmaktadır. Tablo 1.12'ye göre, Bingöl istasyonunda ortalama kar kalınlığı 22 cm, Genç'te 21,8 cm, Solhan'da 14,7 cm'dir.

Tablo 1.12: Bingöl İli Aylık Ortalama Kar Kalınlığı Yüksekliği (cm).

İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
Bingöl	26.5	38.8	29.2	6.6	-	-	-	-	-	-	16.4	14.6	22.0
Genç	24.9	35.8	31.4	7.3	-	-	-	-	-	-	15.8	15.6	21.8
Solhan	21.9	35.5	25.0	9.2	1.0	-	-	-	-	3.0	11.2	11.0	14.7

Kaynak: MGM

Bingöl ilinde maksimum kar yüksekliği ve kayıt tarihine bakıldığında, il sınırlarında kaydedilmiş en yüksek kar kalınlığı 200 cm ile 07/02/1992 tarihinde Bingöl istasyonunda kaydedilmiştir. Genç'te kaydedilmiş maksimum kar yüksekliği; 176 cm, kayıt tarihi 23/02/1992, Solhan'da; 177 cm ve kayıt tarihi 14/02/1968'dir (Tablo 1.13).

Tablo 1.13: Bingöl İli Aylık Maksimum Kar Yüksekliği ve Kayıt Tarihi.

İstasyon	Parametre	Aylar											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bingöl	**Aylık Maksimum Kar Yüksekliği (cm)**	138	200	127	30	-	-	-	-	-	-	65	88
	Aylık Maksimum kar kayıt tarihi gün-ay-yıl	29/01/1968	07/02/1992	01/03/1992	05/04/1965	-	-	-	-	-	-	25/11/1992	26/12/1992
Genç	**Aylık Maksimum Kar Yüksekliği (cm)**	85	176	133	18	-	-	-	-	-	-	61	79
	Aylık Maksimum kar kayıt tarihi gün-ay-yıl	31/01/2005	23/02/1992	03/03/1983	01/04/1997	-	-	-	-	-	-	25/11/1992	03/12/1994
Solhan	**Aylık Maksimum Kar Yüksekliği (cm)**	170	177	120	32	1					3	62	67
	Aylık Maksimum kar kayıt tarihi gün-ay-yıl	29/01/1968	14/02/1968	04/03/1976	01/04/1987	02/05/1993	-	-	-	-	29/10/1987	24/11/1992	14/12/1994

Kaynak: MGM

Çalışma sahasının doğusundaki Karaboğa Dağları'nın eteklerinde kış turizmine yönelik kayak merkezi bulunmaktadır. Kayak turizminin sürekliliğinin sağlanması adına kar kalınlığı ve karın yerde kalma süresi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca çalışma sahasında yeryüzü şekilleri itibariyle kış turizmi potansiyeli taşıyan birçok yer bulunmaktadır. Bu yerlerde turistik tesislerin kurulması kar kalınlığına ve karın yerde kalma süresine bağlıdır. Karaboğa Dağları'nın eteklerinde yer alan Hesarek Kayak Merkezi, kış aylarında hem il içinden hem de çevre illerden binlerce turisti ağırlamaktadır. Ancak, küresel ısınmayla beraber etkili olan sıcaklıklar nedeniyle, geçmiş yıllara göre hem daha az kar yağmakta hem de karın yerde kalma süresi kısalmaktadır. Bu durum çalışma sahasında kış turizminin geleceğini tehdit eden bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Tablo 1.13'teki maksimum karın kaydedildiği tarihlerin yakın zamanlarda olmaması da bu yargıyı desteklemektedir.

1.3.2.5. Sis ve Dolu Yağışları

Çalışma sahasında; dolu, sis, kırağı, çiy ve oraj yağışlarına ait veriler yalnızca Bingöl, Genç ve Solhan istasyonlarından üretilmektedir.

Tablo 1.14: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Dolu Günler Sayısı.

İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
Bingöl	0.05	0.07	0.43	0.63	0.62	0.37	0.10	0.02	0.10	0.25	0.10	0.05	2.79
Genç		0.05	0.05	0.44	0.27	0.15	0.02		0.02	0.10	0.02	0.02	1.14
Solhan		0.02	0.11	0.68	0.77	0.43	0.13		0.11	0.11		0.05	2.41

Kaynak: MGM

Dolu yağışları tarımsal faaliyetler başta olmak üzere ulaşım, meskenler ve ticari yapılar üzerinde etkili olmaktadır. Çalışma sahasında dolu yağışlı gün ortalamasının en yüksek olduğu istasyon 2,79 günle Bingöl'dür. Daha sonra sırayla Solhan (2,41 gün) ve Genç (1,14 gün) gelmektedir (Tablo 1.14). Dolu yağışlarının, meyve ve sebzelerin çiçeklenme zamanı olan bahar aylarında meydana gelmesi bitkilerin çiçeklerinin dökülmesine yol açarak bitkisel üretimi zarara uğratmaktadır. Çalışma sahasındaki üç istasyonda da dolu yağışlı gün sayısının en fazla olduğu aylar

nisan ve mayıs ayları olması, bitkilerin zarar görme ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca dolu yağışları ev, işyeri ve araçlara da maddi zarar vermektedir.

Su buharının zemine yakın yerlerde yoğunlaşmasıyla oluşan sis, genellikle görüş mesafesinin azalmasına bağlı olarak ulaşım faaliyetlerinde aksamalara ve kazalara neden olmaktadır. Çalışma sahasında özellikle sonbahar ve kış mevsiminde düzlük alanlarda sıklıkla sis oluşumuna rastlanılmaktadır.

Tablo 1.15: Bingöl İlinde Aylık ve Yıllık Sisli Günler Sayısı.

İstasyon	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Toplam
Bingöl	1.18	0.80	0.42	0.07	0.02	-	-	-	-	0.05	0.35	1.13	4.02
Genç	1.07	0.78	0.34	0.07	-	-	-	-	0.07	0.46	1.15	1.24	5.18
Solhan	1.05	0.77	0.29	-	-	-	-	-	-	0.02	0.43	0.55	3.11

Kaynak: MGM

Bingöl ilinde yıllık sisli günler sayısı ortalamasının en fazla olduğu istasyon 5,18 günle Genç'tir. Bingöl istasyonun sisli gün sayısı ortalaması 4,02 gün, Solhan istasyonununki 3,11 gündür (Tablo 1.15). Aralık, ocak ve şubat ayları çalışma sahasındaki sisli günler sayısının fazla olduğu aylardır. Sonbahar ve kış aylarında Bingöl-Genç karayolu üzerinde sıklıkla sis oluşmakta ve trafik kazalarına neden olmaktadır. Ayrıca 2013 yılında faaliyete giren Bingöl Havalimanı da sis oluşumunun sıklıkla yaşandığı Bingöl Ovası üzerinde yer almakta ve sisten dolayı rötarlara ve aksamalara uğramaktadır.

1.3.2.6. Bulutluluk ve Nispi Nem

Meteoroloji genel müdürlüğü, bulutluluk miktarı ölçümlerini 8/8 (8 OKTA) olarak yapmaktadır. Buna göre; 1-2 az bulutlu (Few),3-4 parçalı bulutlu (SCT), 5-6-7 çok bulutlu (BKN) ve 8 tamamen bulutla kapalı olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 1.16: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Ortalama Bulutluluk Miktarı.

İstasyon	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam

Bingöl	4,5	4.4	4.4	4.5	3.6	1.9	1.0	1.0	1.3	2.8	3.5	4.4	3.1
Genç	4.1	4.3	4.0	3.9	2.9	1.3	0.8	0.8	1.0	2.6	3.4	4.2	2.8
Solhan	4.7	4.6	4.6	4.8	3.8	2.2	1.4	1.3	1.6	3.2	3.9	4.8	3.4

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında yıllık ortalama bulutluluk miktarı en fazla olan merkez 3,4 okta ile Solhan istasyonudur. Bingöl istasyonunun 3,1 okta, Genç'in 2,8 oktadır (Tablo 1.6). Tüm merkezlerde ocak ve şubat aylarında bulutluluk miktarı fazlayken, yağışların az düştüğü yaz aylarında bulutluluk miktarı düşüktür.

Tablo 1.17: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Bulutlu Gün Sayısı Ortalaması.

İstasyon	**Ocak**	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Mayıs**	**Haziran**	**Temmuz**	**Ağustos**	**Eylül**	**Ekim**	**Kasım**	**Aralık**	**Toplam**
Bingöl	14.1	13.1	17	21.3	21.7	11.9	6	6.2	8	15.2	14.8	14	163.3
Genç	14.2	14.0	17.7	20.3	17.3	8.5	4.9	4.7	6.3	14.4	15	14.9	152.2
Solhan	16.3	15.3	18.8	22.4	22.7	13.8	9	8.3	10.3	17.5	17.4	17.3	189.1

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında yıllık ortalama bulutlu gün sayısı en fazla olan merkez 189,1 günle Solhan'dır. Onu 163,3 günle Bingöl ve 152,2 günle Genç takip etmektedir. Çalışma sahasında yağışlar çoğunlukla ilkbahar aylarında düştüğü için bulutlu gün sayısı da ilkbahar aylarında daha çoktur. Çalışma sahasının genelinde yaz ayları bulutlu gün sayısının en az olduğu aylardır (Tablo 1.17).

Havanın bulutluluk durumu tarımsal faaliyetleri doğrudan etkilemektedir. Bitkilerin olgunlaşma döneminde bulutlu günlerin fazla olması sıcaklığı düşüreceğinden bitkilere olumsuz etkisi olur. Çalışma sahasında bitkilerin olgunlaşma zamanı olan yaz mevsiminde bulutluluk miktarının ve bulutlu günler sayısının az olması olumlu bir durumdur. Kış aylarındaysa bulutlar hava üzerinde ılımanlaştırıcı etkide bulunduğu için bitkilerin donmasını engeller. Çalışma sahasındaki meskenlerde sıcak su temini amacıyla güneş enerjisinden yoğunlukla yararlanılmaktadır. Ancak Ekim ayından sonra bulutlu günler sayısının artması, enerji masraflarının da artmasına yol açmaktadır.

Bir hava kütlesinde belli bir sıcaklıkta bulunan nem ile aynı sıcaklıktaki havanın doygun duruma gelebilmesi için alabileceği nem miktarı arasındaki oran nispi (bağıl) nem olarak ifade edilmektedir (Atalay, 2004:39). Nem, tarımsal faaliyetler için hayati bir öneme sahiptir. "Bitkilerin transpirasyonla kaybettikleri su miktarı ile topraktan aldıkları su miktarı arasında bir dengenin olabilmesi için, havadaki nispi nem oranının %60'ın altına düşmemesi gerekir. Buharlaşma ile kaybolan su, yer altı suyu veya sulama yoluyla sağlanmazsa bitkiler kurur" (Balcı Akova, 2019: 204).

Tablo 1.18: Bingöl İlinde Yıllık ve Aylık Ortalama Nispi Nem (%).

İstasyon	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Bingöl	72.7	71.9	66.9	62.3	56.3	43.7	35.6	34.6	40.4	56.6	67.5	74.2	56.9
Genç	73.5	72.5	66.6	62.6	58.1	45.2	38.1	37.7	43.8	59.2	69.7	74.9	58.5
Solhan	75.2	73.8	68.7	62.4	57.6	46.1	37.8	36.7	40.7	56.6	67.2	74.9	58.1
Karlıova	82.8	78.9	78.2	66.3	64.9	46.0	38.1	35.4	40.3	60.6	69.3	82.0	61.9
Yayladere	72.8	69.3	67.4	62.4	58.7	45.5	34.2	29.5	33.3	50.9	60.5	70.1	54.6
Yedisu	76.2	73.1	69.4	60.0	63.7	55.0	42.5	36.9	40.9	59.2	63.4	74.3	59.6
Adaklı	72.4	68.7	65.3	58.7	61.2	50.0	35.5	31.2	34.0	53.4	60.5	72.8	55.3
Kiğı	75.9	73.4	68.4	59.6	61.9	50.9	38.0	33.7	38.4	55.8	65.7	73.4	57.9

Kaynak: MGM

Çalışma sahasında yıllık ortalama nispi nemin en yüksek olduğu merkez %61,9'la Karlıova'dır. Karlıova'dan sonra sırasıyla; Yedisu (%59,6), Genç (%58,5), Solhan (%58,1), Kiğı (%57,9) Bingöl (%56,9), Adaklı (%55,3), Yayladere (%54,6)'dir (Tablo 1.18). Nispi nemin mevsimlere göre dağılımına bakıldığında, çalışma sahasındaki tüm merkezlerde de nispi nemin en yüksek olduğu zamanlar kış aylarıdır. Nemin bitkileri dondan koruduğu düşünüldüğünde, kış mevsiminde nispi nemin yüksek olması olumlu bir durum olarak dikkat çekmektedir. Yaz aylarında bitkilerin olgunlaşması ve çürümekten korunması için nispi nemin az olması gerekmektedir. Çalışma sahasında nispi nemin en düşük olduğu dönemlerin yaz ayları olması bu açıdan kritik bir öneme sahiptir.

1.3.3. Basınç ve Rüzgârlar

Basınç ve rüzgarlar diğer iklim elemanlarıyla bir araya gelerek bir yerin iklimi üzerinde etkili olurlar. Basınç daha çok sıcaklık tarafından etkilenen bir unsurken rüzgarlar da basınç farklılıklarından dolayı ortaya çıkarlar. Bazı soğuk rüzgarlar, estikleri zaman sıcaklığı düşürerek don etkisi yapabilirler. Yazın esen bazı sıcak rüzgarlar da kuraklığa sebep olup bitkilerin kurumasına neden olabilirler. Ülkemiz orta kuşakta bulunduğu için hava akımlarının karşılaşma alanlarında yer almaktadır. Bu nedenle ülkemiz farklı hava karakterlerinin etkisine girmektedir.

Bilindiği gibi normal basınç değeri 1013 mb olarak kabul edilmektedir. Basınç değerleri 1013 mb'ın altına düştüğü zaman alçak basınç, üstüne çıktığı zaman yüksek basınç olarak değerlendirilir. Bingöl ilinde basınç değerlerini ölçen 5 istasyon bulunmaktadır. Bunlar; Bingöl, Genç, Solhan, Karlıova ve Kiğı'dır. Çalışma sahasında basınç değerlerinin aylık ve yıllık ortalamalarına bakıldığında hiçbir ayın ortalaması yüksek basınç değerlerine ulaşmaz. Yıl boyunca basınç ortalamaları alçak basınç değerlerinde seyretmektedir (Tablo 1.19).

Tablo 1.19: Bingöl İli Aylık ve Yıllık Ortalama Basınç Değerleri (mb).

İstasyon	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Bingöl	889.0	887.7	886.2	885.3	885.2	882.8	880.7	881.9	885.7	889.4	890.4	890.1	886.2
Genç	905.1	904.4	902.3	901.3	900.5	897.8	895.8	897.0	900.9	904.7	906.6	907.0	902.0
Solhan	864.5	863.2	862.3	861.8	862.1	860.5	858.7	859.7	863.0	865.7	866.1	865.5	862.8
Karlıova	816.2	816.8	815.0	815.8	816.4	815.7	814.6	815.9	818.2	820.1	819.8	818.8	816.9
Kiğı	851.2	851.6	849.3	849.7	849.8	848.3	846.8	848.1	850.8	853.6	854.1	853.7	850.6

Kaynak: MGM

Bingöl ilinde basıncın dağılımına bakıldığında yıllık basınç ortalaması en yüksek istasyon 902 mb ile Genç istasyonudur. Onu sırasıyla; Bingöl (886,2 mb), Solhan (862,8 mb), Kiğı (850,6 mb) ve Karlıova (816,9 mb) takip etmektedir. Basınç ortalamaları aylar arasında çok büyük farklılıklar göstermez. Düşük sıcaklıklar nedeniyle kış aylarında basınç nispeten yükselir. Yaz aylarında Basra alçak basınç

merkezinin etkili olması ve sıcaklıkların düşmesiyle de basınç değerlerinde azalmalar görülür.

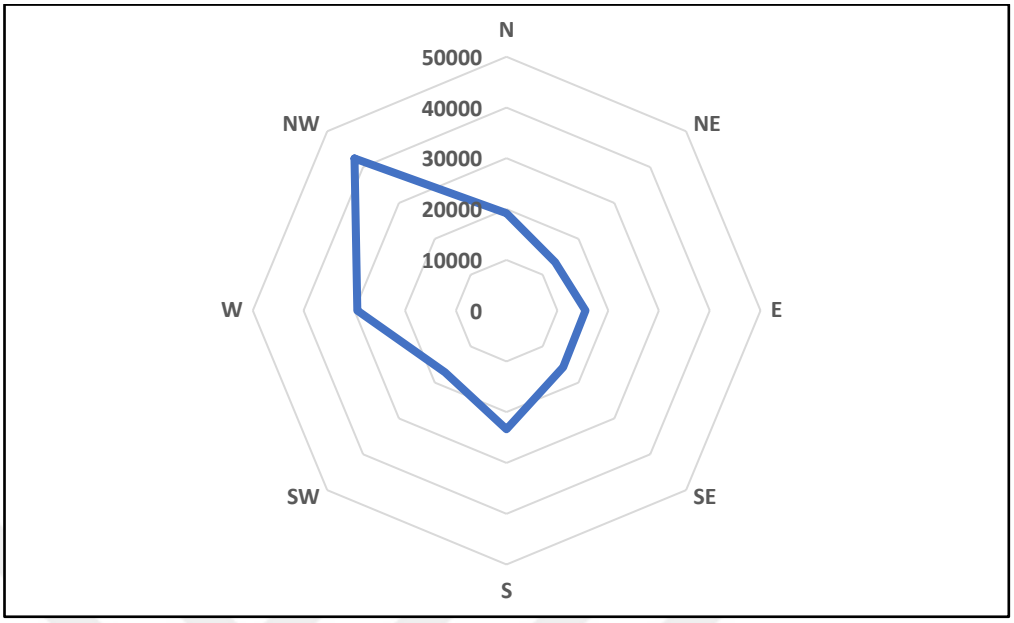
Rüzgarlar, yüksek basınç merkezlerinden alçak basınç merkezlerine doğru esen yatay yönlü hava akımları olarak değerlendirilmektedir. Hakim rüzgar yönü, rüzgar hızı ve frekansı beşeri faaliyetler üzerinde etkili olmaktadır. Söz gelimi havaalanında bulunan iniş ve kalkış pistlerinin doğrultusu, seraların tavan doğrultusu, yol kenarlarına yapılan rüzgar bariyerleri rüzgarların hakim rüzgar yönü ve rüzgar hızına göre yapılmaktadır. Bu bölümde, çalışma sahasındaki nüfusun %93.48'inin yaşadığı Merkez, Genç, Solhan ve Karlıova ilçelerinde bulunan meteoroloji istasyonlarına ait rüzgar verileri analiz edilmiştir.

Tablo 1.20: Bingöl İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (1961-2020).

Rüzgar Yönü	AYLAR												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Yıllık
N	1.964	1.658	1.849	1.553	1.462	1.337	1.606	1.485	1465	1.646	1.349	1.792	19.166
NE	1.332	1.368	1.422	1.355	1.015	948	999	985	925	868	895	1.365	13.477
E	1.435	1.187	1.700	1.547	1.492	1.132	856	906	1.040	1.147	1.478	1.605	15.525
SE	1.812	1.741	1.460	1.575	1.458	895	742	732	970	1.242	1.398	1.754	15.779
S	2.076	2.031	1.958	2.088	2.165	1.861	1.921	1.742	1.864	1.713	1.900	2.046	23.365
SW	1.468	1.170	1.411	1.475	1.445	1.075	1.448	1.913	1.807	1.444	1.183	1.350	17.189
W	1.924	1.678	2.082	2.138	2.547	3.131	3.341	2.979	2.878	2.629	2.190	1.919	29.436
NW	3.017	2.752	3.282	2.877	2.963	3.882	4.678	4.388	4.138	4.293	3.301	2.816	42.387

Kaynak: MGM

Bingöl istasyonunda hakim rüzgar yönü NW (kuzeybatı)'dir. Karaboğa ve Karir Dağı arasında kalan vadiler rüzgarın esmesini kolaylaştırır. 59 yıllık rasat verilerine göre Bingöl istasyonunda NW yönünden 42.387 defa rüzgar esmiştir. W (batı) yönünden esen rüzgar adedi 29.436'dır ve NW yönünden sonra rüzgarın en fazla estiği yöndür (Tablo 1.20 ve Grafik1.8).

Grafik 1.8: Bingöl İstasyonunda Rüzgar Yönleri (1961-2020).

Genç istasyonunun hakim rüzgar yönü üzerinde Murat Nehri ve Göynük Çayı vadilerinin uzanış doğrultusu belirleyici olmuştur. Genç'te hakim rüzgar yönü 28.341 esme sayısıyla NE (kuzeydoğu)'dir. NE'ye çapraz SW yönü 25.314 kez eserek en fazla esen ikinci yön olmuştur (Tablo 1.21 ve Grafik1.9).

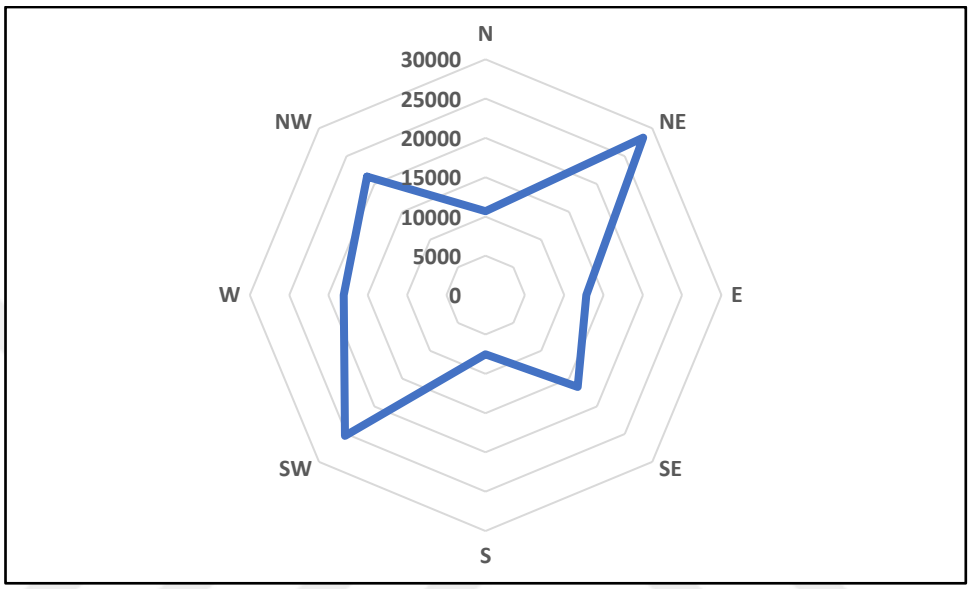
Tablo 1.21: Genç İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (1980-2020).

Rüzgar Yönü	AYLAR												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Yıllık
N	1.002	926	1.164	875	772	838	956	929	806	790	797	812	10.667
NE	2.371	2.468	2.967	2.288	2.365	2.737	3.322	2.438	1.793	1.799	1.717	2.076	28.341
E	973	1.251	1.210	950	963	1.170	1.510	1.216	939	881	716	1.013	12.792
SE	1.014	1.221	1.772	1.601	1.683	1.687	1.643	1.459	1.250	1.135	1.098	970	16.533
S	654	402	621	708	586	868	667	665	571	657	513	593	7.505
SW	1.672	1.369	2.122	2.923	2.874	2.466	2.310	2.231	2.136	2.086	1.660	1.465	25.314
W	1.179	1.088	1.358	1.502	1.679	1.519	2.031	1.872	1.949	1.467	1.130	1.281	18.055
NW	1.491	1.261	1.863	1.864	2.212	2.092	1.981	2.198	2.052	1.631	1.338	1.333	21.316

Kaynak: MGM

Genç'in güneyinde bulunan Akçakara Dağları yaz aylarında güneyden gelen sıcak rüzgarların Genç'e ulaşmasını tam olarak engelleyecek kadar yüksek değildir.

Bu nedenle Genç'e S (güney) yönünden gelen rüzgarlar en az esen rüzgarlar olsa da yaz aylarında sıcaklığı ve buharlaşmayı arttırarak tarımda sulama koşullarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu dönemlerde bunaltıcı havalardan dolayı insan yaşamı da bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Grafik 1.9: Genç İstasyonunda Rüzgar Yönleri (1980-2020).

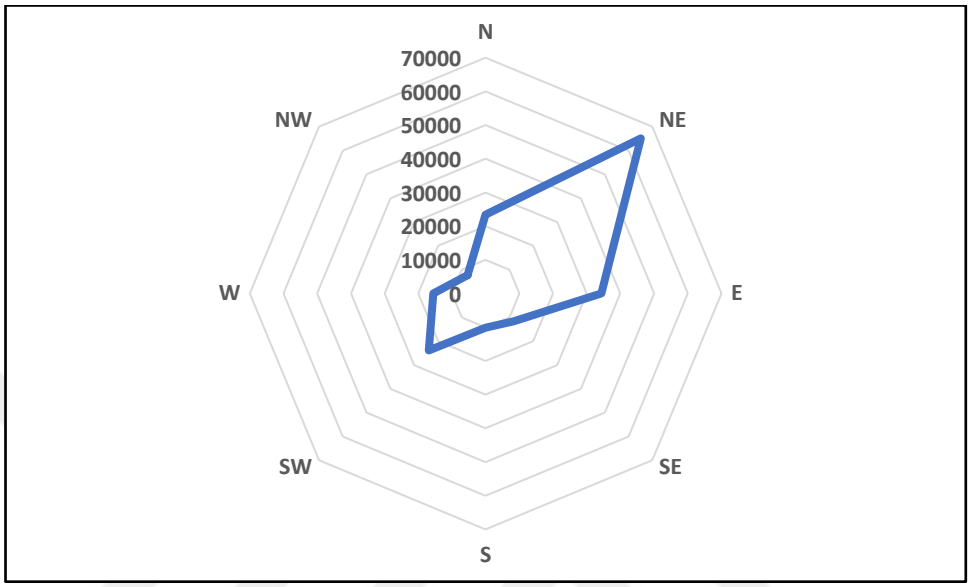
Solhan istasyonunda hakim rüzgar yönünü 65138 defayla NE (kuzeydoğu) yönü oluşturmaktadır. Şerafettin Dağları eteklerinden esen NE sektörlü rüzgarlar Solhan şehrine doğru hareket ederler. Solhan istasyonunun doğusunun boğaz özelliği göstermesi nedeniyle E yönünden 34380 kez esen rüzgarlar Solhan'ı etkisi altına alarak en fazla rüzgar esen ikinci yön olurlar (Tablo 1.22 ve Grafik1.10).

Tablo 1.22: Solhan İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (1964-2020).

Rüzgar Yönü	AYLAR												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Yıllık
N	1.728	1.336	1.680	1.711	1.874	2.284	2.377	2.494	1.964	2.317	2.101	1.536	23.402
NE	5.192	4.827	6.403	5.250	4.989	4.908	5.442	5.195	5.233	6.017	6.075	5.607	65.138
E	2.996	3.151	4.543	3.334	2.533	2.495	2.651	2.457	1.857	2.485	2.884	2.994	34.380
SE	723	610	864	793	819	1.413	1.804	1.424	869	916	649	824	11.708
S	1.065	936	667	753	828	858	938	959	895	826	622	745	10.092
SW	1.972	1.621	1.535	2.296	2.672	1.887	2.056	2.035	2.875	2.122	1.337	1.462	23.870

W	1.443	1.392	1.225	1.204	1.548	1.489	1.033	1.340	1.551	1.244	870	1.241	15.580
NW	762	650	695	803	744	530	477	532	531	526	688	700	7.638

Kaynak: MGM

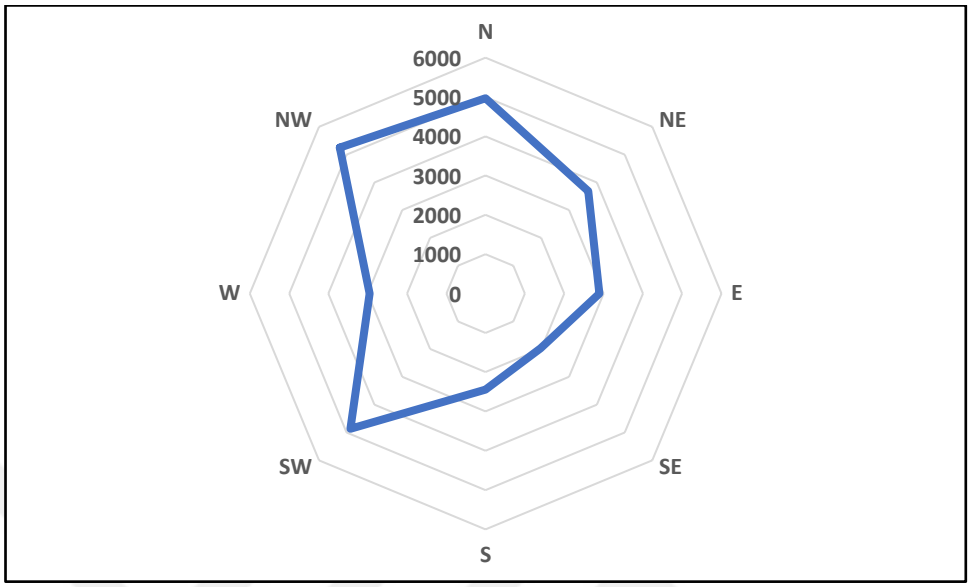
Grafik 1.10: Solhan İstasyonunda Rüzgar Yönleri (1964-2020).

Karlıova istasyonunda 7 yıllık rasat verilerine göre hakim rüzgar yönü olarak NW (kuzeybatı) yönü öne çıkmaktadır. Göynük Çayının akış yönüne paralel olarak uzanan bu rüzgarlar 7 yılda 5.248 defa esmiştir ve genellikle soğutucu etkiye sahiptir. N (kuzey) yönünden 4.968 defa rüzgar eserek Karlıova'nın en fazla rüzgar esen ikinci yönü olmuştur (Tablo 1.23 ve Grafik1.11).

Tablo 1.23: Karlıova İstasyonunda Aylara Göre Toplam Rüzgâr Esme Sayısı ve Yönü (2013-2020).

Rüzgar Yönü	**AYLAR**												
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**Yıllık**
N	422	473	391	349	364	401	517	485	333	451	411	371	4.968
NE	372	357	335	300	283	291	268	256	238	273	293	422	3.688
E	230	253	274	256	231	246	229	218	213	240	262	241	2.893
SE	197	166	152	186	191	199	123	138	133	165	153	174	1.977
S	236	170	255	250	261	179	136	151	208	196	205	199	2.446
SW	419	320	459	459	471	310	385	396	474	451	319	403	4.866
W	196	210	193	264	273	215	212	240	296	280	300	273	2.952
NW	399	329	429	477	427	420	569	527	485	408	373	405	5.248

Kaynak: MGM

Grafik 1.11: Karlıova İstasyonunda Rüzgar Yönleri (2013-2020).

Çalışma sahasında esen rüzgarların durumuna genel olarak bakıldığında, rüzgar yönlerinin genellikle topoğrafya şartlarından etkilendiği, farklı konumlarda bulunan istasyonların da farklı topoğrafya şartlarından dolayı farklı hakim rüzgar yönlerine sahip olduğu görülmüştür.

1.4. TOPRAK ÖZELLİKLERİ

"Kayaların fiziksel ve kimyasal yoldan parçalanması ile meydana gelen, içinde çeşitli canlıları barındıran, bitkilere besin maddesi vererek yetişmesini sağlayan ve yer yüzeyini birkaç mm ile birkaç metre arasında değişen kalınlıkta kaplayan çözülmüş kuşak" toprak olarak tanımlanır (Atalay, 2013:427). Beşeri faaliyetlerin, yeryüzü şekilleri ve iklimde olduğu gibi toprakla da arasında sıkı bir ilişki vardır. Yeryüzünde yerleşmelerin ilk ortaya çıktığı yerlerin ortak özelliklerinden biri de verimli topraklar üzerinde kurulmuş olmalarıdır. Tarım, insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için tarih boyunca en yoğun biçimde uğraştıkları faaliyettir. Tarıma elverişli topraklar da bu açıdan yüksek önem taşımaktadır. Tarihi süreç içerisinde kalabalık insan grupları, kabileler ve devletler arasında verimli topraklar için savaşlar dahi yapılmıştır. Toprak, tarımsal faaliyetlerin yanı sıra günümüzde sanayide ham madde olarak da kullanılmaktadır.

Çalışma sahasını kaplayan topraklar, genel olarak jeolojik ve jeomorfolojik yapıyla iklimin etkisiyle çeşitlenmiştir. Bingöl ilinde; zonal, intrazonal ve azonal toprak gruplarının tamamına rastlanılmaktadır. Bu nedenle çalışma sahasının toprak çeşitliliği açısından zengin olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 1.24).

Tablo 1.24: Bingöl İlinde Toprak Türlerinin Kapladığı Alan ve Oranları.

Toprak Grubu	Kapladığı Alan (Ha)	Oran (%)
Zonal Topraklar	457.860,50	58,72
Azonal Topraklar	36.285,40	4,65
İntrazonal Topraklar	273.735,97	35,11
Çıplak Kayalar	11.816,77	1,52
Toplam	779.698,64	100

Kaynak: Bingöl İli Arazi Varlığı, 2001

Bingöl ilindeki toprakların yarısından fazlasını (%58,72) yerli topraklar olarak da adlandırılan zonal topraklar oluşturmaktadır. Çalışma sahasında intrazonal toprakların oranı %35,11 ve azonal toprakların oranı da %4,65'tir. Tarımsal açıdan herhangi bir vasfı olmayan ve genellikle yüksek dağlık kesimlerde bulunan çıplak kayaların oranıysa %1,52'dir.

Çalışma sahasında büyük toprak gruplarının kapladıkları alanlara ve oranlara bakıldığında en fazla yer kaplayan toprak grubu bazaltik topraklar, en az yer kaplayan toprak grubuysa alüvyal topraklardır (Tablo 1.25).

Tablo 1.25: Bingöl İlinde Büyük Toprak Gruplarının Kapladığı Alan ve Oranları.

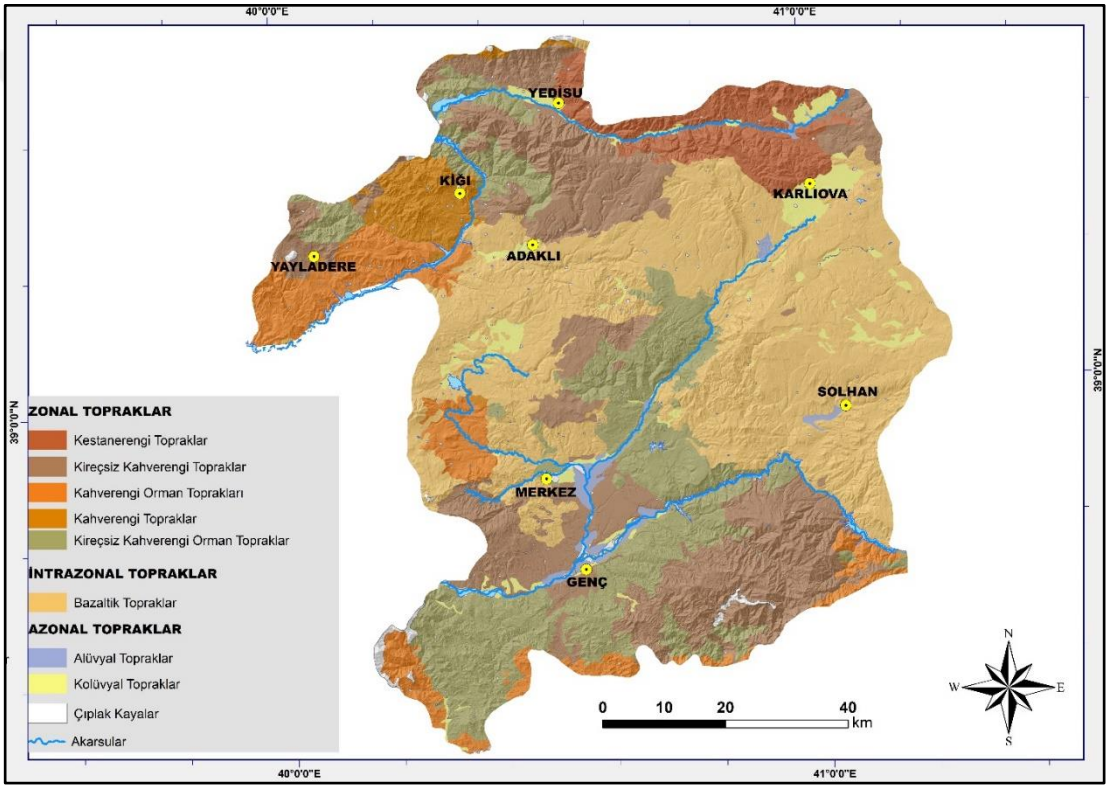
Toprak Tipi	Kapladığı Alan (Ha)	Oran (%)
Alüvyal Topraklar	8603,49	1,1
Kahverengi Topraklar	21751,81	2,79
Kestanerengi Topraklar	42196,92	5,41
Kolüvyal Topraklar	27681,92	3,55
Kahverengi Orman Toprakları	61760,6	7,92
Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	149491,64	19,17
Kireçsiz Kahverengi Topraklar	182659,53	23,43

Bazaltik Topraklar	273735,97	35,11
Çıplak Kayalar	11816,77	1,52
Toplam	779698,64	100

Kaynak: Bingöl İli Arazi Varlığı, 2001

1.4.1. Toprak Türleri

Çalışmanın devamında Bingöl ilinde bulunan zonal, azonal ve intrazonal topraklar sınıflandırılarak incelenecektir.

Harita 1.8: Bingöl İli Büyük Toprak Grupları.

1.4.1.1. Zonal Topraklar

Yeryüzündeki iklim ve bitki örtüsü şartlarına bağlı olarak oluşmuş ve A,B,C horizonlarına sahip topraklar zonal (yerli) topraklar olarak adlandırılırlar. Zonal toprakların oluşabilmesi için yüzeyin eğim derecesinin fazla olmaması ve yağmur sularının aşağılara doğru sızması gerekmektedir (Atalay, 2013:430). Çalışma sahasında oluşumunu tamamlamış zonal topraklar; kestanerengi topraklar, kireçsiz

kahverengi topraklar, kahverengi orman toprakları, kahverengi topraklar ve kireçsiz kahverengi orman topraklarıdır.

1.4.1.1.1. Kestanerengi Topraklar

Kestanerengi topraklar orta kuşağın iç kısımlarında step ikliminin görüldüğü uzun boylu çayırlar ve kurakçıl orman altında gelişir (Atalay, 2013:219). Çalışma sahasında kestane rengi topraklar Karlıova-Yedisu arasında, Şeytan ve Karagöl dağlarının Peri Çayı'na bakan yamaçlarında yayılış göstermektedir (Harita 1.8). Kestanerengi topraklar 42196,92 ha yer kaplamakta ve il genelindeki toprakların %5,41'ini oluşturmaktadırlar. Çalışma sahasındaki kestanerengi topraklar üzerinde fundalıklar, çayırlar ve meralar bulunmaktadır.

1.4.1.1.2. Kahverengi Topraklar

Kahverengi topraklar kestanerengi topraklar gibi orta kuşağın iç kısımlarında gelişirler ancak kestanerengi topraklardan farklı olarak daha cılız çayırların altında ve nispeten daha az yağışlı yerlerde oluşurlar (Atalay, 2013:219). Kahverengi topraklar çalışma sahasının kuzeybatısında, özellikle de Kiğı ilçesinin çevresinde yaygınlık gösterir. Kahverengi topraklar 21751,81 ha yer kaplamakta ve il genelindeki toprakların %2,79'unu oluşturmaktadırlar. Bingöl ilindeki kahverengi topraklardan genellikle mera olarak faydalanılsa da yer yer bu topraklar üzerinde fundalıklar bulunmakta ve bazı yerlerde de kuru ve sulu tarım amacıyla yararlanılmaktadır.

1.4.1.1.3. Kahverengi Orman Toprakları

Kahverengi orman toprakları ılıman kuşakta yapraklarını döken ormanların altında oluşurlar (Atalay, 2013:219). Orman altında oluştuğu için humus bakımından zengin topraklardandır. Kahverengi orman toprakları, çalışma sahasında meşe ağaçlarının altında oluşmuştur. İl genelinde 61760,60 ha yer kaplamakta ve çalışma alanındaki toprakların %7,92'sini oluşturmaktadırlar. Yayladere ilçesinin güneyi, Bingöl şehrinin batısındaki Emtağ, Dikme, Yolçatı, Kuruca ve Gökçekanat köylerinin etrafı bu toprakların yayılış alanlarındandır. Genç ilçesinin güneyinde bir

şerit gibi uzanan Akçakara Dağları üzerinde, yerleşmenin çok seyrek olduğu yerlerde de bu topraklara rastlanılır. Çalışma sahasındaki kahverengi orman topraklarından fundalık amacıyla yararlanılmaktadır.

1.4.1.1.4. Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları

Kireçsiz kahverengi orman toprakları, il genelinde 149491,64 ha yer kaplamakta ve çalışma alanındaki toprakların %19,17'sini oluşturmaktadırlar. Yayılış alanı bakımından çalışma alanındaki en yaygın üçüncü toprak grubudur. Orman altında oluştuğu için humus bakımından zengin bir topraktır (Foto 1.6). Yoğunlukla Genç ilçesinin Yağızca ve Servi köyleri arasında kalan geniş bir alanda görülür. Bu hat kuzeyden kesintisiz biçimde Karlıova'nın Kızılağaç köyüne kadar devam eder. İlin kuzeyi ve kuzeybatısındaki meşelik alanlar da kireçsiz kahverengi orman topraklarının diğer yayılış alanlarındandır. Çalışma sahasındaki kahverengi orman topraklarından fundalık ve ormanlık arazi amacıyla yararlanılmaktadır.

1.4.1.1.5. Kireçsiz Kahverengi Topraklar

Kireçsiz kahverengi toprakları il genelinde en geniş yayılım gösteren ikinci büyük toprak grubudur. Bingöl ilindeki toprakların %23,43'ünü oluşturan bu topraklar 182659,53 ha yer kaplamaktadırlar. En geniş yayılış alanı Solhan'ın Kaleköy ile Genç'in Bulgurluk köyü arasında kalan sahadır. Merkez ilçenin Ortaköy, Çayağzı ve Tarbasan köyleri arasında kalan alanda çatı şeklinde yayılış gösterirler. Adaklı ve Yedisu ilçelerinin arasında kalan kesim de bu toprakların bulunduğu önemli alanlardandır. Bingöl ilindeki kireçsiz kahverengi topraklardan genellikle mera olarak fayda sağlanmakla birlikte Bingöl ovasının kenarında kalan bu topraklardan yer yer sulu tarım amacıyla da yararlanılmaktadır.

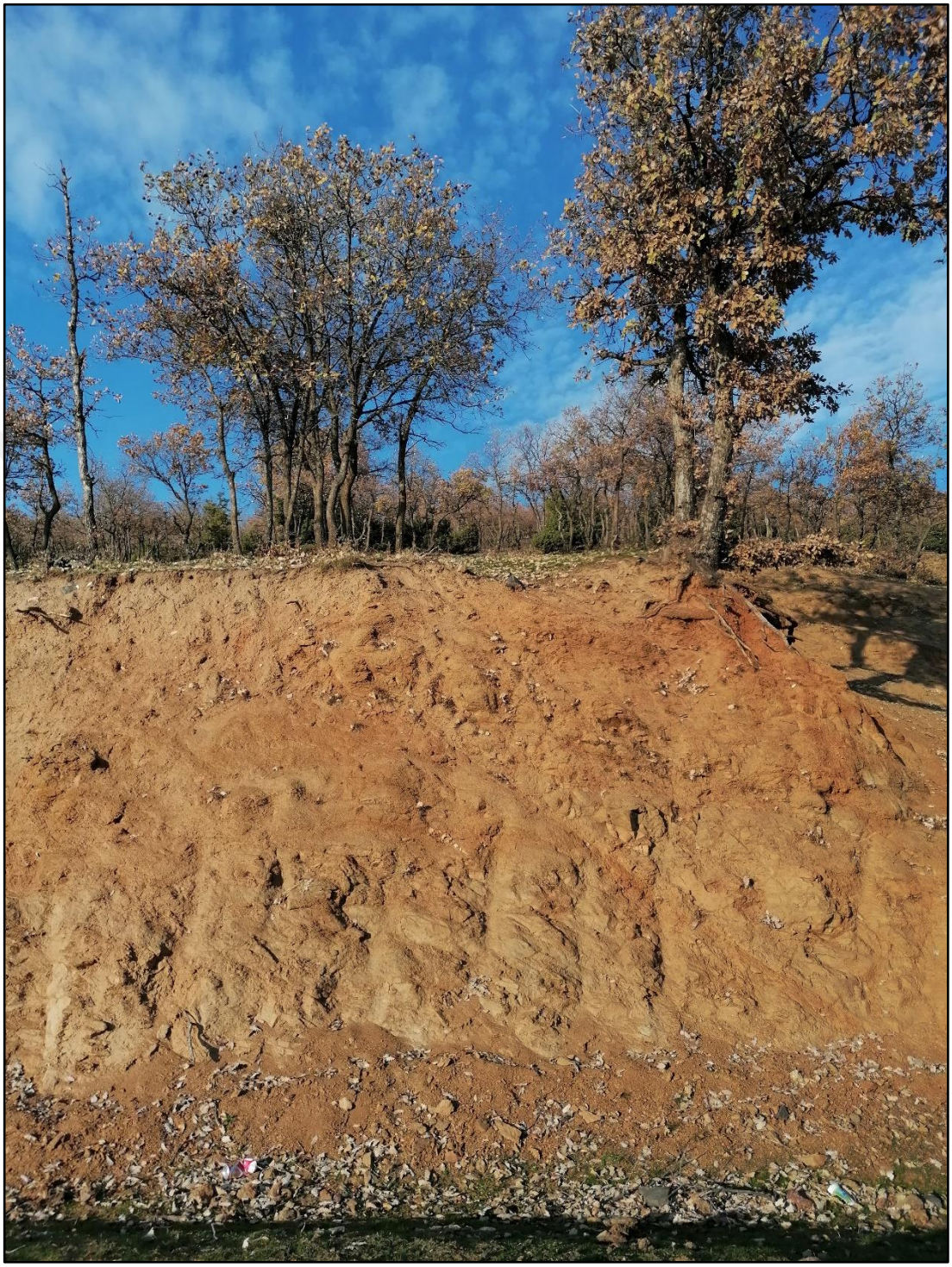

Foto 1.6: Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları (Genç-Dereköy).

1.4.1.2. Azonal Topraklar

Horizonlaşma göstermeyen ve taşınmış topraklar olarak da nitelendirilen azonal topraklar her yerde oluşabilirler. Bu topraklar, genellikle dış kuvvetler

etkisiyle eğimli yamaçlardan koparılan malzemenin nispeten düzlük bölgelerde biriktirilmesiyle oluşur. Çalışma alanımızda azonal topraklardan alüvyal ve kolüvyal topraklara rastlanılmaktadır.

1.4.1.2.1. Alüvyal Topraklar

Akarsular tarafından taşınıp düzlük alanlarda biriktirilen Alüvyal topraklar drenajın iyi olduğu, besin maddeleri bakımından zengin ve işlenmesi kolay olduğu için tarıma uygundur (Atalay, 2013:16). Çalışma alanında alüvyal toprakların kapladığı alan (8603,49 ha) ve oran (%1,10) çok az olsa da il genelindeki geniş çaplı bitkisel üretim faaliyetlerinin neredeyse tamamı bu topraklar üzerinde yapılmaktadır. Bingöl şehriyle Genç şehri arasında kalan düzlük alandaki Bingöl Ovası'nın topraklarını da alüvyal topraklar oluştururlar (Foto 1.7). Alüvyal toprakların ülkemizdeki en verimli topraklar olduğu bilinmesine rağmen Bingöl ilinde bu topraklardan sulama imkanlarının yetersiz olmasından ötürü yeterince verim alınamadığı görülmektedir. Ayrıca Bingöl şehrinin büyüme ve gelişme yönünün de alüvyal topraklar üzerinde olması gelecekte bitkisel üretim konusunda sıkıntıların yaşanacağını göstermektedir.

1.4.1.2.2. Kolüvyal Topraklar

Dağların eğimli yamaçlarından koparılan malzemelerin eğimin azaldığı dağ eteklerinde biriktirilmesiyle oluşan kolüvyal topraklar kumlu ve çakıllı materyalden oluşur (Atalay, 2013:256). Çalışma sahasındaki kolüvyal topraklar 27681,92 ha yer kaplayarak Bingöl ilindeki tüm toprakların %3,55'ini oluşturmaktadır. Çalışma sahasında eğimin aniden azaldığı, dağ eteklerindeki düzlük alanlarda kolüvyal topraklara rastlamak mümkündür. Merkez ilçede Ekinyolu köyüyle Kültür ve İnalı mahallelerinin bulunduğu saha kolüvyal topraklarla örtülmüştür. Karlıova, Yedisu ve Adaklı şehirleri de kolüvyal topraklar üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca Murat Nehri'nin vadi kenarlarındaki düzlük alanlarda da kolüvyal topraklar oluşmuştur. Bingöl ilindeki kolüvyal topraklardan sulu ve kuru tarım amacıyla yararlanılmakla beraber günümüzde bu topraklar şehirsel yerleşme amacıyla da kullanılmaktadır. Kolüvyal topraklar nispeten verimli topraklar olsa da şehirleşme tehdidi altında

bulunduklarından dolayı gelecekte bu toprakların bitkisel üretimde atıl kalacağını düşündürtmektedir.

Foto 1.7: Bingöl Ovası Üzerinde Bulunan Alüvyal Topraklar.

1.4.1.3. İntrazonal Topraklar

Oluşumunda ana materyal ve topografya şartlarının etkili olduğu, tam horizonlaşma göstermeyip genellikle A-C horizonlu topraklar intrazonal topraklar olarak adlandırılır (Atalay, 2013:430). Çalışma sahasında en geniş yer tutan toprak grubu olan bazaltik topraklar, tek başına Bingöl ilindeki intrazonal toprakların tamamını oluşturmaktadır.

1.4.1.3.1. Bazaltik Topraklar

Genellikle kireçsiz olan bazaltik topraklar ana kayanın etkisiyle oluşmuştur. İnceleme alanında geniş yer kaplayan bazaltik platoların üstünde oluşmuştur. Solhan, Karlıova, Adaklı ve Merkez ilçeleri arasında kesintisiz bir seri biçiminde devam eder. Bazaltik topraklar il genelinde 273735,97 ha yer kaplamakta ve ildeki tüm

toprakların %35,11'ini oluşturarak çalışma alanındaki en geniş yer kaplayan toprak grubu olma özelliğini kazanmaktadır. Bazaltik topraklar ildeki yaylalara ve çevresine denk geldiği alanlarda mera olarak kullanılmakta bazı yerlerde de üzerinde orman bulunmaktadır. Tarımsal üretim açısından çok verimli olmayan bazaltik topraklar çok taşlı olduğundan, sürülecekse taşlardan temizlenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Bingöl ilinde verimli diyebileceğimiz topraklardan yalnızca alüvyal ve kolüvyal topraklar öne çıkmaktadır. Bu topraklar etkili biçimde kullanıldığı takdirde ilin kendi ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. Ancak adı geçen toprakların bulunduğu sahaların yerleşme tehdidi altında olması, sulama imkanlarının yeterince gelişmemiş olması ve bölge insanının çiftçiliğe ilgisiz kalması alüvyal ve kolüvyal topraklardan yeterince verim alınamamasına neden olmuştur.

1.4.2. Arazi Sınıfları

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na göre, topraklar sahip oldukları çeşitli özelliklere göre 8 adet arazi kullanım kabiliyet sınıfına ayrılmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2005: 19). Bingöl ilindeki topraklar, arazi kullanım kabiliyetlerine göre I, II, III, IV, VI ve VII. sınıf olarak listelenmiştir. Bingöl ilinin en geniş yer kaplayan arazi sınıfı %65,25'le VII. sınıf araziler, en az yer kaplayansa %1,25'le VIII. sınıf arazilerdir (Tablo 1.26).

Tablo 1.26: Bingöl İli Topraklarının Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıflarına Göre Kapladıkları Alan ve Oranları.

Arazi Sınıfı	Kapladığı Alan (Ha)	Oran (%)
I	16.921,98	2,17
II	24.674,92	3,16
III	35.085,30	4,5
IV	77.611,22	9,95
VI	106.861,98	13,71
VII	508.788,13	65,25
VIII	9.755,13	1,25
Toplam	**779.698,64**	**100**

Kaynak: Bingöl İli Arazi Varlığı, 2001

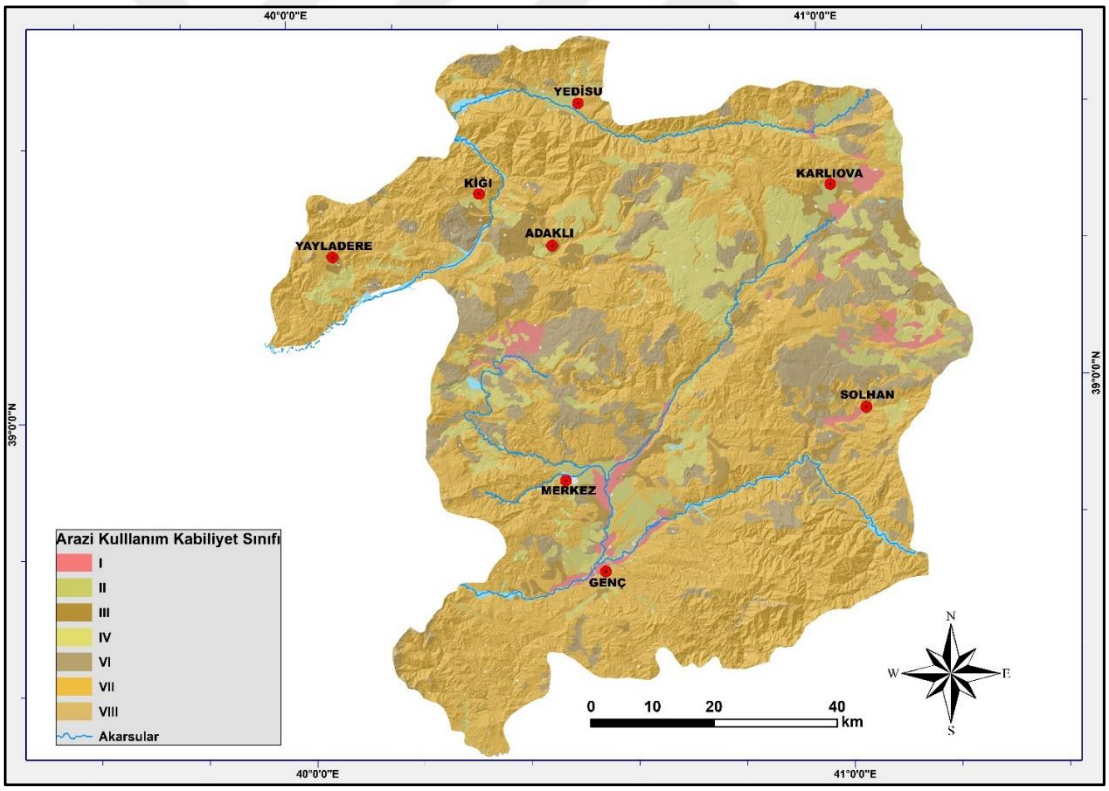
I. Sınıf Arazi: Geleneksel ve modern tarım yöntemlerinin uygulanabildiği, eğim değerlerinin düşük olduğu işlenmesi gayet kolay olan arazilerdir. Bu araziler üzerindeki topraklar iyi drenaja sahiptir. Çapa bitkileri ve diğer entansif yetiştirilen ürünlere uygundurlar. Yağışların az olduğu yerlerde sulanan birinci sınıf araziler % 1 den az meyilli, derin, tınlı yapılı, iyi su tutma kapasitesi olan, orta derecede geçirgen topraklara sahip arazilerdir. Bu araziler tarımsal faaliyetler için en uygun koşulları sağlayan topraklara sahiptir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2005: 19). Çalışma sahasında I. sınıf araziler 16.921,98 ha yer kaplamakta ve tüm arazi sınıflarının ancak %2,17'sini oluşturmaktadır. Zirai faaliyetler açısından son derece verimli olan bu arazilerin Bingöl ilinde geniş yer kaplamaması dezavantaj olarak değerlendirilebilir. I. sınıf araziler genellikle alüvyal ve kolüvyal toprakların dağılışıyla paralellik göstermektedir. Bingöl Ovası'nda, Murat Nehri ve Göynük Çayı vadi kenarlarında I. sınıf araziler bulunmaktadır (Harita 1.9).

II. Sınıf Arazi: Bazı özel tedbirler alındığı takdirde kullanışlılığı yükseltilebilen iyi bir arazidir. II. sınıf araziler, orta derecede erozyona maruz kalma, hafif meyillilik, orta derecede toprak kalınlığına sahip olma, ara sıra orta derecede taşkınlara uğrama gibi bazı sınırlayıcı özelliklere sahip olması yönüyle I. sınıf araziden ayrılırlar (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2005: 19). Çalışma sahasındaki II. sınıf arazilerle kolüvyal toprakların dağılışı paralellik göstermektedir. Kolüvyal toprakların da yaygın olduğu Göynük Çayı, Peri Çayı ve Murat Nehri vadi kenarlarıyla dağ eteklerindeki düzlük alanlar Bingöl ilindeki II. sınıf arazileri oluşturmaktadır. Çalışma sahasındaki II. sınıf arazilerin toplam varlığı 24.674,92 ha, tüm arazi sınıfları içerisindeki payıysa %3,16'dır.

III. Sınıf Arazi: Uygun zirai yöntemler uygulandığı takdirde gelir miktarını arttırabilir, nöbetleşe ekime uygun, çapa bitkileri için orta derecede iyi bir arazidir. Bu sınıf araziye ait olan özelliklerden bazıları; orta derecede meyillilik, erozyona fazla hassasiyet, fazla ıslaklık, yüzlek toprak, taban taşının varlığı, fazla kumluluk veya çakıllık, düşük su tutma kapasitesi ve az verimliliktir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2005: 20). Bingöl ilindeki III. sınıf araziler Karlıova, Solhan, Kiğı ve Bingöl şehirlerinin çevresiyle Genç ilçesinin batısında yaygındır. III. sınıf araziler,

çalışma sahasında 35.085,30 ha alana ve tüm arazi sınıfları içerisinde %4,50'lik orana sahiptir.

IV. Sınıf Arazi: Bu arazi grubu, eğim değerlerinin yüksek olması, erozyonun şiddetli olması, drenajının kötü olması, verimsiz toprak ve iklimin etkisiyle zirai faaliyetlere çok da uygun değildir. Ancak çayırların büyümesi ve yetişmesine olanak sağlarlar. Çalışma sahasındaki IV. sınıf araziler de genellikle mera ve kuru tarım amacıyla kullanılmaktadır. Karlıova ilçesinin güneydoğu ve güneybatısıyla Genç-Adaklı ilçeleri arasında kalan saha bu arazi grubunun en fazla bulunduğu alanlardır. IV. sınıf araziler Bingöl ilinde 77.611,22 ha alan kaplamakta ve tüm arazi sınıflarının %9,95'ini oluşturmaktadır. Zirai açıdan verimsiz oldukları düşünüldüğünde bu sınıfa ait arazilerin yerleşme ve sanayi amacıyla kullanılması daha uygun olacaktır.

Harita 1.9: Bingöl İli Arazi Kullanım Kabiliyet Haritası.

VI. Sınıf Arazi: Zirai faaliyetlere uygun olmayan bu sınıf arazileri genellikle yüksek eğim değerlerine sahiptir. Bu yüzden erozyona son derece meyillidirler. Ormanlık ve çayır olarak kullanılırken bile ekstra tedbir alınmasını gerektirmektedir. VI. sınıf araziler çalışma alanında 106.861,98 ha alan kaplamaktadır. Toplam arazi

varlığı içerisinde ise %13,71'lik bir orana sahiptir ve Bingöl ilindeki en yaygın ikinci arazi sınıfını oluşturmaktadır. Solhan-Karlıova arası ve Merkez ilçeyle Adaklı arası VI. sınıf arazilerin en yaygın olduğu alanlardır.

VII. Sınıf Arazi: Eğim değerlerinin çok yüksek olduğu, fazlasıyla erozyona uğramış, taşlı, kuru ve bataklık alanlar VII. sınıf arazi grubuna girmektedir. Üzerindeki bitki örtüsünün seyrekleşmesi durumunda erozyonun da şiddetleneceği bu araziler çok fazla özen gösterildiği takdirde çayır veya orman olarak kullanılabilir. Bingöl ili arazi varlığının %65,25'i VII. sınıf arazilerdir. Bu grup il genelinde 508.788,13 ha alan kaplamaktadır. Çalışma alanımızda eğim ve yükselti değerlerinin fazla olması VII. sınıf arazilerin çok fazla yer kaplamasında etkili olmuştur. Genç ilçesinin güneyindeki Akçakara Dağları başta olmak üzere Bingöl ilinin her yerinde bu sınıf araziler yayılış göstermektedir.

VIII. Sınıf Arazi: Bu sınıf arazileri, toprağı ekim dikim işlerinde, çayır veya ormanlık olarak kullanılmaya engel taşıyan özelliklere sahiptir. Bu tür araziler yaban hayatına ev sahipliği yapmakta, milli park ve mesire alanları olarak da kullanılmaktadır. Bazı yerlerde de akarsular için su toplama havzası olarak korunurlar. Bingöl ilindeki VIII. sınıf araziler tüm arazi varlığının %1,25'ini oluşturmakta ve 9.755,13 ha alan kaplamaktadırlar. Çalışma sahasındaki akarsu boylarında bu sınıf arazilere rastlamak mümkündür.

1.5. BİTKİ ÖRTÜSÜ ÖZELLİKLERİ

Bitki örtüsü (vejetasyon), "bitkilerin ekolojik özellikleri ve fizyonomik görünümlerine göre orman, çalı, ot gibi topluluklara ayrılması. Genellikle her iklim bölgesinin kendine özgü ekolojik ve fizyonomik görünüme sahip bitki toplulukları bulunur" (Atalay, 2013:455). Bitkiler sanayide ham madde olarak kullanılmakla beraber şehir hayatının bunaltıcı etkisinden kaçmak isteyenler için rekreasyon alanları oluşturmaktadır.

Çalışma sahamız genel olarak karasal iklimin etki sahasında yer aldığı için, Bingöl ilinin bitki örtüsü de genel hatlarıyla bu iklimin tesirinde şekillenmiştir. Ancak bitki örtüsü üzerinde iklimin yanı sıra yükselti, eğim, bakı, toprak türleri ve

beşeri faktörler de belirleyici olmaktadır. Bingöl ilinde yükselti değerlerinin çok kısa mesafelerde değişmesi mikroklima şartlarını ortaya çıkararak bitkilerin çeşitlenmesine ve çok sayıda endemik türün ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2020 Bingöl il ve çevre durum raporuna göre Bingöl ilinde 121 tanesi endemik olmak üzere 1.176 adet bitki taksonu, 12 liken ve 81 makromantar türü tespit edilmiştir (Bingöl İli Çevre Durum Raporu, 2019: 65).

Bitkilerin gelişebilmesinde sıcaklıkla beraber yağışın çok büyük etkisi vardır. Bingöl ilinde yağış değerlerinin yüksek olduğu kuzey kesimleriyle 1900 m'ye kadar olan yüksek alanlar, bitki örtüsünün nispeten sık ve uzun olduğu alanlardır. Bu alanlarda özellikle meşe ormanları yaygınlık gösterirken alçak yerler ise steplerin dağılış alanlarını oluştururlar. Bingöl ilinde orman vejetasyonu 1.100-1.200 m'den başlar 1.900-2.000 m'ye kadar devam eder. Genellikle Bingöl ilinin dağlık kesimlerinin üst yamaçlarında Quercus (meşe) orman formasyonu yoğun olarak yer alırken, alt yamaçlara doğru bu sıklık azalmakta ve bu duruma yağışların meydana getirdiği erozyon sebep olmaktadır. Orman vejetasyonu içerisinde; Quercus petraea (sapsız meşe), Juniperus oxycedrus (katran ardıcı), Alnus glutinosa (adi kızılağaç), Prunus divaricata (yunus eriği), Sorbus umbellata (üvez ağacı) çok seyrek olarak Acer platanoides (çınar yapraklı akçaağaç) ve Salix caprea (keçi söğüdü) ağaç-ağaççık formasyonları yer almaktadır (Bingöl İli Çevre Durum Raporu, 2019: 66).

Bingöl ili orman varlığı bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nin en yoğun ve en çok orman alanına sahip ilidir. Ancak son yıllarda meydana gelen doğal ve beşeri olaylar Bingöl ilindeki orman varlığına ciddi zararlar vermektedir. Küresel iklim değişikliğinin etkisiyle her geçen yıl çalışma sahasına düşen yıllık yağış miktarı gözle görülür bir şekilde azalmakta ve ağaçların gelişimi bundan olumsuz etkilenmektedir. Arazi çalışmalarından elde edilen bulgulara göre nispeten yaşlı olan ağaç türlerinin genç ağaçlara nazaran daha iyi geliştiği tespit edilmiştir. İklim değişikliği sonucunda yaz sıcaklıklarının artmasıyla beraber son yıllarda orman yangınlarında da artış yaşanmaktadır.

Beşeri faaliyetler de Bingöl ilindeki orman varlığı üzerinde etkili olmaktadır. Çalışma sahasındaki en yaygın ağaç türü meşedir (Foto 1.8). Meşe ağacının yüksek

kaloriye sahip olması ve uzun süreli yanması meşe ağaçlarının özellikle kırsal kesimlerde tahribatına neden olmuştur. Ayrıca geçmiş dönemlerde, güvenlik önlemleri gerekçesiyle karakol ve çevrelerindeki ormanlık alanlar yakılarak bölgenin flora ve faunasına ciddi zararlar verilmiştir. Çalışma sahasındaki kırsal alanlarda bulunan kerpiç evlerin tavanında ormanlardan elde edilen kereste kullanılmaktadır. Keçi yetiştiriciliği yapılan yerlerde meşe yaprakları hayati önem taşımaktadır. Çalışma alanında küçükbaş hayvancılığının türü doğrudan vejetasyon tipinden etkilenmektedir.

Foto 1.8: İlin En Yaygın Ağaç Formasyonu Olan Meşe Ağacı (Quercus), Genç-Ardıçdibi Köyü.

Tablo 1.27: Bingöl İli Orman Varlığı.

Türü	Kapladığı Alan (Ha)
Verimli Orman Alanı	46.701
Bozuk Orman Alanı	218.233
Toplam Ormanlık Alan	264.934
Ormansız Alan	540.703

Kaynak: Bingöl İli Çevre Durum Raporu, 2019

Bingöl ilinin orman varlığına bakıldığında il arazisinin %32,88'i (264.934 ha.) ormanlarla kapladır. Ormanlık alanların 46.701 ha.lık kısmı verimli, 218.233 ha.lık kısmı da bozuk orman alanlarını oluşturmaktadır. Bingöl ilindeki ormansız alanlar 264.934 ha. yer kaplamaktadır (Tablo 1.27).

Foto 1.9: Aethionema Grandiflorum (Koca Kayagülü), Karaboğa Dağları

Alçak yerler ve 1.900-2.000 m'den sonraki yüksek yerler il genelindeki ot formasyonunun temel dağılış alanını oluşturmaktadır. Çalışma sahamız karasal iklimin etki alanında bulunduğu için il genelinde stepler ve çayırlar geniş yer kaplamaktadır. Geven bitkisi çalışma alanının ot formasyonunu karakterize eden en önemli bitkidir. Bingöl ilindeki en yaygın ot türleri arasında; Astragalus kurdicus (Kürt geveni/ahır geveni), Astragalus hilaris (ay geveni), Astragalus longifolius (taze geven), Eryngium billardieri (boğa dikeni), Thymus kotschyanus (kekik), Acantholimon caryophyllaceum (kirpi otu), Aethionema grandiflorum (koca kayagülü), Cruciata taurica (Kırım güzeli), Linum mucronatum (Sarıkamış keteni), Gundelia tournefortii (kenger), Lamium garganicum (ballıbaba), Romularsa sempervivum (Taş kayakoruğu), Seçal anatolicum (Anadolu çavdarı), Rosularia sempervivum (taş kayakoruğu), Aegilops neglect (tüylü buğday), Rosularia radiciflora (bodur kayakoruğu), Silybum marianum (deve dikeni), Centaurea solstitialis (çakır dikeni), Trifolium campestre (kır tirfili), Trifolium pratense (çayır

gülü), Melilotus officinalis (kokulu yonca), Taraxacum montanum (dağ hindibası), Lamium purpureum (balotu), Rheum ribes (ışgın) (Foto 1.11), Asphodelus aestivus L.(çiriş otu) ve Juncus inflexus (sazak) bulunmaktadır (Bingöl İli Çevre Durum Raporu, 2019: 66).

Bingöl ilinde özellikle kırsal yerleşmelerin ekonomisine katkı sunan hayvancılık ve arıcılık faaliyetleri için bitki örtüsünün önemi büyüktür. Meşe ormanlarının yaygın olduğu yerlerde keçi yetiştiriciliği, step ve çayırların yaygın olduğu alanlarda da büyükbaş hayvancılık ve koyun yetiştiriciliği yapılmaktadır. Arıcılık Bingöl ilinde yapılan önemli bir ekonomik faaliyettir. Bingöl balının kalitesi çevre illerde ve ülke genelinde bilinmektedir. Bingöl balına lezzetini ve aromasını başta geven (Astragalus) olmak üzere çalışma alanındaki bitki örtüsü vermektedir. Geven otu arıcılığın yanı sıra hayvan yemi olarak da kullanılmaktadır. Çalışma sahasında orman üst sınırından sonraki yüksek alanlar geven otunun başlıca yayılış alanlarını oluşturmaktadır (Foto 1.10).

Foto 1.10: Arıcılık Faaliyetlerinde Büyük Önem Taşıyan Astragalus (Geven) Bitkisi, Akçakara Dağları.

Çalışma sahasında çok sayıda endemik bitki bulunmaktadır. Endemik bitkilerin yöreye has olması icabıyla botanik turizmi için avantaj oluşturmaktadır. Çalışma sahasındaki başlıca endemik türler; A.kurdıcus T.leucophyllum, H.pastinacifollium, Tan abrotanifaolium S.orientalis ssp. Bicolor olarak öne çıkmaktadır.

Foto 1.11: Bingöl İlinde Yüksek Yerlerde Yetişen Rheum Ribes (Işgın) Bitkisi.

1.6. SU KAYNAKLARI

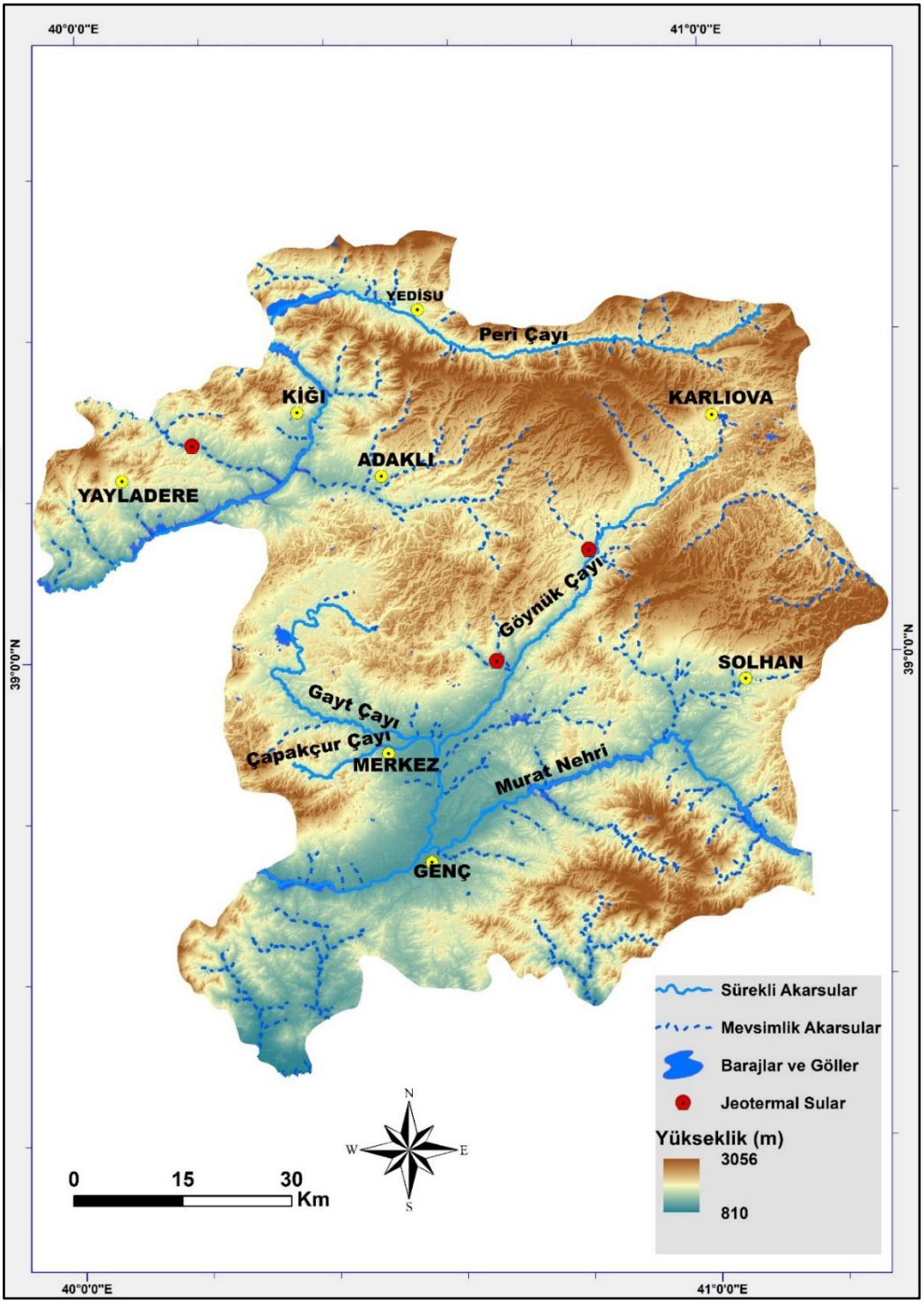
Su kaynakları yalnızca insanlar için değil tüm canlıların yaşamlarını devam ettirebilmelerinde hayati öneme sahiptir. Bütün biyolojik yaşamı ve insan faaliyetlerinin devamını sağlayan sudur. Bu nedenle geçmişten günümüze yerleşmelerin seçiminde etkili olmuş en önemli faktörlerden biri de su kaynaklarıdır. İnsanlar tarih boyunca yerleşme seçiminde su kaynaklarına yakın olmayı tercih etmiş, kendi ihtiyaçları dışında hayvanlarını ve topraklarını sulama konusunda su kaynaklarından yararlanmışlardır. Günümüzde içme ve sulama ihtiyaçlarının yanı sıra hidroelektrik enerji üretiminde, balıkçılıkta, sanayide, turizmde ve ulaşımda su kaynaklarından yararlanılmaktadır. Çalışma sahasında da eski yerleşme çekirdeklerinin genellikle akarsu boylarında kurulduğu görülmektedir

Endüstrileşmesini tamamlamış uygar toplumlara bakıldığında su kaynaklarının efektif biçimde kullandıkları görülmektedir. Küresel iklim değişikliği sonucu yaşanan kuraklıklar su kaynaklarının önemini daha da arttırmıştır. Geleceğin dünyasında ülkeler arası sıcak ve soğuk çatışmaların temelinde su kaynaklarının da önemli roller üstleneceği düşünülmektedir. Ülkemiz, su sorunları yaşayan Ortadoğu ülkeleriyle komşudur. Dicle ve Fırat gibi kaynağını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alan büyük akarsular sınırlarımızı aşıp Ortadoğu ülkelerini geçerek denize dökülmektedir. Dolayısıyla su, stratejik bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi ve Bingöl ili su kaynakları açısından zengin bir yerde bulunmaktadır. Ancak çevre kirliliği, sanayi atıklarının gelişigüzel bırakılması, yer altı sularının bilinçsiz kullanımı nedeniyle su kaynaklarından etkili bir şekilde yararlanılamamaktadır.

Bingöl ilindeki su kaynaklarına bakıldığında akarsular, doğal ve yapay göller ve yeraltı suları öne çıkmaktadır. Ayrıca, Bingöl ilinin jeolojik olarak genç ve aktif bir sahada bulunması il genelinde jeotermal su kaynaklarının da oluşmasını sağlamıştır.

1.6.1. Yerüstü Suları

Bingöl ilindeki yerüstü suları akarsular, göller ve barajlar olarak incelenecektir.

Harita 1.10: Bingöl İli Hidroloji Haritası.

1.6.1.1. Akarsular

Çalışma sahasının büyük kısmı Fırat Nehri'nin su toplama alanındadır. Yalnızca Genç ilçesinin güneyinde bulunan Akçakara Dağları'nın güney yamaçları

Dicle Nehri'nin su toplama havzasına girmektedir. İl genelindeki tüm akarsular bu iki nehre bağlanmaktadır. Akçakara Dağları'nın zirveleri de bu iki nehir havzalarının su bölümü çizgisini oluşturmaktadır (Harita 1.10).

Tablo 1.28: Bingöl İlinin Akarsuları.

Akarsu Adı	Toplam Uzunluğu (km)	İl Sınırlar İçindeki Uzunluğu (km)	Debisi (m3/sn)	Kullanım Amacı
Murat Nehri	1.263	96	224,86	Sulama+Enerji
Peri Çayı	258	112	63,75	Sulama+Enerji
Göynük Çayı	95	95	31,18	Sulama
Gayt Çayı	60	60	5	Sulama

Kaynak: Bingöl İli Çevre Durum Raporu, 2019

Murat Nehri Bingöl ilinin en önemli akarsuyu ve Fırat Nehri'nin en büyük iki kolundan biridir (Foto 1.12). Kaynağını Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'dan aldıktan sonra doğuya doğru hareket ederek yer yer eğimli yer yer de ovalık alanları aşarak Solhan ilçesinin güneydoğusundan çalışma sahası sınırlarına girer. Murat Nehri, Solhan ilçe sınırlarından çıktıktan sonra çalışma sahasını terk edene kadar Merkez ilçeyle Genç ilçesinin sınırını oluşturur. Nehrin il sınırları içindeki uzunluğu 96 km'dir (Tablo 1.28).

Murat Nehri, Genç şehrinin 15 km doğusunda bulunan Aşağı Kaleköy barajını aştıktan sonra Bingöl Ovası'na açılır ve Genç ilçesi yakınlarında, ovanın kuzeyinden gelen Göynük Çayı'nın sularını kendisine kattıktan sonra Genç-Palu arasında 70 km. uzunluğundaki bir yarma vadiye girmektedir. Murat Nehri bu bölümde epijenik olarak gömülmüş durumdadır (Tonbul, 1990: 17).

Murat Nehri'nin Bingöl iline en önemli katkısı enerji alanındadır. Nehir üzerinde yer alan Aşağı Kaleköy ve Yukarı Kaleköy barajları toplam 1.126,8 MW kurulu güce sahiptir. Nehir üzerinde yer alan sulama barajları ve göletler sayesinde de sulama ihtiyacı giderilmektedir.

Foto 1.12: Murat Nehri ve Güneyindeki Genç Şehri.

İl sınırları içerisindeki uzunluğu bakımından ilin en önemli akarsuyu Peri Çayı'dır (Foto 1.13). Peri Çayı'nın toplam uzunluğu 258 km, il sınırları içindeki uzunluğuysa 112 km'dir. Kaynağını Bingöl ilinin kuzeyindeki Bingöl Dağı ve Karagöl Dağları'ndan alan Peri Çayı, Karlıova, Yedisu, Kiğı ve Yayladere ilçelerini geçerek çalışma sahasıyla Karakoçan (Elazığ) arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Karakoçan'ı geçtikten sonra Tunceli'den gelen Munzur Çayı ile Keban Barajı üzerinde birleşerek Murat Nehri'ne karıştırmaktadır.

Peri Çayı üzerinde 3 adet baraj ve hidroelektrik santral yer almaktadır. Peri Çayı havzasının eğimli, vadisinin de dar ve derin olması hidroelektrik potansiyelini arttırmaktadır. Bu barajlardan enerji üretiminin yanı sıra sulama amacıyla da yararlanılmaktadır. Ayrıca Peri Çayı havzası Bingöl ilinin yaban hayatına da ev sahipliği yapmaktadır. Çalışma sahasında özellikle boz ayı, yaban keçisi, yaban domuzu, tilki, kokarca gibi hayvanların yaşam alanı Peri Çayı havzasında yoğunlaşmıştır.

Foto 1.13: Peri Çayı'nın Karlıova'dan Görünümü.

Göynük Çayı'nın başlangıç ve bitiş noktaları çalışma sahasında yer almaktadır. 95 km uzunluğuyla ilin en önemli su kaynaklarından biridir. Bingöl Dağı'nın yamaçlarından doğduktan sonra Karlıova şehrini aşıp Bingöl şehrine doğru akmaya başlar. Göynük Çayı, Bingöl ve Karlıova şehirleri arasında bir boğaz özelliği göstermekte ve DAF zonu boyuna gelişmiş bir fay vadisine karşılık gelmektedir. (Tonbul, 1997: 17). Bingöl şehrine bağlı Çeltiksuyu köyü yakınlarında Gayt Çayı'nın sularını da kendisine bağlayan Göynük Çayı (Foto 1.14), Genç şehri önünde sularını Murat Nehri'ne boşaltmaktadır.

Göynük Çayı üzerinde bulunan sulama baraj ve göletleri sayesinde kırsal yerleşmelerdeki tarım alanları değerlendirilmektedir. Çayın güzergahında bulunan doğal alanlar da bölge halkının rekreasyon faaliyetlerine ortam sağlamaktadır.

Gayt Çayı, kaynağını Merkez ilçeye bağlı Sancak beldesinin güneyinden almaktadır. Kaynağının güneydoğu yönünde 60 km akarak Göynük Çayı'na karışmaktadır. Bingöl ilinde sulama amacıyla yapışmış baraj ve göletler içerisinde en

geniş alanı (5.470 ha) suyla buluşturan Gayt Barajı da bu akarsu üzerinde bulunmaktadır.

Foto 1.14: Bingöl Ovası'ndan Akan Göynük Çayı.

Çapakçur Çayı, kaynağını Merkez ilçeye bağlı Yelesen köyünde, Karaboğa Dağları'nın yamaçlarından almaktadır. 25 km'ye yaklaşan uzunluğuyla Çapakçur Çayı Bingöl şehrine vardıktan sonra Bingöl Ovası'na açılır ve Saray mahallesi civarında Gayt Çayı'yla birleşir. Çapakçur Çayı, Bingöl şehrinin ilk kurulduğu yerde bulunmasından ötürü önemlidir (Foto 1.15). Eski Bingöl (Çapakçur) şehri ortalama 500-600 m genişliğindeki Çapakçur Çayı'na ait bir vadi tabanına kurulmuştur (Tonbul, 1997: 16).

Foto 1.15: Eski Bingöl (Çapakçur) Şehrinin Kenarında Kurulduğu Çapakçur Çayı.

1.6.1.2. Göller ve Barajlar

Bingöl ilinde yer alan gölleri yapay ve doğal göller olarak sınıflandırmak mümkündür. Çalışma sahasında çok geniş yer kaplayan göller bulunmamasına rağmen irili ufaklı çok sayıda doğal göl yer almaktadır. Bingöl ilinin adı, Karlıova'nın kuzeydoğusunda bulunan Bingöl Dağı'ndan gelmektedir. Adı geçen dağda da çok sayıda buzul gölü bulunması kesretten kinaye olarak dağ, Bingöl Dağı olarak isimlendirilmiştir. Yalnızca Bingöl Dağı'nda değil, çalışma sahasının genel olarak dağlık olması sonucu buzul gölleri (Foto 1.16) il genelinde çok fazladır. Merkeze bağlı Sarıçiçek köyünde yer alan Sarıçiçek (Tarbasan) Gölü gibi buzullaşmanın etkisi dışında oluşmuş küçük göller de vardır.

Bingöl ilinde yer alan doğal göller hem büyük olmadığı hem de yerleşim yerlerine yakın olmadıkları için genellikle sulama amaçlı kullanılmazlar. Çalışma sahasında doğal göllerden genellikle rekreasyon faaliyetlerinde yarar sağlanmaktadır. Bingöl şehrine 17 km uzaklıkta bulunan Sarıçiçek Gölü DAF üzerinde bulunan

tektonik bir çukura biriken sularla oluşmuş ve şehir ortamından uzaklaşmak isteyen insanlar için önemli bir dinlenme yeri durumundadır (Foto 1.17). Dağların zirveye yakın kesimlerinde bulunan çok sayıda buzul gölleri de dağcılar ve doğa yürüyüşçüleri için cazibe mekanları olarak öne çıkmaktadır.

Foto 1.16: Bingöl İlinde Yer Alan Buzul Göllerine Bir Örnek: Gerındal Gölü (Karaboğa Dağları).

Bingöl ilinin başta gelen doğal güzelliklerinden biri olan Yüzen Adalar Tabiat Parkı da doğal bir göl üzerinde bulunmakta ve ilin en önemli turistik mekanlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Bingöl ilindeki akarsuların dar, derin ve eğimli vadilerden akması enerji potansiyellerini yükseltmiştir. Bu nedenle il genelinde birçok hidroelektrik santral ve sulama barajı kurulmuştur (Tablo 1.29).

Tablo 1.29: Bingöl İlinde Bulunan Hidroelektrik Santraller ve Kurulu Güçleri.

Baraj Adı	Kurulu Güç (MW)	Yatırım
Kiğı Barajı ve HES	138	DSİ
Özlüce Barajı ve HES	170	DSİ
Yukarı Kaleköy Barajı ve HES	626,8	Özel
Aşağı Kaleköy Barajı ve HES	500	Özel
Saf I Regülatörü ve HES	18,72	Özel
Yedisu HES	22,71	Özel
Doğu Regülatörü ve HES	10	Özel

Kaynak: DSİ 94. Şube Müdürlüğü, 2019

Foto 1.17: Sarıçiçek (Tarbasan) Gölü.

Bingöl ilinin hidroelektrik potansiyelinden faydalanmak için hem DSİ hem de özel sektör tarafından ile ciddi anlamda yatırım yapılmıştır. Özlüce ve Kiğı barajları DSİ tarafından Peri Çayı üzerine yapılmış ve sırasıyla 138 MW ve 170 MW kurulu güce sahiptirler. Murat Nehri üzerinde yapılan Yukarı Kaleköy (Foto 1.18) ve Aşağı Kaleköy barajları 626.8 MW ve 500 MW kurulu güçleriyle Türkiye'nin en büyük

barajlarındandır. Ayrıca Aşağı Kaleköy Barajı ve HES, yanında bulunan güneş enerjisi santraliyle Türkiye'nin ilk hibrit enerji santrali olma unvanına sahiptir (Foto 1.19).

Foto 1.18: Yukarı Kaleköy Barajı ve HES (Kaynak: Kalehan Enerji).

Foto 1.19: Aşağı Kaleköy Barajı HES ve GES (Kaynak: Kalehan Enerji).

Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından Bingöl ilinde son yıllarda çok sayıda sulama baraj ve göleti yapılmış ve yapımına devam eden baraj ve göletler de bulunmaktadır.

Gayt Çayı üzerinde yer alan Gayt Barajı (Foto 1.20), 5.470 ha alanı sulama kapasitesiyle Bingöl ilinin kapasitesi en yüksek sulama barajıdır.

Foto 1.20: Gayt Barajından Bir Görünüm.

Mevcut durumda Bingöl ilinde toplam 10 adet sulama baraj ve göleti bulunmakta ve bunların toplam sulama alanı 14.441 ha'dır (Tablo 1.30).

Tablo 1.30: Bingöl İlinde yer Alan Sulama Baraj ve Göletleriyle Sulama Alanları.

Baraj veya Gölet Adı	Sulama Alanı (ha)
Gayt Barajı Sulaması	5.470
Göynük Sulaması	3.820
Gülbahar Barajı	1.572
Karlıova Kale Göleti ve Sulaması	1.194
Kiğı Adaklı Sulaması	1.183
Göltepesi 15 Temmuz Şehitler Göleti Sulaması	382
Solhan Şimşirpınarı Göleti ve Sulaması	364
Genç Servi Göleti Sulaması	245
Merkez Ilıcalar Göleti ve Sulaması	136

Genç Çaytepe Göleti Sulaması	75

Kaynak: DSİ 94. Şube Müdürlüğü, 2019

1.6.2. Yeraltı Suları

Çalışma alanı genel olarak dağlık ve engebeli olduğundan ilde yer alan düzlük ve ovalık alanlardan Bingöl Ovası, Solhan, Karlıova ve Genç şehirlerinin bulunduğu yerler potansiyel yeraltı su toplama alanları (akifer) olarak değerlendirilebilir.

Bingöl ilinde kış mevsimin uzun ve kar yağışının yüksek miktarda olması kar suyunun yeraltına sızmasını kolaylaştırmaktadır. Bingöl ilinde yeraltı suyu bakımından zengin olan alanlarda (Tablo 1.31) yüzey sularının da fazla olması (Göynük Çayı ve Murat Nehri gibi) yeraltı sularının kullanımını azaltmıştır. Ancak dağlık ve engebeli yerlerde kurulan bazı kırsal yerleşmelerdeyse, sondaj kuyularıyla yer altı sularının bilinçsizce kullanılması olumsuzluk olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 1.31: Bingöl İlinde Açılan Sondaj Kuyuları ve Yeraltı Su Kapasiteleri.

ADI	TÜRÜ	YERİ	KAPASİTESİ (m3 /yıl)
Abitor	Sondaj	Merkez	1.892.160
Metan İshale Hattı	Pınar	Merkez	630.720
Tarım İl Müdürlüğü	Sondaj	Merkez	536.112
Beden Terbiyesi İl Müdürlüğü	Sondaj	Merkez	378.432
Gayt K.Sond.	Kuyu	Merkez	346.896
Mirzan İshale Hattı	Pınar	Merkez	315.360
SSK İl Müdürlüğü	Sondaj	Merkez	94.608

Kaynak: DSİ 94. Şube Müdürlüğü, 2019

Çalışma sahası DAF ve KAF'ın birleşme sahasında bulunduğu için il genelinde faylanma oranı çok yüksektir. Fay kaynağı olarak da adlandırılan jeotermal su kaynaklarına çalışma sahasında yoğun şekilde rastlanmaktadır. Merkez ilçeye bağlı Ilıcalar beldesinde bulunan Kös Kaplıcaları ildeki en önemli jeotermal su kaynağına sahiptir. Yayladere'de Hasköy ve Kiğı'daki Harur kaplıcaları çalışma alanındaki diğer jeotermal su kaynaklarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL İLİNİN BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Çalışmanın devamında Bingöl ilinin beşeri özelliklerinden; yerleşme tarihi, nüfus ve yerleşme özellikleri ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

2.1. YERLEŞME TARİHİ

İnsanlar, yerleşik hayata geçmeden önce uzun bir süre avcı ve toplayıcı olarak yaşamışlardır. Bu dönemlerde insanlar, evvela mutedil iklim koşullarına sahip yerlerde daha sonra da kolaylıkla avlayabileceği hayvanların ve beslenebilecekleri bitkilerin yetişme alanlarına yakın bölgelerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Çalışma sahası ve çevresi yüksek bir bölgede bulunduğundan Neolitik Dönem'e kadar sıcak bir iklime sahip olmamıştır. Bingöl ilindeki buzul aşındırma ve biriktirme şekilleri bölgenin Paleolitik ve Mezolitik dönemde soğuk bir iklime sahip olduğuna işaret etmektedir. İkliminin ve yer şekillerinin olumsuz etkisinden dolayı çalışma sahamız tarih boyunca büyük bir medeniyet merkezi ve yoğun nüfuslu bir bölge olamamıştır. Bu nedenle Bingöl ilinde yerleşmenin tarihi incelenirken çevresindeki; Harput (Elazığ), Malatya, Erzurum, Muş, Bitlis ve Diyarbakır gibi yerleşim merkezlerinin geçmiş bilgilerinden yararlanmak mecburiyet haline gelmiştir.

2.1.1. Bingöl ve İlçelerinin Adının Kaynağı

Bingöl adının kaynağıyla ilgili çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Bingöl adıyla yeni bir il kurulana kadar il merkezinin adı Çapakçur olarak anılmıştır. Osmanlılar döneminde Çapakçur ve çevresi Bitlis, Muş, Elazığ, Diyarbakır gibi nispeten büyük merkezlere bağlı kalmış küçük bir yerleşim yeridir. Çapakçur 1520, 1568-1574, 1609, 1653 yıllarına ait Osmanlı idari taksimatında Diyarbekir vilayetine bağlıydı. XIX. yüzyılın sonlarında da Bitlis vilayetinin Genç sancağına bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Çapakçur, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda yeni oluşturulmuş olan Genç vilayetine bağlıydı. 1927 yılında Genç'in vilayet statüsü kaldırılınca 1929'da Çapakçur, Elaziz vilayetine bağlı bir kaza merkezi haline getirildi (Erpolat, 2006: 85). 1936 tarihli 3.197 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2.885 Sayılı Kanun'la da Çapakçur il haline getirilmiştir. İl merkezi 1945'e kadar

Çapakçur adıyla anıldı. 1945 yılında ise il merkezi ve il sınırlarının Bingöl olarak adlandırılmasına karar verildi.

Bu noktada Genç ile ilgili önemli bir hususu belirtmekte fayda vardır. Cumhuriyet başlarında oluşturulan ve Çapakçur'un da bağlı olduğu Genç vilayeti günümüzdeki Genç İlçesinin bulunduğu yerde değildi. Tarihi Genç şehri, bugün Solhan ve Genç ilçeleri arasında, Murat Nehri'nin vadi kenarında kurulu, müstakil bir kalesi de olan tarihi bir yerdi. Burası günümüzde Solhan ilçesine bağlıdır ve Kaleköy isimli bir köy yerleşmesidir. Ancak Yukarı Kaleköy barajının yapılmasından sonra tarihi Genç şehrine ait kalıntılar (kale, zindan, cami vb.) sular altında kalmıştır (Foto 2.1). 1887 yılına ait bir Osmanlı vesikasına göre Genç şehri, 8 km kuzeybatıdaki daha avantajlı konum özelliklerine sahip Arduşin köyüne taşınmıştır (DABOA, 1887). 1918 yılında kaza merkezinin Arduşin'den Diyar-ı Bük (Yük)'e taşındığı yine arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (DABOA, 1918a, 1918b, 1918c). Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA)'nden, 1932'de Genç ilçe merkezinin Darahini'den (bugünkü genç şehir merkezi) Varamerik'e (bugünkü Yayla köyü) nakledildiği anlaşılmaktadır (DABCA, 1932). Genç ilçe merkezi 1936'da ekonomik kalkınmaya daha uygun olduğu düşünülen Kupar köyüne (bugün Genç ilçe merkezine bağlı Kültür Mahallesi) taşınmıştır (DABCA, 1936). Günümüzdeki Genç şehri tarihte Darahini/Darayeni olarak bilinen eski bir nahiye merkeziydi.

Günümüz il merkezi geçmişte Çapakçur, Çolig/Çewlig ve Bingöl olarak adlandırılmıştır. Her üçünün de etimolojik bir geçmişi vardır. Ancak bunlar bilimsel olmaktan ziyade tahminlere ve halk edebiyatına bağlı oluşmuş efsanevi bilgilere dayanmaktadır. Çapakçur isminin ne zamandan beri kullanıldığı tam olarak bilinmese de "ilk defa Orta Çağ İslâm kaynaklarında Cebelü Cûr (Yâkūt, II, 102) şeklinde rastlanmaktadır" (Tuncel, 1992: 183). Bu ismin cebel (dağ) ve cur (dere) kelimelerinin sahip olduğu anlamlardan yola çıkılarak böyle bir adlandırılmaya gidilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Gerçekten bugün Çapakçur'un kurulduğu yer sarp bir yamacın eteğinde akan Çapakçur Çayı'nın vadisinin içinde bulunmaktadır (Foto 2.2).

1915 Ermeni Tehciri'nden önce yörede çok sayıda Ermeni yaşamaktaydı. Bu durum Osmanlı tahrir defterleri ve vilayet salnamelerinden rahatlıkla görülmektedir. Etimolog Sevan Nişanyan'a göre Arapların bölgeyi Cebelü Cûr olarak adlandırmasına karşılık bölgede yaşayan Ermeniler de bu ismi kendi dillerine uyarlayarak "Çapaġçur" olarak ifade ettiler. Türkçede de "ğ" sesi kelime ortasında kullanılmadığı için Türkçeye de Çapakçur olarak geçti. (Nişanyan, http://nisanyan1.blogspot.com/2018/03/capakcur-cevlik-bingol.html). Gerçekten de şehrin adı Osmanlı kaynaklarında Çapakçur olarak yazılsa da bugün yöre halkı halen bu kelimeyi Çapaġçur olarak ifade etmektedir.

Foto 2.1: Yukarı Kaleköy Barajı'nın Suları Altında Kalmış Tarihi Genç Şehri.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi de Çapakçur'un Büyük İskender tarafından kurulduğunu duyduğu bir efsaneye göre anlatırken Çapakçur kelimesinin anlamını da açıklamıştır. Ona göre; Büyük İskender ağrılarına şifa bulmak ve boynuzlarından kurtulmak amacıyla nice hekimlere başvurmuş ama şifa bulamamıştır. Nihayetinde "ab-ı hayat"ı (can suyu, ölümsüzlük suyu) aramaya koyulur. Aradığını da Bingöl

yöresindeki bir su kaynağından elde eder ve Makdis Lisanı üzere buraya temiz su ve cennet suyu anlamına gelen Çapakçur ismini vermiştir (Çelebi, 1970: 112). Bingöl ve çevresinin yerel dili olan Zazacada il merkezi daha çok "Çolig" olarak adlandırmaktadır. Muhtemelen bu kelime de Çapakçur'un yerel dillere uyarlanmış halidir.

Foto 2.2: Vadi İçinde Akan Çapakçur Çayı ve Kenarında Kurulmuş Eski Çapakçur Yerleşim Alanı. Arkadaysa Bingöl Şehrinin Yeni Yerleşim Alanı Görülmektedir.

Çapakçur, 1936 yılında il haline getirildikten sonra 1945'te ismi Bingöl olarak değiştirilmiştir. Esasında Bingöl, Karlıova'nın adıydı. Adını da ilçenin kuzeydoğusunda bulunan Bingöl Dağı'ndan almıştır. Bingöl Dağı'nda irili ufaklı çok sayıda buzul gölü bulunması böyle bir isimle anılmasına yol açmıştır (Tonbul, 1997: 3).

Bingöl adının kaynağıyla ilgili pek çok efsane de bulunmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre bir avcı bir kuş vurmuş, kuşu gölde temizlerken kuş canlanıp uçmuş. Böylece gölün ab-ı hayat olduğu ortaya çıkınca göl bin parçaya ayrılmış ve

hangisinin ab-ı hayat olduğu tekrar bilinmez olmuştur (Çelebi, 1970: 120). Zamanla da halk tarafından buraya Bingöl denilmiştir.

Bingöl şehrine en yakın ve ilin en gelişmiş ilçesi olan Genç'in de çok eski bir tarihi vardır. Daha önce belirtildiği gibi bugünkü Genç şehriyle tarihi Genç şehri aynı yerde değildir. Tarihi Genç şehrinin yerleşim alanı bugün Solhan ilçesine bağlı olan Kaleköy'dedir. Genç isminin kökenine bakıldığında Pehlevi dilinde gömü anlamına gelen Genç, İrani dillerinin konuşulduğu birçok bölgede yer adı olarak mevcuttur (Nişanyan, https://nisanyanmap.com/?yer=35940&haritasi=gen%C3%A7). Genç şehrinin bugünkü adı ise yerel dilde Darahini/Darayeni'dir. Genç halkının yerel dili olan Zazacada ağaçlı çeşme veya ağaç çeşmesi anlamına gelmektedir. Bir rivayette de şehir adını Pers kralı Dara'nın Genç yakınlarında yaptırdığı bir kaleden aldığı anlatılmaktadır (Alay, 1996: 104). Ancak Genç ve çevresinin tarihte bahsedildiği kadar büyük bir yerleşim ve medeniyet merkezi olmayışı bu görüşün doğruluğu hakkında şüphe uyandırmaktadır. Yaptığım araştırma ve elde edilen bilgilere göre Genç'in yakın komşusu olan Diyarbakır'ın Hani ilçesiyle olan ilişkisi dikkat çekmektedir. Hani kelimesi de Hini kelimesinden bozmadır. Tıpkı Darahini'de olduğu gibi hini, su kaynağı veya pınar anlamına gelmektedir. İki yerleşim yeri arasındaki bu benzerlik aralarında bir bağ olduğunu düşündürmektedir. "Dar" kelimesi Arapçada ev, mesken, yurtluk anlamında kullanılmaktadır. O halde Darahini/Darayeni, "Hininin Yurtluğu" anlamına gelmektedir. Nitekim geçmiş zamanlarda Hani nispeten büyük bir yerleşim alanıyken Genç'in bulunduğu yer Cumhuriyet dönemine kadar kasaba büyüklüğündeydi. Ayrıca Osmanlı döneminde her iki yerleşim alanının bağlı olduğu idari birimlerinin aynı olması ve birbirine paralel olarak değişmesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.

Bingöl ilinin doğusunda yer alan Solhan ilçesinin adının yöreye hakim olan "Beglon" isimli bir beyden geldiği rivayet edilmektedir. Bu isim zamanla değişime uğramış ve Solhan'a dönüşmüştür. Karlıova ilçesinin adı ise çok yenidir. 1936 yılına kadar Karlıova, Bingöl ismine sahip ve Muş'a bağlı bir yerleşim birimiydi. 1936 yılında ilçe olup Çapakçur'a bağlandıktan sonra toplanan bir heyet, ilçenin topoğrafik ve iklim özelliklerinden esinlenerek buraya Karlıova denilmesini önermiştir (Alay, 1996: 106). Öneri kabul edildikten sonra ilçenin adı Karlıova

olmuştur. Gerçekten de ilçe merkezi hem plato üzerinde hem de karın yerde uzun süre yerde kaldığı bir alanda bulunmaktadır.

Çalışma alanında en eski yerleşim yerlerinden biri de Kiğı ilçesidir. Kiğı isminin, Roma döneminde bölgeye hakim olan Kiga isimli komutandan veya komutanın Kiğan isimli kızından aldığı ifade edilmektedir (Alay, 1996: 108).

İlin kuzeyinde yer alan Yedisu ilçesi 1990 yılında ilçe olmuş ve bu tarihten önce Çerme adına sahip bir kasabaydı. Çerme sözlükte sıcak su anlamı taşımaktadır. Yöredeki fay kaynakları bu ismi kazandırmıştır. Yedisu isminin kaynağı da 1970 yılında Yol, Su, Elektrik İşleri Genel Müdürlüğünce (YSE) Çerme'de yaptırılan ve yedi musluk ihtiva eden çeşmeden gelmektedir (Foto 2.3).

Foto 2.3: Yedisu İlçesine Adını Veren Yedi Gözlü Çeşme.

Yayladere ilçesinin eski adı Holhol/Horhor olup Cumhuriyetin ilk yıllarında köy büyüklüğünde bir yerleşim yeriydi. Horhor sözlükte gürüldeyerek akan su anlamına gelmektedir. İsmi 1959 yılında Yayladere olarak değiştirilmiş ve 1987

yılında ilçe statüsünü kazanmıştır. Yayladere hem horhor kelimesiyle yakın anlama sahip hem de çevresinin doğal ortamıyla uyumlu bir kelimedir.

Adaklı ilçe olmadan önce Kiğı'ya bağlı bir kasabaydı. Bölgenin eski adı Azakpert olarak geçmektedir. Bu kelime de Ermenice de "yıldız kalesi" anlamına gelmektedir. 1968'de ismi Adaklı olarak değiştirildikten sonra 1987'de ilçe statüsünü elde etmiştir (Narinç, 2019: 83).

2.1.2. Bingöl ilinde Yerleşme Tarihi

Çalışma sahasının yerleşme tarihi, tarih öncesi çağlardan başlayarak anlatılacak, daha sonra da tarihi çağlar boyuncu çalışma sahasında hüküm sürmüş devletlerin başlığı altında incelenecektir.

2.1.2.1. Tarih Öncesi Çağlarda Bingöl ve Çevresi

Taş Devri kronolojik olarak Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik olarak üç ayrı döneme ayrılır. Taş Devri'nde çalışma alanında herhangi bir yerleşim birimine rastlanmamıştır. Bu durum üzerinde bölgenin iklim özellikleri ve yeryüzü şekilleri etkili olmuştur. Doğu Anadolu'da Paleolitik Dönem'e ait bazı yerleşim birimlerine (Elazığ ve Kars çevresi) rastlanılmış olsa da (Sevin, 2003: 11-12) çalışma sahamızda bu tarz bir yerleşim alanı bulunmamaktadır. Mezolitik Dönem'in en belirgin özelliği insanların taşlardan alet yapmada daha hünerli hale gelmeleridir. Özellikle obsidyen taşları bu dönemde çok değerli hale gelmiştir. Çalışma alanında Mezolitik Dönem'e ait herhangi bir yerleşme birimi keşfedilmemiştir. Ancak Solhan yakınlarında bulunan obsidyen yatakları en azından çalışma sahasının Mezolitik Dönem'de ilgi odağı olduğunu düşündürmektedir (Tiryaki, 2008: 22)

Neolitik Dönem'den sonra sıcaklıkların artması yakın çevrede ilk yerleşme çekirdeklerinin de oluşmasını sağlamıştır. Buzul çağlarının sona ermesi, bitki ve hayvan türlerinin evcilleştirilmeye başlanması insanların mağaralardan çıkarak köyler kurmasıyla sonuçlanmıştır. Neolitik Dönem günümüzden yaklaşık 10.000-10.500 yıl önce başlamasına rağmen çalışma sahasında bu döneme ait herhangi bir yerleşme tespit edilmiş değildir. Ancak Sevin'e göre Anadolu'nun en eski köyü olan

Batman yakınlarındaki Hallan Cemi köyünde bulunun obsidyen taşları Van-Bingöl yöresinden getirilmişti (Sevin, 2003: 22).

Çalışma sahamızda tespit edilen en eski yerleşim alanı Bingöl ve Genç şehirleri arasındaki Güveçli köyü yakınlarında yer alan Samantepe Höyüğü'dür. Yapılan araştırmalara göre burası Urartular döneminden kalma bir yerleşim alanıdır (Sevin, 2007: 2). Her ne kadar maden çağlarının bakır ve tunç dönemlerine ait herhangi bir yerleşme izine rastlanılmamış olsa da çalışma sahamızda bu dönemlerde beşeri faaliyetlerin hiç yaşanmadığını söylemek çok da yerinde olmayacaktır. Çünkü çalışma sahasında bulunan obsidyen yatakları taş ve maden çağlarının en önemli yeraltı zenginliklerinden biriydi ve Bingöl çevresinde fazlaca bulunuyordu. Obsidyen yataklarının o dönemlerde ilgi gördüğü muhakkaktır. Bahsedilen dönemlerde herhangi bir yerleşme alanının varlığının bilinmemesi arkeolojik çalışmaların yetersiz oluşundan da kaynaklanıyor olabilir. Nitekim Sevin (2007)'e göre Doğu Anadolu'nun arkeolojik açıdan en az araştırılmış yöresi de Bingöl ve çevresidir.

2.1.2.2. Hurri-Mitanni Devleti

Çalışma sahası ve çevresinde tarihi çağları başlatan kavim Hurrilerdir. Hurriler, Doğu Anadolu'ya tunç çağından başlayarak uzun bir süre hakim olmuş Kafkas kökenli bir halktır (Alp, 2000: 19, Ünal, 2002: 86, Sevin, 2003: 144). MÖ 3100 yıllarına doğru Doğu Anadolu, kuzeydoğusundaki Aras ve Kura vadileri boyunca Hurrilerin göçlerine sahne oldu. Bu göçler neticesinde doğuda Urmiye Gölü, batıda Malatya-Kangal-Divriği, güneyde de Amik Ovası (Hatay) arasında kalan bölgede çevresindeki kültürlerden izole, kendine has homojen bir kültür ortaya çıktı. Hurrilerle ilişkilendirilen bu kültüre "Kura-Aras", "Erken Transkafkasya", "Khirbet Kerak", "Karaz" ve "Doğu Anadolu İlk Tunç Çağı" gibi değişik isimler verilmiştir (Sevin, 2003: 144).

Doğu Anadolu ve çevresini uzun süre boyunca elinde tutan Hurriler, Hurri-Mitanni devletinin çatısı altında yaşamışlardır. Devletin adının Hurri-Mitanni olarak adlandırılmasının sebebi asıl çoğunluğu teşkil eden grubun Hurrilerden, buna karşılık idari işlerden sorumlu ince tabakanın Mitannilerden oluşmasıdır (Memiş, 2011: 41).

Kültepe (Kayseri) tabletlerinde Hurrice metinlerin de bulunması Hurrilerin anavatanları olan Kafkasya ve Doğu Anadolu haricinde yerlere göç ettiklerini göstermektedir (Ünal, 2002: 91).

Merkezi Van Gölü ve çevresi (Memiş, 2011: 41) olmasına karşın, Hurri-Mitanni devleti MÖ 2. binin ortalarında Çukurova, Amik Ovası, Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Filistin'i de kapsayacak kadar geniş sınırlara sahipti (Alp, 2000: 19). Hurriler, Hitit kralı I. Hattuşili'nin batıya yaptığı bir seferden faydalanarak Hitit ülkesinin başkenti Hattuşaş dışında kalan tüm ülkeyi işgal ederek Hititler üzerinde büyük bir askeri ve siyasi üstünlük kazanmışlardır (Memiş, 2011: 42). Hurrilerin Hititler üzerindeki bu başarısı daim olmamış ve Hititler bir süre sonra kaybettiği toprakları geri almayı başarmıştır. Ancak onların Hititler üzerindeki asıl etkisi kültürel alanda olmuş, Hititler Hurri dilini ve dinini benimsemişlerdir. Hitit tapınağındaki bazı tanrılar Hurri tanrıları olup bazı Hitit kral ve kraliçeleri de Hurrice isimler almışlardır (Alp, 2000: 21). Buradan Hurri kültürünün Hitit kültüründen daha ileride olduğu anlamı çıkarılabilir. MÖ 1330 civarında Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın yaptığı seferler neticesinde Hurri-Mitanni devleti gittikçe güç kaybetmiş ve nihayetinde Hititlere bağlı Asur'a karşı tampon bir ülke haline getirilmiştir (Memiş, 2011 :42). Hurrilerin siyasi etkinliği sona erse de medeniyet ve kültürde Hurri etkisi uzun bir süre daha devam etmiştir. Bu güç yaklaşık 550 sene sonra Hurrilerle çok yakından akraba olan Urartularda tekrar karşımıza çıkacaktır (Ünal, 2002: 96).

Daha önce belirtildiği gibi çalışma sahasında arkeolojik çalışmalar çok kısıtlıdır. Doğu Anadolu'da uzun yıllar hâkimiyet kurmuş Hurri-Mitanni devletinin Bingöl ilini de içine alacak kadar büyük olduğu açıkça görülmektedir. Ancak kazıların da yetersiz olmasından dolayı Hurrilerin çalışma sahası üzerindeki etkileri henüz tam olarak bilinememektedir.

2.1.2.3. Hititler

Hititler, MÖ 2000'lerin başında Anadolu'daki irili ufaklı devletlere ve beyliklere üstünlük kurarak Anadolu'da geniş çaplı siyasi birlik sağlamışlardır. Hititlerin kökeni konusunda tartışmalar halen devam etmektedir. Ancak ortada açık

bir gerçek vardır ki; Hititler Anadolu'daki Hattiler, Luviler, Hurriler ve öteki kavimlerle kaynaşarak bir medeniyet inşa etmişlerdir.

Hititlerin bilinin ilk hükümdarı I. Hattuşili'dir. I. Hattuşili (MÖ 1650-1620), çevresindeki karışıklıklara son vermiş ve kendisinden önce beylik büyüklüğünde olan aile mülkünü bir devlete dönüştürmüştür (Ünal, 2002: 66). Hititler, I. Şuppiluliuma'nın (MÖ 1370-1340) tahta oturmasıyla beraber artık imparatorluk çağına geçiyordu (Memiş, 2011 :50). Şuppiluliuma'nın oğlu Murşili (MÖ 1339-1310) genç yaşta hükümdar olmasına rağmen babasından devraldığı imparatorluğu sağlam biçimde örgütlemiş ve onun döneminde imparatorluğun sınırları güneyde Lübnan, kuzeyde Karadeniz Dağları, batıda Ege Denizi ve doğuda Bingöl Dağları'na kadar uzanıyordu (Sevin, 2003: 175). O çağlarda Malatya-Elazığ yöresi İşuva olarak adlandırılıyordu. İşuva halkının büyük çoğunluğu Hurri kökenliydi. IV. Tudhaliya (MÖ 1250-1225) döneminde İşuva bölgesi tamamıyla Hititlerin eline geçmişti. Hititler III. Hattuşili (MÖ 1280-1250) zamanında dünya tarihinin iki büyük devlet arasında imzalanan ilk yazılı anlaşmasını gerçekleştirmiştir. III. Hattuşili ve IV. Tudhaliya gibi güçlü hükümdarlardan sonra Hititler, kuzeyden gelen Kaşgaların akınlarıyla zayıflayıp yıkıldılar. Böylece Anadolu'da siyasi birlik tamamen bozulmuş oldu (Sevin, 2003: 193-194).

2.1.2.4. Urartular

Tarihi çağların başlangıcında Anadolu üzerinde kısmi hakimiyet kuran devletlerden biri de Urartu Devleti'dir. Urartular, günümüz Van şehri yakınlarındaki Tuşpa merkezli olarak kurulmuştur. Devletin asıl unsuru Hurriler ve Hurrilerle akraba aşiretlerden oluşmaktaydı. Bu aşiretler Doğu Anadolu'da birbirinden bağımsız derebeylikler şeklinde yaşamaktaydı. Ancak MÖ 13. yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu'da Hitit ve Asur Krallığı'nın siyasi baskısının hissedilmesiyle beraber bu aşiretler tek bir merkez çatı altında birleşmeye mecbur kaldılar ve nihayetinde Urartu Devleti'nin de oluşmasına neden oldular (Sevin, 2003: 204).

Doğu Anadolu'nun topoğrafik yapısı gereği güçlü bir merkezi otorite kurmak her zaman zor olmuştur. Ancak Urartular bölgenin doğal özelliklerini -özelikle

madenler- etkili biçimde kullanmayı başarmış ve zorlu doğal koşullara uyum sağlayarak güçlü bir devlet kurmaya muvaffak olmuşlardır.

Urartular en güçlü dönemlerini I. Argişti (MÖ 785/80 -760) ve II. Sarduri (MÖ 760-730) dönemlerinde yaşamıştır. Bu dönemde devletin sınırları doğuda Hazar Denizi'ne, batıda Fırat Nehri kıyısına, kuzeyde Ermenistan'a ve güneydoğuda da Urmiye Gölü'ne kadar uzanıyordu (Sevin, 2003: 204).

II. Sarduri'nin bazı Hitit beylikleriyle ittifak kurup Asurlara saldırmasıyla beraber devletin çöküşü de başlamıştır. Başlangıçta mağlup olan Asurlar kısa sürede toparlanıp galip olan taraf oldular. Asurların Urartu ülkesini tahrip etmesi ve kuzeyden gelen Kimmerlerin saldırıları neticesinde Urartu devleti tarih sahnesinden çekildi (Sevin, 2003: 206).

Anadolu'da kurulan ilkçağ uygarlıkları içerisinde çalışma alanına en fazla etki eden devlet Urartulardır. Urartular, madencilikte ileri seviye bir uygarlık olarak bilinmektedir. Çalışma sahasında obsidyen yataklarının geniş yer kaplaması Urartuların yönünü Bingöl ve çevresine çevirmeleri gayet olağandır. Madenciliklerinin yanı sıra Urartuların en büyük ve özgün çalışmaları bayındırlık alanında olmuştur. Doğu Anadolu gibi kayalık ve sert iklime sahip bir bölgede tutunabilmenin yolu tarımda ustalaşmaktan geçmekteydi. Bu amaçla Urartular çok sayıda kale, su bendi ve su kanalı inşa ederek Doğu Anadolu'daki ovalarda tarım yapmışlardır (Sevin, 2003: 210).

Urartuların yaşadığı doğal çevreye uyum sağladığının en iyi göstergelerinden biri de ülkenin dört bir yanında inşa ettikleri karayollarıdır. Bilindiği gibi Urartu Devleti, çok geniş bir alana yayılmıştı. Bu alanı kontrol etmek ve denetim sağlamak için kesintisiz ve hızlı bir ulaşım ağına ihtiyaç vardı. Urartu karayolları (kervan yolları) da bu amaca yönelik olarak kurulmuştu. Dünyanın en eski ulaşım sistemlerinden olan Urartu karayollarının (kervan yolları) günümüze kadar korunabilmiş en değerli kalıntıları çalışma sahasının batı sınırından geçmektedir (Foto 2.4). Van'dan başlayarak Malatya'ya kadar uzanan bu tarihi yol 5,40 m genişliğindeydi. Yol üzerinde her 25-30 km.de bir konaklama istasyonu da bulunmaktaydı (Sevin, 2003: 229). Solhan ilçe merkezindeki Cankurtaran Tepe, il

merkezine 26 km uzaklıkta Çavuşlar Köyü yakınındaki Zulümtepe ve il merkezinde Kaleönü Mahallesi'ndeki kale kalıntıları bu yolla ilişkili konaklama merkezleri olarak hizmet vermekteydi (Sevin, 2007: 3). Ayrıca 2018 yılında yapılan arkeolojik araştırmalar neticesinde, Solhan ilçesine bağlı Murat köyünde Urartulara ait bir höyük keşfedilmiştir. Murat (Norik) Höyük'ten elde edilen buluntulara göre burası da tarihi Urartu yolunda yer alan konaklama merkezlerinden biriydi (Özdemir, 2019: 4). Urartular döneminden kalan Samantepe Höyüğü ve Murat Höyüğü çalışma alanındaki en eski yerleşim alanlarıdır.

Foto 2.4: Tarihi Urartu Yolundan Bir Görünüm (Kaynak: Bingöl Valiliği).

2.1.2.5. Medler ve Persler

Urartuların yıkılmasından sonra Anadolu'ya bir asra yakın Kimmerler hakim olmuştur. Kimmerler Batı Anadolu'ya kadar ilerlemiş geçtiği şehirleri yağmalayıp yıkmışlardır. Bu dönem Anadolu'da olduğu gibi çalışma sahasında da siyasi istikrarsızlık dönemidir. Kimmerler Lidya kralı Alyattes tarafından yenilgiye uğratılmış ve Anadolu'daki nüfuzları yok olmuştur. Kimmerlerden sonra Anadolu'da İran merkezli Med ve Pers hakimiyeti başlamıştır.

Medler ve Persler Kafkaslar üzerinden İran'a girmiş Hint-Avrupa kökenli göçebe birer halktırlar. Medler bugünkü Hamedan, Persler ise İran'ın güneyinde Fars

eyaleti civarına yerleştiler. Uzun bir süre kendi içlerinden bir beyin altında kabile hayatı süren Medler MÖ 7. yüzyılın ortalarında Huvakhşatra zamanında bir devlet olarak tarih sahnesine çıktı (Sevin, 1982: 310).

Medler, İran üzerinden Anadolu'ya geldikten sonra Urartu ülkesini de kendilerine kattılar. Daha sonra Babillerle ittifak edip Asurları tarih sahnesinden silmişlerdir. Asurların Anadolu'daki toprakları dahil Kızılırmak yayına kadar olan tüm topraklar üzerinde hakimiyet sağlamışlardır. O dönemde Kızılırmak'ın batısında da Lidyalılar hüküm sürmekteydi. Birbirine komşu olan bu iki büyük güç MÖ 590-585 yılları arasında sonu gelmeyen savaşlar yaptılar. Nihayet MÖ 28 Mayıs 585 günü, Miletoslu Thales'in daha önceden bildirdiği gibi bir güneş tutulması yaşandı. Taraflar bunu tanrılarının barış ikazı olarak algıladılar ve barış anlaşması imzalayarak savaşa son verdiler. Anlaşmaya göre Kızılırmak iki ülke arasında sınır olarak kabul edildi (Sevin, 2003: 269).

MÖ 560-570 yılları arasında Medler iyice zayıflamaya başladı. Bundan sonra dünya medeniyet tarihini derinden etkileyecek yeni bir güç doğacaktı. Bu güç, İranın güneyinde Basra körfezi yakınlarında yaşayan Perslerdi. İlk Pers kıralı denebilecek Kyros (Persçe Kuraş) döneminde Pers devleti bir imparatorluk haline geldi. Becerikli ve cesur bir devlet adamı olan Kyros Medlerin topraklarını ele geçirdikten sonra MÖ 547 yılında Batı Anadolu'ya ilerleyerek Lidyalıların başkenti Sard'ı zapt etti ve Lidyalılar ortadan kaldırdı. Kyros, MÖ 529 yılında öldüğünde arkasında Batı Anadolu'dan İndus'a uzanan büyük ve kudretli bir imparatorluk bıraktı. Kyros'un ölümünden sonra Persler Mısır'ı da fethettiler. Böylelikle eski dünya olarak tabir edilen çok geniş bir alan tarihte ilk defa bir imparatorluğun hakimiyeti altına girmiş oluyordu (Sevin, 1982: 310-314). Pers İmparatorluğu MÖ 330 yılında Büyük İskender tarafından yok edilmiştir.

Medler ve Persler 300 yıla yakın bir süre çalışma sahasına egemen olmuşlardır. Özellikle Persler sanatta ve medeniyette çok gelişmiş bir imparatorluktur. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve İran'da Perslere ait birçok tarihi eser bulunmasına rağmen çalışma sahasında bu tarz bir buluntuya rastlanılmamıştır. Ancak halk arasında yaygın fakat doğruluğu şüpheli bir söylentiye göre Genç ilçesi

Sürekli Köyü yakınlarındaki Kral Kızı Kalesi (Foto 2.5) Pers kralı Dara (Darius) tarafından kızı için yaptırılmıştır.

Foto 2.5: Kral Kızı Kalesi Kalıntıları.

Kral Kızı Kale'sinin üç tarafı derin vadiler içerisinde akan akarsularla çevrilidir. Bu nedenle kalenin zapt edilmesi oldukça zordur. Ancak o dönemlerde

Genç ve çevresinin önemli bir yerleşim merkezi olmaması ve kalenin bulunduğu alanın çok dar olması Kral Kızı Kalesinin Pers döneminden kalma ihtimalini zayıflatmaktadır. Kalenin bulunduğu alan ve çevresi 17.11.2021 tarihinde tarafımızca detaylıca incelenmiş ve burasının korunaklı yapısından dolayı bölgedeki derebeylerden tarafından tarihi bilinmeyen bir zamanda yaptırılmış olma ihtimalini düşündürmüştür. Kral Kızı Kalesi'ne ait herhangi bir arkeolojik çalışmanın olmaması bu yapı üzerindeki şüpheleri arttırmaktadır. Bu da çalışma sahasındaki arkeolojik çalışmaların ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1.2.6. Roma ve Bizans Dönemi

Pers İmparatorluğu Büyük İskender'in Anadolu'yu aşarak İran üzerine yaptığı seferlerle yıkıldı. Böylelikle tüm Pers mülkü Makedonya İmparatorluğuna geçiyordu. Bingöl yöresi de bu tarihten itibaren uzun bir süre Makedonya İmparatorluğu'nun sınırlarında kaldı. Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölmesinin ardından imparatorluk içerisinde taht kavgaları baş gösterdi ve devlet gücünü hızla yitirerek MÖ 146 yılında dağıldı.

Avrupa'da oluşan siyasi boşluktan faydalanan Romalılar MÖ 27 yılında dünya tarihinin en büyük ve en önemli medeniyetlerinden birini meydana getirdiler. Kendisinden daha önceki imparatorluklardan idari anlamda çok farklı olan Roma İmparatorluğu 2. yüzyıla gelindiğinde; kuzeybatıda Britanya, güneyde kuzey Afrika sahilleri, kuzeydoğuda Hazar Gölü ve güneybatıda Basra Körfezini içine alacak kadar genişlemişti. Böylelikle Roma Devleti, o dönem bilinen eski dünyanın büyük bölümüne hakim oluyordu.

MÖ 2. yüzyılda Doğu Anadolu, Roma ve Part İmparatorluğu arasındaki siyasi mücadelelere sahne olmuştur. Partlar, İran'da Sasanilerden önce kurulmuş bir imparatorluktu. MÖ 117'de Roma imparatoru Traianos, Partları mağlup ederek Doğu Anadolu'yu Roma'ya bağlı bir eyalet haline getirdi. Ancak onun ölümünden sonra Bingöl ve Elazığ'a kadar olan bölge tekrar Partların egemenliğine geçmiştir (Akbulut, 1995: 48).

Doğu Anadolu üzerindeki hakimiyet mücadelesi bir müddet daha devam etti. MÖ 75 yılında Aras vadisinde Ermenistan Krallığı kuruldu. MÖ 19'da Roma imparatoru Pompeis Ermenistan kralı Dikran'ı Partlara karşı kışkırttı. Ancak Partlara isyan etmekle kalmayan Dikran, Roma topraklarına da saldırdı. Diyarbakır'ı da içine alacak şekilde krallığını genişletti. Bunun üzerine Roma tarafından Dikran üzerine bir ordu gönderildi ve Doğu Anadolu tekrar Roma hakimiyetine girdi. Pompeis, Doğu Anadolu'ya tamamen hakim olduktan sonra burayı Anadolu'daki Roma eyaletlerine bağlamıştır. Bingöl ve havalisi Büyük Teodosyus'un 395'te ölümüne dek Roma hakimiyetinde kalmıştır (Akbulut, 1995: 48). Bu tarihten itibaren Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmıştır. Bingöl ve çevresi de Doğu Roma (Bizans)'nın nüfuz alanında kalmıştır. 3. yüzyılda Partlardan sonra İran'da kurulan Sasani İmparatorluğu batıya doğru genişlerken Doğu Anadolu Bizans ve Sasaniler arasında hakimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Bingöl ve havalisi 632'de Sasani İmparatorluğu yıkılana kadar Sasani ve Bizans arasında sürekli el değiştirmiştir.

Roma-Bizans döneminden günümüze ulaşan en önemli eser Kiğı Kalesi'dir. İran ve Anadolu arasında tampon bölge olan Kiğı'nın önemi büyüktü. Bizans komutanı Kiga tarafından yaptırıldığı düşünülen Kiğı Kalesi, Peri Çayı'nın yanında sarp bir yamaç üzerinde kurulmuş muhkem bir kaledir. Hz. Ömer döneminde Kiğı Kalesi komutan Kiga'nın oğlu Tolon'dan teslim alınmıştır (Alay, 1996: 122).

2.1.2.7. Sasaniler Dönemi

Sasaniler, İran'da kurulmuş Pers kökenli bir imparatorluktur. İmparatorluğun kurucusu Arduşir, Partları tarih sahnesinden silmiş ve Doğu Anadolu'ya hakim olmak için Romalılarla mücadele etmiştir. Sasani İmparatorluğu yıkılana kadar geçen 400 yıla yakın süre boyunca Doğu Anadolu'da Roma-Bizans ile Sasani mücadelesi yaşanmıştır. Bu zaman dilimi içerisinde çalışma alanı ve çevresi zaman zaman Roma-Bizans hakimiyetine bazen de Sasani hakimiyetine girmiştir.

Arduşir öldükten sonra yerine geçen oğlu Şapur zamanında Sasaniler Kayseri'ye kadar ilerleyip Roma İmparatoru Valerien'i dahi esir aldılar. Bunun

üzerine daha güçlü bir ordu toplayan Romalılar Sasanileri Doğu Anadolu'dan çıkarmayı başardı (Akbulut, 1995: 50). Ancak Sasaniler yok olana kadar bu mücadele hiç bitmedi. Çok daha sonraları Osmanlı ve Safevi devletleri arasında çıkacak olan din-mezhep savaşları o dönemlerde Bizans ve Sasaniler arasında çıkmıştı. Çalışma alanı da bu güç çatışmalarından etkilenmiş yüzyıllarca bölgede siyasi istikrar sağlanamamıştı. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Sasaniler, İslam Devleti tarafından yıkıldı. Bu tarihten sonra çalışma alanı ve çevresi İslam Devleti'yle Bizans arasında sürekli el değiştirdi.

2.1.2.8. İslam Devleti Dönemi

Hz. Ömer döneminde Kadisiye (636) ve Nihavend (642) savaşlarıyla İslam Devleti Suriye ve İran'ı ele geçirdi. Böylelikle İslam Devleti'yle Anadolu komşu oldular. Dönemin ünlü komutanlarından Halid bin Velid Diyarbakır, Palu ve Maden'i fethettikten sonra yönünü Erzincan dolaylarına çevirmiştir. Bu seferi sırasında Bizans'a ait Çapakçur ve Kiğı Kalesi'ni de ele geçirmiştir (Alay, 1996: 20-21). Artık 1071 Malazgirt Savaşı'na kadar çalışma alanımız İslam Devleti'yle Bizans arasında sürekli el değiştirecektir. Bingöl'ün eski adı olan Çapakçur da Cebelü Cûr (Yâkūt, II, 102) olarak ilk defa İslam kaynaklarında bu dönemde geçecektir. 1071'den sonra uzun bir süre Türk-İslam devletleri çalışma alanında siyasi istikrarı sağlayacaklardır.

İslam Devleti döneminde çalışma alanında dikkat çeken en önemli yerleşim merkezleri; Kiğı (Legop), Çapakçur (Cebelü Cûr), Genç, Şin (Genç-Balgöze) Adaklı (Azakpert), Temran (Adaklı-Bağlarbaşı köyü), Arduşin (Solhan-Yenibaşak), Oğnut ve Sağnis (Karlıova-Göynük) olduğu dönemin yazılı kaynaklarından anlaşılmaktadır (Alay, 1996: 20-21). Dört halifeden sonra İslam Devleti'ni sırasıyla Emevî ve Abbasi hanedanları yönetmiştir. Abbasilerin 9. yüzyıldan sonra zayıflamaya başlamasıyla çalışma alanı tekrar Bizans egemenliğine girmiştir. Bölgenin Bizans hakimiyetinden tamamen kurtulması 1071 Malazgirt Savaşından sonra olmuştur.

2.1.2.9. Selçuklular Dönemi

1037 yılında Türk-İran sahasında kurulan Selçuklu İmparatorluğu kısa sürede yönünü batıya çevirdi. 1048 yılında Pasinler Savaşı'yla Anadolu'ya giren Selçuklular, 1071 Malazgirt Savaşı'yla beraber Anadolu üzerinde hakimiyet kurmaya başladılar. Muş, Diyarbakır ve Bingöl bu savaş sonucunda Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Malazgirt Savaşı'nın muzaffer kumandanı Sultan Alp Arslan ordusundaki beylere Anadolu'nun fethinin emrini vermiştir. Böylece Anadolu'da Selçuklulara bağlı beylikler kurulmuştur. Bingöl de bu beyliklerden Artuklulara bağlı bulunuyordu. "1103 yılında Artuklular'dan Sökmen Mardin hâkimi Ali'nin elinden Mardin'i almış ve buna karşılık olarak ona Çapakçur'u vermişti" (Tuncel, 1992: 183). Daha sonraki yıllarda çalışma alanı ve çevresi Saltuklular ve Mengücekliler arasında el değiştirecektir. Bingöl ve havalisi Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat zamanında Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır. 1243 Kösedağ Savaşı'nda Selçuklular Moğollara yenilmiş ve yıkılış sürecine girmiştir. Moğollar, çalışma alanındaki etkisini Kiğı'da göstermiştir. Kiğı Kalesi'nin Moğollar tarafından istila edilip kıyım başlatılması üzerine ahali kaleyi terk edip bugün Kiğı'da Kaleli Mahallesi olarak adlandırılan mevkie taşınmışlardır. Böylelikle Kiğı'nın yerleşim alanı kaleden çıkıp günümüzdeki yerine gelmiştir (Alay, 1996: 22). Kösedağ Savaşından sonra Doğu Anadolu'da uzun yıllar siyasi istikrarsızlık yaşandı. Bundan sonra Bingöl ve havalisine kısa süreli olarak Artuklular, Eyyubiler ve Harzemşahlar hakim oldular (Baluken, 2007:12). 15. yüzyıldaysa Akkoyunlular iyice güçlenip Bingöl ve havalisine hakim oldular.

2.1.2.10. Akkoyunlular Dönemi

Akkoyunlular, 14. yüzyılın sonunda Anadolu'daki siyasi boşluktan yararlanarak kurulmuş, kuruluşundan kısa süre sonra da Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran ve Irak'a hakim olmuş büyük bir imparatorluktur. Doğu Anadolu'ya hakim olmak için Karakoyunlularla mücadele etmişlerdir. 1467 yılında Akkoyunlular ve Karakoyunlular Çapakçur çevresinde savaştılar. Savaşı kaybeden Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah Kiğı'ya çekildi. Ancak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Cihan Şah'ı takip ederek ani baskınla Cihan Şah'ı da ele geçirerek öldürttü.

Böylelikle Karakoyunlular yıkıldı. Onların hakim olduğu bölgelerse Akkoyunlulara geçti (Alay, 1996: 23). Uzun süredir araları açık olan Fatih Sultan Mehmet ile Uzun Hasan 1473 yılında Otlukbeli'nde karşılaşır. Uzun Hasan, savaşı kaybeder ve Bingöl çevresi de Osmanlıların eline geçer. Bundan sonra bölgede uzun yıllar boyu sürecek olan Osmanlı-Safevi rekabeti başlayacaktır.

Çalışma alanında Akkoyunlular döneminde en dikkat çeken yer Kiğı'dır. Ulaşım yollarının kesişme noktasında bulunması, Kiğı Kalesi gibi önemli bir yapının burada bulunması Kiğı'yı önemli ve değerli kılmıştır. Balabanbey Camii de Kiğı'da Akkoyunlular döneminden kalmış önemli bir eserdir (Foto 2.6). Akkoyunlular döneminde Kiğı eyalet merkeziyken Genç, Solhan ve Karlıova ise daha küçük yerleşim alanları olarak dikkat çekmektedir (Alay, 1996: 23-24).

Foto 2.6: Akkoyunlular Döneminden Kalma Balabanbey Camii.

2.1.2.11. Safeviler Dönemi

Akkoyunluların Otlukbeli Savaşı'ndan sonra dağılma sürecine girmeleriyle beraber çalışma alanında Osmanlı hakimiyeti başlamış oldu. Ancak, İran'da güçlenen Safeviler Şah İsmail önderliğinde Doğu Anadolu'da Şii propagandası yapar ve Bingöl ve çevresini de ele geçirir. 1514'te Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine kadar da Bingöl ve havalisi Safevilerin hakimiyetinde kalır.

2.1.2.12. Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devleti yönünü sürekli batıya çevirdiği için Doğu Anadolu'da hakimiyet kurması kuruluşundan çok uzun zaman sonra gerçekleşmiştir. Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu'daki Osmanlı hakimiyetinin kısa sürmesi ve Safevilerin Doğu Anadolu'da güçlenmesi 9. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'i birtakım tedbirler almaya yöneltmiştir. 1514 yılında Osmanlı ve Safevi orduları Çaldıran'da muharebe ettiler. Savaşı kazanan Yavuz Sultan Selim, Doğu Anadolu'yu da Osmanlı topraklarına katmak ve doğuda kesin hakimiyet sağlamak istiyordu. O dönemlerde Doğu Anadolu'da feodal düzen vardı ve her bölge kendi beyi tarafından yönetiliyordu. Yavuz Sultan Selim bölgede itibar sahibi olan ünlü alim İdris-i Bitlisi'den bölgedeki beyleri Safeviler'e karşı kendi yanlarında durmaları için ikna etmesini istedi. İdris-i Bitlisi tüm doğu illerini dolaşarak beylerin büyük çoğunluğunun desteğini aldı ve Doğu Anadolu savaş yapılmadan Osmanlı mülküne katılmış oldu. İdris-i Bitlisi'nin ikna ettiği beyler arasında Kiğı, Genç ve Çapakçur beyleri de bulunuyordu.

Çalışma sahası Osmanlı hakimiyetine girmeden evvel yerel beyliklerin hakimiyeti altındaydı. Çapakçur ve Genç Süveydi hanesine bağlı beylerin tasarrufu altındaydı. Kaynakların belirttiğine göre bu beyler, Abbasi Devleti'ne uzun süre vezirlik yapmış Bermeki soyundan gelmekteydi. Bermekiler aslen Afganistan'ın Belh şehrinden olup Müslüman olduktan sonra Abbasiler döneminde vezirlik makamına kadar yükselmişlerdi. Abbasi halifesi Harun Reşid, devlet bürokrasinde iyice güçlenen Bermekileri merkezi otoriteye karşı tehlike olarak algılamış ve Bermekileri Bağdat'tan sürmüştür. Bunun üzerine Bermekiler Diyarbakır, Kiğı,

Bingöl ve Genç yöresine göç etmişler buradaki aşiretlerle karışmışlardır. Çalışma alanına gelen Bermekiler Süveydi aşiretiyle kaynaşmış ve onların adlarını almıştır. Daha sonra bugün Kaleköy Kalesi (Genç Kalesi) olarak bilinen muhkem bir kale inşa etmişlerdir (Şeref Han, 1971: 282-284).

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden sonra İdris-i Bitlisi'nin ikna ettiği beyler arasında Süveydi beylerinden Süphan Bey (İsfahan) ve Ahmet Bey kardeşler de vardı. Çaldıran Savaşı'ndan sonra bu iki bey Çapakçur ve Genç'i ele geçirdiler. Böylelikle çalışma alanı ve çevresinde Safevi egemenliği son buldu. Her iki bey de İdris-i Bitlisi aracılığıyla Yavuz Sultan Selim'e biat etti ve bölgede Osmanlı hakimiyeti resmen başlamış oldu. Osmanlı Devleti, uzun bir süre feodal yönetimlerde yaşamış Çapakçur ve Genç'te bu yapıyı aynen devam ettirdi. Beyler içişlerinde özerk dışta merkeze bağlıydı (Sertoğlu, 1992: 32). Çapakçur ve çevresi Süphan Bey'e, Genç ve çevresi de Ahmet Bey'e verildi. Bir müddet sonra iki kardeş arasına ihtilaf düştü ve Ahmet Bey'in kışkırtmaları neticesinde Kanuni Sultan Süleyman, Süphan Bey'in ölüm emrini verdi. Bu hadiseden sonra Osmanlı Devleti tarafından Çapakçur'a vali atandı. Ancak Nahcivan seferinde Süphan Bey'in oğlu Maksut Bey'in üstün başarı göstermesi Sultan Süleyman'ın dikkatini çekti ve Çapakçur'u eski statüsüne çevirerek Maksut Bey'e verdi. Böylelikle Çapakçur'un yönetimi tekrar Süveydilere geçti (Şeref Han, 1971: 287-288). Bu dönemden günümüze kalan en önemli eser Çapakçur'un kurulduğu yer olan ve günümüzde Aşağı Çarşı olarak nitelendirilen yerde bulunan İsfahan Bey Camii'dir (Foto 2.7). İsfahan Bey Camii, 16. yüzyıl başlarında yapılmasına rağmen üzerindeki kitabeden 1846, 1854 ve 1875 yıllarında onarımdan geçtiği anlaşılmaktadır. 1971 ve 2003 Bingöl depremlerinde de cami büyük zarar görmüş ve halkın çabalarıyla onarılmıştır. Bu kadar onarım ve restorasyondan sonra cami dıştan modern bir mahalle camisini andırmaktadır. Ancak içine girildiğinde tarihi taş duvarlar ve sütunlar buranın çok eski bir yapı olduğunu göstermektedir.

Foto 2.7: Bingöl Şehrinde Bir Osmanlı Dönemi Eseri: İsfahan Bey Camii.

Bitlisli tarihçi Şeref Han'ın ünlü eseri Şerefname'de, Çapakçur ve çevresindeki Süveydi beylerine geniş yer ayrılmıştır. Şerefname'de yazan bilgilere göre Ahmet Bey 50 yılı aşkın beylik yaptıktan sonra vefat etti. Diyarbakır Beylerbeyi İskender Paşa Ahmet Bey'in mülkünü oğulları Muhammet Bey ve Murat Bey arasında taksim etti. Muhammet Bey'e Ağcakale ve Hançuk bölgesini geri kalan yerleri de Murat Bey'e vermiştir. Günümüzdeki Genç'in güneyindeki dağlık alanlar ve çevresi olarak Hançuk olarak bilinmekteydi. Murat Bey bir süre beylik yaptıktan sonra kendi rızasıyla yetkilerini oğlu Süleyman Bey'e devretti. Hançuk ve Ağcakale emiri Muhammet Bey görevlerinde zafiyet gösterince sahip olduğu topraklar

Osmanlı yönetimince Süleyman Bey'e verildi. Böylelikle Süleyman Bey'in yetki ve otoritesi artmış oldu. Süleyman Bey Basra ve Diyarbakır beylerbeylerinin yanında kalmış, devlet bürokrasisini yakından tanımış ve askeri yeteneklere sahip başarılı bir devlet adamıydı. Eskiden beri atalarının yaşadığı Genç Kalesi ve şehrini yeterli bulmayarak Meneşkurd Ovası'nda yeni bir şehir kurma girişimlerine başladı. Burada kendi adına büyük bir cami de yaptırmıştır (Şeref Han, 1971: 282-292). Bu caminin kalıntıları bugün harabe haldedir.

Tanzimatın ilanına kadar Bingöl ve çevresi yerel beyliklerin denetiminde içte özerk dışta Osmanlı'ya bağlı olarak yönetildi. Tanzimatın ilanıyla beraber yerel beyler devlete bağlı maaşlı personel oldular ve toprakları da halka dağıtıldı. Böylelikle merkezi otoritenin gücü de artmış oldu (Demir, 2008: 7).

1. Dünya Savaşı yıllarına kadar çalışma alanının çok kültürlü bir yapıda olduğu Osmanlı Devleti'nin hazırlattığı mufassal tahrir defterlerinden ve vilayet salnamelerinden anlaşılmaktadır. 1550 Mufassal Tahrir Defteri'ne göre 16. yüzyılda halkın temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu ve bölgede Zaza, Kürt, Ermeni ve Türklerin beraber yaşadıkları anlaşılmaktadır. Buna ek olarak dini anlamda da Müslüman ve Hristiyanların varlığı da dikkat çekmektedir (Söylemez ve Demir, 2010: 66).

1. Dünya Savaşı yıllarına kadar çalışma alanının çok kültürlü bir yapıda olduğu Osmanlı Devleti'nin hazırlattığı mufassal tahrir defterlerinden ve vilayet salnamelerinden anlaşılmaktadır. 1550 Mufassal Tahrir Defteri'ne göre 16. yüzyılda halkın temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu ve bölgede Zaza, Kürt, Ermeni ve Türklerin beraber yaşadıkları anlaşılmaktadır. Buna ek olarak dini anlamda da Müslüman ve Hristiyanların varlığı da dikkat çekmektedir (Söylemez ve Demir, 2010: 66).

17. yüzyılın en önemli gezginlerinden Evliya Çelebi'nin Çapakçur ve Genç izlenimleri de kayda değerdir. Seyahatnamede geçen bilgilere göre Bingöl yaylalarında çok sayıda aşiretin olduğu Çevkani, İzoli, Alevi, Kiki, Zaza ve Yezidilerin bu yaylalarda yaşadığı ve Çapakçur beyinin Murat Nehri'ni geçerken bu aşiretlerden vergi aldığı görülmektedir. Çevresine göre yüksek olan çalışma alanının

günümüzde olduğu gibi o yıllarda dahi yaylacılıkta kullanıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Genç için de yönetimde özel bir statüsünün olduğunu ve idari anlamda Bitlis'e bağlı olduğunu söylemektedir (Çelebi, 1970: 112-115).

Osmanlı Devleti döneminde önemli bir diğer merkez de Kiğı'dır. Çapakçur, Osmanlı hakimiyetine girmeden önce Safevi beylerinin elinde tutuluyordu. İdris-i Bitlisi Çapakçur'u ele geçirmek için tertiplediği organizasyonda Kiğı Kalesi'ni Erzurum ve Erzincan'dan gelen birliklerin toplanma alanı olarak belirlemişti. Buradan Kiğı'nın o dönemde stratejik bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Kiğı'nın Osmanlı dönemindeki öneminden biri de buradaki demir yataklarıdır. 17. yüzyıla ait Osmanlı vesikalarından Kiğı'dan önemli miktarda demir çıkarıldığı ve Erzurum'a gönderildiği anlaşılmaktadır (Alay, 1996: 27). Kiğı da Çapakçur ve Genç gibi yerel beyler tarafından yönetilmekteydi. 19. yüzyılın başlarında Kiğı'ya tayin edilen Mehmet Bey, Kiğı'yı günümüzde Adaklı ilçesine bağlı bulunan Bağlarbaşı (Temran) köyünden idare etmiş ve burada cami ve çeşmeler yaptırmıştır (Yiğitbaş, 1950: 58-61).

Çapakçur 1844'te Çevlik (Çolik) adıyla Elazığ'ın Palu ilçesine bucak olarak bağlandı. 1872'de ilçe statüsü verilince tekrar Çapakçur olarak adlandırılmıştır. Genç, 1879 yılında kurulan Bitlis vilayetinin sancağı olmuş Çapakçur da Genç'in kazası olmuştur. Bu dönemde Kiğı Erzincan'a, Karlıova da önce Muş'a daha sonra da Varto'ya bağlanmıştır.

"V. Cuinet'e göre XIX. yüzyılın sonlarında Çapakçur 450 haneli, sekiz dükkanı ile bir fırını olan meyve bahçeleri ve üzüm bağları ile çevrili küçük bir yerleşme yeriydi ve nüfusu da sadece 1075 kadardı. Ayrıca burada şayak adı verilen kaba bir dokuma üretiliyor ve çevresindeki yerlere gönderiliyordu" (Tuncel, 1992: 184). 19. yüzyıl sonlarında coğrafya öğretmeni Ali Cevat tarafından kaleme alınan Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati isimli eserde Genç'in Bitlis vilayetinin bir sancağı olduğu Çapakçur ve Kulp'un (günümüzde Diyarbakır'ın ilçesi) da Genç'e bağlı birer kaza olduğu görülmektedir. Yine adı geçen eserde Genç sancağının nüfusunun 66.197 kişiden müteşekkil olduğu bunların 52.397'sinin Müslüman, 12.964'ü Ermeni ve 836'sının da Yezidi olduğu yazmaktadır. Bu durum

bölgenin çok kültürlü yapısının en büyük göstergesidir. Ali Cevat, Genç sancağının ekonomisine de değinmiş ve sancakta peynir, pekmez, şarap, zeytin yağı, ceviz, mazı (meşe) ve çuha giysiler üretildiğini ayrıca yörede koyun ve keçi yetiştiriciliğinin fazlaca yapıldığını ve bu hayvanların Suriye, Halep ve Urfa'ya satıldıklarını ifade etmektedir (Cevat, 1897: 682-684).

1. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal görmeyen ender yerlerden biri de çalışma alanımızdır. Kafkas Cephesi'nde Ruslarla mücadele eden Osmanlı kuvvetleri çetin kış şartları ve ordunun zayıflaması nedeniyle Ruslara mukavemet edememiş ve Ruslar Bitlis ve Muş'u da alarak Çapakçur önlerine kadar gelmişlerdir. Osmanlı ordusunun yardımı gelene kadar bölgeyi Çapakçur, Genç, Solhan ve Kiğı`daki aşiretlerden oluşturulmuş milis kuvvetler başarıyla savunmuştur. Çanakkale Savaşı'ndan dönen Mustafa Kemal ve arkadaşları ivedilikle bu bölgeye hareket etmiş ve Rusları püskürtmeyi başarmıştır. Bu başarının kazanılmasında bölge halkıyla Mustafa Kemal ve arkadaşlarının payı büyüktür (Akçora ve Kaya, 2015: 3). Cephede elde edilen kahramanlıkları ve şehitlerin hatıralarını anmak için Kiğı'nın Çanakçı köyünde Mürsel Paşa Abidesi, Karlıova`nın Azizan Köyünde Azizan Abidesi ve Solhan Şeref Meydanı'nda Şeref Meydanı Şehitliği yaptırılmıştır.

2.1.2.13. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet kurulduktan sonra Genç vilayeti oluşturuldu ve Kulp'la beraber Çapakçur, Genç'in kazası oldu. 1927'de Genç vilayeti lağvedildi ve Kulp Diyarbakır'a, Çapakçur da önce Elazığ'a daha sonra da Muş'a bağlandı. Genç'in yeri günümüzdeki yerine taşınarak Elazığ'a bağlandı. Günümüzdeki Genç o zamanlar kasaba büyüklüğünde ve Darahini/Darayeni olarak bilinen bir yerdi.

04.01.1936 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 2.885 Sayılı Kanun'la Bingöl ili kuruldu. Çapakçur da ilin merkez ilçesinin adı oldu. Daha önce farklı illere bağlı olan Kiğı, Solhan, Karlıova ve Genç ilçeleri de Bingöl iline bağlandı. Kiğı'ya bağlı bulunan Adaklı ve Yayladere bucakları 1987'de, yine Kiğı'ya bağlı bulunan Yedisu da 1990 yılında Bingöl ilinin ilçelerine dönüştürülmüştür. Böylelikle Merkez ilçesi hariç Bingöl, yedi ilçeye sahip bir il haline getirilmiştir.

2.2. NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Genel hatlarıyla nüfus; sınırları belli bir alanda ve belirli bir zaman diliminde yaşayan insanlar olarak tanımlanmaktadır. "Nüfus coğrafyası araştırmalarında, nüfusun yapısını, gelişimini ve dağılışını belirleyen doğal ve beşeri coğrafya faktörleri büyük önem arz etmektedir" (Sertkaya Doğan, 2019: 28) İnsanların yerleşik hayata geçmeleriyle beraber antik dünyada kurulan büyük şehirlerde ilk nüfus sayımlarının yapıldığı bilinmektedir. Örneğin; Mısır, Sümer ve Çin toplumlarında ilk nüfus sayımlarına rastlanılmaktadır. Ancak bu sayımların günümüzdekinden farklı olarak kadın ve çocuk nüfusun sayılmamasından dolayı sağlıklı sonuçlar içerdikleri söylenemez. Çünkü o dönemlerde yapılan nüfus sayımlarının amacı vergi yükümlülerini ve askere alınacak kişileri tespit etmekti.

Günümüz nüfus sayımları sonuçlarında yalnızca nüfusun niceliği değil niteliği de ölçülmektedir. Yani, nüfus sayımları sonuçlarında toplam insan sayısıyla beraber, nüfusun cinsiyet durumu, kent-kır nüfusu, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı, nüfusun eğitim durumu ve göçle ilgili veriler de elde edilmektedir.

Ülkemizde Osmanlı Devleti döneminde bazı tarihlerde nüfus sayımı yapılmıştır ancak amaç vergi ve asker yükümlülerini tespit etmek olduğu için bu sayımlar sağlıklı sonuçlar içermemektedir. Ancak yine de bu sayımların çalışma sahasıyla ilgili sonuçlarına yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış, ikinci nüfus sayımı da 1935 yılında yapıldıktan sonra 2000 yılına kadar her 5 yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır. De facto yöntemiyle yapılan bu sayımlarda, sayım günü kişi nerede bulunuyorsa o yerin nüfusundan sayılmaktaydı. 2007 yılından sonra de jure yöntemine geçilmiş ve sayımlar her yıl dijital ortamda, kişinin ikametgah ettiği adres üzerinden yapılmaya başlanmıştır. De jure sayım sistemine geçildikten sonra sayımların her yıl yapılması da güvenirliği arttırmıştır.

Çalışma sahasının nüfus özellikleri her ilçe bazında tek tek analiz edilerek ortaya konulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı 1927'de yapılmıştır. Bu sayımda Çapakçur (şimdiki Merkez ilçe) ve Genç Elazığ, Kiğı da Erzincan

vilayetine bağlıydı. Çalışma sahasındaki diğer ilçelerin adları ise sayım defterinde geçmemektedir. 1927 sayımı sağlıklı sonuçlar içermediğinden cumhuriyet tarihinin ikinci sayımı olan 1935 ve sonraki sayımlar bu çalışmada irdelenmiştir. 1935 sayımında Bingöl vilayeti henüz kurulmadığından dolayı ilçe nüfusları o dönem bağlı bulundukları illerin sayım sonuçlarından elde edilmiştir. 1935'te Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl (Karlıova) Muş'a; Kiğı da Erzincan'a bağlıydı. Dikkat edilmesi gereken bir husus da 1935 sayım sonuçlarında geçen Bingöl kazasıyla günümüzdeki Karlıova ifade edilmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde Karlıova ilçesinin önceki adının Bingöl olduğu belirtilmişti.

2.2.1. Bingöl İlinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Çalışma sahasında yerleşik hayata geçilmesi güneydeki mümbit sahalara nispeten çok daha sonraları olmuştur. Bu durum üzerinde çalışma sahasının soğuk bir iklime sahip olması ve yer şekillerinin dağlık ve engebeli olmasının yanı sıra ana ulaşım yolları güzergahında olmaması belirleyici olmuştur. Bu nedenle çalışma alanı, tarih boyunca nüfusun yoğun olduğu bir bölge olamamıştır.

Bingöl ve çevresiyle ilgili 1935'e kadar sağlıklı nüfus sayımları yapılmamıştır. Ancak Osmanlı Dönemi'nden itibaren hazırlanan tahrir defterlerinden, gezgin ve seyyahların notlarından ve 19. yüzyıl sonlarında hazırlanan ansiklopedilerden çalışma alanıyla ilgili nüfus tahminleri yapılmaktadır. 1550 Çapakçur Livası Tahrir Defteri'ne göre Çapakçur'da 9.333 Müslüman yaşamaktaydı (Söylemez ve Demir, 2010: 69). 1893 Erzurum vilayeti nüfus sayım sonuçlarına göre; Kiğı kazasında 27.695 Müslüman, 10.481 Ermeni olmak üzere toplam 38.176 kişi yaşamaktaydı (Göyünç, 2005: 63-67). Aynı yılın Bitlis vilayeti nüfus sayımı sonuçlarına göre Genç sancağında 30.845 Müslüman ve 5.166 Ermeni yaşamaktaydı. Buna göre 1893 yılında Genç sancağının toplam nüfusu 36.011'di (Şimşek, 2000: 62).

Fransız gezgin Vital Cuinet çalışma alanını ziyaret etmiş ve 19. yüzyıl sonlarında Çapakçur'u 1.075 kişiden oluşan, etrafı üzüm bağları ve meyve bahçeleriyle çevrili bir yer olarak tasvir etmiştir (Tuncel, 1992: 184). Yine Vital

Cuinet, 1892 yılında Paris'te yayınladığı "La Turquied'Asie" (Asya Türkiye'si) adlı eserinde Kiğı nüfusunun 28.836'sı Müslüman, 11.301'i Gregoryen Ermeni, 739'u Protestan, 276'sı Rum Ortodoks ve 73'ü yabancı olmak üzere toplam 41.225 kişiden müteşekkil olduğunu bildirmiştir (Cuinet 1892'ye göre Çağlayan, 2008: 33'ten).

19. yüzyılın sonunda Şemseddin Sami tarafından kaleme alınan Kâmûsü'l A'lâm adlı eserde çalışma alanının o dönemki nüfusuyla ilgili önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu esere göre Genç'te 18.467 Müslüman ve 7.930 Ermeni olmak üzere toplam 26.397 kişi yaşamaktadır (Sami, 1896: 3894). Kiğı'nın da toplam nüfusu 41.225 olup bunların 28.909'u Müslüman, 11.301'i Ermeni, 739'u Ermeni Protestan'ı ve 276'sı da Rum'dur. (Sami, 1896: 3939). Çalışmanın önceki bölümünde coğrafya öğretmeni Ali Cevat tarafından 1897'de kaleme alındığı zikredilen Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati isimli eserde Genç ve Kiğı'yla ilgili verilen bilgilerle Şemseddin Sami'nin verdiği bilgiler birbirini doğrular niteliktedir.

Osmanlı Dahiliye Nezareti tarafından 1330 (1914) yılında yayımlanan, Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği adlı rapora göre Bitlis vilayetine bağlı Genç sancağının merkez kazası Genç'te 24.467 Müslüman ve 1.603 Ermeni olmak üzere toplam 26.070 kişi yaşamaktadır. Çapakçur kazasında da 11.293 Müslüman ve 234 Ermeni'den oluşan 12.026 kişi bulunmaktadır. Erzurum vilayetine bağlı bulunan Kiğı kazası da 50.181 nüfusa sahip olmakta ve bu nüfusun 35.572'si Müslümanlardan 13.621'i de Ermenilerden oluşmaktadır (Osmanlı Dahiliye Nezareti 1330/1914'e göre Çağlayan, 2008: 34'ten). Dahiliye Nezareti ve Şemsettin Sami'nin aktardığı bilgilere göre Osmanlının son dönemlerinde çalışma alanının en kalabalık yerleri Kiğı ve çevresidir.

Çalışmanın devamında önce Bingöl ilinin nüfus yapısı 1935-2022 yılları arasında yapılan sayımlara bağlı olarak incelenecek daha sonra da her ilçe kendi başına ve il geneliyle mukayese edilerek analiz edilecektir.

2.2.1.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar

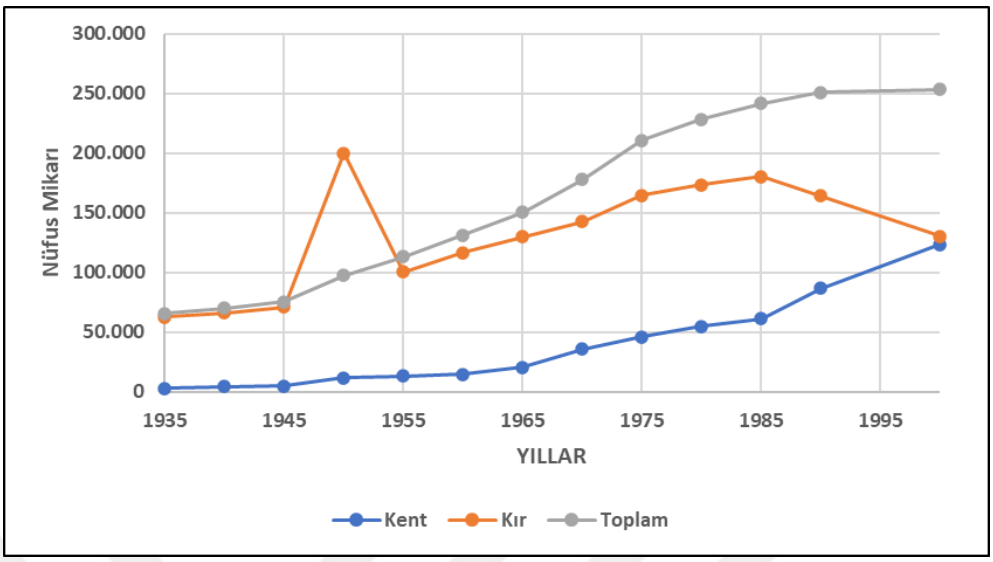
1935-2000 yılları arasında yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre Bingöl ilinin nüfusu bir önceki döneme göre daima artış göstermiştir. 1935'te komşu illere bağlı bulunan günümüz Bingöl ilçelerinin toplam nüfusu 65.772, Türkiye'nin nüfusu da 16.158.018'dir. 1935'te Bingöl ili nüfusunun %95,44'ü (62.775 kişi) kırsal alanlarda, %4,56'sı (2.997 kişi) da kentsel alanlarda yaşamaktadır (Tablo 2.1). Görüldüğü üzere cumhuriyetin başlarında Bingöl ili büyük orasında kırsal bir karakter sergilemektedir. Ancak bu durum şehirsel nüfus lehine yıldan yıla değişmeye başlayacak ve ilk defa 2000 yılında kentsel nüfus kırsal nüfusu geçecektir (Grafik 2.1).

1935-2000 yılları arasında Bingöl ilinin toplam nüfusu hiçbir zaman bir zaman önceki döneme göre azalmamış daima artmıştır. Nüfus artış hızının en fazla olduğu dönem %22,42 ile 1945-1950 yılları arasıdır (Grafik 2.2). II. Dünya Savaşının sona ermesi ve zorlu savaş koşullarının ortadan kalkmasıyla beraber ülkemiz genelinde ekonomik bir refah dönemi yaşanmış ve ülke genelinde nüfus artış hızının artmaya başlaması çalışma sahamıza da yansımıştır. 1935-2000 yılları arasında Bingöl ilinde nüfus artış hızının en düşük olduğu dönemse %1,09 ile 1990-2000 yılları arasıdır. Bu dönemde hayat şartlarının iyileşmesi, kadının iş hayatına girmeye başlaması ve il dışına yapılan göçler bu durum üzerinde belirleyici olmuştur.

Tablo 2.1: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000).

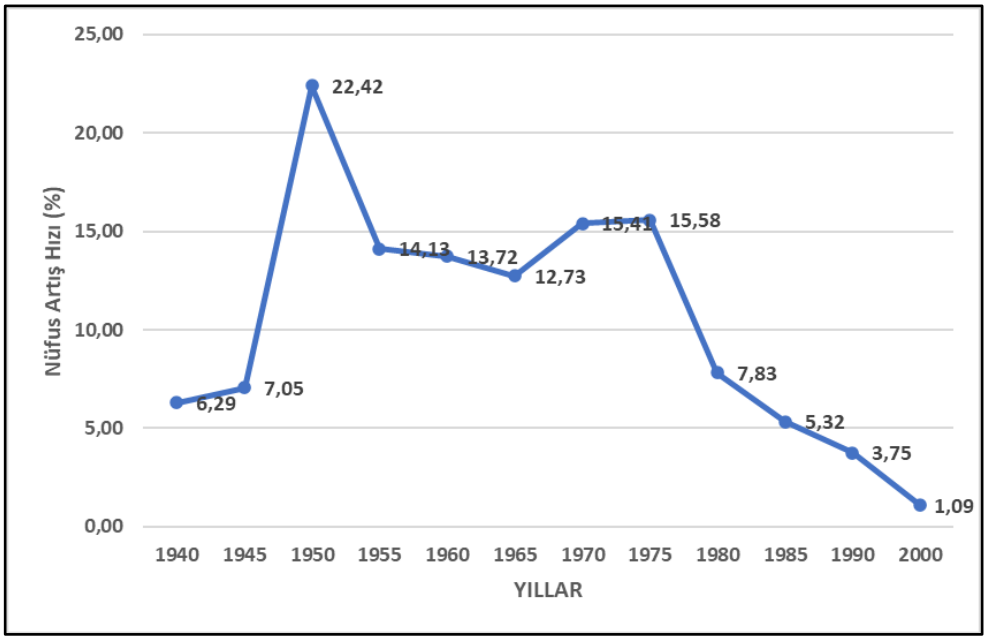
YILLAR	*Kent Nüfusu*				*Kırsal Nüfus*				*Toplam*			*Nüfus Artış Hızı (%)*
	Erkek	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	
1935	1.647	1.350	2.997	4,56	31.107	31.668	62.775	95,44	32.754	33.018	65.772	-
1940	2.218	1.855	4.023	5,73	32.690	33.471	66.161	94,27	34.958	35.326	70.184	6,29
1945	2.398	2.121	4.519	5,98	35.628	35.363	70.991	94,02	38.026	37.484	75.510	7,05
1950	-	-	9.122	9,37	-	-	88.206	90,63	-	-	97.328	22,42
1955	8.799	4.255	13.054	11,52	50.718	49.569	100.287	88,48	59.517	53.824	113.341	14,13
1960	8.979	5.744	14.723	11,21	58.926	57.715	116.641	88,79	67.905	63.459	131.364	13,72
1965	11.849	8.552	20.401	13,55	65.909	64.211	130.120	86,45	77.758	72.763	150.521	12,73
1970	20.836	14.615	35.451	19,92	70.644	71.856	142.500	80,08	91.480	86.471	177.951	15,41
1975	26.735	19.226	45.961	21,80	84.219	80.624	164.843	78,20	110.954	99.850	210.804	15,58
1980	30.549	24.448	54.997	24,05	86.585	87.120	173.705	75,95	117.134	111.568	228.702	7,83
1985	32.845	28.354	61.199	25,34	87.230	93.119	180.349	74,66	120.075	121.473	241.548	5,32
1990	45.999	40.649	86.648	34,53	78.711	85.607	164.318	65,47	124.710	126.256	250.966	3,75
2000	66.573	56.897	123.470	48,66	64.867	65.402	130.269	51,34	131.440	122.299	253.739	1,09

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.1: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000).

Bingöl ilinde 1935'ten 2000 yılına kadar geçen 65 senelik zaman dilimi içinde kadın-erkek oranı sürekli olarak birbirine yakın olmuş, bazen erkek nüfusu bazen de kadın nüfusu az bir farkla daha fazla olmuştur. 1936'da Bingöl ili kurulmasından sonra Kiğı, Genç, Solhan ve Karlıova ilçeleri Bingöl iline bağlanmıştır. Böylelikle nüfus verileri bu tarihten itibaren Bingöl ilinin sonuçlarından temin edilmiştir.

Grafik 2.2: Bingöl İlinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000).

1950 yılında il tarihinin bir önceki döneme göre en yüksek nüfus artış hızı %22,42 olarak yaşanmış, bu dönemde nüfus 21.818 kişi artarak 97.328'e yükselmiştir. 1950 nüfus sayımından cinsiyet gruplarına göre dağılım belirlenememiştir. Nüfusun %9,37'sinin (11.539 kişi) kentsel alanlarda, %90,63'ünün (88.206 kişi) de kırsal alanlarda yaşadıkları görülmüştür.

1975 nüfus sayımında Bingöl ilinin toplam nüfusu 210.804, nüfus artış hızı da %15,58 olarak ölçülmüştür. Bu dönemde nüfusun %21,80'i (45.961 kişi) kentsel alanlarda, %78,20'si (164.843 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu durum kentsel alanlarda yaşayan nüfus lehine değişmeye devam etmiştir. Toplam nüfusun 253.739, nüfus artış hızının da %1,09 olduğu 2000 yılında, nüfusun %48,66'sı (123.470 kişi) kentsel alanlarda %51,34'ü (130.269) de kırsal alanlarda yaşamaktadır.

2.2.1.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar

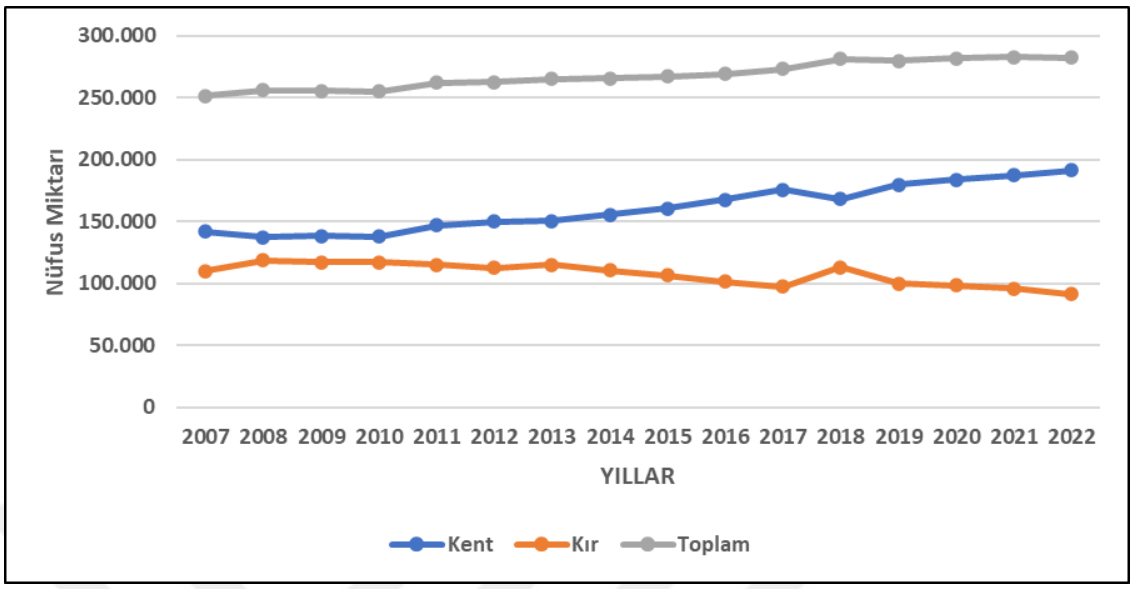
2007 yılından sonra nüfus sayımlarında daha modern ve daha kesin sonuçlar içeren de jure yöntemine geçilmiştir. Kişilerin ikamet ettiği adres üzerinde yapılan bu sonuçlar her yıl dijital ortam üzerinden gerçekleştirilmektedir. Sayımlar, her yıl yapıldığından dolayı bir önceki sayıma göre büyük farklılıklar gözlemlenmemektedir (Tablo 2.2). Ancak çalışma sahasında uzun vadede yaşanan nüfus değişimleri rahatlıkla tespit edilebilmektedir (Grafik 2.3).

2007 yılında Bingöl ilinin nüfus artış hızı ilk defa 0'ın altına (-0,87) düşmüştür. Bu tarihten sonra da yalnızca 2009 (-0,14), 2010 (-0,23) ve 2019 (-0,50) yıllarında da nüfus artış hızı 0'ın altına düşmüştür. Diğer yıllardaysa nüfus artış hızı daima 0'ın üzerinde olmuştur ki bu da nüfusun bir önceki döneme göre arttığını göstermektedir (Grafik 2.4). Ayrıca 2007'den sonraki tüm sayım yıllarında kentsel nüfus, kırsal nüfustan daima fazla olacaktır.

Tablo 2.2: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022).

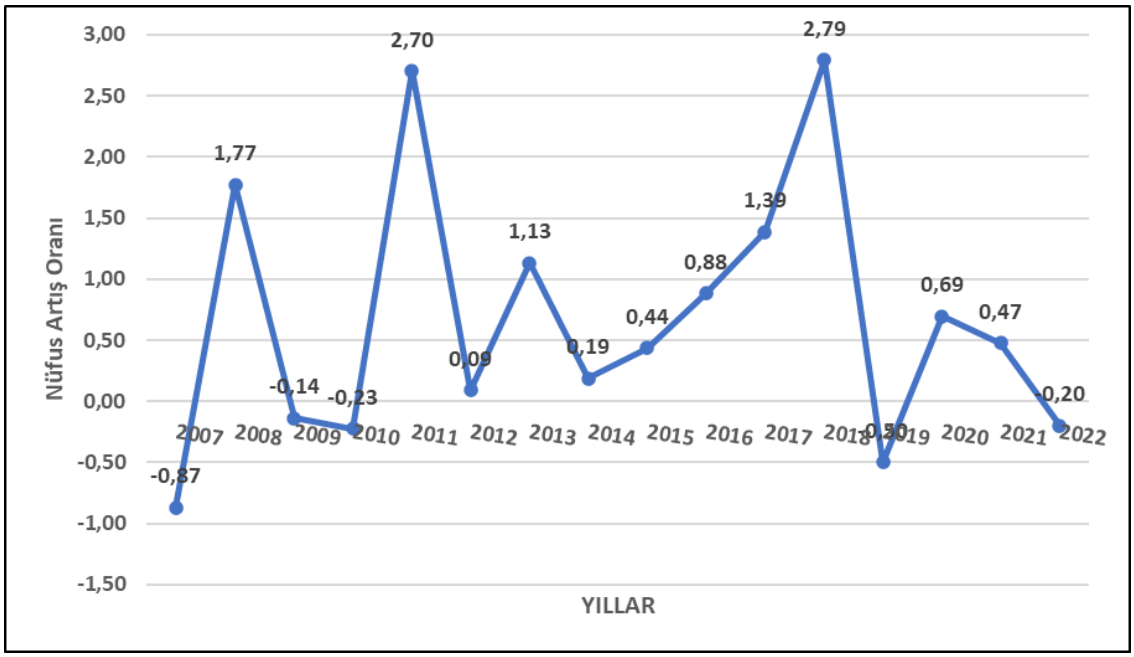
YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	
2007	73.680	68.023	141.703	56,33	54.464	55.385	109.849	43,67	128.144	123.408	251.552	-0,87
2008	71.880	65.406	137.286	53,61	59.099	59.706	118.805	46,39	130.979	125.112	256.091	1,77
2009	72.449	66.125	138.574	54,18	57.926	59.245	117.171	45,82	130.375	125.370	255.745	-0,14
2010	70.630	67.439	138.069	54,11	58.101	59.000	117.101	45,89	128.731	126.439	255.170	-0,23
2011	77.229	69.852	147.081	56,08	57.418	57.764	115.182	43,92	134.647	127.616	262.263	2,70
2012	78.727	71.439	150.166	57,20	55.843	56.498	112.341	42,80	134.570	127.937	262.507	0,09
2013	77.497	73.059	150.556	56,70	58.242	56.716	114.958	43,30	135.739	129.775	265.514	1,13
2014	79.554	76.143	155.697	58,53	55.975	54.347	110.322	41,47	135.529	130.490	266.019	0,19
2015	82.278	78.336	160.614	60,11	54.323	52.247	106.570	39,89	136.601	130.583	267.184	0,44
2016	85.548	82.369	167.917	62,29	52.040	49.603	101.643	37,71	137.588	131.972	269.560	0,88
2017	88.964	86.860	175.824	64,32	50.218	47.312	97.530	35,68	139.182	134.172	273.354	1,39
2018	84.834	83.346	168.180	59,81	58.690	54.335	113.025	40,19	143.524	137.681	281.205	2,79
2019	89.829	89.992	179.821	64,26	51.989	48.002	99.991	35,74	141.818	137.994	279.812	-0,50
2020	91.567	92.046	183.613	65,16	51.103	47.052	98.155	34,84	142.670	139.098	281.768	0,69
2021	93.133	94.275	187.408	66,20	49.916	45.788	95.704	33,80	143.049	140.063	283.112	0,47
2022	94.494	96.835	191.329	67,71	48.017	43.210	91.227	32,29	142.511	140.045	282.556	-0,20

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.3: Bingöl İlinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022).

2007 yılı sayımında Bingöl ilinin toplam nüfusu 251.552 olup, bunun; %56,33'ü (141.703 kişi) kentsel alanlarda, %43,67'si (109.849 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2015 yılında Bingöl ilinin nüfusu 267.184 olmakla beraber, bunun 160.614'ü (%60,11) kentsel alanlarda 106.570'i (%39,89) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2015 yılında gerçekleşen nüfus artış hızı %0,44'tür.

Grafik 2.4: Bingöl İlinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Oranları (2007-2022).

2.2.1.3. Bingöl İlinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) göre Bingöl ilinin toplam nüfusu 282.556 olup bunun 191.329'U kentsel alanlarda (%67,71), 91.227'Sİ (%32,29) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2022 yılı Bingöl ilinin kentsel nüfus oranının en fazla olduğu yıl olmuştur. Bu dönem nüfus artış hızı da %-0,20 olarak gerçekleşmiştir.

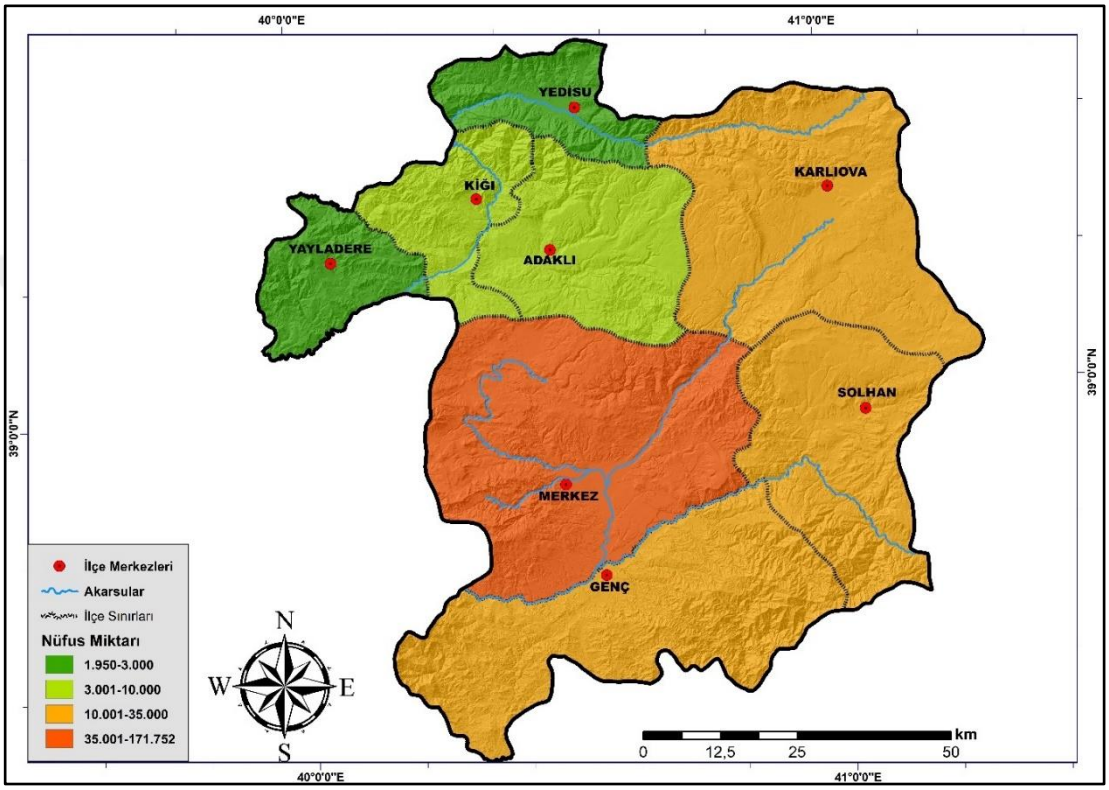
2022 yılında Bingöl ilinin en kalabalık ilçesi 171.752 nüfusla Merkez ilçedir. Onu 33.491 ile Solhan, 32.757'yle Genç ve 27.083'le de Karlıova takip etmektedir. İl genelinde nüfusun en seyrek olduğu yerler ilin kuzeyindeki ilçelerdir. Bu durumun temel nedeni bu bölgenin iklim, yer şekilleri ve ulaşım bakımından dezavantajlı konumda bulunmalarıdır. İlin kuzeyindeki ilçelerden; Adaklı 8.041, Kiğı 4.684, Yedisu 2.795 ve Yayladere 1953 kişilik nüfuslarıyla ildeki en düşük nüfusa sahip ilçeleri oluşturmuştur (Tablo 2.3).

Tablo 2.3: Bingöl İli İlçelerinin Toplam Nüfus Miktarı (2022).

Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Merkez	38.329	133.423	171.752
Solhan	13.081	20.410	33.491
Genç	11.876	20.881	32.757
Karlıova	18.779	8.304	27.083
Adaklı	4.918	3.123	8.041
Kiğı	1.911	2.773	4.684
Yedisu	1.325	1.470	2.795
Yayladere	1.008	945	1.953

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Bingöl ilinde nüfusun mekânsal dağılışına bakıldığında, Merkez ve çevresindeki ilçelerde nüfus miktarının daha fazla olduğu, Merkez ilçeden uzaklaştıkça nüfusun da azaldığı görülmektedir (Harita 2.1). Bu durum ulaşım faktörüyle açıklanabilir. Ancak kuzey ilçeleri olarak adlandırılan Adaklı, Yedisu, Kiğı ve Yayladere hem çok fazla göç vermekte hem de iklim ve yeryüzü şekillerinin olumsuz etkisinden kaynaklı olarak düşük nüfusa sahiptirler.

Harita 2.1: Bingöl İlinde Nüfusun İlçelere Göre Dağılımı.

2.2.1.3.1. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Bir yerdeki nüfusun mevcut durumu hakkında çıkarımlarda bulunurken, nüfusun geçmişteki durumunu takip ederek günümüze gelmek anlamlı bir tavırdır. Bu nedenle nüfusun günümüzdeki yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı incelenirken geçmişteki özellikleri de incelenmiştir. Bu amaçla Bingöl ili ve ilçelerinin 1985, 2000, 2010 ve 2022 yıllarındaki nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyetine göre dağılımı ele alınmıştır.

1985 yılında Bingöl ilindeki toplam nüfusun yarısından fazlasını (%50,67) genç bağımlı nüfus olarak adlandırılan 0-14 yaş arası grup oluşturur. %46,64'ü de aktif nüfus olarak adlandırılan 15-64 yaş aralığındaki nüfustur. Nüfusun sadece

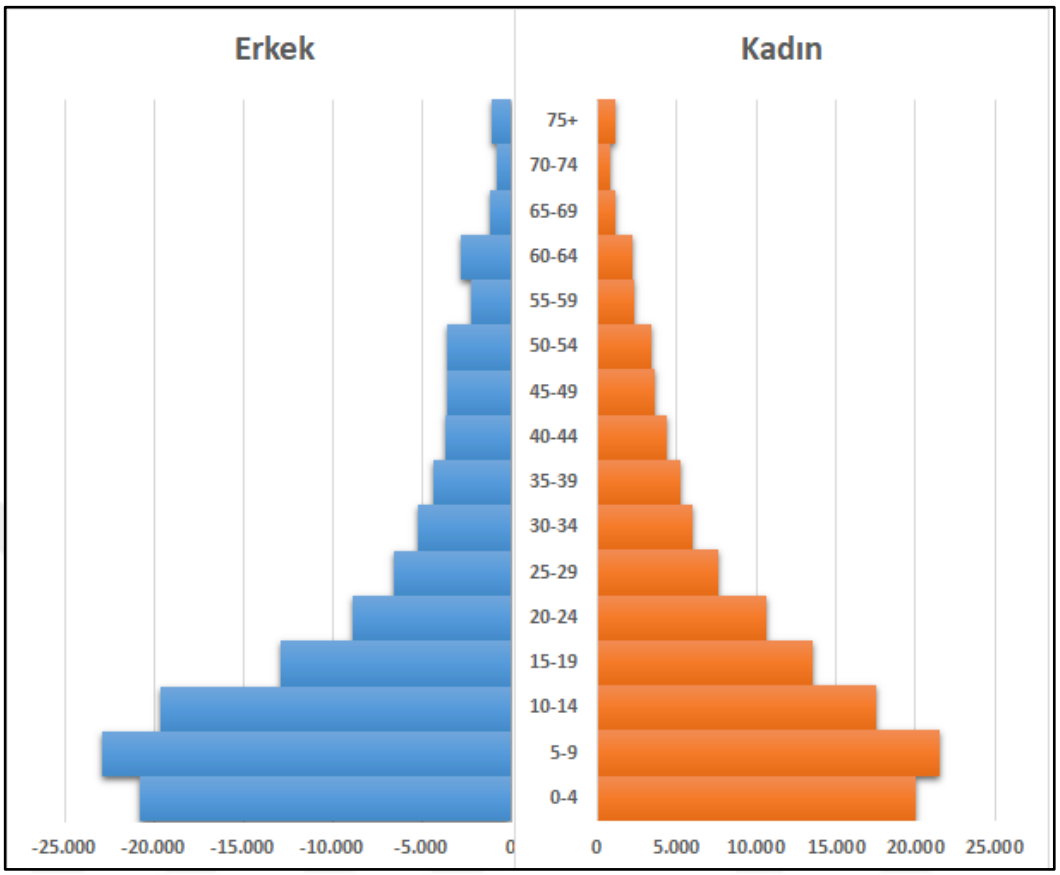
%2,50'sini yaşlı bağımlı nüfus olarak nitelendirilen 65 yaş ve üstü oluşturmaktadır. Ayrıca nüfusun %0,19'unun da hangi yaş aralığında olduğu bilinmemektedir (Tablo 2.4). Genç bağımlı nüfus, aktif nüfusu beslediği için önemlidir.

Tablo 2.4: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	20.814	20.057	40.871	**50,67**
5-9	22.862	21.574	44.436	
10-14	19.587	17.499	37.086	
Genç Bağımlı Nüfus	**63.263**	**59.130**	**122.393**	
15-19	12.853	13.554	26.407	**46,64**
20-24	8.891	10.630	19.521	
25-29	6.558	7.667	14.225	
30-34	5.194	5.957	11.151	
35-39	4.362	5.238	9.600	
40-44	3.693	4.421	8.114	
45-49	3.516	3.611	7.127	
50-54	3.557	3.447	7.004	
55-59	2.189	2.319	4.508	
60-64	2.754	2.252	5.006	
Aktif Nüfus	**53.567**	**59.096**	**112.663**	
65-69	1.126	1.099	2.225	**2,50**
70-74	735	847	1.582	
75+	1.105	1.123	2.228	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**2.966**	**3.069**	**6.035**	
Bilinmeyen	**279**	**178**	**457**	**0,19**
Toplam	**120.075**	**121.473**	**241.548**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Bingöl ilinin 1985 yılına ait nüfus piramidine bakıldığında piramidin tabanının geniş, üst kısmınınsa dar olduğu görülmektedir (Şekil 2.1). Bu tarz nüfus piramidi doğum oranlarının yüksek olduğu yerleri temsil etmektedir.

Şekil 2.1: Bingöl İlinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi.

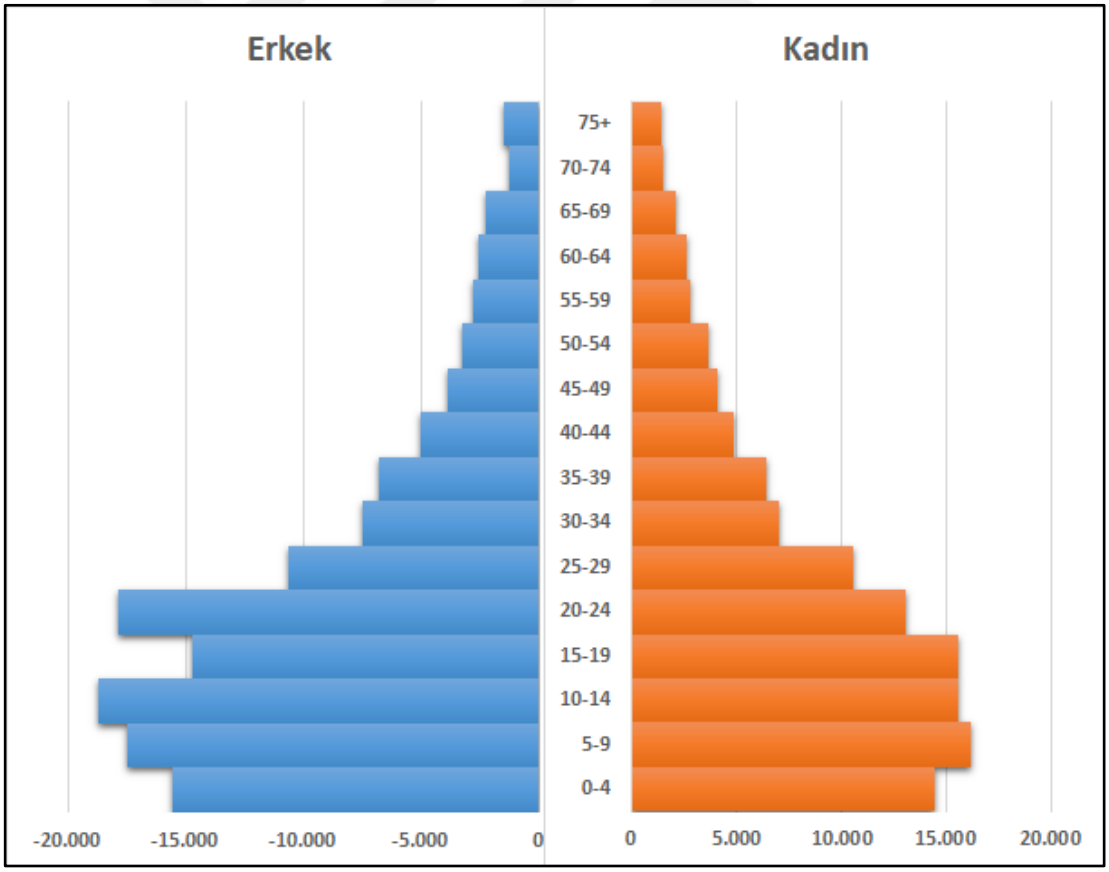
2000 yılına gelindiğinde genç bağımlı nüfus oranının 15 yıl öncesine göre azaldığı, buna karşın aktif ve yaşlı bağımlı nüfus oranlarının arttığı görülmektedir. 2000 yılında toplam nüfus 1985'e göre 12.191 kişi artmasına rağmen genç bağımlı nüfus oranı %38,60'a gerilemiştir. Aynı yıl aktif nüfus toplam nüfusun %57,42'sini, yaşlı bağımlı nüfus da nüfusun %3,96'sını oluşturmaktadır. Toplam nüfusun %0,03'ünün de hangi yaş grubunda olduğu bilinmemektedir (Tablo 2.5).

Tablo 2.5: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	15.571	14.445	30.016	**38,60**
5-9	17.457	16.175	33.632	
10-14	18.681	15.606	34.287	
Genç Bağımlı Nüfus	**51.709**	**46.226**	**97.935**	
15-19	14.722	15.619	30.341	**57,42**
20-24	17.810	13.073	30.883	

25-29	10.609	10.582	21.191	
30-34	7.502	7.016	14.518	
35-39	6.798	6.473	13.271	
40-44	4.966	4.878	9.844	
45-49	3.837	4.150	7.987	
50-54	3.236	3.710	6.946	
55-59	2.748	2.832	5.580	
60-64	2.515	2.616	5.131	
Aktif Nüfus	**74.743**	**70.949**	**145.692**	
65-69	2.222	2.153	4.375	**3,96**
70-74	1.258	1.512	2.770	
75+	1.467	1.429	2.896	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**4.947**	**5.094**	**10.041**	
Bilinmeyen	**41**	**30**	**71**	**0,03**
Toplam	**131.440**	**122.299**	**253.739**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.2: Bingöl İlinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi.

Bingöl ilinin 2000 yılına ait nüfus piramidine bakıldığında 15 yıl öncesine kıyasla tabanının daraldığı, orta ve üst kısmınınsa genişlediği görülmektedir (Şekil

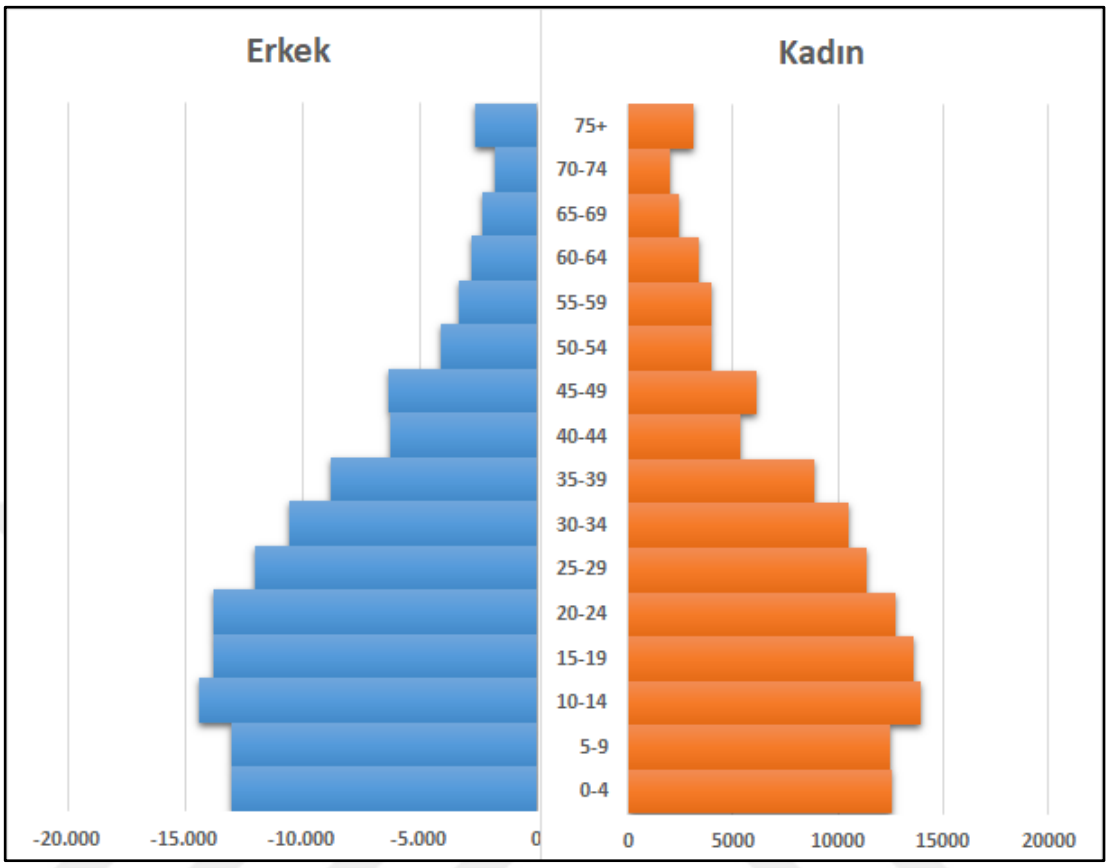
2.2). Aktif nüfus oranının fazla olması iş gücünün de yeterli olduğunu göstermektedir. Bu durum, yeterli iş imkanları olduğu takdirde avantaj olarak değerlendirilebilir.

2010 yılına gelindiğinde Bingöl ilinin toplam nüfusu sadece 1.431 kişi artarak 255.170'e ulaşmıştır. Genç bağımlı nüfus oranı %31,07'ye düşerek düşme eğilimini devam ettirmiştir. Aktif nüfus oranı %63,32'ye, yaşlı bağımlı nüfus oranı da %5,60'a yükselmiştir (Tablo 2.6). 2010 yılına ait Bingöl ili nüfus piramidinin (Şekil 2.3) tabanının iyice daralması doğum oranlarının düştüğüne işaret etmektedir.

Tablo 2.6: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	12.965	12.581	25.546	**31,07**
5-9	13.029	12.442	25.471	
10-14	14.397	13.879	28.276	
Genç Bağımlı Nüfus	**40.391**	**38.902**	**79.293**	
15-19	13.747	13.619	27.366	**63,32**
20-24	13.744	12.735	26.479	
25-29	12.019	11.317	23.336	
30-34	10.550	10.487	21.037	
35-39	8.783	8.876	17.659	
40-44	6.243	5.356	11.599	
45-49	6.336	6.148	12.484	
50-54	4.104	4.006	8.110	
55-59	3.329	4.005	7.334	
60-64	2.775	3.403	6.178	
Aktif Nüfus	**81.630**	**79.952**	**161.582**	
65-69	2.314	2.455	4.769	**5,60**
70-74	1.798	1.971	3.769	
75+	2.598	3.159	5.757	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**6.710**	**7.585**	**14.295**	
Toplam	**128.731**	**126.439**	**255.170**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.3: Bingöl İlinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi.

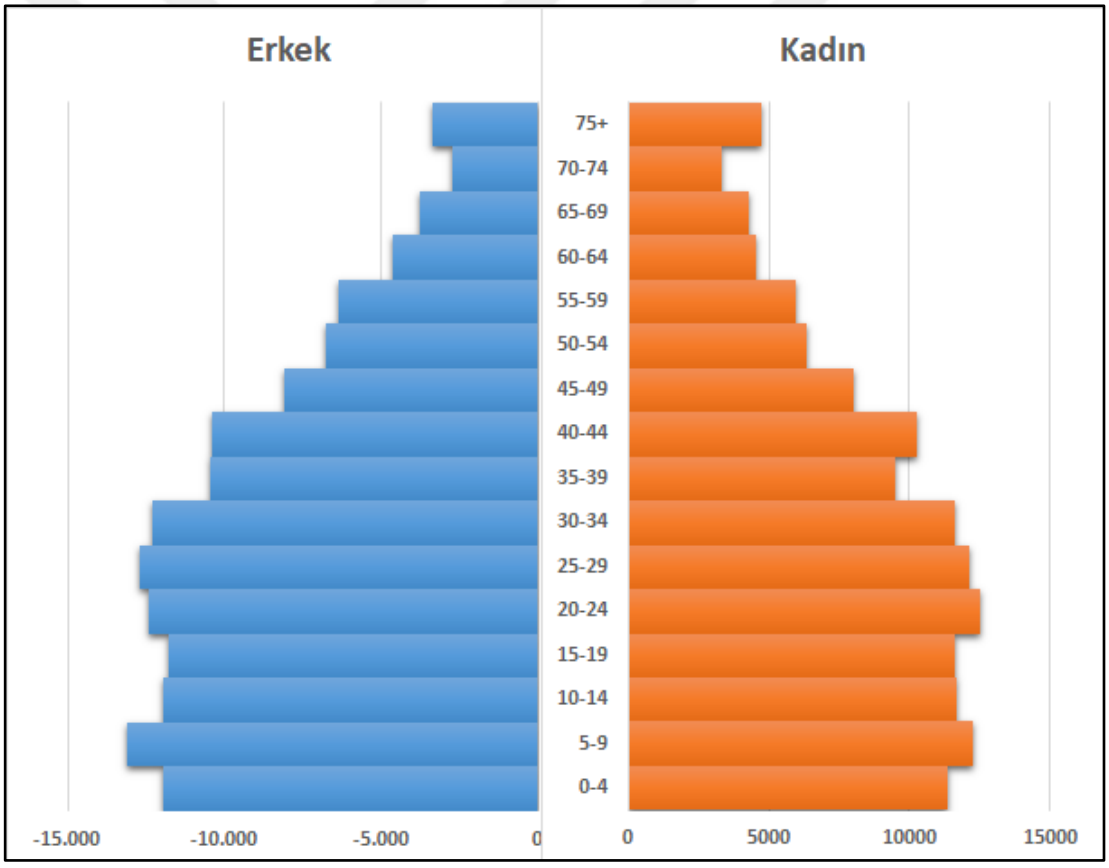
Toplam nüfusun 282.556 olduğu 2022 yılında, doğum oranları düşmeye devam ettiği için genç bağımlı nüfus oranı %25,56'ya gerilemiştir. Aktif ve yaşlı bağımlı nüfus gruplarıysa yükselme eğilimini devam ettirerek sırasıyla; %66.60 ve %7,84'e yükselmiştir (Tablo 2.7). Yaşlı bağımlı nüfusun oldukça arttığı Şekil 2.4'ten daha iyi anlaşılmaktadır.

Tablo 2.7: Bingöl İlinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	11.922	11.348	23.270	**25,56**
5-9	13.079	12.280	25.359	
10-14	11.935	11.666	23.601	
Genç Bağımlı Nüfus	**36.936**	**35.294**	**72.230**	
15-19	11.742	11.629	23.371	**66,60**
20-24	12.419	12.525	24.944	
25-29	12.668	12.119	24.787	
30-34	12.307	11.629	23.936	

35-39	10.446	9.469	19.915	
40-44	10.375	10.238	20.613	
45-49	8.070	7.991	16.061	
50-54	6.751	6.356	13.107	
55-59	6.366	5.971	12.337	
60-64	4.605	4.508	9.113	
Aktif Nüfus	**95.749**	**92.435**	**188.184**	
65-69	3.743	4.309	8.052	**7,84**
70-74	2.715	3.293	6.008	
75+	3.368	4.714	8.082	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**9.826**	**12.316**	**22.142**	
Toplam	**142.511**	**140.045**	**282.556**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.4: Bingöl İlinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

1985'ten 2022 yılına kadar geçen 37 senede Bingöl ilinin nüfus yapısında ciddi değişimler yaşanmıştır. Sadece verilen yılların nüfus piramitlerine bakılsa dahi en büyük değişimin doğum oranlarındaki düşme olduğu görülecektir. Buna karşın yaşlı bağımlı nüfus oranının da sürekli artması Bingöl ilini gelecekte bekleyen

tehlikelerden biridir. Günümüzde sağlık imkanlarının gelişmesiyle beraber nüfusun yaş ortalamasının artması gayet tabii bir durumdur. Ancak doğum oranlarını belli bir düzeyde tutmak suretiyle nüfusun yaşlanmasına yönelik tedbirler almak mümkündür.

2.2.1.3.2. Nüfus Hareketleri ve Göçler

Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir. Bu değişim kıtalararası, uluslararası, bölgelerarası, kırdan şehre veya şehirden kıra doğru herhangi bir ölçek ya da yönde meydana gelebilir (Tümertekin ve Özgüç, 2015: 289). Şehirleşmeyle birlikte insanların daha iyi şartlarda yaşama isteği de artmaya başlamıştır. Böyle istekler bazı şehirlere olan ilgiyi arttırarak o şehre göçü hızlandırmış, bazı yerleşmelerde verdiği göç sebebiyle değer kaybetmeye başlamıştır (Doğan, 2012: 240). Çalışma sahamızın da ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerden dolayı göç veren bir yer olduğu görülmektedir (Tablo 2.8).

Tablo 2.8: Bingöl İlinin Yıllara Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Durumu (2008-2022).

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2008	8977	10192	-1215
2009	6986	10726	-3740
2010	8453	10448	-1995
2011	9292	10782	-1490
2012	7569	11145	-3576
2013	10968	10940	28
2014	9400	12852	-3452
2015	9906	13122	-3216
2016	10304	11205	-901
2017	11979	11941	38
2018	15770	12216	3554
2019	11266	14879	-3613
2020	9497	10633	-1136
2021	12027	13376	-1349
2022	11.900	14.926	-3.026
Toplam	154.294	179.383	-25.089

Kaynak: TÜİK, Göç İstatistikleri

Net göç, bir yerin aldığı göç miktarından verdiği göç miktarı çıkarılarak elde edilir. Tablo 2.8'e göre 2013, 2017 ve 2018 yılları haricinde 2008-2022 yılları arasında Bingöl ilinin net göç miktarı daima negatif değerdedir. Bu durum çalışma alanının sürekli göç veren bir yer olduğunu kanıtlar niteliktedir. Verilen yıllarda net göç miktarının en düşük olduğu yıl -3.740 kişiyle 2009'dur. Net göçün en fazla olduğu yılsa 3.554 kişiyle 2018'dir. 2008-2022 yılları arasında gerçekleşen kümülatif net göç miktarı da -25.089'dur.

2.2.1.3.3. Nüfusun Sosyal ve Kültürel Özellikleri

Bir yerdeki nüfusun eğitim durumu, nüfusun niteliği üzerinde birinci dereceden etkili olmaktadır. Bingöl ilinde okuma çağındaki toplam nüfusun %94,60'ı okuma yazma bilmektedir. Bu oran, Türkiye ortalamasının (%97,60) altındadır. Çalışma alanının ülkemizin diğer bölgelere göre daha az gelişmiş olması bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. Bingöl ilinde erkeklerin okuma yazma oranlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkeklerde okuma yazma oranı %97,87 iken kadınlarda %91,28'dir. Kadınlarda okuma yazma oranının daha düşük olması Türk toplumunun kadınların okula gitmesine duyulan yanlış tutumlarından kaynaklanmaktadır. Ancak alttan gelen nesillerde bu önyargılar yıkılmaya başlamıştır.

Çalışma sahasında bitirilen okul düzeylerine baktığımızda, en fazla mezun olunan kademeler sırasıyla; lise, ortaokul, ilkokul, üniversite ve ilköğretimdir. 1.367 kişinin (%0,54) de herhangi bir eğitim durumunun olup olmadığına ulaşılamamıştır (Tablo 2.9).

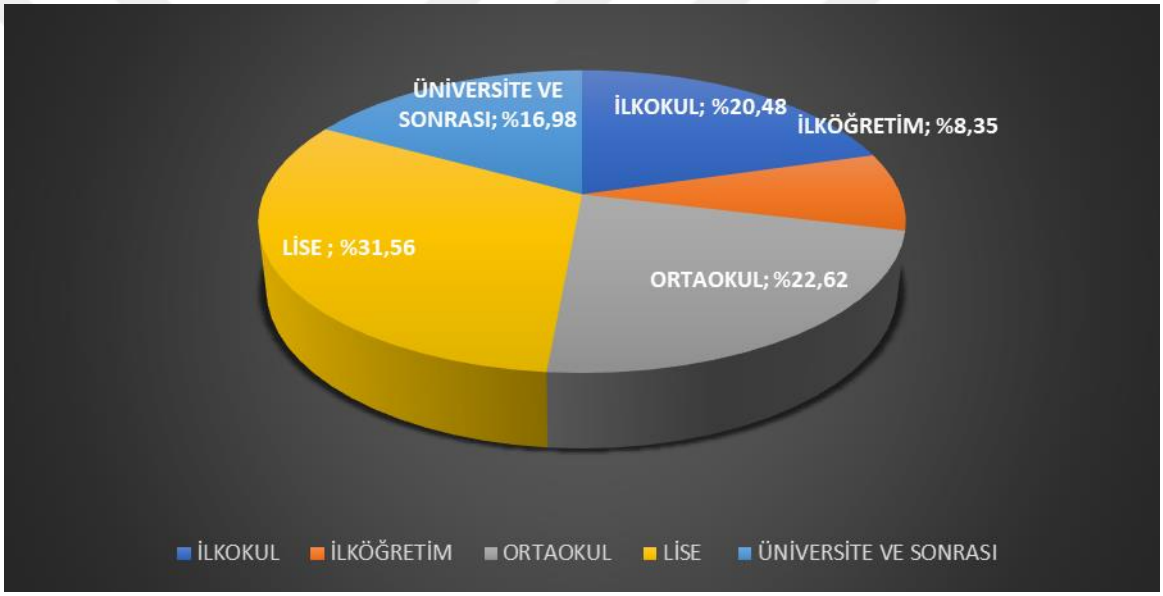
Tablo 2.9: Bingöl İlinde 6 Yaş ve Üzeri Nüfusun Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılışı.

Eğitim Düzeyi	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma yazma bilmeyen	2.018	10.325	12.343
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	13.110	16.561	29.671
İlkokul mezunu	20.265	22.839	43.104
İlköğretim mezunu	9.957	7.617	17.574
Ortaokul veya dengi okul mezunu	24.831	22.763	47.594

Lise veya dengi okul mezunu	35.766	30.645	66.411
Yüksekokul veya fakülte mezunu	18.401	13.285	31.686
Yüksek lisans mezunu	2.316	1.206	3.522
Doktora mezunu	399	131	530
Bilinmeyen	703	664	1.367

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Bingöl ilinde okuma çağındaki nüfusun eğitim durumu incelendiğinde; %31,56'sı lise, %22,62'si ortaokul, %20,48'i, ilkokul, %16,98'i üniversite ve sonrası, %8,35'i da ilköğretim mezunudur (Grafik 2.5).

Grafik 2.5: Bingöl İlinde Herhangi Bir Okul Bitirenlerin Okul Çağındaki Nüfusa Oranları (2022).

Bingöl ilindeki nüfusun eğitim durumu Türkiye ortalamasının altındadır. Geçmiş zamanlarda nüfus miktarının fazla olması askeri güç olarak görüldüğünden önemliydi. Ancak yeni dünya düzeninde nüfusun niceliği değil niteliği önem taşımaktadır. Nüfusun kendini yetiştirememesi ve nitelikli olamaması ülkeler için yük teşkil etmektedir. Dolayısıyla ülkemizin en geri kalmış yerlerinden biri olan çalışma alanımızın kalkınmasında nitelikli nüfusun varlığı daha da önem kazanmaktadır. Bu amaçla okullaşma oranı arttırılmalı ve mezun olan öğrencilere istihdam oluşturulmalıdır.

2.2.2. Merkez İlçenin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2.2.2.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar

Merkez ilçenin 1935-2000 yılları arasında yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre erkek nüfus 1990 yılı haricinde daima kadın nüfustan fazla olmuştur (Tablo 2.10). Ayrıca 1935-2000 yılları arasında elde edilen nüfus sayım sonuçlarına göre; Merkez ilçenin nüfusu hiçbir zaman bir önceki döneme göre azalmamış daima artmıştır (Grafik 2.6). Bu da nüfus artış hızının daima 0'ın üstünde bir değere sahip olduğunu göstermektedir.

1935 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Merkez ilçenin toplam nüfusu 12.782 olup bu dönemde il genelinin toplam nüfusu 65.772, Türkiye'nin toplam nüfusu da 16.158.018'dir. Merkez ilçede dikkat çeken bir husus da kırsal nüfusun kentsel nüfustan çok fazla oluşudur. 1935'te Merkez ilçede nüfusun %92,48'i kırsal alanlarda yaşarken sadece %7,52'si kentsel alanlarda yaşamaktadır. Bu durum 1935'ten sonra istikrarlı bir şekilde düşmeye başlayacak ancak 2000 yılından itibaren kentsel nüfus kırsal nüfustan fazla olacaktır. 1935'te Merkez ilçenin ilin toplam nüfusu içindeki payı %19,43'tür. Fakat bundan sonraki tüm sayımlarda Merkez ilçenin il içindeki oranı sürekli artacaktır.

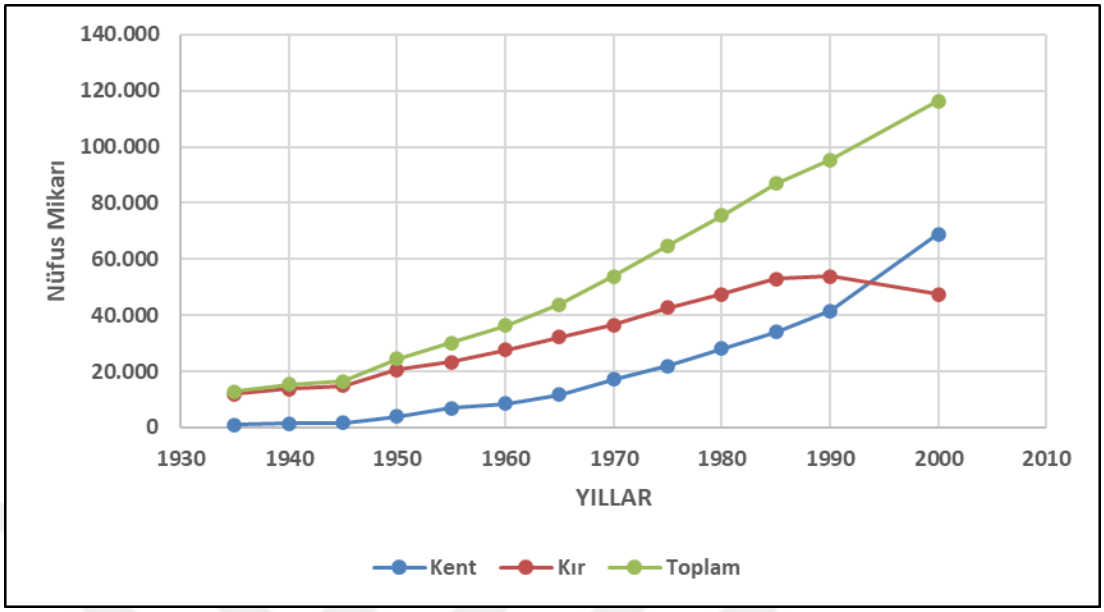
1940 yılında il genelinin toplam nüfusu 70.184 olup Merkez ilçenin nüfusu 15.214'tür. Bu dönemde Merkez ilçenin nüfusu il genelinin %21,68'ini oluşturmaktadır. Aynı dönemde Merkez ilçede yaşayanların %9,32'si kentsel alanlarda, %90,68'i de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1930-1935 arası nüfus artış hızı da %15,99 olarak gerçekleşmiştir.

1940-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın yaşanmış olması tüm dünyayı olduğu gibi ülkemizi ve çalışma alanımızı da etkilemiştir. Türkiye savaşa girmemesine rağmen eli silah tutma kabiliyetine sahip çok sayıda genç erkek silah altına alınmış ve bu durum ülkemizin nüfus artış hızının yavaşlamasına neden olmuştur.

Tablo 2.10: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000).

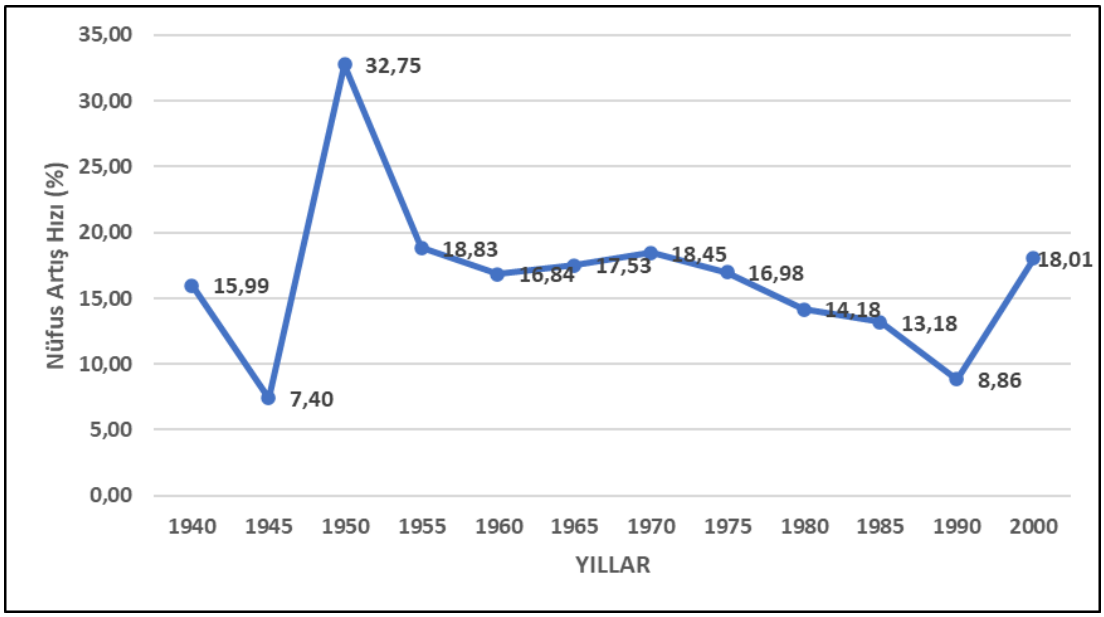
YILLAR	*Kent Nüfusu*				*Kırsal Nüfus*				*Toplam*			*Nüfus Artış Hızı (%)*	*İl Geneli Toplam*	*İl İçindeki Oranı (%)*
	Erkek	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*			
1935	510	451	961	7,52	5.940	5.881	11.821	92,48	6.450	6.332	12.782	-	65.772	19,43
1940	744	674	1.418	9,32	6.876	6.920	13.796	90,68	7.620	7.594	15.214	15,99	70.184	21,68
1945	900	716	1.616	9,84	7.349	7.464	14.813	90,16	8.249	8.180	16.429	7,40	75.510	21,76
1950	-	-	3.877	15,87	-	-	20.553	84,13	-	-	24.430	32,75	97.328	25,10
1955	5.131	1.735	6.866	22,81	11.902	11.328	23.230	77,19	17.033	13.063	30.096	18,83	113.341	26,55
1960	5.479	3.047	8.526	23,56	14.145	13.519	27.664	76,44	19.624	16.566	36.190	16,84	131.364	27,55
1965	7.013	4.714	11.727	26,72	16.545	15.611	32.156	73,28	23.558	20.325	43.883	17,53	150.521	29,15
1970	9.533	7.687	17.220	32,00	18.410	18.178	36.588	68,00	27.943	25.865	53.808	18,45	177.951	30,24
1975	12.254	9.793	22.047	34,02	22.053	20.710	42.763	65,98	34.307	30.503	64.810	16,98	210.804	30,74
1980	15.004	13.142	28.146	37,27	23.928	23.446	47.374	62,73	38.932	36.588	75.520	14,18	228.702	33,02
1985	18.129	15.895	34.024	39,11	25.975	26.989	52.964	60,89	44.104	42.884	86.988	13,18	241.548	36,01
1990	21.875	19.715	41.590	43,57	25.780	28.075	53.855	56,43	47.655	47.790	95.445	8,86	250.966	38,03
2000	35.114	33.762	68.876	59,17	23.302	24.233	47.535	40,83	58.416	57.995	116.411	18,01	253.739	45,88

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.6: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000).

Merkez ilçenin 1945 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre toplam nüfusu 16.429 olup bu nüfusun 1.616'sı kentsel alanlarda (%9,84), 14.813'ü (%90,16) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Merkez ilçenin ildeki toplam nüfus içindeki payı da %21,76'dır. 1940-1945 arası nüfus artış hızı %7,40'la 1935-2000 yılları arasındaki en düşük oranına ulaşmıştır (Grafik 2.7).

Grafik 2.7: Merkez İlçenin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000).

Merkez ilçenin 1950'de nüfus artış hızı %32,75 olarak gerçekleşmiş ve tüm zamanların en yüksek nüfus artış hızına ulaşmıştır. Merkez ilçenin toplam nüfusu bir önceki döneme göre 8.001 kişi artarak 24.430 olmuştur. Bu dönemde kentsel nüfus oranı 3.877 kişiyle %15,87, kırsal nüfus oranı da 20.553 kişiyle %84,13'tür. Merkez ilçenin 1950 yılındaki toplam nüfusunun il içindeki oranıysa %25,10'dur.

1960 genel nüfus sayımında Merkez ilçe nüfusu 36.190'a ulaşarak 15 yıl önceki sayıma göre %100'den fazla artmıştır. II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin ortadan kalkması ve ülkemiz genelinde ekonomik kalkınmaya yönelik başarılı politikaların uygulanması bu durum üzerinde etkili olmuştur. 1960'ta kentsel nüfus oranı da artmaya devam etmiş ve nüfusun %23,56'sı (8.526 kişi) kentsel alanlarda, %76,44'ü (27.664 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu dönemde Merkez ilçenin il geneli içindeki nüfus oranı %27,55'tir. Nüfus artış hızı da bir önceki döneme göre yaklaşık 2 puan düşerek %16,84 olmuştur.

1980 yılı genel nüfus sayım sonuçlarına göre Merkez ilçenin toplam nüfus miktarı, il içindeki nüfus oranı ve kentsel nüfus oranı artmaya devam etmiştir. Bu dönemde Merkez ilçenin toplam nüfus miktarı 75.520 kişi olup, bu nüfusun 28.146'sı (%37,27) kentsel alanlarda, 47.374'ü (%62,73) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki döneme göre gerçekleşen nüfus artış hızı %14,18 olup Merkez ilçe il geneli nüfusun %33,02'sini oluşturmaktadır.

2000 yılına gelindiğinde Merkez ilçede yaşayan kentsel nüfus ilk defa kırsal nüfusu geride bırakmıştır. Bu dönemde Merkez ilçenin toplam nüfusu 116.411 kişiyken bunların 68.876'sı (%59,17) kentsel alanlarda, 47.535'i (%40,83)'ü de kırsal alanlarda ikamet etmektedir. Ayrıca, 2000 yılı nüfus sayımına göre Merkez ilçe, il geneli nüfusunun %45,88'le neredeyse yarısını oluşturmuştur. Bu dönemde yıllık nüfus artışı da bir önceki döneme göre %18,01 olarak gerçekleşmiştir.

2.2.2.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar

2007 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Merkez ilçenin nüfusu 7 yıl öncesine göre 13.474 kişi artarak 129.885 kişiye ulaşmıştır (Tablo 2.11). Bu nüfusun; %66,61'i (86.511 kişi) kentsel alanlarda, %33,39'u (43.374 kişi) da kırsal

alanlarda yaşamaktadır. 2007-2022 yılları arasında kent nüfusu daima kırsal nüfustan fazla olmuş (Grafik 2.8) ve nüfus artış hızı bazı dönemler artmış bazı dönemler azalmıştır (Grafik 2.9). 2007-2022 yılları arasında Merkez ilçenin toplam nüfusu 2010 yılı hariç diğer tüm yıllarda bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Merkez ilçenin il içindeki nüfus oranı ilk defa 2000 yılında %50'yi aşarak %51,63 seviyesine çıkmıştır.

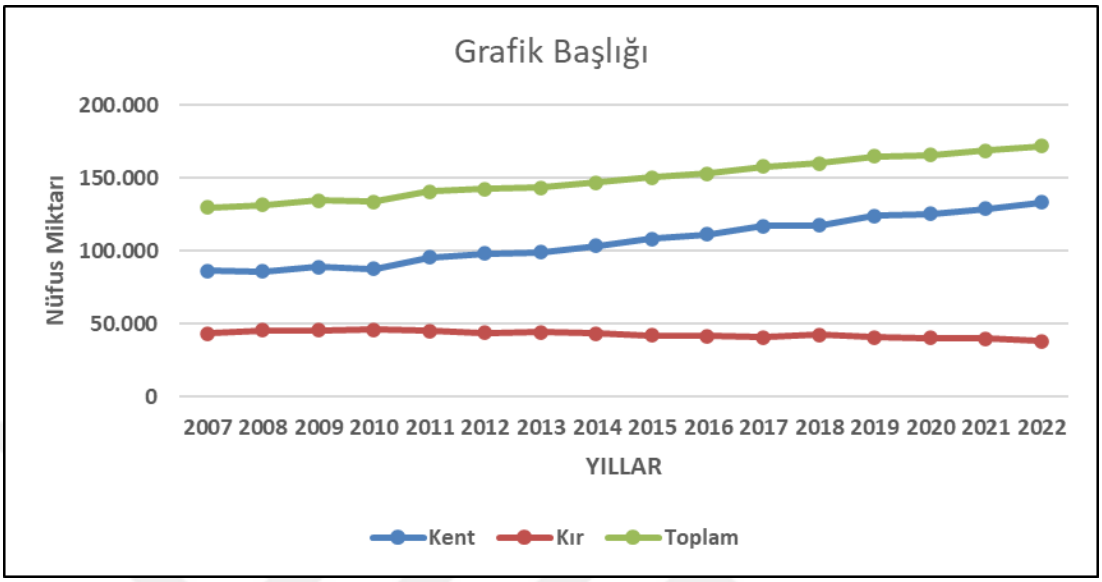
2007 yılından sonra Merkez ilçenin bir önceki yıla göre toplam nüfusunun en fazla arttığı yıl 2011'dir. Bu dönemde toplam nüfus 140.753 olup bunun %67,97'si (95.669 kişi) kentsel alanlarda, %32,03'ü (45.084 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2011'de Merkez ilçenin toplam nüfusu ilin toplam nüfusunun %53,67'sini oluşturmakta ve bir önceki yıla göre nüfus artış hızı %4,86'dır.

2017'de Merkez ilçenin nüfus artış hızı bir önceki yıla göre %3,11 olarak gerçekleşirken toplam nüfus 157.921'dir. Bu dönemde toplam nüfusun %74,10'u (117.014 kişi) kentsel alanlarda, %25,90'ı (40.907 kişi) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ayrıca bu yıl Merkez ilçenin toplam nüfusu il genelinin %57,77'sini oluşturmaktadır.

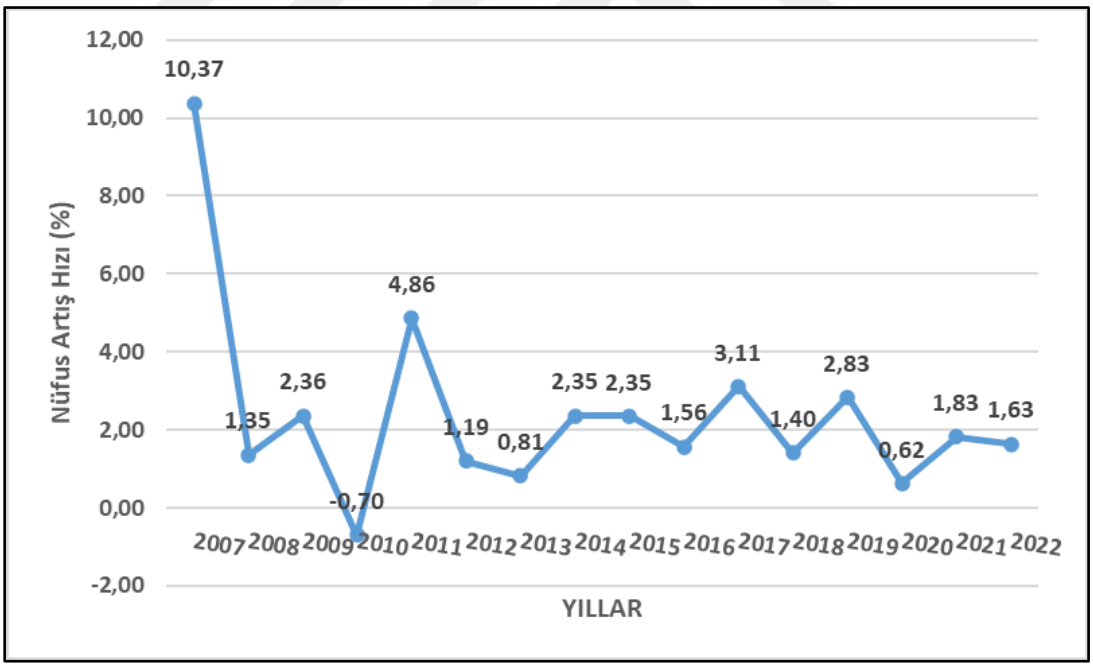
Tablo 2.11: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022).

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
2007	43.828	42.683	86.511	66,61	21.285	22.089	43.374	33,39	65.113	64.772	129.885	10,37	251.552	51,63
2008	44.441	41.672	86.113	65,40	22.417	23.136	45.553	34,60	66.858	64.808	131.666	1,35	256.091	51,41
2009	47.000	42.224	89.224	66,16	22.396	23.234	45.630	33,84	69.396	65.458	134.854	2,36	255.745	52,73
2010	44.719	43.199	87.918	65,65	22.724	23.274	45.998	34,35	67.443	66.473	133.916	-0,70	255.170	52,48
2011	50.352	45.317	95.669	67,97	22.342	22.742	45.084	32,03	72.694	68.059	140.753	4,86	262.263	53,67
2012	51.708	46.716	98.424	69,09	21.705	22.326	44.031	30,91	73.413	69.042	142.455	1,19	262.507	54,27
2013	50.832	48.428	99.260	69,11	22.155	22.209	44.364	30,89	72.987	70.637	143.624	0,81	265.514	54,09
2014	52.592	50.849	103.441	70,33	21.857	21.789	43.646	29,67	74.449	72.638	147.087	2,35	266.019	55,29
2015	55.437	52.830	108.267	71,88	21.255	21.104	42.359	28,12	76.692	73.934	150.626	2,35	267.184	56,38
2016	56.770	54.594	111.364	72,78	20.955	20.692	41.647	27,22	77.725	75.286	153.011	1,56	269.560	56,76
2017	58.948	58.066	117.014	74,10	20.652	20.255	40.907	25,90	79.600	78.321	157.921	3,11	273.354	57,77
2018	59.182	58.374	117.556	73,40	21.693	20.916	42.609	26,60	80.875	79.290	160.165	1,40	281.205	56,96
2019	61.766	62.192	123.958	75,20	20.783	20.094	40.877	24,80	82.549	82.286	164.835	2,83	279.812	58,91
2020	62.196	63.179	125.375	75,59	20.658	19.834	40.492	24,41	82.854	83.013	165.867	0,62	281.768	58,87
2021	63.792	65.143	128.935	76,31	20.515	19.503	40.018	23,69	84.307	84.646	168.953	1,83	283.112	59,68
2022	65.560	67.863	133.423	77,68	19.809	18.520	38.329	22,32	85.369	86.383	171.752	1,63	282.556	60,79

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.8: Merkez İlçenin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022).

Grafik 2.9: Merkez İlçenin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022).

2.2.2.3. Merkez İlçenin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) göre Bingöl ilinin toplam nüfusu 282.556 olup bunun %60,79'unu (171.752 kişi) Merkez ilçenin nüfusu oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi Merkez ilçenin il geneli içindeki nüfus payı sürekli artmıştır. Bu durum daha çok Merkez ilçenin diğer ilçelerden göç almasıyla açıklanmaktadır. Merkez ilçede ikamet eden kentsel nüfus oranı en fazla %77,68 (133.423 kişi) ile 2022 yılında gerçekleşmiştir. Aynı yıl kırsal alanlarda ikamet edenlerin oranı %22,32 (38.329 kişi)'dir. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı da %1,63'tür.

2.2.2.3.1. Nüfusun Belde, Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Merkez ilçede nüfusun genellikle akarsu boylarındaki yükseltinin az, yüzey şekillerinin sade olduğu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Dağlık ve engebeli alanlarınsa daha düşük nüfusa sahip olduğu Harita 2.1'den de anlaşılmaktadır. Bunun yanında Bingöl şehrini oluşturan mahalleler de beşeri faaliyetler neticesinde nüfusu fazla olan yerler olmuştur.

Bingöl Merkez ilçesine bağlı 2 belde, 15 mahalle ve 88 köy bulunmaktadır. Beldelerden biri olan Sancak'ın 8 mahallesi diğer belde olan Ilıcalar'ın da 6 mahallesi vardır. Ilıcalar'ın toplam nüfusu 3.004, Sancak'ın ise 2.532'dir. Ilıcaların en kalabalık mahallesi 967 nüfusla Kamışlı, Sancak'ta ise 800 kişilik nüfusuyla Hoşkar Mahallesi'dir (Tablo 2.12).

Tablo 2.12: Merkez İlçedeki Beldeler ve Onlara Bağlı Bulunan Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

Sancak Beldesi			**Ilıcalar Beldesi**		
No	**Mahalle**	**Nüfus**	**No**	**Mahalle**	**Nüfus**
1	Hoşkar	800	1	Kamışlı	967
2	Yeşilova	395	2	Ilıca	965
3	Karapınar	352	3	Uzundere	479
4	Büyükbaşköy	302	4	İçpınar	300

5	Küçükbaşköy	218	5	Kılıçlı	162
6	Sarıgümüş	185	6	Çay	131
7	Akbudak	145			
8	Çimenli	135			
TOPLAM		2.532	**TOPLAM**		3.004

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

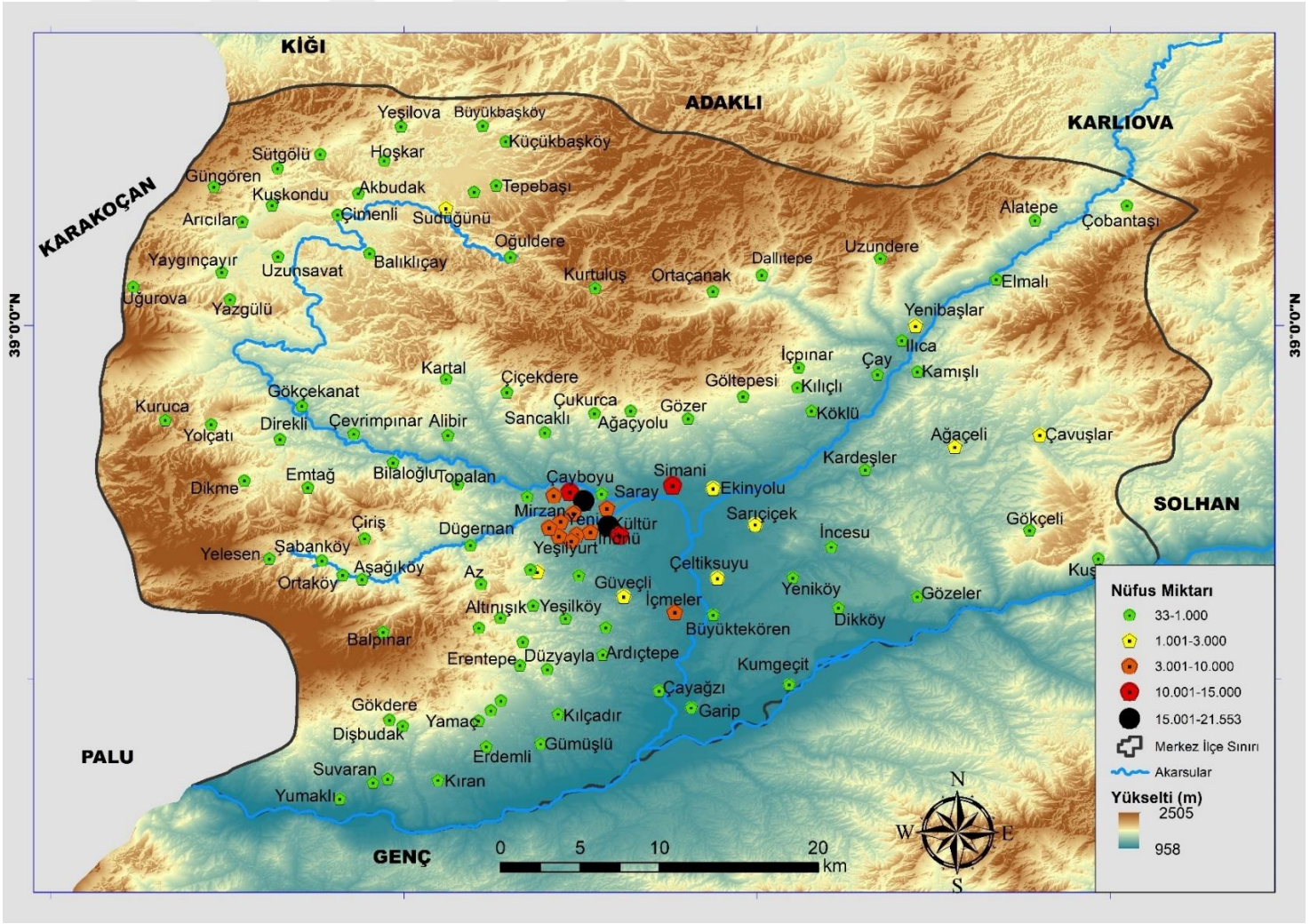
Merkez ilçeye bağlı 15 mahalle içerisinde en kalabalık mahalle 21.553 nüfusuyla Kültür Mahallesi'dir. Kültür Mahallesi, Bingöl şehrinin güneydoğusundaki düzlük ovalık alanda bulunmakta ve olası bir depremde en çok zarar görebilecek bir yerdedir. Bu nedenle Kültür Mahallesi'nde yapılaşmanın durdurulması ve depreme yönelik tedbirlerin sıkı tutulması gerekmektedir. Ayrıca Bingöl Ovası üzerinde yer aldığından dolayı bu alanda yapılaşmanın olması tarımsal faaliyetleri de engellemektedir.

16.251 nüfusuyla Şehit Mustafa Gündoğdu Mahallesi, Merkez ilçenin en kalabalık ikinci mahallesidir. 2007 yılında Bingöl Üniversite'sinin açılmasıyla beraber şehrin gelişim yönü üniversite çevresine kaymıştır. Üniversiteye yakınlığından dolayı Şehit Mustafa Gündoğdu'nun yanı sıra Recep Tayyip Erdoğan (11.523) ve Selahaddin-İ Eyyubi (8.364) de nüfusu fazla olan mahallelerdendir. Nüfusu en az mahalleler ise, Mirzan (4.517), Karşıyaka (4.114) ve İçmeler (3.878)'dir (Tablo 2.13).

Tablo 2.13: Merkez İlçedeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus	No	Mahalle	Nüfus
1	Kültür	21.553	9	Yeni	6.657
2	Şehit Mustafa Gündoğdu	16.251	10	Yenişehir	6.441
3	Simani	13.420	11	İnönü	5.684
4	Recep Tayyip Erdoğan	11.523	12	Saray	5.007
5	İnalı	10.593	13	Mirzan	4.517
6	Selahaddin-İ Eyyubi	8.364	14	Karşıyaka	4.114
7	Bahçelievler	7.737	15	İçmeler	3.878
8	Yeşilyurt	7.684	**TOPLAM**		133.423

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Harita 2.2: Merkez İlçedeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

Merkez ilçede bulunan 88 köy içerisinde en fazla nüfusa sahip olanı, Merkez ilçeyle Solhan ilçeleri arasında bulunan 2.124 nüfusa sahip Çavuşlar'dır. Bunu 1.913 nüfusla Sarıçiçek ve 1.381 ile Ekinyolu köyleri takip etmektedir. Merkez ilçeye bağlı bulunan köyler içerisinde en az nüfuslu köyler de sırasıyla Dügernan (47), Altınışık (44) ve Balpınar (33)'dır (Tablo 2.14). Bu üç köyün de ortak özelliği yükseltilerinin 1500 m'nin üstünde olması ve yer şekillerinin engebeli olmasıdır.

Tablo 2.14: Merkez İlçedeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022)

No	Köy	Nüfus	No	Köy	Nüfus
1	Çavuşlar	2.124	45	Arıcılar	193
2	Sarıçiçek	1.913	46	Çayağzı	190
3	Ekinyolu	1.381	47	Sancaklı	188
4	Yenibaşlar	1.318	48	Suvaran	188
5	Güveçli	1.236	49	Yaygınçayır	188
6	Sudüğünü	1.174	50	Bilaloğlu	185
7	Çeltiksuyu	1.130	51	Akdurmuş	168
8	Ağaçeli	1.090	52	Yazgülü	168
9	Aşağıakpınar	1.088	53	Gümüşlü	165
10	Göltepesi	986	54	Kuşkondu	164
11	Gözeler	858	55	Çiçekdere	157
12	Elmalı	856	56	Köklü	154
13	Dikköy	739	57	Uzunsavat	154
14	Emtağ	724	58	Alibir	149
15	Kardeşler	532	59	Ardıçtepe	148
16	Yeniköy	532	60	Güngören	148
17	Garip	518	61	Haziran	147
18	Alatepe	513	62	Bahçeli	140
19	Gözer	504	63	Aşağıköy	136
20	Yelesen	499	64	Direkli	125
21	Gökçeli	487	65	Kuşburnu	107
22	İncesu	467	66	Çiçekyayla	106
23	Büyüktekören	451	67	Oğuldere	100
24	Kumgeçit	442	68	Topalan	94
25	Dikme	412	69	Düzyayla	86
26	Ormanardı	409	70	Yukarıakpınar	86
27	Çukurca	406	71	Çiriş	85
28	Yumaklı	399	72	Yeşilköy	84
29	Çevrimpınar	395	73	Uğurova	82
30	Çobantaşı	379	74	Az	77
31	Kılçadır	341	75	Erentepe	77
32	Gökçekanat	333	76	Ağaçyolu	74
33	Erdemli	325	77	Ortaçanak	73

34	Gökdere	296	78	Çayboyu	66
35	Yamaç	292	79	Ortaköy	66
36	Sütgölü	291	80	Dallıtepe	63
37	Kuruca	281	81	Dişbudak	63
38	Kurudere	279	82	Tepebaşı	60
39	Yolçatı	269	83	Kurtuluş	55
40	Balıklıçay	259	84	Olukpınar	53
41	Şabanköy	250	85	Gürpınar	49
42	Kıran	227	86	Dügernan	47
43	Kartal	203	87	Altınışık	44
44	Küçüktekören	200	88	Balpınar	33
TOPLAM					32.793

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

2.2.2.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

1985 yılında Merkez ilçede en kalabalık yaş grubunu; sırasıyla, 0-14 yaş arası olarak ifade edilen genç bağımlı nüfus (%49,18) ve 15-64 yaş arası olarak ifade edilen aktif nüfus (%48,39) oluşturmaktadır. 65 yaş ve üzeri olarak ifade edilen yaşlı bağımlı nüfusun oranı da %2,28'dir. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 133 kişi de toplam nüfusun %0,15'ini oluşturmaktadır (Tablo 2.15).

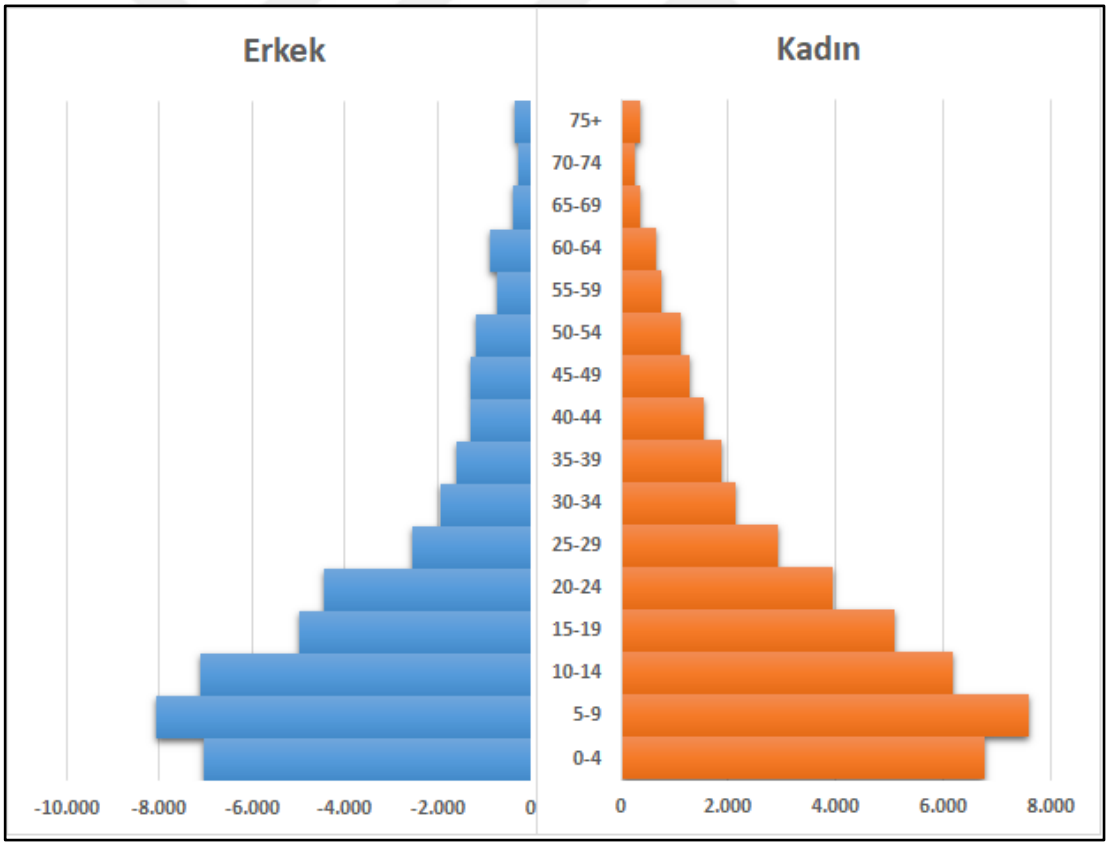
Tablo 2.15: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	7.041	6.755	13.796	
5-9	8.078	7.602	15.680	**49,18**
10-14	7.131	6.173	13.304	
Genç Bağımlı Nüfus	**22.250**	**20.530**	**42.780**	
15-19	4.974	5.090	10.064	
20-24	4.441	3.934	8.375	
25-29	2.525	2.927	5.452	
30-34	1.941	2.139	4.080	
35-39	1.596	1.882	3.478	
40-44	1.304	1.535	2.839	**48,39**
45-49	1.271	1.280	2.551	
50-54	1.176	1.101	2.277	
55-59	696	756	1.452	
60-64	865	659	1.524	
Aktif Nüfus	**20.789**	**21.303**	**42.092**	
65-69	386	359	745	**2,28**

70-74	258	276	534	
75+	348	356	704	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**992**	**991**	**1.983**	
Bilinmeyen	**73**	**60**	**133**	**0,15**
Toplam	**44.104**	**42.884**	**86.988**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Merkez ilçenin 1985 yılı nüfus piramidine bakıldığında (Şekil 2.5), 0-14 yaş arası nüfusun çok fazla olması doğum oranlarının da fazla olduğu göstermektedir. Bu yaş grubu, aileler ve toplum için ekonomik olarak zorluklar çıkarsa da nüfusun beslenmesini ve gelecek yıllarda genç kalmasını sağlar. Bunun yanında aktif nüfusun da oransal olarak fazla olup, yaşlı bağımlı nüfus oranının düşük olması nüfusun genç bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 2.5: Merkez İlçenin 1985 Yılı Nüfus Piramidi

Merkez ilçenin 1985 yılı nüfus piramidine göre aktif nüfus, toplam nüfusun neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Bir yerdeki ekonomik faaliyetleri sırtlayanlar genellikle aktif nüfus grubudur. Bu nedenle aktif nüfusun fazla olması iş gücü

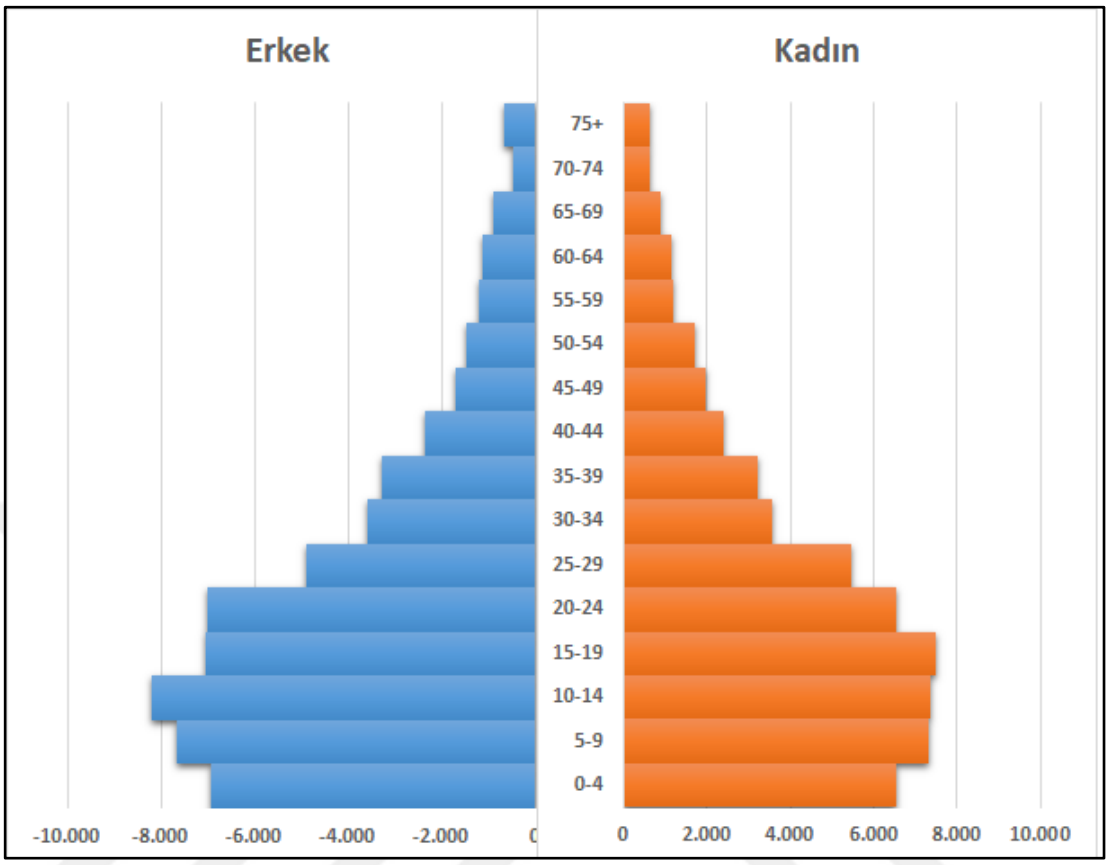
potansiyelini arttırır. 1985 yılında Merkez ilçenin iş gücü potansiyelinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

2000 yılına gelindiğinde nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımında genç bağımlı nüfus oranının azalmaya, aktif nüfus ve yaşlı bağımlı nüfus oranının artmaya başladığı görülmektedir (Tablo 2.16 ve Şekil 2.6). Bu dönemde genç bağımlı nüfus oranı %37.77'ye düşmüş, aktif nüfus %58,63'e, yaşlı bağımlı nüfus oranı da %3,57'ye yükselmiştir.

Tablo 2.16: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	6.922	6.529	13.451	**37,77**
5-9	7.658	7.303	14.961	
10-14	8.204	7.351	15.555	
Genç Bağımlı Nüfus	**22.784**	**21.183**	**43.967**	
15-19	7.054	7.495	14.549	**58,63**
20-24	7.018	6.525	13.543	
25-29	4.890	5.444	10.334	
30-34	3.576	3.573	7.149	
35-39	3.260	3.234	6.494	
40-44	2.363	2.394	4.757	
45-49	1.706	1.950	3.656	
50-54	1.444	1.704	3.148	
55-59	1.189	1.200	2.389	
60-64	1.102	1.130	2.232	
Aktif Nüfus	**33.602**	**34.649**	**68.251**	
65-69	872	879	1.751	**3,57**
70-74	469	631	1.100	
75+	671	636	1.307	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**2.012**	**2.146**	**4.158**	
Bilinmeyen	**18**	**17**	**35**	**0,03**
Toplam	**58.416**	**57.995**	**116.411**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.6: Merkez İlçenin 2000 Yılı Nüfus Piramidi

21. yüzyılda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli değişmeler yaşanmıştır. Değişen sosyoekonomik şartlarla beraber kadının toplumsal hayattaki yeri artmış ve bu durum nüfus üzerinde farklı etkilere yol açmıştır. Evlilik yaşının artması, kadınların iş hayatında aktif olarak daha fazla yer alması doğum oranlarının düşmesiyle sonuçlanmıştır. Merkez ilçede de doğum oranları sürekli düşmeye devam etmiş, aktif nüfus ve yaşlı bağımlı nüfus oranları da yükseliş trendini devam ettirmiştir.

2010 yılında Merkez ilçede yaşayan genç bağımlı nüfus miktarı 2000 yılına göre 3.299 azalarak 40.398'e düşmüştür. Genç bağımlı nüfus oranı ise aynı yıl 2000 yılına göre %7,6 azalarak %30,17'ye gerilemiştir. 2010 yılında aktif nüfus miktarı 10 yıl öncesine göre 18.141 artarak toplam nüfusun %64,92'sini oluşturmuştur. Aynı yıl yaşlı bağımlı nüfus 2.482 artarak %4,92 seviyelerine tırmanmıştır (Tablo 2.17).

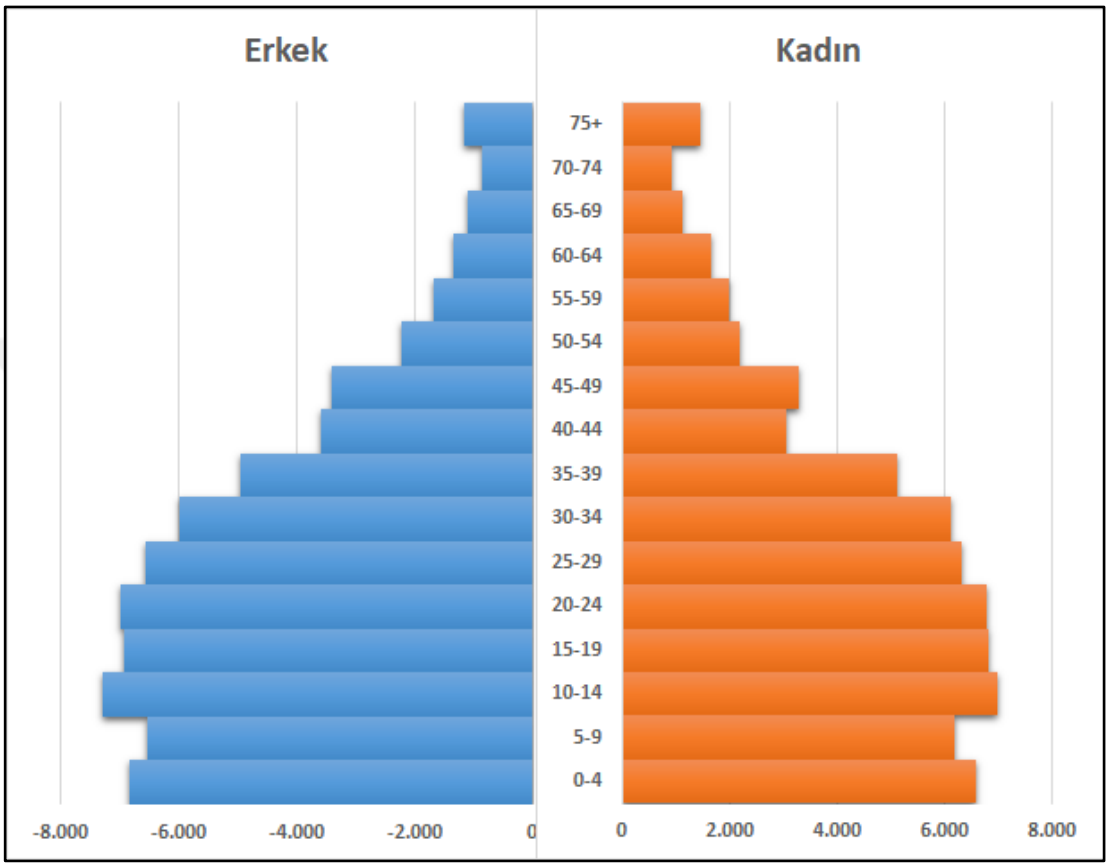
Tablo 2.17: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	6.839	6.587	13.426	**30,17**
5-9	6.529	6.167	12.696	
10-14	7.310	6.966	14.276	
Genç Bağımlı Nüfus	**20.678**	**19.720**	**40.398**	
15-19	6.932	6.821	13.753	**64,92**
20-24	6.981	6.769	13.750	
25-29	6.563	6.305	12.868	
30-34	6.000	6.098	12.098	
35-39	4.968	5.106	10.074	
40-44	3.578	3.043	6.621	
45-49	3.403	3.283	6.686	
50-54	2.216	2.201	4.417	
55-59	1.672	1.994	3.666	
60-64	1.351	1.648	2.999	
Aktif Nüfus	**43.664**	**43.268**	**86.932**	
65-69	1.085	1.118	2.203	**4,92**
70-74	859	915	1.774	
75+	1.157	1.452	2.609	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**3.101**	**3.485**	**6.586**	
Toplam	**67.443**	**66.473**	**133.916**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Merkez ilçenin 2010 yılı nüfus piramidine bakıldığında (Şekil 2.7) özellikle aktif nüfusun bulunduğu orta kısmının geniş olduğu görülmektedir. İş imkanlarının yeterli olması durumunda bu özelliğe sahip yerlerde üretimin fazla olması beklenmektedir. Ancak çalışma sahamızda iş imkanlarının yeterli düzeyde olmaması yüksek üretim potansiyeline sahip bu nüfusun değerlendirilememesine yol açmaktadır.

2022 yılına gelindiğinde genç bağımlı nüfus miktarının 2010 yılına göre 5.410 artmasına rağmen toplam nüfus miktarının da artmasından dolayı genç bağımlı nüfus oranının %26,67'ye gerilediği görülmektedir. Buna karşın aktif nüfus ve yaşlı bağımlı nüfus oranınınsa artmaya devam ettiği görülmüştür. Bu dönemde aktif nüfus oranı %67,13 ve yaşlı bağımlı nüfus oranı da %6,20 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2.18).

Şekil 2.7: Merkez İlçenin 2010 Yılı Nüfus Piramidi.

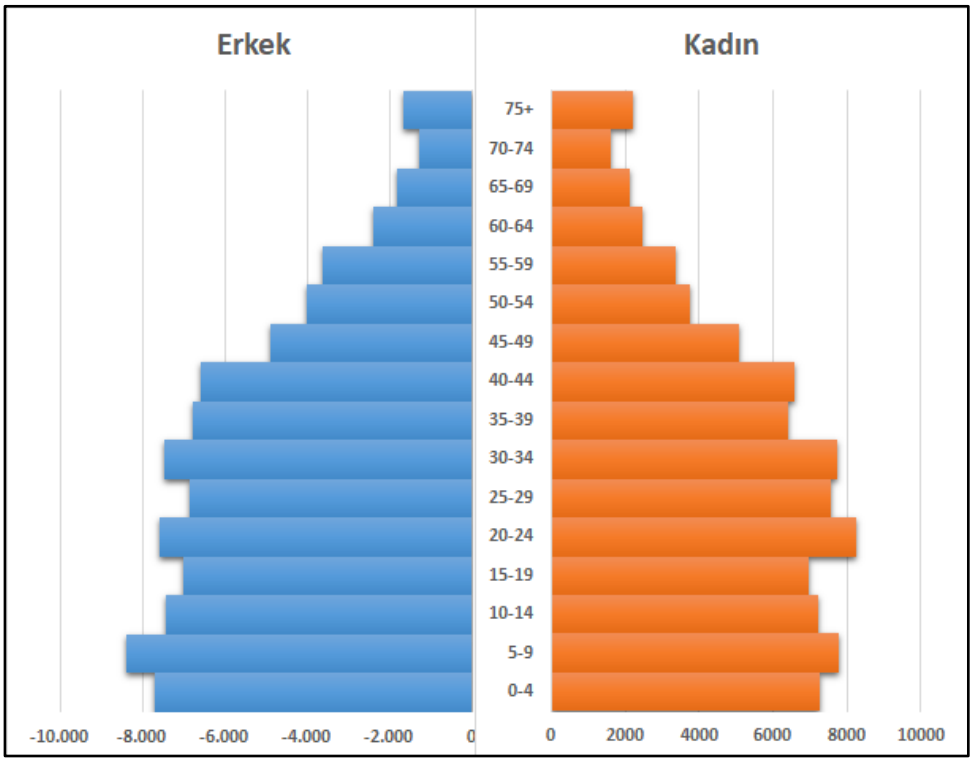
Tablo 2.18: Merkez İlçede Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

2022				
Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	7.704	7.248	14.952	**26,67**
5-9	8.389	7.802	16.191	
10-14	7.428	7.237	14.665	
Genç Bağımlı Nüfus	**23.521**	**22.287**	**45.808**	
15-19	6.985	6.948	13.933	**67,13**
20-24	7.570	8.260	15.830	
25-29	6.837	7.563	14.400	
30-34	7.471	7.732	15.203	
35-39	6.782	6.428	13.210	
40-44	6.593	6.598	13.191	

45-49	4.891	5.078	9.969	
50-54	3.993	3.762	7.755	
55-59	3.598	3.360	6.958	
60-64	2.403	2.451	4.854	
Aktif Nüfus	**57.123**	**58.180**	**115.303**	
65-69	1.805	2.120	3.925	**6,20**
70-74	1.259	1.599	2.858	
75+	1.661	2.197	3.858	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**4.725**	**5.916**	**10.641**	
Toplam	**85.369**	**86.383**	**171.752**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Merkez ilçenin 2022 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.8) aktif nüfusun oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun devam edebilmesi için doğum oranlarının da belli seviyenin altına düşmemesi gerekmektedir. Zira nüfusun son 37 yıldaki değişimine bakıldığında bu durum bir risk olarak belirmektedir. Son 37 yılda Merkez ilçede genç bağımlı nüfus oranları düşmeye başlamış buna karşın yaşlı bağımlı nüfus oranı sürekli artmıştır. Bu durum üzerinde doğum oranlarının düşmesinin yanı sıra sağlık teknolojileri alanındaki ilerlemeler, ulaşım hizmetlerinin gelişmesi ve toplumsal bilincin artması da etkili olmuştur.

Şekil 2.8: Merkez İlçenin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

2.2.3. Genç İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2.2.3.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar

Genç, Bingöl merkeze en yakın ilçe konumundadır. Fiziki yakınlığın yanı sıra Solhan'la beraber Merkez ilçeye kültürel yönden en çok benzeyen ilçe de Genç'tir. Bu nedenle Genç ilçesinin nüfus özellikleriyle Merkez ilçenin nüfus özellikleri de bazı yönlerden (doğum oranları gibi) benzerlik göstermektedir.

1935-2000 yıllarını kapsayan 65 yıllık sürede Genç ilçesinin nüfus miktarı bir önceki döneme göre daima artmıştır. 1935'te nüfusun %96,37'sinin kırsal alanlarda yaşadığı Genç ilçesinde, 2000 yılında kırsal nüfus oranı %60,11'e gerilemiştir. Ancak 65 yıllık bu sürede kırsal nüfus daima kentsel nüfustan daha fazla olmuştur (Tablo 2.19 ve Grafik 2.10). Bahsi göçen dönem içerisinde nüfus artış hızının düşüş trendinde olduğu görülmektedir (Grafik 2.11).

Genç ilçesinde nüfus artış hızının en fazla olduğu yıl %50,76 ile 1940'tır. Bu dönemde Genç ilçesinin toplam nüfusu 13.255 olup bunun 6.597'si erkeklerden ve 6.658'i de kadınlardan oluşmaktadır. Bu dönemde insanların %93,99'u (12.459 kişi) kırsal alanlarda, %6,01'i (796 kişi) de kentsel alanlarda yaşamaktadır. 1940'ta Genç ilçesinin toplam nüfusu Bingöl ilinin %18,89'unu oluşturmaktadır.

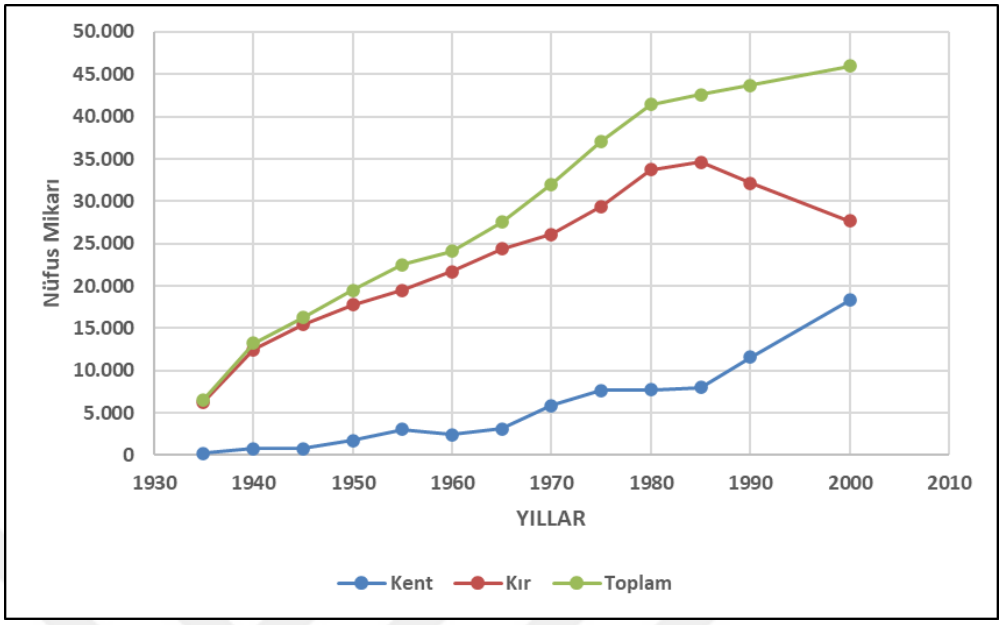
1960 yılında Genç ilçesinin toplam nüfusu 24.070'e yükselmiştir. Bu nüfusun 15.513'ü erkeklerden ve 11.557 kişisi de kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca bu nüfusun 2.397'si (%9,96) kentsel alanlarda, 21.673'ü (%90,04) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Görüldüğü üzere 1960 yılında dahi Genç ilçesi yüksek oranda kırsal karaktere sahip bir yerdir. Bu dönemde Genç ilçesinin toplam nüfusu il nüfusunun %18,32'sini oluşturmaktadır.

1980 yılına gelindiğinde Genç ilçesinin toplam nüfusu 20 yıl öncesine göre 17.331 artarak 41.401'e ulaşmıştır. Bir önceki döneme göre oluşan nüfus artış hızı da %10,46'dır. Bu dönemde Genç'te bulunan insanların 7.704'ü (%18,61) kentsel alanlarda, 33.697'si (%81,39) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1980'de Genç ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %18,10'una tekabül etmektedir.

Tablo 2.19: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000).

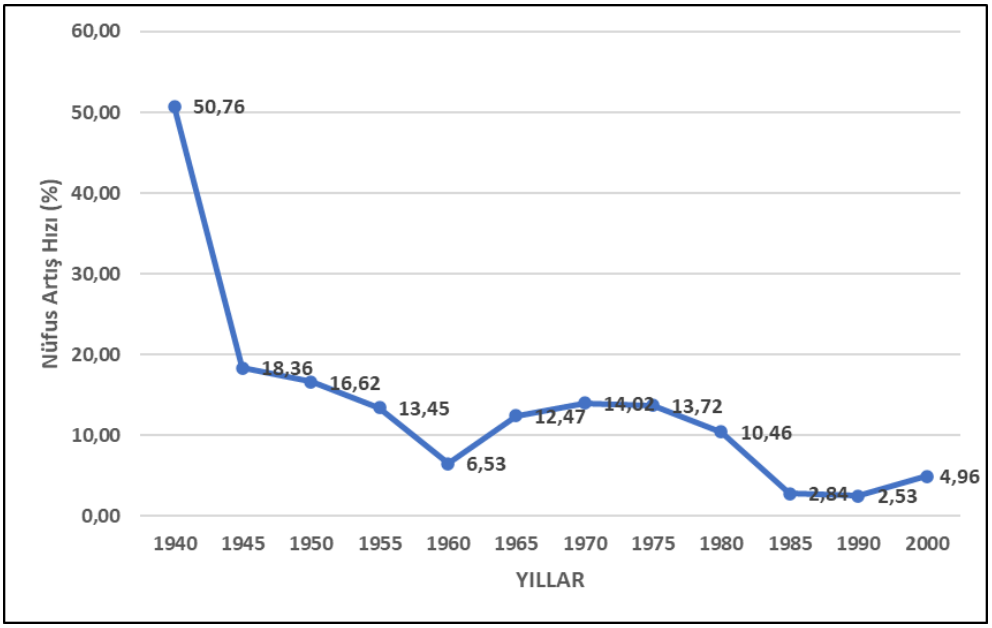
YILLAR	*Kent Nüfusu*				*Kırsal Nüfus*				*Toplam*			*Nüfus Artış Hızı (%)*	*İl Geneli Toplam*	*İl İçindeki Oranı (%)*
	Erkek	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*			
1935	140	97	237	3,63	3.085	3.205	6.290	96,37	3.225	3.302	6.527	-	65.772	9,92
1940	446	350	796	6,01	6.151	6.308	12.459	93,99	6.597	6.658	13.255	50,76	70.184	18,89
1945	433	362	795	4,90	8.250	7.191	15.441	95,10	8.683	7.553	16.236	18,36	75.510	21,50
1950	-	-	1.707	8,77	-	-	17.765	91,23	-	-	19.472	16,62	97.328	20,01
1955	1.893	1.136	3.029	13,46	10.067	9.403	19.470	86,54	11.960	10.539	22.499	13,45	113.341	19,85
1960	1.316	1.081	2.397	9,96	11.197	10.476	21.673	90,04	12.513	11.557	24.070	6,53	131.364	18,32
1965	1.689	1.425	3.114	11,32	12.540	11.846	24.386	88,68	14.229	13.271	27.500	12,47	150.521	18,27
1970	3.603	2.287	5.890	18,42	13.299	12.795	26.094	81,58	16.902	15.082	31.984	14,02	177.951	17,97
1975	4.486	3.185	7.671	20,69	15.404	13.994	29.398	79,31	19.890	17.179	37.069	13,72	210.804	17,58
1980	4.701	3.003	7.704	18,61	16.854	16.843	33.697	81,39	21.555	19.846	41.401	10,46	228.702	18,10
1985	4.274	3.753	8.027	18,84	16.556	18.027	34.583	81,16	20.830	21.780	42.610	2,84	241.548	17,64
1990	5.962	5.583	11.545	26,41	15.608	16.561	32.169	73,59	21.570	22.144	43.714	2,53	250.966	17,42
2000	10.082	8.263	18.345	39,89	14.708	12.941	27.649	60,11	24.790	21.204	45.994	4,96	253.739	18,13

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.10: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000).

2000 yılında Genç ilçesi tarihinin en fazla nüfus miktarına sahip olmuştur. Bu dönemde toplam nüfus miktarı 45.994 olup bunların 18.345'i (%39,89) kentsel alanlarda, 27.649'u (%60,11) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki döneme göre oluşan nüfus artış hızı %4,96 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Genç ilçesinin toplam nüfusunun il içindeki oranı da %18,13'tür.

Grafik 2.11: Genç İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000).

2.2.3.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar

2007 yılına gelindiğinde Genç ilçesi tarihinin en düşük nüfus artış hızına (%-30,42) ulaşmıştır. Nüfus artış hızının sıfırın altına düşmesiyle beraber nüfus miktarında da 10.727 azalma yaşanmış ve toplam nüfus miktarı 35.267'e düşmüştür. Bu durum üzerinde artan terör olaylarıyla beraber köy boşaltmalarının yaşanması ve ilçe dışına yapılan göçler etkili olmuştur. Köylerin boşaltılmasıyla beraber şehir nüfusu da ilk defa kırsal nüfusu geride bırakmıştır. 2007 yılında Genç ilçesinde yaşayanların 18.885'i (%53,55) kentsel alanlarda 16.382'si (%46,45) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu dönemde Genç ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %14,02'sini oluşturmaktadır (Tablo 2.20).

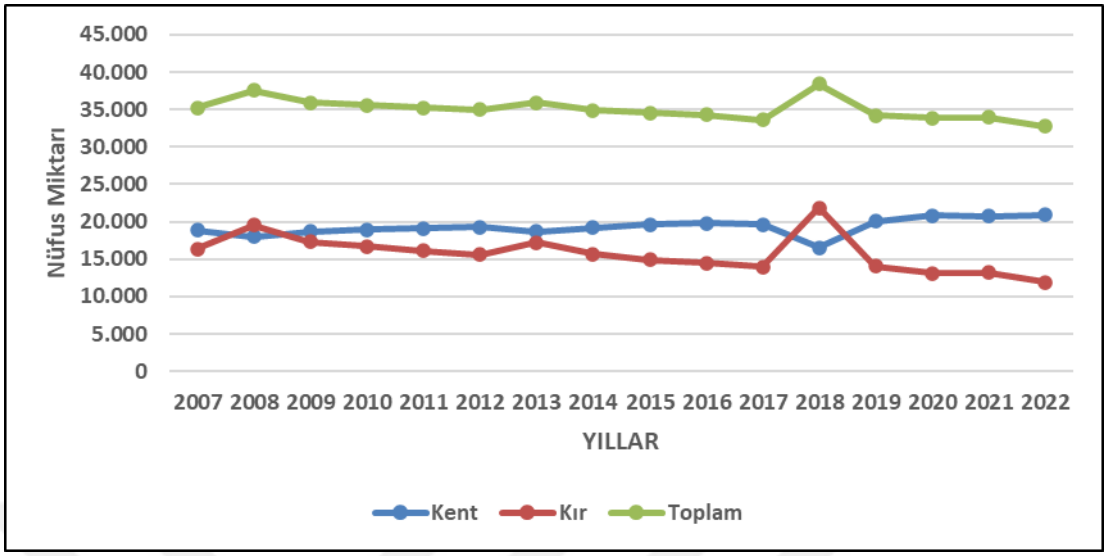
Bilindiği üzere 2007 yılından itibaren her yıl adrese dayalı olarak nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. 2007'den sonra 2008 ve 2018 yılları haricindeki tüm yıllarda kentsel nüfus, kırsal nüfustan daha fazla olmuştur (Grafik 2.12). Terör olayları ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan bu durum kırsal alanların cazibesini yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle tarımsal üretim düşmüş ve Genç ilçesi tarımda dışa bağımlı hale gelmiştir. Günümüzde terör sorunu büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Ancak kırsal alanların başta ulaşım olmak üzere; eğitim, sağlık ve diğer sosyal olanaklardan mahrum kalması sebebiyle geri dönüşler yaşanmamıştır. Tarımsal üretimin arttırılması için bahsedilen yönlerden kırsal alanların cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Genç ilçesinde özellikle bazı köy yollarının durumu insanları köyde yaşamaktan menetmektedir. Gerekli tüm düzenlemelerin yapılarak kırsal alanda yaşamın teşvik edilmesi ve özendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca 2007-2022 yılları arasında nüfus artış hızı sadece 2008, 2013, 2018 ve 2021 yıllarında 0'ın üstünde olmuştur (Grafik 2.13).

2015 yılında Genç ilçesinin toplam nüfusu 2007 yılına göre 676 kişi azalarak 34.591 olmuştur. Bu nüfusun 19.659'u (%56,83) kentsel alanlarda, 14.932'si (%43,17) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-0,88'dir. Bu dönemde Genç ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %12,95'ini oluşturmaktadır.

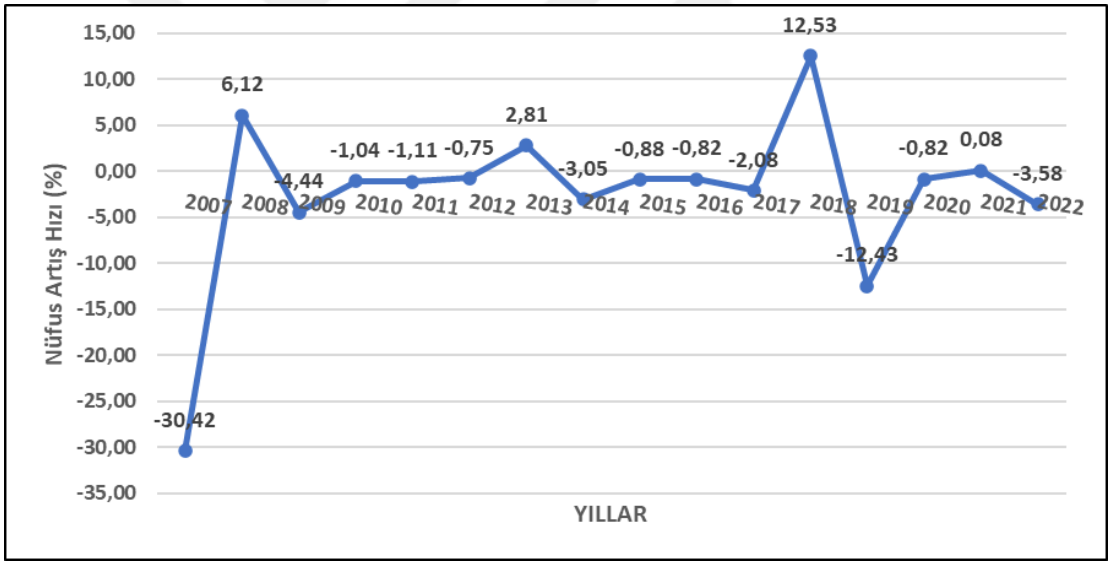
Tablo 2.20: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022).

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
2007	9.666	9.219	18.885	53,55	8.253	8.129	16.382	46,45	17.919	17.348	35.267	-30,42	251.552	14,02
2008	9.160	8.858	18.018	47,96	9.814	9.733	19.547	52,04	18.974	18.591	37.565	6,12	256.091	14,67
2009	9.293	9.398	18.691	51,96	8.597	8.681	17.278	48,04	17.890	18.079	35.969	-4,44	255.745	14,06
2010	9.280	9.640	18.920	53,15	8.234	8.445	16.679	46,85	17.514	18.085	35.599	-1,04	255.170	13,95
2011	9.361	9.762	19.123	54,31	8.060	8.025	16.085	45,69	17.421	17.787	35.208	-1,11	262.263	13,42
2012	9.581	9.735	19.316	55,27	7.891	7.740	15.631	44,73	17.472	17.475	34.947	-0,75	262.507	13,31
2013	9.151	9.565	18.716	52,05	9.121	8.121	17.242	47,95	18.272	17.686	35.958	2,81	265.514	13,54
2014	9.392	9.846	19.238	55,13	8.378	7.278	15.656	44,87	17.770	17.124	34.894	-3,05	266.019	13,12
2015	9.562	10.097	19.659	56,83	8.161	6.771	14.932	43,17	17.723	16.868	34.591	-0,88	267.184	12,95
2016	9.577	10.251	19.828	57,79	7.996	6.487	14.483	42,21	17.573	16.738	34.311	-0,82	269.560	12,73
2017	9.416	10.253	19.669	58,52	7.826	6.118	13.944	41,48	17.242	16.371	33.613	-2,08	273.354	12,30
2018	7.981	8.584	16.565	43,11	11.942	9.921	21.863	56,89	19.923	18.505	38.428	12,53	281.205	13,67
2019	9.655	10.434	20.089	59	7.937	6.155	14.092	41	17.592	16.589	34.181	-12,43	279.812	12,22
2020	10.126	10.675	20.801	61	7.354	5.747	13.101	39	17.480	16.422	33.902	-0,82	281.768	12,03
2021	10.033	10.730	20.763	61	7.416	5.750	13.166	39	17.449	16.480	33.929	0,08	283.112	11,98
2022	10.103	10.778	20.881	63,75	6.826	5.050	11.876	36,25	16.929	15.828	32.757	-3,58	282.556	11,59

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.12: Genç İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022).

Grafik 2.13: Genç İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022).

2.2.3.3. Genç İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) göre Genç ilçesinin toplam nüfusu 32.757olup bunların 16.929'u erkek, 15.828'i de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun 20.881'i (63,75) kentsel alanlarda, 11.876'sı (%36,25) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu dönemde bir önceki yıla göre

gerçekleşen nüfus artış hızı %-3,58'dir. 2022 Genç ilçesi nüfusu il geneli nüfusunun %11,59'unu oluşturmaktadır. Merkez ilçe ve Solhan ilçesinden sonra ilin en kalabalık ilçesi Genç'tir.

2.2.3.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Genç ilçesinde nüfusun genel olarak yükseltisi nispeten az ve yüzey şekillerinin sade olduğu düzlük alanlarda toplandığı görülmektedir (Harita 2.3). Genç şehrini oluşturan Kültür, Cumhuriyet, Yenişehir ve Yoldaşan mahallelerinin Murat Nehri kenarında ve ovalık alan üzerinde bulunmaktadır. Kırsal kesimi oluşturan köylerse şehrin doğu, batı ve güneyinde yer almaktadır. Şehrin kuzeyi Merkez ilçeye dahildir.

Genç ilçesinin en kalabalık mahallesi 9.888 nüfusla Kültür Mahallesi'dir. Onu 7.490 kişiyle Yenişehir ve 3.366 kişiyle Cumhuriyet mahallesi izlemektedir. Nispeten daha kırsal özellikler gösteren Yeşildere ve Yoldaşan mahallerinin nüfusları sırasıyla 83 ve 54'tür (Tablo 2.21).

Tablo 2.21: Genç İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	**Mahalle**	**Nüfus**
1	Kültür	9.888
2	Yenişehir	7.490
3	Cumhuriyet	3.366
4	Yeşildere	83
5	Yoldaşan	54
TOPLAM		20.881

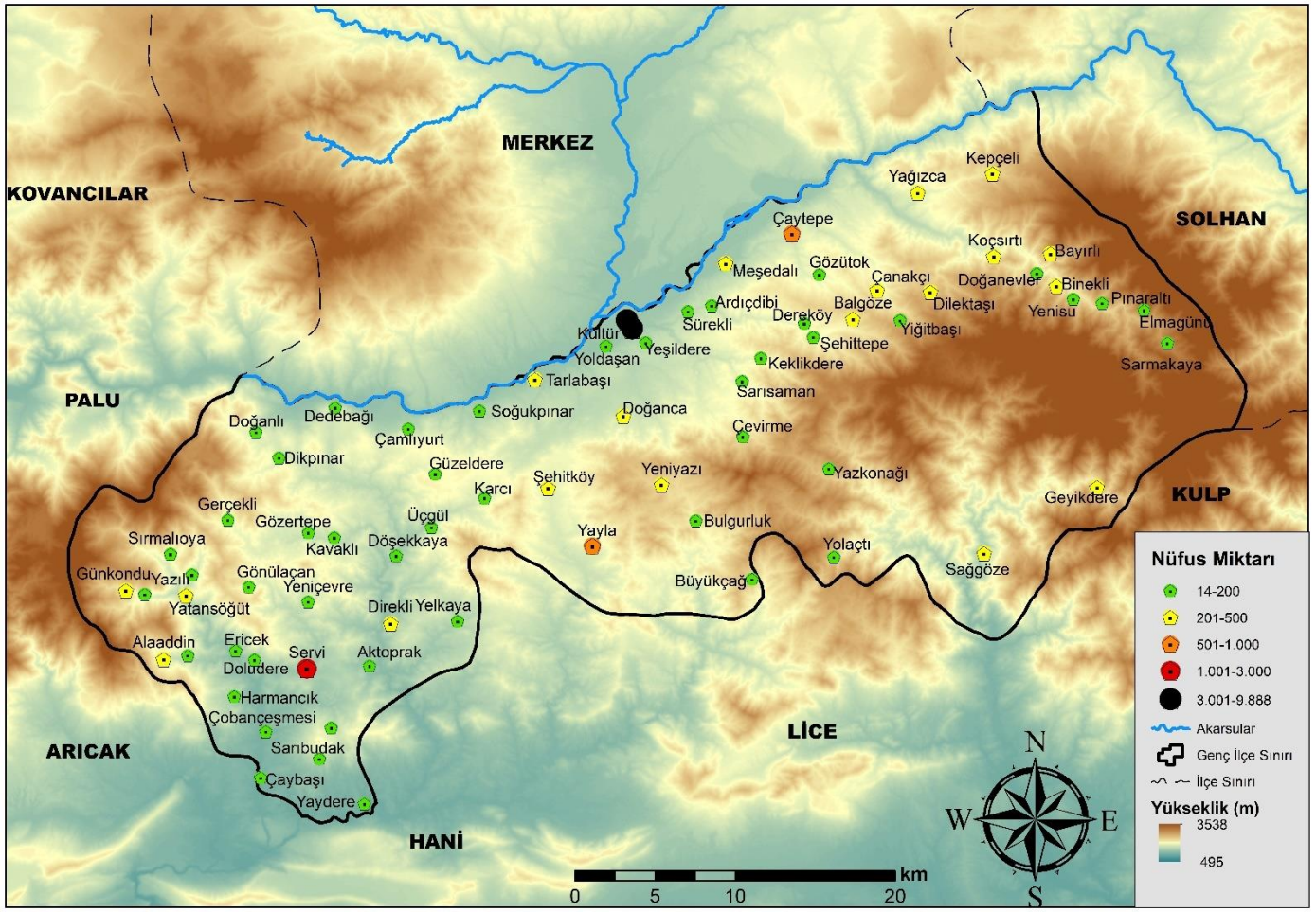
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

1.097 nüfusla Servi, 68 köye sahip olan Genç ilçesinin en kalabalık köyüdür. Onu 724 kişiyle Yayla ve 541 kişiyle Çaytepe köyleri izlemektedir. 2013 yılına kadar Servi ve Çaytepe belde statüsünde bulunmaktaydı. Nüfuslarının düşmesiyle beraber köye dönüştürülmüşlerdir. Genç ilçesinin batısında bulunan Dedebağı, Dikpınar ve Çobançeşmesi köyleri ilçenin en az nüfusa sahip köyleridir. Dedebağı 21, Dikpınar 18 ve Çobançeşmesi 14 kişilik nüfusa sahiptir (Tablo 2.22).

Tablo 2.22: Genç İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Köy	Nüfus	No	Köy	Nüfus
1	Servi	1.097	35	Yaydere	137
2	Yayla	724	36	Keklikdere	133
3	Çaytepe	541	37	Gerçekli	130
4	Kepçeli	334	38	Harmancık	128
5	Şehitköy	334	39	Güzeldere	117
6	Direkli	321	40	Gönülaçan	115
7	Yatansöğüt	311	41	Sürekli	114
8	Doğanca	302	42	Ardıçdibi	111
9	Dilektaşı	299	43	Kavaklı	111
10	Koçsırtı	273	44	Sarısaman	111
11	Yağızca	273	45	Doludere	107
12	Bayırlı	272	46	Sırmalıoya	103
13	Yeniyazı	239	47	Üçgül	101
14	Alaaddin	220	48	Bulgurluk	100
15	Sağgöze	217	49	Ericek	100
16	Binekli	214	50	Sarıbudak	100
17	Meşedalı	213	51	Aktoprak	99
18	Geyikdere	210	52	Sarmakaya	97
19	Tarlabaşı	208	53	Büyükçağ	77
20	Balgöze	207	54	Dereköy	68
21	Çanakçı	206	55	Çamlıyurt	65
22	Günkondu	203	56	Yelkaya	65
23	Yiğitbaşı	194	57	Pınaraltı	63
24	Yenisu	185	58	Gözertepe	53
25	Eskibağ	178	59	Doğanlı	49
26	Yazkonağı	176	60	Karcı	40
27	Doğanevler	173	61	Yazılı	40
28	Elmagünü	162	62	Yolaçtı	37
29	Bahçebaşı	151	63	Mollaibrahim	33
30	Gözütok	148	64	Döşekkaya	31
31	Yeniçevre	145	65	Soğukpınar	30
32	Şehittepe	144	66	Dedebağı	21
33	Çaybaşı	142	67	Dikpınar	18
34	Çevirme	142	68	Çobançeşmesi	14
TOPLAM					11.876

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Harita 2.3: Genç İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

2.2.3.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

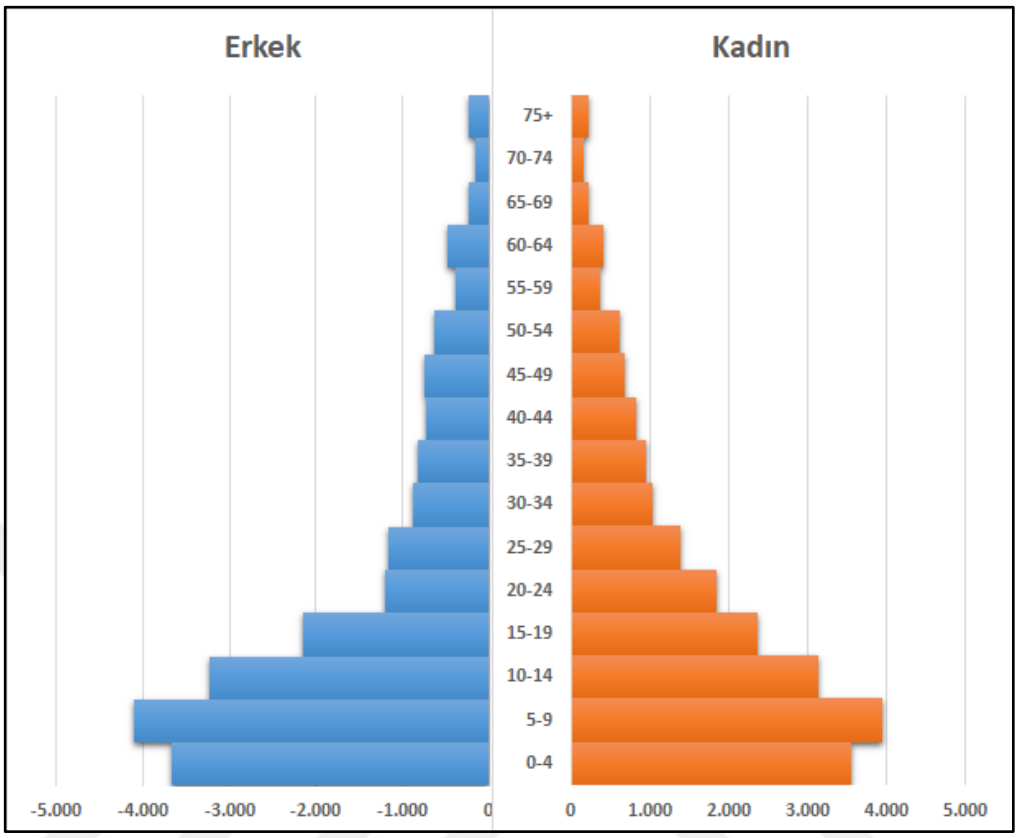
1985 yılında Genç ilçesinin toplam nüfusunun yarısından fazlasını genç bağımlı nüfus grubu oluşturmaktadır (%50,76). Aktif nüfus, toplam nüfusun %46,13'ünü, yaşlı bağımlı nüfus da %2,86'sını oluşturmaktadır. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 106 kişi de nüfusun %0,25'ini oluşturmaktadır (Tablo 2.23).

Tablo 2.23: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	3.662	3.554	7.216	**50,76**
5-9	4.109	3.951	8.060	
10-14	3.224	3.130	6.354	
Genç Bağımlı Nüfus	**10.995**	**10.635**	**21.630**	
15-19	2.148	2.373	4.521	**46,13**
20-24	1.206	1.843	3.049	
25-29	1.166	1.384	2.550	
30-34	868	1.025	1.893	
35-39	814	951	1.765	
40-44	714	824	1.538	
45-49	742	684	1.426	
50-54	626	624	1.250	
55-59	388	373	761	
60-64	483	418	901	
Aktif Nüfus	**9.155**	**10.499**	**19.654**	
65-69	226	220	446	**2,86**
70-74	147	165	312	
75+	236	226	462	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**609**	**611**	**1.220**	
Bilinmeyen	**71**	**35**	**106**	**0,25**
Toplam	**20.830**	**21.780**	**42.610**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Genç İlçesinin 1985 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.9) doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 0-4 yaş grubunda görülen hafif bir azalmanın ileriki yıllarda doğum oranlarının düşmesine yol açacağı şeklinde yorumlanabilir. Buna karşın piramidin tabanının geniş olması, sonraki yıllarda aktif nüfusu besleyeceğine de delil olmaktadır. Bu piramide sahip yerlerin ortak özelliği gelişmişlik düzeylerinin düşük olmasıdır.

Şekil 2.9: Genç İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi

2000 yılına gelindiğinde Genç ilçesinin toplam nüfusu 1985 yılına göre 3.384 kişi artmasına rağmen genç bağımlı nüfus oranı %40,31'e gerilemiştir. Buna karşın aktif nüfus %56,03'e, yaşlı bağımlı nüfus oranı da %3,64'e ulaşmıştır. 11 kişinin (%0,02) de hangi yaş grubunda olduğu bilinmemektedir (Tablo 2.24).

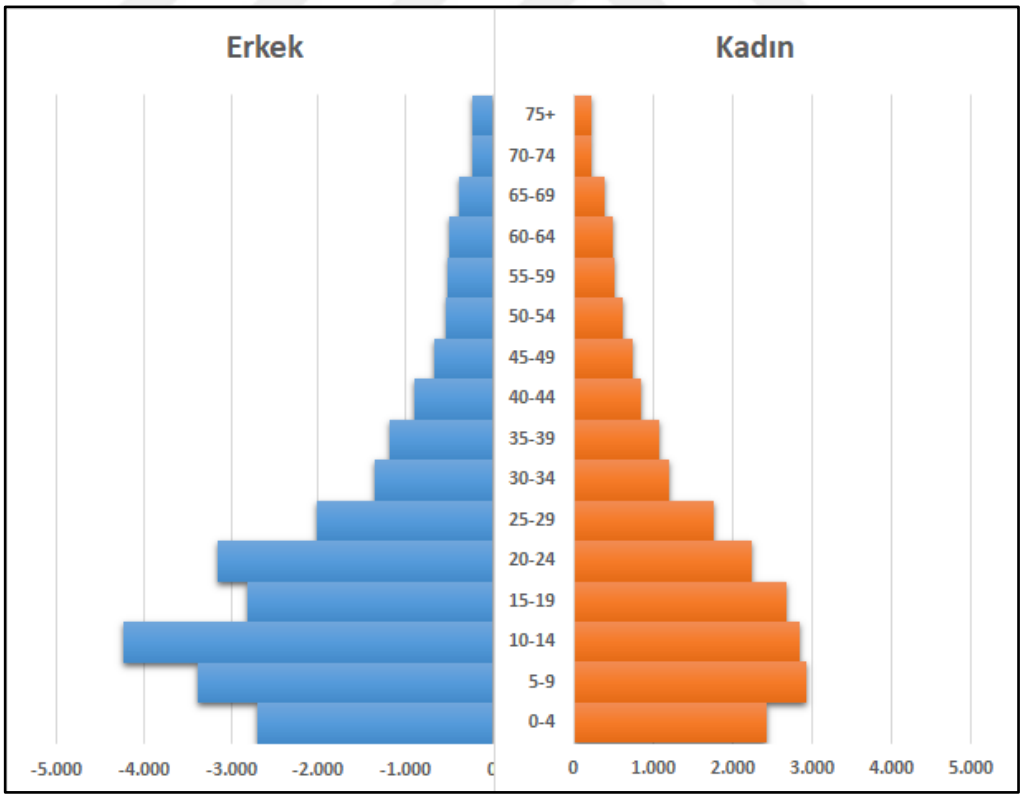
Tablo 2.24: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	2.706	2.435	5.141	**40,31**
5-9	3.385	2.924	6.309	
10-14	4.244	2.845	7.089	
Genç Bağımlı Nüfus	**10.335**	**8.204**	**18.539**	
15-19	2.817	2.687	5.504	**56,03**
20-24	3.150	2.233	5.383	
25-29	2.011	1.768	3.779	
30-34	1.342	1.198	2.540	
35-39	1.182	1.079	2.261	
40-44	900	840	1.740	

45-49	662	748	1.410	
50-54	541	609	1.150	
55-59	505	522	1.027	
60-64	487	490	977	
Aktif Nüfus	**13.597**	**12.174**	**25.771**	
65-69	387	385	772	**3,64**
70-74	230	218	448	
75+	234	219	453	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**851**	**822**	**1.673**	
Bilinmeyen	**7**	**4**	**11**	**0,02**
Toplam	**24.790**	**21.204**	**45.994**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Genç ilçesinin 2000 yılına ait nüfus piramidi (Şekil 2.10), doğum oranları düşmesine rağmen halen gelişmemişlik özellikleri taşımaktadır. Yaşlı nüfus oranının düşük olması bu durumun göstergelerinden biridir. Aktif nüfusun istenilen seviyede olması ilçede iş gücünün yeterli olduğunu göstermektedir.

Şekil 2.10: Genç İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi

2010 yılında Genç ilçesinin toplam nüfusu 10 sene önceye göre 10.395 kişi azalmıştır. Genç bağımlı nüfus oranındaki düşüşler devam ederek %31,18'e

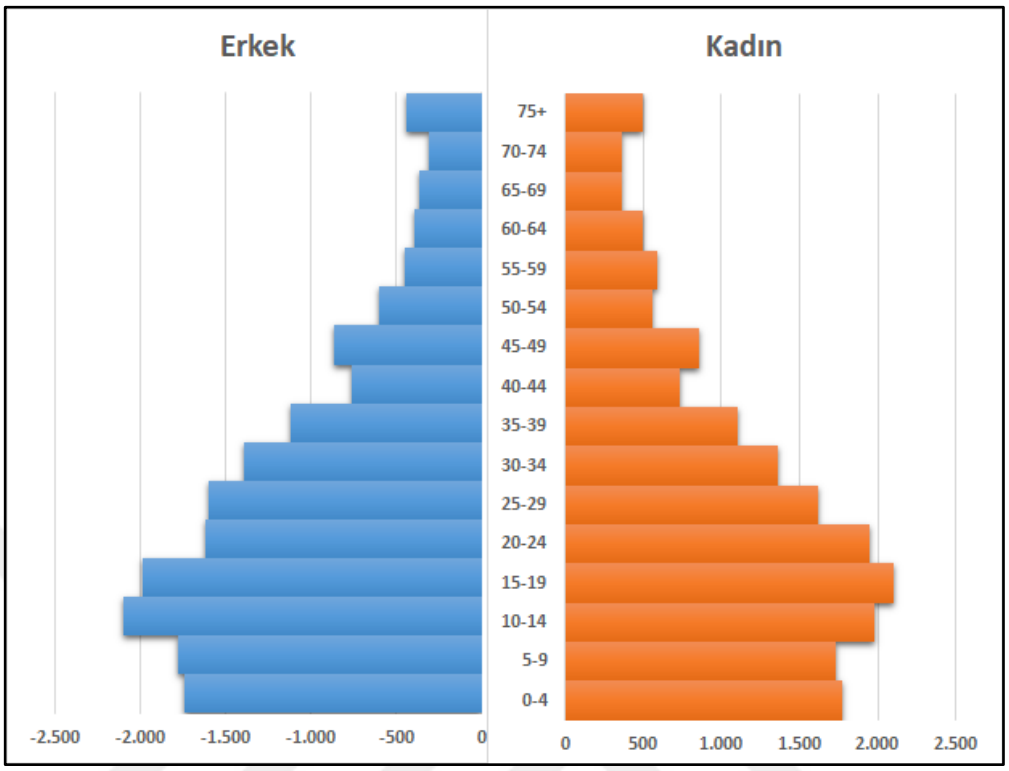
ulaşmıştır. Aktif nüfus oranı %62,28'e, yaşlı bağımlı nüfus oranı da %6,54'e yükselmiştir (Tablo 2.25).

Tablo 2.25: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	1.738	1.770	3.508	**31,18**
5-9	1.781	1.735	3.516	
10-14	2.100	1.976	4.076	
Genç Bağımlı Nüfus	**5.619**	**5.481**	**11.100**	
15-19	1.986	2.099	4.085	**62,28**
20-24	1.619	1.949	3.568	
25-29	1.594	1.621	3.215	
30-34	1.394	1.366	2.760	
35-39	1.121	1.104	2.225	
40-44	762	736	1.498	
45-49	868	857	1.725	
50-54	596	562	1.158	
55-59	452	591	1.043	
60-64	395	499	894	
Aktif Nüfus	**10.787**	**11.384**	**22.171**	
65-69	363	362	725	**6,54**
70-74	306	363	669	
75+	439	495	934	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**1.108**	**1.220**	**2.328**	
Toplam	**17.514**	**18.085**	**35.599**	**100**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Genç ilçesinin 2010 yılı nüfus piramidine bakıldığında (Şekil 2.11), tabanın daralmaya başlaması olumsuzluk olarak göze çarpsa da orta kısmının geniş olması genç nüfusun fazlalığına işaret etmektedir. Ayrıca yaşlı nüfus oranının artmaya başlaması da olumsuz gibi görünse de gelişmişlik anlamında olumlu izler taşımaktadır.

Şekil 2.11: Genç İlçesinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi

2022 yılına gelindiğinde Genç ilçesinin toplam nüfusu 32.757 olmuştur. Bu nüfusun %22,80'sini genç bağımlı nüfus, %67,09'unu aktif nüfus ve %10,11'ini de yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır (Tablo 2.26). Görüldüğü üzere 1985'ten 2022'ye kadar geçen 37 yıllık sürede genç bağımlı nüfus oranları sürekli olarak azalmış buna karşın aktif nüfus ve yaşlı bağımlı nüfus oranlarıysa sürekli artmıştır.

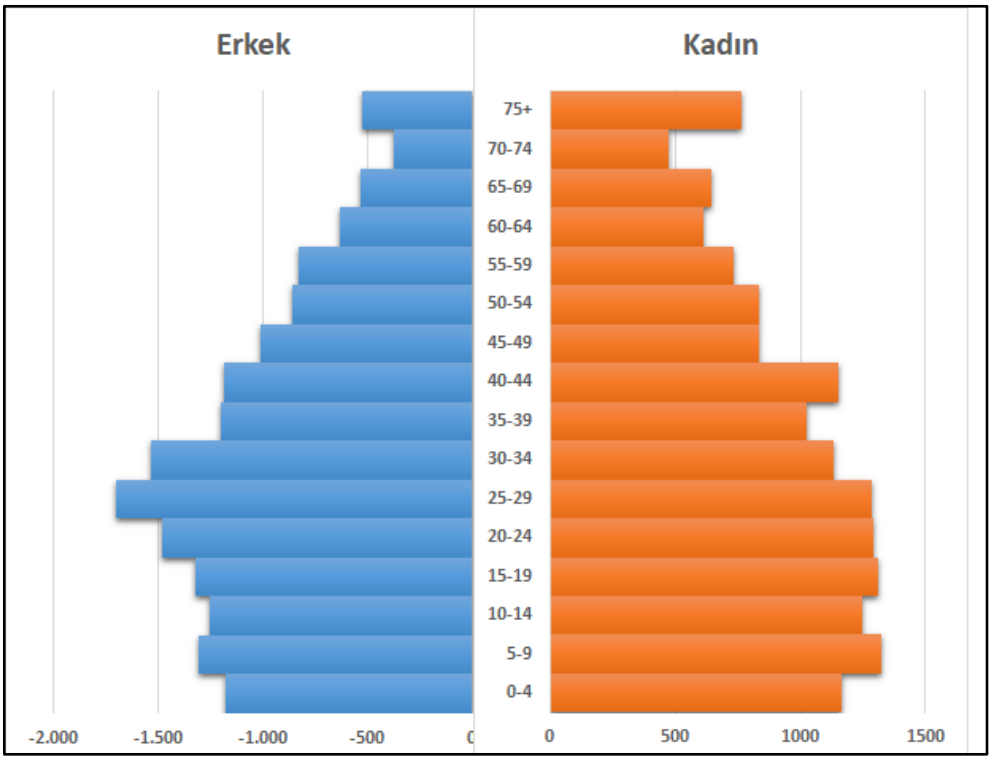
Tablo 2.26: Genç İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	1.176	1.167	2.343	**22,80**
5-9	1.305	1.322	2.627	
10-14	1.253	1.245	2.498	
Genç Bağımlı Nüfus	**3.734**	**3.734**	**7.468**	
15-19	1.324	1.310	2.634	**67,09**
20-24	1.482	1.293	2.775	
25-29	1.707	1.284	2.991	
30-34	1.539	1.132	2.671	
35-39	1.199	1.028	2.227	
40-44	1.183	1.152	2.335	

45-49	1.010	835	1.845	
50-54	858	838	1.696	
55-59	829	731	1.560	
60-64	631	611	1.242	
Aktif Nüfus	**11.762**	**10.214**	**21.976**	
65-69	536	645	1.181	**10,11**
70-74	370	471	841	
75+	527	764	1.291	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**1.433**	**1.880**	**3.313**	
Toplam	**16.929**	**15.828**	**32.757**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Genç ilçesinin 2022 yılına ait nüfus piramidi (Şekil 2.12) incelendiğinde nüfusun ileride bekleyen tehlikeler daha iyi anlaşılmaktadır. Buna göre piramidin tabanının yıllar boyunca daralıp, tavanının genişlemesi halihazırda fazla olan genç nüfusun sonraki yıllarda azalacağına işaret etmektedir. Bu da ilçedeki iş gücünü zayıflatacaktır. Ayrıca 2022 yılına ait piramidin gelişmiş yerlerin piramidine benzemesine rağmen Genç ilçesi halen gelişmiş bir yer değildir. Gelişmemiş olmasına rağmen nüfusunun yaşlanmaya başlaması Genç ilçesini bekleyen başka bir tehlikedir.

Şekil 2.12: Genç İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi

2.2.4. Solhan İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Solhan, Genç'ten sonra Merkez ilçeye en yakın ikinci ilçe konumundadır. Solhan ilçesinin nüfus özellikleri Merkez ve Genç ilçeleriyle benzerlik göstermektedir.

2.2.4.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar

Solhan ilçesinin 1935'ten 2000 yılına kadar geçen 65 yıllık sürede nüfusu 25.783 kişi arttırmıştır. Başlangıçta 7.821 olan nüfus 2000 yılında 33.604'e yükselmiştir. Ancak bu yıllar arasında nüfus devamlı artmamış bazı dönemler azalmıştır (Tablo 2.27). Kır nüfusu bahsi geçen yıllar arasında kent nüfusundan daima fazla olmuştur (Grafik 2.14). Nüfus artış hızı da bazı dönemler artıp bazı dönemler azalmıştır (Grafik 2.15).

1935'te Solhan ilçesindeki toplam nüfusun sadece 421'i (%5,38) kentsel alanda yaşamaktadır. Geriye kalan 7.400 kişi (%94,62) de kırsal alanlarda ikamet etmektedir. 1940'ta kırsal nüfus oranı %95,16'ya yükselecek, 2000 yılına kadar da sürekli olarak azalacaktır. Ancak 2000 yılında dahi toplam nüfusun yarısından fazlasını kırsal nüfus oluşturacaktır. 1935'te Solhan ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %11,89'unu oluşturmaktadır.

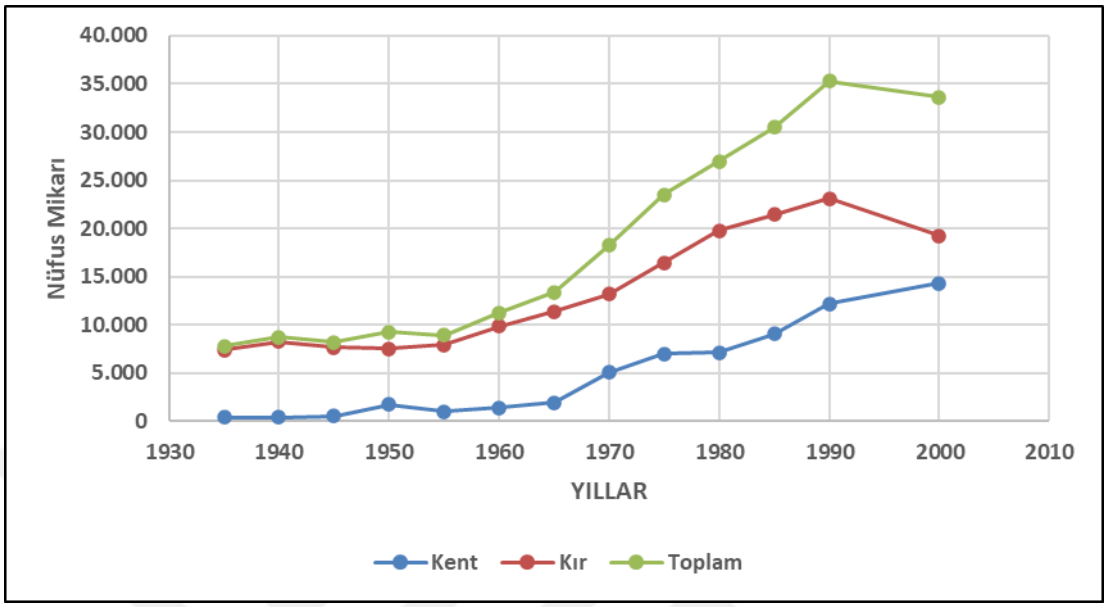
1935-2000 yılları arasında Solhan ilçesinin nüfus artış hızının en fazla olduğu yıl 1970'tir. Bu dönemde nüfus artış hızı %26,60 olarak gerçekleşirken toplam nüfus da 18.256'ya ulaşmıştır. Bu nüfusun 5.091'i (27,89)'u kentsel alanlarda, 13.165'i (72,11) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1970'te Solhan ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %10,26'sını oluşturmaktadır.

1980 yılına gelindiğinde Solhan ilçesinin toplam nüfusu 10 sene öncesine göre 8.701 kişi artarak 26.957'ye ulaşmıştır. Bu nüfusun 7.153'ü (%26,53) kentsel alanlarda 19.804'ü (%73,47) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu dönemde gerçekleşen nüfus artış hızı %12,89'dur. 1980 yılında Solhan ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %11,79'unu oluşturmaktadır.

Tablo 2.27: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000).

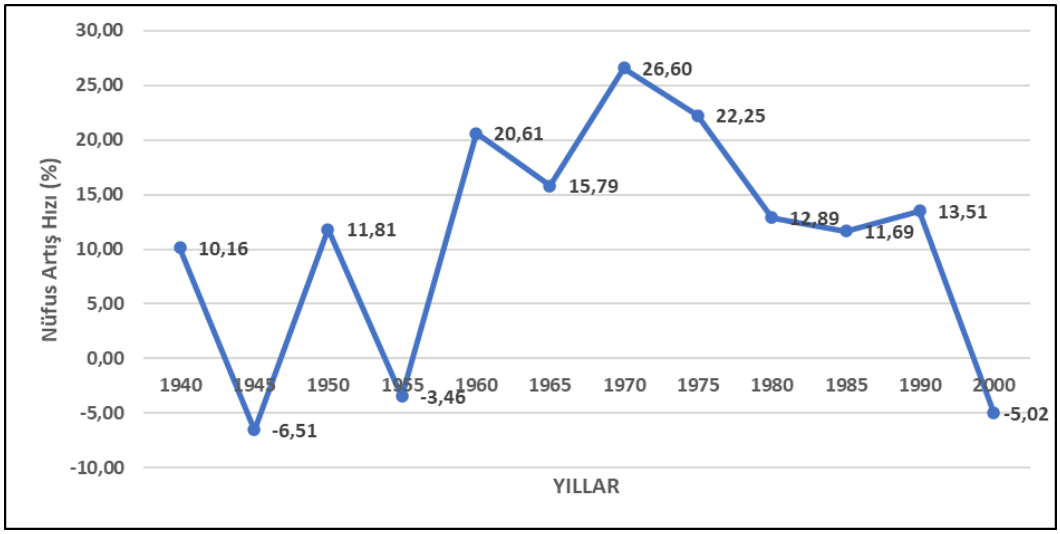
YILLAR	*Kent Nüfusu*				*Kırsal Nüfus*				*Toplam*			*Nüfus Artış Hızı (%)*	*İl Geneli Toplam*	*İl İçindeki Oranı*
	Erkek	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*			
1935	231	190	421	5,38	3.610	3.790	7.400	94,62	3.841	3.980	7.821	-	65.772	11,89
1940	214	207	421	4,83	4.067	4.217	8.284	95,16	4.281	4.424	8.705	10,16	70.184	12,40
1945	272	256	528	6,46	3.768	3.877	7.645	93,54	4.040	4.133	8.173	-6,51	75.510	10,82
1950	-	-	1.746	18,84	-	-	7.522	81,16	-	-	9.268	11,81	97.328	9,52
1955	597	429	1.026	11,45	4.043	3.889	7.932	88,55	4.640	4.318	8.958	-3,46	113.341	7,90
1960	895	525	1.420	12,58	5.122	4.742	9.864	87,42	6.017	5.267	11.284	20,61	131.364	8,59
1965	1.102	866	1.968	14,69	5.730	5.702	11.432	85,31	6.832	6.568	13.400	15,79	150.521	8,90
1970	3.237	1.854	5.091	27,89	6.673	6.492	13.165	72,11	9.910	8.346	18.256	26,60	177.951	10,26
1975	4.191	2.823	7.014	29,87	8.356	8.111	16.467	70,13	12.547	10.934	23.481	22,25	210.804	11,14
1980	4.092	3.061	7.153	26,53	9.974	9.830	19.804	73,47	14.066	12.891	26.957	12,89	228.702	11,79
1985	5.047	4.012	9.059	29,68	10.509	10.956	21.465	70,32	15.556	14.968	30.524	11,69	241.548	12,64
1990	6.918	5.273	12.191	34,54	11.141	11.960	23.101	65,46	18.059	17.233	35.292	13,51	250.966	14,06
2000	7.660	6.665	14.325	43	9.331	9.948	19.279	57	16.991	16.613	33.604	-5,02	253.739	13,24

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçla

Grafik 2.14: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000).

2000 yılında nüfus artışı devam etmiş ve Solhan ilçesinin toplam nüfusu 33.604'e ulaşmıştır. Ancak önceki sayım yılına göre (1990) toplam nüfus 1.688 kişi azaldığından dolayı nüfus artış hızı %-5,02 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde nüfusun 14.325'i (%43) kentsel alanlarda, 19.279'u (%57) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Solhan ilçesinin 2000 yılı toplam nüfus miktarı il genelinin %13,24'üne tekabül etmektedir.

Grafik 2.15: Solhan İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000).

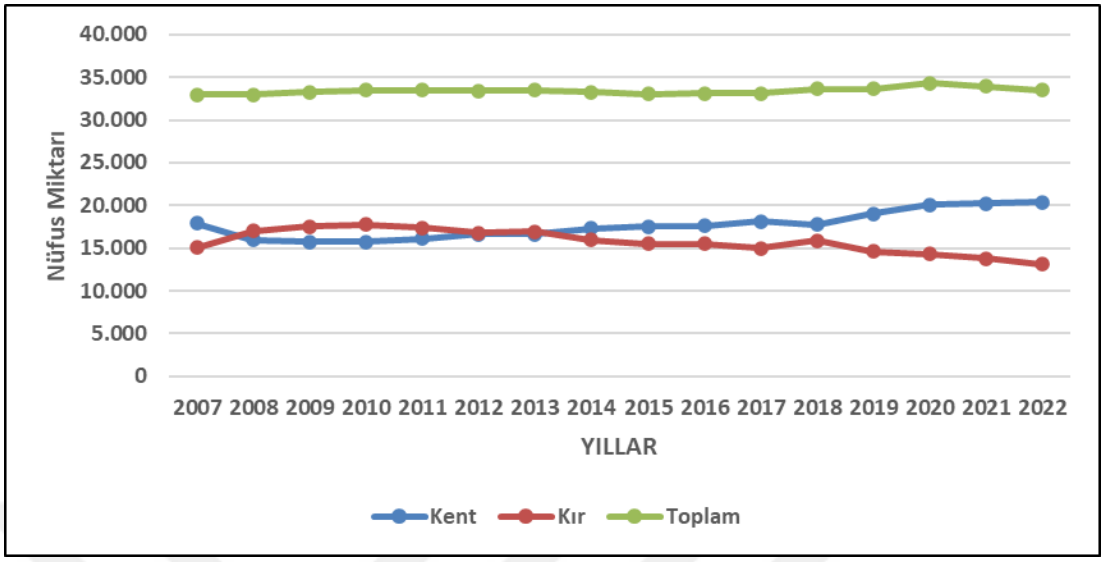
2.2.4.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar

Solhan ilçesinin 2007 yılı toplam nüfus miktarı 7 yıl öncesine göre 659 kişi azalarak 32.945 olmuştur. Anlaşılacağı gibi bu çok büyük bir değişiklik değildir. 2007-2022 yılları arasında da Solhan ilçesinin toplam nüfus miktarı ve il içindeki payında büyük değişimler yaşanmayacaktır (Tablo 2.28). Fakat nüfusun niteliğinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Önceki yıllarda da artmaya başlayan kentsel nüfusun artışı devam etmiş ve ilk defa kentsel nüfus miktarı kırsal nüfusu 2007 yılında geçmiştir (Grafik 2.16). 2008-2013 yılları arasında kırsal nüfus az bir farkla tekrar öne geçse de 2014 yılından itibaren kentsel nüfus kırsal nüfusu geçmiş ve aradaki farkı arttırmıştır. 2007-2022 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı da bazı dönemler artmış bazı dönemler azalmışsa da yaşanan bu değişimler büyük çaplı olmamıştır (Grafik 2.17).

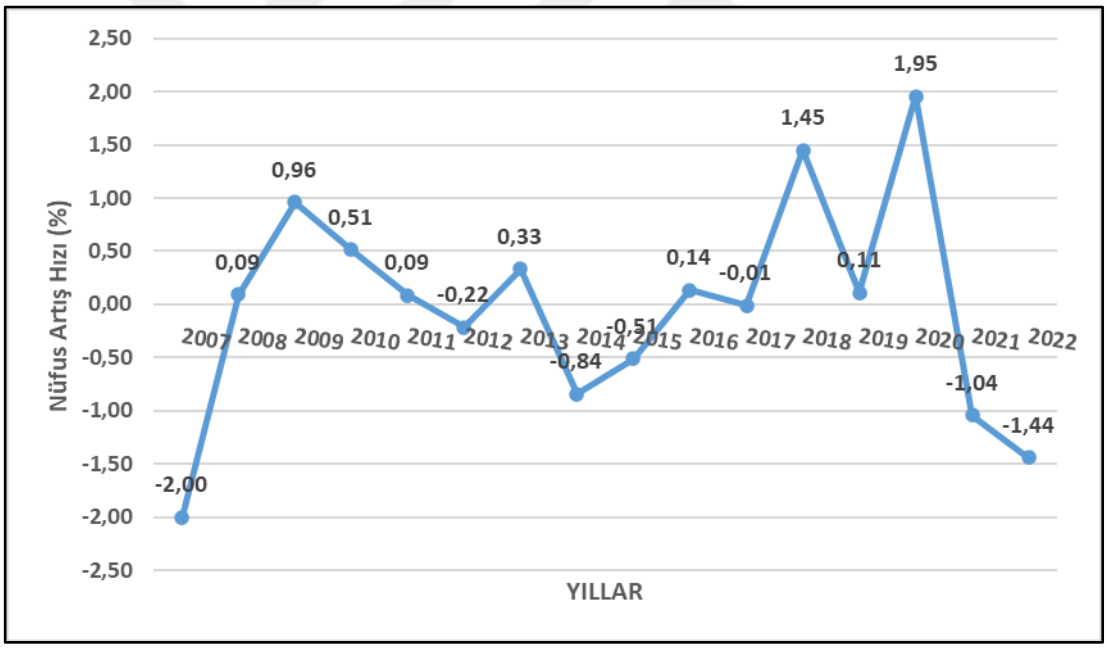
Tablo 2.28: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022).

YILLAR	*Kent Nüfusu*				*Kırsal Nüfus*				*Toplam*			*Nüfus Artış Hızı (%)*	*İl Geneli Toplam*	*İl İçindeki Oranı (%)*
	Erkek	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*			
2007	9.089	8.806	17.895	54,32	7.413	7.637	15.050	45,68	16.502	16.443	32.945	-2,00	251.552	13,10
2008	8.070	7.880	15.950	48,37	8.419	8.606	17.025	51,63	16.489	16.486	32.975	0,09	256.091	12,88
2009	8.002	7.751	15.753	47,31	8.658	8.883	17.541	52,69	16.660	16.634	33.294	0,96	255.745	13,02
2010	7.847	7.894	15.741	47,04	8.764	8.961	17.725	52,96	16.611	16.855	33.466	0,51	255.170	13,12
2011	7.997	8.083	16.080	48,01	8.605	8.811	17.416	51,99	16.602	16.894	33.496	0,09	262.263	12,77
2012	8.379	8.280	16.659	49,84	8.303	8.462	16.765	50,16	16.682	16.742	33.424	-0,22	262.507	12,73
2013	8.358	8.278	16.636	49,61	8.468	8.431	16.899	50,39	16.826	16.709	33.535	0,33	265.514	12,63
2014	8.630	8.652	17.282	51,97	7.988	7.986	15.974	48,03	16.618	16.638	33.256	-0,84	266.019	12,50
2015	8.742	8.808	17.550	53,04	7.862	7.676	15.538	46,96	16.604	16.484	33.088	-0,51	267.184	12,38
2016	8.755	8.879	17.634	53,22	7.929	7.570	15.499	46,78	16.684	16.449	33.133	0,14	269.560	12,29
2017	8.948	9.205	18.153	54,79	7.685	7.292	14.977	45,21	16.633	16.497	33.130	-0,01	273.354	12,12
2018	8.707	9.049	17.756	52,82	8.212	7.650	15.862	47,18	16.919	16.699	33.618	1,45	281.205	11,95
2019	9.270	9.779	19.049	56,60	7.617	6.989	14.606	43,40	16.887	16.768	33.655	0,11	279.812	12,03
2020	9.755	10.301	20.056	58,43	7.507	6.763	14.270	41,57	17.262	17.064	34.326	1,95	281.768	12,18
2021	9.771	10.446	20.217	59,51	7.280	6.476	13.756	40,49	17.051	16.922	33.973	-1,04	283.112	12,00
2022	9.858	10.552	20.410	61	6.970	6.111	13.081	39	16.828	16.663	33.491	-1,44	282.556	11,85

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.16: Solhan İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022).

Grafik 2.17: Solhan İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022).

2.2.4.3. Solhan İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı ADNKS'ye göre Solhan ilçesinin toplam nüfusu 33.491 olup bunun 16.828'i erkek, 16.663'ü de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %61'i

(20.410 kişi) kentsel alanlarda %39'u (13.081 kişi) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-1,44 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında Bingöl ilinin Merkez ilçeden sonra en kalabalık ilçesi olan Solhan'ın toplam nüfusu il genelinin %11,85'ini oluşturmaktadır.

2.2.4.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Solhan, ulaşım faaliyetlerine bağlı olarak büyümüş bir ilçedir. Tarihi Genç şehri günümüzde Solhan ilçesinin Murat Nehri kıyısında yer alan Kale köyündedir. Bu bölge şu anda baraj altında kalmış olsa da geçmişte nüfusu fazla olan yerler bu alanlardı. Günümüz Solhan şehri, Bingöl-Muş yolu üzerinde bulunduğu için nüfusu zamanla artarak önemli bir yer haline gelmiştir. Bu nedenle ilçe merkezine yakın köyler daha fazla nüfuslanmıştır. İlçe merkezinden uzak dağlık alanlardaki yerler seyrek nüfusludur (Harita 2.4).

Solhan ilçesinde; bir belde belediyesi, 4 mahalle ve 27 köy bulunmaktadır. İlçenin tek beldesi olan Arakonak, ilçenin kuzeydoğusunda Muş sınırına yakın bir yerdedir. 3 mahallesi bulunan Arakonak'ın toplam nüfusu 2.601'dir. Solhan ilçesinin en kalabalık mahallesi 10.701 nüfusuyla Yeni Mahalle'dir. Onu Yeşilova (3.826), Halime Pınar (3.262) ve Boğlan (2.621) mahalleleri takip etmektedir (Tablo 2.29).

Tablo 2.29: Solhan İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus
1	Yeni	10.701
2	Yeşilova	3.826
3	Halime Pınar	3.262
4	Boğlan	2.621
TOPLAM		20.410

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

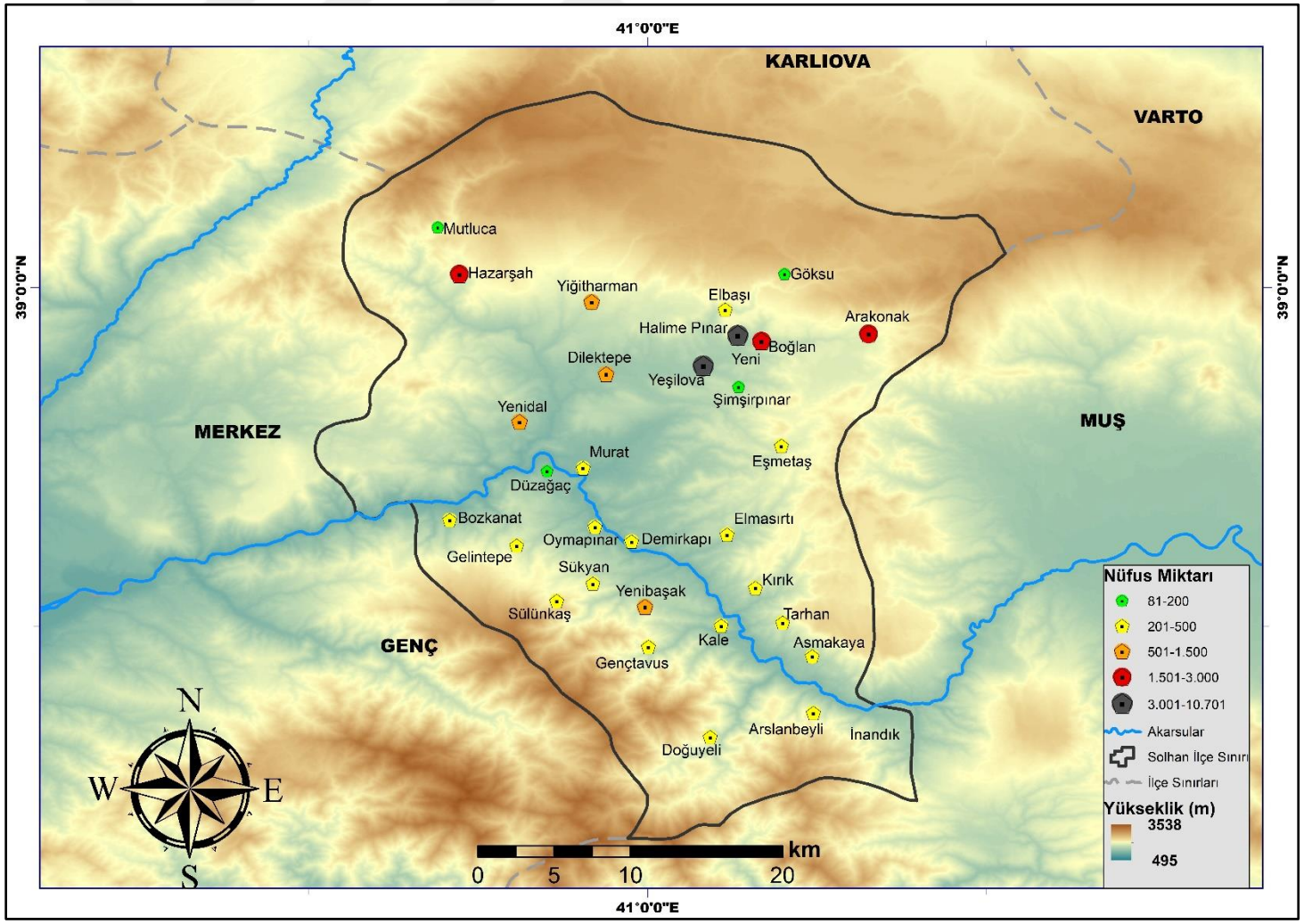
Solhan ilçesinde nüfusu 1.000'den fazla 2 köy bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1.503 nüfusuyla Hazarşah köyüdür. Çalışma sahasının simge mekanlarından yüzen adaların burada bulunması köyün önemini arttırmaktadır. 1.052 nüfusuyla Yiğitharman Solhan ilçesinin en kalabalık ikinci köyüdür. Solhan ilçesinin en düşük

nüfusa sahip köyleri sırasıyla; Düzağaç (151), Göksu (87), ve İnandık (81)'tır (Tablo 2.30).

Tablo 2.30: Solhan İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus	No	Mahalle	Nüfus
1	Hazarşah	1.503	15	Demirkapı	296
2	Yiğitharman	1.052	16	Arslanbeyli	248
3	Yenidal	975	17	Gelintepe	243
4	Yenibaşak	640	18	Doğuyeli	237
5	Dilektepe	516	19	Tarhan	233
6	Asmakaya	447	20	Sülünkaş	225
7	Elmasırtı	422	21	Sükyan	219
8	Murat	407	22	Elbaşı	213
9	Eşmetaş	386	23	Şimşirpınar	194
10	Kale	351	24	Mutluca	186
11	Bozkanat	316	25	Düzağaç	151
12	Kırık	314	26	Göksu	87
13	Oymapınar	312	27	İnandık	81
14	Gençtavus	308	**TOPLAM**		11.155

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Harita 2.4: Solhan İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

2.2.4.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

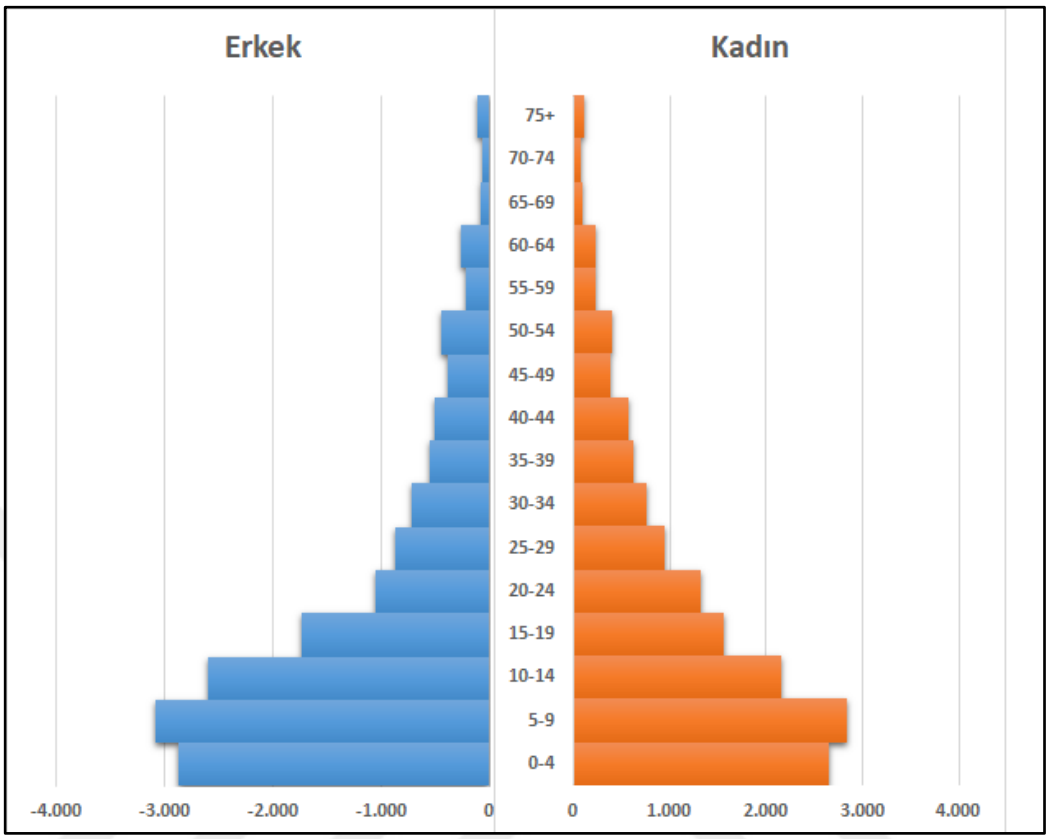
1985 yılında Solhan ilçesinin toplam nüfusunun yarısından fazlasını (%53,15) genç bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Aktif nüfus, toplam nüfusun %44,97'sini yaşlı bağımlı nüfus da %1,74'ünü oluşturmaktadır. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 39 kişi de nüfusun %0,13'ünü oluşturmaktadır (Tablo 2.31).

Tablo 2.31: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	2.875	2.648	5.523	**53,15**
5-9	3.093	2.841	5.934	
10-14	2.607	2.161	4.768	
Genç Bağımlı Nüfus	**8.575**	**7.650**	**16.225**	
15-19	1.735	1.557	3.292	**44,97**
20-24	1.046	1.327	2.373	
25-29	863	946	1.809	
30-34	714	758	1.472	
35-39	552	632	1.184	
40-44	499	566	1.065	
45-49	375	379	754	
50-54	440	394	834	
55-59	221	234	455	
60-64	259	231	490	
Aktif Nüfus	**6.704**	**7.024**	**13.728**	
65-69	81	92	173	**1,74**
70-74	64	79	143	
75+	111	105	216	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**256**	**276**	**532**	
Bilinmeyen	**21**	**18**	**39**	**0,13**
Toplam	**15.556**	**14.968**	**30.524**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Solhan İlçesinin 1985 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.13) doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Piramidin şekli gelişmemiş yerlerin piramidine benzemektedir.

Şekil 2.13: Solhan İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi.

2000 yılına gelindiğinde Genç ilçesinin toplam nüfusu 1985 yılına göre 1.645 kişi artmasına rağmen genç bağımlı nüfus oranı %43,41'e gerilemiştir. Buna karşın aktif nüfus %53,18'e, yaşlı bağımlı nüfus oranı da %3,39'a ulaşmıştır. 4 kişinin (%0,01) de hangi yaş grubunda olduğu bilinmemektedir (Tablo 2.32).

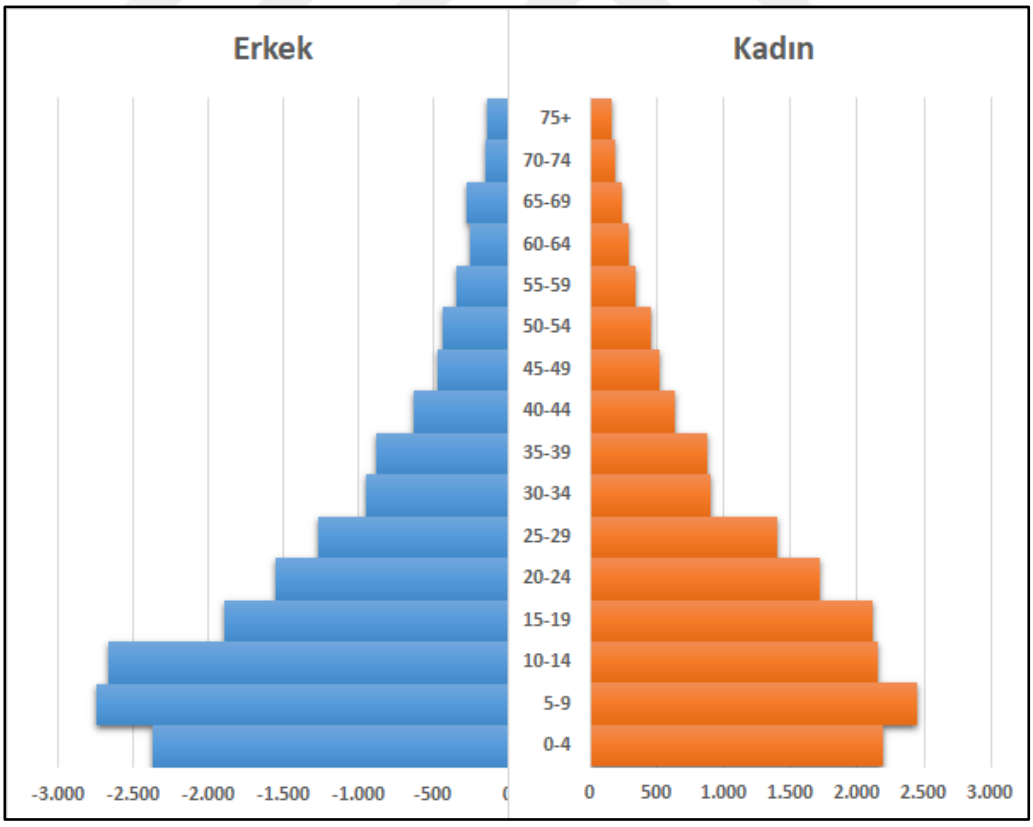
Tablo 2.32: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	2.378	2.189	4.567	**43,41**
5-9	2.754	2.449	5.203	
10-14	2.666	2.153	4.819	
Genç Bağımlı Nüfus	**7.798**	**6.791**	**14.589**	
15-19	1.888	2.113	4.001	**53,18**
20-24	1.546	1.723	3.269	
25-29	1.263	1.403	2.666	
30-34	943	902	1.845	
35-39	876	882	1.758	
40-44	629	636	1.265	

45-49	466	513	979	
50-54	429	454	883	
55-59	337	334	671	
60-64	251	284	535	
Aktif Nüfus	**8.628**	**9.244**	**17.872**	
65-69	277	236	513	**3,39**
70-74	152	185	337	
75+	133	156	289	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**562**	**577**	**1.139**	
Bilinmeyen	**3**	**1**	**4**	**0,01**
Toplam	**16.991**	**16.613**	**33.604**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Solhan ilçesinin 2000 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.14) doğum oranlarının yüksek olduğunu ancak düşmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Aktif nüfusun yeterli görülmesi ilçedeki iş gücünün de yeterli olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca yaşlı bağımlı nüfusun da artmaya başladığı piramitten net olarak anlaşılmaktadır.

Şekil 2.14: Solhan İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi.

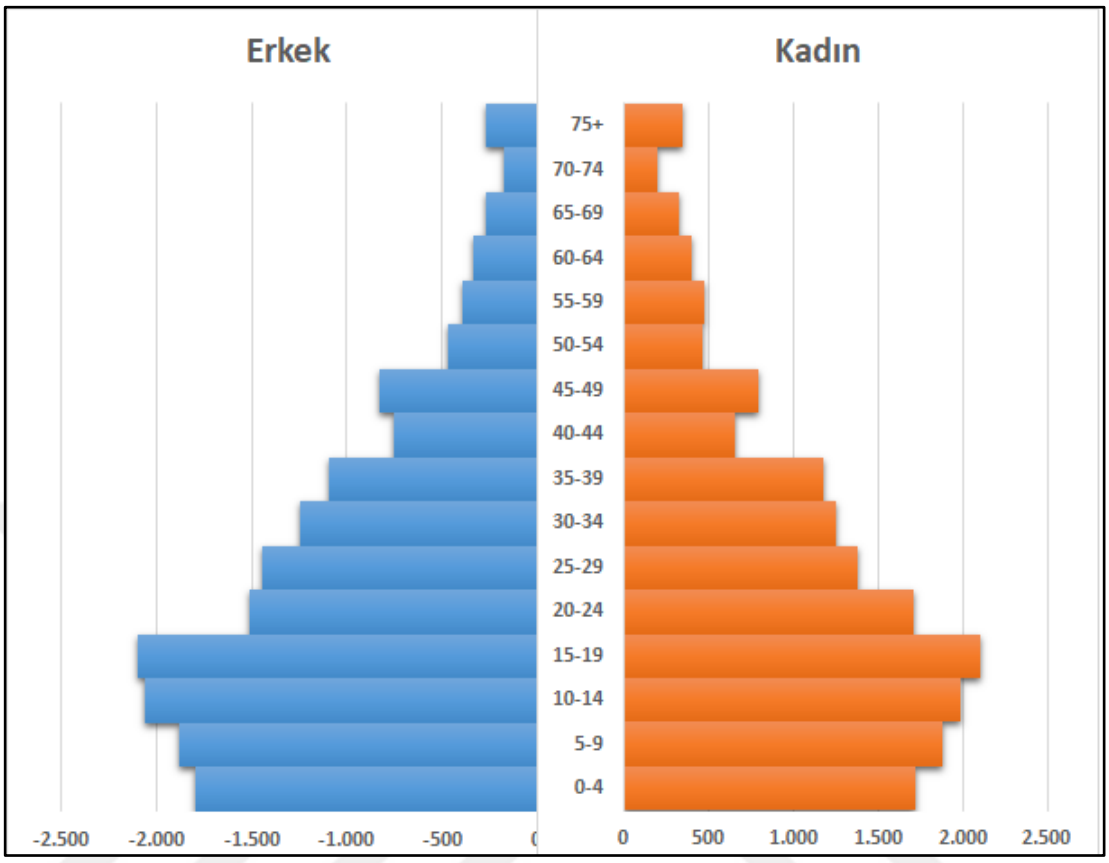
2010 yılına gelindiğinde Solhan ilçesinin toplam nüfusu 10 sene önceye göre 138 kişi azalarak 33.466'ya ulaşmıştır. Bu dönemde de genç bağımlı nüfus oranındaki düşüş, aktif ve yaşlı bağımlı nüfus oranlarındaki yükseliş eğilimi devam etmiştir. 2010 yılında genç bağımlı nüfus oranı %33,84, aktif nüfus oranı %61,47 ve yaşlı bağımlı nüfus oranı da %4.69 olmuştur (Tablo 2.33).

Tablo 2.33: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	1.801	1.720	3.521	**33,84**
5-9	1.879	1.878	3.757	
10-14	2.062	1.985	4.047	
Genç Bağımlı Nüfus	**5.742**	**5.583**	**11.325**	
15-19	2.099	2.104	4.203	**61,47**
20-24	1.516	1.709	3.225	
25-29	1.449	1.379	2.828	
30-34	1.242	1.252	2.494	
35-39	1.089	1.178	2.267	
40-44	755	658	1.413	
45-49	828	790	1.618	
50-54	466	467	933	
55-59	386	475	861	
60-64	334	396	730	
Aktif Nüfus	**10.164**	**10.408**	**20.572**	
65-69	265	325	590	**4,69**
70-74	169	195	494	
75+	271	344	466	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**705**	**864**	**1.569**	
Toplam	**16.611**	**16.855**	**33.466**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Solhan ilçesinin 2010 yılı nüfus piramidine (Şekil 2.15) bakıldığında, doğum oranlarının düşmeye ve yaşlı nüfus oranının artmaya devam ettiği rahatlıkla görülmektedir.

Şekil 2.15: Solhan İlçesinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi.

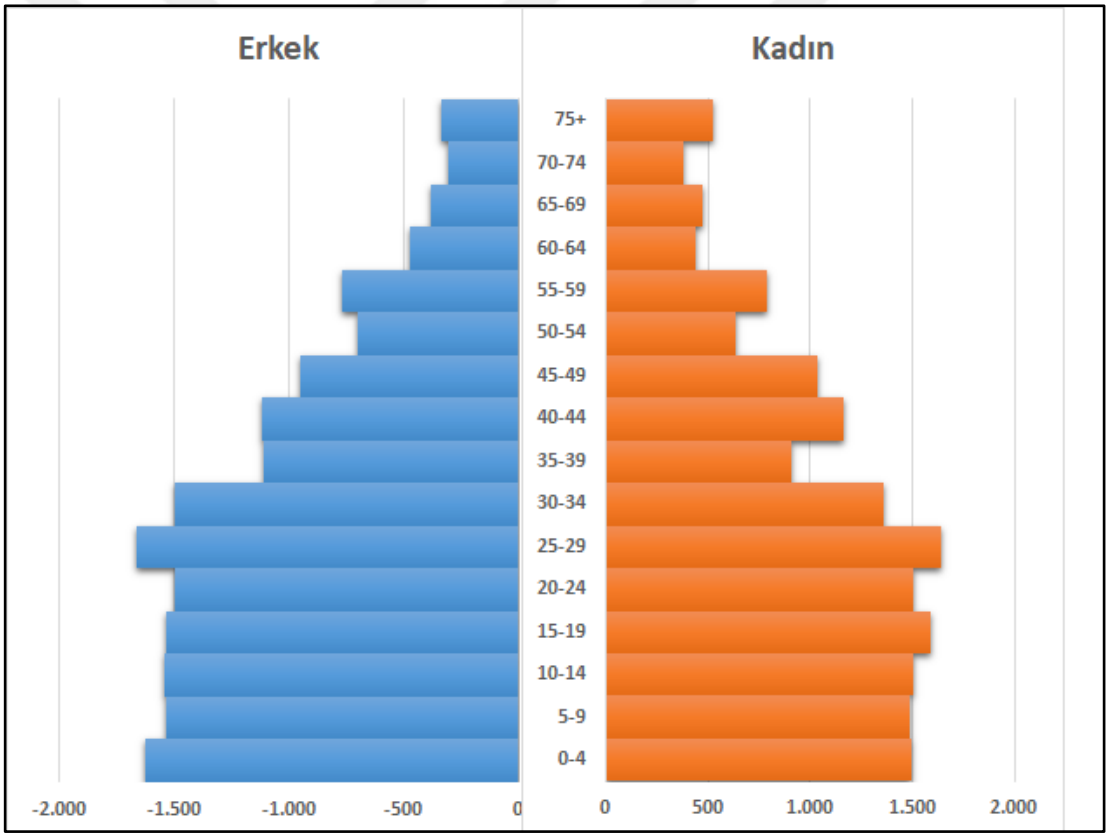
2022 yılına gelindiğinde Solhan ilçesinin toplam nüfusu 33.491 olmuştur. Bu nüfusun %26,36'sını genç bağımlı nüfus, %66,28'ini aktif nüfus ve %7,36'sını da yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır (Tablo 2.34). Görüldüğü üzere 1985'ten 2022'ye kadar geçen 37 yıllık sürede genç bağımlı nüfus oranları sürekli olarak azalmış buna karşın aktif nüfus ve yaşlı bağımlı nüfus oranlarıysa sürekli artmıştır.

Tablo 2.34: Solhan İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	1.502	1.413	2.915	**26,36**
5-9	1.536	1.477	3.013	
10-14	1.459	1.441	2.900	
Genç Bağımlı Nüfus	**4.497**	**4.331**	**8.828**	
15-19	1.547	1.530	3.077	**66,28**
20-24	1.453	1.327	2.780	
25-29	1.598	1.634	3.232	
30-34	1.415	1.373	2.788	

35-39	1.118	925	2.043	
40-44	1.169	1.161	2.330	
45-49	898	984	1.882	
50-54	788	758	1.546	
55-59	761	718	1.479	
60-64	530	510	1.040	
Aktif Nüfus	**11.277**	**10.920**	**22.197**	
65-69	401	475	876	**7,36**
70-74	303	396	699	
75+	350	541	891	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**1.054**	**1.412**	**2.466**	
Toplam	**16.828**	**16.663**	**33.491**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.16: Solhan İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

Solhan ilçesinin 2022 yılı nüfus piramidine bakıldığında (Şekil 2.16) doğum oranlarının oldukça düştüğü ve bu düşüşün devam edeceği görülmektedir. Halihazırda aktif nüfusun fazla olması iş gücü potansiyelini arttırmaktadır. Ancak doğum oranlarının bu şekilde devam etmesi sonraki yıllarda nüfusun yaşlanmasına yol açacaktır. Nitekim 1985'ten 2022 yılına değin geçen 37 yıllık zaman dilimi

içerisinde yaşlı bağımlı nüfus oranının sürekli artması bu tahminleri destekler niteliktedir. Nüfusun yaşlanmaması için doğum oranlarını arttırmaya yönelik tedbirler alınmalıdır.

2.2.5. Karlıova İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Karlıova, günümüzde Bingöl ilinin en kalabalık 3. ilçesidir. Nüfus ve kültürel yapısı Solhan ve Genç ilçelerine benzememektedir.

2.2.5.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar

1935-2000 yılları arasında Karlıova ilçesinin toplam nüfusu 27.076 kişi artmıştır. 1935'te 5.345 olan nüfus 2000 yılında 32.421'e yükselmiştir. 1990-2000 arası hariç toplam nüfus her dönem bir önceki döneme göre artmıştır (Tablo 2.35).

1935'te Karlıova ilçesinin toplam nüfusu 5.345 olup bunun 2.685'i erkeklerden, 2.660'ı da kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %93,70'i (5.008 kişi) kırsal alanlarda, %6,30'u (337 kişi) kentsel alanlarda yaşamaktadır. Bu dönemde Karlıova ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %8,13'ünü oluşturmaktadır.

1935-2000 arasında kırsal nüfus daima kentsel nüfustan daha fazla olmuştur (Grafik 2.18). Nüfus artış hızı da 2000 yılı hariç her zaman pozitif değerde olmuş ancak bazı dönemler azalıp bazı dönemler artmıştır (Grafik 2.19).

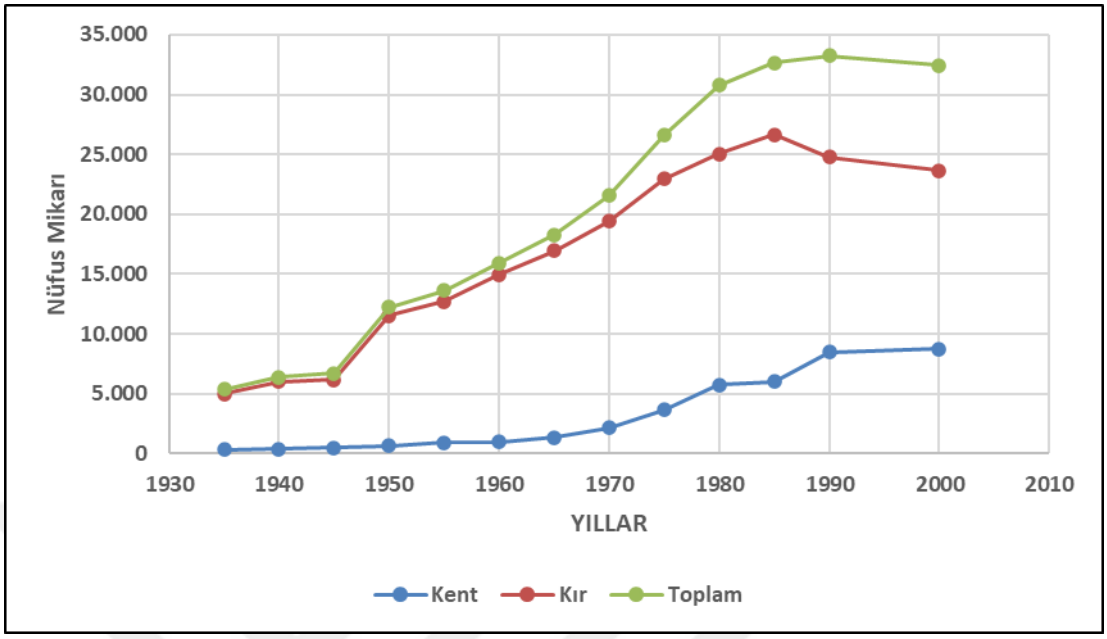
Karlıova'da nüfus artış hızının en fazla olduğu yıl 1950'dir. Bu dönemde toplam nüfus bir önceki döneme göre %45,29 artarak 12.217'ye ulaşmıştır. Bu nüfusun 657'si (%5,38) kentsel nüfusu, 11.560'ı (%94,62) da kırsal nüfusu oluşturmaktadır. 1950'de Karlıova'nın toplam nüfusu il genelinin %12,55'ini oluşturmaktadır.

1975 yılında Karlıova'nın toplam nüfusu 26.589'a ulaşmıştır. Bunun 3.631'i (%13,66) kentsel nüfusu, 22.958'i (%86,34) de kırsal nüfusu oluşturmaktadır. Bir önceki sayım yılına göre oluşan nüfus artış hızı %18,86'dır. 1975'te Karlıova'nın toplam nüfusu il genelinin %12,61'ine denk gelmektedir.

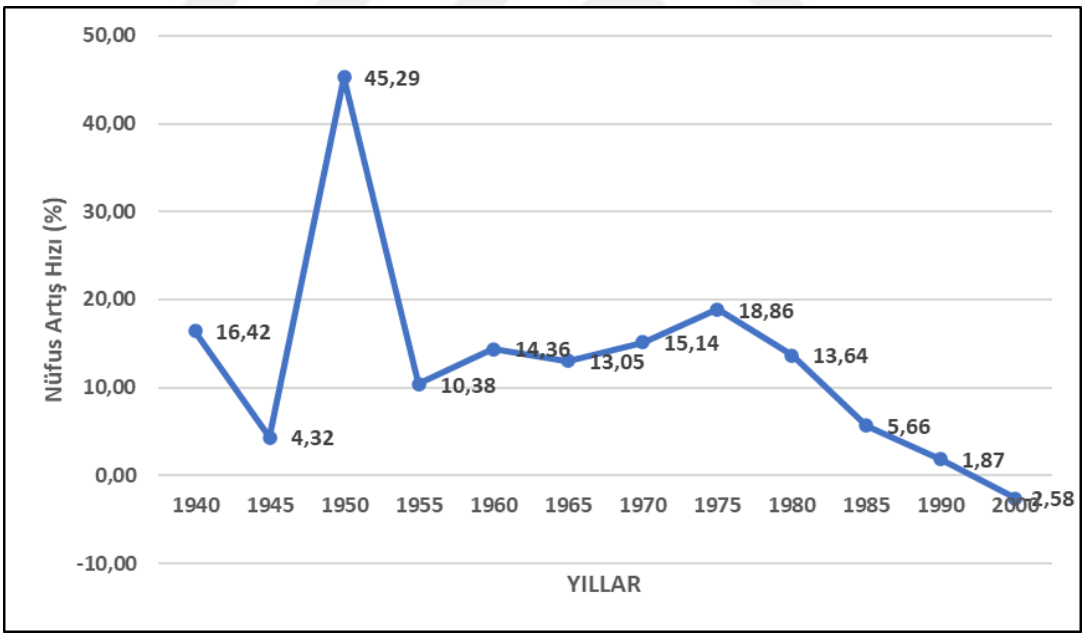
Tablo 2.35: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000)

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
1935	204	133	337	6,30	2.481	2.527	5.008	93,70	2.685	2.660	5.345	-	65.772	8,13
1940	233	168	401	6,27	2.991	3.003	5.994	93,73	3.324	3.171	6.395	16,42	70.184	9,11
1945	258	250	508	7,60	3.048	3.128	6.176	92,40	3.306	3.378	6.684	4,32	75.510	8,85
1950	-	-	657	5,38	-	-	11.560	94,62	-	-	12.217	45,29	97.328	12,55
1955	552	372	924	6,78	6.388	6.320	12.708	93,22	6.940	6.692	13.632	10,38	113.341	12,03
1960	497	453	950	5,97	7.486	7.482	14.968	94,03	7.983	7.935	15.918	14,36	131.364	12,12
1965	710	640	1.350	7,37	8.536	8.421	16.957	92,63	9.246	9.061	18.307	13,05	150.521	12,16
1970	1.168	999	2.167	10,04	9.501	9.905	19.406	89,96	10.669	10.904	21.573	15,14	177.951	12,12
1975	2.024	1.607	3.631	13,66	11.733	11.225	22.958	86,34	13.757	12.832	26.589	18,86	210.804	12,61
1980	3.127	2.600	5.727	18,60	12.694	12.368	25.062	81,40	15.821	14.968	30.789	13,64	228.702	13,46
1985	3.142	2.856	5.998	18,38	13.190	13.448	26.638	81,62	16.332	16.304	32.636	5,66	241.548	13,51
1990	4.584	3.920	8.504	25,57	11.943	12.810	24.753	74,43	16.527	16.730	33.257	1,87	250.966	13,25
2000	5.132	3.629	8.761	27,02	11.568	12.092	23.660	72,98	16.700	15.721	32.421	-2,58	253.739	12,78

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.18: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000).

Grafik 2.19: Karlıova İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935- 2000).

2000 yılına gelindiğinde Karlıova ilçesinin toplam nüfusu ilk defa bir önceki sayıma göre azalarak 32.421'e ulaşmıştır. Bu nüfusun 8.761'i (%27,02) kentsel alanlarda, 23.660'ı (%72,98) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Nüfus artış hızı ilk defa sıfırın altına düşerek %-2,58 olmuştur. 2000 yılında Bingöl il nüfusunun %12,78'ini Karlıova oluşturmaktadır.

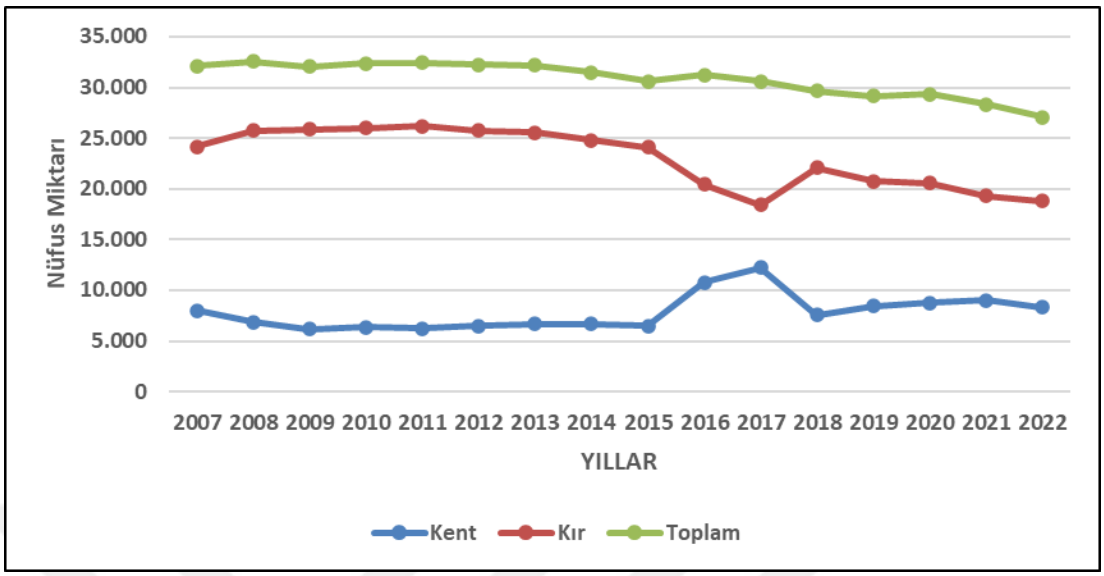
2.2.5.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar

2007 yılına gelindiğinde Karlıova ilçesinin toplam nüfusu 7 yıl öncesine göre 274 kişi azalarak 32.147 olmuştur. Bu tarihten günümüze kadar geçen sürede toplam nüfus miktarında büyük değişimler yaşanmadığı Tablo 2.36'dan anlaşılmaktadır. Bu süreçte kentsel nüfus daima kırsal nüfustan az olmuştur (Grafik 2.20). Ayrıca yıllık nüfus artış hızı bazı yıllar artmış bazı yıllar da azalmıştır (Grafik 2.21).

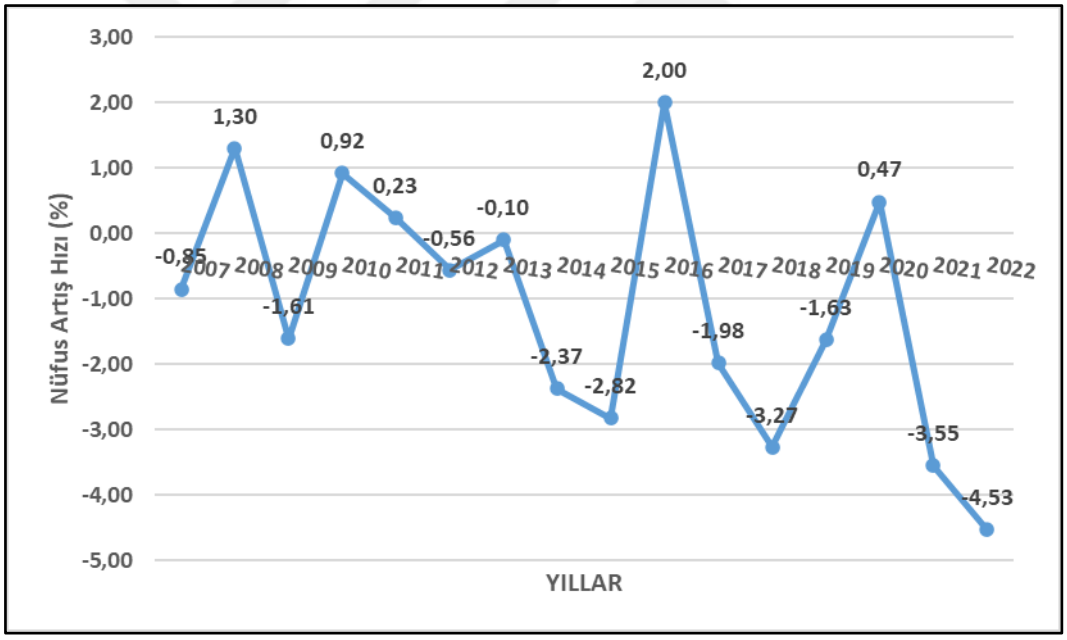
Tablo 2.36: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022).

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
2007	4.419	3.566	7.985	24,84	12.050	12.112	24.162	75,16	16.469	15.678	32.147	-0,85	251.552	12,78
2008	3.588	3.263	6.851	21,04	12.914	12.804	25.718	78,96	16.502	16.067	32.569	1,30	256.091	12,72
2009	3.103	3.099	6.202	19,35	12.791	13.059	25.850	80,65	15.894	16.158	32.052	-1,61	255.745	12,53
2010	3.261	3.119	6.380	19,72	12.945	13.025	25.970	80,28	16.206	16.144	32.350	0,92	255.170	12,68
2011	3.098	3.156	6.254	19,29	13.136	13.036	26.172	80,71	16.234	16.192	32.426	0,23	262.263	12,36
2012	3.323	3.192	6.515	20,21	12.789	12.940	25.729	79,79	16.112	16.132	32.244	-0,56	262.507	12,28
2013	3.401	3.275	6.676	20,73	12.765	12.771	25.536	79,27	16.166	16.046	32.212	-0,10	265.514	12,13
2014	3.384	3.288	6.672	21,20	12.403	12.392	24.795	78,80	15.787	15.680	31.467	-2,37	266.019	11,83
2015	3.301	3.189	6.490	21,21	12.077	12.036	24.113	78,79	15.378	15.225	30.603	-2,82	267.184	11,45
2016	5.493	5.284	10.777	34,51	10.193	10.256	20.449	65,49	15.686	15.540	31.226	2,00	269.560	11,58
2017	6.305	5.924	12.229	39,94	9.157	9.233	18.390	60,06	15.462	15.157	30.619	-1,98	273.354	11,20
2018	3.853	3.698	7.551	25,47	11.137	10.962	22.099	74,53	14.990	14.660	29.650	-3,27	281.205	10,54
2019	4.326	4.093	8.419	28,86	10.539	10.216	20.755	71,14	14.865	14.309	29.174	-1,63	279.812	10,43
2020	4.436	4.296	8.732	29,79	10.454	10.127	20.581	70,21	14.890	14.423	29.313	0,47	281.768	10,40
2021	4.638	4.378	9.016	31,85	9.738	9.555	19.293	68,15	14.376	13.933	28.309	-3,55	283.112	10,00
2022	4.242	4.062	8.304	30,66	9.546	9.233	18.779	69,34	13.788	13.295	27.083	-4,53	282.556	9,59

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.20: Karlıova İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022).

Grafik 2.21: Karlıova İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022).

2.2.5.3. Karlıova İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı ADNKS'ye göre Karlıova ilçesinin toplam nüfusu 27.083 olup bunun 13.788'i erkek, 13.295'i de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun

%30,66'sı (8.304kişi) kentsel alanlarda %69,34'ü (18.779 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-4,53 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında Bingöl ilinin en kalabalık 4. ilçesi olan Karlıova'nın toplam nüfusu il genelinin %9,59'unu oluşturmaktadır.

2.2.5.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Karlıova, çalışma alanındaki yükseltisi en fazla ve sıcaklık ortalamaları en düşük olan ilçedir. Karlıova ilçesinin en alçak yeri 1350 m, en yüksek yeri de 2932 m'dir. İlçe genelinde nüfusun genel dağılımına bakıldığında yükselti ve engebeliğin etkili olduğu görülmektedir. Yerleşim yerleri akarsu boylarındaki düzlük alanlara kurulmuştur (Harita 2.5).

Karlıova ilçesinde 6 mahalle ve 47 köy bulunmaktadır. İlçenin en fazla nüfusa sahip mahallesi Turgut Özal'ın toplam nüfusu 3.034'tür. Onu sırasıyla; Kanıreş (1.331), Kale (1.037), Kanitaht (1.009) Seyran Tepe (1.000) ve Yeşilyurt (890) mahalleleri takip etmektedir (Tablo 2.37).

Tablo 2.37: Karlıova İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022)

No	Mahalle	Nüfus
1	Turgut Özal	3.037
2	Kanıreş	1.331
3	Kale	1.037
4	Kanitaht	1.009
5	Seyran Tepe	1.000
6	Yeşilyurt	890
TOPLAM		8.304

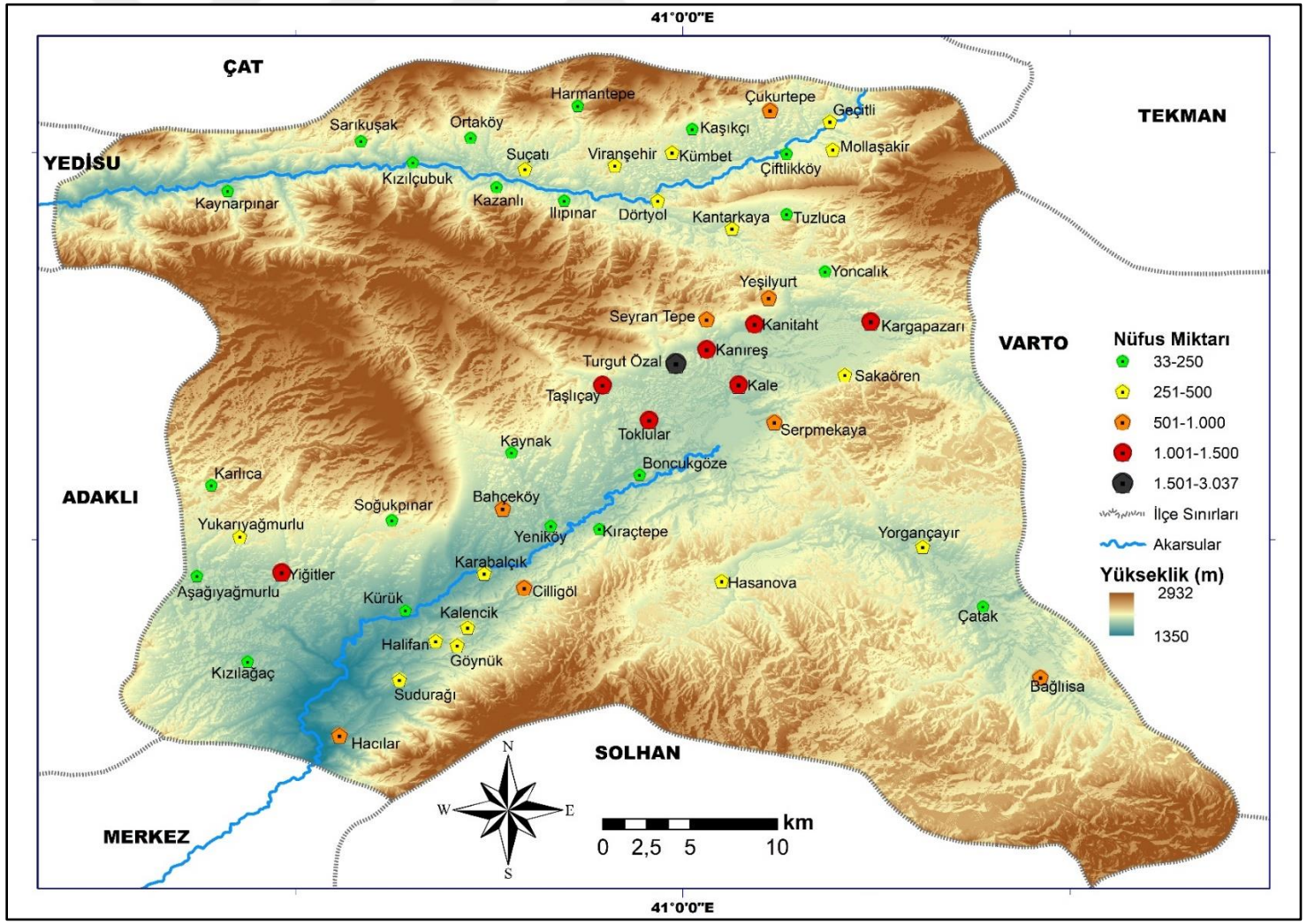
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Karlıova ilçesine bağlı 47 köyden 4'ünün nüfusu 1.000'in üzerindedir. Bunlar sırasıyla; Taşlıçay (1.451), Kargapazarı (1.354), Yiğitler (1.271) ve Toklular (1.214) köyleridir. Nüfusu en düşük üç köy de sırasıyla; Soğukpınar (78), Çiftlikköy (65) ve Kazanlı (33)'dır (Tablo 2.38).

Tablo 2.38: Karlıova İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Köy	Nüfus	No	Köy	Nüfus
1	Taşlıçay	1.451	25	Dörtyol	300
2	Kargapazarı	1.354	26	Viranşehir	255
3	Yiğitler	1.271	27	Karlıca	239
4	Toklular	1.214	28	Çatak	234
5	Bağlıisa	984	29	Kızılçubuk	229
6	Hacılar	955	30	Boncukgöze	224
7	Bahçeköy	706	31	Kürük	217
8	Serpmekaya	643	32	Ilıpınar	197
9	Cilligöl	629	33	Kızılağaç	188
10	Çukurtepe	540	34	Kaynak	187
11	Mollaşakir	423	35	Kaynarpınar	172
12	Kalencik	420	36	Aşağıyağmurlu	170
13	Kantarkaya	418	37	Tuzluca	160
14	Hasanova	407	38	Yeniköy	151
15	Kümbet	403	39	Yoncalık	149
16	Göynük	393	40	Kaşıkçı	140
17	Halifan	378	41	Sarıkuşak	136
18	Sakaören	375	42	Ortaköy	130
19	Geçitli	346	43	Kıraçtepe	127
20	Suçatı	336	44	Harmantepe	86
21	Yukarıyağmurlu	334	45	Soğukpınar	78
22	Sudurağı	322	46	Çiftlikköy	65
23	Karabalçık	306	47	Kazanlı	33
24	Yorgançayır	304	TOPLAM		18.779

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Harita 2.5: Karlıova İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

2.2.5.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

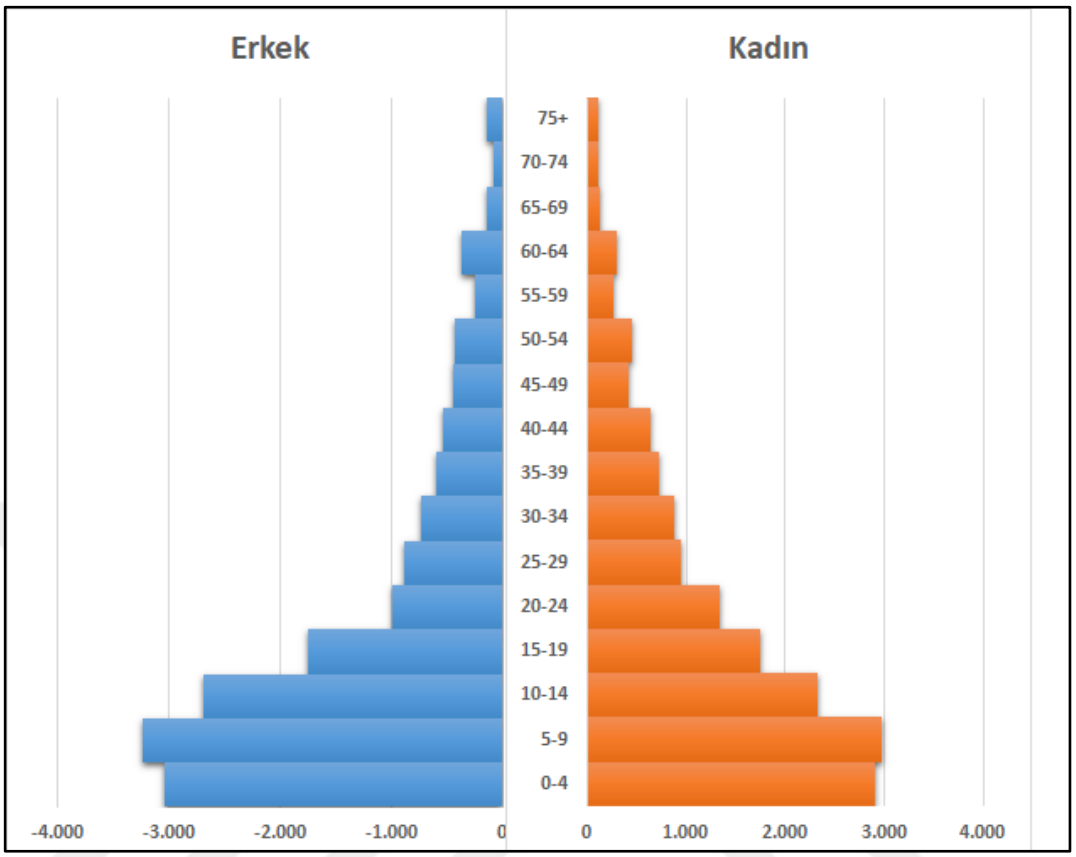
Karlıova ilçesinin 1985'te toplam nüfusu 32.636 olup bunun %52,63'ünü genç bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Aktif nüfus, toplam nüfusun %44,96'sını, yaşlı bağımlı nüfus da %2,10'unu oluşturmaktadır. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 101 kişi de nüfusun %0,31'ine denk gelmektedir (Tablo 2.39).

Tablo 2.39: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	3.044	2.901	5.945	**52,63**
5-9	3.240	2.977	6.217	
10-14	2.695	2.320	5.015	
Genç Bağımlı Nüfus	**8.979**	**8.198**	**17.177**	
15-19	1.743	1.745	3.488	**44,96**
20-24	994	1.339	2.333	
25-29	877	952	1.829	
30-34	737	878	1.615	
35-39	588	724	1.312	
40-44	529	640	1.169	
45-49	435	426	861	
50-54	431	452	883	
55-59	238	268	506	
60-64	373	305	678	
Aktif Nüfus	**6.945**	**7.729**	**14.674**	
65-69	130	125	255	**2,10**
70-74	80	107	187	
75+	133	109	242	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**343**	**341**	**684**	
Bilinmeyen	**65**	**36**	**101**	**0,31**
Toplam	**16.332**	**16.304**	**32.636**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Karlıova'nın 1985 yılı nüfus piramidine (Şekil 2.17) bakıldığında, doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu tarz piramide sahip olan yerlerin ortak özelliği gelişmişlik seviyelerinin düşük olmasıdır.

Şekil 2.17: Karlıova İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi.

2000 yılına gelindiğinde genç bağımlı nüfus oranının azaldığı buna karşın yaşlı bağımlı ve aktif nüfusun arttığı görülmektedir. 2000 yılında toplam nüfusun 32.421 olduğu Karlıova'da, nüfusun %43,41'ini genç bağımlı, %53,12'sini aktif ve %3,43'ünü yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 12 kişi de nüfusun %0,04'üne tekabül etmektedir (Tablo 2.40).

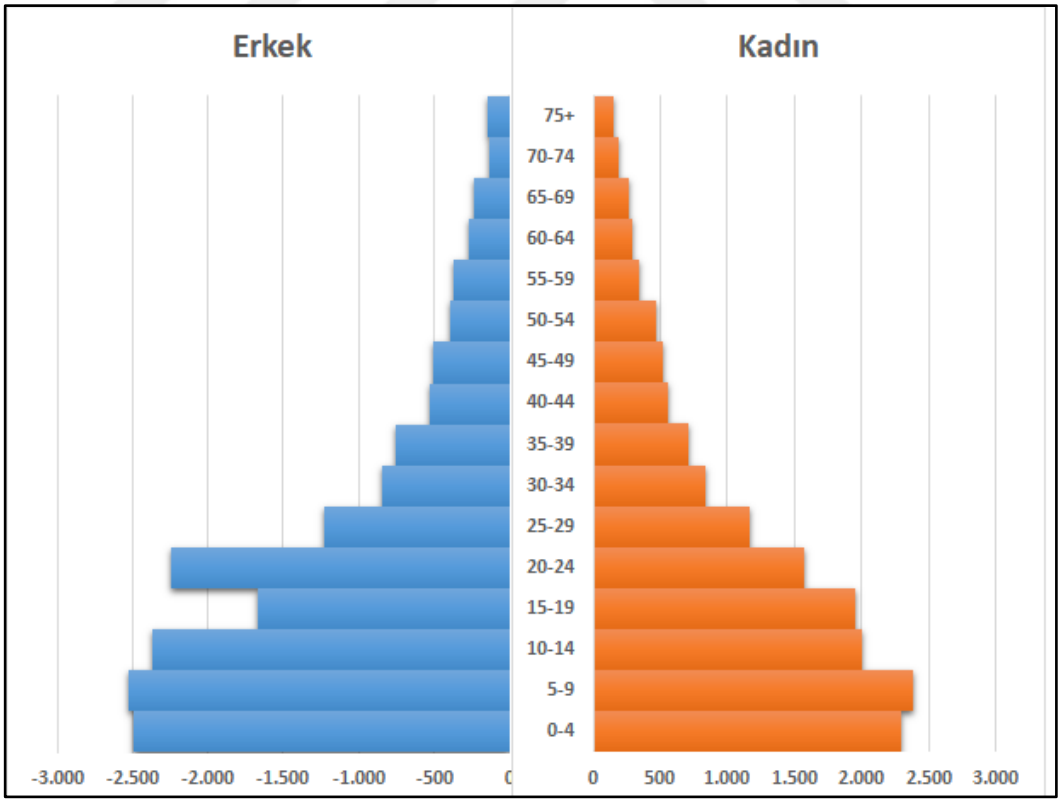
Tablo 2.40: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	2.491	2.299	4.790	**43,41**
5-9	2.525	2.382	4.907	
10-14	2.370	2.008	4.378	
Genç Bağımlı Nüfus	**7.386**	**6.689**	**14.075**	
15-19	1.668	1.951	3.619	**53,12**
20-24	2.251	1.576	3.827	
25-29	1.225	1.169	2.394	
30-34	842	832	1.674	

35-39	758	712	1.470	
40-44	533	556	1.089	
45-49	504	518	1.022	
50-54	391	463	854	
55-59	366	345	711	
60-64	267	295	562	
Aktif Nüfus	**8.805**	**8.417**	**17.222**	
65-69	233	270	503	**3,43**
70-74	127	184	311	
75+	142	156	298	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**502**	**610**	**1.112**	
Bilinmeyen	**7**	**5**	**12**	**0,04**
Toplam	**16.700**	**15.721**	**32.421**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

2000 yılına ait nüfus piramidine (Şekil 2.18) bakıldığında, doğum oranlarının düşmesine rağmen tabanının hala geniş olduğu görülmektedir. Piramidin orta kısmındaki aktif nüfusun arttığı görülmektedir.

Şekil 2.18: Karlıova İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi.

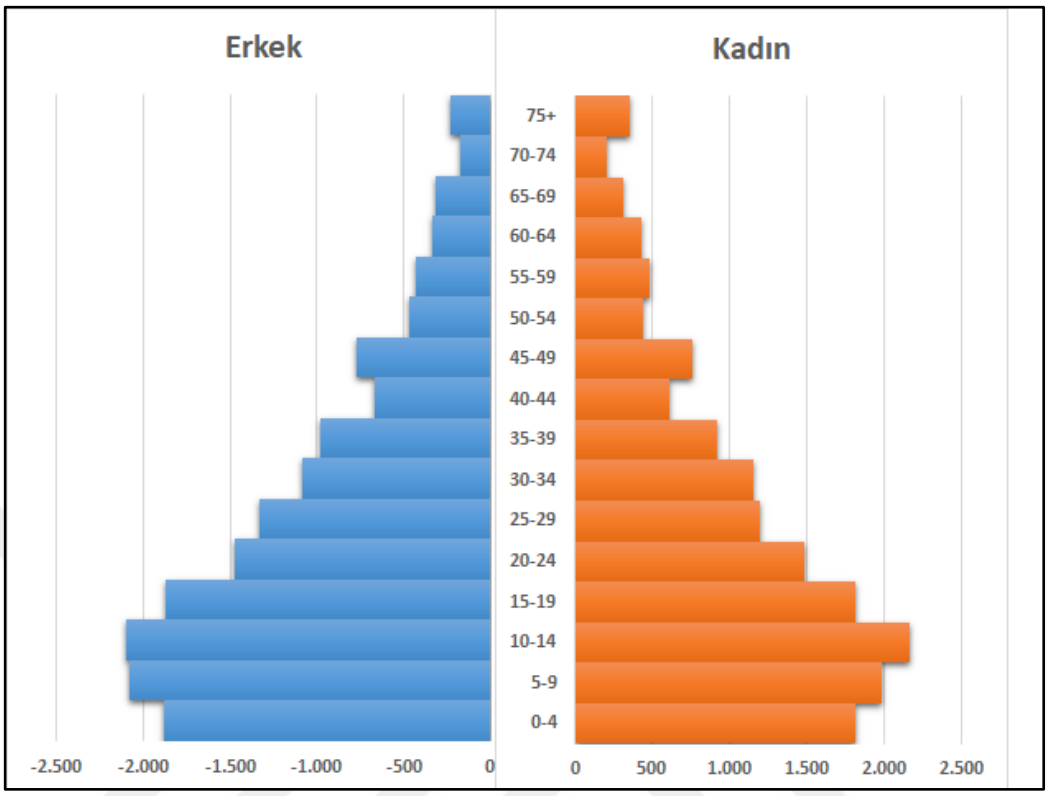
2010 yılında 10 sene önceye göre toplam nüfus miktarında yalnızca 71 kişi azalmıştır. Ancak nüfusun yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Genç bağımlı nüfus oranı %37,22'ye düşmüştür. Aktif nüfus oranı %57,85'e ve yaşlı bağımlı nüfus oranı %4,93'e yükselmiştir (Tablo 2.41).

Tablo 2.41: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2010).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	1.880	1.815	3.695	**37,22**
5-9	2.086	1.990	4.076	
10-14	2.104	2.165	4.269	
Genç Bağımlı Nüfus	**6.070**	**5.970**	**12.040**	
15-19	1.869	1.812	3.681	**57,85**
20-24	1.475	1.484	2.959	
25-29	1.330	1.200	2.530	
30-34	1.088	1.158	2.246	
35-39	982	924	1.906	
40-44	665	609	1.274	
45-49	771	763	1.534	
50-54	469	441	910	
55-59	432	482	914	
60-64	333	427	760	
Aktif Nüfus	**9.414**	**9.300**	**18.714**	
65-69	317	314	631	**4,93**
70-74	172	208	380	
75+	233	352	585	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**722**	**874**	**1.596**	
Toplam	**16.206**	**16.144**	**32.350**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Karlıova ilçesinin 2010 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.19) doğum oranlarının belirgin bir şekilde düştüğü ve ileriki yıllarda da düşmeye devam edeceği anlaşılmaktadır. Piramidin orta kısmının genişlemesi iş gücü potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca piramidin tavanının da son yıllarda göreceli olarak genişlediği gözlemlenmektedir.

Şekil 2.19: Karlıova İlçesinin 2010 Yılı Nüfus Piramidi.

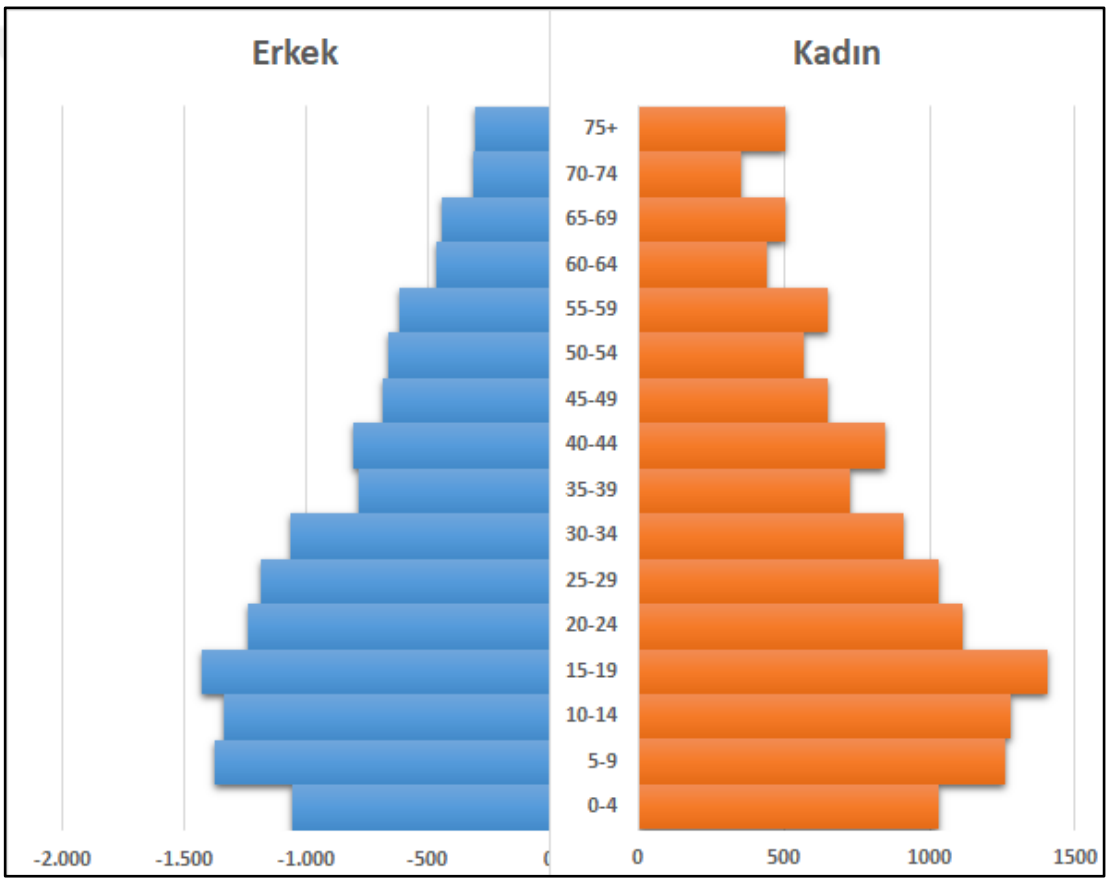
2022 yılında Karlıova ilçesinin toplam nüfusu 12 yıl öncesine göre 5.267 azalarak 27.083'e düşmüştür. Bu nüfusun 13.788'i erkeklerden, 13.295'i de kadınlardan oluşmaktadır. Genç bağımlı nüfus oranındaki azalma 2022 yılında da devam etmiş ve toplam nüfusun %27,14'ünü oluşturmuştur. Aktif nüfus oranı %63,88'e yaşlı bağımlı nüfus oranı da %8,98'e yükselmiştir (Tablo 2.42).

Tablo 2.42: Karlıova İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	1.059	1.032	2.091	**27,14**
5-9	1.379	1.257	2.636	
10-14	1.342	1.282	2.624	
Genç Bağımlı Nüfus	**3.780**	**3.571**	**7.351**	
15-19	1.433	1.409	2.842	**63,88**
20-24	1.242	1.117	2.359	
25-29	1.188	1.030	2.218	
30-34	1.068	911	1.979	
35-39	786	726	1.512	
40-44	806	846	1.652	

45-49	681	652	1.333	
50-54	661	571	1.232	
55-59	614	653	1.267	
60-64	466	440	906	
Aktif Nüfus	**8.945**	**8.355**	**17.300**	
65-69	444	506	950	**8,98**
70-74	312	356	668	
75+	307	507	814	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**1.063**	**1.369**	**2.432**	
Toplam	**13.788**	**13.295**	**27.083**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.20: Karlıova İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi

Karlıova'nın 2022 yılı nüfus piramidine bakıldığında (Şekil 2.20) doğum oranlarının hızla düştüğü buna karşın yaşlı nüfus oranının da arttığı görülmektedir. Karlıova gibi nüfusunun yarısından fazlasının (%69,34) kırsalda yaşadığı bir yerde iş gücüne duyulan ihtiyaç daha fazladır. Ancak doğum oranlarının düşmesi nüfusun ileriki yıllarda daha fazla yaşlanmasına yol açacaktır. Bu nedenle, ilçenin ekonomik

faaliyetlerini etkin biçimde sürdürebilmesi için doğum oranlarını arttırıcı önlemler alınması gerekmektedir.

2.2.6. Kiğı İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Çalışma sahasında geçmişe yönelik en çok eser barındıran ilçe Kiğı'dır. Bizans döneminde kalekent hüviyeti taşıyan Kiğı, Cumhuriyetin başlarında Erzincan'a bağlı bulunmaktaydı. Bu nedenle 1935 nüfus sayımında Kiğı Erzincan'a bağlıydı. 1936'da Bingöl'ün il olmasıyla Kiğı da Bingöl'e bağlanmıştır. Kiğı'ya bağlı bulunan Adaklı ve Yayladere 1987'de, Yedisu da 1990 yılında Kiğı'dan ayrılıp müstakil ilçe haline gelmiştir.

2.2.6.1. 1935-2000 Arası Genel Sonuçlar

Kiğı ilçesinin toplam nüfusu 1970'e kadar ilin en kalabalık ilçesi olmuştur. Bu dönemde Merkez ilçe dahi Kiğı'dan daha kalabalık değildir.

Kiğı, 1935'te Erzincan'a bağlıyken toplam nüfusu 33.297'dir. 65 yıl sonra bu sayı 6.780'e gerilemiştir (Tablo 2.43). Uzun bir süre Bingöl ilinin en kalabalık ilçesi olan Kiğı; Adaklı, Yedisu ve Yayladere ilçelerinin kendisinden ayrılmasından sonra nüfusunda bu denli kayıplar yaşamıştır.

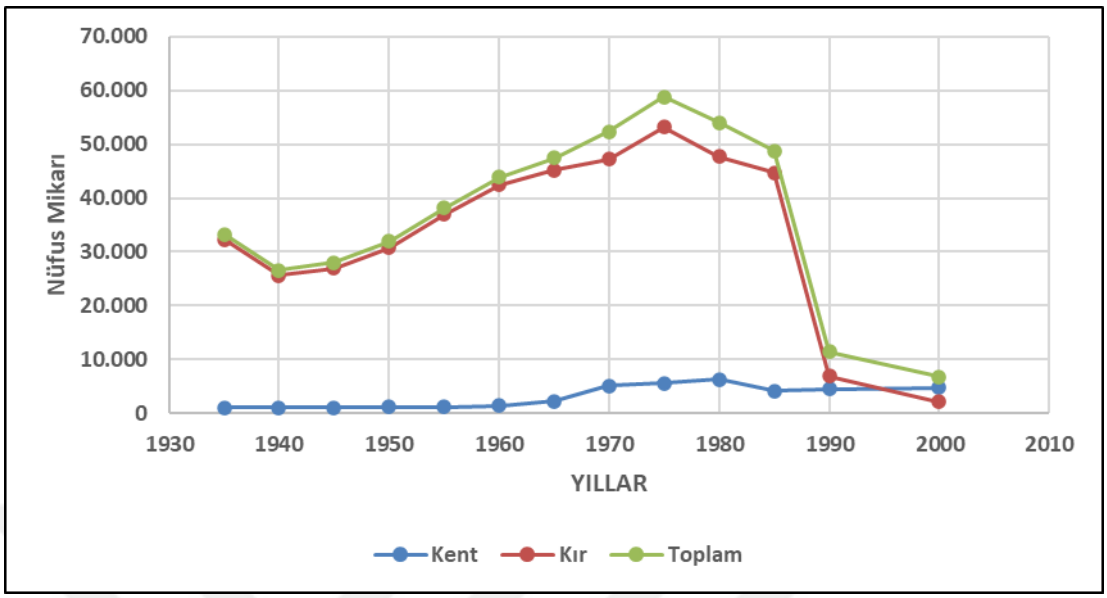
1935-2000 yılları arasında sadece 2000'de kentsel nüfus kırsal nüfustan fazla olmuştur. Diğer yıllarda kırsal nüfus büyük farkla öndedir (Grafik 2.22). Nüfus artış hızı da bazı dönemler artmış bazı dönemler azalmıştır ancak, 1990 yılındaki nüfus sayımından önce Adaklı, Yayladere ve Yedisu bucaklarının Kiğı'dan ayrılması nüfus artış hızında %-326,56 oranında ekstrem bir düşüşe neden olmuştur (Grafik 2.23).

Kiğı ilçesinin nüfus artış hızının en fazla olduğu yıl %16,29 ile 1955 yılıdır. Bu dönemde nüfus, bir önceki sayıma göre 6.215 kişi artarak 38.156'ya ulaşmıştır. Kiğı 1955'te Merkez ilçeden dahi kalabalık olmasına rağmen nüfusunun %96,83'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kentsel alanlarda yaşayanların oranıysa sadece %3,17'dir. Bu dönemde Kiğı ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %33,66'sını oluşturmaktadır.

Tablo 2.43: Kığı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1935-2000).

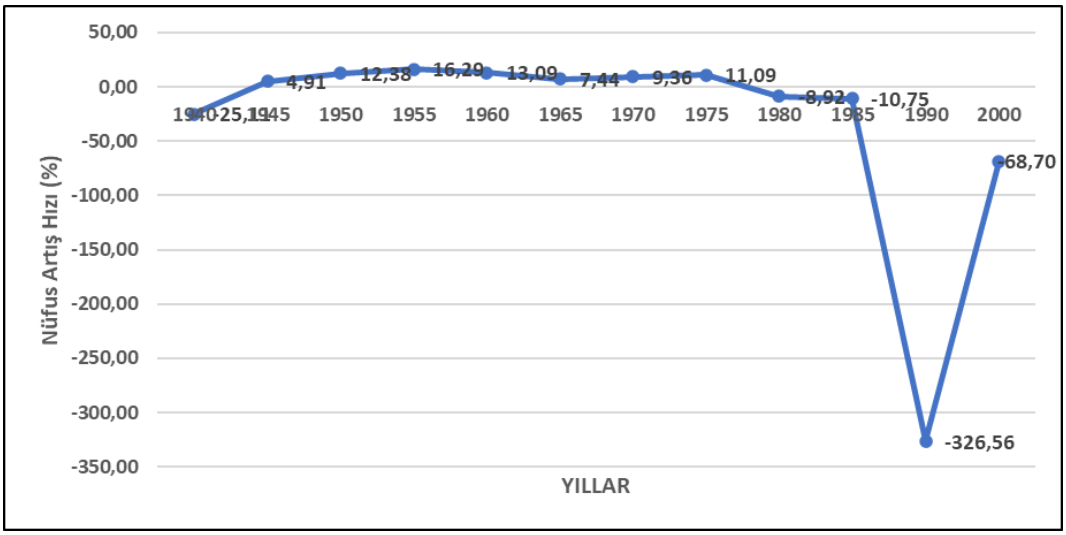
YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
1935	562	479	1.041	3,13	15.991	16.265	32.256	96,87	16.553	16.744	33.297	-	65.772	50,62
1940	581	456	987	3,71	12.605	13.023	25.628	96,29	13.136	13.479	26.615	-25,11	70.184	37,92
1945	535	537	1.072	3,83	13.213	13.703	26.916	96,17	13.748	14.240	27.988	4,91	75.510	37,07
1950	-	-	1.135	3,55	-	-	30.806	96,45	-	-	31.941	12,38	97.328	32,82
1955	626	583	1.209	3,17	18.318	18.629	36.947	96,83	18.944	19.212	38.156	16,29	113.341	33,66
1960	792	638	1.430	3,26	20.976	21.496	42.472	96,74	21.768	22.134	43.902	13,09	131.364	33,42
1965	1.335	907	2.242	4,73	22.558	22.631	45.189	95,27	23.893	23.538	47.431	7,44	150.521	31,51
1970	3.295	1.788	5.083	9,71	22.761	24.486	47.247	90,29	26.056	26.274	52.330	9,36	177.951	29,41
1975	3.780	1.818	5.598	9,51	26.673	26.584	53.257	90,49	30.453	28.402	58.855	11,09	210.804	27,92
1980	3.625	2.642	6.267	11,60	23.135	24.633	47.768	88,40	26.760	27.275	54.035	-8,92	228.702	23,63
1985	2.253	1.838	4.091	8,38	21.000	23.699	44.699	91,62	23.253	25.537	48.790	-10,75	241.548	20,20
1990	2.432	2.112	4.544	39,73	3.092	3.802	6.894	60,27	5.524	5.914	11.438	-326,56	250.966	4,56
2000	3.190	1.494	4.684	69,09	1.026	1.070	2.096	30,91	4.216	2.564	6.780	-68,70	253.739	2,67

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.22: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1935-2000).

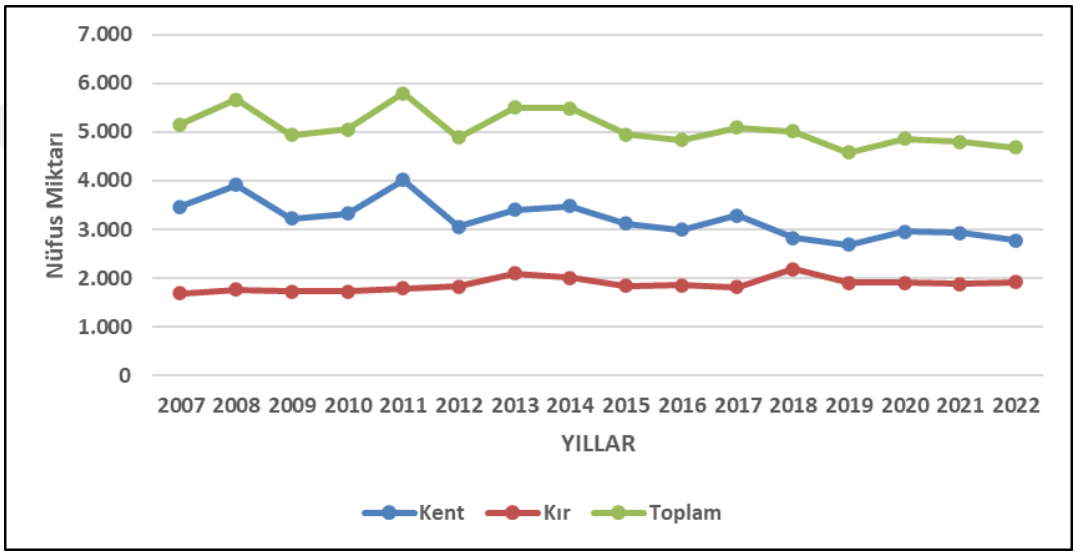
2000 yılına gelindiğinde Kiğı'nın toplam nüfusu 6.780'e düşmüştür. Bunun 4.684'ü (%69,09) kentsel alanlarda 2.096'sı (%30,91) kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki nüfus sayımına göre oluşan nüfus artış hızı %-68,70'tir. Nüfus artış hızının bu kadar düşmesinde ilçe dışına yapılan göçler etkili olmuştur. 2000'de Kiğı ilçesinin toplam nüfusu il genelinin %2,67'sine tekabül etmektedir.

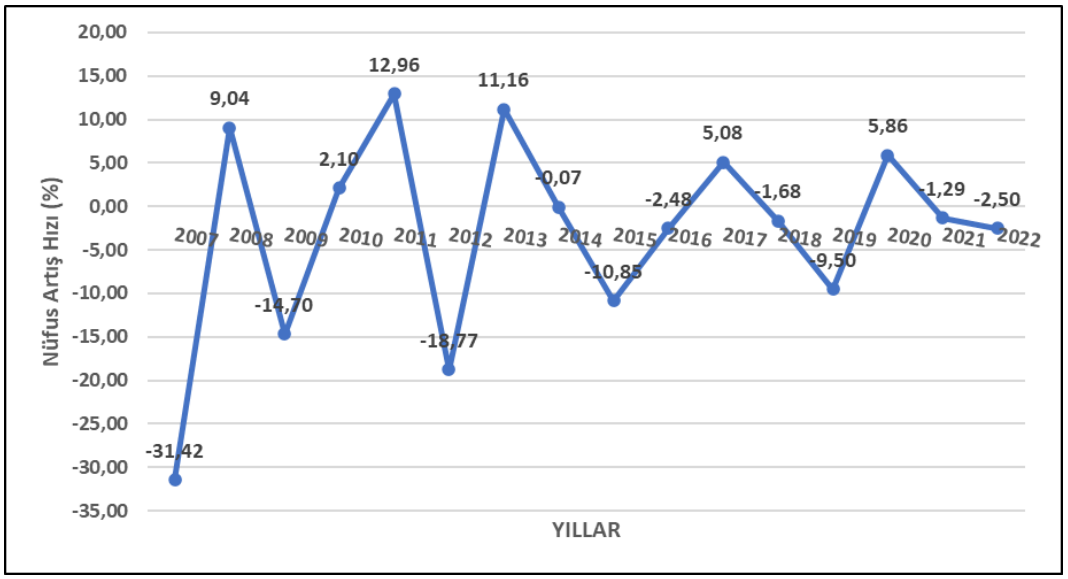
Grafik 2.23: Kiğı İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1935-2000).

2.2.6.2. 2007-2022 Arası Genel Sonuçlar

2000 yılında da Kiğı ilçesinin nüfusu düşmeye devam etmiş ve 5.159'a ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren toplam nüfus miktarında büyük değişiklikler yaşanmayacaktır (Tablo 2.44). Ancak 2022'ye kadar kentsel nüfus oranı kırsal nüfustan daima fazla olacaktır (Grafik 2.24). Yıllık nüfus artış hızı da bazı dönemler artıp bazı dönemler azalacaktır (Grafik 2.25).

Grafik 2.24: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (2007-2022).

Grafik 2.25: Kiğı İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (2007-2022).

Tablo 2.44: Kiğı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (2007-2022).

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
2007	2.190	1.280	3.470	67,26	827	862	1.689	32,74	3.017	2.142	5.159	-31,42	251.552	2,05
2008	2.631	1.282	3.913	68,99	876	883	1.759	31,01	3.507	2.165	5.672	9,04	256.091	2,21
2009	1.934	1.286	3.220	65,12	854	871	1.725	34,88	2.788	2.157	4.945	-14,70	255.745	1,93
2010	2.046	1.282	3.328	65,89	860	863	1.723	34,11	2.906	2.145	5.051	2,10	255.170	1,98
2011	2.733	1.288	4.021	69,29	890	892	1.782	30,71	3.623	2.180	5.803	12,96	262.263	2,21
2012	1.773	1.289	3.062	62,67	902	922	1.824	37,33	2.675	2.211	4.886	-18,77	262.507	1,86
2013	2.194	1.213	3.407	61,95	1.095	998	2.093	38,05	3.289	2.211	5.500	11,16	265.514	2,07
2014	2.284	1.201	3.485	63,41	1.046	965	2.011	36,59	3.330	2.166	5.496	-0,07	266.019	2,07
2015	1.962	1.155	3.117	62,87	940	901	1.841	37,13	2.902	2.056	4.958	-10,85	267.184	1,86
2016	1.885	1.106	2.991	61,82	947	900	1.847	38,18	2.832	2.006	4.838	-2,48	269.560	1,79
2017	2.131	1.155	3.286	64,47	951	860	1.811	35,53	3.082	2.015	5.097	5,08	273.354	1,86
2018	1.719	1.113	2.832	56,49	1.192	989	2.181	43,51	2.911	2.102	5.013	-1,68	281.205	1,78
2019	1.611	1.069	2.680	58,54	986	912	1.898	41,46	2.597	1.981	4.578	-9,50	279.812	1,64
2020	1.816	1.141	2.957	60,81	1.008	898	1.906	39,19	2.824	2.039	4.863	5,86	281.768	1,73
2021	1.766	1.160	2.926	60,95	980	895	1.875	39,05	2.746	2.055	4.801	-1,29	283.112	1,70
2022	1.633	1.140	2.773	59,20	1.034	877	1.911	40,80	2.667	2.017	4.684	-2,50	282.556	1,66

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

2.2.6.3. Kiğı İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı ADNKS'ye göre Kiğı ilçesinin toplam nüfusu 4.684 olup bunun 2.667'si erkek, 2.017'si de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %59,20'si (2.773 kişi) kentsel alanlarda %40,80'i (1.911 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-2,50 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında Bingöl ilinin en kalabalık 6. ilçesi olan Kiğı'nın toplam nüfusu il genelinin %1,66'sını oluşturmaktadır.

2.2.6.3.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Kiğı ilçesinin kuzey ve güney kesimleri dağlık ve engebeli olduğu içi yerleşmeye uygun değildir. Bu nedenle yerleşmeler ilçenin orta kesimlerinde ve Peri Çayı havzasının kenarlarında kurulmuştur (Harita 2.6).

Kiğı ilçesine bağlı 3 mahalle ve 25 köy bulunmaktadır. İlçenin en kalabalık mahallesi Yenişehir'dir. Yenişehir Mahallesi'nin toplam nüfusu 1.884'tür. Tarihi Kiğı şehrine ait kalıntıların bulunduğu Eskişehir Mahallesi 493, Yeşilyurt Mahallesi de 396 kişilik nüfusa sahiptir (Tablo 2.45).

Tablo 2.45: Kiğı İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus
1	Yenişehir	1.884
2	Eskişehir	493
3	Yeşilyurt	396
TOPLAM		2.773

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

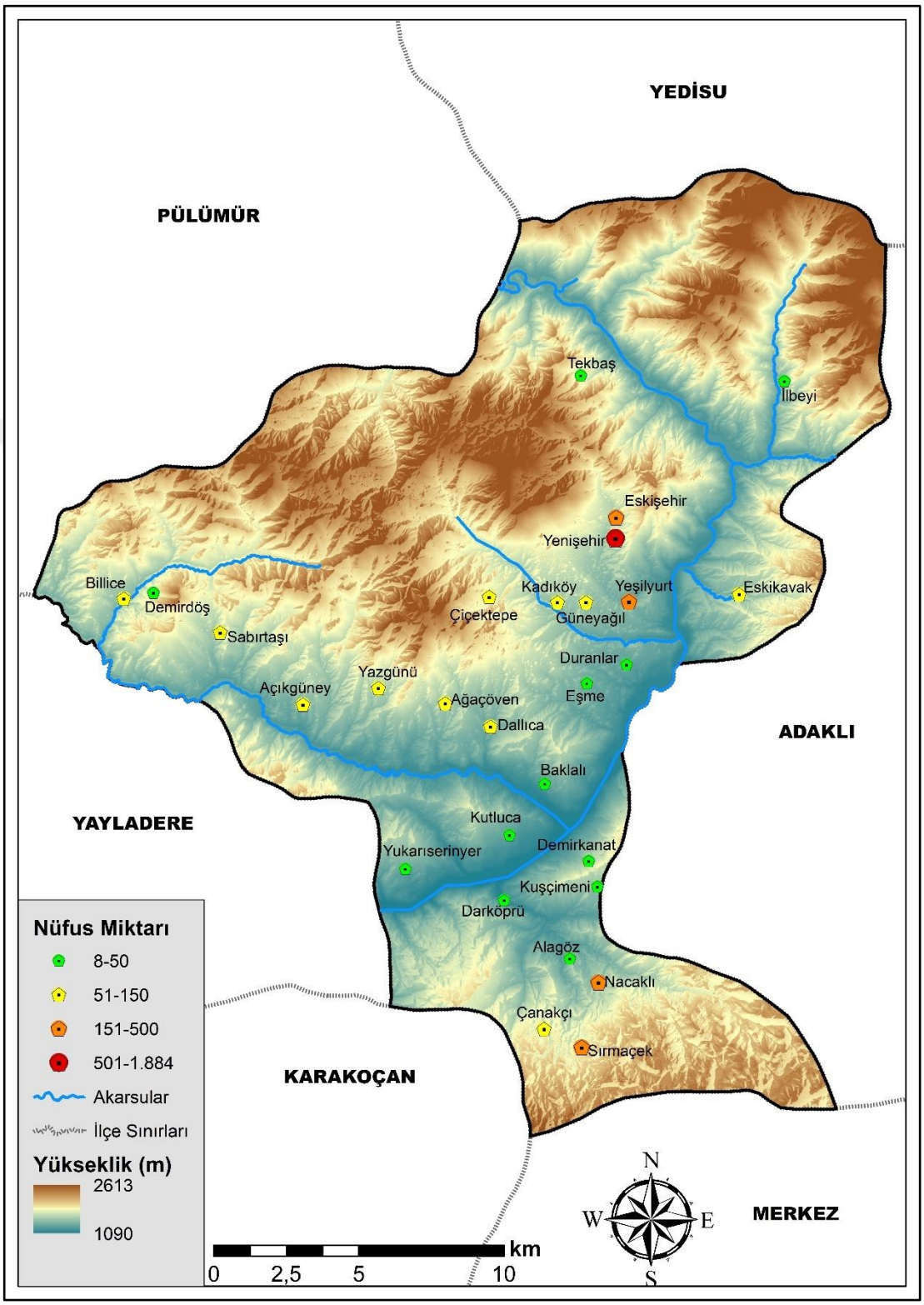
Kiğı ilçesinde bulunan 29 köy içerisinde en kalabalık olan Nacaklı köyünün nüfus miktarı 358'dir. Onu Sırmaçek (271) ve Billice (144) köyleri takip etmektedir. Kiğı'da nüfus miktarı en az olan köylerse sırasıyla; Tekbaş (11), Kutluca (9) ve Demirdöş (8) 'tür. Ayrıca tabloda gösterilmeyen 4 köy de çeşitli nedenlerden dolayı boşaltılmış ve nüfus miktarı 0'a inmiştir. Bu köyler Aşağıserinyer, Çomak, Ölmez ve Topraklık'tır. Kiğı ilçesinin mahalle ve köy nüfusuna genel olarak bakıldığında hem

mahallelerin hem de köylerin çok düşük nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2.46).

Tablo 2.46: Kiğı İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Köy	Nüfus	No	Köy	Nüfus
1	Nacaklı	358	14	Kuşçimeni	50
2	Sırmaçek	271	15	Alagöz	44
3	Billice	144	16	Yukarıserinyer	31
4	Çanakçı	140	17	Baklalı	23
5	Açıkgüney	114	18	Darköprü	22
6	Eskikavak	108	19	Demirkanat	22
7	Sabırtaşı	98	20	Duranlar	17
8	Yazgünü	97	21	Eşme	16
9	Ağaçöven	88	22	İlbeyi	13
10	Dallıca	62	23	Tekbaş	11
11	Çiçektepe	59	24	Kutluca	9
12	Kadıköy	54	25	Demirdöş	8
13	Güneyağıl	52	**TOPLAM**		1.875

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Harita 2.6: Kiğı İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

2.2.6.3.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Kiğı ilçesinde nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı, Adaklı, Yayladere ve Yedisu ilçeleri kendisinden ayrılmadan önceki son sayım olan 1985 yılı ve 2022 yılı mukayese edilerek incelenecektir.

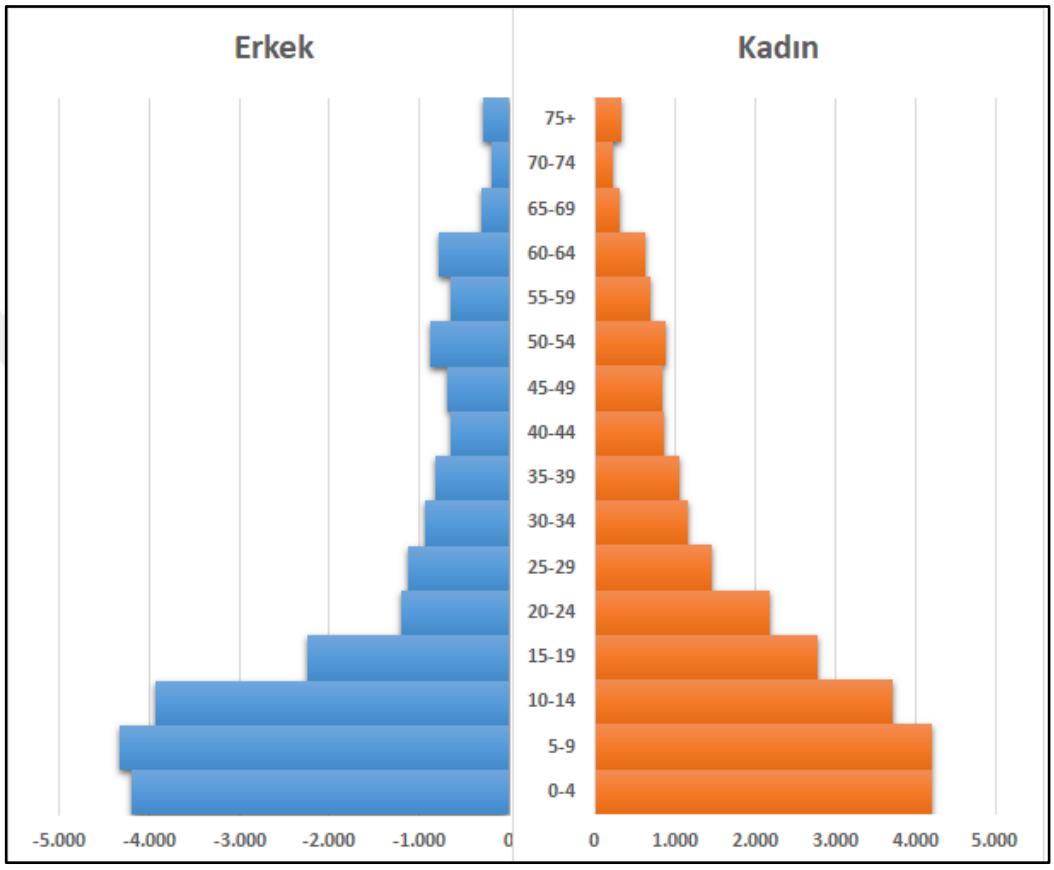
1985'te Kiğı ilçesinin toplam nüfusu 48.790 olup bunların 23.253'ü erkek, 25.537'si de kadındır. Genç bağımlı nüfus, toplam nüfusun %50,38'ini oluşturmaktadır. Aktif nüfusun oranı %46,15, yaşlı bağımlı nüfusun oranıysa %3,31'dir. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 29 kişi de toplam nüfusun %0,16'sını oluşturmaktadır (Tablo 2.47).

Tablo 2.47: Kiğı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (1985).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	4.192	4.199	8.391	**50,38**
5-9	4.342	4.203	8.545	
10-14	3.930	3.715	7.645	
Genç Bağımlı Nüfus	**12.464**	**12.117**	**24.581**	
15-19	2.253	2.789	5.042	**46,15**
20-24	1.204	2.187	3.391	
25-29	1.127	1.458	2.585	
30-34	934	1.157	2.091	
35-39	812	1.049	1.861	
40-44	647	856	1.503	
45-49	693	842	1.535	
50-54	884	876	1.760	
55-59	646	688	1.334	
60-64	774	639	1.413	
Aktif Nüfus	**9.974**	**12.541**	**22.515**	
65-69	303	303	606	**3,31**
70-74	186	220	406	
75+	277	327	604	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**766**	**850**	**1.616**	
Bilinmeyen	**49**	**29**	**78**	**0,16**
Toplam	**23.253**	**25.537**	**48.790**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Kiğı ilçesinin 1985 yılı nüfus piramidine (Şekil 2.21) bakıldığında, doğum ve ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu tarz piramide sahip olan yerlerin ortak özelliği gelişmişlik seviyelerinin düşük olmasıdır.

Şekil 2.21: Kiğı İlçesinin 1985 Yılı Nüfus Piramidi.

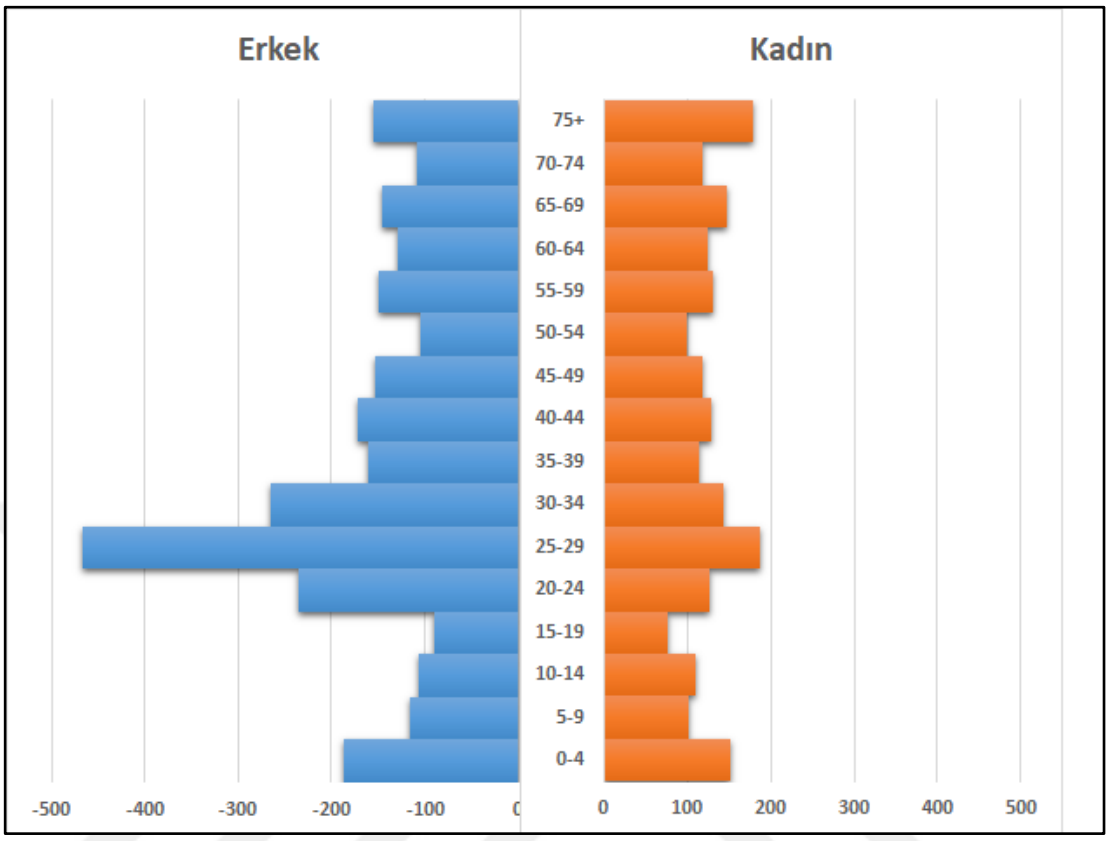
2022 yılına gelindiğinde Kiğı ilçesinin nüfusunda nicel ve nitel önemli değişimler yaşanmıştır. Toplam nüfus 1985 yılına göre 44.106 kişi azalarak 4.684 olmuştur. 1985'te nüfusunun yarıdan fazlasını genç bağımlı nüfus oluştururken 2022'de genç bağımlı nüfus toplam nüfusun sadece %15,05'ini oluşturmaktadır. Aktif nüfus oranı %66,67'ye yaşlı bağımlı nüfus oranı da %18,27'ye yükselmiştir (Tablo 2.48). Yaşlı bağımlı nüfus miktarının genç bağımlı nüfustan daha fazla olması dikkat çekicidir. Bingöl ilinde 2022 yılında yaşlı bağımlı nüfusun genç bağımlı nüfustan daha fazla olduğu iki ilçeden diğeri de Yayladere'dir. Yayladere Kiğı'dan ayrılmış olmasına rağmen benzer nüfus özelliklerine sahiptirler.

Tablo 2.48: Kiğı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	136	159	295	**15,05**
5-9	123	91	214	
10-14	93	103	196	
Genç Bağımlı Nüfus	**352**	**353**	**705**	
15-19	89	78	167	**66,67**
20-24	227	122	349	
25-29	432	172	604	
30-34	274	153	427	
35-39	154	86	240	
40-44	163	131	294	
45-49	159	119	278	
50-54	123	104	227	
55-59	138	106	244	
60-64	149	144	293	
Aktif Nüfus	**1.908**	**1.215**	**3.123**	
65-69	141	155	296	**18,27**
70-74	123	109	232	
75+	143	185	328	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**407**	**449**	**856**	
Toplam	**2.667**	**2.017**	**4.684**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Kiğı ilçesinin 2022 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.22) de yaşlı bağımlı nüfusun arttığı, genç bağımlı nüfusunsa azaldığı görülmektedir. Bu tür piramitlere sahip olan yerler genellikle gelişmiştir. Ancak Kiğı'da benzer durum söz konusu değildir. Kiğı ilçesi çok fazla göç veren bir yer olduğu için genç nüfusunun önemli bir kısmı ülkemizin gelişmiş bölgelerine göç etmiştir. Yaşlı nüfusun göçe katılmayıp Kiğı ilçesinde ikamete devam etmesi bu neticeyi doğuran temel faktördür. Ülkemizde sağlık sektörünün gelişmesi de Kiğı'da nüfusun yaşlanmasını sağlayan etkenlerden biridir. Ayrıca Şekil 2.22'de görünen 25-29 yaş aralığındaki erkek nüfusun nispeten fazla oluşu, ilçedeki alay komutanlığında bulunan asker sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2.22: Kiğı İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

2.2.7. Adaklı İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Adaklı, 1987'ye kadar Kiğı ilçesine bağlı bir bucak merkeziydi. 04.07.1987 tarihinde 3392 sayılı yasa ile Kiğı'dan ayrılarak Bingöl'ün ilçesi haline getirilmiştir. Bu nedenle Adaklı ilçesinin nüfus analizleri 1990 ve sonraki sayımlar baz alınarak yapılacaktır.

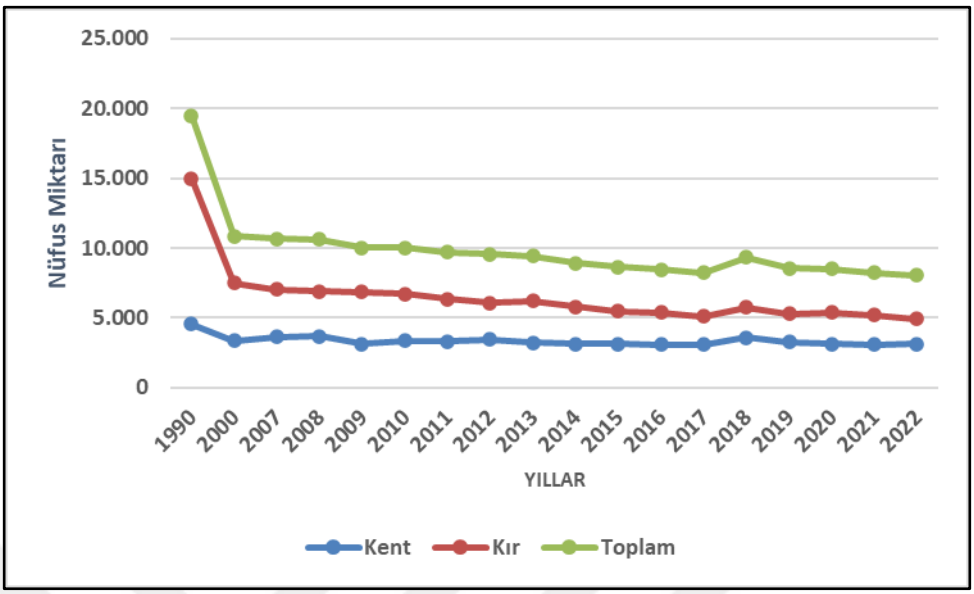
2.2.7.1. 1990-2022 Arası Genel Sonuçlar

Kiğı'dan ayrılan üç ilçe arasında nüfusça en fazla olan ilçe Adaklı'dır. Hatta Adaklı'nın nüfusu Kiğı ilçesini dahi geride bırakmıştır. 1990 yılında Kiğı ilçesinin toplam nüfusu 11.438 iken Adaklı'nın nüfusu 19.519'dur. Bu dönemde Adaklı'nın toplam nüfusu Bingöl ilinin %7,78'ini oluşturmaktadır. 1990'da Adaklı'nın toplam nüfusunun %23,30'u (4.548 kişi) kentsel alanlarda, %76,70'i (14.971 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır (Tablo 2.49). 1990-2022 yılları arasında kentsel nüfus oranı bazı yıllar artsa da kırsal nüfus, kentsel nüfustan daima fazla olacaktır (Grafik 2.26).

Tablo 2.49: Adaklı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1990-2022).

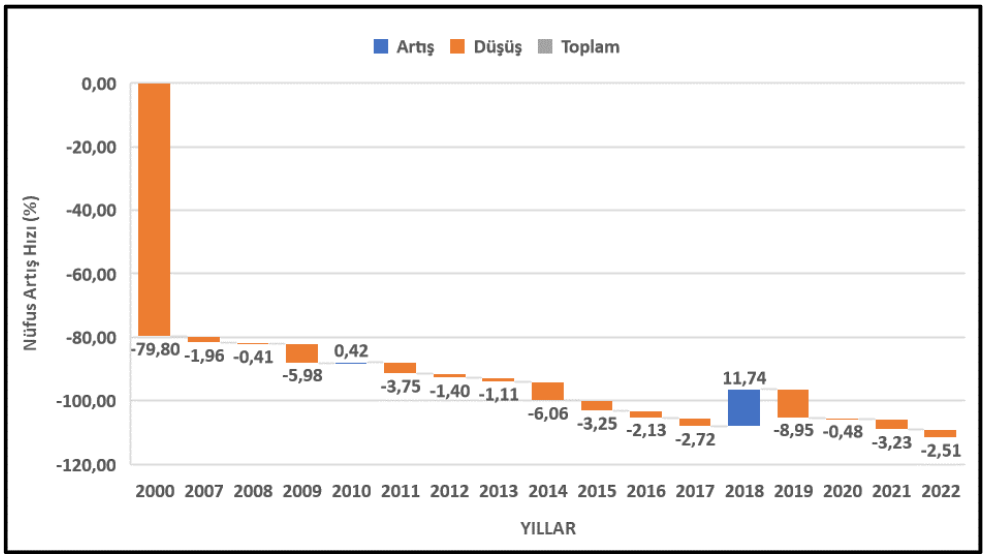
YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
1990	2.330	2.218	4.548	23,30	6.927	8.044	14.971	76,70	9.257	10.262	19.519	-	250.966	7,78
2000	2.012	1.358	3.370	31,04	3.558	3.928	7.486	68,96	5.570	5.286	10.856	-79,80	253.739	4,28
2007	2.118	1.495	3.613	33,93	3.514	3.520	7.034	66,07	5.632	5.015	10.647	-1,96	251.552	4,23
2008	2.228	1.470	3.698	34,88	3.449	3.456	6.905	65,12	5.677	4.926	10.603	-0,41	256.091	4,14
2009	1.712	1.431	3.143	31,41	3.427	3.435	6.862	68,59	5.139	4.866	10.005	-5,98	255.745	3,91
2010	1.965	1.391	3.356	33,40	3.379	3.312	6.691	66,60	5.344	4.703	10.047	0,42	255.170	3,94
2011	1.969	1.353	3.322	34,30	3.197	3.165	6.362	65,70	5.166	4.518	9.684	-3,75	262.263	3,69
2012	2.125	1.343	3.468	36,31	3.060	3.022	6.082	63,69	5.185	4.365	9.550	-1,40	262.507	3,64
2013	1.864	1.376	3.240	34,30	3.156	3.049	6.205	65,70	5.020	4.425	9.445	-1,11	265.514	3,56
2014	1.709	1.396	3.105	34,87	2.946	2.854	5.800	65,13	4.655	4.250	8.905	-6,06	266.019	3,35
2015	1.747	1.398	3.145	36,46	2.763	2.717	5.480	63,54	4.510	4.115	8.625	-3,25	267.184	3,23
2016	1.693	1.380	3.073	36,39	2.719	2.653	5.372	63,61	4.412	4.033	8.445	-2,13	269.560	3,13
2017	1.720	1.377	3.097	37,67	2.598	2.526	5.124	62,33	4.318	3.903	8.221	-2,72	273.354	3,01
2018	1.958	1.608	3.566	38,28	2.989	2.760	5.749	61,72	4.947	4.368	9.315	11,74	281.205	3,31
2019	1.774	1.477	3.251	38,02	2.757	2.542	5.299	61,98	4.531	4.019	8.550	-8,95	279.812	3,06
2020	1.704	1.418	3.122	36,69	2.793	2.594	5.387	63,31	4.497	4.012	8.509	-0,48	281.768	3,02
2021	1.655	1.408	3.063	37,16	2.660	2.520	5.180	62,84	4.315	3.928	8.243	-3,23	283.112	2,91
2022	1.685	1.438	3.123	38,84	2.530	2.388	4.918	61,16	4.215	3.826	8.041	-2,51	282.556	2,85

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.26: Adaklı İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1990-2022).

1990-2000 yılları arasında yapılan idari düzenlemeler neticesinde Adaklı ilçesinin toplam nüfusu 2000 yılında 10.856'ya gerilemiştir. Bu düşüş ilçe tarihinin en düşük nüfus artış hızına (%-79,80) ulaşmasını sağlamıştır. Bu tarihten nüfus artış hızı sadece 2010 ve 2018 yıllarında pozitif değerde olmuş, diğer yıllardaysa negatif değer taşımıştır (Grafik 2.27). Bu da söz konusu 2 dönem haricinde toplam nüfus miktarının sürekli azalacağını göstermektedir.

Grafik 2.27: Adaklı İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1990-2022).

2010 yılında Adaklı ilçesinin toplam nüfusu 10.047 olup, bunun 3.356'sı (%33,40) kentsel alanlarda, 6.691'i (66,60) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki döneme göre oluşan nüfus artış hızı %0,42'dir. Bu dönemde Adaklı ilçesinin toplam nüfusu, il genelinin %3,94'üne tekabül etmektedir.

2.2.7.2. Adaklı İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı ADNKS'ye göre Adaklı ilçesinin toplam nüfusu 8.041 olup; bunun 4.215'i erkeklerden, 3.826'sı da kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %38,84'ü (3.123 kişi) kentsel alanlarda, %61,16'sı (4.918 kişi) da kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-2,51'dir. 2022 yılında Bingöl ilinin en kalabalık 5. ilçesi olan Adaklı'nın toplam nüfusu il genelinin %2,85'ini oluşturmaktadır.

2.2.7.2.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Adaklı ilçesinin kuzey, güney ve doğu kesimleri yüksek ve engebeli olduğu için nüfus ve yerleşme buralarda seyrektir. İlçenin iç batı kesimlerinin nispeten alçak ve düz olmasından dolayı nüfus ve yerleşmenin daha yoğun olduğu görülmektedir (Harita 2.7).

Adaklı ilçesine bağlı 7 mahalle bulunmaktadır. Bunlardan en fazla nüfusa sahip olan Merkez Mahallesi'nin toplam nüfusu 1.441'dir. Diğer mahallelerden Afet Konutları 745, Döşlüce 299, Yeşiltepe 216, Güngörsün 206, Arıca 153 ve Demiroluk 63 kişilik nüfusa sahiptir (Tablo 2.50).

Tablo 2.50: Adaklı İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus
1	Merkez	1.441
2	Afet Konutları	745
3	Döşlüce	299
4	Yeşiltepe	216
5	Güngörsün	206
6	Arıca	153
7	Demiroluk	63

TOPLAM	3.123

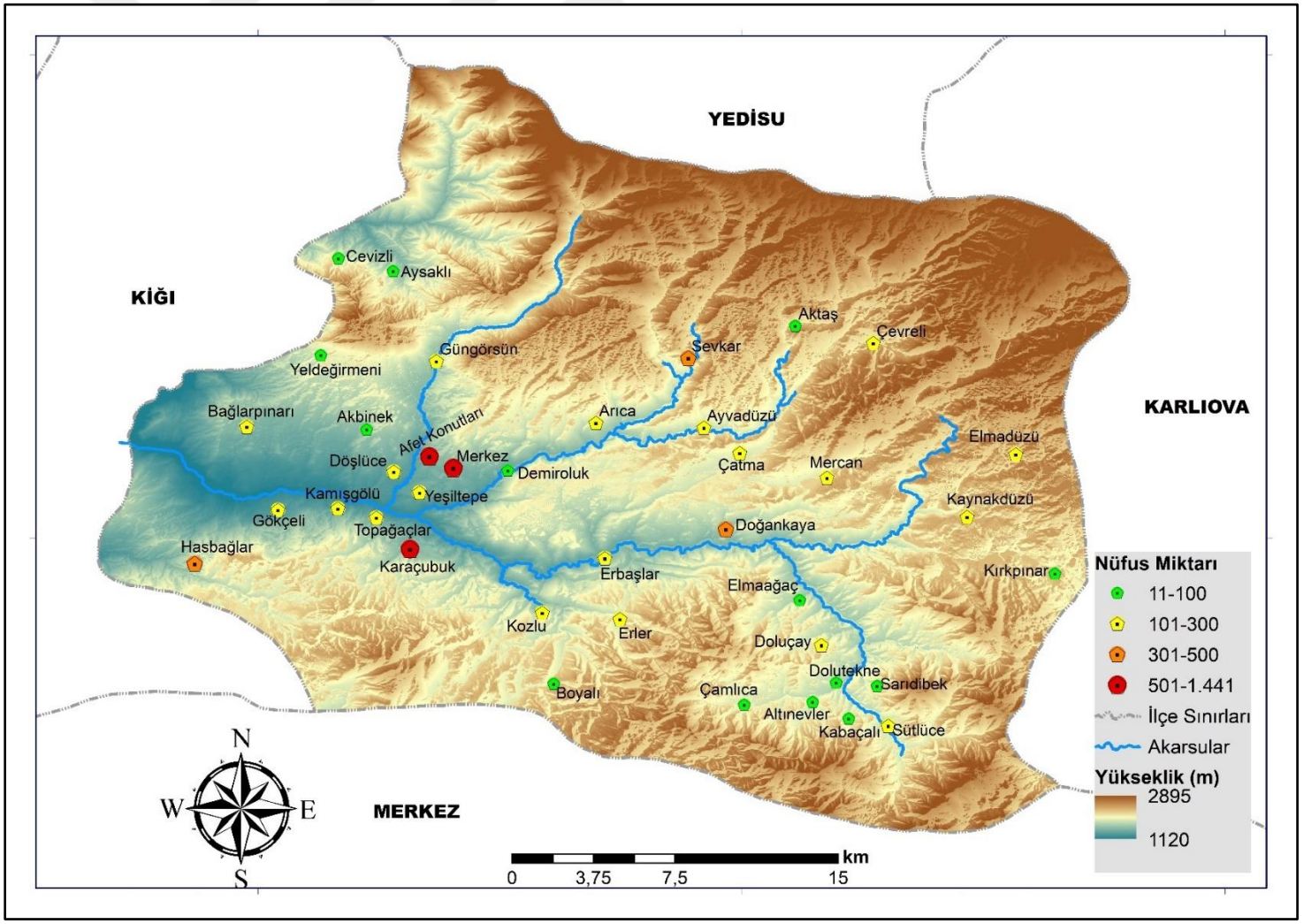
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Adaklı ilçesine bağlı bulunan 33 köy arasında en fazla nüfusa sahip olanı Karaçubuk (535)'tur. Onu Doğankaya (393) ve Hasbağlar (384) köyleri takip etmektedir. Adaklı'da en az nüfusa sahip köylerse sırasıyla; Çamlıca (34), Dolutekne (34), Kabaçalı (28) ve Cevizli (11)'dir (Tablo 2.51). Ayrıca tabloda görülmeyen ancak nüfus miktarı 0 olan Maltepe köyü de Adaklı ilçesine bağlıdır. Ancak köy çeşitli nedenlerden dolayı boşaltılmıştır.

Tablo 2.51: Adaklı İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	**Köy**	**Nüfus**	**No**	**Köy**	**Nüfus**
1	Karaçubuk	535	17	Kamışgölü	107
2	Doğankaya	393	18	Topağaçlar	105
3	Hasbağlar	384	19	Doluçay	102
4	Sevkar	362	20	Akbinek	90
5	Elmadüzü	297	21	Aktaş	90
6	Kaynakdüzü	263	22	Altınevler	87
7	Kozlu	251	23	Boyalı	65
8	Gökçeli	229	24	Aysaklı	59
9	Bağlarpınarı	184	25	Kırkpınar	59
10	Mercan	179	26	Sarıdibek	59
11	Ayvadüzü	169	27	Yeldeğirmeni	58
12	Çevreli	147	28	Elmaağaç	53
13	Çatma	138	29	Çamlıca	34
14	Erbaşlar	121	30	Dolutekne	34
15	Erler	117	31	Kabaçalı	28
16	Sütlüce	108	32	Cevizli	11
TOPLAM					4.918

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Harita 2.7: Adaklı İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

2.2.7.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

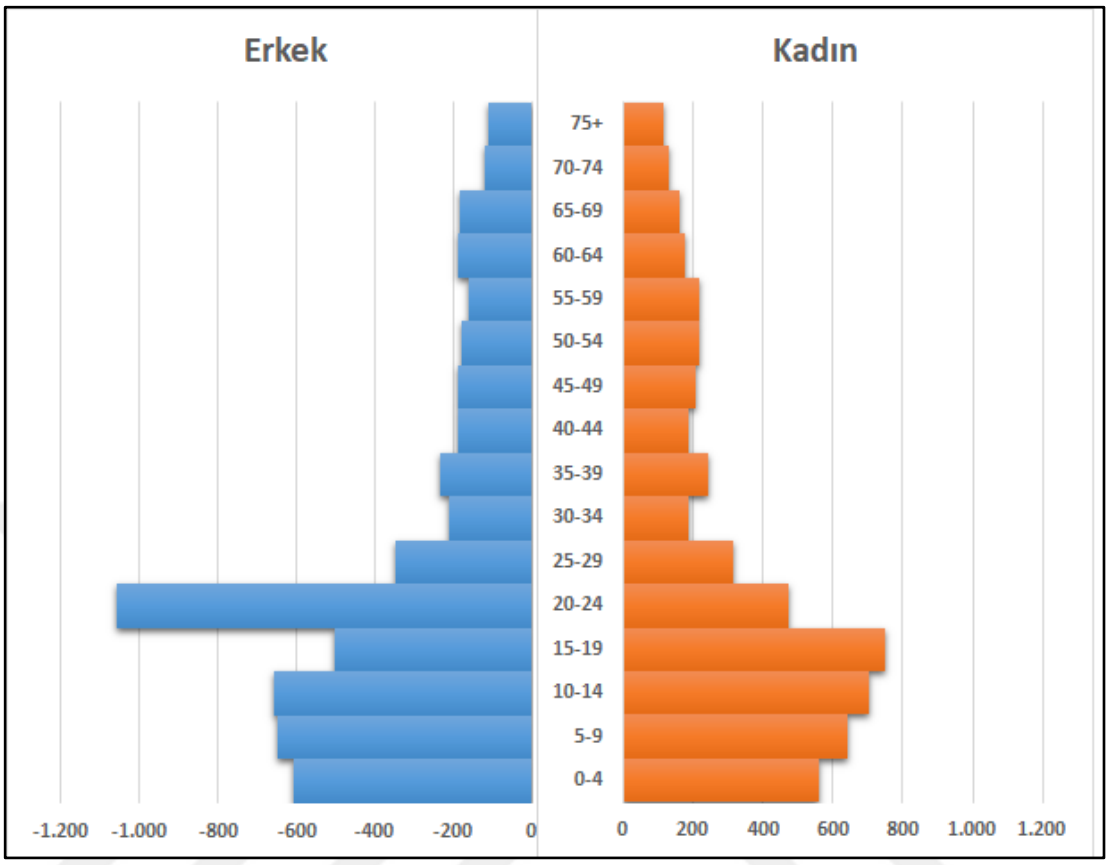
Adaklı ilçesinde nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımları 2000 ve 2022 yıllarının nüfus verileri dikkate alınarak incelenmiştir. 2000 yılında Adaklı'nın toplam nüfusu 10.856 olup bunun 5.570'i erkeklerden, 5.286'sı da kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %35,12'sini genç bağımlı, %57,32'sini aktif, %7,54'ünü yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Hangi yaş gurunda olduğu bilinmeyen bir kişi de toplam nüfusun %0,01'ine tekabül etmektedir (Tablo 2.52).

Tablo 2.52: Adaklı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	605	562	1.167	**35,12**
5-9	648	640	1.288	
10-14	657	701	1.358	
Genç Bağımlı Nüfus	**1.910**	**1.903**	**3.813**	
15-19	502	749	1.251	**57,32**
20-24	1.058	475	1.533	
25-29	345	314	659	
30-34	211	189	400	
35-39	234	244	478	
40-44	185	189	374	
45-49	186	206	392	
50-54	179	216	395	
55-59	160	217	377	
60-64	189	175	364	
Aktif Nüfus	**3.249**	**2.974**	**6.223**	
65-69	181	162	343	**7,54**
70-74	118	132	250	
75+	111	115	226	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**410**	**409**	**819**	
Bilinmeyen	**1**	**-**	**1**	**0,01**
Toplam	**5.570**	**5.286**	**10.856**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Adaklı ilçesinin 2000 yılı nüfus piramidine (Şekil 2.23) bakıldığında doğum oranlarının son yıllarda düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Aktif nüfus miktarının yeterli olduğu ancak sonraki yıllarda azalacağı anlaşılmaktadır.

Şekil 2.23: Adaklı İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi.

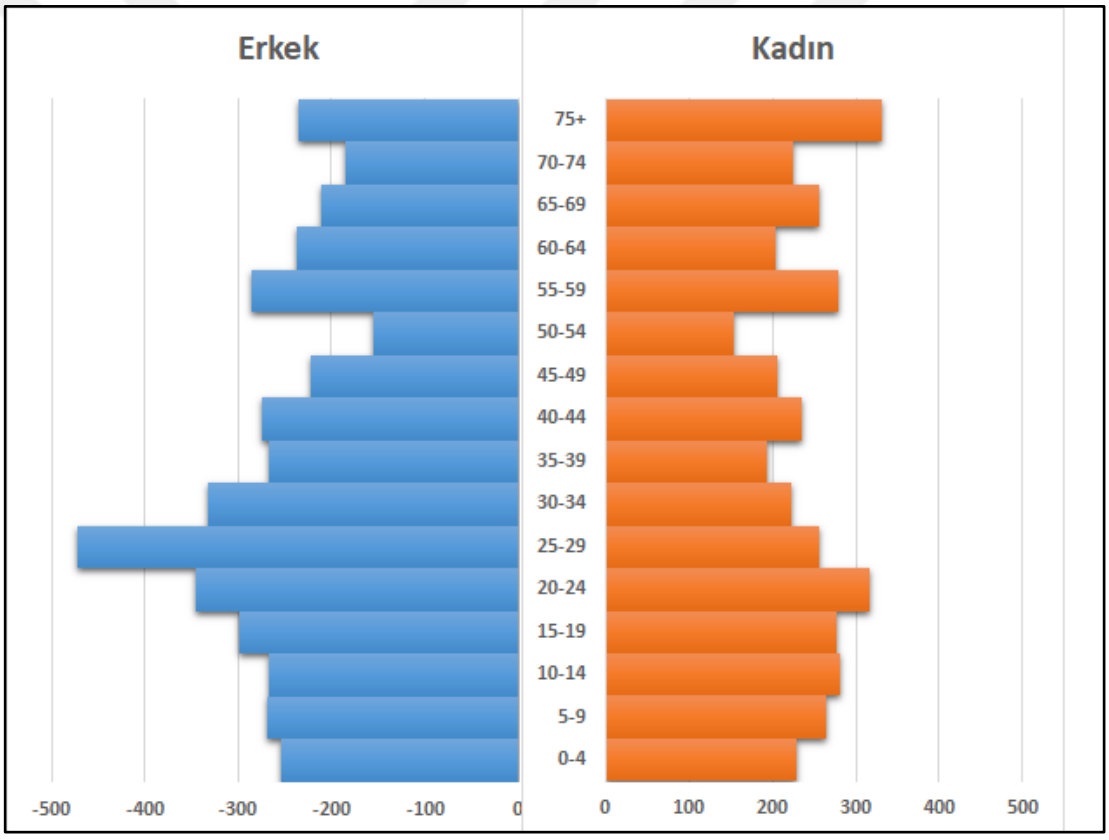
2022 yılına gelindiğinde toplam nüfus 2000 yılına göre 2.815 kişi azalarak 8.041 olmuştur. Genç bağımlı nüfus oranındaki azalma devam ederek %18,17'ye düşmüştür. Aktif nüfus %63,47'ye, yaşlı bağımlı nüfus da %18,36'ya yükselmiştir (Tablo 2.53).

Tablo 2.53: Adaklı İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	241	214	455	**18,17**
5-9	238	237	475	
10-14	269	262	531	
Genç Bağımlı Nüfus	**748**	**713**	**1.461**	
15-19	259	264	523	**63,47**
20-24	283	293	576	
25-29	469	265	734	
30-34	337	203	540	
35-39	256	179	435	

40-44	283	232	515	
45-49	228	199	427	
50-54	182	181	363	
55-59	255	272	527	
60-64	254	210	464	
Aktif Nüfus	**2.806**	**2.298**	**5.104**	
65-69	220	243	463	**18,36**
70-74	207	230	437	
75+	234	342	576	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**661**	**815**	**1.476**	
Toplam	**4.215**	**3.826**	**8.041**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.24: Adaklı İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

Adaklı ilçesinin 2022 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.24) nüfusun 2000 yılına göre çok fazla yaşlandığı ve doğum oranlarının çok fazla düştüğü anlaşılmaktadır. Kiğı ilçesinde olduğu gibi genç nüfusun gelişmiş bölgelere göç etmesi doğum oranlarının azalmasına ve yaşlı nüfus oranının artmasına neden olmuştur. Ayrıca Adaklı ilçesinin 2000 yılına ait nüfus piramidinde 20-24 yaş

aralığındaki erkeklerin ve 2022 yılına ait nüfus piramidindeki 25-29 yaş aralığındaki erkeklerin nispeten fazla görülmesi ilçedeki askeri personelin varlığıyla ilişkilidir.

2.2.8. Yedisu İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Yedisu, 1990'a kadar Kiğı ilçesine bağlı bir bucak merkeziydi. 20 Mayıs 1990 tarih ve 20.523 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3.644 Sayılı Kanun'la Kiğı ilçesinden ayrılarak Bingöl'ün ilçesi haline getirilmiştir. Bu nedenle Yedisu ilçesinin nüfus analizleri 1990 ve sonraki sayımlar baz alınarak yapılacaktır.

2.2.8.1. 1990-2022 Arası Genel Sonuçlar

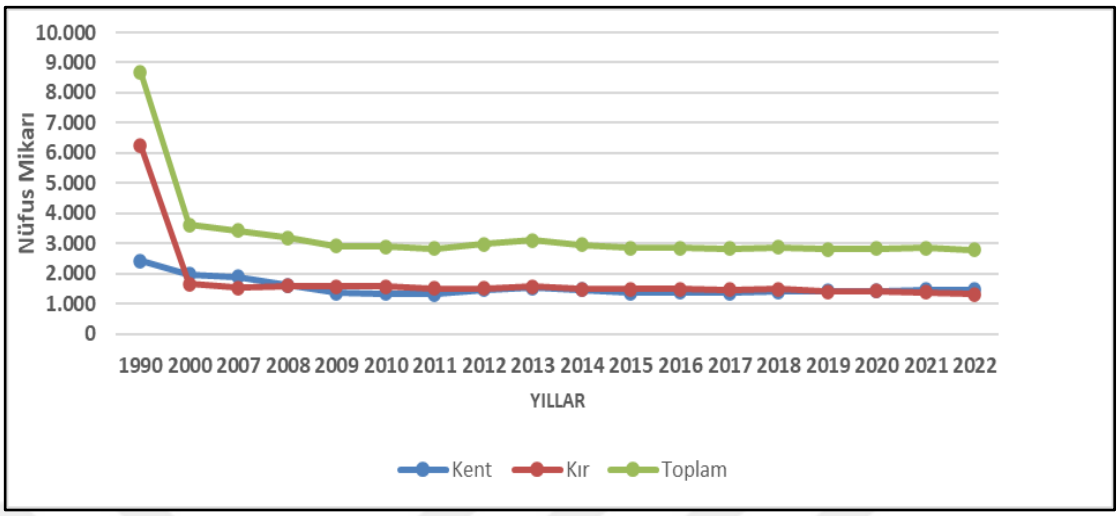
Yedisu ilçesi 1990 yılında kurulduğunda nüfusu 8.694'tü. Bunun 2.432'si (%27,97) kentsel alanlarda, 6.262'si (%72,03) de kırsal alanda yaşamaktaydı. 2000 yılına gelindiğinde, nüfus artış hızı 1990'a göre %-139,97 olarak gerçekleşmiş ve toplam nüfus 3.623'e düşmüştür (Tablo 2.54). Bu durumun temel sebebi 1990'da Yedisu'ya bağlı bulunan 7 köyün 2000'deki nüfus sayımından önce çevre il ve ilçelere bağlanmasıdır. Bu değişikliğin hemen ardından kent nüfusu kırsal nüfusu geride bırakmıştır. Ancak sonraki yıllarda kent ve kır nüfusu arasındaki dengeler sürekli değişecektir (Grafik 2.28).

2012, 2013, 2018, 2020 ve 2021 yılları haricindeki tüm nüfus sayımlarında nüfus artış hızı negatif değer taşımaktadır (Grafik 2.29). Bu da söz konusu yıllarda nüfusun bir önceki yıla göre azaldığı anlamına gelmektedir. Nüfus artış hızının düşük olmasında ilçe dışına yapılan göçler ve doğum oranlarının düşük olması etkili olmuştur.

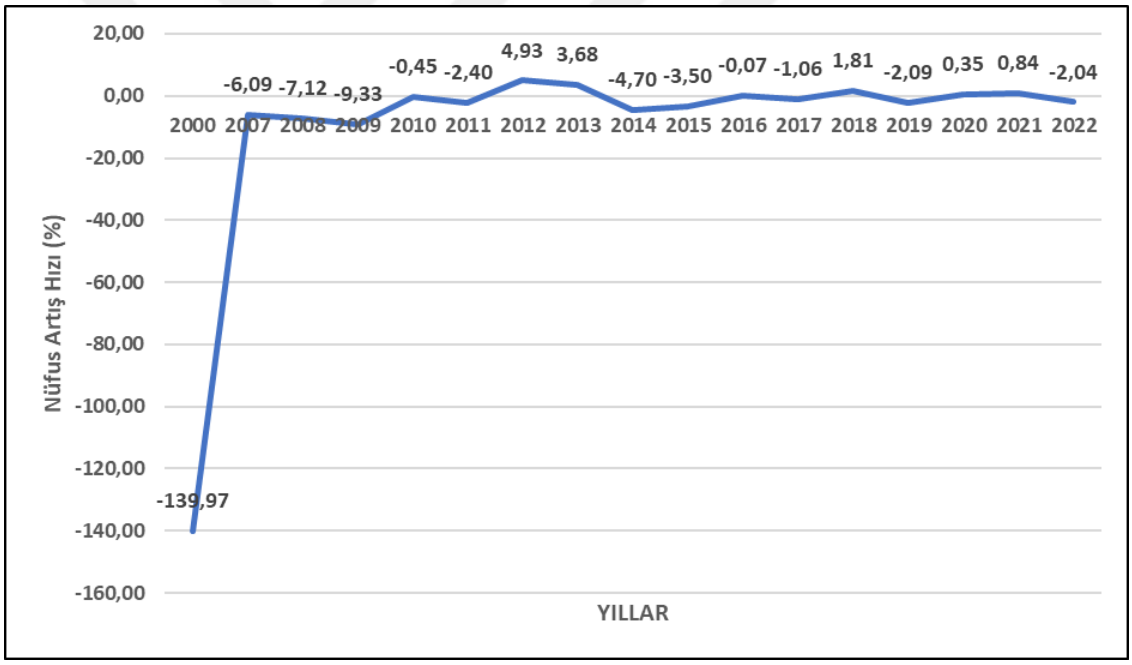
Tablo 2.54: Yedisu İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1990-2022).

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
1990	1.224	1.208	2.432	27,97	3.096	3.166	6.262	72,03	4.320	4.374	8.694	-	250.966	3,46
2000	1.268	705	1.973	54,46	844	806	1.650	45,54	2.112	1.511	3.623	-139,97	253.739	1,43
2007	1.210	683	1.893	55,43	791	731	1.522	44,57	2.001	1.414	3.415	-6,09	251.552	1,36
2008	953	651	1.604	50,31	836	748	1.584	49,69	1.789	1.399	3.188	-7,12	256.091	1,24
2009	730	622	1.352	46,36	829	735	1.564	53,64	1.559	1.357	2.916	-9,33	255.745	1,14
2010	706	629	1.335	45,99	812	756	1.568	54,01	1.518	1.385	2.903	-0,45	255.170	1,14
2011	693	624	1.317	46,46	792	726	1.518	53,54	1.485	1.350	2.835	-2,40	262.263	1,08
2012	850	623	1.473	49,40	790	719	1.509	50,60	1.640	1.342	2.982	4,93	262.507	1,14
2013	880	652	1.532	49,48	860	704	1.564	50,52	1.740	1.356	3.096	3,68	265.514	1,17
2014	842	631	1.473	49,81	802	682	1.484	50,19	1.644	1.313	2.957	-4,70	266.019	1,11
2015	769	599	1.368	47,88	821	668	1.489	52,12	1.590	1.267	2.857	-3,50	267.184	1,07
2016	768	610	1.378	48,27	815	662	1.477	51,73	1.583	1.272	2.855	-0,07	269.560	1,06
2017	752	605	1.357	48,04	819	649	1.468	51,96	1.571	1.254	2.825	-1,06	273.354	1,03
2018	782	613	1.395	48,49	841	641	1.482	51,51	1.623	1.254	2.877	1,81	281.205	1,02
2019	779	643	1.422	50,46	763	633	1.396	49,54	1.542	1.276	2.818	-2,09	279.812	1,01
2020	753	660	1.413	49,96	771	644	1.415	50,04	1.524	1.304	2.828	0,35	281.768	1,00
2021	812	656	1.468	51,47	750	634	1.384	48,53	1.562	1.290	2.852	0,84	283.112	1,01
2022	805	665	1.470	52,59	718	607	1.325	47,41	1.523	1.272	2.795	-2,04	282.556	0,99

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Grafik 2.28: Yedisu İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1990-2022).

Grafik 2.29: Yedisu İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1990-2022).

2.2.8.2. Yedisu İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı ADNKS'ye göre Yedisu ilçesinin toplam nüfusu 2.795 olup bunun 1.523'ü erkeklerden, 1.272'si de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %52,59'u (1.470 kişi) kentsel alanlarda %47,41'i (1.325 kişi) de kırsal alanlarda

yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-2,04'tür. 2022 yılında Bingöl ilinin en fazla nüfusa sahip 7. ilçesi (sondan ikinci) olan Yedisu'nun toplam nüfusu il genelinin %1'ini oluşturmaktadır.

2.2.8.2.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Yedisu ilçesinin kuzeyi Karagöl, güneyi de Şeytan dağlarıyla çevrilidir. İlçenin iç kesimlerinden geçen Kuzey Anadolu Fayı bu alanların düzlük olmasını sağlamıştır. Yerleşmeler fay içerisine yerleşen Peri Çayı ve kollarının etrafında oluşmuştur (Harita 2.8).

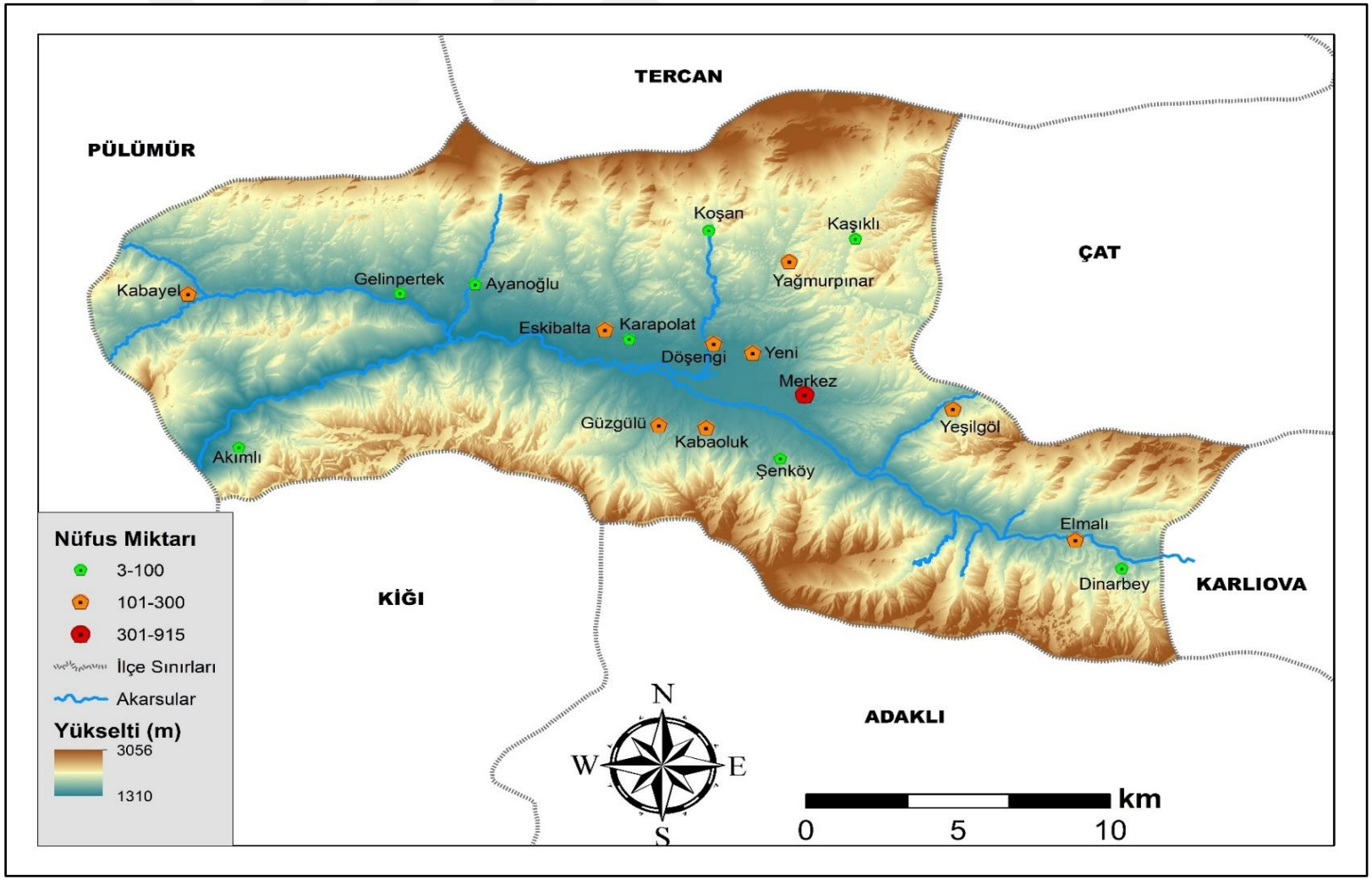
Yedisu ilçesinde bulunan 5 mahallenin toplam nüfusu 1.470'tir. 915 kişinin yaşadığı Merkez Mahallesi ilçenin en kalabalık mahallesidir. Onu Döşengi (216), Kabaoluk (180), Yeni (145) ve Koşan (14) mahalleleri takip etmektedir (Tablo 2.55).

Tablo 2.55: Yedisu İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus
1	Merkez	915
2	Döşengi	216
3	Kabaoluk	180
4	Yeni	145
5	Koşan	14
TOPLAM		1.470

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yedisu ilçesindeki 13 köyün toplam nüfusu 1.325'tir. 281 kişiyle Elmalı, ilçenin en kalabalık köyüdür. İkinci sıradaki Güzgülü'nün 219, üçüncü sıradaki Yağmurpınar'ın 125 nüfusu vardır. Yedisu'daki en az nüfusa sahip köylerse; Gelinpertek (43), Karapolat (31) ve Akımlı (3)'dır (Tablo 2.56). Görüldüğü üzere Yedisu ilçesinde hem mahallelerin hem de köylerin nüfus miktarı oldukça düşüktür.

Harita 2.8: Yedisu İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri.

Tablo 2.56: Yedisu İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Köy	Nüfus
1	Elmalı	281
2	Güzgülü	219
3	Yağmurpınar	125
4	Yeşilgöl	121
5	Eskibalta	120
6	Kabayel	118
7	Kaşıklı	79
8	Dinarbey	72
9	Ayanoğlu	62
10	Şenköy	51
11	Gelinpertek	43
12	Karapolat	31
13	Akımlı	3
TOPLAM		1.325

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

2.2.8.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yedisu ilçesinde nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımları 2000 ve 2022 yıllarının nüfus verileri dikkate alınarak incelenmiştir. 2000 yılında Yedisu ilçesinin toplam nüfusu 3.623 olup, bunun 2.112'si erkeklerden, 1.511'i de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %26,58'ini genç bağımlı, %67,76'sını aktif ve %5,60'ını yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 2 kişi de nüfusun %0,06'sına tekabül etmektedir (Tablo 2.57).

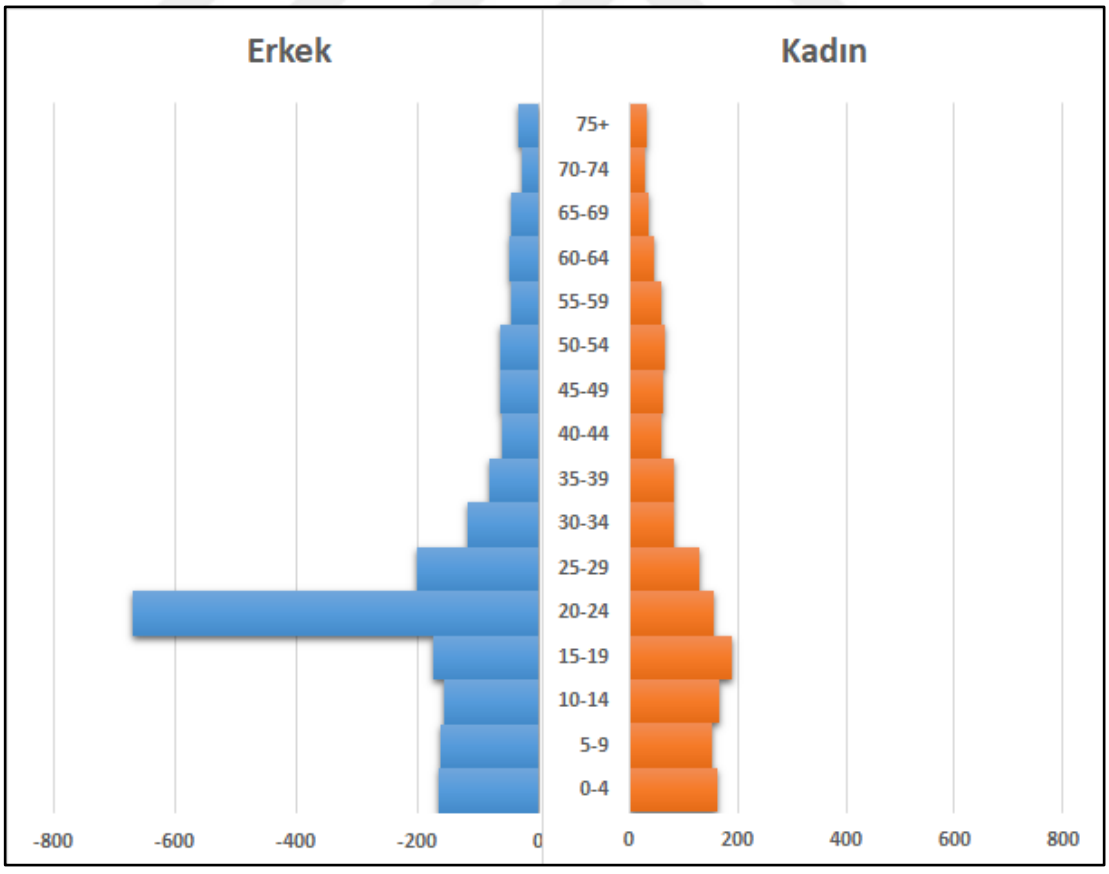
Tablo 2.57: Yedisu İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	164	163	327	**26,58**
5-9	161	153	314	
10-14	157	165	322	
Genç Bağımlı Nüfus	**482**	**481**	**963**	
15-19	174	188	362	**67,76**
20-24	671	156	827	
25-29	199	130	329	
30-34	118	82	200	
35-39	82	81	163	
40-44	61	60	121	

45-49	63	63	126	
50-54	62	67	129	
55-59	46	58	104	
60-64	49	45	94	
Aktif Nüfus	**1.525**	**930**	**2.455**	
65-69	46	36	82	**5,60**
70-74	26	30	56	
75+	32	33	65	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**104**	**99**	**203**	
Bilinmeyen	**1**	**1**	**2**	**0,06**
Toplam	**2.112**	**1.511**	**3.623**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yedisu ilçesinin 2000 yılı nüfus piramidine (Şekil 2.25) bakıldığında doğum oranlarının son derece az olduğu ve nüfusun hızla yaşlanmaya başladığı görülmektedir. Piramitte görülen 20-24 yaş aralığındaki erkek nüfusun nispeten fazla olması ilçedeki askeri personel sayısından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2.25: Yedisu İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi.

2022 yılına gelindiğinde toplam nüfus 22 yıl öncesine göre 828 azalarak 2.795'e düşmüştür. Doğum oranlarının düşmesi ve ilçenin göç vermesi bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. 2022'de toplam nüfusun %16,60'ını genç bağımlı nüfus, %69,87'sini aktif nüfus, %13,52'sini de yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır (Tablo 2.58).

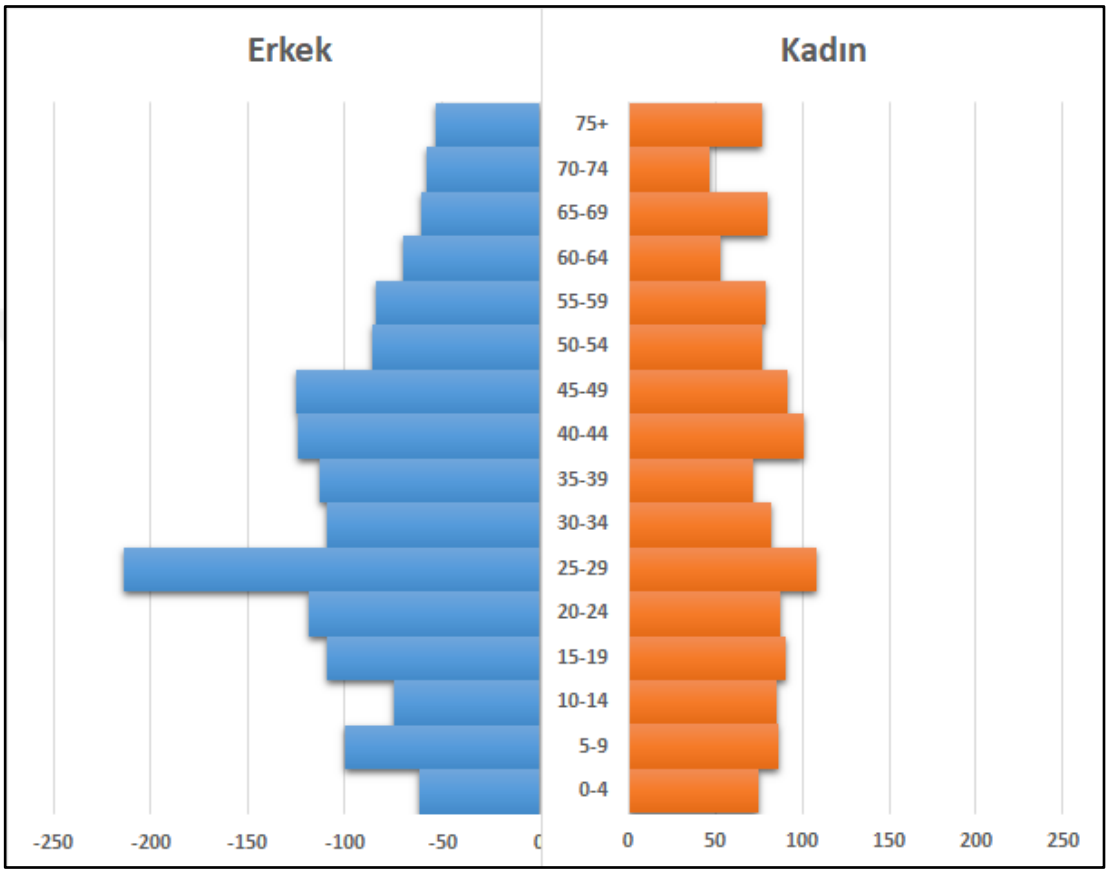
Tablo 2.58: Yedisu İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	60	70	130	**16,60**
5-9	88	79	167	
10-14	81	86	167	
Genç Bağımlı Nüfus	**229**	**235**	**464**	
15-19	90	78	168	**69,87**
20-24	104	82	186	
25-29	210	110	320	
30-34	117	92	209	
35-39	101	70	171	
40-44	121	96	217	
45-49	132	82	214	
50-54	83	91	174	
55-59	87	72	159	
60-64	74	61	135	
Aktif Nüfus	**1.119**	**834**	**1.953**	
65-69	62	71	133	**13,52**
70-74	54	54	108	
75+	59	78	137	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**175**	**203**	**378**	
Toplam	**1.523**	**1.272**	**2.795**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

2022 yılında Yedisu ilçesinin hızla yaşlanmaya başladığı 2022'e ait nüfus piramidinden (Şekil 2.26) de anlaşılmaktadır. Piramidin tabanının gittikçe daralması doğum oranlarının düşmeye devam edeceğini göstermektedir. Günümüzde ilçe nüfusunun 3.000'in altında olmasına rağmen doğum oranlarının düşmeye devam etmesi bu konuda tedbirler alınmasını gerekmektedir. Mevcut durumun bu şekilde devam etmesi halinde, 3 kişilik nüfusa sahip Akımlı gibi nüfusu düşük bazı kırsal yerleşmelerin varlığının son bulması kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca piramitte görülen

25-29 yaş aralığındaki nüfusun nispeten fazla olması, ilçede görev yapan askeri personel ve sivil memur sayısının toplam nüfusa oranla fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2.26: Yedisu İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

2.2.9. Yayladere İlçesinin Nüfus Yapısı ve Özellikleri

Yayladere de Adaklı ve Yedisu gibi Kiğı'dan ayrılarak ilçeye dönüştürüldüğü için Yayladere'nin nüfus analizleri 1990-2022 arasını kapsayacak şekilde yapılmıştır.

2.2.9.1. 1990-2022 Arası Genel Sonuçlar

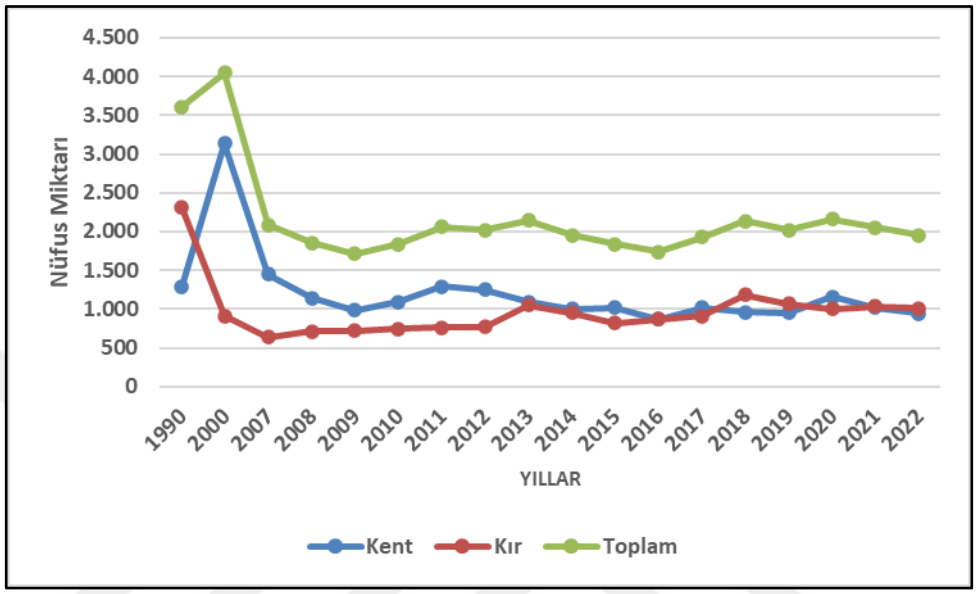
Yayladere ilçesi kurulduktan sonra yapılan ilk nüfus sayım yılı 1990'dır. Bu dönemde Yayladere ilçesinin toplam nüfusu 3.607'dir. Kadın ve erkek nüfusu birbirine yakın değerlerde olup toplam erkek sayısı 1.798, kadın sayısı da 1.809'dur. Nüfusun %35,87'si (1.294 kişi) kentsel alanlarda, %64,13'ü (2.313 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır (Tablo 2.59).

Tablo 2.59: Yayladere İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Durumu (1990-2022).

YILLAR	Kent Nüfusu				Kırsal Nüfus				Toplam			Nüfus Artış Hızı (%)	İl Geneli Toplam	İl İçindeki Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam			
1990	674	620	1.294	35,87	1.124	1.189	2.313	64,13	1.798	1.809	3.607	-	250.966	1,44
2000	2.115	1.021	3.136	77,43	530	384	914	22,57	2.645	1.405	4.050	10,94	253.739	1,60
2007	1.160	291	1.451	69,53	331	305	636	30,47	1.491	596	2.087	-94,06	251.552	0,83
2008	809	330	1.139	61,47	374	340	714	38,53	1.183	670	1.853	-12,63	256.091	0,72
2009	675	314	989	57,84	374	347	721	42,16	1.049	661	1.710	-8,36	255.745	0,67
2010	806	285	1.091	59,36	383	364	747	40,64	1.189	649	1.838	6,96	255.170	0,72
2011	1.026	269	1.295	62,93	396	367	763	37,07	1.422	636	2.058	10,69	262.263	0,78
2012	988	261	1.249	61,86	403	367	770	38,14	1.391	628	2.019	-1,93	262.507	0,77
2013	817	272	1.089	50,79	622	433	1.055	49,21	1.439	705	2.144	5,83	265.514	0,81
2014	721	280	1.001	51,15	555	401	956	48,85	1.276	681	1.957	-9,56	266.019	0,74
2015	758	260	1.018	55,45	444	374	818	44,55	1.202	634	1.836	-6,59	267.184	0,69
2016	607	265	872	50,09	486	383	869	49,91	1.093	648	1.741	-5,46	269.560	0,65
2017	744	275	1.019	52,85	530	379	909	47,15	1.274	654	1.928	9,70	273.354	0,71
2018	652	307	959	44,83	684	496	1.180	55,17	1.336	803	2.139	9,86	281.205	0,76
2019	648	305	953	47,15	607	461	1.068	52,85	1.255	766	2.021	-5,84	279.812	0,72
2020	781	376	1.157	53,56	558	445	1.003	46,44	1.339	821	2.160	6,44	281.768	0,77
2021	666	354	1.020	49,71	577	455	1.032	50,29	1.243	809	2.052	-5,26	283.112	0,72
2022	608	337	945	48,39	584	424	1.008	51,61	1.192	761	1.953	-5,07	282.556	0,69

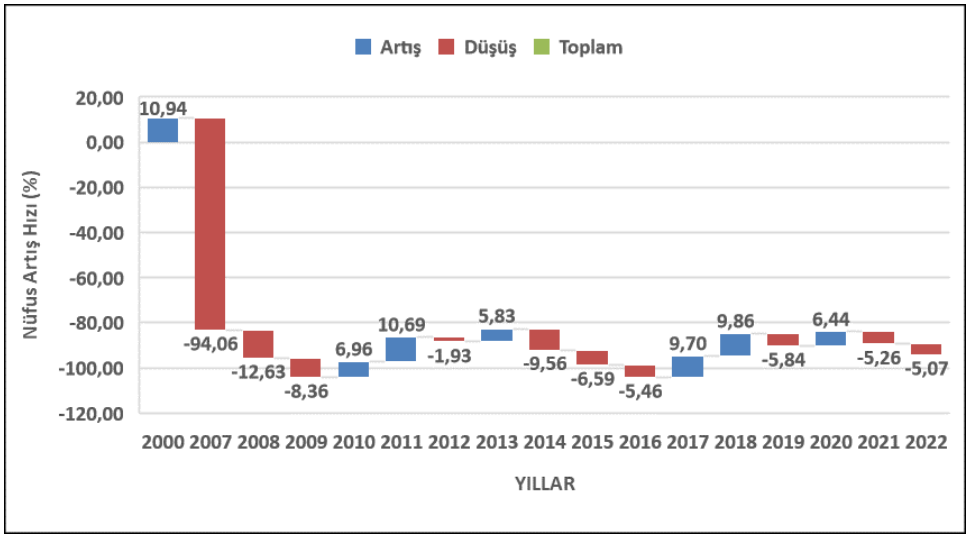
Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçlar

Yayladere ilçesinde kırsal nüfus yalnızca 1990, 2018, 2019, 2021 ve 2022 yıllarında kentsel nüfustan fazla olmuştur. Kırsal nüfus miktarının son yıllarda artış eğilimine girdiği görülmektedir (Grafik 2.30).

Grafik 2.30: Yayladere İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Değişimi (1990-2022).

2000-2007 yılları arasında Yayladere ilçesinin en düşük nüfus artış hızı (%-94,06) gerçekleşmiştir. Ana ulaşım ağlarından uzakta kalması ve engebeli bir topoğrafyaya sahip olması Yayladere'nin çok fazla göç vermesine neden olmuştur. 2007'den sonra nüfus artış hızının bazı dönemler artıp bazı dönemler azaldığı görülmektedir (Grafik 2.31).

Grafik 2.31: Yayladere İlçesinin Bir Önceki Nüfus Sayımına Göre Oluşan Nüfus Artış Hızı (1990-2022).

2.2.9.2. Yayladere İlçesinin Günümüzdeki Nüfus Yapısı ve Özellikleri

2022 yılı ADNKS'ye göre Yayladere ilçesinin toplam nüfusu 1.953 olup bunun 1.192'si erkeklerden, 761'i de kadınlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %48,39'u (945 kişi) kentsel alanlarda %51,61'i (1.008 kişi) de kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bir önceki yıla göre gerçekleşen nüfus artış hızı %-5,07'dir. 2022 yılında 8 ilçeye sahip Bingöl ilinin en az nüfusa sahip ilçesi olan Yayladere'nin toplam nüfusu il genelinin %0,69'unu oluşturmaktadır.

2.2.9.2.1. Nüfusun Mahalle ve Köylere Göre Dağılımı

Yayladere ilçesinin kuzeybatısı dağlık ve engebeli olduğu için yerleşmeler bu alanda seyrektir. İlçenin güneyinden akan Peri Çayı ve kollarının çevresi yerleşmelerin bulunduğu yerlerdir (Harita 2.9).

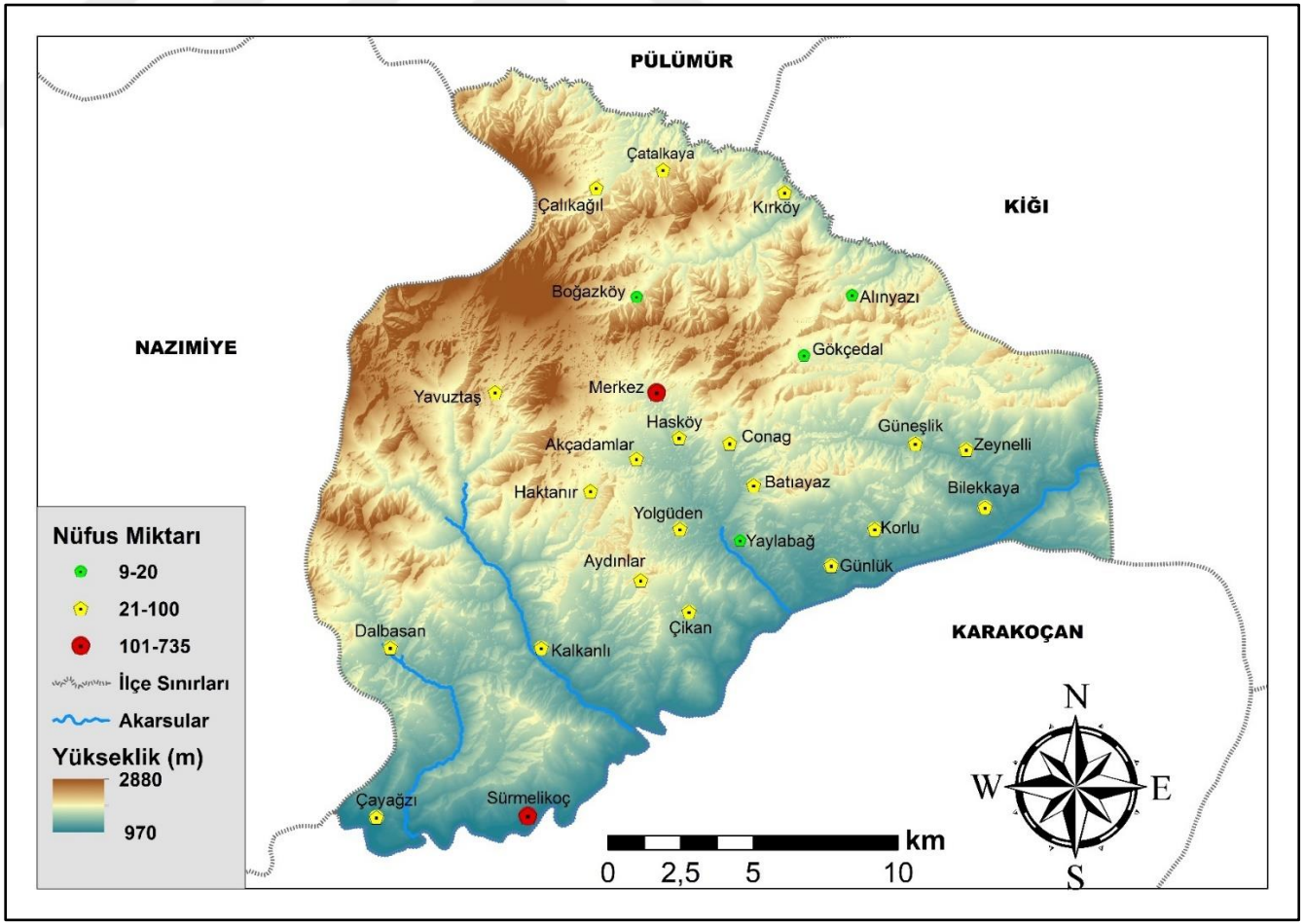
Yayladere ilçesine bağlı 6 mahalle bulunmaktadır. Nüfusu en fazla olan Merkez Mahallesi'nin nüfusu 735'tir. Diğer mahalleler ve nüfus miktarları sırasıyla; Yolgüden (59), Conag (44), Hasköy (41), Akçadamlar (34) ve Haktanır (32) şeklindedir (Tablo 2.60).

Tablo 2.60: Yayladere İlçesindeki Mahallelerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Mahalle	Nüfus
1	Merkez	735
2	Yolgüden	59
3	Conag	44
4	Hasköy	41
5	Akçadamlar	34
6	Haktanır	32
TOPLAM		945

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yayladere ilçesine bağlı 20 köy içerisinde nüfusu en fazla köy 104 kişiyle Sürmelikoç'tur. Onu Çalıkağıl'dır (97) ve Korlu (92) köyleri takip etmektedir.

Harita 2.9: Yayladere İlçesindeki Mahalle ve Köylerin Nüfus ve Yükseltileri .

Yayladere'de en az nüfusa sahip köylerse; Alınyazı (14), Gökçedal (13) ve Boğazköy (9)'dür (Tablo 2.61). Yayladere ilçesinin mahalle ve köy nüfuslarına bakıldığında nüfus miktarının çok az olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 2.61: Yedisu İlçesindeki Köylerin Nüfus Miktarı (2022).

No	Köy	Nüfus	No	Köy	Nüfus
1	Sürmelikoç	104	11	Aydınlar	46
2	Çalıkağıl	97	12	Batıayaz	46
3	Korlu	92	13	Kırköy	27
4	Zeynelli	76	14	Çatalkaya	26
5	Dalbasan	75	15	Yavuztaş	23
6	Kalkanlı	74	16	Bilekkaya	22
7	Güneşlik	72	17	Yaylabağ	17
8	Çikan	66	18	Alınyazı	14
9	Çayağzı	57	19	Gökçedal	13
10	Günlük	52	20	Boğazköy	9
TOPLAM					1.008

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

2.2.9.2.2. Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yayladere ilçesinde nüfusun yaş grupları ve cinsiyete göre dağılımları 2000 ve 2022 yıllarının nüfus verileri dikkate alınarak incelenecektir. 2000 yılında Yayladere ilçesinin toplam nüfusu 4.050 olup; bunun 2.645'i erkeklerden, 1.405'i de kadınlardan oluşmaktadır. 2000 yılında dahi genç bağımlı nüfus oranının yaşlı bağımlı nüfus oranından düşük olması dikkat çekicidir. Bu dönemde genç bağımlı nüfus oranı %9,63'ken yaşlı bağımlı nüfus oranı %10,07'dir. Nüfusun %80,20'si aktif nüfustan oluşmaktadır. Hangi yaş grubunda olduğu bilinmeyen 4 kişi de toplam nüfusun %0,10'una denk gelmektedir (Tablo 2.62).

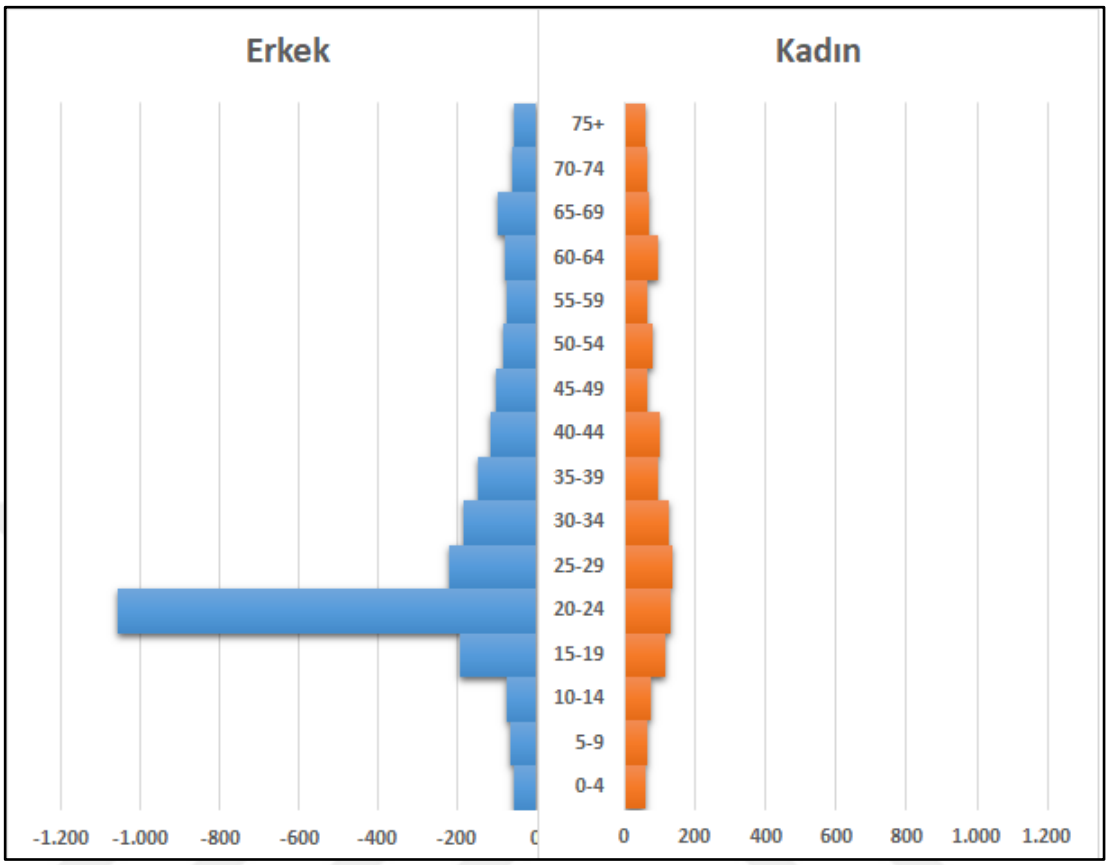
Tablo 2.62: Yayladere İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2000).

Yaş Grubu	*Erkek*	*Kadın*	*Toplam*	*Oran (%)*
0-4	57	58	115	**9,63**
5-9	64	65	129	
10-14	71	75	146	
Genç Bağımlı Nüfus	**192**	**198**	**390**	
15-19	190	115	305	**80,20**

20-24	1.057	133	1.190	
25-29	217	135	352	
30-34	181	127	308	
35-39	148	96	244	
40-44	114	100	214	
45-49	101	63	164	
50-54	81	81	162	
55-59	71	67	138	
60-64	76	95	171	
Aktif Nüfus	**2.236**	**1.012**	**3.248**	
65-69	97	68	165	**10,07**
70-74	61	66	127	
75+	56	60	116	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**214**	**194**	**408**	
Bilinmeyen	**3**	**1**	**4**	**0,10**
Toplam	**2.645**	**1.405**	**4.050**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yayladere ilçesinde genç bağımlı nüfusun yaşlı bağımlı nüfustan daha az olduğu 2000 yılı nüfus piramidinden (Şekil 2.27) de açıkça anlaşılmaktadır. Piramitte görülen 20-24 yaş aralığındaki erkek nüfusun nispeten fazla olması ilçedeki askeri personel sayısından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2.27: Yayladere İlçesinin 2000 Yılı Nüfus Piramidi.

2022 yılına gelindiğinde toplam nüfus 22 yıl öncesine göre 2.097 kişi azalarak 1.953 olmuştur. Nüfusun yaşlanması devam etmiş ve yaşlı bağımlı nüfus oranı %29,70'e yükselmiştir. 22 yıl öncesine göre doğum oranlarının azalmasına bağlı olarak genç bağımlı nüfus oranı %7,42'ye aktif nüfus ta %62,88'e düşmüştür (Tablo 2.63).

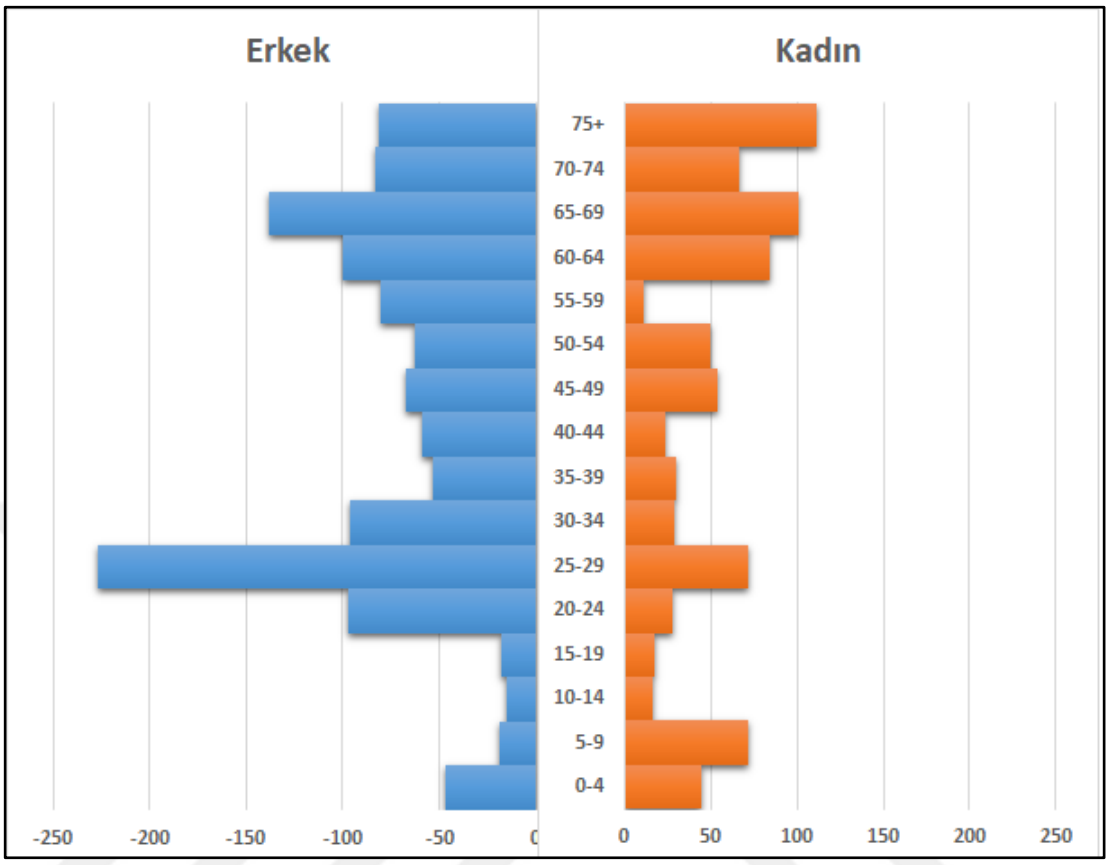
Tablo 2.63: Yayladere İlçesinde Nüfusun Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2022).

Yaş Grubu	***Erkek***	***Kadın***	***Toplam***	***Oran (%)***
0-4	44	45	89	**7,42**
5-9	21	15	36	
10-14	10	10	20	
Genç Bağımlı Nüfus	**75**	**70**	**145**	
15-19	15	12	27	**62,88**
20-24	58	31	89	
25-29	227	61	288	
30-34	86	33	119	

35-39	50	27	77	
40-44	57	22	79	
45-49	71	42	113	
50-54	63	51	114	
55-59	84	59	143	
60-64	98	81	179	
Aktif Nüfus	**809**	**419**	**1.228**	
65-69	134	94	228	**29,70**
70-74	87	78	165	
75+	87	100	187	
Yaşlı Bağımlı Nüfus	**308**	**272**	**580**	
Toplam	**1.192**	**761**	**1.953**	**100,00**

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yayladere ilçesinin nüfusunun yaşlanma durumu, 2022 yılına ait nüfus piramidinden (Şekil 2.28) daha iyi anlaşılmaktadır. Piramidin tavanının nispeten geniş olması bu durumu gözler önüne sermektedir. Yayladere gibi nüfusunun önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşayan ilçelerde bu durum istenilen bir şey değildir. Nüfusun yaşlanma hızı mevcut durumdaki şekilde ilerlemesi, sonraki yıllarda iş gücü bulma konusunda problemler yaşatması muhtemeldir. Ancak son yıllarda doğum oranlarının artmaya başladığı da piramidin taban kısmından anlaşılmaktadır. Piramitte görülen 25-29 yaş aralığındaki erkek nüfusun nispeten fazla olması, ilçede görev yapan askeri personel ve sivil memur sayısının toplam nüfusa oranla fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2.28: Yayladere İlçesinin 2022 Yılı Nüfus Piramidi.

2.3. YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

Yaygın bilim çevrelerine göre insan, 150 bin yıl önce Afrika'nın doğusundaki Rift Vadisi'nde ortaya çıkmış ve buradan dünyaya yayılmıştır. 45 bin yıl önce Endonezya'da ortaya çıkan balıkçı köyleri insanlık tarihindeki ilk kalıcı yerleşmeler (Harari, 2015: 60) olsa da insanlar 10 bin yıl önce gerçekleşen Tarım Devrimi (Neolitik Devrim)'ne kadar genellikle avcı-toplayıcı olarak yaşamışlardır. Avcı ve toplayıcı yaşam tarzında sabit ve kalıcı meskenler yerine mağaralar, ağaç kovukları, toprak altı ve portatif malzemelerden oluşturulan yapılar barınak amacıyla kullanılmıştır. Tarımın keşfiyle beraber insanlar ekip biçtikleri tarlalarının yanına barınaklar inşa etmişler ve böylelikle tarımsal üretime dayalı yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Bu yaşam tarzı da yerleşik hayatı bir bakıma zorunlu kılmıştır. Evvela, tarlalara bitişik kurulan barınaklar zamanla birbirine yaklaşmış ve ilk kırsal yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Daha sonra kırsal yerleşmelerde yaşanan üretim fazlalığı ve takas usulüyle ortaya çıkan ticari faaliyetler şehirlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda kırsal yerleşmelerin ilk yerleşmeler olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Çalışmamızın devamında da çalışma alanımızın kırsal yerleşme özellikleri irdelendikten sonra kentsel yerleşmeler incelenecektir.

Güncel coğrafi literatürde kırsal alanla kentsel alan ayrımı kesin çizgilerle ifade edilememektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde kentsel alanla kırsal alanı ayırt etmek için farklı kriterler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; nüfus miktarı, mesken yoğunluğu, nüfusun meslek yapısı, yerleşmenin idari fonksiyonu ve nüfusun sosyal yapısıdır (Bakırcı, 2018: 63-64). Adı geçen bu kriterler de kendi içinde değişmez değildir. Mesela nüfus kriteri baz alındığında Kanada'da köy için yasal nüfus sınırı 1.000 iken ABD'de 2.500'dür. Hindistan'da nüfusu 5.000'e kadar olan yerler köy olarak kabul edilirken, Japonya'da bir yerleşmenin nüfusu 30.000'i aşmayana kadar ona şehir denilemez. En geleneksel ayrım, kırsal yerleşmelerde halkın geçimini doğrudan topraktan (yani primer üretimle) kazanmakta olmasına karşılık, şehirsel yerleşmelerin genellikle sekonder ve tersiyer faaliyetlerle uğraşmalarına göre yapılandır (Tümertekin ve Özgüç, 2015: 363-381). Türkiye'de ise 1924 yılında kabul edilen 442 sayılı köy kanununa göre bir yerleşmenin köy

olarak sınıflandırılabilmesi için nüfusunun 2.000'in altında olması gereklidir. Aynı kanuna göre nüfusu 2.000-20.000 arasında olan yerleşmeler kasaba olarak adlandırılırken 20.000'den fazla nüfusa sahip yerleşmeler şehir statüsünde sayılmaktadır. Ancak TÜİK'e göre idari açıdan kaymakamlık veya valilikle yönetilen tüm ilçe ve il merkezleri şehir olarak kabul edilir. Yukarıda zikredilen kriterlerin herhangi birinin kır-şehir ayrımını yapmada sağlıklı neticeler doğurmayacağı çok açıktır. Ancak temel konu ayrımın hangi kritere göre yapıldığından çok hangi amaca yönelik olarak gerçekleştirildiğidir (Bakırcı, 2018: 65).

Çalışma alanımızda şehir nüfusu 2.000'in altında olan iki kent yerleşmesi bulunmaktadır. 2023 yılı itibariyle Yayladere (945) ve Yedisu (1.470) şehirleri, nüfusları 2.000'in altında olmasına rağmen idari olarak kaymakamlıkla yönetilmeleri ve tarım dışı sektörlerin de bulunması nedeniyle çalışmanın devamında şehir olarak incelenecektir. Ayrıca bu noktada belde belediyelerin de kırsal alan mı yoksa kentsel alan mı oldukları da ifade edilmesi gereklidir. Belde belediyeleri, bir şehir ile bütünleşmemiş yani coğrafi olarak şehirlerden kopuk, kendine has sosyo-ekonomik nitelikleri olan, ortak yaşam alanına sahip topluluklar olarak ifade edilmektedir (Koyuncu ve Köroğlu, 2012: 8). TÜİK te belde belediyelerini kırsal alan olarak ifade ettiği için çalışma alanımızda bulunan Sancak, Ilıcalar ve Arakonak beldeleri kır yerleşmeleri olarak değerlendirilecektir.

2.3.1. Kır Yerleşmeleri

Küçük veya büyük herhangi bir yerleşmenin vücut bulması ve varlığını devam ettirmesi konumlandığı sahanın asgari de olsa ekonomik bir potansiyel taşımasını gerektirmektedir (Bakırcı, 2018: 62). Kır yerleşmeleri de ekonomik faaliyetlerini doğrudan veya dolaylı olarak toprağa bağlı olarak sürdüren; tarım, hayvancılık, madencilik, ormancılık ve balıkçılık gibi primer sektörlerle geçinen yerleşim alanları olarak ifade edilebilir.

Kır yerleşmelerini farklı kriterler baz alınarak çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür. Nüfusuna göre köy ve belde (kasaba), sürekliliğine göre geçici ve daimi

(kalıcı), yerleşme dokusuna göre toplu ve dağınık, kuruldukları yere göre ova, dağ, orman, sahil, akarsu vb., ekonomik işlevlerine göre tarım, hayvancılık, ormancılık, dokumacılık, balıkçılık, madencilik vb. olarak sınıflandırılabilirler.

Kır yerleşmeleri, sürekliliğine göre geçici ve daimi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın nasıl ortaya çıktığı hakkında 14. yüzyılın önemli simalarından, tarihçi, sosyolog ve coğrafyacı İbn Haldun günümüzde de kabul gören bazı fikirler ortaya atmıştır. İbn Haldun'a göre geçimlerini hayvancılık yoluyla sağlayanlar ekseriyetle göçebe yaşamak zorundadır (İbn Haldun, 2018: 325).

2.3.1.1. Daimi Kır Yerleşmeleri

Çalışma alanında daimi kır yerleşmelerinden köy, belde ve mezra bulunmaktadır.

2.3.1.1.1. Köy

Köyler, nüfusu 2.000'in altında olan kır yerleşmeleridir. Çalışma alanımızda yer alan kır yerleşmeleri arasında sayısı en fazla olan köylerdir. Gayet tabii olarak ülkemiz için de bu durum aynen geçerlidir. Bingöl ilindeki köylerin nüfus durumuna bakıldığında nüfuslarının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2.64'e göre Bingöl ilinde nüfusu en az 1 olan 320 köy bulunmaktadır. Bu köyler arasında en düşük nüfusa sahip köy, 3 kişiyle Yedisu ilçesine bağlı Akımlı'dır. En fazla nüfusa sahip köyse 2.124 kişiyle Merkez ilçeye bağlı Çavuşlar köyüdür. Bingöl ilindeki köylerin 108'inin yani %33,23'ünün nüfusu 100'ün altındadır. 201'inin (%61,84) de nüfusu 100-1.000 arasındadır. Bingöl ilinde nüfusu 1.000'in üzerinde olan 16 köy bulunmaktadır ki bu da ildeki tüm köylerin %4,92'sine tekabül etmektedir.

Tablo 2.64: Bingöl İlindeki Köylerin Nüfusları ve Bağlı Oldukları İlçeler (2022).

NO	ADI	İLÇESİ	NÜFUSU	NO	ADI	İLÇESİ	NÜFUSU	NO	ADI	İLÇESİ	NÜFUSU
1	Aşağıserinyer	Kiğı	0	109	Bulgurluk	Genç	100	217	Doğuyeli	Solhan	237
2	Çomak	Kiğı	0	110	Ericek	Genç	100	218	Yeniyazı	Genç	239
3	Maltepe	Adakll	0	111	Sarıbudak	Genç	100	219	Karlıca	Karlıova	239
4	Ölmez	Kiğı	0	112	Oğuldere	Merkez	100	220	Gelintepe	Solhan	243
5	Topraklık	Kiğı	0	113	Üçgül	Genç	101	221	Arslanbeyli	Solhan	248
6	Akımlı	Yedisu	3	114	Doluçay	Adaklı	102	222	Şabanköy	Merkez	250
7	Demirdöş	Kiğı	8	115	Sırmalıoya	Genç	103	223	Kozlu	Adaklı	251
8	Kutluca	Kiğı	9	116	Sürmelikoç	Yayladere	104	224	Viranşehir	Karlıova	255
9	Boğazköy	Yayladere	9	117	Topağaçlar	Adaklı	105	225	Balıklıçay	Merkez	259
10	Cevizli	Adaklı	11	118	Çiçekyayla	Merkez	106	226	Kaynakdüzü	Adaklı	263
11	Tekbaş	Kiğı	11	119	Kamışgölü	Adaklı	107	227	Yolçatı	Merkez	269
12	İlbeyi	Kiğı	13	120	Doludere	Genç	107	228	Sırmaçek	Kiğı	271
13	Gökçedal	Yayladere	13	121	Kuşburnu	Merkez	107	229	Bayırlı	Genç	272
14	Çobançeşmesi	Genç	14	122	Sütlüce	Adaklı	108	230	Koçsırtı	Genç	273
15	Alınyazı	Yayladere	14	123	Eskikavak	Kiğı	108	231	Yağızca	Genç	273
16	Eşme	Kiğı	16	124	Ardıçdibi	Genç	111	232	Kurudere	Merkez	279
17	Duranlar	Kiğı	17	125	Kavaklı	Genç	111	233	Kuruca	Merkez	281
18	Yaylabağ	Yayladere	17	126	Sarısaman	Genç	111	234	Elmalı	Yedisu	281
19	Dikpınar	Genç	18	127	Sürekli	Genç	114	235	Sütgölü	Merkez	291
20	Dedebağı	Genç	21	128	Açıkgüney	Kiğı	114	236	Yamaç	Merkez	292
21	Darköprü	Kiğı	22	129	Gönülaçan	Genç	115	237	Gökdere	Merkez	296
22	Demirkanat	Kiğı	22	130	Erler	Adaklı	117	238	Demirkapı	Solhan	296
23	Bilekkaya	Yayladere	22	131	Güzeldere	Genç	117	239	Elmadüzü	Adaklı	297

24	Baklalı	Kiğı	23	132	Kabayel	Yedisu	118	240	Dilektaşı	Genç	299
25	Yavuztaş	Yayladere	23	133	Eskibalta	Yedisu	120	241	Dörtyol	Karlıova	300
26	Çatalkaya	Yayladere	26	134	Erbaşlar	Adaklı	121	242	Doğanca	Genç	302
27	Kırköy	Yayladere	27	135	Yeşilgöl	Yedisu	121	243	Yorgançayır	Karlıova	304
28	Kabaçalı	Adaklı	28	136	Direkli	Merkez	125	244	Karabalçık	Karlıova	306
29	Soğukpınar	Genç	30	137	Yağmurpınar	Yedisu	125	245	Gençtavus	Solhan	308
30	Döşekkaya	Genç	31	138	Kıraçtepe	Karlıova	127	246	Yatansöğüt	Genç	311
31	Yukarıserinyer	Kiğı	31	139	Harmancık	Genç	128	247	Oymapınar	Solhan	312
32	Karapolat	Yedisu	31	140	Gerçekli	Genç	130	248	Kırık	Solhan	314
33	Mollaibrahim	Genç	33	141	Ortaköy	Karlıova	130	249	Bozkanat	Solhan	316
34	Kazanlı	Karlıova	33	142	Keklikdere	Genç	133	250	Direkli	Genç	321
35	Balpınar	Merkez	33	143	Sarıkuşak	Karlıova	136	251	Sudurağı	Karlıova	322
36	Çamlıca	Adaklı	34	144	Aşağıköy	Merkez	136	252	Erdemli	Merkez	325
37	Dolutekne	Adaklı	34	145	Yaydere	Genç	137	253	Gökçekanat	Merkez	333
38	Yolaçtı	Genç	37	146	Çatma	Adaklı	138	254	Kepçeli	Genç	334
39	Karcı	Genç	40	147	Kaşıkçı	Karlıova	140	255	Şehitköy	Genç	334
40	Yazılı	Genç	40	148	Çanakçı	Kiğı	140	256	Yukarıyağmurlu	Karlıova	334
41	Gelinpertek	Yedisu	43	149	Bahçeli	Merkez	140	257	Suçatı	Karlıova	336
42	Alagöz	Kiğı	44	150	Çaybaşı	Genç	142	258	Kılçadır	Merkez	341
43	Altınışık	Merkez	44	151	Çevirme	Genç	142	259	Geçitli	Karlıova	346
44	Aydınlar	Yayladere	46	152	Şehittepe	Genç	144	260	Kale	Solhan	351
45	Batıayaz	Yayladere	46	153	Billice	Kiğı	144	261	Nacaklı	Kiğı	358
46	Dügernan	Merkez	47	154	Yeniçevre	Genç	145	262	Sevkar	Adaklı	362
47	Doğanlı	Genç	49	155	Çevreli	Adaklı	147	263	Sakaören	Karlıova	375
48	Gürpınar	Merkez	49	156	Haziran	Merkez	147	264	Halifan	Karlıova	378
49	Kuşçimeni	Kiğı	50	157	Gözütok	Genç	148	265	Çobantaşı	Merkez	379
50	Şenköy	Yedisu	51	158	Ardıçtepe	Merkez	148	266	Hasbağlar	Adaklı	384
51	Güneyağıl	Kiğı	52	159	Güngören	Merkez	148	267	Eşmetaş	Solhan	386

52	Günlük	Yayladere	52	160	Yoncalık	Karlıova	149	268	Doğankaya	Adaklı	393
53	Elmaağaç	Adaklı	53	161	Alibir	Merkez	149	269	Göynük	Karlıova	393
54	Gözertepe	Genç	53	162	Bahçebaşı	Genç	151	270	Çevrimpınar	Merkez	395
55	Olukpınar	Merkez	53	163	Yeniköy	Karlıova	151	271	Yumaklı	Merkez	399
56	Kadıköy	Kiğı	54	164	Düzağaç	Solhan	151	272	Kümbet	Karlıova	403
57	Kurtuluş	Merkez	55	165	Köklü	Merkez	154	273	Çukurca	Merkez	406
58	Çayağzı	Yayladere	57	166	Uzunsavat	Merkez	154	274	Hasanova	Karlıova	407
59	Yeldeğirmeni	Adaklı	58	167	Çiçekdere	Merkez	157	275	Murat	Solhan	407
60	Aysaklı	Adaklı	59	168	Tuzluca	Karlıova	160	276	Ormanardı	Merkez	409
61	Kırkpınar	Adaklı	59	169	Elmagünü	Genç	162	277	Dikme	Merkez	412
62	Sarıdibek	Adaklı	59	170	Kuşkondu	Merkez	164	278	Kantarkaya	Karlıova	418
63	Çiçektepe	Kiğı	59	171	Gümüşlü	Merkez	165	279	Kalencik	Karlıova	420
64	Tepebaşı	Merkez	60	172	Akdurmuş	Merkez	168	280	Elmasırtı	Solhan	422
65	Dallıca	Kiğı	62	173	Yazgülü	Merkez	168	281	Mollaşakir	Karlıova	423
66	Ayanoğlu	Yedisu	62	174	Ayvadüzü	Adaklı	169	282	Kumgeçit	Merkez	442
67	Pınaraltı	Genç	63	175	Aşağıyağmurlu	Karlıova	170	283	Asmakaya	Solhan	447
68	Dallıtepe	Merkez	63	176	Kaynarpınar	Karlıova	172	284	Büyüktekören	Merkez	451
69	Dişbudak	Merkez	63	177	Doğanevler	Genç	173	285	İncesu	Merkez	467
70	Boyalı	Adaklı	65	178	Yazkonağı	Genç	176	286	Gökçeli	Merkez	487
71	Çamlıyurt	Genç	65	179	Eskibağ	Genç	178	287	Yelesen	Merkez	499
72	Yelkaya	Genç	65	180	Mercan	Adaklı	179	288	Gözer	Merkez	504
73	Çiftlikköy	Karlıova	65	181	Bağlarpınarı	Adaklı	184	289	Alatepe	Merkez	513
74	Çayboyu	Merkez	66	182	Yenisu	Genç	185	290	Dilektepe	Solhan	516
75	Ortaköy	Merkez	66	183	Bilaloğlu	Merkez	185	291	Garip	Merkez	518
76	Çikan	Yayladere	66	184	Mutluca	Solhan	186	292	Kardeşler	Merkez	532
77	Dereköy	Genç	68	185	Kaynak	Karlıova	187	293	Yeniköy	Merkez	532
78	Güneşlik	Yayladere	72	186	Kızılağaç	Karlıova	188	294	Karaçubuk	Adaklı	535
79	Dinarbey	Yedisu	72	187	Sancaklı	Merkez	188	295	Çukurtepe	Karlıova	540

80	Ortaçanak	Merkez	73	188	Suvaran	Merkez	188	296	Çaytepe	Genç	541
81	Ağaçyolu	Merkez	74	189	Yaygınçayır	Merkez	188	297	Cilligöl	Karlıova	629
82	Kalkanlı	Yayladere	74	190	Çayağzı	Merkez	190	298	Yenibaşak	Solhan	640
83	Dalbasan	Yayladere	75	191	Arıcılar	Merkez	193	299	Serpmekaya	Karlıova	643
84	Zeynelli	Yayladere	76	192	Yiğitbaşı	Genç	194	300	Bahçeköy	Karlıova	706
85	Büyükçağ	Genç	77	193	Şimşirpınar	Solhan	194	301	Yayla	Genç	724
86	Az	Merkez	77	194	Ilıpınar	Karlıova	197	302	Emtağ	Merkez	724
87	Erentepe	Merkez	77	195	Küçüktekören	Merkez	200	303	Dikköy	Merkez	739
88	Soğukpınar	Karlıova	78	196	Günkondu	Genç	203	304	Elmalı	Merkez	856
89	Kaşıklı	Yedisu	79	197	Kartal	Merkez	203	305	Gözeler	Merkez	858
90	İnandık	Solhan	81	198	Çanakçı	Genç	206	306	Hacılar	Karlıova	955
91	Uğurova	Merkez	82	199	Balgöze	Genç	207	307	Yenidal	Solhan	975
92	Yeşilköy	Merkez	84	200	Tarlabaşı	Genç	208	308	Bağlıisa	Karlıova	984
93	Çiriş	Merkez	85	201	Geyikdere	Genç	210	309	Göltepesi	Merkez	986
94	Harmantepe	Karlıova	86	202	Meşedalı	Genç	213	310	Yiğitharman	Solhan	1052
95	Düzyayla	Merkez	86	203	Elbaşı	Solhan	213	311	Aşağıakpınar	Merkez	1088
96	Yukarıakpınar	Merkez	86	204	Binekli	Genç	214	312	Ağaçeli	Merkez	1090
97	Altınevler	Adaklı	87	205	Sağgöze	Genç	217	313	Servi	Genç	1097
98	Göksu	Solhan	87	206	Kürük	Karlıova	217	314	Çeltiksuyu	Merkez	1130
99	Ağaçöven	Kiğı	88	207	Sükyan	Solhan	219	315	Sudüğünü	Merkez	1174
100	Akbinek	Adaklı	90	208	Güzgülü	Yedisu	219	316	Toklular	Karlıova	1214
101	Aktaş	Adaklı	90	209	Alaaddin	Genç	220	317	Güveçli	Merkez	1236
102	Korlu	Yayladere	92	210	Boncukgöze	Karlıova	224	318	Yiğitler	Karlıova	1271
103	Topalan	Merkez	94	211	Sülünkaş	Solhan	225	319	Yenibaşlar	Merkez	1318
104	Sarmakaya	Genç	97	212	Kıran	Merkez	227	320	Kargapazarı	Karlıova	1354
105	Yazgünü	Kiğı	97	213	Gökçeli	Adaklı	229	321	Ekinyolu	Merkez	1381
106	Çalıkağıl	Yayladere	97	214	Kızılçubuk	Karlıova	229	322	Taşlıçay	Karlıova	1451
107	Sabırtaşı	Kiğı	98	215	Tarhan	Solhan	233	323	Hazarşah	Solhan	1503

108	Aktoprak	Genç	99	216	Çatak	Karlıova	234	324	Sarıçiçek	Merkez	1913
								325	Çavuşlar	Merkez	2124

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

Bingöl ilinde bazı köyler idari statüsünü korumasına rağmen köy idari sınırları içerisinde kimse yaşamamaktadır. Bu köyler baraj suları altında kalmış, çok fazla göç vermiş veya güvenlik nedeniyle boşaltılmış köylerdir. Bahsi geçen köyler Maltepe (Adaklı), Aşağıserinyer, Çomak, Ölmez ve Topraklık (Kiğı)'tır.

2.3.1.1.2. Beldeler

Bingöl ilinde Sancak, Ilıcalar ve Arakonak adıyla üç belde bulunmaktadır. Bunlardan Sancak ve Ilıcalar (Foto 2.8) Merkez ilçeye bağlı olup nüfusları sırasıyla 2.412 ve 3.141'dir. Solhan ilçesine bağlı olan Arakonak beldesinin nüfus miktarıysa 2.601'dir.

Foto 2.8: Merkez İlçeye Bağlı Ilıcalar Beldesi.

2.3.1.1.1. Mezra

Doğu Anadolu'nun karakteristik bir köy altı yerleşmesi olan mezralar çalışma alanımızda oldukça fazla yaygınlık gösterirler. Tanoğlu'na göre mezra, münferit mesken ile gerçek manasında köy arasında bir ara tip yerleşmedir. Tanoğlu'nun mezraların çıkışıyla ilgili ortaya attığı fikirler de çok önemlidir. Ona göre eski çağlarda insanlar savaş, salgın hastalık ve bataklık gibi olumsuz faktörlerden kaçınmak için yerleşmelerini dağ, tepe ve yamaç gibi savunması nispeten daha kolay ve bataklıklardan arınmış araziler üzerine kurmuşlardır. Ziraat yapacakları yerlerse istila yolları üzerindeki daha aşağı kısımlarda kalmıştır. İnsanlar başlangıçta sadece zirai faaliyetler için buralara inmişler daha sonra da tarihi şartların değişmesiyle burada daimi yerleşmeleri ortaya çıkarmıştır. Köyden küçük bu yerleşmelere mezra denilmektedir (Tanoğlu, 1954: 26-27). Mezra kelimesinin kökünde ziraat kelimesinin bulunması da bu görüşü desteklemektedir.

Foto 2.9: Keklikdere Köyü Şaban Mezrası, Genç.

Çalışma sahasındaki mezralarda tarım ve hayvancılık beraber yapılmaktadır. Ancak tarım daha çok hane ihtiyacını gidermeye yönelik yapılırken bazı mezralarda hayvancılık ticari olarak yapılmaktadır. Özellikle dağ eteklerinde ve sarp yamaçlarda kurulmuş mezralar meşe ormanlarının varlığı sayesinde keçi yetiştiriciliğe çok uygundur. Bu yerlerde keçi yetiştiriciliği yoğun olarak yapılmaktadır (Foto 2.9).

2.3.1.2. Geçici Kır Yerleşmeleri

Ülkemizde oba, yayla, ağıl ve kom gibi farklı işlevlere sahip birçok geçici kır yerleşmesine rastlanılmaktadır. Çalışma alanımızda bunlardan kom ve yaylalar ziyadesiyle bulunmaktadır.

2.3.1.2.1. Kom

Doğu Anadolu'nun karakteristik kır yerleşmelerinden biri olan kom, köyün dışında suya yakın olarak kurulmuş (Foto 2.10), birkaç hayvan barınağıyla çoban kulübesinden oluşan geçici yerleşmelerdir (Sarıbeyoğlu, 1951: 37-38). Erinç'e göre komlarda hayvancılığın yanında bazen zirai faaliyetler de yapılır ve genellikle adını kurucusundan alır (Erinç, 1953: 87). Fakat ziraate geçildikten ve devamlı yerleşme başladığı andan itibaren buralar kom olma özelliğini yitirerek mezraya dönüşürler (Sarıbeyoğlu, 1951: 37-38). Hakikaten de çalışma sahasında kurucusunun adını taşıyan ve zamanla mezraya dönüşen eski kom yerleşmeleri tespit edilmiştir. Yerel halkla yapılan görüşmeler neticesinde, Genç ilçesine bağlı Ardıçdibi köyü Aliçapan mezrasının bu yolla teşekkül ettiği kanısına varılmıştır.

Çalışma alanında hayvancılığın çok eski dönemlerden itibaren temel geçim kaynağı olması kom yerleşmelerinin sayıca fazla olmasına neden olmuştur. Ancak daha önce de belirtildiği gibi kırsal nüfusun çeşitli nedenlerden dolayı hızla azalmaya başlaması kom yerleşmelerinin de azalmasına yol açmıştır. Günümüzde işlevini yitirmeyen çok az sayıda kom vardır.

Foto 2.10: Meşe Ormanlarıyla Kaplı Vadi İçinde Bir Kom Yerleşmesi (Genç/Keklikdere Köyü).

2.3.1.2.2. Yayla

Yaylacılık, esasen hayvanlara taze ot bulmak amacıyla yapılan bir faaliyettir. Karasal iklimlerde yaz aylarında köy çevresindeki meradaki otlar azalır veya sararır. Hayvanlarına taze ot arayan köylüler, köyün yakınındaki nispeten yüksek yerlere çıkarak taze ot bulmak suretiyle yazı burada geçirirler. Yayla yerleşmeleri de bu yolla ortaya çıkmış geçici bir kır yerleşmesidir (Foto 2.11).

Yaylacılık çalışma alanında tarih boyunca önemini korumuş bir faaliyettir. Evliya Çelebi daha 17. yüzyılda Bingöl yaylalarının öneminden ve güneydeki aşiretlerin sürüleriyle gelip Bingöl yaylalarına çıktığından bahsetmektedir (Çelebi, 1970: 112-115). Yüzey şekilleri ve iklimi itibariyle çalışma alanı yaylacılığa son derece uygundur. Evliya Çelebi'nin bahsettiği gibi Urfa ve Diyarbakır çevresinden göçebe aşiretler Bingöl yaylalarına çıkma geleneğini günümüzde de sürdürmektedir. Türk edebiyatının usta şair ve yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar ünlü eseri Beş Şehir'de,

1913 yılında Erzurum'a giderken yol üstünde yaylaya çıkarken rastladığı kıl abalı Bingöl çobanlarının kendisi üzerinde 'yıldız ışıklarından örülmüş bir harmani tesir' yaptığını ifade etmiştir (Tanpınar, 2014: 30).

Foto 2.11: Merkez İlçeye Bağlı Bir Yayla Yerleşmesi, Şaban Köyü.

Bingöl ilinde yaylacılık, Karaboğa, Akçakara, Şerafettin ve Şeytan dağlarıyla Bingöl Dağı eteklerinde yapılmaktadır. Özellikle Karlıova ilçesinin etrafındaki yüksek alanlar yaylacılığa çok daha müsaittir. Çalışma sahasında yaylacılık günümüzde eski önemini ve işlevini kaybetmiştir. Bu durum üzerinde kırsal nüfusun azalması başrol oynamaktadır.

2.3.1.3. Yerleşme Dokularına Göre Kır Yerleşmeleri

Çalışma sahasında kır yerleşmelerin dokusu üzerinde yüzey şekilleri ve su kaynakları etkili olmaktadır. Arazinin engebeli ve su kaynaklarının bol olduğu sahalarda dağınık yerleşmeler görülürken, tersinin yaşandığı durumlarda toplu yerleşmeler daha yaygındır. Buna göre Bingöl ilindeki, Karagöl, Şeytan, Şerafettin,

Akçakara ve Karaboğa dağlarının eteklerinde kurulan köylerin neredeyse tamamında dağınık yerleşmeler bulunur (Foto 2.12). Bingöl Ovası gibi düzlük alanlarda kurulmuş kır yerleşmeleri ise toplu yerleşme özelliği sergilerler (Foto 2.13).

Foto 2.12: Dağınık Kır Yerleşmesi Örneği, Merkez, Dügernan Köyü.

Foto 2.13: Toplu Yerleşmeye Örnek, Yazgülü Köyü.

2.3.1.4. Temel İktisadi Fonksiyonlarına Göre Kır Yerleşmeleri

Çalışma alanındaki kır yerleşmelerinde hakim ekonomik faaliyet genellikle tarım ve hayvancılık ağırlıklıdır. Genç ilçesine bağlı Yoldaşan köyü gibi akarsu kenarında kurulmuş bazı köylerde balıkçılık yapılıyor olsa da bu uğraşı o kır yerleşmesinin hakim ekonomik faaliyeti değil ferdi bir etkinliktir. Bu noktadan hareketle, çalışma sahasında bulunan Peri Çayı ve Murat Nehri gibi büyük akarsular, çevresinden geçtikleri kır yerleşmeleri için değerli bir geçim kaynağı olabilir. Köylülere modern balık yetiştirme teknikleri öğretilip akarsu boylarında balık çiftlikleri kurmak suretiyle kır ekonomisine katkı sunulabilir.

2.3.1.5. Yerleşme Adlarına Göre Kır Yerleşmeleri

Genel olarak bir yöredeki yerleşme adları alelade veya gelişigüzel konulmamaktadır. Çoğu yerleşme adlarının o ismi almalarının bir sebebi veya bir hikayesi vardır. Çalışma alanımızda bulunan kır yerleşmeleri de genellikle bulundukları sahanın doğal ve beşeri ortam özelliklerini yansıtan isimler almışlardır. Ancak şunun da iyi bilinmesi gerekir ki, Bingöl ilindeki kır yerleşmelerinin neredeyse tamamı Cumhuriyetten sonra isim değiştirmişlerdir. İldeki köy isimlerinin eski adları Türkçe, Kürtçe, Arapça, Ermenice ve çoğunlukla Zazacadır. Şüphesiz bu durum çalışma alanının çok kültürlü yapısının tezahürüdür. Tüm köy isimleri Türkçeleştirildikten sonra ya köylerin önceki dildeki adının Türkçe karşılığı yeni isim olarak verilmiş ya da yerleşmenin doğal ve beşeri özelliklerinden yola çıkılarak yeniden isimlendirilmiştir. Örneğin Merkez ilçeye bağlı Ortaköy'ün eski adı olan Dewa Miyonin Zazacada da "ortadaki köy" anlamına gelmektedir. Karlıova ilçesinin Çatak köyü de ismini çevresinde bulunan iki dağ yamacının arasında oluşmuş derin dere yatağından almıştır. Nitekim çatak da Türkçede aynı anlama gelmektedir.

Çalışma alanında bulunan 320 köyden 52'sinin isim kaynağı tespit edilememiştir. 11 köy ismi birden fazla tekrarlandığı için bir defa yazılmıştır. Bingöl ilindeki köyler arasında isim kaynağı hidrografik özelliklere dayanan 52 köy vardır. Onu 44 köyle bitkilerle ilgili olanlar takip etmektedir. Tablo 2.65'ten de anlaşılacağı üzere çalışma alanındaki köy isimlerinin kaynakları çok çeşitlilik arz etmektedir.

Özellikle bitkiler ve su kaynaklarıyla ilgili olan köy isimlerinin fazla olması bir bakıma çalışma alanımızın tarım fonksiyonunun da ne denli güçlü olduğunu öne çıkarmaktadır.

Tablo 2.65: Bingöl İlindeki Köylerin İsim Kaynakları.

Adının Kaynağı	**Köy Adı**	**Toplam**
Bitkilerle İlgili Olanlar	Akımlı, Cevizli, Kabaçalı, Kırköy, Gökçedal, Baklalı, Kavaklı, Topağaçlar, Kuşburnu, Çiçekyayla, Üçgül, Ardıçdibi Bayırlı, Elmalı, Yatansöğüt, Elmadüzü, Yorgançayır, Çamlıca, Elmaağaç, Çamlıyurt, Ardıçtepe, Elmagünü, Yoncalık, Köklü, Dedebağı, Çiçektepe, Dallıca, Dişbudak, Yazgülü, Kızılağaç, Yaygınçayır, Meşedalı, Ormanardı, Ağaçöven, Sarıbudak, Çiriş, Eskikavak, Ilıpınar, Güzgülü, Kozlu, Yenidal, Ağaçeli, Servi, Sarıçiçek, Dalbasan	45
Topoğrafik Elemanlarla İlgili Olanlar	Boğazköy, Kıraçtepe, Kaynakdüzü, Yamaç, Tepebaşı, Gözertepe, Düzağaç, Çukurca, Dallıtepe, Ayvadüzü, Elmasırtı, Alatepe, Çukurtepe, Çaytepe, Harmantepe, Uğurova, Kürük, Çatak, Gelintepe, Dikköy, Göltepesi	21
Kayaçlarla İlgili Olanlar	Yavuztaş, Çatalkaya, Bilekkaya, Aktoprak, Karabalçık, Döşekkaya, Doğankaya, Eşmetaş, Yelkaya, Asmakaya, Kantarkaya, Serpmekaya, Sabırtaşı, Aktaş, Sarmakaya	15
Hidrografik Elemanlarla İlgili Olanlar	Çobançeşmesi, Dikpınar, Eşme, Kamışgölü, Doludere, Oğuldere, Yeşilgöl, Güzeldere, Balıklıçay, Sağgöze, Kurudere, Gökdere, Sütgölü, Soğukpınar, Balpınar, Yağmurpınar, Çaybaşı, Yaydere, Kaynak, Çiçekdere, Oymapınar, Sudurağı, Suçatı, Çevrimpınar, Sakaören, Murat, Çayağzı, Olukpınar, Gürpınar, Pınaraltı, Dereköy, Çayboyu, Kaynarpınar, Yenisu, Çayağzı, Bağlarpınarı, Suvaran, Şimşirpınar, İncesu, Cilligöl, Yukarıakpınar, Kırkpınar, Soğukpınar, Göksu, Doluçay, Boncukgöze, Balgöze, Gözeler, Aşağıakpınar, Sudüğünü, Taşlıçay	51
İklimle İlgili Olanlar	Yukarıserinyer, Kabayel, Kuruca, Karlıca, Karcı, Yukarıyağmurlu, Göynük, Yeldeğirmeni, Güneşlik, Aşağıyağmurlu, Yelesen, Günkondu, Doğuyeli, Yazgünü	14
Hayvanlarla İlgili Olanlar	Sütlüce, Koçsırtı, Doğanlı, Doğanca, Sarısaman, Kuşkondu, Gökçekanat, Bozkanat, Kuşçimeni, Keklikdere, Mercan, Sürmelikoç, Kartal, Akbinek, Binekli, Geyikdere, Sülünkaş, Toklular, Kargapazarı	12
İnançla İlgili Olanlar	Kutluca, Alınyazı, Şehittepe, Dilektaşı, Şehitköy, Kümbet, Erentepe, Dilektepe, İnandık, Hacılar, Bağlıisa	11
Meslek Adlarıyla İlgili Olanlar	Kaşıkçı, Çanakçı, Arıcılar, Çobantaşı, Yiğitbaşı,	5

Ulaşımla İlgili Olanlar	Darköprü, Yolçatı, Dörtyol, Yolaçtı, Geçitli, Ağaçyolu, Kumgeçit	7
Tarımla İlgili olanlar	Bahçeli, Bahçebaşı, Eskibağ, Hasbağlar, Bahçeköy, Yenibaşak, Bulgurluk, Tarlabaşı, Yiğitharman, Harmancık, Çeltiksuyu, Ekinyolu	12
Madenlerle İlgili Olanlar	Demirdöş, Demirkanat, Demirkapı, Altınışık, Tuzluca, Gümüşlü	6
Siyasi/İdairi Adlarla İlgili Olanlar	İlbeyi, Gelinpertek, Kale, Kalencik, Hazarşah, Çavuşlar	7
Boy/Kişi Adlarıyla İlgili Olanlar	Duranlar, Şabanköy, Mollaibrahim, Dügernan, Erbaşlar, Erler, Alibir, Sevkar, Ayanoğlu, Çikan, Az, Dinarbey, Gençtavus, Alaaddin, Bilaloğlu, Halifan, Hasanova, Mollaşakir, Zeynelli, Arslanbeyli, Sükyan	21
Yerleşme Terimiyle İlgili Olanlar	Yaylabağ, Çalıkağıl, Güneyağıl, Çiftlikköy, Ortaköy, Aşağıköy, Çevreli, Yeniçevre, Kılçadır, Düzyayla, Yazkonağı, Doğanevler, Büyüktekören, Yeniköy, Yeşilköy, Altınevler, Küçüktekören, Viranşehir, Yayla, Kadıköy	20
Renklerle İlgili Olanlar	Sarıdibek, Boyalı, Akdurmuş, Gökçeli, Alagöz, Kızılçubuk, Karaçubuk, Sarıkuşak	8
Yönlerle İlgili Olanlar	Batıayaz, Açıkgüney	2
Diğerleri	Tekbaş, Dolutekne, Sırmalıoya, Topalan, Billice, Eskibalta, Sürekli, Yeniköy, Direkli, Gönülaçan, Sırmaçek, Yağızca, Yeniyazı, Karapolat, Kazanlı, Yazılı, Aydınlar, Günlük, Kurtuluş, Şenköy, Gerçekli, Uzunsavat, Çatma, Güngören, Gözütok, Haziran, Erdemli, Kırık, Kepçeli, Nacaklı, Aysaklı, Büyükçağ, Ortaçanak, Kalkanlı, Çevirme, Mutluca, Elbaşı, Dikme, Yumaklı, Garip, Kardeşler, Gözer, Kaşıklı, Korlu, Ericek, Kıran, Tarhan, Sancaklı, Emtağ, Güveçli, Yiğitler, Yenibaşlar	52

2.3.1.6. Kuruluş Yerlerine Göre Kır Yerleşmeleri

Bingöl ilindeki kır yerleşmeleri kuruluş yerlerine göre çeşitlilik arz etmektedir (Foto 2.14, 2.15 ve 2.16). Çalışma alanında dağlık ve engebeli arazilerin geniş yer kaplaması, bunun yanında düzlük ve ovalık alanların da bulunması, orman bitki örtüsünün yaygın olduğu alanların olması ve Bingöl ilinin akarsu varlığı bakımından zengin olması bu durum üzerinde etkili olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Doğu-batı ve kuzey-güney ulaşımını sağlayan ana karayollarının da Bingöl üzerinden geçmesi yol kenarında kurulan kır yerleşmelerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Foto 2.14: Yol Kenarında Kurulmuş Bir Kır Yerleşmesi (Dinarbey Köyü/Yedisu).

Foto 2.15: Bir Dağ Yamacına Kurulmuş Kır Yerleşmesi (Bulgurluk Köyü/Genç).

Foto 2.16: Akarsu Kenarında Kurulmuş Bir Kır Yerleşmesi (Murat Köyü, Solhan).

2.3.1.7. Kır Meskenleri

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları en önemli yapılardan biri de meskenlerdir. Tarihi süreç boyunca insanlar meskenlerini farklı şekillerde inşa etmişlerdir. Önceleri mağaralarda, ağaç kovuklarında ve toprak altında barınma ihtiyacını gideren insanoğlu, yerleşik hayata geçtikten sonra barınma ihtiyacını giderdiği yapılarda birtakım değişiklikler yapmıştır.

Sanayi devrimine kadar dünyanın neredeyse tamamında meskenlerin inşasında kullanılan malzemeler büyük ölçüde iklim ve jeolojik özelliklerden etkilenmekteydi. İklimin bol yağışlı olması orman bitki örtüsünün oluşumuna neden olacağı için bu tip yerlerin geleneksel mesken tipleri ahşap yapımıdır. Kurak yerlerdeyse bazalt gibi sert kayaçların yaygın olduğu yerlerde ana malzeme bazalttan

oluşmaktaydı. Bazalt gibi sert kayalar da yoksa kerpiç meskenler daha çok tercih edilmekteydi. Sanayi devriminden sonra tuğla, briket, çimento ve kum gibi malzemelerin yaygınlaşmasıyla betonarme meskenler artış göstermiştir. Bu durum mesken tipleri alanında modernizm-gelenekselcilik çatışması olarak da değerlendirilebilir.

Günümüz dünyasında geri kalmış bölgeler haricinde şehirlerin büyük çoğunluğu betonarme meskenlerden oluşmaktadır. Kır yerleşmeleriyse, halen geleneksel mesken yapılarını ve tiplerini korumaktadır. Çalışma alanında bulunan kır meskenlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Fakat arazi çalışmalarından elde edinilen izlenimlere göre, şehir yerleşmelerine yakın ve ulaşımın nispeten kolay olduğu kır yerleşmelerinde geleneksel meskenler terk edilerek modern meskenler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu duruma şehir yerleşmelerine uzak dağ köylerinde daha az rastlanılmaktadır.

Foto 2.17: Taş Mesken Örneği (Bağlarpınarı Köyü, Adaklı).

Çalışma alanında iklim, bitki örtüsü, jeolojik yapı (Harita 1.2) ve toprak özellikleri (Harita 1.8) çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle çalışma alanındaki geleneksel kır meskenleri tek tip malzemeden yapılmış değillerdir. Çalışma alanında en çok yaygın olan geleneksel kır meskenleri kerpiç ve taştır. Bazı meskenler de karışık malzemeden yapılmıştır. Yani kerpiç, taş ve ahşap malzemenin bir arada kullanıldığı meskenler de vardır (Foto 2.18).

Foto 2.18: Tavanı Kerpiç, Gövdesi Ahşap ve Taştan Yapılmış Bir Mesken Örneği (Genç-Mutluca Mezrası).

Tanoğlu'na göre kır meskenlerinin şekli kır yerleşmesinin temel iktisadi faaliyet biçiminden etkilenmiştir. Ona göre; zeytincinin, tütüncünün veya hububat işçisinin veya bunlarla beraber hayvancılık yapan köylünün meskeni birbirinden farklıdır. Bu yüzden meskenler bir yerdeki medeniyeti olduğu kadar o yerdeki hayat tarzını ve hakim ekonomik faaliyeti de yansıtırlar (Tanoğlu, 1954: 2). Gerçekten de çalışma sahasında bulunan kır meskenleri bu yargıyı ispatlar niteliktedir. Çoğu kır meskeninin altında yer alan ve hayvan barınağı olarak kullanılan ahırlar meskenin bir parçası sayılmaktadır. Bu da kır meskenlerinin iktisadi faaliyetlerden etkilendiğini

göstermektedir. Ayrıca bazı kır meskenlerinin bitişiğinde veya yanında ana meskenden bağımsız tek katlı odalar bulunur. Bunlar genellikle kışlık gıda deposu veya hayvansal ürünleri dönüştürme sürecinde (yoğurt, ayran ve peynir yapımı) kullanılmaktadır (Foto 2.19). Bu eklentiler Tanoğlu'nun da ifade ettiği gibi doğrudan ekonomik faaliyet türünden etkilenmiştir.

Foto 2.19: Kır Meskenlerinin Bitişiğinde Yer Alan Bir Eklenti Örneği (Genç-Mutluca Mezrası).

Çalışma alanında kışlar çok soğuk geçtiği için kış meskenler kalın duvarlarla örülmüştür. Geleneksel kır meskenlerinin altında bulunan ahırların aynı zamanda kış mevsiminde soğuğa karşı izole görevi görmesi de düşünülmüştür. Arazisi çok fazla engebeli olmayan ve yer konusunda sıkıntı yaşamayan kır yerleşmelerinde, hayvanlar yaz aylarını etrafı çitlerle veya çeperle çevrilmiş meskenin yakınındaki üstü açık ağıllarda barınırlar.

2.3.2. Şehir Yerleşmeleri

Kır yerleşmesinin tanımında yaşanan zorluklar dolaylı olarak şehrin tanımına da yansımış durumundadır. Çünkü yerleşme coğrafyasına göre bir yerleşme ya kır ya da şehir yerleşmesidir. Ancak kesin olan bir şey vardır ki o da şehir yerleşmelerinin nüvesini genellikle kır yerleşmelerinin oluşturduğudur. İbn Haldun tüm şehir yerleşmelerinin kır yerleşmelerinden doğduğunu ifade etmektedir (İbn Haldun, 2018: 326). Ancak bu genelleme günümüz dünyasında bire bir doğru değildir. Sanayi devriminden sonra yerleşmeye hiç açılmamış bir alanda direkt olarak şehir yerleşmeleri kurulabilmektedir. Veya deprem ve sel gibi doğal afetlerden sonra bir şehir tamamıyla başka bir alana taşınabilmektedir. Fakat günümüz şehir yerleşmelerinin büyük çoğunluğunun başlangıçta kır yerleşmesiyken sonradan büyüyerek ve ekonomik faaliyetleri çeşitlenerek şehirlere dönüştüğü açıktır. Çalışma sahasında bulunan tüm şehir yerleşmeleri de bu döngüyü takip etmiştir.

Şehrin tanımı konusunda coğrafyacılar arasında kesin bir ittifak söz konusu değildir. Tıpkı kır yerleşmelerinde olduğu gibi bir yerleşmenin şehir olarak tanımlanabilmesi için bazı kriterler bulunmaktadır. En yaygın kriterler; idari sınır, nüfus miktarı, nüfus yoğunluğu, hakim ekonomi faaliyet türü, yerleşmenin fonksiyonu ve mesken yoğunluğudur.

"Eğer tarım, faal nüfusun geçim kaynakları arasında yer tutmuyorsa yahut hiç değilse yarıdan az bir oranda kalıyorsa, geçim daha ziyade endüstri, ticaret, serbest meslek ve hizmetlerle sağlanıyorsa yerleşme noktası kentsel bir yerleşme, şehir veya kasabadır" (Darkot, 1967: 4). "Genel olarak şehirlerin köylerle bir mukayesesi yapılmak istenirse, iskan manzarasında büyük ölçüde beşer müdahalesinin mevcut olduğu, sakinlerinin hayat tarzının daha değişik bulunduğu, şehrin muhtelif kısımları ve çeşitli halk grupları arasında bariz ve karşılıklı ilişkilerin mevcut olduğu ve nihayet başka bölgeler ve diğer şehir ve köylerden gelen halkın birbirine fazlaca karıştığı yerleşmeleri; şehir kategorisi içinde mütalaa edilmektedir (Göney, 2019: 6). "Şehir, yoğunlaşmış, tarımsal olmayan insan yerleşmesidir. Şehirler; aralarında idari dini, ticari, sınai, toptancılık ve perakendecilik, ulatışım ve iletişim, eğlence, eğitim ve korunma hizmetleri de olan çok çeşitli hizmetler sunarlar" (Tümertekin ve Özgüç,

2015: 396). “Şehir, üretimin gerçekleştirildiği, denetlendiği ve örgütlendiği, nüfusunun yoğun olduğu, karşılıklı bağımlılığın bulunduğu, bütünleşmenin arttığı, ticaretin örgütlendiği, gelişme ve uygarlıkla birlikte anılan bir yerleşmedir” (Akova, 2018: 92).

Yukarıdaki farklı şehir tanımlarına rağmen ülkemizde resmi şehir tanımlaması idari sınırlara göre yapılmaktadır. TÜİK, ilçe ve il merkezlerini şehir olarak tanımlarken belediye sınırları dışında kalan yerleri kırsal alan olarak kabul etmektedir. Oysa 442 sayılı köy kanununa göre nüfus miktarı 20.000’den fazla olan yerleşmeler şehir olarak kabul edilmektedir. Fakat bu kritere göre yalnızca Genç, Solhan ve Merkez ilçe şehir yerleşmesi olarak kabul edilir. TÜİK’e göre çalışma alanımızda Merkez, Genç, Solhan, Karlıova, Adaklı, Kiğı, Yayladere ve Yedisu ilçe merkezleri çalışmanın devamında şehir yerleşmesi olarak ele alınacaktır. Merkez ilçe şehirsel alanından da Bingöl şehri olarak bahsedilecektir.

Harita 2.10: Bingöl İlinin İdari Bölünüş Haritası.

2.3.2.1. Bingöl Şehri

Bingöl şehri çalışma alanındaki nüfusu en fazla, mal ve hizmet üretiminin en çeşitli olduğu eğitim ve sağlık hizmetlerinin en çok geliştiği şehir yerleşmesidir. Cumhuriyet dönemine kadar Çapakçur Çayı'nın vadisinde kurulmuş kasaba büyüklüğünde ve Genç sancağına bağlı bir yerleşim yeriyken 1936'da il yapılarak büyüme göstermiştir. Bingöl şehrinin doğusunda Elazığ'a bağlı Karakoçan ve Palu, batısında Solhan, güneyinde Genç, kuzeyinde Kiğı, Adaklı ve Karlıova ilçeleri bulunmaktadır (Harita 2.10).

Şehrin nüvesini Bahçelievler Mahallesi'nde derin bir vadi içerisinde akan Çapakçur Çayı'nın meydana getirdiği taşkın ovası oluşturmaktadır (Foto 2.20). Bingöl şehrindeki en eski mimari eser olan İsfahan Bey Camii de bu alanda bulunmaktadır (Foto 2.7). Bingöl şehrinin bu en eski yerleşme alanına halk ağzında Aşağı Çarşı denilmektedir. 1950-1955 yılları arasında kaya düşmeleri sonucu meydana gelen tahribat ve şehir nüfusunun artıp vadi içinin küçük kalması Bingöl şehrinin yer değiştirmesini gündeme getirmiş ve şehir daha güneydeki nispeten yüksek düzlüklere taşınmıştır (Akkan, 1971: 42). Bu alanlar günümüzdeki Bahçelievler, İnönü ve Yenişehir mahallelerini oluşturmaktadır.

Foto 2.20: Bingöl Şehrinin Nüvesini Oluşturan Çapakçur Vadisi ve Kuzeydeki Yeni Yerleşim Alanları

Eski Bingöl şehrinin kurulduğu alanda günümüzde seyrek de olsa yerleşme vardır. Az katlı ve bakımsız konutlardan oluşan bu yerleşme birimleri (Foto 2.21) kaya düşmesi, sel ve depremlere karşı oldukça savunmasızdır.

Foto 2.21: Aşağı Çarşı İçerisinde Yer Alan Eski ve Bakımsız Konut Örneği.

Bingöl şehrinde 1 Mayıs 2003 depreminden olumsuz olarak en çok etkilenen yerlerin başında Aşağı Çarşı bölgesinin geldiği bildirilmiştir. Bu nedenle halihazırda düşük yoğunluklu konut dokusuna sahip olmasına rağmen eski Bingöl şehir merkezinin kentsel dönüşümle yenilenmesi ve konutlardan arındırılması gerekmektedir. Zira Bingöl illinin tamamı ülkemizde tektonik aktivitenin en yüksek olduğu yerlerin başında gelmektedir. Mevcut yapı stoğunun da yetersiz ve dayanıksız olması olası bir depremde yıkımı arttıracaktır. Bingöl şehrinde yapılan arazi çalışmaları ve gözlemler neticesinde Aşağı Çarşı içerisindeki bazı yapılardaki olumsuz durumlar belgelenmiştir (Foto 2.22).

22 Mayıs 1971 Bingöl Depremi'nde (6,8 Ms) 878 kişi ölmüş ve 9.111 bina kullanılamaz duruma gelmiştir. Yıkımın Bingöl şehrinde ne kadar olduğu kesin

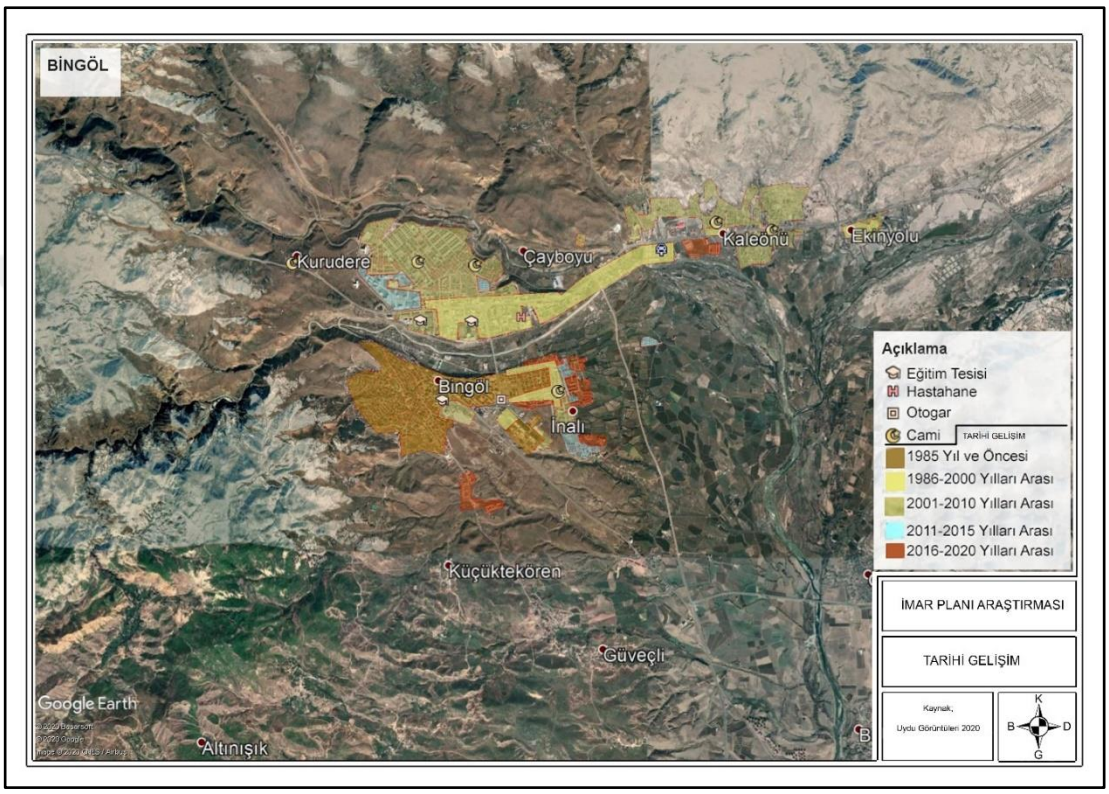
olarak bilinememektedir. Ancak depremin merkez üssünün (Göynük vadisi) Bingöl şehrine çok yakın olması depremin en şiddetli olduğu yerin Bingöl şehri olduğunu düşündürmektedir. Depremden sonra Bingöl şehrinin konut ihtiyacı da artmış ve İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan imar planı doğrultusunda şehir güney ve güneydoğu aksında ilerlemiştir. (Üstündağ, 2011: 83).

Foto 2.22: Aşağı Çarşı'da Bulunan Bir Konutun Kirişlerinde Çakıl Taşı ve Kalitesiz Demir Kullanıldığı Görülmektedir.

Çapakçur Vadisi'nden çıkmaya başlayan Bingöl şehri öncelikle vadinin her iki yamacında yavaş yavaş yükselmiştir. Vadinin güney yamacına kuzey yamacına nispeten daha fazla yerleşilmiştir. Çapakçur Vadisi'nin güney ve güneydoğusunda

yer alan Yenişehir, Mirzan, Bahçelievler, Yeni, Kültür ve İnönü mahalleleri 2000'li yılara kadar şehrin asıl merkezi durumunda olmuştur. Vadinin kuzeyinde bulunan Karşıyaka Mahallesi daha sonra Elazığ-Bingöl-Muş kara yolunun ve Bingöl Üniversitesi'nin de etkisiyle hızla gelişecektir (Şekil 2.29).

Şekil 2.29: Bingöl Şehrinin Tarihe Göre Mekânsal Gelişimi (Bingöl Belediyesi).

Günümüzde Bingöl şehrinin modern yüzünü temsil eden Selahaddin-i Eyyubi, Recep Tayyip Erdoğan ve Şehit Mustafa Gündoğdu mahallelerinden oluşan Düzağaç semtinde yerleşme 1985'ten sonra kırsal kesimlerden gelen göçler sonrası başlamıştır. 2016'ya kadar bu bölgede konutlar tek veya iki katlı olarak yapılmıştır. 2007 yılında Bingöl Üniversite'sinin Düzağaç semtinde açılmasıyla beraber bu bölgenin çehresi hızla değişmeye başlamıştır. Elazığ-Bingöl-Muş kara yolunun da buradan geçmesi yerleşmelerin büyümesini hızlandırmıştır. Eski yapıların yenilenmesiyle Düzağaç semti modern bir görünüme kavuşmuştur. Bu değişim ve dönüşüm farklı tarihlerde çekilen Foto 2.23 ve Foto 2.24'ten daha net anlaşılmaktadır.

Foto 2.23: Selahaddin-i Eyyubi Mahallesi Kale Caddesi'nde 2 Katlı Eski Konutlar, 2015 (Google Maps Street View).

Foto 2.24: Selahaddin-i Eyyubi Mahallesi Kale Caddesi'nin Günümüzdeki Görünümü.

Düzağaç semtinin gelişmesinde etkili olan faktörlerden biri de 1 Mayıs 2003 Bingöl Depremi'dir (6,4 Mw). Depremden sonra bazı köylerde ciddi yıkımlar olmuş, köylüler için afet konutları yapılmıştır. Konutlar için şehir merkezinden nispeten uzak olan Düzağaç semti uygun görülmüştür. Bu konutlar günümüzdeyse kalabalık ve yoğun bir şehir ortamında bulunmaktadır. Şekil 2.30'a göre 2008-2022 yılları arasında Düzağaç semtindeki değişim uydu görüntülerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Şekil 2.30: Düzağaç Semtinin 2008 (a) ve 2022 (b) Uydu Görüntüleri (Google Earth Pro).

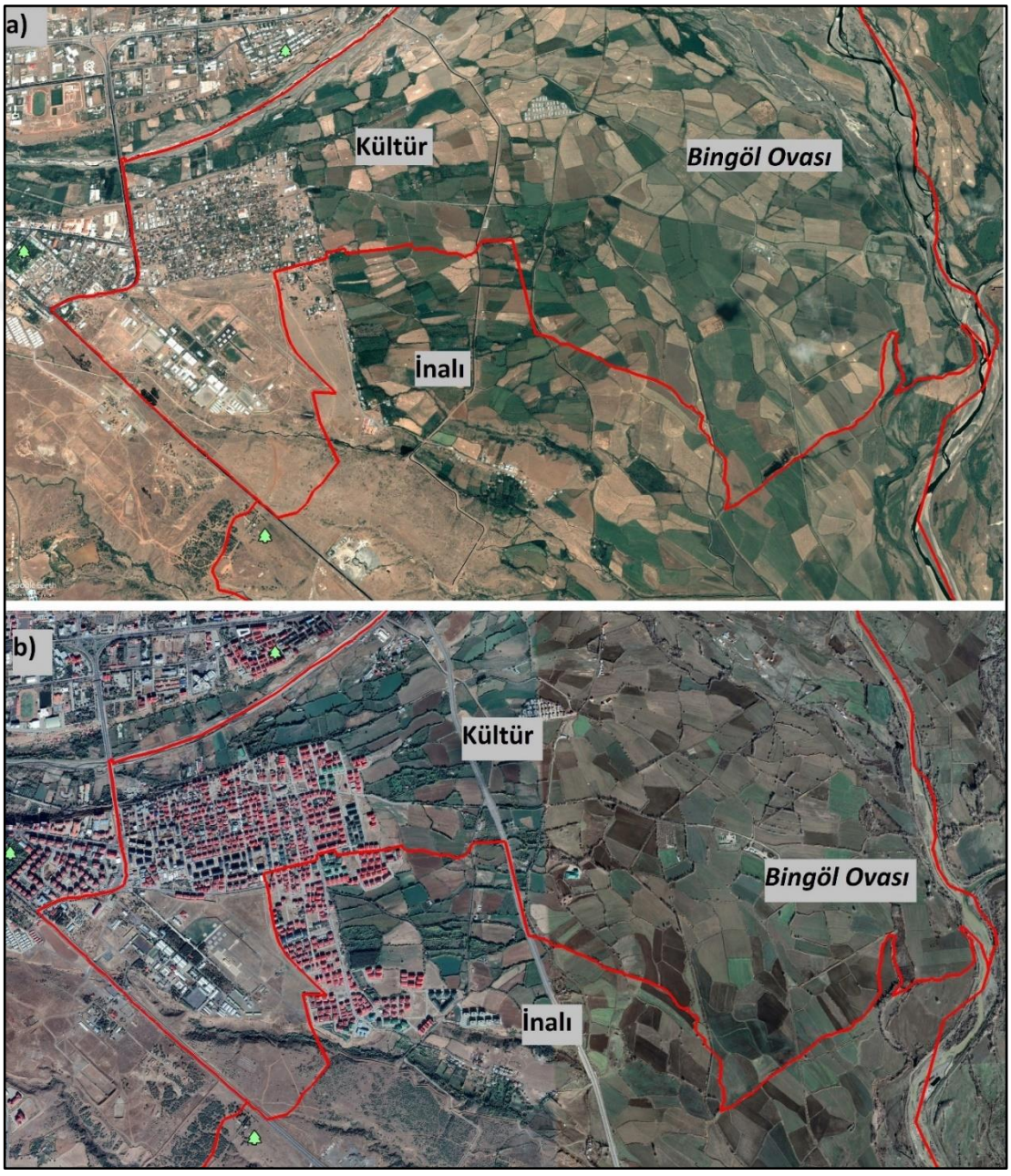
Bingöl şehrinin en kalabalık mahallesi olan Kültür Mahallesi ve güneyinde bulunan İnalı Mahallesi çalışma alanında şehirleşme süreci açısından uygun gelişim göstermeyen yerlerdendir. Bingöl Ovası'nın alüvyal çökellerinden oluşan bu alanlar hem tarım alanlarına zarar vermekte (Foto 2.25) hem de Bingöl gibi tektonik aktivitesi yüksek yerlerde bu alanları şehirleşmeye açmak olası bir afetin zayiatını arttırmaya neden olacaktır. Günümüzde de Bingöl şehrinin gelişim yönü Kültür ve İnalı mahalleleri çevresindedir. Şehirsel gelişim bu şekilde devam ederse Bingöl Ovası üzerindeki stres giderek artacaktır. Kültür ve İnalı mahallelerindeki şehirsel gelişim ve değişim Şekil 2.31'den açık bir biçimde anlaşılmaktadır. 2008 ve 2022 yıllarında çekilen uydu görüntüleri 14 yılda Bingöl Ovası'ndaki yerleşme değişimini göstermektedir.

Foto 2.25: Bingöl Ovası Üzerinde Kurulmuş İnalı Mahallesinde Yeni Yapıların Tarım Alanlarını İşgal Ettiği Görülmektedir.

Bingöl şehrinde son yıllarda gelişme gösteren yerlerden biri de Simani Mahallesi'dir. Bingöl-Muş yolu kenarında bulunan Simani Mahallesi Bingöl şehrinin doğu sınırını oluşturmaktadır. Son yıllarda ticari faaliyetlerin burada yoğunlaşması

ve Bingöl Sanayi Sitesi'nin Simani Mahallesi'nde bulunması bu alanlarda kentsel gelişimi hızlandırmıştır. Bingöl şehrinin büyüme yönünün Simani Mahallesi'ne doğru olması Kültür ve İnalı mahallelerinden daha sağlıklıdır.

Şekil 2.31: Kültür ve İnalı Mahallelerinin 2008 (a) ve 2022 (b) Uydu Görüntüleri (Google Earth Pro).

Bingöl şehrinde kentsel gelişim için en uygun yerler şehrin güneyindeki Yeni ve Yeşilyurt mahallelerinin güneyidir (Foto 2.26). Zemini magmatik kayalarla örtülü

bu alan ovadaki çökellere göre daha sağlamdır. Ayrıca tarım alanı olmadığı için tarımsal üretime de zarar vermeyecektir. Bahsi geçen yerin tek dezavantajı yer yer doğal bitki örtüsüyle kaplı oluşudur. Ancak şehirsel gelişim bu yönde gerçekleşirse yeşil alanlar da yapılarak doğal denge korunmaya devam edilebilir. Ayrıca bahsedilen yer Esen (2019) tarafından yapılan bir çalışmada çok uygun ve orta derecede uygun olarak değerlendirilmiştir (Esen, 2019: 111).

Foto 2.26: Bingöl Şehrinde Yeni Yerleşim Alanlarına Uygun Bir Alan.

2.3.2.1.1. Bingöl Şehri Mahalleleri

Bingöl şehrinde 15 mahalle bulunmaktadır. Bunlar; Bahçelievler, İçmeler, İnalı İnönü, Karşıyaka, Kültür, Mirzan, Recep Tayyip Erdoğan, Saray, Şehit Mustafa Gündoğdu, Selahaddin-i Eyyubi, Simani, Yeni, Yenişehir ve Yeşilyurt'tur. İnalı Mahallesi, şehrin ovaya doğru büyümesi neticesinde 2011 yılında Aydınsu Mahallesi'nin sınırları genişletilerek oluşturulmuş ve Aydınsu Mahallesi lağvedilmiştir. Bingöl şehrinin kuzeybatı ucunda bulunan Selahaddin-i Eyyubi Mahallesi de Recep Tayyip Erdoğan ve Şehit Mustafa Gündoğdu mahallelerinin

sınırları daraltılarak 2013 yılında oluşturulmuştur. 2013 yılına kadar varlığını sürdüren Kaleönü Mahallesi 2014'ten itibaren sınırlarında küçük değişikler yapılarak Simani adını almıştır.

Tablo 2.66: Seçilmiş Yıllarda Bingöl Şehrinin Mahalle Nüfusları

Mahalle Adı	**2007**	**2012**	**2017**	**2022**
Bahçelievler	5.804	6.811	7.457	7.737
İçmeler	-	-	4.058	3.878
İnalı	-	4.586	7.121	10.593
İnönü	3.554	2.746	7.449	5.684
Karşıyaka	5.751	5.540	3.953	4.114
Kültür	9.287	12.451	17.651	21.553
Mirzan	3.692	3.783	3.607	4.517
Recep Tayyip Erdoğan	17.707	17.064	11.258	11.523
Saray	7.723	7.607	5.685	5.007
Şehit Mustafa Gündoğdu	4.791	7.620	14.464	16.251
Selahaddin-İ Eyyubi	-	-	3.776	8.364
Simani	-	-	9.727	13.420
Yeni	7.685	8.202	7.030	6.657
Yenişehir	8.782	8.941	7.448	6.441
Yeşilyurt	5.606	5.800	6.330	7.684
Aydınsu	755	-	-	-
Kaleönü	5.374	7.273	-	-

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Tablo 2.26'ya göre Bingöl şehrinde nüfusu en fazla olan mahalle 21.553 kişiyle Kültür Mahallesi'dir. Nüfusu en az olan mahalleyse 3.878 kişiyle İçmeler'dir. Kültür Mahallesi günümüzde kentsel dönüşümünü neredeyse tamamlamış ve Bingöl şehrinin modern yüzünü temsil eden alanlardan biri olmuştur. Önceleri tek veya iki katlı yığma yapıların bulunduğu Kültür Mahallesi'nde 2010'dan sonra hızlı bir kentsel dönüşüm başlamış ve 4-5 katlı binaların olduğu yeni kentsel görünüm ortaya çıkmıştır. Günümüzde de şehirsel gelişimin devam ettiği yerlerin başında da Kültür Mahallesi'nin doğusu gelmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu alanlar Bingöl Ovası'nı tehdit etmekte ve doğru bir şehirleşmeyi temsil etmemektedir.

İçmeler Mahallesi nüfusunun bu denli düşük olması mahallenin şehir merkezine çok uzak olmasından kaynaklanmaktadır. 2013 yılında Bingöl-Genç yolunun 8. km'sinde inşa edilen TOKİ konutlarının varlığı sebebiyle oluşturulan İçmeler Mahallesi'nin Bingöl şehriyle fiziki bağlantı kuramamış olması nüfusunun da düşük kalmasına neden olmuştur. İçmeler Mahallesi ile Bingöl şehri arasında Bingöl 49. Komando Tugayı bulunmakta ve şehirsel bütünlüğü sekteye uğratmaktadır. İçmeler Mahallesi'ndeki konut alanlarının tamamına yakını TOKİ konutlarından oluşmaktadır (Foto 2.27).

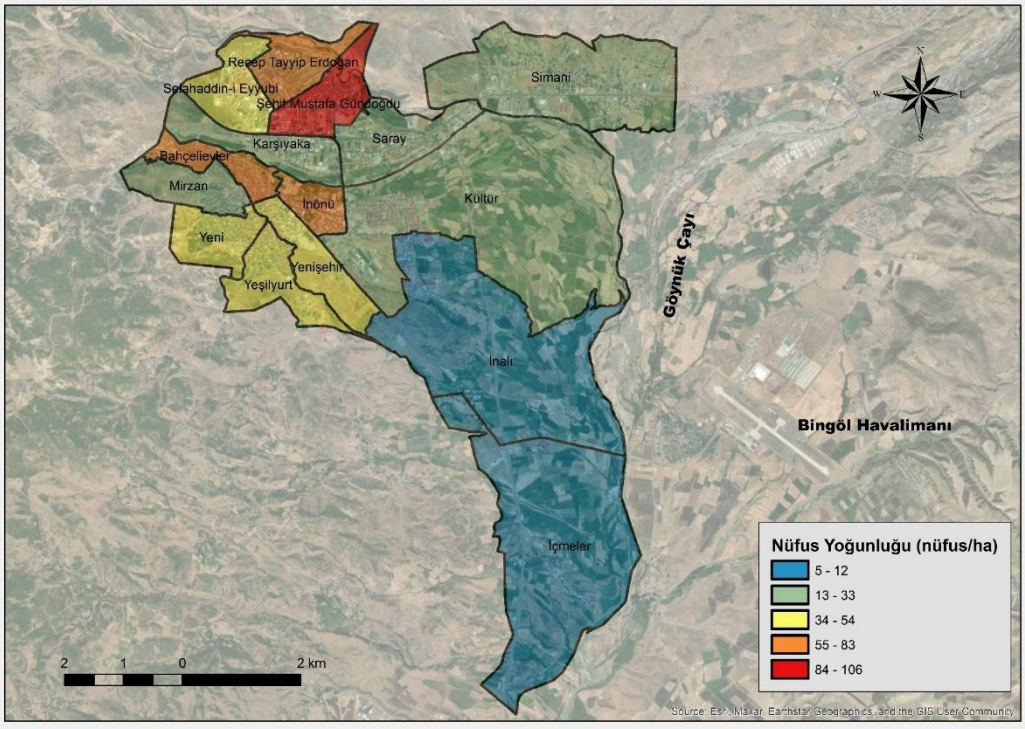
Foto 2.27: Tamamına Yakını TOKİ Konutlarından Oluşan İçmeler Mahallesi.

Bingöl şehrinde mahallelerin nüfus yoğunluğuna bakıldığında Düzağaç semti ve eski şehir çekirdeğinde nüfus yoğunluğunun diğer yerlere daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 2.67 ve Harita 2.11).

Tablo 2.67: Bingöl Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalle Adı	Alan (ha)	Nüfus (2022)	Nüfus Yoğunluğu (nüfus/ha)
Şehit Mustafa Gündoğdu	152,87	16.251	106
Recep Tayyip Erdoğan	138,02	11.523	83
Bahçelievler	102,03	7.737	76
İnönü	81,85	5.684	69
Selahaddin-i Eyyubi	153,50	8.364	54
Yeni	133,76	6.657	50
Yeşilyurt	158,97	7.684	48
Yenişehir	154,47	6.441	42
Mirzan	135,46	4.517	33
Saray	204,08	5.007	25
Simani	559,04	13.420	24
Karşıyaka	175,57	4.114	23
Kültür	1.139,26	21.553	19
İnalı	862,03	10.593	12
İçmeler	848,66	3.878	5

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları ve Bingöl Belediyesi

Harita 2.11: Bingöl Şehri Mahallelerinin Nüfus Yoğunluğu, 2022 (TÜİK ve Bingöl Belediyesi Verilerinden Yararlanarak Oluşturulmuştur).

Tablo 2.67'ye göre Bingöl şehrinde nüfus yoğunluğu en fazla olan mahalle Şehit Mustafa Gündoğdu'dur. Modern işyeri ve konutlarıyla Bingöl şehrinin çağdaş yüzünü temsil eden bu mahalle memurlar ve yüksek gelirli kesimin yaşadığı yerdir. İçmeler Mahallesi hem çok az nüfusu hem de geniş yer kaplayan alanı sayesinde Bingöl şehrindeki nüfusu yoğunluğu en az olan mahalle olmuştur.

2.3.2.1.2. Arazi Kullanımı

Bir yerleşmeyi oluşturan alanların her birinin kendine özgü bir işlevi vardır. Yerleşmeler bu işlevlere göre düzenli bir biçimde örgütlenirler (Tümertekin ve Özgüç, 2015: 361). Şehirleri oluşturan her bir parçanın da konut alanı, iş ve ticaret alanı, yeşil alanlar, resmi alanlar ve rekreasyon alanları gibi kendine özgü işlevi vardır.

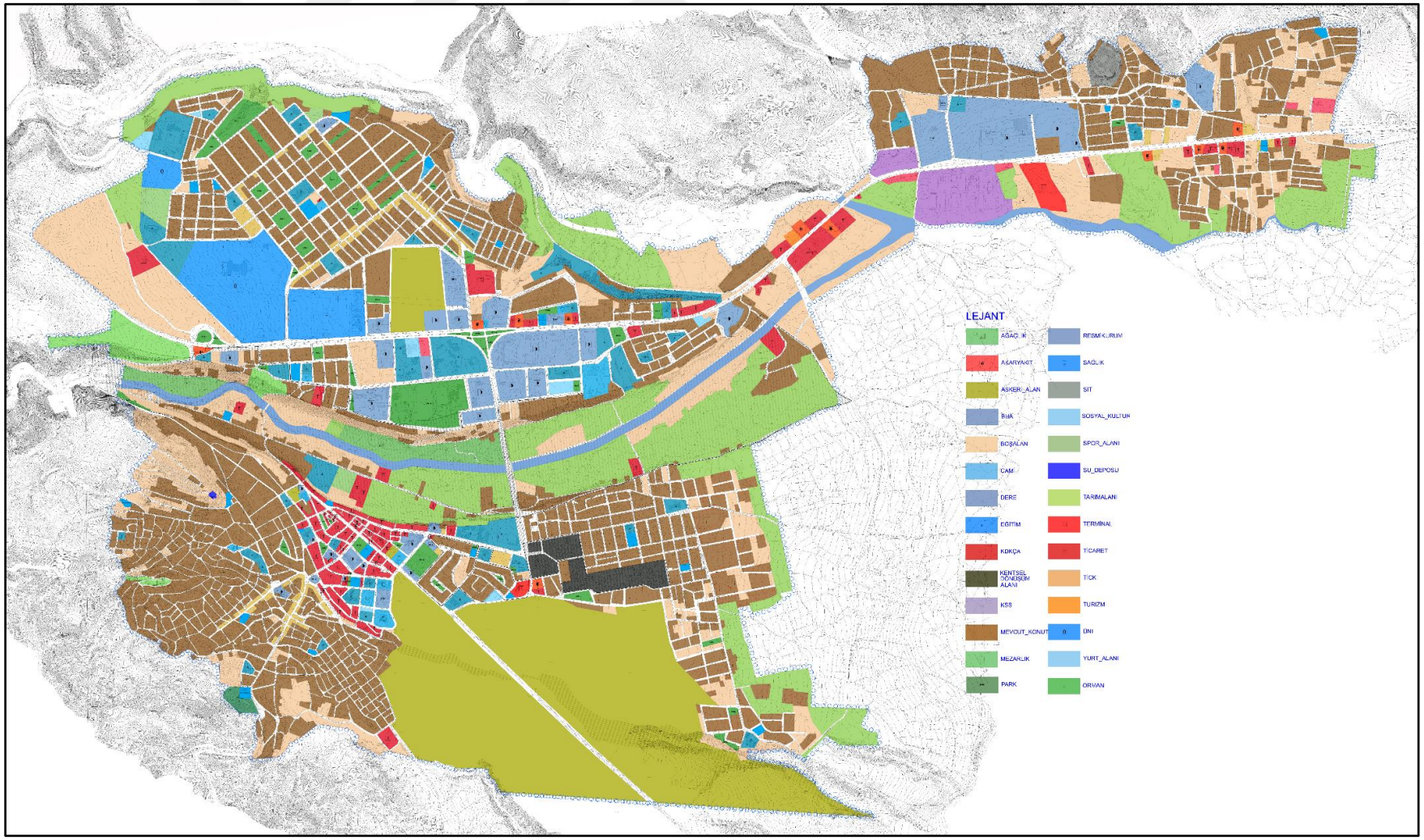
Bingöl şehrinde arazi kullanım durumuna bakıldığında konut alanları 481,45 ha ile en geniş alanı kaplamaktadır (%25,98). Onu 247,11 ha ile yollar ve 244,83 ha ile boş alanlar takip etmektedir (Tablo 2.68 ve Şekil 2.32).

Tablo 2.68: Bingöl Şehrinin Arazi Kullanımı.

ALAN DAĞILIMI				
İLİ		BİNGÖL		
İLÇESİ		MERKEZ		
PLANLAMA ALANI (ha)		1.853,20		
Alan Adı	**Adet**	**Oran (%)**	**Durum (ha)**	
Konut Alanları	867	25,98	481,45	
Yol	-	13,33	247,11	
Boş Alan	175	13,21	244,83	
Askeri Alan	5	12,5	231,68	
Tarım Alanı	28	11,15	206,67	
Resmi Kurum	30	3,73	69,08	
Eğitim	49	3,37	62,41	
Üniversite	3	2,65	49,04	
Ticaret	89	2,12	39,35	
Dere	18	1,98	36,69	
Park	54	1,92	35,66	
Küçük Sanayi Sitesi (Kss)	2	1,12	20,74	

Ağaçlık	2	0,93	17,15	
Mezarlık	5	0,79	14,73	
Kentsel Dönüşüm Alanları	4	0,74	13,67	
Ticaret + Konut (Tick)	76	0,71	13,09	
Belediye Hizmet Alanı (Bha)	7	0,66	12,17	
Sağlık	13	0,43	8,01	
Cami	27	0,43	7,98	
Spor Alanı	3	0,29	5,42	
Terminal	2	0,29	5,32	
Akaryakıt	11	0,25	4,68	
Sit	1	0,23	4,19	
Konut Dışı Kentsel Çalışma Alanı (Kdkça)	6	0,2	3,7	
Sosyal Kültürel	5	0,16	3,04	
Orman	1	0,1	1,87	
Yurt Alanı	2	0,06	1,09	
Turizm	1	0,03	0,57	
Su Deposu	1	0,01	0,16	

Kaynak: Bingöl Belediyesi, 2019

Şekil 2.32: Bingöl Şehri Arazi Kullanımı (Kaynak: Bingöl Şehri 2019 İmar Planı, Bingöl Belediyesi).

2.3.2.1.2.1. Konut Alanları

İnsanoğlunun temel gereksinimlerinden biri de barınma ihtiyacıdır. Barınma ihtiyacını en güzel şekilde karşılayan yapılar da konutlardır. Bingöl şehrinde arazi kullanımının %25.98'ini konut alanları oluşturmaktadır.

Bingöl şehrinde konut alanlarının yoğunlaştığı 4 bölge ayırt edilmektedir. Bunlardan birincisi eski Bingöl şehrinin (Aşağı Çarşı) güney ve güneydoğusunda yer alan Yenişehir, Mirzan, Bahçelievler, Yeni, Kültür ve İnönü mahallelerinden oluşmaktadır. 1960'lardan sonra şehrin Çapakçur vadisinden çıkmasıyla meskun olunan ilk yerler buralar olmuştur. Bu nedenle bu bölgedeki konutlar şehrin diğer yerlerine nispeten daha eskidir. Özellikle Mirzan, Yeni ve Yeşilyurt mahallelerindeki eski ve bakımsız konutlar dikkat çekmektedir (Foto 2.28). Bu alanlar genellikle kırsal kesimlerden göç eden yerleşimcilerin meskenlerine ev sahipliği yapmaktadır. Adı geçen bu mahallelerde sokak sistemlerinin de düzensiz ve eğri olması gelişigüzel ve plansız bir şehirleşme izlenimi vermektedir. Son yıllarda bu mahallelerde eski yapıların yıkılıp yeni yapılar inşa edildiği gözlemlenmiştir. Ancak bu bölgede halen yenilenmeye ihtiyaç duyan çok sayıda konut vardır (Foto 2.29) ve olası bir doğal afette zararı en aza indirgemek için ivedilikle yenilenmesi gerekmektedir.

Bingöl şehrinin nüvesi olan Bahçelievler Mahallesi de konut varlığı açısından zengindir. Ancak Çapakçur vadisine bakan eğimli yamaçlarda riskli konutların varlığı tespit edilmiştir (Foto 2.30). Heyelan ve deprem gibi doğal afetlerde risk arttırıcı şekilde inşa edilen bu yapılar için acil önlemler alınmalıdır.

Bingöl şehrinin merkezi iş alanını oluşturan Yenişehir ve İnönü mahallelerinde de yoğun konut yapısı dikkat çekmektedir. Bingöl şehri Aşağı Çarşı mevkisinden çıktıktan sonra şehrin asıl merkezi bu iki mahalle olmuştur. Bu nedenle iş merkezlerinin ve ticari yapıların bulunduğu caddelerin etrafında yoğun konutlar gözlemlenmektedir. Ayrıca Bingöl şehrinin en işlek caddelerinden biri olan Genç Caddesi de bu iki mahalleden geçmekte ve caddedeki yapıların alt katı ticari amaçlı üst katları da konut olarak kullanılmaktadır.

Foto 2.28: Yeni Mahalle'de Bulunan Eski ve Bakımsız Konut Örneği.

Foto 2.29: Kentsel Dönüşümden Geçmemiş Konut Örneği, Yeni Mahalle.

Foto 2.30: Bahçelievler Mahallesi'nde Vadi Yamacındaki Eğimli Alana İnşa Edilmiş Konutlar.

Bingöl şehrinde konutların yoğunlaştığı ikinci bölge Düzağaç semtidir. Elazığ-Bingöl-Muş kara yolunun kuzey kenarında bulunan bu bölge Bingöl Üniversitesi'nin açılmasından sonra çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Güneyi Elazığ-Bingöl-Muş kara yoluyla, kuzeyi de Gayt Çayı'yla çevrelenmiş bu bölge doğal bir teras görünümündedir (Foto 2.31). Düzağaç semtinde yerleşme 1980'lerden sonra başlamış ve ilkin bir veya iki katlı küçük bahçeli konutlar şeklinde imara açılmıştır. Ancak 2010'dan sonra üniversitenin de etkisiyle baştan başa yenilenmiş modern bir görünüme kavuşmuştur. Özellikle 2003 depreminden sonra Recep Tayyip Erdoğan mahallesinde inşa edilmiş TOKİ konutları ve çevresi Bingöl şehrindeki en doğru yapılaşma örneklerini sunarlar (Foto 2.32). Fakat hızlı nüfus artışı sonucu ortaya çıkan konut ihtiyacının etkisiyle 2015'ten sonra yapılan yapılarda bu doğru yapılaşma stratejisi terk edilmiş ve nispeten daha dar sokaklı yerleşmeler ortaya çıkmıştır.

Foto 2.31: Bingöl Şehrinin Kuzeybatıdan Görünümü. Önde Düzağaç Semti Yer Alır.

Foto 2.32: Geniş Sokakları ve Otopark Alanlarıyla Doğru Yapılaşma Örneği, TOKİ Konutları.

Bingöl şehrinde konut yoğunluğunun gözlemlendiği üçüncü bölge Kültür ve İnalı mahallelerinin çevresidir. Önceki bölümde bu alanlarda eskiye göre daha modern konutlar inşa edildiği ancak Bingöl Ovası'nı tehdit ettiği vurgulanmıştır. Şehrin dördüncü konut yoğunluğuna sahip bölgesi Simani Mahallesi'dir. Düzağaç semtinde konut alanlarının yetersiz kalması nedeniyle son yıllarda Simani'de konut yapımında artış gözlemlenmiştir. Elazığ-Bingöl-Muş kara yolunun da kuzey kenarında bulunması şehirsel gelişimin bu yönde gelişeceğini düşündürmektedir.

Bingöl şehrinde konut alanlarının genel durumuna bakıldığında şehrin nüvesi Bahçelievler ve çevresindeki Mirzan, Yeni, Yeşilyurt, İnönü ve Yenişehir mahallelerinden uzaklaştıkça konutların kat sayısının arttığı, yapıların yaş bakımından daha yakın bir tarihte inşa edildiği, cadde ve sokakların daha geniş ve düzgün olduğu gözlemlenmektedir.

2.3.2.1.2.2. İş ve Ticaret Alanları

Merkezi İş Alanı (MİA), bir şehirde ticari faaliyetlere uygun ve ekonomik olarak gelişmiş sahalardaki finans, ticaret, hizmet kurumlarının ve binalarının bulunduğu yeri ifade eder (Yaguang, 2011: 258). MİA, şehrin finansal ve örgütsel merkezidir. Bu nedenle; iş merkezleri, oteller, büyük bankalar bu alanda yer seçmişlerdir. Ayrıca şehrin sosyal hayatı da burada şekillenmekte ve tiyatro, müze ve büyük restoranlar bu sahada bulunmaktadır (Uğur ve Aliağaoğlu, 2013:148). Geleneksel olarak MİA'nın sınırlarının kesin olarak belirlenemeyeceği görüşü hakim olsa da MİA'lar çevresine göre belirli ayırt edici özelliklere sahiptir. En azından erişebilirlik açısından merkezidirler. Şehrin iş yerlerinin çoğunu ve en büyük perakende mağazalarını içerisine aldığından şehirdeki yapıların en uzun olanları burada yoğunlaşmıştır. Bu alan şehirdeki yaya ve araç trafiğinin en yoğun olduğu yerdir. Aynı zamanda bu alan, şehir içinde arazi fiyatlarının en pahalı olduğu ve vergilerin en yüksek olduğu yerdir (Murphy, 2017: 2).

Bingöl şehrinde ticari alanların toplamı 39,35 ha, tüm alanlar içindeki oranı da %2,12'dir. Şehirde ticari faaliyetlerin ülkemiz ölçeğinde gelişmiş olduğu söylenemez. Fakat şehrin yine de kendine özgü bir MİA'sı bulunmaktadır. Bingöl

şehrinin MİA'sını Yenişehir ve İnönü mahallelerinden geçen Genç Caddesi (Foto 2.33) oluşturmaktadır. Cadde boyunca otel, iş merkezleri ve bankaların varlığı dikkat çekmektedir. Bingöl Üniversitesi'nin açılmasından sonra gelişen Düzağaç semtinde de 2017 yılından sonra ticari alanların genişlediği gözlemlenmiştir. Özellikle Şehit Mustafa Gündoğdu ve Bülent Arınç caddeleri ticaret alanlarının yoğun olduğu yerlerin başında gelmektedir. Son yıllarda Düzağaç semti ve eski şehir merkezinde arsa fiyatlarının artması yeni ticari alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Simani Mahallesi'nde Bingöl-Muş yolu kenarında yeni ticari alanların oluştuğu tespit edilmiştir. Şehir merkezine uzak olmasına rağmen arsa fiyatlarının nispeten uygun olması ve ulaşım fonksiyonunun bu yeni alanlarda gelişmiş olması bu durum üzerinde belirleyici olmuştur.

Foto 2.33: Bingöl Şehrinin MİA'sını Oluşturan Genç Caddesi.

Bingöl şehrinde iki alışveriş ve yaşam merkezi (AVM) bulunmaktadır. Bunlardan Kalium AVM (Foto 2.34) 2018 yılında Şehit Mustafa Gündoğdu Mahallesi Bingöl Üniversitesi karşısında açılmış ve Bingöl ilinin ilk alışveriş ve

yaşam merkezi olmuştur. Kalium AVM 37 farklı mağazaya ev sahipliği yapmaktadır. Kalium AVM açıldıktan sonra çevresinin sosyoekonomik durumunun değişmesinde öncü rol oynamıştır. Bingöl şehrindeki ikinci AVM, Genç Caddesi üzerindeki Miliamall AVM'dir ve 2023'te açılmıştır.

Foto 2.34: Kalium AVM.

2.3.2.1.2.3. Sanayi Alanları

Bingöl şehri sanayileşmesini henüz tamamlayamamış bir şehirdir. Bu nedenle şehirde önemli sanayi tesisleri bulunmamaktadır. Sanayi alanları şehirde 20,74 ha alan kaplayarak toplam alanların %1,12'sini oluşturmaktadır. Simani Mahallesi'nde Bingöl-Muş yolunun güneyinde bulunan küçük sanayi sitesi Bingöl şehrindeki en önemli sanayi alanıdır. Ancak burada büyük endüstriyel üretim kuruluşları değil; tamir, montaj ve atölye tarzı üretim yapan işletmeler bulunmaktadır. Ayrıca Çayboyu köyüyle Simani Mahallesi arasında 1 ha'lık alan üzerinde kurulmuş Tekstilkent şehirdeki endüstriyel üretim alanlarının başında gelmektedir. Bingöl Tekstilkent'in

tam kapasiteyle çalışması durumunda 1.000 kişiye istihdam sağlayacak kapasitesi bulunmaktadır.

Merkez ilçe ile Genç ilçesi arasında Ardıçtepe köyü yakınlarında bulunan Bingöl Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Bingöl şehri sınırlarında yer almadığı için sonraki bölümlerde sanayi fonksiyonu başlığı altında işlenecektir.

2.3.2.1.2.4. Eğitim Alanları

Bingöl şehrinde 62,41 ha'lık yer kaplayan eğitim alanları şehrin %3,37'sini oluşturmaktadır. İnönü ve Yenişehir mahallelerinde eğitim alanlarının şehrin geri kalan kısımlarına nazaran daha yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Bu alanların şehrin MİA'sına çok yakın olmasından dolayı okul başlangıç ve bitiş saatlerinde trafik yoğunluğunda artış gözlemlenmiştir. Bu durum eğitim alanları için doğru yer seçilmediğini göstermektedir.

Coğrafi konumu gereği Bingöl şehri ve çevresinde sık sık depremler olmaktadır. 1 Mayıs 2003 Bingöl depreminde en çok zarar gören yapıların dayanıksız inşa edilmiş eğitim kurumları olduğu bildirilmiştir. 2003 depreminde zarar gören bazı eğitim kurumları tadilat ve onarım geçirerek faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden sonra yapılan tetkikler neticesinde Bingöl şehrinde yer alan; Saray Mesleki Teknik Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Yunus Emre Anadolu Lisesi, Murat İlkokulu ve Atatürk İlkokulu binalarının eğitime uygun görülmeyerek başka okul binalarında eğitim hayatına devam etmeleri kararlaştırılmıştır.

Bingöl şehrindeki eğitim alanlarının en önemlisi de Bingöl Üniversitesi'dir (Foto 2.35). 2023 yılı itibarıyla Bingöl Üniversitesi; 10 fakülte, 1 yüksekokul, 6 meslek yüksekokulu ve 5 enstitüyle eğitim faaliyetlerine devam etmektedir.

Bilindiği üzere üniversiteler yalnızca eğitim kurumları değil bulundukları yerin sosyal ve ekonomik koşullarını ve mekanın coğrafi görünümünü değiştiren organizasyonlardır. Gerçekten de Bingöl Üniversitesi 2007 yılında açıldıktan sonra çevresindeki Karşıyaka, Recep Tayyip Erdoğan, Saray Mahallesi, Selahaddin-i

Eyyubi ve Şehit Mustafa Gündoğdu mahallelerinde büyük değişimlerin yaşanmasında etkili olmuştur. Bahsi geçen mahalleler günümüz Bingöl şehrinin en modern mahallerini oluşturmaktadır.

Foto 2.35: Bingöl Üniversitesi Kampüsü ve Çevresi (Kaynak: Bingöl Üniversitesi).

2.3.2.1.2.5. Sağlık Alanları

Bingöl şehrindeki sağlık alanları 7,98 ha ile toplam alanların %0,43'ünü oluşturmaktadır. Geçmişte sağlık alanlarının önemli bir kısmı Yenişehir ve İnönü mahallelerinde bulunmaktaydı. Ancak bu bölgede ticari alanların da yoğun olarak bulunması yaya ve araç trafiğinin yoğunlaşmasına ve otopark sıkıntılarının yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Bingöl ilindeki büyük sağlık tesislerinin şehrin gürültüsünden uzaklaştırılması gündeme gelmiş ve Yenişehir Mahallesi'nde bulunan Bingöl Devlet Hastanesi 1997 yılında 200 yatak kapasiteyle bugünkü yeri olan Saray Mahallesi'nde açılmıştır. Bingöl Devlet Hastanesi, Saray Mahallesi'ndeki aynı yerinde yenilenerek 250 yatakla modern bir hastaneye dönüşmüştür. Geçmiş yıllarda Bingöl ilinden çevre illere daha fazla hasta sevk edilirken 2017'deki bu dönüşümden sonra Bingöl Devlet Hastanesi'nin müdahale kabiliyeti artmış ve sevklerde azalma görülmüştür.

Bingöl şehrindeki önemli sağlık alanlarından biri de Yenişehir Mahallesi sınırlarında yer alan Bingöl Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'dir. İki farklı kampüstün oluşan Bingöl Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi toplam 35 birim ile hizmet vermektedir.

Bingöl şehrinde ulaşım sıkıntılarının yaşanmadığı, günümüz şehir merkezinden uzak olan en önemli sağlık kuruluşu Bingöl Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi'dir. Simani Mahallesi'nde bulunan bu hastane Bingöl ilinin tek kadın doğum hastanesi olma özelliğine sahiptir. Hastanenin çevresinin boş alanlar olması gelecekte eklemeler yapmaya izin vermektedir. Ayrıca Bingöl ilinde 12 aile sağlığı merkezi vatandaşlara hizmet vermektedir.

2.3.2.1.2.6. Askeri Alanlar

Bingöl şehrinde önemli miktarda yer kaplayan alanlardan biri de askeri alanlardır. Şehirdeki askeri alanlar 231,68 ha ile tüm alanların %12,5'ini oluşturmaktadır. Askeri alanlar Bingöl şehrinin gelişimi için kritik öneme sahiptir. Genç Caddesi'nin güneydoğusundan başlayarak Kültür ve Yeşilyurt mahallelerinde yaklaşık 200 ha üzerinde kurulu Bingöl 49. Komando Tugayı (Foto 2.36), Bingöl şehrinin gelişim yönünde birinci dereceden etkili olmuştur.

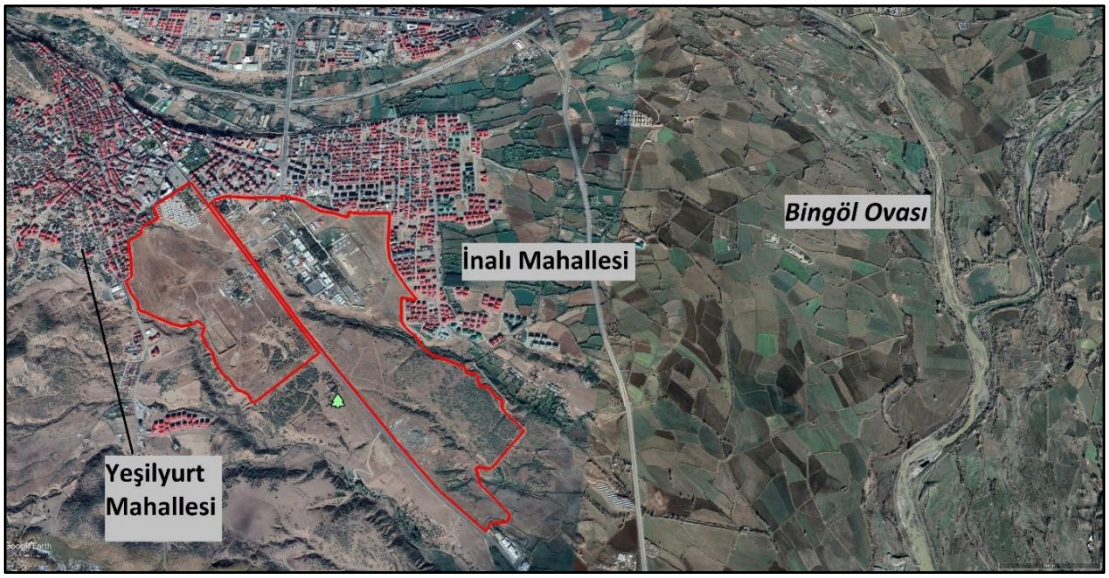

Foto 2.36: Bingöl 49. Komando Tugayı ve Çevresi Uydu Görüntüsü (Google Earth Pro, 2022).

Bingöl-Genç kara yolu 49. Komando Tugayı'nı iki parçaya bölmüştür. Askeri alan içerisindeki boş alanlar üzerinde; idari binalar, askeri eğitim alanları ve ortak askeri sosyal alanların olduğu görülmektedir. Bahsedilen yerdeki askeri birliğin varlığı, Yeşilyurt Mahallesi'nde yerleşmeye uygun alanların atıl kalmasına ve İnalı ve Kültür mahallelerinde yeni yapılan konutların Bingöl Ovası'nı tehdit etmesine neden olmuştur. Oysa 49. Komando Tugayı'nın üzerinde bulunduğu alanının yerleşmeye uygun olduğu düşünülmektedir (Foto 2.37). Bingöl şehrinin sağlıklı bir şehirsel gelişim gösterebilmesi için bu askeri alanın şehir dışında daha uygun alanlara taşınması gerekmektedir.

Foto 2.37: Bingöl 49. Komando Tugayı'nın Yeşilyurt Mahallesi'nden Görünümü.

Bingöl şehrindeki önemli askeri alanlardan biri de Şehit Mustafa Gündoğdu Mahallesi'nde yer alan Bingöl İl Jandarma Komutanlığı'dır. 1985'te açıldığında şehir dışında yer alan bu kurum günümüzde Bingöl şehrinin en merkezi noktalarından birinde yer almaktadır.

2.3.2.1.2.7. Resmi ve İdari Alanlar

Bingöl şehrinde resmi ve idari alanlar 69,08 ha'lık yer kaplamaktadır. Bu da Bingöl şehrinin %3,73'üne tekabül etmektedir. Resmi ve idari alanların çoğu geçmişte İnönü ve Yenişehir mahallelerinde yer almaktaydı. Bu alanlar günümüzdeyse genel olarak Düzağaç semti ve Elazığ-Bingöl-Muş kara yolu kenarında konumlanmıştır. Günümüzde Elazığ-Bingöl-Muş kara yolu kenarında bulunan bazı resmi alanlar şöyledir; Bingöl Adalet Sarayı, Bingöl Emniyet Müdürlüğü, Bingöl Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Bingöl Öğretmenevi, Bingöl İl Özel İdaresi, Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Et ve Süt Kurumu Bingöl Et Kombinası ve Bingöl Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü.

Bingöl şehrindeki resmi ve idari alanların bazıları da şehrin MİA'sının çevresinde yer almaktadır. Bingöl Belediye binası 2022 yılında Yenişehir Mahallesi'nde 6.800 m² bina alanına sahip yeni yerine taşınmıştır (Foto 2.38). Geçmiş yıllarda Bingöl Valiliği'ne bağlı alt kurumlarla beraber tüm valilik birimlerine hizmet veren ve içerisinde Bingöl Adliyesi'nin de bulunduğu Bingöl Hükümet Konağı 2022'nin son çeyreğinde yıkılmıştır. Valiliğe bağlı alt birimlerden bazıları için de (Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğü gibi) müstakil binalar yapılmıştır. Bingöl Valiliği kalan birimleriyle beraber 2023 yılı itibariyle İnönü Mahallesi'nde ve Genç Caddesi üzerindeki yeni binasında hizmet vermektedir.

Bingöl Hükümet Konağı binasının yıkıldıktan sonra bu alanın dönüştürülerek kent meydanı olarak inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu karar iki nedenden ötürü son derece isabetlidir. Birincisi, hükümet konağının bulunduğu alan şehrin en işlek yeri olan Genç ve İnönü caddelerinin kesişim yerinde bulunmasıdır. Halk dilinde burası Dörtyol olarak adlandırılmaktadır. Hükümet konağının burada bulunması şehir içi araç ve yaya trafiğini aksatma ve hizmetlerin ulaştırılmasında problemlere neden olmaktaydı. İkinci de Bingöl şehrinde açık ve yeşil alanların son derece az olmasıdır. Şehir merkezinde insanların dinlenebileceği, spor yapabileceği geniş alanların bulunması psikolojik açıdan çok değerlidir. Ancak tüm bunlara rağmen Bingöl Valiliği yeni binası için doğru yer tercihi yine de yapılamamıştır. Yeni valilik binası

Bingöl şehrinin MİA'sı üzerinde yapılmıştır. Bu da gelecekte trafik sorunlarının artmasına ve bir bakıma geçmişteki durumun tekrarlanmasına neden olacaktır.

Foto 2.38: 2022 Yılında Faaliyete Giren Bingöl Belediye Hizmet Binası (Kaynak: Bingöl Belediyesi).

Bingöl şehrinde resmi ve idari alanların yer seçiminde yapılan hatalardan biri de şehrin gelişimine olumsuz etkide bulunmaktır. Örneğin Bingöl İl Özel İdaresi, Bingöl Devlet Su İşleri ve Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün bir arada bulunduğu yaklaşık 10 ha'lık alan günümüzde Bingöl şehrinin en değerli arazileri üzerindedir. Bu alan üzerinde bulunan resmi binaların şehrin nispeten uzak yerlerine taşınması gerekmektedir. Bu taşınan alanın bıraktığı boşluk konut veya sosyal alanlar olarak değerlendirilebilir.

2.3.2.1.2.8. Açık ve Yeşil Alanlar

Açık ve yeşil alanlar, bir kentteki doğal ve yarı doğal alanların insan etkisiyle kent alanına kazandırılmasıyla oluşurlar (Rakhshandehroo ve Yusof, 2014: 3). Bu alanlar, insanların fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştirmesinin yanında toplumsal ilişkilerini güçlendirir ve şehirleri yaşanılabilir ve çalışılabilir olması bakımından

daha çekici kılar (Sherer, 2006: 6). Kent içerisindeki açık ve yeşil alanların ekolojik olarak; biyoçeşitliliği koruma, hava ve ses kirliliğini önleme ve enerji tasarrufu gibi işlevleri vardır. İnsanlar içinse rekreasyon alanları oluşturmalarının yanı sıra şehrin sıkıcı hayatından kaçıp dinlenilecek bir ortam sunarlar. Bu açıdan açık ve yeşil alanların insanların ruh sağlığı için de faydalı olduğu ifade edilebilir. Bir kentin yaşanılabilirliğini etkileyen faktörlerden biri de açık ve yeşil alanların miktarı, niteliği ve erişebilirliğidir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlarından biri de kırsal alanlardan kente yapılan göçlerdir. Kentlerde nüfus artış hızının yüksek olması beraberinde hızlı şehirleşmeyi getirmiş ve plansız kentleşen şehirlerde açık ve yeşil alanların oluşturulması sorunlu olmuştur. Bingöl şehrinde de Çapakçur Vadisi'nden çıkıp yer değiştirilirken açık ve yeşil alanların oluşturulmasına dair plan yapılmadığı görülmektedir.

Bingöl şehrinde büyüklükleri birbirinden farklılaşan 22 açık ve yeşil alan bulunmaktadır. Bunlar genellikle kent içi park hüviyetindedir. Bu parkların en büyüğü Kent Parkı, Selahaddin Eyyubi Mahallesi'nde, 41.882 m² alan üzerinde kurulmuştur. Şehrin en küçük parkıysa Şehit Mustafa Gündoğdu Mahallesi'nde 1.374 m² alana kurulu Uzunsavat Parkı'dır (Tablo 2.69). Bu parklar arasında en yoğun kullanılan parksa Kültür Parkı'dır (Foto 2.39).

Tablo 2.69: Bingöl Şehrinde Yer Alan Açık ve Yeşil Alanlar ve Büyüklükleri.

Sıra No	**Parkın Adı**	**Mahalle**	**Alanı (m²)**
1	Kent Parkı	Selahaddin Eyyubi	41.882
2	Kültür Parkı	İnönü	35.000
3	Yüzenada Parkı	Recep Tayyip Erdoğan	9.000
4	Çır Şelalesi Parkı	Recep Tayyip Erdoğan	7.950
5	B. S. Nursi Parkı	Kültür Mahallesi	7.740
6	Dörtyol Parkı	Yenişehir	7.000
7	Mevlana Parkı	Recep Tayyip Erdoğan	6.900
8	Sülbüs Parkı	Recep Tayyip Erdoğan	6.900
9	Farabi Parkı	Recep Tayyip Erdoğan	6.900
10	Mehmet Çibuk Parkı	Bahçelievler Mahallesi	6.615
11	M.Fatih Safitürk Parkı	Recep Tayyip Erdoğan	6.288
12	15 Temmuz Şehitler Parkı	Saray	6.000

13	İnalı Yamaç Parkı	İnalı	6.000
14	Üçgen Park	Yeni Mahalle	4.300
15	Sebze Hali Parkı	Şehit Mustafa Gündoğdu	4.200
16	Hulusi Bey Parkı	Saray	4.090
17	Karşıyaka Parkı	Karşıyaka	4.021
18	Filistin Parkı	Yenişehir	3.000
19	İnalı Mahalle Parkı	İnalı	2.940
20	Simani Parkı	Simani	2.830
21	Sağlık Parkı	Saray	1.500
22	Uzunsavat Parkı	Şehit Mustafa Gündoğdu	1.374

Kaynak: Vural, 2020: 82

Foto 2.39: Kültür Park'tan Bir Görünüm.

Bingöl şehrinde açık ve yeşil alanların kent içinde düzenli dağılmadığı gözlemlenmiştir. Recep Tayyip Erdoğan Mahallesi'nde 6 park bulunurken Mirzan, Yeni ve İçmeler mahallelerinde herhangi bir park veya açık alan bulunmamaktadır. Ayrıca açık ve yeşil alanların Bingöl şehrinin sonradan kentleşen yerlerinde daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerde açık ve yeşil alanların nitelik ve nicelikleri, medeniyetin ve yaşam kalitesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Öztürk ve Özdemir, 2013). Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sağlıklı ve sürdürülebilir kentler için kişi başına düşen minimum yeşil alan miktarının 9 m², ideal miktarınsa kişi başına 50 m²'ye kadar olması gerektiğini belirtmektedir (WHO, 2010). Resmi Gazete'nin 14.06.2014 tarih ve 29.030 sayısına göre de Türkiye şehirleri için minimum açık ve yeşil alan miktarı kişi başı 10 m² olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2014: 246). Bingöl şehrinde kişi bana düşen açık ve yeşil alan miktarı 1,37 m²'dir. Görüldüğü gibi Bingöl şehrindeki yeşil alan miktarı Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği ve Resmi Gazete'de belirlenen minimum değerlerin her ikisinden de çok uzaktır.

Gelişmiş ülkelerin şehirlerinde açık ve yeşil alanlar kent bütünleşiğinde önemli yer kaplamaktadır. Örneğin kişi başına düşen yeşil alan miktarı Amsterdam'da 19,22 m², Viyana'da 58,42 m² ve Berlin'de 60,19 m²'dir (Laan ve Piersma). Açık ve yeşil alanların ülkemiz şehirlerindeki durumuna bakıldığında kişi başına düşen yeşil alan miktarı İstanbul'da 7,04 m² (Tolunay vd., 2021: 338), Osmangazi (Bursa)'de 10,96 m² (Oğul, 2018: 90), Turgutlu (Manisa)'da 6,98 m² (Menteşe, Böbrek ve Çakmak, 2018: 1.199), Diyarbakır'da 3,9 m² (Yakut, 2020: 345)'dir. Görüldüğü gibi Bingöl şehrindeki açık ve yeşil alan miktarı hem dünya hem de ülkemiz ölçeğinde çok düşük kalmaktadır.

Bingöl şehrinde açık ve yeşil alan miktarını arttırmak için yeni imar planlarında açık ve yeşil alanlara daha çok yer ayrılmalıdır. 2022'de yapımına başlanan ve 33.000 m² alanda inşa edilmesi planlanan Çapakçur Vadisi Millet Bahçesi Projesi tamamlandığında kentin açık ve yeşil alan ihtiyacının giderilmesinde önemli bir adım atılmış olacaktır. Ayrıca Çapakçur Vadisi'nin yerleşmeye uygun olmaması nedeniyle proje sayesinde başka bir kazanım daha elde edilecektir. Proje neticesinde Çapakçur Vadisi'nde doğal hayatın korunması ve sosyal alanların artması da sağlanacaktır. Ancak Çapakçur Vadisi Millet Bahçesi Projesi Bingöl şehrindeki açık ve yeşil alanlara olan ihtiyacın tamamını giderecek durumda değildir. Proje halihazırda tamamlanmış olsa bile Bingöl şehrinde kişi başına düşen yeşil alan miktarı 1,37 m²'den yalnızca 1,61 m²'ye yükselecektir. Eski Bingöl Hükümet

Konağı'nın da yıkıldıktan sonra açık ve yeşil alana dönüştürülmesi Bingöl şehrinin sürdürülebilir şehir olması sürecine olumlu katkı sağlayacaktır.

Bingöl şehrinde yeni yeşil alanlar oluşturmak için şehir merkezinde konut alanlarına yakın ve büyük alanlar işgal eden resmi kurumların, şehrin doğu ve batısındaki boş alanlara taşınarak yeşil alanlar için arazi temini sağlanmalıdır. Çapakçur Vadisi'nin yanı sıra Gayt ve Göynük çaylarının vadileri de açık ve yeşil alan olarak değerlendirilebilir. Bingöl şehrinde özellikle kadınlar ve çocukların sosyalleşebileceği ve dinlenebileceği yerler çok kısıtlıdır. Açık ve yeşil alanlar bu açıdan da çok büyük önem taşımaktadır.

2.3.2.2. Genç Şehri

Genç şehri, çalışma alanının güneyinde Göynük Çayı'nın Murat Nehri'yle birleştiği yerde, Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ)'na bağlı oluşmuş Genç Ovası (Avcı, 2017: 206) üzerinde kurulmuştur (Foto 2.40). Şehrin kuzeyinde Merkez ilçe, doğusunda Solhan ilçesi, güneyinde Diyarbakır, batısında da Elazığ illeri bulunmaktadır. Genç şehri çalışma alanında Bingöl şehrinden sonra gelen en önemli şehirlerdendir. Bingöl şehrine yakın olması (18 km), Ankara-Tatvan (Bitlis) Demiryolunun Genç şehrinden geçmesi, Bingöl Havalimanı ve Bingöl Ovası'na çok yakın olması gibi nedenlerle Genç şehrinin gelişmesi diğer ilçe merkezlerine nazaran daha hızlı olmuştur. Genç şehrinin diğer ilçe merkezlerinden daha fazla gelişmiş olmasının bir nedeni de tarihi faktörlerdir. Daha önce yerleşme tarihinde bahsedildiği gibi Genç şehri defalarca yer değiştirmiş ve 1924-1927 yılları arasında il statüsüne sahip olmuştur. Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Genç şehri çevresinin en büyük şehri konumundaydı. Bingöl şehri (Çapakçur) de Genç'e bağlı bir kaza merkeziydi.

Foto 2.40: Göynük Çayı ve Murat Nehri'nin Karşılaşma Alanında Kurulmuş Genç Şehri.

Genç şehri, çalışma alanının güneyinde yer almasının da etkisiyle sıcaklık ortalamaları çalışma alanının geri kalanına göre yüksektir. Ancak şehir kendisini Akçakara Dağları'nın kuzey eteklerine yaslamış durumdadır. Bu nedenle şehir korunaklı yamaçta kalmıştır (Foto 2.41).

Foto 2.41: Kuzeyde Murat Nehri ve Güneyde Akçakara Dağları'yla çevrelenmiş Genç Şehri.

Genç şehri, günümüzdeki yerine taşındıktan sonra şehrin nüvesini Cumhuriyet Mahallesi oluşturmaktaydı. 1990'dan sonra bölgedeki terör olayları nedeniyle birçok köy boşaltılmış ve şehir nüfusu artmıştır. Nüfus artışıyla beraber ortaya çıkan konut ihtiyacı önce Cumhuriyet Caddesi ve çevresindeki alanların dolmasıyla giderilmiştir. 2000'lerden sonra ise şehrin gelişim yönü Diyarbakır-Bingöl kara yolunun güneybatısı olmuştur. 2013 yılında Genç Devlet Hastanesi'nin de bu bölgede yapılması şehrin gelişim yönünün kesinleşmesinde etkili olmuştur. Genç şehrinin 2022 yılı nüfus miktarı 20.881'dir. Bu açıdan bakıldığında Genç için gelişimini tamamlamış bir şehir olduğunu söylemek zordur. Aynı durum çalışma sahasındaki Bingöl şehri hariç tüm şehir yerleşmeleri için geçerlidir.

Genç şehri, Bingöl şehrine çok yakın olması nedeniyle Bingöl şehriyle çok kuvvetli ilişkilere sahiptir. Şehirde çalışan bazı memurlar Bingöl şehrine yakınlığı nedeniyle iş günleri gidiş geliş yapmaktadırlar. Ortalama 15-20 dk'da kalkan minibüsler sayesinde Bingöl şehrine toplu taşımayla da ulaşmak çok rahattır. Genç şehrinin Bingöl-Diyarbakır kara yolu üzerinde bulunması da şehrin işlevini büyüten etmenlerden biridir.

Genç şehrinde Cumhuriyet, Kültür, Yenişehir, Yeşildere ve Yoldaşan olmak üzere 5 mahalle bulunmaktadır. Bunlar arasında nüfusu en fazla olan Cumhuriyet, en azı da Yoldaşan Mahallesi'dir (Tablo 2.70).

Tablo 2.70: Seçilmiş Yıllarda Genç Şehrinin Mahalle Nüfusları.

Mahalle Adı	2007	2012	2017	2022
Cumhuriyet	2.843	2.981	3.378	3.366
Kültür	6.782	6.847	8.169	9.888
Yenişehir	9.083	9.329	7.982	7.490
Yeşildere	81	67	69	83
Yoldaşan	96	92	71	54

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Genç şehrinde mahallelerin nüfus yoğunluğuna bakıldığında nüfus yoğunluğu en fazla olan Kültür Mahallesi'dir. Bu durum üzerinde Kültür Mahallesi'nin Genç şehrindeki konut yoğunluğunun en fazla olduğu mahalle olması etkili olmuştur. Yeşildere ve Yoldaşan mahallelerinde ha başına düşen nüfus yoğunluğun 1 kişiden

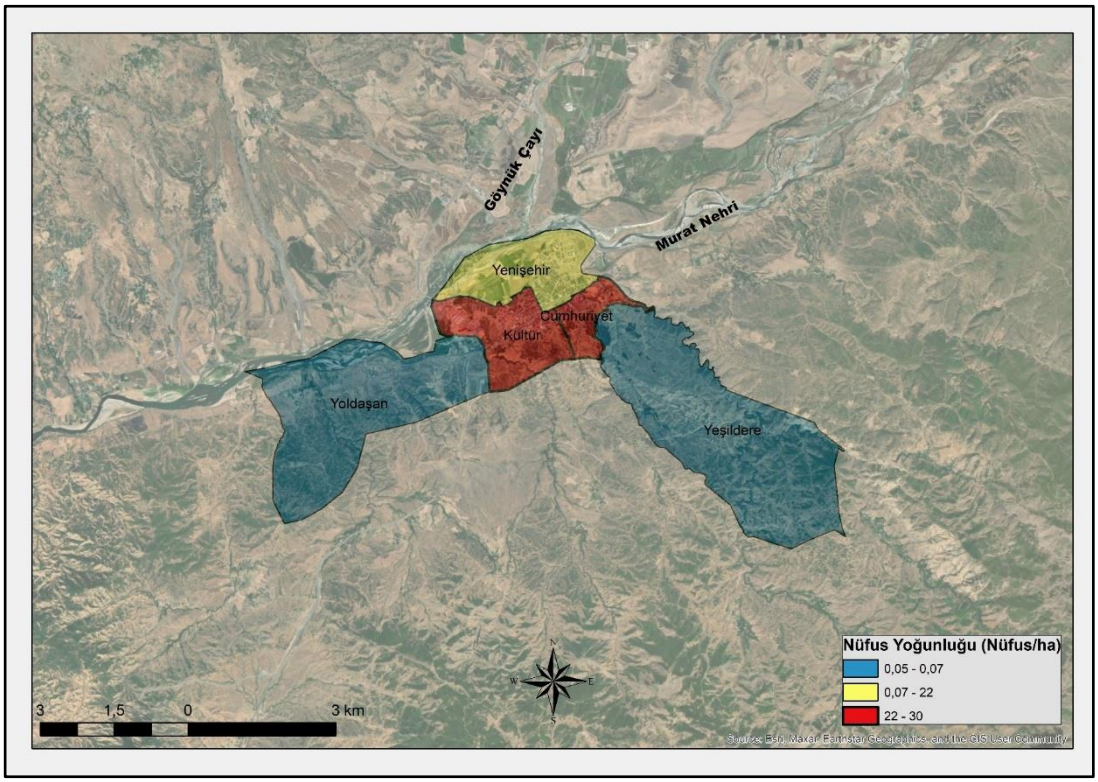
daha az olduğu görülmüştür. Bunun temel nedeni her iki mahallenin Genç şehrindeki en geniş alanlara sahip mahalleler olması ve nüfus miktarlarının çok düşük olması etkili olmuştur (Tablo 2.71 ve Harita 2.12).

Tablo 2.71: Genç Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı.

Mahalle Adı	Alan (ha)	Nüfus (2022)	Nüfus Yoğunluğu (nüfus/ha)
Cumhuriyet	124,68	3.366	27,00
Kültür	327,81	9.888	30,16
Yenişehir	338,24	7.490	22,14
Yeşildere	1.161,56	83	0,07
Yoldaşan	926,93	54	0,06

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları ve Genç Belediyesi

Cumhuriyet, Kültür ve Yenişehir mahallelerinde nüfus, yerleşme ve ekonomik etkinlikler diğer mahallelere göre daha yoğundur. Yeşildere ve Yoldaşan mahalleleri kırsal karakter taşımakta, ekonomik olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleri bu mahallelerde daha yaygındır.

Harita 2.12: Genç Şehri Mahallelerinin Nüfus Yoğunluğu, 2022 .

Genç şehrinde ekonomik etkinliklerin diğer yerlere göre daha yoğun yapıldığı iki yer bulunmaktadır. Bunlardan ilki Cumhuriyet Caddesi'dir. Cadde üzerinde banka, ATM'ler, iş yerleri, hükümet konağı ve çok sayıda market ve okul bulunmaktadır. Cadde üzerindeki yapıların alt katları genellikle ticari amaçla kullanılmaktadır. Bingöl Caddesi de şehirdeki ekonomik etkinliklerin yoğun olduğu ikinci bölgedir. Bingöl-Diyarbakır kara yolunun Genç şehrinden geçen kısmını oluşturan Bingöl Caddesi, günümüzde şehirsel gelişimin de yönünü belirlemiştir. Cadde üzerinde Genç Devlet Hastanesi, Genç Öğretmenevi, işyerleri ve marketler yer almaktadır.

Genç şehrinde sanayinin geliştiği ve şehrin ekonomisine yön verdiği söylenemez. Üretimin genellikle küçük atölyelerde yapıldığı şehirdeki en önemli sanayi alanı 2022 yılında Yenişehir Mahallesi'nde 300 kişi kapasiteyle kurulan tekstil atölyesidir. Ayrıca şehrin kuzeybatısında Murat Nehri yakınlarında küçük bir sanayi sitesi bulunmaktadır. Burada birkaç oto tamirci ve mobilyacı bulunmaktadır.

Genç şehrinde eğitim alanlarının Cumhuriyet Caddesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Şehir trafiğinin en aktif olan yerlerinden birinin Cumhuriyet Caddesi olduğu düşünülürse eğitim alanlarının yer seçimine isabetli kararlar alınmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Genç Sanayi Sitesi'nin yakınlarında Bingöl Üniversitesi'ne bağlı bir meslek yüksekokulu kampüsü bulunmaktadır. Bu meslek yüksekokulunda 5 bölüm altında 6 program bulunmaktadır.

Genç şehrinde açık ve yeşil alanların mevcut durumu dünya standartlarının çok altındadır. Kent içi açık ve yeşil alanların sayısı yok denecek kadar azdır. Şehirdeki en önemli açık ve yeşil alanı Cumhuriyet Caddesi üzerindeki Genç Meydan Parkı'dır. Bunun haricinde şehir içinde irili ufaklı çocuk parkları da bulunmaktadır ancak hiçbirisi de ihtiyacı tam karşılayamamaktadır. Şehir içine çok yakın olmamakla beraber şehrin güneyinde bulunan Genç Çamlığı doğasıyla tam bir açık ve yeşil alan hizmeti sunmaktadır (Foto 2.42). Ancak çamlığa ulaşmanın zorlukları bir yana içerisinde herhangi bir parkurun ve sosyal alanın bulunmaması buranın kullanılabilirliğini düşürmektedir. Genç şehri içinde yeşil alanlara yapılacak

ilk adım Genç Çamlığı'nı şehir insanına çekici hale getirmektedir. Zira ülkemizde kent içinde böyle doğal güzellikler bulmak sık rastlanan bir durum değildir.

Foto 2.42: Genç Çamlığı'ndan Bir Görünüm.

Şehrin güneybatısında, Murat Nehri ve 2023 yılı içerisinde açılışı gerçekleştirilen Genç Millet Parkı (Foto 2.43), Bingöl ilindeki en önemli projeler arasında yer almaktadır. 36.219 m² alan üzerine inşa edilen Genç Millet Parkı'nda; 720 m bisiklet yolu 2.650 m yürüyüş yolu, 16.800 çalı sayısı, 820 ağaç sayısı, 80 m² mescit ve 748 m² kıraathane alanı bulunmaktadır (T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Bakanlığı, 2023). Proje hayata geçtikten sonra yıllardır atıl kalmış olan Murat Nehri'nden sosyal anlamda da faydalanılmaya başlanacaktır. Ayrıca Genç Millet Parkı'ndan sadece Genç'te yaşayanların değil çok yakın olması sebebiyle Bingöl şehrinden de rağbet görmesi beklenmektedir. Bingöl şehrinde olduğu gibi Genç şehrinde de yeşil alan miktarı çok düşüktür. Mevcut alanlar ihtiyacı karşılamada yetersizdir. Genç Millet Parkı tamamlanmasına rağmen şehrin açık ve yeşil alan ihtiyacı ve talebi çok fazladır. Şehir içinde açık ve yeşil alan oluşturacak kadar yer

bulunmaktadır. Ayrıca yeni ve daha uzun yürüyüş ve bisiklet yolları yapılmalıdır. Murat Nehri kıyıları bu tür etkinlikler için biçilmez kaftandır. Murat Nehri ve çevresinin rekreasyon amaçlı değerlendirilmesi çevre şehirlerden de ilgi çekmesi ve Genç şehrinin ekonomisine katkı sunması beklenmektedir.

Foto 2.43: Tamamlanma Aşamasına Gelmiş Genç Millet Parkı'ndan Bir Görünüm (Kaynak: Gencin Sesi Gazetesi, 2022).

Genç şehrinin kentsel gelişim yönünde ciddi sıkıntılar vardır. Son yıllarda inşa edilen konutlar ve işyerleri Bingöl Caddesi'nin kuzeybatısına doğru yapılmıştır. Bu durum halen devam etmektedir. Ancak bölge halkıyla yapılan görüşmeler ve arazi çalışmalarından elde edilen neticelere göre Bingöl Caddesi'nin kuzeybatısı Murat Nehri'nin taşkın yatağıdır. Genç'te yaşayan birçok insan geçmiş yıllarda Murat Nehri taştığında günümüzde konutların bulunduğu bazı alanların sular altında kaldığını ifade etmiştir. Günümüzde vadi kenarına yapılan setler ve nehir üzerindeki barajlar sayesinde Murat Nehri'nin benzer şekilde taşması çok mümkün görünmemektedir. Ancak taşkın alanların zemininin gevşek dokulu olduğu ve buraların tarım arazilerine uygun olduğu düşünülürse bu alanları yerleşmeye açmak

Genç şehrinde sağlıklı bir kentleşme sürecinin yaşanmadığını göstermektedir (Foto 2.44). Çalışma alanımızın tamamı tektonik aktivitenin çok yüksek olduğu bir yer olduğu için bu hususlar ayrıca önem taşımaktadır.

Foto 2.44: Genç Şehrinin Genç Çamlığından Görünümü.

2.3.2.3. Solhan Şehri

Solhan şehri, çalışma alanının doğusunda bulunmaktadır. Şehrin doğusunda Muş, batısında Merkez ilçe, güneybatısında Genç ilçesi ve güneyinde Diyarbakır, kuzeyinde de Karlıova ilçesi yer almaktadır. Solhan'ın eski adının "Beglon" isimli bir beyden geldiği ve daha sonra bu ismin değişikliğe uğrayarak Solhan'a dönüştüğü rivayet edilmektedir. Nitekim günümüzde Solhan şehrinin nüvesini oluşturan mahalle de Boğlan Mahallesi'dir. Solhan uzun bir süre Muş iline bağlı kalmıştır. 1935 nüfus sayımında Solhan, Muş vilayeti başlığı altında yer almıştır. Solhan, 1936 yılında il statüsü kazanan Bingöl'e aynı yıl ilçe olarak bağlanmıştır.

Solhan şehri, Bingöl ve Genç'ten sonra ildeki en önemli şehir yerleşmesi olup büyüme ve gelişme hızı Genç'ten daha ileri seviyededir. Solhan şehri günümüzdeki Boğlan Mahallesi'nde kurulduktan sonra gelişim yönü sürekli batıya doğru olmuştur. Batısında bulunan mahallelerden Halime Pınar 1996'da, Yeni 1968 ve Yeşilova 1989 yılında kurulmuştur (Kılıç, 2018: 78). Şehir, Solhan Deresi'nin dağları yararak geçtiği geniş bir vadi tabanı üzerinde ve vadinin kuzey yamaçlarında kurulmuştur (Foto 2.45). Türkiye'nin doğu batı doğrultusundaki en önemli ana yollarından biri olan D-300 kara yolunun şehrin tam ortasından geçmesi (Foto 2.46) Solhan şehrinin önemini arttırmaktadır. Bu yol vasıtasıyla batıdan Bingöl, Elazığ, Malatya, doğudan ise Muş, Bitlis ve Van'a ulaşılabilmektedir. İstanbul, Bursa ve Ankara başta olmak üzere ülkemizin batısından Muş, Bitlis ve Van'a giden tüm araçlar Solhan şehrinden geçmek zorundadır. Dolayısıyla Solhan şehrinde ulaşım fonksiyonunun geliştiğini söylemek mümkündür. Solhan'ın, batısındaki Bingöl şehrine uzaklığı 58 km, doğusundaki Muş şehrine ise 59 km'dir.

Foto 2.45: Solhan Şehrinden Bir Görünüm.

Foto 2.46: Solhan Şehrini İkiye Ayıran D-300 Kara Yolu.

Solhan şehrinde Yeni, Yeşilova, Halime Pınar ve Boğlan adlarında 4 mahalle bulunmaktadır (Tablo 2.72). Bunlar arasında Yeni Mahalle 10.701 kişiyle Solhan şehrindeki en kalabalık nüfusa sahip mahalledir. Bu durum üzerinde şehrin gelişim yönünün burası olması ve burada yeni yapılan konutların nispeten yüksek katlı olması belirleyici olmuştur. 2.621 nüfusuyla Boğlan Mahallesi şehirdeki en düşük nüfuslu mahalledir. Şehir çekirdeği burası olmasına rağmen eski ve az katlı konutları ve yer şekillerinin engebeli olması nedeniyle nüfus miktarı sürekli azalmıştır.

Tablo 2.72: Seçilmiş Yıllarda Solhan Şehrinin Mahalle Nüfusları.

Mahalle Adı	2007	2012	2017	2022
Yeni	5.373	5.672	8.064	10.701
Yeşilova	4.785	4.185	3.919	3.826
Halime Pınar	4.685	4.022	3.519	3.262
Boğlan	3.052	2.780	2.651	2.621

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Solhan şehrinde nüfus yoğunluğuna bakıldığında şehrin en kalabalık mahallesi olan Yeni Mahalle, nüfus yoğunluğu bakımından da 13,47 (nüfus/ha) ile ilk sırada yer almaktadır. Boğlan Mahallesi'nde nüfus yoğunluğunun çok az olması yüzey alanının çok geniş olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 2.73).

Tablo 2.73: Solhan Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı.

Mahalle Adı	Alan (ha)	Nüfus (2022)	Nüfus Yoğunluğu (nüfus/ha)
Yeni	794,25	10.701	13,47
Halime Pınar	333,59	3.262	9,78
Yeşilova	1.664,24	3.826	2,30
Boğlan	2.420,18	2.621	1,08

Solhan şehrinde ticari faaliyetler daha çok Yeni Mahalle'de yoğunlaşmıştır. Bingöl-Muş kara yolunun mahallenin tam ortasından geçmesi bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. Diğer mahallelerde de küçük çaplı ticari yapılar bulunsa da genel olarak kenar mahalle özelliği taşımaktadırlar.

Yeşilova Mahallesi'nin batısında yer alan Solhan Küçük Sanayi Sitesi, şehirdeki en önemli endüstriyel üretim alanıdır. Daha çok atölye üretimine dayanan bu sanayi alanında 52 iş yeri bulunmakta ve oto tamirciliği, mobilyacılık, demir doğrama, pvc kapı pencere doğrama ve mermercilik alanlarında üretim yapılmaktadır (Kılıç, 2018: 96). Boğlan Mahallesi'nde ve Bingöl-Muş kara yolu kenarında 25 bin m² alan üzerinde kurulmuş Binpınar Doğal Kaynak Suyu işletmesi şehirdeki en önemli üretim alanlarında biridir. Günümüzde doğu ve güneydoğudaki çoğu illerde tüketilen Binpınar Doğal Kaynak Suyu'na ait başta İstanbul olmak üzere Kocaeli, Bursa, İzmir ve Antalya'da bayilikler bulunmaktadır (http://binpinar.com.tr/). Ayrıca şehirde süt ve süt ürünleri üretiminde bulunan Sütbir A.Ş. işletmesi çalışma alanının geneli için önemli bir işletmedir. Bilindiği gibi çalışma alanımız hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri için çok uygundur. Solhan'daki Şerafettin Dağları üzerindeki düzlük alanlarda günümüzde de yaylacılık faaliyetleri yaygın olarak yapılmaktadır. Bu faaliyetler sonucu üretilen sütün Sütbir A.Ş. vasıtasıyla üretime katılması çiftçiyi de motive etmektedir. Bölgenin hayvancılık potansiyelinin kullanılabilmesi adına bu

tür işletme sayılarının arttırılması ve çalışma alanının geneline yayılması gerekmektedir.

Solhan şehrinde eğitim alanlarının D-300 kara yolunun kuzey ve güneyi boyunca dağılım gösterdiği görülmüştür. Öğrencilerin karayolunun karşısına geçerken yaşadıkları birtakım zorluklar yerinde görülmüştür. Şehirde bulunan tek üst geçit 2013 yılından kalmadır. 2.5 km'lik aktif şehir alanı içerisinde yalnızca bir tane üst geçidin bulunması yayalar ve özellikle öğrenciler için ciddi mağduriyet yaratmaktadır. Şehir içinde hemen hemen her kavşakta yaya geçidi bulunmaktadır ancak bunlar da D-300 kara yolu gibi işlek bir yolun araç trafiğini olumsuz etkilemektedir. Hem yayaların güvenliği hem de şehir içi araç trafiğinin daha rahat akması adına D-300 kara yolunun Solhan şehri içindeki kısımlarında üst geçit sayısı arttırılmalı ve buna ek olarak alt geçitler de yapılmalıdır.

Solhan şehrindeki önemli eğitim alanlarından birini de Bingöl Üniversite'sine bağlı Solhan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu oluşturmaktadır. Yeni Mahalle, Şehit Savcı Mehmet Türkseven Bulvarı üzerinde yer alan yüksekokul bünyesinde 3 bölüm altında 5 program bulunmaktadır.

Çalışma alanındaki diğer şehir yerleşmelerinde olduğu gibi Solhan şehrinde de açık ve yeşil alanların sayısı son derece yetersizdir (Foto 2.47). Solhan şehrinin son yıllarda hızla geliştiği ve büyüdüğü düşünüldüğünde açık ve yeşil alanların önemi daha net anlaşılacaktır. Bu nedenle şehir içindeki boş alanlardan bir kısmının henüz dolmadan açık ve yeşil alan olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Şehirdeki en önemli açık ve yeşil alanların başında Recep Tayyip Erdoğan Açık Alan Spor Kompleksi (Yeni Mahalle) ve 28 Nisan Hatıra Ormanı gelmektedir.

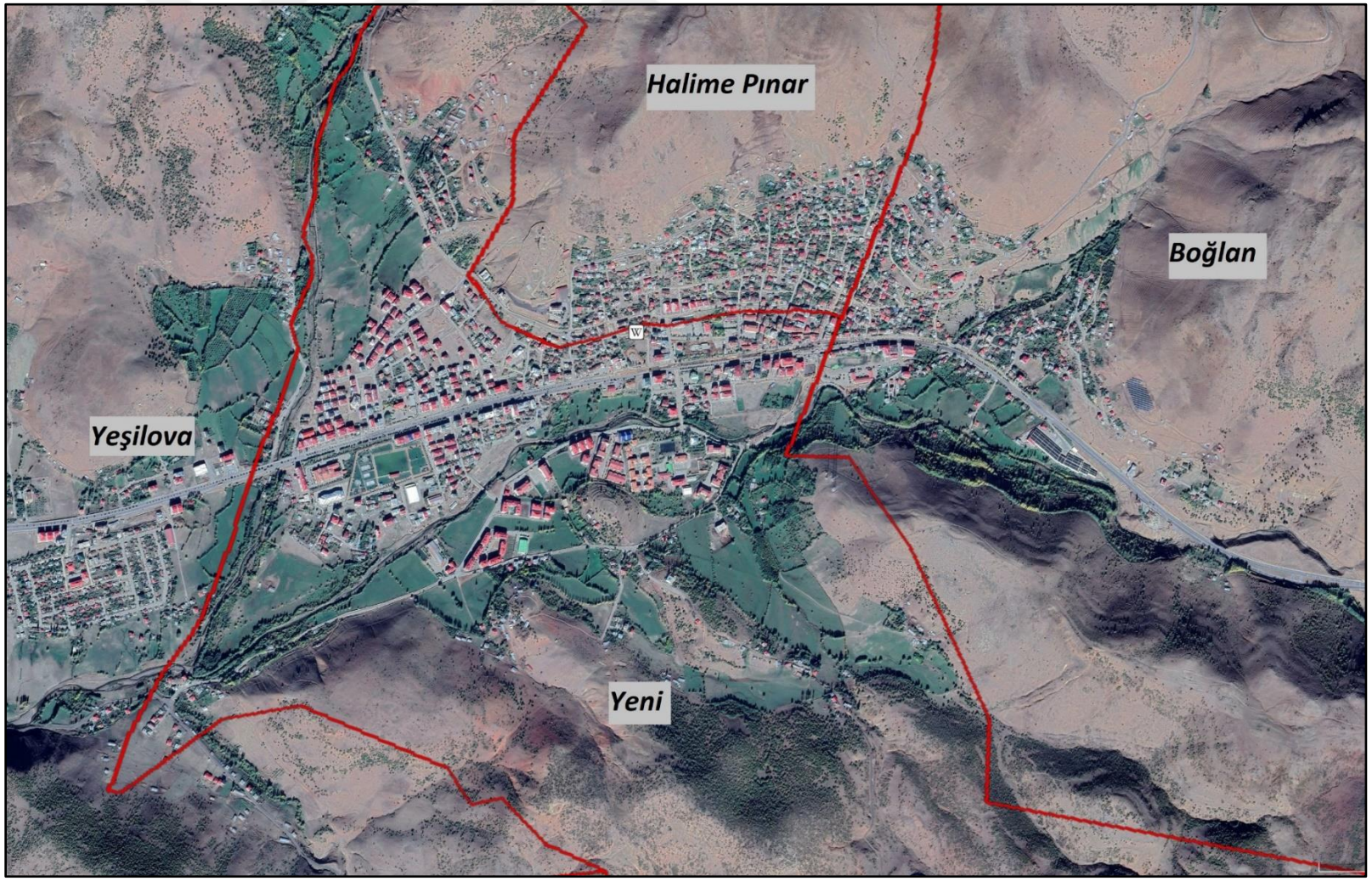

Foto 2.47: Solhan Şehrinin Uydu Görüntüsü, 2022 (Google Earth Pro).

2.3.2.4. Karlıova Şehri

Karlıova şehri (Foto 2.48); Bingöl, Genç ve Solhan'dan sonra çalışma alanında nüfusu 20.000'in üzerinde olan üçüncü şehir yerleşmesidir. Şehir, çalışma alanının kuzeydoğu ucunda yer almakta, doğusunda Muş, kuzeyinde Erzurum, batısında Adaklı ve Yedisu, güneyinde de Solhan ve Merkez ilçeleri bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilanından 1938'e kadar şehrin adı Bingöl'dür. Adını kuzeydoğusundaki Bingöl Dağı'ndan almıştır. 1936'da şehrin Bingöl iline bağlanmasına kadar Muş'a bağlı bulunmaktaydı.

Şehrin yerel dillerdeki adı kara pınar anlamına gelen Kanireş'tir. Karlıova şehrinin nüvesini oluşturan yerde de günümüzde Kanıreş Mahallesi bulunmaktadır. Şehrin kurulduğu yer Şeytan Dağları'ndan Karlıova havzasına akan derelerin ovaya kavuştuğu alanlardır. Karlıova şehri 1.830 m yükseklikte yer almakta ve bu özelliğiyle çalışma alanındaki şehir yerleşmeleri arasında deniz seviyesinden en yüksekte bulunan şehir özelliğini kazanmaktadır.

Şehrin Merkez ilçeye olan uzaklığı 70 km, Erzurum şehrineyse 110 km'dir. Bingöl-Erzurum bağlantısını sağlayan D950 kara yolunun Karlıova şehrinin içinden geçmesi şehrin fonksiyonel özelliklerini arttırmıştır. Günümüze yakın bir zamana kadar D950 kara yolu kış aylarında sürekli olarak ulaşıma kapanmakta ve şehrin Bingöl şehriyle Erzurum arasındaki bağlantısı sekteye uğramaktaydı. Ancak yakın bir zamanda yolun Karlıova-Bingöl şehri arasıyla Karlıova-Erzurum il sınırı arasındaki kısmının tamamına yakını genişletilmiş ve duble sıcak asfalt olarak yeniden inşa edilmiştir. Böylelikle şehrin çevresiyle olan bağlantısı daha da güçlenmiş ve kış aylarında yaşanan olumsuz durumlar büyük oranda azaltılmıştır. Ancak şehrin deniz seviyesinden çok yüksekte bulunması yine de bazı ulaşım aksamalarına neden olmaktadır.

Foto 2.48: Karlıova Şehrinden Genel Bir Görünüm

Karlıova şehrini; Kale, Kanıreş, Kanitaht, Seyran Tepe, Turgut Özal ve Yeşilyurt mahalleleri oluşturmaktadır. Kale ve Kanitaht mahalleleri 2016 yılında kurulmuş ve nüfus sayımlarında da 2016'dan itibaren yer almaktadır.

Seçilmiş yıllarda Karlıova şehrinde nüfusu en fazla olan mahalle sürekli olarak Turgut Özal olmuştur. 2022 yılında tüm mahallelerde bir önceki döneme göre azalma söz konusudur (Tablo 2.74). Bu durum Karlıova şehrinin son yıllarda verdiği göçlerin çok fazla olmasıyla açıklanmaktadır. Turgut Özal Mahallesi'nde nüfusun nispi olarak fazla olmasında şehrin yeni gelişim alanının burası olması ve yeni konutların burada yapılması belirleyici olmuştur.

Tablo 2.74: Seçilmiş Yıllarda Karlıova Şehrinin Mahalle Nüfusları

Mahalle Adı	**2007**	**2012**	**2017**	**2022**
Turgut Özal	2.547	2.565	3.705	3.037
Kanıreş	2.136	1.556	2.049	1.331
Kale	-	-	1.374	1.037
Kanitaht	-	-	1.531	1.009

Seyran Tepe	1.646	1.359	1.882	1.000
Yeşilyurt	1.656	1.035	1.688	890

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Karlıova şehrinde mahallelere göre nüfus yoğunluğuna bakıldığında (Tablo 2.75) Seyran Tepe Mahallesi'nin en yoğun nüfuslu mahalle olduğu görülmektedir. Seyran Tepe nüfus miktarı bakımından 5 mahalle arasında 4. sırada olmasına rağmen nüfus yoğunluğu bakımından ilk sırada yer alması yüz ölçümünün küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer mahalleler için de yüz ölçümlerinin büyüklüğü veya küçüklüğü nüfus yoğunluklarını etkilemiştir. Şehrin genelinde nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu 2022 yılına ait Karlıova şehri ve çevresinin uydu görüntüsünden de net olarak anlaşılmaktadır (Foto 2.49).

Tablo 2.75: Karlıova Şehrinde Aritmetik Nüfus Yoğunluğunun Mahallelere Göre Dağılımı.

Mahalle Adı	Alan (ha)	Nüfus (2022)	Nüfus Yoğunluğu (nüfus/ha)
Seyran Tepe	29,82	1.000	33,53
Turgut Özal	637,44	3.037	4,76
Kanıreş	520,63	1.331	2,56
Kale	496,86	1.037	2,09
Yeşilyurt	521,85	890	1,71
Kanitaht	985,36	1.009	1,02

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Karlıova şehrinde ticari faaliyetler Turgut Özal, Seyran Tepe, Yeşilyurt ve Kanıreş mahallelerini birbirinden ayıran Cumhuriyet Caddesi (Foto 2.50) üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu cadde aynı zamanda 2016 yılına kadar Erzurum-Bingöl karayolunun şehir içinden geçen bir parçasıydı.

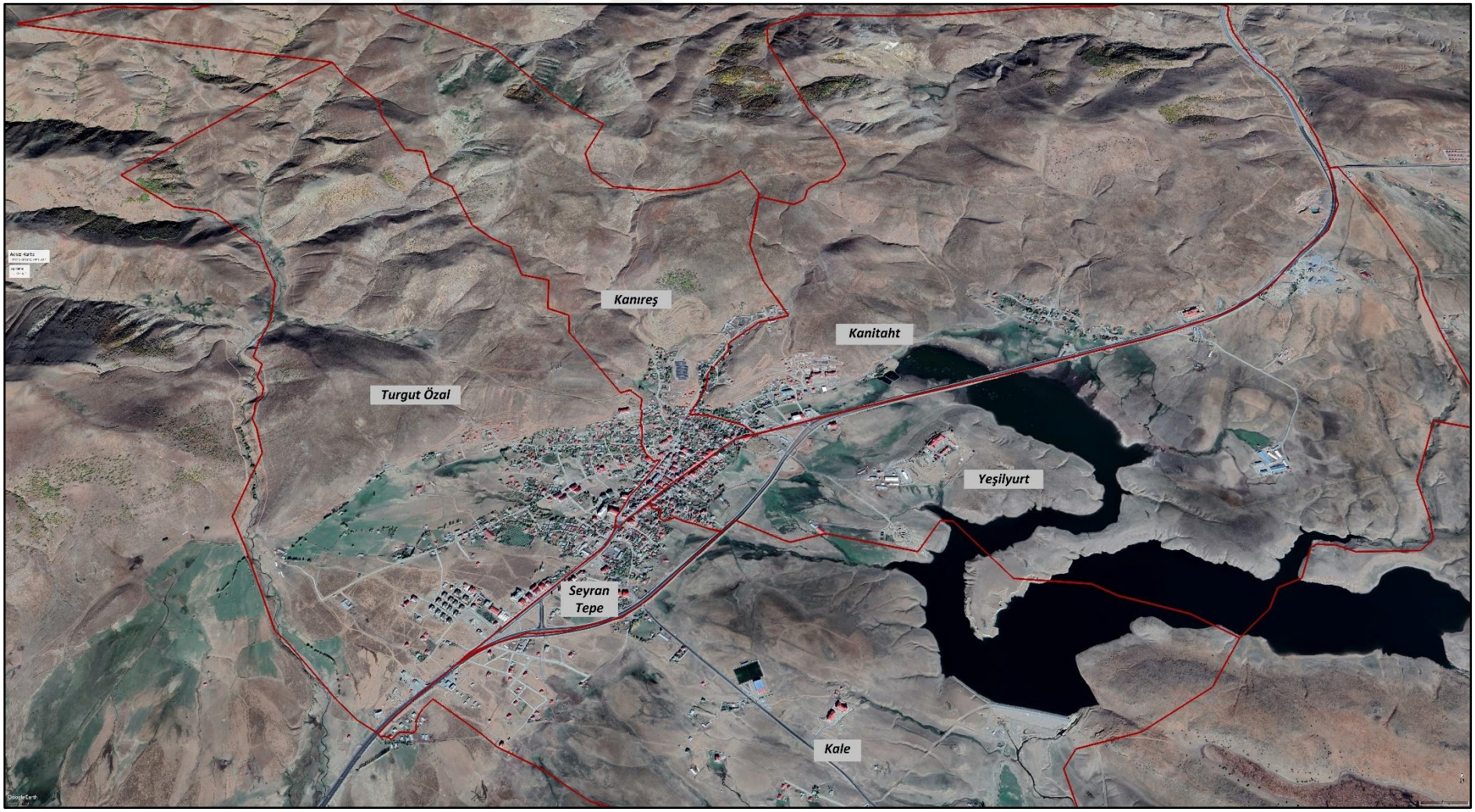

Foto 2.49: Karlıova Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022 (Google Earth Pro).

Foto 2.50: Cumhuriyet Caddesi'nden Bir Görünüm.

2016 yılında şehrin güneydoğusunda açılan çevre yoluyla beraber hem şehir içi trafiği rahatlamış hem de D-950 kara yolu üzerinde trafik akışkanlığı daha sağlıklı olmuştur. Şehirde sanayi faaliyetlerinin geliştiği söylenemez. Ancak Karlıova ilçesi sahip olduğu doğal özellikleri sayesinde çalışma alanında hayvancılığa en uygun yerdir. Bu nedenle şehirde hayvancılık ürünlerine dayalı birkaç tane atölye bulunmaktadır. Geleneksel metotlarla üretim yapan bu atölyelerde üretim düşüktür. Bundan başka şehirdeki kum ocakları, oto tamircileri, fırınlar, demirciler ve marangozhaneler şehirdeki başlıca üretim ünitelerini oluşturmaktadır.

Karlıova şehrindeki eğitim alanlarının Turgut Özal ve Kanıreş mahallelerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Okulların ana yollardan uzakta bulunması öğrencilerin can güvenliği açısından olumlu bir durum arz etmektedir. Şehirdeki yeşil alan miktarının çok az olduğu görülmüştür. Sağlıklı bir kent ortamının oluşturulmasında kent içi açık ve yeşil alan miktarının önemine daha önceki bölümlerde değinilmiştir.

2.3.2.1. Adaklı Şehri

Adaklı şehri, çalışma sahasının orta-kuzey bölümünde, Merkez ilçenin kuzeyinde ve Yedisu ilçesinin güneyinde yer almaktadır. Doğusunda Karlıova ve batısında da Kiğı ilçesi bulunmaktadır. Bu yönüyle çalışma sahasındaki ilçeler arasında tamamı Bingölün ilçeleriyle çevrelenmiş tek ilçe de Adaklı'dır. Adaklı uzun yıllar Kiğı'ya bağlı kalmış 1987 yılında bir bucak yerleşmesi iken Kiğı'dan ayrılarak müstakil bir ilçeye dönüştürülmüştür. 1990 nüfus sayımında Adaklı ilçe ve şehir nüfusu bakımından Kiğı'dan daha fazla nüfusa sahiptir.

Adaklı'nın eski adı Ermenicede "yıldız kalesi" anlamına gelen Azakpert'tir. Gerçekten'de Adaklı'da çok fazla Ermeni yerleşmesi tespit edilmiştir. Ancak 1915 tehcirinden sonra bölgedeki Ermeniler göçe tabi tutulmuştur. Bu çalışmada Adaklı ilçe merkezi her ne kadar şehir olarak ele alınacaksa da aslında burası kasaba görünümünde küçük bir yerleşmedir (Foto 2.51). Adaklı şehrini oluşturan Merkez, Afet Konutları, Döşlüce, Yeşiltepe, Güngörsün, Arıca ve Demiroluk mahallelerinde genel olarak gevşek dokulu bir yerleşme tipi hakimdir. 2022 nüfus sayımında Adaklı şehrinin toplam nüfusunun 3.123 olduğu ve şehrin 7 mahalleden oluştuğu düşünülürse bu gevşek dokulu yerleşme biçimi daha net anlaşılmaktadır. Şehrin dağınık dokuda olmasında yüzey şekillerinin engebeli olması da belirleyici olmuştur.

Adaklı şehri Merkez ilçeye 62 km uzaklıkta bulunmaktadır. Uzaklığının yanı sıra Adaklı şehrine gelen yolların kalitesiz ve bakımsız oluşu şehrin ulaşımını olumsuz etkilemektedir. Özellikle kış aylarında ulaşım çok daha zordur. Bingöl şehriyle Adaklı şehri arasındaki kara yolunda genişletme çalışmaları devam etmektedir. Çalışmalar sona erdiğinde şehrin ulaşımında ilerleme kaydedilmesi beklenmektedir.

Adaklı şehrinin en önemli mahallesi Merkez Mahallesi'dir. Şehir genelinde az sayıda bulunan konut, ticari iş yerleri ve resmi kurumların bu mahallede toplandığı görülmektedir. Mahalle sakinlerinin önemli bir kısmını memurlar oluşturmaktadır. Saha çalışmalarından elde edilen bilgilere göre Kiğı'da konutların yetersiz kalması nedeniyle Kiğı'da çalışan memurların Adaklı şehrinde ikamet

ettikleri, mesai günlerinde Adaklı'dan gidiş geliş yaptıkları tespit edilmiştir. Adaklı şehrinin Kiğı'ya yakın olması (25 km) bu durumu kolaylaştırmıştır.

Foto 2.51: Adaklı Şehrinden Bir Görünüm.

Adaklı şehrinde mahallelerin nüfus durumuna bakıldığında seçili yıllarda Merkez Mahallesi'nin diğer mahallelerden daha fazla nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2.76). Seçili yıllarda en düşük nüfusa sahip mahalleyse Demiroluk olmuştur.

Tablo 2.76: Seçilmiş Yıllarda Adaklı Şehrinin Mahalle Nüfusları

Mahalle Adı	2012	2017	2022
Afet Konutları	825	713	745
Arıca	164	125	153
Demiroluk	74	55	63
Döşlüce	393	259	299
Güngörsün	253	163	206
Merkez	1.477	1.584	1.441
Yeşiltepe	282	198	216

TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

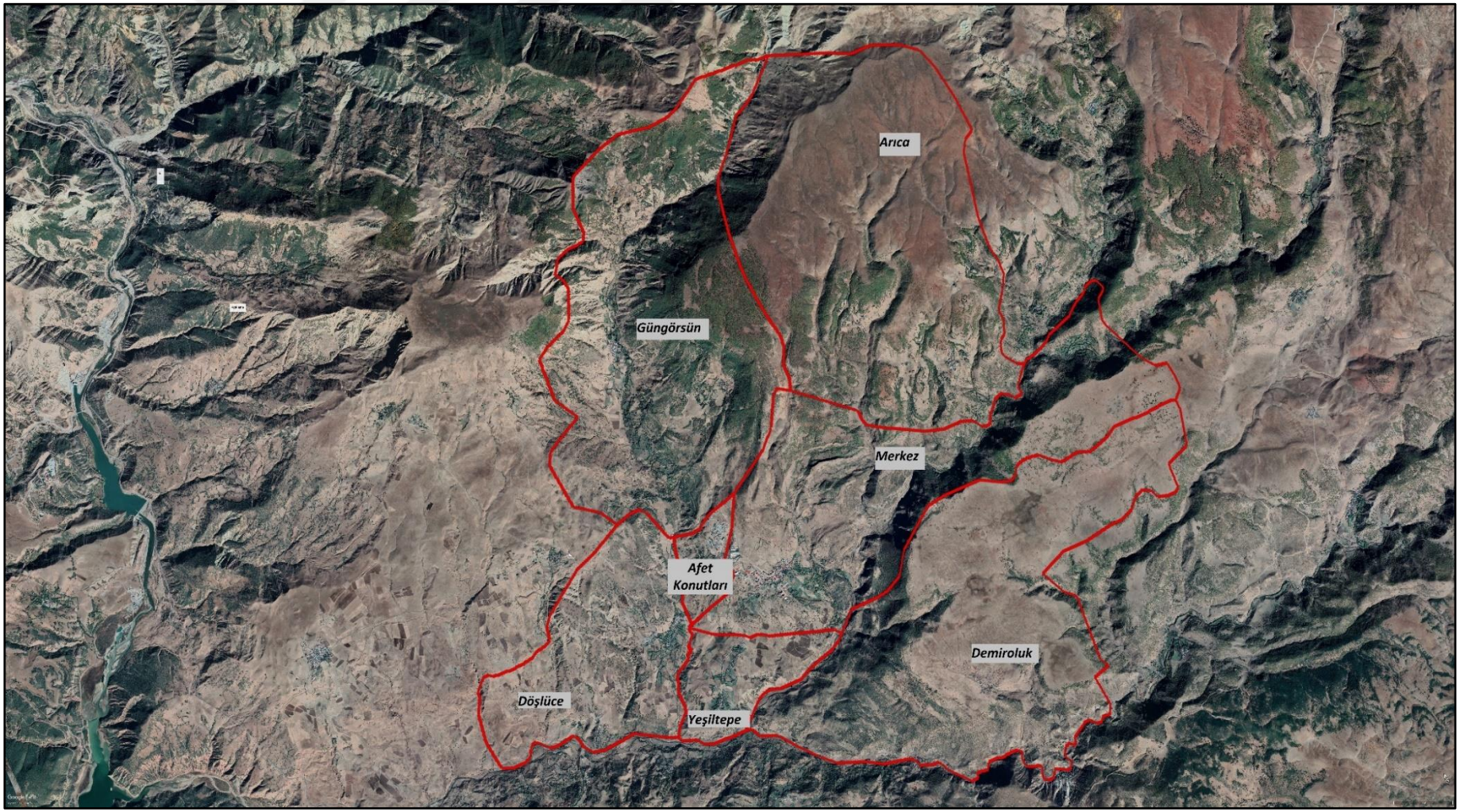

Foto 2.52: Adaklı Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022 (Google Earth Pro).

Adaklı şehri ve çevresine ait Foto 2.52'deki uydu görüntüsünden de Adaklı şehrinin kasaba büyüklüğünde bir yerleşim alanı olduğu ve kırsal niteliklerinin görece baskın olduğu anlaşılmaktadır.

Adaklı şehrinde sanayi ve üretim tesisleri yok denecek kadar azdır. Şehirdeki memur kesimin haricinde insanların temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Şehirde az sayıda üretim yapan işletmeler arasında fırın, demirci ve oto tamircisi bulunmaktadır.

2.3.2.2. Kiğı Şehri

Çalışma alanında en eski şehir yerleşmesi Kiğı'dır. Bingöl ili kurulmadan önce Kiğı Erzincan'a bağlı bulunmaktaydı. 1935 yılında Kiğı şehrinin nüfusu Bingöl şehrinden dahi fazladır. Ancak zamanla Kiğı şehri eski önemini kaybetmiş ve Bingöl şehri de il merkezi olma avantajını kullanarak hızla büyümüştür. Kiğı şehri, tarihi önemini kale kent olmasından ve Doğu Anadolu'da kuzey-güney bağlantısının sağlandığı stratejik bir noktada bulunmasından almaktaydı. Ancak yeni savaş stratejilerinde kalelerin öneminin azalması ve ulaşım ağlarının değişmesi Kiğı şehrinde nüfusun göç etmesine ve şehrin iyice küçülerek kasabaya dönüşmesine neden olmuştur. Bugün Kiğı şehir yerleşmesi olarak kabul edilse de aslında kasaba görünümündedir (Foto 2.53).

Kiğı şehri, çalışma sahasının kuzeybatısında yer almakta, doğusunda Adaklı, kuzeyinde Yedisu ve Tunceli, doğusunda Yayladere ve güneyinde Merkez ilçe bulunmaktadır. Şehir deniz seviyesinden 1.515 m yükseklikte yer almaktadır. Eskişehir, Yenişehir ve Yeşilyurt mahalleleri şehri oluşturmaktadır.

Kiğı şehri 13. yüzyıla kadar kale kent özelliğine sahip bir şehirdi. Moğol istilasından sonra şehir tahrip edilmiş ve kaleden çıkarak Kerek Deresi vadisinde şehir yeniden kurulmuştur. 15. yüzyılda Akkoyunlulardan kalma Balabanbey Camii, bu dönemde şehrin yeni yerine taşındığını kanıtlar niteliktedir. Balabanbey Camii günümüzde Eskişehir Mahallesi'nde bulunmaktadır. Ancak şehrin en eski kuruluş alanı olan Kiğı Kalesi görünmez durumdadır. Şehrin geçmişinin aydınlatılması için

kalenin bulunduğu alanda arkeolojik kazılar yapılması çalışma alanının ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin tarihini ortaya çıkarmada faydalı olacaktır.

Foto 2.53: Kiğı Şehrinden Bir Görünüm.

Uzun bir süre Eskişehir Mahallesi'nde kalan şehir zamanla genişleyerek Yenişehir Mahallesi'ne doğru ilerlemiştir. Şehir sürekli olarak göç verdiğinden dolayı kentsel gelişimden söz etmek zordur. Ayrıca şehir içinde konut sayısının yetersiz olması nedeniyle bazı memurlar 25 km uzaklıktaki Adaklı şehrinden her gün gidiş geliş yapmaktadır. Günümüzde Kiğı şehrinin en büyük sorunlarından biri budur. Tarihi süreçte Kiğı çevresinde sürekli depremler meydana gelmiş ve şehirde büyük tahribatlar yaşanmıştır. Kiğı şehrinde özellikle Eskişehir Mahallesi'nde yapı stoğu, olacak büyük bir depreme karşı yeterince dayanıklı değildir. Kiğı şehri genel olarak Kerek Deresi vadisinde kuruludur. Depremden başka sel ve taşkınlarda da şehrin doğal afetlerle yüzleşmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle şehrin vadiden uzakta zemin etüdü yapılmış sağlam yamaçlara taşınması daha sağlıklı bir şehirleşme biçimi olabilir. Böylelikle yapı stoğu yenilenmiş olacak ve şehrin konut ihtiyacı

giderilmiş olacaktır. Bingöl ve Yayladere yolu kenarındaki yamaçlar böyle bir amaç için uygun görünmektedir.

Kiğı şehrindeki üç mahalle arasında nüfusu en fazla olan mahalle Yenişehir'dir. Seçilmiş yılların tamamında da bu durum aynen devam etmiştir. Bu durum üzerinde şehirdeki az sayıdaki ticari alanların Yenişehir Mahallesi'nde yoğunlaşması etkili olmuştur. Yeşilyurt Mahallesi şehirdeki en az nüfusa sahip mahalle olup, diğer iki mahalleden uzakta ve kırsal bir yerleşme görünümündedir (Tablo 2.77 ve Foto 2.54). Şehirdeki tüm mahallelerin nüfuslarında son yıllarda belirgin bir düşüş söz konusudur. Bu durum şehrin sürekli büyük şehirlere göç vermesiyle açıklanmaktadır.

Tablo 2.77: Seçilmiş Yıllarda Kiğı Şehrinin Mahalle Nüfusları.

Mahalle Adı	**2008**	**2012**	**2017**	**2022**
Yenişehir	2.732	2.131	1.979	1.884
Eskişehir	1.030	695	431	493
Yeşilyurt	151	236	876	396

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Kiğı şehrinin yıllar boyu gittikçe küçülmesinin nedenlerinden biri de terör ve asayiş sorunlarıdır. Şehrin çevresinin dağlık, engebeli ve ormanlık olması terör örgütünün bu civarda yuvalanmasına neden olmuştur. Son yıllarda ciddi bir terör vakasıyla karşılanmamış olunsa da geçmişteki terör olaylarının getirmiş olduğu güvenliksiz ortam insanların göç etmesine ve şehrin küçülmesine neden olmuştur.

Kiğı şehrinde resmi ve idari kurumlar ile küçük dükkanlardan oluşan ticaret alanları Cumhuriyet Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Şehirde hizmet veren işletmeler arasında fırın, bakkal, bakkal, lokanta, banka, pastane, hırdavatçı gibi küçük mağazalar bulunmaktadır. Şehir sakinleri temel ihtiyaçlarını bu işletmelerden sağlamakta ancak daha kapsamlı ihtiyaçlar 70 km uzaklıktaki Bingöl şehrinden temin edilmektedir.

Kiğı şehrinde kamu yatırımlarının yetersiz olduğu cadde ve sokakların eski ve çok sayıda çukurla dolu olduğu görülmüştür. Şehirdeki yaşam kalitesini düşüren bu tür durumların ivedilikle önüne geçilmelidir (Foto 2.55).

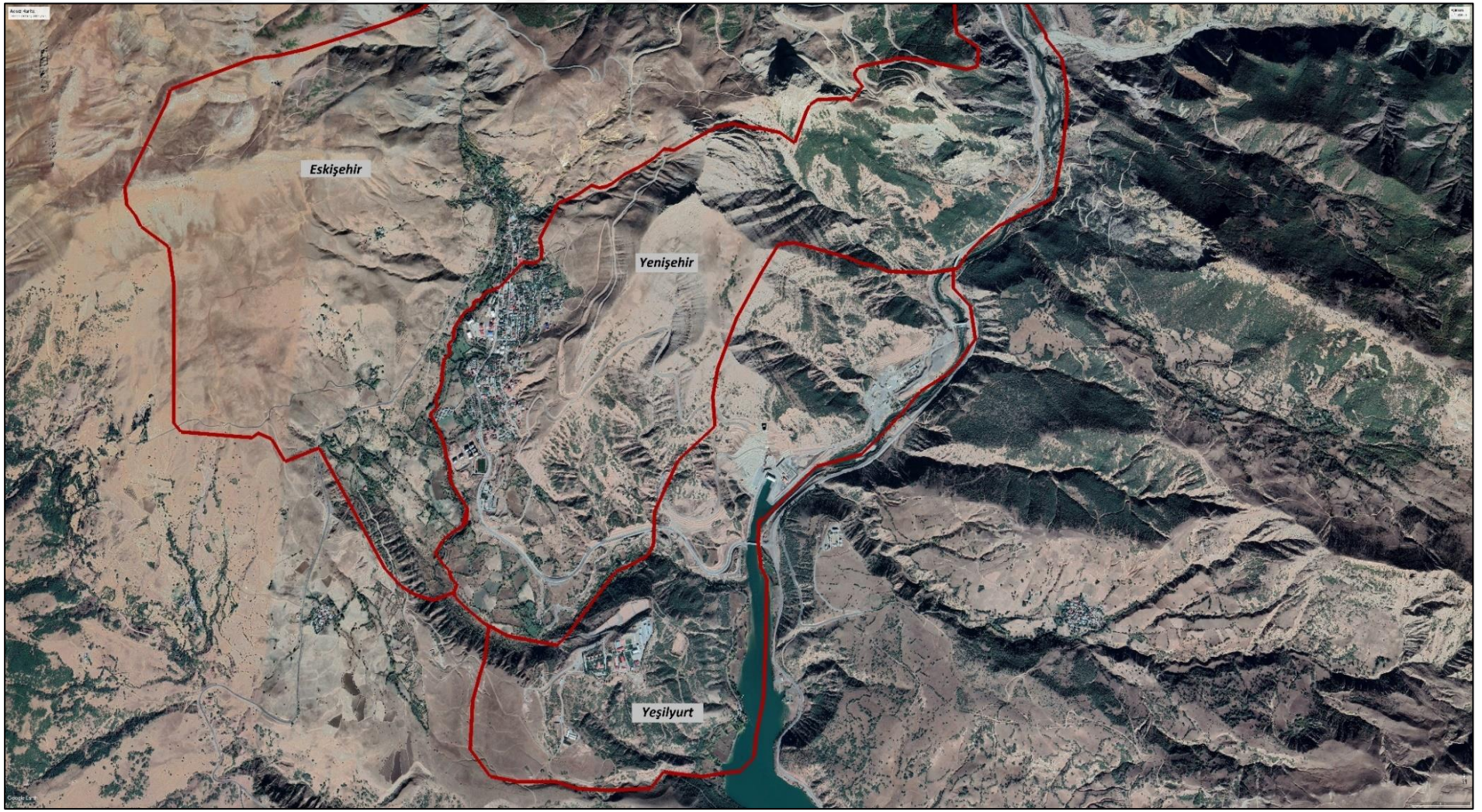

Foto 2.54: Kığı Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022 (Google Earth Pro).

Foto 2.55: Bakımsız Bir Görünüme Sahip Kiğı Cumhuriyet Caddesi.

2.3.2.3. Yayladere Şehri

Yayladere şehri, çalışma alanının kuzeybatı ucunda yer almakta, doğusunda Kiğı, batısında ve kuzeyinde Tunceli, güneyinde de Elazığ bulunmaktadır. Yayladere şehri 945 kişilik nüfusuyla çalışma alanındaki en düşük nüfusa sahip şehir yerleşmesidir. Türkiye'de bulunan 973 ilçe arasında da şehir nüfusu sıralamasında 967. sırada bulunmaktadır.

Yayladere şehri 1.580 m yükseklikte yer almakta ve çevresi dağlık ve engebeli bir görünüm arz etmektedir (Foto 2.56). TÜİK'in resmi kayıtlarına göre Yayladere şehrinde Merkez, Yolgüden, Akçadamlar, Conag, Hasköy ve Haktanır olmak üzere toplam 6 mahalle bulunmaktadır. Ancak bunlardan tüm mahalleler birbirinden kopuk ve yerleşme alanları birbirinden çok uzaktadır. Şehirdeki tüm mahalleler kırsal karakter sergilerken kamuya ait resmi ve idari alanlar şehrin en

kalabalık mahallesi olan Merkez Mahallesi'nde yoğunlaşmıştır. Diğer 5 mahalle pratikte köy yerleşmesidir.

Foto 2.56: Yayladere Şehrinden Genel Görünüm.

Yayladere'nin ismine eski kaynaklarda Holhol ve Horhor olarak rastlanılmakta ve idari olarak Kiğı'ya bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Koç, 2004). Yayladere, 1987'ye kadar Kiğı ilçesine bağlı bir nahiye merkeziyken bu tarihten itibaren Kiğı'dan ayrılarak ilçe statüsüne kavuşmuştur. Yayladere şehrinin Bingöl şehrine olan uzaklığı 97 km'dir. Şehirde ekonomik etkinlikler gelişmemiş ve şehir ekonomik olarak çevresindeki şehirlere bağlıdır. Yayladere şehrinde bakkal, market ve kasap gibi küçük ticari kuruluşlar Merkez Mahallesi'nde yer almaktadır. Şehirde herhangi bir banka bulunmamakta, Merkez Mahallesi Nuri Özaltın Caddesi üzerinde bir PTT şubesi bulunmaktadır.

Yayladere şehrinde 6 mahalle yer almaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi bu mahalleler arasında şehirsel bütünlük bulunmamaktadır (Foto 2.57). Yalnızca Merkez Mahallesi'nde tarım dışı sektörlerden az da olsa bulunmasına rağmen diğer

mahalleler bütünüyle kırsal karaktere sahiptir. Bu mahalleler arasında nüfusu en fazla olan Merkez Mahallesi'dir (735). En az nüfusu sahip mahalleyse 32 kişilik nüfusuyla Haktanır'dır. Tablo 2.78'den de anlaşılacağı üzere Yayladere şehrindeki tüm mahallelerin nüfusu son yıllarda düzenli olarak azalmaktadır. Bunun nedeniyle Kiğı şehrindeki nüfus azalmasının nedeni aynıdır. İşsizlik, güvenlik sorunu ve fırsatlara erişimdeki zorluklar bu durum üzerinde belirleyici olmaktadır.

Tablo 2.78: Seçilmiş Yıllarda Yayladere Şehrinin Mahalle Nüfusları.

Mahalle Adı	2007	2012	2017	2022
Merkez	1.030	840	841	735
Yolgüden	87	110	55	59
Conag/Sarı Tosun	130	118	37	44
Hasköy	86	71	32	41
Akçadamlar	72	49	31	34
Haktanır	46	61	23	32

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yayladere şehrinin en büyük sorunlarının başında ulaşım zorluğu gelmektedir. Şehre Kiğı ve Karakoçan (Elazığ) üzerinden ulaşım sağlanmaktadır. Ancak her iki yolda dağ eteklerinden ve vadi kenarlarından geçmekte ve çok sayıda viraj ve rampaya sahiptir. Bunlara ek olarak her iki yolun asfalt kalitesi yetersiz ve yolun eni dardır. Bu durumlar şehre yaz aylarında dahi ulaşımı zorlaştırmaktadır. Kış aylarındaysa yollar sürekli kapanmaktadır. Bingöl şehrinden Yayladere şehrine bağlanan en kısa yol Karakoçan üzerinden sağlanmaktadır.

Yayladere şehrinde hayat kalitesinin arttırılması için yollarının genişletilmesi ve kış aylarında kar yağışlarından asgari düzeyden etkilenmesi için yolların sıcak asfaltla kaplanması gerekmektedir. Viraj ve rampaların olumsuz etkisinden kurtulmak için viyadük ve tüneller inşa edilmelidir.

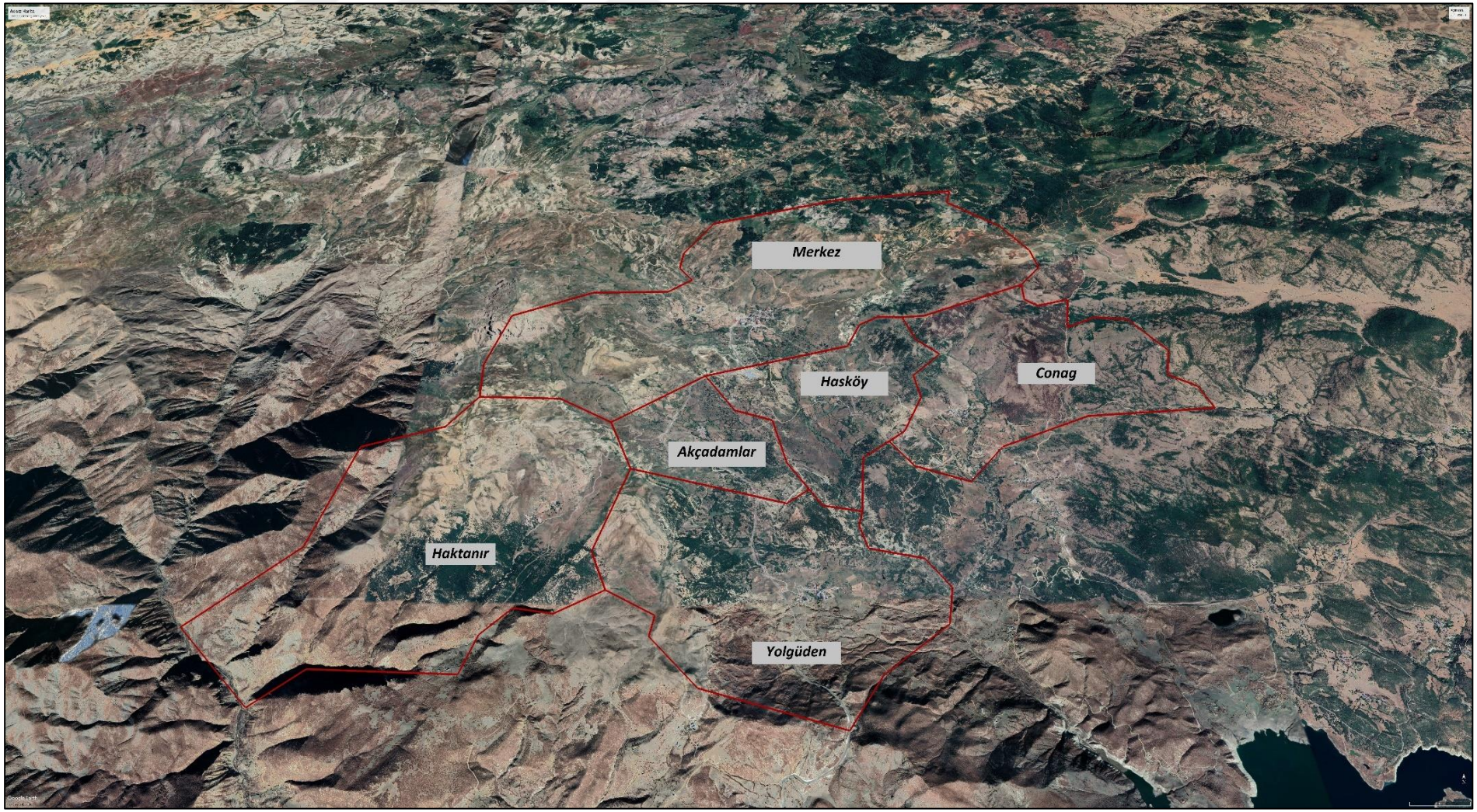

Foto 2.57: Yayladere Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022 (Google Earth Pro).

2.3.2.4. Yedisu Şehri

Yedisu şehri (Foto 2.58), çalışma sahasının kuzey ucunda yer almakta, doğusunda Karlıova, kuzeyinde Erzurum ve Erzincan, batısında Tunceli ve güneyinde Kiğı ile Adaklı bulunmaktadır. Yedisu şehri 1.470 kişilik nüfusuyla Türkiye'de bulunan 973 ilçe arasında şehir nüfusu sıralamasında 949. sırada bulunmaktadır.

Foto 2.58: Yedisu Şehrinden Bir Görünüm (Merkez Mahallesi).

Yedisu şehri 1.517 m yükseklikte ve Şeytan Dağları ile Karagöl Dağları arasında akan Peri Çayı havzasında kurulmuştur. Etrafı yüksek dağlarla çevrelenmesine karşın şehir genel olarak düzlük bir alan üzerinde bulunmaktadır. Tarihi kayıtlarda (1839) şehrin adı Çerme olarak geçmektedir (Aytekin, 2019: 79). Yedisu çevresi fay kaynakları bakımından zengin olduğu için bu adlandırılmaya gidilmiş olmalıdır. Zira çerme kelimesi sözlükte sıcak su anlamına gelmektedir. Yedisu ismi ise 1970 yılında Yol, Su, Elektrik İşleri Genel Müdürlüğünce (YSE) Çerme'de yaptırılan ve yedi musluk ihtiva eden çeşmeden gelmektedir. 1990 yılına

kadar Kiğı'ya bağlı bir nahiye merkezi olan Yedisu; 20 Mayıs 1990 tarih ve 20523 sayılı resmi gazetede yayımlanan 3644 sayılı kanunla Kiğı ilçesinden ayrılarak Bingöl ilinin müstakil bir ilçesi haline getirilmiştir.

Yedisu şehrinin çevre şehirlerle olan ulaşımı yeterince gelişmiş değildir. Şehre en yakın şehir yerleşmesi 60 km ile Karlıova'dır. Bingöl şehrine 131 km, Çat (Erzurum) şehrine 86 km ve Erzurum şehrineyse 141 km uzaklıkta bulunmaktadır. Yedisu şehrinde poliklinik hizmeti veren herhangi bir sağlık kuruluşu bulunmamaktadır. Bu nedenle hastane ihtiyacı Bingöl ve Erzurum şehirlerinden karşılanmaktadır. Şehirde ayakta bakım ve koruyucu hizmetleri gören sağlık ocağı bulunmaktadır.

Yedisu şehrini oluşturan 5 mahalle bulunmaktadır. Bunlar; Döşengi, Kabaoluk, Merkez, Yeni ve Koşan'dır. Bunlardan Yeni Mahalle 2013 yılında kurulmuştur. Şehrin en kalabalık mahallesi 915 kişiyle Merkez Mahallesi'dir. Şehirdeki en düşük nüfuslu mahalle 14 kişiyle Koşan'dır. Tablo 2.79'dan son yıllarda Yedisu şehri mahalle nüfusunda azalma olduğu görülmektedir.

Tablo 2.79: Seçilmiş Yıllarda Yayladere Şehrinin Mahalle Nüfusları.

Mahalle Adı	2007	2013	2017	2022
Merkez	1.098	940	796	915
Döşengi	459	289	260	216
Kabaoluk	297	197	168	180
Yeni	-	81	117	145
Koşan	39	25	16	14

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Yayladere şehrinde olduğu gibi Yedisu şehrinde de yalnızca Merkez Mahallesi'nde tarım dışı sektörlerle ilgili birkaç işletme bulunurken diğer mahalleler bütünüyle kırsal yaşam özellikleri sergilemektedir (Foto 2.59 ve 2.60). Ayrıca yine Yayladere şehrinde olduğu gibi mahalleler arasında şehirsel bütünlük söz konusu değildir. Merkez Mahallesi de tam bir şehir değil ancak bir kasaba görünümündedir (Foto 2.58). Bu nedenle şehrin ekonomisi temel olarak tarım ve hayvancılığa dayalıdır.

Foto 2.59: Tamamen Kırsal Karaktere Sahip Döşengi Mahallesi.

Şehirdeki resmi ve idari binalar (belediye, kaymakamlık, adliye gibi), ticari alanlar (bakkal, mini market, kafe, kasap, lokanta vb.) ve eğitim alanları genel olarak Merkez Mahallesi'nde yoğunlaşmıştır. Şehirde bir Ziraat Bankası ve PTT şubesi de bulunmaktadır.

Yedisu şehrinin en büyük sorunlarının başında kamu hizmetlerine ulaşmada yaşanan sıkıntılar gelmektedir. Özellikle şehirde ilçe düzeyinde bir sağlık kuruluşunun bulunmaması insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Şehirde eğitim ve iş imkanlarının yetersiz oluşu da insanları göçe zorlayan faktörlerin başında gelmektedir. Yedisu şehrinin kalkınması için şehir dışına olan göçlerin durdurulması gerekmektedir. Bu da kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve şehirde yeni istihdam alanlarının oluşturulmasıyla mümkün olacaktır.

Foto 2.60: Yedisu Şehri ve Çevresinin Uydu Görüntüsü, 2022 (Google Earth Pro).

2.3.3. Bingöl İli Arazi Kullanımı

Var olduğu günden beri üzerinde yaşadığı kara parçası üzerinde sınırsız değişiklik yapan insanoğlu Sanayi Devrimi'nden itibaren yaşadığı çevre üzerindeki baskısını sürekli arttırmıştır. İnsanlığın tarihi seyri incelendiğinde bu değişikliklerin hız kazanarak devam edeceği açıktır. Ancak başta sanayi faaliyetleri olmak üzere doğal çevre üzerinde değişiklik yaparken su havzaları, orman alanları ve verimli tarım topraklarının korunması gerekmektedir (Doğan, 2013: 229). Bu nedenle yanlış arazi kullanımı sonucunda meydana gelebilecek çevresel zararların en aza indirgenebilmesi için arazinin fiziki coğrafya özelliklerinin etraflıca bilinmesi ve buna uygun arazi kullanım modellerinin oluşturulması gerekmektedir (Esen, 2017a: 163).

Yakın bir zamana kadar insanın doğa üzerindeki değiştirici etkisinin sınırlı olduğu ve doğanın kendini yenileyebildiği düşünülmekteydi. Ancak doğal çevre üzerindeki geriye dönülmesi mümkün olmayan değişimler neticesinde durumun sanıldığından farklı olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle; doğal çevre üzerindeki bozulmaların ve derecelerinin belirlenmesi, orman tahribinin tespiti ve yerleşim alanlarının dağılımının ve sınırlarının belirlenmesi amacıyla CORINE (Coordination of Information on the Environment) arazi kullanımı sınıflandırma yöntemi tasarlanmıştır. CORINE Avrupa topluluğu ülkelerince kabul gören ve desteklenen bir yöntemdir (Başayiğit, 2004: 366-367). Çalışmanın devamında Bingöl ilinin 1990, 2012 ve 2018 yıllarındaki arazi kullanım durumu CORINE verileriyle incelenecektir.

2.3.3.1. 1990 Yılı Arazi Kullanımı

Bingöl ili, 1990 yılında 250.966 kişilik nüfusa sahip olup bunların %65,47'si kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu kırsal karakter özelliği kendisini arazi kullanımında da belli etmektedir. Çalışma alanının 1990 yılı arazi kullanımına bakıldığında (Tablo 2.80 ve Harita 2.13) tarım alanlarının il genelinde en fazla yer kaplayan grup olduğu görülmektedir. Buna göre tarım alanları 1.797,97 km² ile il genelinin %22,01'ini oluşturmaktadır. Sonraki yıllarda bu oranın sürekli olarak düşeceği görülmektedir.

1990 yılında çalışma alanının arazi kullanımında en fazla yer kaplayan ikinci grup çayırlıklardır. 1.685,59 km² yer kaplayan çayırlıklar il genelinin %20,63'ünü oluşturmuştur. 1990 yılına ait diğer durumlar Tablo 2.80 ve Harita 2.13'te gösterilmiştir.

Tablo 2.80: Bingöl İli 1990 Yılı Arazi Kullanımı.

Arazi Kullanımı	Kapladığı Alan (km²)	Oran (%)
Tarım Alanları	1.797,97	22,01
Çayırlıklar	1.685,59	20,63
Seyrek Bitki Alanları	1.567,18	19,18
Ormanlar	1.357,08	16,61
Bitki Değişim Alanları	1.097,77	13,44
Çıplak Kayalıklar	405,62	4,96
Meralar	146,40	1,79
Yerleşme Alanı	40,86	0,50
Kumluklar	37,84	0,46
Su Kütleleri	30,24	0,37
Bataklıklar	3,26	0,04
TOPLAM	8.169,82	100,00

Kaynak: CORINE, 1990

2.3.3.2. 2000 Yılı Arazi Kullanımı

2000 yılına gelindiğinde Bingöl ilinin nüfusu 10 yıl öncesine göre 2.773 kişi artmış ancak kırsal alan nüfus oranı %65,47'den %51,34'e gerilemiştir. 2000 yılının arazi kullanım durumuna bakıldığında tarım alanlarının payı da %22,01'den %21,91'e gerilemiştir. Bu iki durum arasında paralellik olduğu düşünülmektedir. Nüfus artışına bağlı olarak da yerleşme alanları 10 yıl önceye göre 40,86 km²'den 44,48 km²'ye yükselmiştir. Diğer gruplarda büyük değişim yaşanmamıştır. Tablo 2.81 ve Harita 2.14'ten Bingöl ili 2000 yılı arazi kullanım durumu ayrıntılı olarak görülmektedir.

Tablo 2.81: Bingöl İli 2000 Yılı Arazi Kullanımı.

Arazi Kullanımı	Kapladığı Alan (km²)	Oran (%)
Tarım Alanları	1.790,29	21,91
Çayırlıklar	1.683,56	20,61
Seyrek Bitki Alanları	1.567,39	19,19

Ormanlar	1.361,82	16,67
Bitki Değişim Alanları	1.091,51	13,36
Çıplak Kayalıklar	405,75	4,97
Meralar	146,34	1,79
Kumluklar	44,91	0,55
Yerleşme Alanı	44,48	0,54
Su Kütleleri	30,52	0,37
Bataklıklar	3,26	0,04
TOPLAM	8.169,82	100,00

Kaynak: CORINE, 2000

2.3.3.3. 2018 Yılı Arazi Kullanımı

2018 yılına gelindiğinde Bingöl ilinin nüfusu 18 yıl öncesine göre 27.466 kişi artarak 281.205 kişiye ulaşmıştır. İlin %59,81'ini kentsel ve %40,19'unu da kırsal nüfus oluşturmaktadır. 18 yıl öncesine göre nüfusun bu denli değişmesi arazi kullanımı üzerinde de birtakım değişikliklere uğramıştır. Örneğin 1990 ve 2000 yıllarında arazi kullanımında en büyük pay tarım alanlarına aitken 2018 yılında tarım alanları beşinci sıraya gerilemiştir. Kırsal alanlardan kentlere yapılan göçler bu durumun başlıca nedenidir. Tarım alanlarının terkedilmesine paralel olarak da çayırlıkların kapladığı alan 18 yıl öncesine göre 1.683,56 km²'den 2.190,72 km²'ye yükselmiştir.

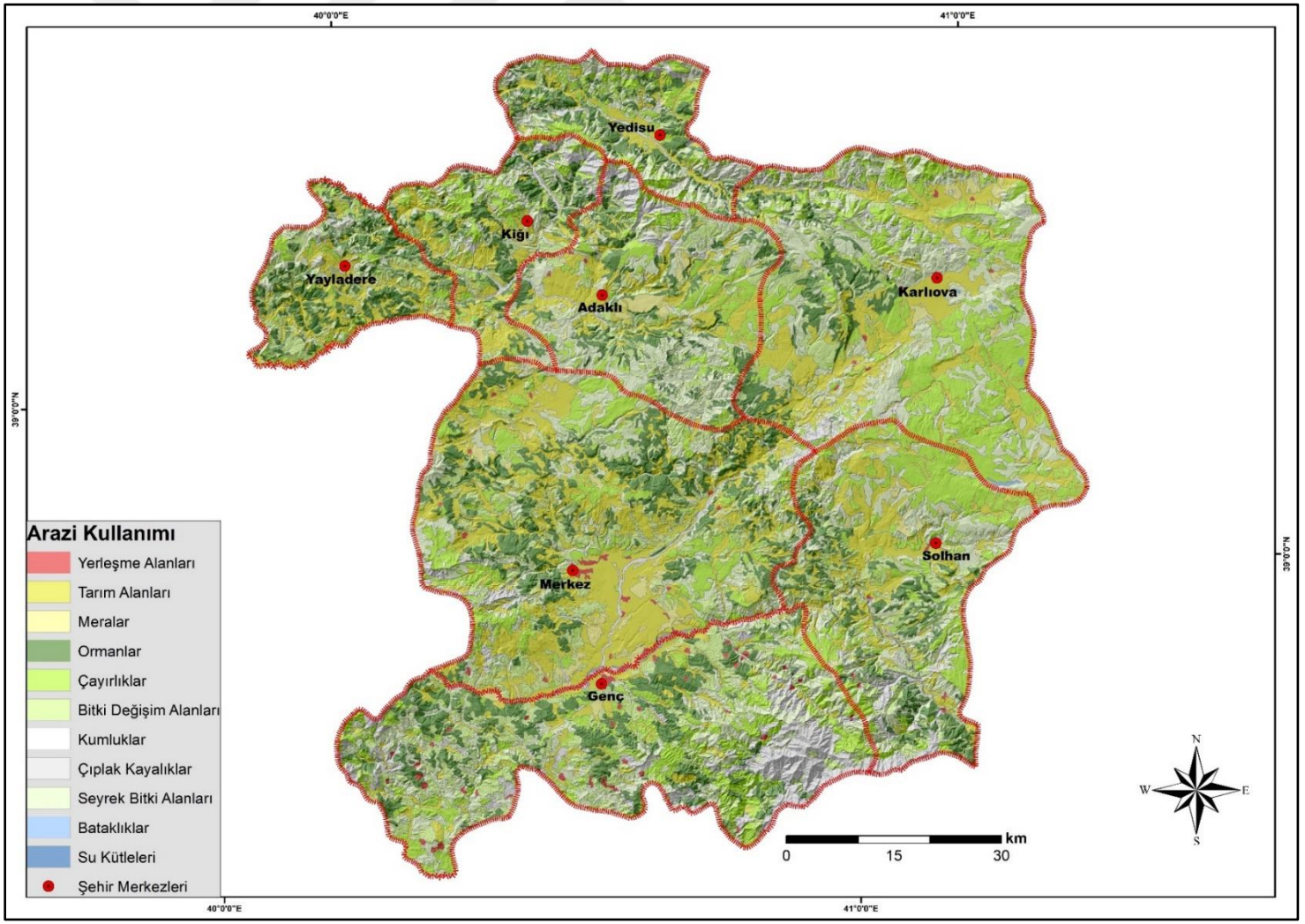
Arazi kullanımında 1990 ve 2000 yıllarına göre yaşanan en büyük değişimlerin başında su kütlelerinin kapladığı alan gelmektedir. 1990'da 30,24 km², 2000'de 30,52 km² yer kaplayan su kütleleri 2018 yılında 71,53 km²'ye yükselmiştir. Bu durumun nedeni 2000 yılından sonra Murat Nehri ve Peri Çayı başta olmak üzere çalışma alanındaki akarsular üzerinde çok sayıda baraj gölünün inşa edilmiş olmasıdır. Tablo 2.82 ve Harita 2.15'ten Bingöl ili 2018 yılı arazi kullanım durumu ayrıntılı olarak görülmektedir.

Tablo 2.82: Bingöl İli 2018 Yılı Arazi Kullanımı.

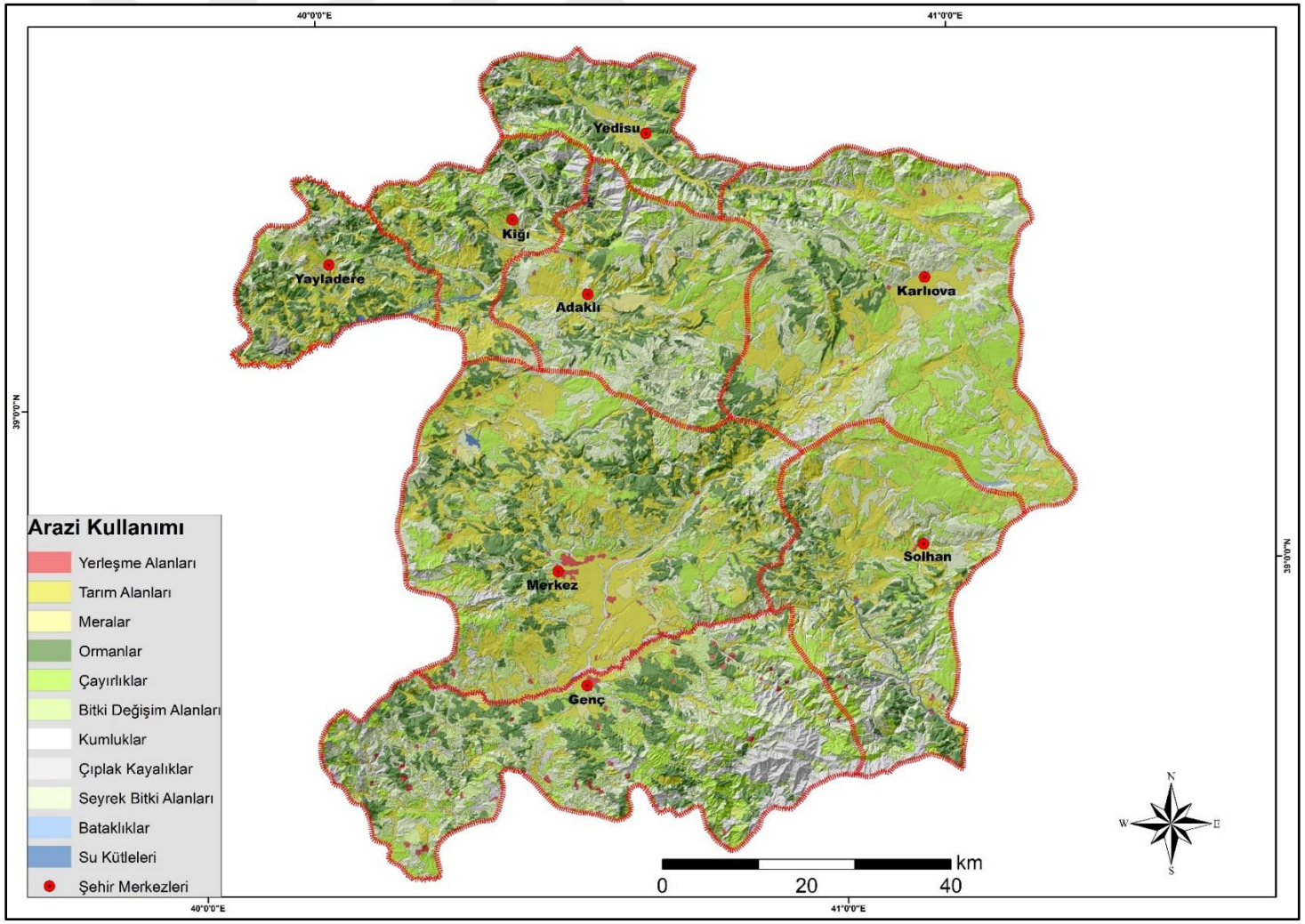
Arazi Kullanımı	Kapladığı Alan (km²)	Oran (%)
Doğal Çayırlıklar	2.190,72	26,81
Bitki Değişim Alanları	1.598,59	19,57
Seyrek Bitki Alanları	1.500,53	18,37
Ormanlar	1.052,28	12,88

Tarım Alanları	1.000,28	12,24
Çıplak Kayalıklar	509,99	6,24
Meralar	178,65	2,19
Su Kütleleri	71,53	0,88
Kentsel Alanlar	45,13	0,55
Kumluklar	13,96	0,17
Bataklıklar	8,14	0,10
TOPLAM	8.169,82	100,00

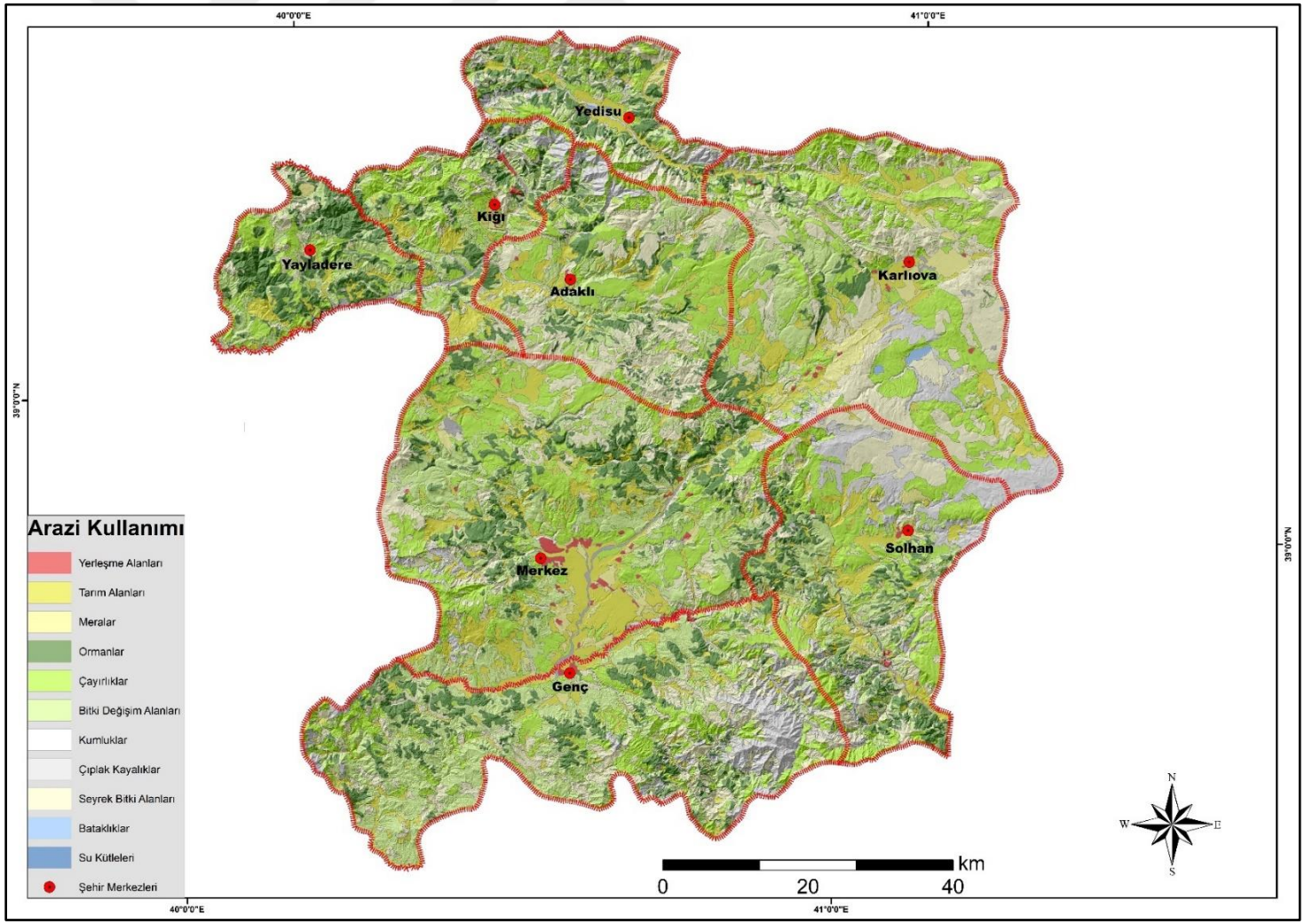
Kaynak: CORINE, 2018

Harita 2.13: Bingöl İli 1990 Yılı Arazi Kullanımı.

Harita 2.14: Bingöl İli 2000 Yılı Arazi Kullanımı.

Harita 2.15: Bingöl İli 2018 Yılı Arazi Kullanımı

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİNGÖL İLİNİN EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

İnsanlar yaşamını devam ettirebilmek için doğanın sunduğu imkanlardan faydalanmak durumundadır. Tarım ve hayvancılık insanın doğadan faydalanma biçimini temsil eden en eski yöntemlerden biridir. İnsanların teknik bilgi ve birikimi geliştikçe yeni ekonomik faaliyetler ortaya çıkmış ve nihayet Sanayi Devrimi'yle beraber birbirinden farklı ekonomik etkinlikler belirmiştir.

"Ekonomik faaliyetlerin oluşmasında rol oynayan doğal ve beşeri olayları ele alan ekonomik coğrafya, ekonomik faaliyetin dağılışına etki eden unsurları ve dağılışın sonuçlarını da (önerilerde bulunarak) ortaya koymaktadır. Ekonomik coğrafyacılar, doğal olsun beşeri olsun coğrafi faktörlerin ekonomik faaliyetlere doğrudan etkisini ve dağılışını ele almaktadır" (Doğan, 2018: 160-161). Çalışmanın devamında Bingöl ilinin ekonomik özellikleri ve iktisadi fonksiyonları incelenecektir.

3.1. TARIM FAALİYETLERİ

Tarım, insanlık tarihinin en eski iktisadi faaliyetlerinin başında gelmektedir. İnsanoğlu uzun bir süre göçebe hayat tarzını benimsedikten sonra bitkileri ehlileştirmeyi öğrenmiş ve Tarım Devrimi'ni başlatmıştır. Tarımın keşfiyle beraber insanlar yerleşik hayata geçmiş, yiyecek teminini kolaylaştırmış ve medeniyetin ilk adımlarını atmıştır. Yerleşik hayata geçmeyen toplumlardan medeniyet üretmeleri beklenemez. Bu nedenle medeniyetin ilk şartı yerleşik hayata geçmektir. Tanoğlu'na göre "Ziraat tarihi aynı zamanda medeniyet tarihidir. Ziraat ve medeniyetin aynı kelime ile ifade edilmesi (kültür, culture) tesadüfi değildir. Ziraat toplu ve oturaklı hayatın, iş bölümünün ve medeniyetin temelidir" (Tanoğlu, 1968: 1). "İnsanlar tarım yaparak hem beslenme sorunları çözümlenmeye başlanmış hem de iktisadi faaliyet olarak gelir elde etme çabası içine girmişlerdir" (Doğan, 2004: 85).

"Tarımsal faaliyetler geçmişten günümüze kadar önemini her zaman korumuştur. Beslenme ihtiyacı devam ettiği sürece de her zaman bu önemini muhafaza edecektir. Özellikle gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde yasayan insanların önemli bir bölümü hala beslenme sorunuyla karşı karşıya olup, bu problem diğer sektörlerdeki gelişmeleri de engellemektedir. Tarım sektörü sadece besin temin etmemekte, ayrıca gıda, tütün, tekstil sektörleri gb. başlıca sanayi faaliyetleri için de hammadde sağlamaktadır" (Balcı Akova, 2018: 198).

Çalışma sahasının iklim koşulları, yeryüzü şekilleri ve toprak yapısı nedeniyle Bingöl ili ve çevresinde toprağın ekilip biçilmesi tarih boyunca yaygın bir faaliyet olmamıştır. Çalışma alanı bitkisel üretimden ziyade hayvancılığa daha elverişlidir. Ancak daha önce bahsedilen tarihi metin ve belgelerden tarım faaliyetlerinin bölgede temel geçim kaynaklarından biri olduğu fakat ticarete konu olmadığı anlaşılmaktadır. Çalışma alanında Bingöl Ovası, Karlıova, Yedisu ve Sancak havzalarında tarıma uygun düzlük alanlar bulunmaktadır. Ancak Karlıova ve Yedisu havzaları Bingöl Ovası ve Sancak Havzası'na göre daha yüksekte bulunmakta ve iklimin olumsuz etkileri altında kalmaktadır.

İldeki tarım potansiyeli en yüksek toprakları Bingöl Ovası barındırmaktadır. Ovanın büyük bir kısmı da Merkez ilçe sınırlarında yer almaktadır. Bingöl Merkez ilçedeki tarım topraklarının verimlilik düzeyleri hakkında bir çalışma yapan Ateş ve Turan tuzluluk problemi bulunmayan yöre topraklarının organik madde bakımından yetersiz, kireç ve alınabilir fosfor yönünden düşük, alınabilir potasyum bakımından ise yeterli düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir (Ateş ve Turan, 2015: 112).

Bir yerdeki tarımsal etkinlikleri anlayabilmek, değerlendirebilmek veya önerilerde bulunabilmek için o yerin fiziki ve beşeri özelliklerinin bilinmesi gereklidir. Böylelikle yörenin doğal ve beşeri şartlarına uygun tarzda üretim yapmak mümkün olabilmektedir. Çünkü fiziki ve beşeri özellikler tarımsal üretim süreçlerini doğrudan etkilemektedir.

Tarımı etkileyen doğal faktörlerin başında iklim gelmektedir. Dünya genelinde ve ülkemizde ılıman iklim koşullarının yaşandığı bölgelerde tarımsal faaliyetlerin daha sık yapıldığı görülmektedir. Çalışma alanında güneyden kuzeye gidildikçe sıcaklıkların genel olarak düştüğü, karın yerde kalma süresinin uzadığı görülmektedir. Genç, Solhan ve Merkez ilçeleri bu açıdan en sıcak yerler olup bitkisel üretimin de en fazla olduğu yerlerin başında gelmektedir.

Çalışma alanında tarımsal faaliyetleri en çok etkileyen ikinci faktör yeryüzü şekilleridir. Yüzey şekillerinin sade olduğu, engebeliliğin nispeten az olduğu yerlerde bitkisel üretim daha fazladır. Çalışma alanında Bingöl Ovası, Karlıova, Yedisu ve Sancak havzaları dışında kalan alanlar yüksek ve engebelidir. Bu nedenle çalışma alanının önemli bir kısmı zirai faaliyetler için uygun değildir. Ancak yükseltinin fazla olması bitkisel üretimi sınırlandırırken hayvancılığı olumlu etkilemiştir. Çalışma alanı tarih boyunca önemli bir yaylacılık merkezi olmuştur. Bingöl ve çevresinin ortalama yükseltisinin fazla olmasının etkisiyle, daha güneydeki bölgelerden hayvancıların sürüleriyle Bingöl yaylalarına çıkması çok uzun yıllardır süren bir gelenek haline gelmiştir. Hayvancılık başlığında bu konu etraflıca incelenecektir.

Çalışma alanında bakı yönü de tarımsal üretimi ciddi olarak etkilemektedir. Bilindiği gibi yerküre üzerinde dönenceler dışında kalmak şartıyla bakı yönü; kuzey

yarım kürede güney, güney yarım küredeyse kuzeydir. Çalışma alanında güney yamaçların bakı etkisinden dolayı nispeten sıcak olduğu, karın yerde kalma süresinin daha kısa olduğu saptanmıştır. Örnek olarak Genç ilçesinin güneybatısında bulunan Servi bölgesi bakı etkisinden dolayı mikroklima özelliği göstermektedir. Bakı etkisinden dolayı bölgede Antep fıstığı dahi yetişmektedir.

Tarımsal faaliyetleri etkileyen bir diğer faktör de toprak özellikleridir. Çalışma alanındaki tarım alanları üzerinde alüvyal, kolüvyal ve kireçsiz kahverengi topraklar yaygındır. Alüvyal ve kolüvyal topraklar daha verimliyken kireçsiz kahverengi topraklar ekstra organik gübre almaya ihtiyaç duyarlar. Çalışma alanında üzerinde tarım yapılan toprakların detaylı verim analizlerinin yapılması hangi toprakta hangi tür bitkilerin üretiminin yapılacağını belirlemede kritik öneme sahiptir.

Su kaynakları da tarım faaliyetlerini etkileyen önemli bir doğal etkendir. Çalışma alanı su kaynakları bakımından genel olarak zengin bir bölgedir. Peri Çayı, Göynük Çayı ve Murat Nehri ildeki önemli su kaynaklarıdır. Peri Çayı Yedisu Havzası'nı, Murat Nehri ve Göynük Çayı da Bingöl Ovası'nı sulamaktadır. Bunların yanında bu akarsuların kollarını oluşturan küçük derelerden de sulama amacıyla yararlanılmaktadır. Ancak çalışma alanında düzlük ve tarım yapılabilen araziler akarsulardan yüksekte kaldığı için bu zengin akarsu ağı yeterince kullanılamamaktadır. Bingöl DSİ yetkililerıyle yapılan görüşmeler neticesinde son yıllarda Bingöl Ovası'nın yarısından fazlasına su temin edildiği ve ovanın önemli bir kısmının sulanabilir olduğu bildirilmiştir.

Zirai faaliyetler üzerinde beşeri faaliyetlerin etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. Hatta beşeri faktörler doğal faktörlerden daha fazla etkili olmaktadır (Balcı Akova, 2018: 212). Nüfus, zirai faaliyetler üzerinde en çok etkili olan beşeri faktörlerdendir. Dünya nüfusunun sürekli olarak artması bir yandan besin ihtiyacını arttırmakta bir yandan da tarımda çalışacak iş gücü potansiyelini arttırmaktadır. Nüfusu fazla olan ülkelerde tarımsal üretimin de fazla olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal üretim için nüfusa çok fazla ihtiyaç yoktur. Ancak gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde tarımsal faaliyetlerin devamı için iş gücü

şarttır. Çalışmanın önceki bölümlerinde kırsal nüfusun sürekli olarak azaldığı vurgulanmıştır. Kırsal alanların şehirlere sürekli göç vermesi tarımsal açıdan olumsuz bir durumdur. Çünkü köylülerin topraklarını terk ederek göç etmeleri ekilebilir alanların dul kalmasına neden olmaktadır. İntansif (yoğun) tarımın çalışma alanında yaygınlaştırılması bu olumsuz etkiyi tolere edebilecek niteliktedir.

Sermaye, tarımsal üretimi etkileyen önemli bir faktördür. Tarımsal üretimde kullanılacak gübre, tohum, fide, yakıt gibi tüm ihtiyaçlar sermayeyle karşılanmaktadır. Yeterli sermayenin olması durumunda ticari tarım yapılabilir. Çalışma alanında sermaye birikimi yeterli değildir. Bu nedenle tarımsal üretimi arttırma yoluyla kalkınma hedefine yönelik; çiftçiye yakıt indiriminden vergi affına, avantajlı kredi imkanlarından hibe desteğine kadar maddi teşvikte bulunulmalıdır.

Tarımı etkileyen beşeri faktörlerden diğeri de arazinin mülkiyet durumudur. Bingöl ili gibi az gelişmiş yerlerde nüfus artış hızı fazladır. Bingöl'de arazi arızalı olduğu için tarım alanları sınırlı ve dardır. Nüfus artışıyla beraber sınırlı olan arazi varlığı çokça parçalara bölünerek işlevini yitirmektedir. Miras yoluyla arazilerin bölünmesinin bir diğer etkisi de kırdan kente göçleri teşvik etmesidir. Bu nedenle çalışma sahasında arazi bölünmesinin önüne geçilmeli ve hali hazırda bölünen araziler toplulaştırılmalıdır.

Tarımsal faaliyetlerde pazarlama ve pazar önemli bir faktördür. Tarımsal aktiviteler ekonomik bir faaliyet olduğundan dolayı çiftçi bu işi ekonomik değeri için yapmaktadır. Dolayısıyla tarımsal bir ürünün kendisine pazar bulması ve kar getirebilir olması son derece önemlidir. Pazar bulamayan ürünlerin üretimi sonraki yıllarda azalmış olacaktır.

Ulaşım, tarımsal ürünlerin üreticiden alınıp pazara taşınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çalışma alanındaki kırsal yerleşmelerin çoğunda ulaşım yetersizdir. Örneğin, coğrafi işaretli Yedisu horoz kuru fasulyesi ulaşım imkanlarının yetersizliği nedeniyle az miktarda üretilmektedir. Kırsal alanların ulaşım fonksiyonlarının gelişmesi şehirlere olan göçlerin de önüne geçilmesinde etkili olmaktadır.

Tarımsal üretimi en çok etkileyen beşeri faktörlerden biri de kaliteli tohum kullanımıdır. Dünyanın hızlı nüfus artışına ürün verimliliği yüksek tohumlarla karşılık verilmemiş olunsaydı dünyanın çoğu yerinde çok büyük gıda krizi yaşanması kuvvetle muhtemeldir. Laboratuvar ortamında bitki tohumlarının genetiği değiştirilerek hem hastalıklara karşı daha dayanıklı hem de ürün verimliliği daha yüksek hale getirilmektedir. Çalışma alanındaki çiftçilerin önemli bir kısmı verimliliği düşük tohumlar kullanmaktadır. Bu da tarımsal üretimi istenen düzeye çıkaramamaktadır. Bu nedenle çiftçilere yörenin iklimine ve hastalık koşullarına uygun tohumlar tavsiye ve teşvik edilmelidir.

Toprağın veriminin düşük veya yetersiz olduğu durumlarda gübreleme önem kazanmaktadır. Diğer tarımsal girdilerle kıyas edildiğinde gübreler tek başına %40'ın üzerinde verim sağlayarak üretim ve gıda kalitesini arttırmaktadır (Eraslan vd., 2010: 1). Çalışma alanında bilinçli bir gübre kullanımından söz etmek mümkün değildir. Küçük çaplı üretim yapan çiftçiler organik gübre veya suni gübre kullanmaktadır. Bilindiği üzere suni gübrelerin gelişigüzel kullanılması topraktaki azot döngüsüne zarar vermekte ve toprakta geri dönülemez hasar bırakmaktadır. Bu durumun önüne geçmek ve üretimde verimliliği arttırmak için çiftçiye hangi gübreyi ne kadar kullanması yönünde eğitim verilmelidir.

Tarımsal faaliyetleri incelerken bitkilerin de birer organizma oldukları unutulmamalıdır. Dolayısıyla her canlıda olduğu gibi bitkiler de bulaşıcı hastalıklara, zararlı mikroorganizma ve bakterilere maruz kalabilmektedir. Bu da mahsulün zarar görmesine veya toptan yok olmasına neden olabilmektedir. Etkin bir zirai faaliyet için bitkilerin haşerelerden korunması zirai ilaçlarla (pestisit) mümkün olabilmektedir. Bu amaçla bitkisel üretimin sekteye uğramaması adına zirai ilaçlar etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Ancak pestisitlerin de bilinçsiz kullanımı toprakta geri dönülmez zararlara yol açabilmektedir. Bu nedenle çiftçinin bu konuda da yeterli donatıya sahip olması gerekmektedir.

Günümüz dünyasında tarımda verimi etkileyen en önemli faktörlerden diğeri de araç gereç kullanımıdır. Son teknolojiye uygun araç ve gereç kullanan gelişmiş ülkelerde verim artmakta ve insan iş gücüne duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Gelişmiş

ülkelerde tarımda çalışan insan sayısı az gelişmiş ülkelere göre çok daha az olmasına rağmen üretim miktarları az gelişmiş ülkelerden daha fazladır. Çalışma alanında makine kullanımı geçmiş yıllara göre daha ileri seviyede olsa da bazı dağ köylerinde halen traktör dahi kullanmadan tarla sürülmektedir. Bu durum üzerinde yüzey şekillerinin etkisi yadsınamaz ancak Bingöl Ovası'nda üretim yapan çiftçilerin dahi makine kullanımında çağdaş tarım yöntemlerini yakaladıkları söylenemez. Bingöl ilinde tarımsal üretimi arttırmak için makine kullanımının önemi hakkında çiftçiler aydınlatılmalı ve gerekli aletlerin temin edilmesinde kolaylık sağlanmalıdır.

3.1.1. Tarımsal Üretim

Bingöl ilinde tarımsal faaliyetler bitkisel ve hayvansal üretim olarak iki farklı başlık altında incelenecektir.

3.1.1.1. Bitkisel Üretim

Çalışma alanı iklim ve yer şekillerinin etkisiyle bitkisel üretimde sağlam tarihi köklere sahip değildir. Ancak son yıllarda çalışma alanının bitkisel üretim seyrinde farklı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmelerin en önemlisi 2021 yılında Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nin faaliyete girmesidir. Merkez ilçeye bağlı Çeltiksuyu köyü yakınlarında kurulan bu fabrika sayesinde çalışma alanında ekim alanı ve tahıl üretiminde büyük artışlar yaşanmıştır. Sütaş fabrikasının yem ihtiyacını gidermek için özellikle silaj mısırın üretim alanı ve miktarında belirgin bir farklılık görülmektedir.

2022 yılında çalışma alanındaki tarım yapılan alan miktarına bakıldığında 686.756 dekar olarak kaydedilmiştir. 2004 yılından itibaren tutulan tarım alanı istatistiklerine göre Bingöl ilinde toplam tarım alanları son 18 yılda çok fazla değişiklik göstermektedir. Bazı yıllar toplam tarım alanları bir önceki yıla göre azalmış veya artmış görünmektedir. Ancak son yıllarda çalışma alanındaki tarım alanları artmaya devam etmektedir (Tablo 3.1).

Tablo 3.1: Yıllara Göre Bingöl İlindeki Toplam Tarım Alanlarının Miktarları (Dekar).

YIL	Merkez	Solhan	Genç	Karlıova	Adaklı	Kiğı	Yayladere	Yedisu	TOPLAM
2004	144.400	40.050	38.590	66.360	40.700	20.800	14.630	22.000	387.530
2005	145.440	41.910	38.790	68.120	41.470	20.890	14.620	22.660	393.900
2006	134.135	41.977	37.841	65.477	41.927	55.267	14.468	22.607	413.699
2007	138.381	33.447	46.401	64.372	50.106	36.505	14.796	29.780	413.788
2008	156.429	32.317	46.845	59.312	39.443	21.079	9.780	15.246	380.451
2009	161.570	29.050	44.820	56.445	42.330	20.374	8.865	13.825	377.279
2010	159.479	28.494	42.665	55.911	42.032	18.451	1.756	6.871	355.659
2011	155.697	29.200	42.252	54.164	42.598	18.749	1.624	6.234	350.518
2012	157.739	24.334	44.451	58.289	43.313	12.424	2.202	7.764	350.516
2013	162.630	24.560	42.974	57.152	42.303	6.555	2.319	6.778	345.271
2014	168.923	25.486	42.320	61.118	38.112	13.320	2.236	8.103	359.618
2015	166.036	25.026	44.454	60.218	37.594	11.263	2.037	8.145	354.773
2016	149.512	20.252	36.953	59.664	37.731	5.896	1.233	8.187	319.428
2017	133.236	19.971	39.447	58.573	34.046	5.995	1.209	7.918	300.395
2018	130.946	19.766	43.236	58.527	32.013	6.401	1.152	10.847	302.888
2019	141.587	20.501	45.715	59.422	31.925	6.515	1.145	10.910	317.720
2020	123.071	21.708	44.021	59.637	31.879	6.806	1.154	11.404	299.680
2021	119.118	21.876	43.111	59.649	31.610	6.805	1.165	11.569	294.903
2022	274.480	76.667	40.839	173.986	61.304	18.538	4.493	36.449	686.756

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Çalışma alanındaki tarım alanlarının son 18 yıl içerisinde göstermiş olduğu en büyük değişiklik 2021-2022 yılları arasında yaşanmıştır. 2021 yılında çalışma alanındaki tarım alanları 294.903 dekar iken 2022 yılında 2 katından fazla artarak 686.756 dekara ulaşmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında en büyük faktör Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nin 2021 yılından itibaren üretime başlamasıdır. Sütaş'ın hazırlamış olduğu proje sayesinde hayvansal üretimin yanında işletmenin yem ihtiyacını karşılamak için çiftçilere silaj mısır üretmeleri ve karşılığında mahsulü satın alma garantisi verilmiştir. Bu girişim çalışma sahasında bitkisel üretim alanında yapılan en olumlu adımlardan biri olmuştur.

Çalışma sahasındaki tarım alanları üzerinde 2021-2022 arasında tüm ilçelerin tarım alanlarında artış yaşanmıştır. 2022 yaz mevsiminde yapılan arazi çalışmalarından ve gözlemlerden yola çıkılarak Bingöl Ovası'nın büyük kısmının halen boş olduğu ve ekilmediği görülmüştür. Çiftçiler ovanın bazı bölgelerinde su sıkıntısının yaşandığını ifade etmişlerdir. İlin ekonomisinin canlı tutulması ve işsizliğin azaltılması için boş kalan alanların da değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.1.1.1.1. Tahıllar ve Baklagiller

Tahıllar insanların ehlileştirdiği ilk bitkilerdir. Temel besin maddesi olması nedeniyle sürekli olarak önemini muhafaza etmişlerdir. Arpa ve buğday gibi bazı tahıl türleri paranın icadından önce Mezopotamya uygarlıklarında para yerine dahi kullanılmışlardır. Çalışma alanımızda yetiştirilen tahıllar arasında; buğday, arpa, mısır, darı ve pirinç bulunmaktadır. Kayda değer üretilen baklagillerse fasulye ve nohuttur.

Tablo 3.2: Bingöl İlinde Tahıllar ve Diğer Bitkilerin Seçili Yıllara Göre Kapladıkları Alan (Dekar).

İLÇELER	2004	2009	2014	2018	2022
Merkez	114.290	137.100	132.138	93.705	253.025
Karlıova	57.260	30.805	40.483	40.072	154.644
Solhan	36.030	13.758	8.811	13.369	70.009
Adaklı	35.360	18.563	12.995	9.292	39.397
Yedisu	16.800	5.515	6.978	9.254	34.716

Genç	23.240	29.220	26.648	17.869	17.473
Kiğı	4.010	11.312	2.922	2.936	15.086
Yayladere	1.190	751	271	198	3.539
TOPLAM	288.180	247.024	231.246	186.695	587.889

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.2'de çalışma alanındaki tahıl ekim alanları gösterilmiştir. Buna göre günümüzde tahıl ekim alanı en yüksek yer 253.025 dekarla Merkez ilçedir. Bunu sırasıyla; 154.644 dekarla Karlıova ve 70.009 dekarla Solhan ilçeleri takip etmektedir. En düşük tahıl alanına sahip ilçeyse 3.539 dekarla Yayladere'dir. Bingöl ilindeki tahıl ekim alanlarının 2022 yılında bir öneki döneme göre 3 katından fazla arttığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni 2021 yılında açılan Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nin ihtiyacını gidermek için Bingöl Ovası ve çevresinde ekilen tahıllardır.

3.1.1.1.1.1. Buğday

Buğday, çalışma sahası dahil ülkemizde en çok üretilen ve tüketilen tahıl türlerinin başında gelmektedir. Ülkemiz insanlarının beslenme alışkanlıkları buğdayın hayatımızda vazgeçilmez bir yerinin olmasını sağlamıştır. Buğdayın en büyük kullanım alanı ekmek yapımı olmasına rağmen un ve unlu mamuller sanayisinin (makarna, erişte, bisküvi vb.) tamamında kullanılmaktadır. Bu nedenle buğdayın ekim ve tüketim alanı çok geniştir.

Çalışma alanında buğday geniş düzlüklerin yanı sıra dağlık ve engebeli kırsal alanlarda tarım alanlarının küçük parçalara ayrıldığı eğimli arazilerde de yetiştirilmektedir. Özellikle Bingöl Ovası, buğdayın yetiştirildiği önemli alanların başında gelmektedir.

Tablo 3.3: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Buğdayın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2004	22.310	5.758	258
Genç		21.820	2.640	121

Karlıova		16.970	2.464	145
Kiğı		3.100	422	136
Merkez		81.470	14.395	177
Solhan		12.750	2.263	177
Yayladere		1.040	184	177
Yedisu		4.660	413	89
TOPLAM		164.120	28.539	174
Adaklı	2009	8.907	1.557	175
Genç		24.127	5.482	227
Karlıova		9.739	1.362	140
Kiğı		8.854	1.300	147
Merkez		97.393	20.769	213
Solhan		9.297	1.755	189
Yayladere		137	19	139
Yedisu		177	25	141
TOPLAM		158.631	32.269	203
Adaklı	2014	1.799	342	190
Genç		18.050	5.141	285
Karlıova		3.780	527	139
Kiğı		1.400	181	129
Merkez		92.298	24.100	261
Solhan		5.300	1.436	271
Yayladere		120	28	233
Yedisu		727	152	209
TOPLAM		123.474	31.907	258
Adaklı	2018	7.099	1.761	248
Genç		13.408	3.366	251
Karlıova		2.144	376	175
Kiğı		2.075	475	229
Merkez		58.201	17.855	307
Solhan		7.821	1.838	235
Yayladere		98	21	214
Yedisu		549	104	189
TOPLAM		91.395	25.796	282
Adaklı	2022	4.419	625	141
Genç		6.500	1.730	266
Karlıova		1.595	195	122
Kiğı		2.110	270	128
Merkez		64.000	17.492	273
Solhan		9.250	2.335	252
Yayladere		100	20	200
Yedisu		685	98	143
TOPLAM		88.659	22.765	257

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.3'e bakıldığında Çalışma alanında buğdayın ekim alanı ve üretim miktarında son yıllarda belirgin bir azalma görülmektedir. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. İklimin kararsızlığı, tarım alanlarının nadasa bırakılması, nöbetleşe ekim ve kırsal nüfusun azalması önde gelen sebeplerdir. Çalışma sahasında 2004 yılında buğday ekim alanı 164.120 dekarken, 2009'da 158.631 dekara, 2014'te 123.474 dekara, 2018'de 91.395 dekara ve 2022'de 88.659 dekara düşmüştür. Ancak buğdayın ekim alanları daraldıkça üretim miktarı da bu duruma paralel olarak azalmamıştır. Örneğin, 2009 yılında buğdayın ekim alanı 2004'e göre 5.489 dekar azalmasına rağmen buğday üretimi 5 yıl öncesine göre 3.730 ton artış göstermiştir. 2014 yılında da 5 yıl öncesine göre buğdayın ekim alanı %22,16 azalmasına rağmen üretim miktarı sadece %1,12 azalmıştır. Her iki durum da verimlilikle alakalıdır. Zaman ilerledikçe ülkemizde olduğu gibi çalışma alanında da modern tarım yöntemleri uygulanmaya başlanmış ve tarımda kaliteli tohum ve makine kullanımı verimliliği arttıran başlıca etkenler olmuştur.

Çalışma sahasında buğdayın verimlilik durumuna bakıldığında; 2004'te 174 kg/dekar, 2009'da 203 kg/dekar, 2014'te 258 kg/dekar, 2018'de 282 kg/dekar ve 2022'de 257 kg/dekar olduğu görülmektedir. 2022'de verimliliğin düşüş göstermesi yağış yetersizliğinden ve sıcaklıkların erken başlamasından kaynaklanmıştır.

İklim ve toprak özellikleri düşünüldüğünde buğday, çalışma alanına en uygun bitkilerin başında gelmektedir. Aşırı sulama istememesi sebebiyle ülkemizin Doğu Karadeniz Bölümü hariç neredeyse her yerinde yetişebilmektedir. Ülkemizde buğday üretiminin yetersiz ve buğdayın dış alıma konu olduğu düşünülürse çalışma alanında buğday üretiminin arttırılması gerektiği daha net anlaşılacaktır.

Çalışma sahasında buğday üretimini arttırmak için verimliliği yüksek buğday tohumları kullanılmalı, çiftçiye gerekli destek ve ödenek sağlanmalıdır. Ayrıca ildeki en önemli tarım alanı konumunda olan Bingöl Ovası tamamen cazibeli suya kavuşturulmalıdır. Kırsal alanlarda boş bırakılan tarım alanlarının da üretime açılması teşvik edilmelidir.

3.1.1.1.1.2. Arpa

Üretimi 10.000 yıl öncesine dayanan arpa ülkemizde mısır ve buğdaydan sonra en çok yetiştirilen üçüncü tahıl ürünüdür. Önceleri direkt besin olarak tüketilen arpa daha sonra hayvan yemi olarak da tüketilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Bingöl gibi hayvancılık potansiyeli yüksek yerler için arpa üretimi kritik bir önem taşımaktadır.

Tablo 3.4: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Arpanın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2004	4.020	785	195
Genç		200	25	125
Karlıova		1.010	157	155
Kiğı		600	74	123
Merkez		13.980	1.561	112
Solhan		-	-	-
Yayladere		100	18	180
Yedisu		820	84	102
TOPLAM		20.730	2.704	130
Adaklı	2009	2.869	433	153
Genç		463	78	168
Karlıova		2.036	218	107
Kiğı		1.388	192	138
Merkez		7.774	1.341	172
Solhan		1.666	192	115
Yayladere		74	11	149
Yedisu		46	5	109
TOPLAM		16.316	2.470	151
Adaklı	2014	1.455	205	146
Genç		474	141	320
Karlıova		1.020	137	134
Kiğı		285	31	109
Merkez		7.450	2.002	269
Solhan		430	111	258
Yayladere		30	2	67
Yedisu		18	3	167
TOPLAM		11.162	2.632	236
Adaklı	2018	1.085	265	246
Genç		591	153	298
Karlıova		358	73	204

Kiğı		273	65	238
Merkez		1.341	399	298
Solhan		873	177	203
Yayladere		-	-	-
Yedisu		89	17	191
TOPLAM		4.610	1.149	249
Adaklı	2022	1.537	241	157
Genç		2.500	709	284
Karlıova		234	38	162
Kiğı		475	74	156
Merkez		13.033	3.028	232
Solhan		620	141	227
Yayladere		-	-	-
Yedisu		85	12	141
TOPLAM		18.484	4.243	230

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.4'e göre seçili yıllarda çalışma alanında arpanın ekim alanı 2022'ye kadar sürekli düşmüş, 2022 yılında tekrar yükselmiştir. Arpanın ekim alanının bu kadar değişkenlik göstermesinde nöbetleşe ekim yöntemi ve kırdan kente göç etkili olmuştur. Çiftçinin daha eğitimli olması ve makineli tarım yöntemlerinin etkisiyle arpa üretimi ekim alanının daralmasına paralel olarak azalmamıştır. Örneğin; arpanın ekim alanı 2004'te 20.730 dekarken 2009'da bu sayı 16.316 dekardır. Ancak bu iki yıldaki verimlilik sırasıyla 130 ve 151 kg/dekardır.

3.1.1.1.1.3. Mısır

Bingöl ilinde son yıllarda üretim alanı ve miktarı artan ürünlerin başında mısır gelmektedir. Bu durumun temel nedeni 2021 yılında Bingöl Ovası'nda kurulan Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'dir. Sütaş'ın yetiştirmiş olduğu hayvanların yem ihtiyacının giderilmesi amacıyla başta Bingöl Ovası olmak üzere Genç ve Solhan ilçelerinde mısır yetiştirilmesi hızla artmaktadır.

Mısır gıda maddesi olarak da tüketilen bir bitki olmasına rağmen silaj mısır türü daha çok hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Çalışma alanında artan mısır türü de silaj mısırıdır. Bingöl ilinde mısırın en geniş ekim alanı 20.850 dekarla Merkez ilçedir. Bunu sırasıyla; 220 dekarla Solhan ve 180 dekarla Genç ilçesi takip

etmektedir. 2022 yılı itibariyle yalnızca bu üç ilçede mısır üretilmektedir. Geçmiş yıllarda Adaklı, Kiğı ve Yedisu ilçelerinde de üretildiği görülmektedir.

Tablo 3.5: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Mısırın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2004	60	11	183
Genç		80	19	238
Karlıova		-		
Kiğı		30	18	600
Merkez		380	283	745
Solhan		120	29	242
Yayladere				
Yedisu		440	67	152
TOPLAM		1.110	5.630	5.072
Adaklı	2009	492	281	571
Genç		86	53	616
Karlıova				
Kiğı				
Merkez		4.855	7.105	1.463
Solhan		15	8	533
Yayladere				
Yedisu		182	70	385
TOPLAM		5.630	7.517	1.335
Adaklı	2014			
Genç		106	367	3.462
Karlıova				
Kiğı				
Merkez		2.668	9.946	3.728
Solhan		40	160	4.000
Yayladere				
Yedisu		5	1	200
TOPLAM		2.819	10.474	3.716
Adaklı	2018			
Genç		110	394	3.582
Karlıova				
Kiğı				
Merkez		4.764	16.940	3.556
Solhan		45	169	3.756
Yayladere				
Yedisu				
TOPLAM		4.919	17.503	3.558
Adaklı	2022			

Genç		180	945	5.250
Karlıova				
Kiğı				
Merkez		20.850	107.333	5.148
Solhan		220	1.122	5.100
Yayladere				
Yedisu				
TOPLAM		21.250	109.400	5.148

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.5'e bakıldığında mısır üretim miktarının sürekli arttığı ancak 2022 yılında üretilen mısır miktarının 2009 yılına göre %84 artarak (91.897 ton) 17.503 tondan 109.400 tona ulaştığı görülmüştür. Daha önce ifade edildiği gibi Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nin bölgede açılması mısır üretimindeki artışın temel nedenidir. Bu durumdan yola çıkarak çalışma alanındaki bitkisel üretimi arttırmak için Sütaş modeli oluşturulabilir. Bu yolla çalışma alanında bitkisel ürünlere dayalı sanayi kuruluşları sayısının artması diğer tarım ürünlerinin üretim miktarlarının da artışına neden olacaktır. Böylelikle kırsal kalkınma yolunda da önemli bir adım atılacak, atıl durumdaki tarım alanları işlenecek, ildeki işsizlik oranları düşecek ve il dışına yapılan göçler azaltılıp Bingöl ilinin kalkınmasına yardım edecektir.

3.1.1.1.1.4. Fasulye (Kuru)

Fasulye, çalışma alanında tüketilen temel gıdalar arasında yer almaktadır. Özellikle kırsal alanlarda yükseltinin fazla olduğu yerlerde çok kaliteli fasulyenin yetiştirildiği tespit edilmiştir. Ancak son yıllarda kırsal nüfusun azalmasına bağlı olarak fasulye ekim alanı ve üretim miktarının düştüğü görülmektedir (Tablo 3.6).

Tablo 3.6: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Fasulyenin Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2004	440	61	139
Genç		-	-	-
Karlıova		3.990	400	100
Kiğı				
Merkez		3.090	470	152
Solhan		1.800	270	150

Yayladere		-	-	-
Yedisu		5.090	800	157
TOPLAM		14.410	2.001	139
Adaklı	2009	85	14	175
Genç		350	70	200
Karlıova		650	111	171
Kiğı		20	3	150
Merkez		3.500	718	205
Solhan		430	77	179
Yayladere		-	-	-
Yedisu		100	20	200
TOPLAM		5.135	1.013	197
Adaklı	2014	63	8	127
Genç		343	56	164
Karlıova		435	89	205
Kiğı		-	-	-
Merkez		3.750	1.230	328
Solhan		230	70	304
Yayladere		-	-	-
Yedisu		86	26	302
TOPLAM		4.907	1.479	301
Adaklı	2018	40	5	125
Genç		300	55	212
Karlıova		270	50	185
Kiğı		-	-	-
Merkez		1.175	242	206
Solhan		235	47	200
Yayladere		-	-	-
Yedisu		260	43	165
TOPLAM		2.280	442	194
Adaklı	2022	17	2	118
Genç		150	27	180
Karlıova		245	44	180
Kiğı		95	18	189
Merkez		900	164	182
Solhan		115	20	174
Yayladere		26	4	154
Yedisu		550	101	184
TOPLAM		2.098	380	181

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Bingöl ilinde fasulye ekim alanı 2004 yılında 14.410 dekarken 2022'de 2.098 dekara düşmüştür. Buna bağlı olarak üretim miktarında da büyük azalma söz konusudur. 2004 yılında 2.001 ton fasulye üretilirken 2022'de sadece 380 ton

üretilmiştir. Fasulyenin verimlilik durumu da değişkenlik göstermektedir. Çalışma alanında fasulye daha çok geleneksel yöntemlerle üretildiği için iklime bağlı değişiklikler fasulyenin verimini de etkilemiştir.

Yedisu ilçesinde yetiştirilen fasulye özel bir cins olup Yedisu Horoz Fasulyesi adıyla 2021 yılında coğrafi işaret unvanıyla tescillenmiştir. Bu nedenle 2022 yılından itibaren Bingöl İl Tarım Müdürlüğü'nün de teşvikleriyle bir önceki dönem olan 2018 yılına göre Yedisu'da fasulye üretimi 43 tondan 101 tona yükselmiştir. Ancak çalışma alanının genelinde yetiştirilen fasulye miktarı genel olarak yetersizdir. Bingöl gibi fasulyenin günlük tüketimde büyük yer kaplayan yerlerde üretimin daha fazla olması beklenmektedir. Bunun için il tarım müdürlüğünün koordinesinde özel tedbirler alınmalıdır.

3.1.1.1.1.5. Nohut

Çalışma alanında yaşayan insanların günlük tüketiminde önemli bir yer kaplayan ürünlerden biri de nohuttur. Fasulyede olduğu gibi nohut da büyük oranda kırsal alandaki küçük arazilerde yetiştirilmektedir. Seçilmiş yıllarda Bingöl ilindeki nohut üretimi kırsal nüfusun azalmasına ve iklimin değişmesine bağlı olarak dalgalanmıştır (Tablo 3.7).

Tablo 3.7: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Nohutun Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Genç	2004	50	5	100
Karlıova		1.950	195	100
Merkez		700	90	129
Solhan		300	36	120
Yayladere		50	6	120
Yedisu		-	-	-
TOPLAM		3.050	332	109
Genç	2009	60	8	133
Karlıova		-	-	-
Merkez		1.650	223	135
Solhan		40	5	125
Yayladere		-	-	-

Yedisu		-	-	-
TOPLAM		1.750	236	135
Genç	2014	65	8	123
Karlıova		-	-	-
Merkez		1.500	244	163
Solhan		-	-	-
Yayladere		10	1	100
Yedisu		-	-	-
TOPLAM		1.575	253	161
Genç	2018	70	6	92
Karlıova		-	-	-
Merkez		1.850	267	144
Solhan		-	-	-
Yayladere		-	-	-
Yedisu		16	2	125
TOPLAM		1.936	275	142
Genç	2022	280	40	143
Karlıova		-	-	-
Merkez		1.350	195	144
Solhan		270	37	137
Yayladere		-	-	-
Yedisu		16	2	125
TOPLAM		1.916	274	143

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Bingöl ilinde nohutun ekim alanları bazı dönemler artmış bazı dönemler azalmıştır. Kırsal nüfusun azalmasının yanı sıra nöbetleşe ekim yapılması da bu durum üzerinde etkili olmuştur. Ekim alanlarının düştüğü dönemlerde üretim miktarının benzer oranda düşmediği görülmektedir. Bu durum nohut üretimindeki verimliliğin arttığını göstermektedir. Verim artışını sağlayan temel etkenler ise çiftçinin daha bilinçli olması ve tarımda yeni tekniklerin kullanılmasıdır.

Sonuç olarak Bingöl ilinde en çok yetiştirilen tahıllar sırasıyla mısır, buğday ve arpadır. Buğday ve arpanın ekim alanları daralırken mısırınki genişlemektedir. 2022 yılında çalışma sahasında üretimi çok az yapılan tahıllardan darı sadece Merkez ilçede 6 ton üretilmiştir. 2004 yılından itibaren sadece Merkez ilçede üretilen pirinç ise 2020 yılında 28 ton üretildikten sonra bir daha üretilmemiştir. Bu ürünlerin yetiştirildikleri alanlar yerlerini başta mısır olmak üzere diğer ürünlere bırakmıştır. Baklagillerden nohut ve fasulye çalışma alanında sıkça tüketilmesine rağmen üretimi

yetersizdir. Ayrıca çalışma alanında 2022 yılında 1 ton kırmızı mercimek üretildiği de kaydedilmiştir.

3.1.1.1.2. Yem Bitkileri

Daha önce de belirtildiği gibi çalışma sahamız hayvancılık potansiyeli bakımından avantajlı koşullara sahiptir. Bu potansiyelin kullanılmasında yem bitkilerinin önemi büyüktür. Bingöl ilinde yetiştirilen yem bitkilerinin ilin ihtiyacını karşılayabildiği söylenemez. İlde yetiştirilen başlıca yem bitkileri; yonca, fiğ, korunga, tritikale ve yemlik bezelyedir. Bunlardan kayda değer üretilenler arasında sadece yonca ve çayır otu bulunmaktadır. Silaj mısırı çoğunlukla yem bitkisi olarak kullanılmaktadır. Çalışmanın önceki bölümünde mısır başlığı altında incelendiği için bu bölümde silaj mısıra değinilmeyecektir.

3.1.1.1.2.1. Yonca

Yonca, karasal iklim özelliklerine uyum sağlamış verim değeri yüksek ve kuraklığa dayanıklı bir yem bitkisidir. Taze ve kuru olarak tüketilmektedir. Süt sığırları tarafından tüketildiğinde süt veriminin artmasına katkı sunmaktadır.

Tablo 3.8: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Yoncanın Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2004	6.150	6.203	1.009
Genç		880	543	617
Karlıova		18.450	4.213	228
Kiğı		60	125	2.083
Merkez		8.790	12.539	1.427
Solhan		19.790	4.827	244
Yayladere		-	-	-
Yedisu		5.270	961	182
TOPLAM		59.390	29.411	495
Adaklı	2009	520	1.638	3.150
Genç		3.778	10.817	2.863
Karlıova		17.750	53.250	3.000
Kiğı		450	1.350	3.000
Merkez		12.500	41.250	3.300

Solhan		2.200	6.930	3.150
Yayladere		180	486	2.700
Yedisu		4.600	13.110	2.850
TOPLAM		41.978	128.831	3.069
Adaklı	2014	601	1.913	3.183
Genç		4.461	43.395	9.728
Karlıova		34.488	108.500	3.146
Kiğı		512	1.656	3.234
Merkez		22.362	82.410	3.685
Solhan		2.781	8.510	3.060
Yayladere		111	288	2.595
Yedisu		5.924	15.443	2.607
TOPLAM		71.240	262.115	3.679
Adaklı	2018	445	1.562	3.510
Genç		2.900	11.911	4.107
Karlıova		36.880	143.832	3.900
Kiğı		545	2.098	3.850
Merkez		23.000	96.600	4.200
Solhan		2.250	8.438	3.750
Yayladere		100	285	2.850
Yedisu		7.800	27.300	3.500
TOPLAM		73.920	292.026	3.951
Adaklı	2022	513	1.949	3.799
Genç		2.500	11.250	4.500
Karlıova		37.445	146.036	3.900
Kiğı		625	2.188	3.501
Merkez		27.250	122.625	4.500
Solhan		3.510	13.865	3.950
Yayladere		65	182	2.800
Yedisu		5.910	17.730	3.000
TOPLAM		77.818	315.825	4.059

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Bingöl ilinde yoncanın seçili yıllardaki üretim durumuna bakıldığında (Tablo 3.8), 2004'ten 2022'ye kadar geçen sürede yoncanın ekim alanı 59.390 dekardan 77.818 dekara yükselerek toplamda 18.428 dekar artmıştır. Yoncanın ekim alanında görülen artış üretim miktarına daha da olumlu yansımış ve 2004'te 29.411 ton olarak gerçekleşen yonca miktarı 2022'de 315.825 tona yükselmiştir. 2004-2022 arası yonca üretim alanı %31 artarken üretim miktarıysa %974 artmıştır. Bu denli büyük farkı ortaya çıkaran şey yonca verimliliğinin artmasıdır. Tablo 3.8'den yonca verimliliğin sürekli arttığı görülmektedir. Bu durum üzerinde kaliteli tohum

kullanımı ve sulama imkanlarının gelişmesi başta olmak üzere yeni üretim tekniklerinin uygulanması belirleyici olmuştur.

Verilen yılların tamamında yonca üretiminin en fazla olduğu ilçenin Karlıova olması da dikkat çekicidir. İl içerisinde hayvancılık potansiyelinin en yüksek olduğu yer olan Karlıova'da bu durumun yaşanması hayvancılık açısından olumlu bir özelliktir.

3.1.1.1.2.2. Çayır Otu

Çalışma sahasında çayır otu yetiştirilme istatistikleri 2022 yılından itibaren tutulmaktadır. Bu tarihten önce de geniş alanlarda çayır otu yetiştirildiği bilinse de üretim alanı ve miktarı kesin olarak bilinememektedir.

Tablo 3.9: Bingöl İlinde Çayır Otunun Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları (2022).

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2022	32.689	55.571	1.700
Genç		5.243	9.175	1.750
Karlıova		114.320	182.912	1.600
Kiğı		11.671	19.841	1.700
Merkez		123.002	215.254	1.750
Solhan		55.799	94.858	1.700
Yayladere		3.340	5.678	1.700
Yedisu		26.840	45.628	1.700
TOPLAM		372.904	628.917	1.687

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Çalışma alanı, iklim özellikleri gereği ilkbahar, yeryüzü şekilleri gereği de yaz aylarında çayır yetiştirilmesine uygun imkanlar sunmaktadır. Bingöl ilinde çayır otu tüm ilçelerde yetiştirilmesine rağmen ekim ve üretim alanının en yüksek olduğu yerler olarak Merkez ve Karlıova ilçeleri öne çıkmaktadır. Çayır otunun verimlilik durumu tüm ilçelerde benzerlik göstermektedir (Tablo 3.9).

Çalışma alanında 2022 yılında üretilen diğer yem bitkilerinden fiğ 7.273 ton, korunga 3.425 ton, tritikale 500 ton ve yemlik bezelye de 140 ton olarak üretilmiştir. Genel olarak yem bitkilerinin üretim durumuna bakıldığında, yem bitkilerinin iç

piyasadaki ihtiyacı karşılamadığı görülmüştür. Bingöl ilinin hayvancılık potansiyelinin tam olarak kullanılabilmesi için yem bitkilerinin daha çok ve daha verimli üretilmesi gerekmektedir.

3.1.1.1.3. Meyvecilik

Çalışma sahasında meyvecilik alanları tahıllar ve yem bitkilerinden sonra en çok yer kaplayan zirai faaliyettir. Meyvecilik yapılan alanlar daha çok Merkez, Adaklı ve Solhan ilçelerindeki kırsal alanlarda yoğunlaşmıştır.

Tablo 3.10: Bingöl İlinde Meyvecilik Alanlarının Seçili Yıllara Göre Kapladıkları Alan (Dekar).

İLÇELER	2004	2009	2014	2018	2022
Merkez	6.140	10.265	13.845	14.671	12.580
Solhan	1.220	2.502	3.705	3.311	3.966
Adaklı	750	6.182	7.677	5.460	3.837
Genç	80	4.290	4.515	4.791	3.165
Karlıova	2.480	2.860	3.056	2.773	2.787
Kiğı	2.210	1.812	2.398	1.541	1.558
Yayladere	60	320	511	495	535
Yedisu	30	80	108	168	237
TOPLAM	12.970	28.311	35.815	33.210	28.665

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.10'da meyvecilik alanlarının seçili yıllardaki değişimi gösterilmiştir. Buna göre 2022 yılında Bingöl ilindeki meyvecilik yapılan toplam alan 28.665 dekardır. Meyvecilik alanlarının en geniş olduğu yer 12.580 dekarla Merkez ilçedir. Bunu sırasıyla; 3.966 dekarla Solhan ve 3.837 dekarla Adaklı ilçeleri takip etmektedir. Çalışma alanında meyvecilik faaliyetinin en az yapıldığı yer Yedisu ilçesidir.

TÜİK, ağaçta yetişen meyve istatistiklerini yayınlarken meyve veren ve meyve vermeyen yaştaki ağaç sayılarını ayrı ayrı belirtmektedir. Bu çalışmada verimlilik tespitinin daha anlaşılır olması için yalnızca meyve veren yaştaki ağaçlar incelenecek ve çalışmada ağaç sayısı olarak ifade edilecektir.

3.1.1.1.3.1. Elma

Çalışma alanında 2022 yılı itibariyle üretim miktarı en fazla olan meyve elmadır. Elmanın üretim alanlarının Merkez ilçede yoğunlaştığı görülmektedir. En çok üretilen elma türleri Golden ve Starking olup Amasya elması da az miktarda üretilmektedir.

Bingöl ilinde elma ağacı sayısı, üretim miktarı ve verimlilik durumuna (Tablo 3.11) bakıldığında, seçili yıllar arasında büyük farklılıkların olduğu görülmektedir. Elma üretimi bazı yıllarda artmış bazı yıllardaysa azalmıştır. Bu durum üzerinde iklim koşullarının yıllara göre farklılık göstermesi, sulama koşulları, zirai mücadele ve gübreleme belirleyici olmuştur.

Tablo 3.11: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Elmanın Ağaç Sayısı (Adet), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Ağaç Sayısı)
Adaklı	2004	4.550	228	50
Genç		4.750	48	10
Karlıova		4.450	148	33
Kiğı		4.076	238	58
Merkez		36.200	1.810	50
Solhan		14.490	593	41
Yayladere		1.520	68	45
Yedisu		3.213	193	60
TOPLAM		73.249	3.326	45
Adaklı	2009	5.621	253	45
Genç		8.750	481	55
Karlıova		13.900	586	42
Kiğı		13.350	506	38
Merkez		169.000	9.288	55
Solhan		21.200	848	40
Yayladere		1.070	50	47
Yedisu		4.100	185	45
TOPLAM		236.991	12.197	51
Adaklı	2014	4.686	234	50
Genç		9.409	507	54
Karlıova		14.492	661	46
Kiğı		18.780	573	31

Merkez		196.825	10.763	55
Solhan		23.580	942	40
Yayladere		1.130	40	35
Yedisu		1.300	108	83
TOPLAM		270.202	13.828	51
Adaklı	2018	11.210	456	41
Genç		9.509	456	48
Karlıova		16.503	641	39
Kiğı		15.700	565	36
Merkez		224.538	8.580	38
Solhan		26.640	923	35
Yayladere		4.410	127	29
Yedisu		2.180	63	29
TOPLAM		310.690	11.811	38
Adaklı	2022	11.320	499	44
Genç		9.950	338	34
Karlıova		17.179	675	39
Kiğı		16.920	543	32
Merkez		198.295	7.708	39
Solhan		26.775	955	36
Yayladere		4.798	144	30
Yedisu		2.240	67	30
TOPLAM		287.477	10.929	38

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Çalışma alanında üretilen elmalar, genel olarak iç tüketimde kullanılmaktadır. Elma üretim miktarının 2004-2014 arası artış gösterdiği, 2014-2022 arasındaysa düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Seçili tüm yıllarda elma üretiminin en fazla olduğu yer Merkez ilçedir. Onu Solhan ve Karlıova takip etmektedir. Üretim miktarının düşmesine paralel olarak verimin de düşmesi elma üretimindeki zirai sorunları ortaya çıkarmaktadır. Elma üretiminin daha modern yöntemlerle gerçekleştirilmesi verimliliği arttıracak ve ilin ekonomisine katkı sunacaktır.

3.1.1.1.3.2. Ceviz

Ceviz, yüksek oranda yağ ve protein içerdiğinden dolayı besin değeri yüksek bir meyve olarak öne çıkmaktadır. Çalışma alanının iklim ve yüzey şekillerine en iyi şekilde uyum sağlamış meyvelerin başında ceviz gelmektedir. Ceviz, meyve olarak kabuklu ve iç ceviz olarak tüketilmektedir. Bunun yanı sıra kerestesi çok değerli olduğundan sanayide ve mobilyacılıkta en çok aranan ürünlerin başında gelmektedir.

Tablo 3.12: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Cevizin Ağaç Sayısı (Adet), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Ağaç Sayısı)
Adaklı	2004	2.800	112	40
Genç		8.000	80	10
Karlıova		2.500	150	60
Kiğı		5.810	291	50
Merkez		4.700	376	80
Solhan		1.700	46	27
Yayladere		-	-	-
Yedisu		845	123	146
TOPLAM		26.355	1.178	45
Adaklı	2009	6.030	217	36
Genç		8.000	240	30
Karlıova		2.600	78	30
Kiğı		13.500	473	35
Merkez		26.200	1.389	53
Solhan		2.350	66	28
Yayladere		300	18	60
Yedisu		300	9	30
TOPLAM		59.280	2.490	42
Adaklı	2014	6.158	-	-
Genç		9.275	204	22
Karlıova		3.773	91	24
Kiğı		6.100	-	-
Merkez		36.548	-	-
Solhan		3.510	102	29
Yayladere		345	2	6
Yedisu		376	2	5
TOPLAM		66.085	401	6
Adaklı	2018	15.100	261	17
Genç		9.397	255	27
Karlıova		4.515	73	16
Kiğı		4.548	75	16
Merkez		45.810	885	19
Solhan		5.053	100	20
Yayladere		965	20	21
Yedisu		1.825	24	13
TOPLAM		87.213	1.693	19
Adaklı	2022	16.200	446	28
Genç		12.500	248	20

Karlıova		4.810	71	15
Kiğı		5.130	120	23
Merkez		62.250	1.180	19
Solhan		9.505	196	21
Yayladere		1.170	23	20
Yedisu		1.888	44	23
TOPLAM		113.453	2.328	21

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.12 incelendiğinde Bingöl ilindeki ceviz ağacı sayısının seçili yıllarda sürekli arttığı görülmektedir. Ancak benzer durum ceviz veriminde sağlanamamıştır. Verimlilik bazı ilçelerde bir önceki döneme göre artmış veya azalmıştır. Bu istikrarsızlığın temel nedeni iklimin kararsız oluşudur. Çalışma alanında son yıllarda sıcaklık değerlerinin artması ceviz üretimini olumsuz etkilemektedir. 2022 yılında cevizin en çok üretildiği yer Merkez ilçe (1.180 ton) olmasına rağmen ceviz verimliliğinin en yüksek olduğu ilçe Adaklı'dır (28 Kg/Ağaç Sayısı).

Ülkemizde üretilen ceviz miktarı iç tüketimi karşılamamaktadır. Ekonomik değeri yüksek bir meyve olan cevizin çalışma alanında daha verimli bir şekilde üretilmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak Bingöl ilinde verimliliği yüksek ceviz türlerinin yaygınlaştırılması ve çiftçinin buna özendirilmesi sağlanmalıdır. Çalışma alanında ceviz üretiminin artmasının, kırsal alanlarda yaşayan insanlar için alternatif geçim kaynağı sağlaması beklenmektedir.

3.1.1.1.3.3. Karpuz

Çalışma alanında yetiştirilen en önemli meyvelerden biri de karpuzdur. Yaz aylarında hasadı yapılıp anlık olarak tüketilen karpuz, Bingöl ilinde yaşayan insanların en çok tükettikleri meyvelerin başında gelmektedir. Bu açıdan karpuzun üretim değerleri önem taşımaktadır. Karpuzun başlıca üretim sahaları Merkez ve Genç ilçeleridir. Bunlardan hariç son yıllarda çok az da olsa Solhan'da da karpuz üretimine başlanmıştır.

Tablo 3.13: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Karpuzun Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
2004	6.460	16.872	2.612
2009	5.500	16.518	3.003
2014	2.300	7.153	3.110
2018	2.480	8.685	3.502
2022	2.325	12.750	5.484
TOPLAM	19.065	61.978	3.251

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Seçili yıllarda karpuzun üretim durumuna bakıldığında (Tablo 3.13) ekim alanlarının gittikçe daralmakta olduğu ancak üretim miktarının benzer oranda azalmadığı görülmektedir. Bu durum nedeni karpuzun verimlilik oranının artmasıdır. Verimli gübre kullanımı ve tarımdaki yenilikler karpuzun verimliliğinin armasında etkili olmuştur.

Arazi çalışmalarından ve bölge insanlarıyla yapılan görüşmelerden Genç ilçesinde geçmişte çok geniş alanlarda karpuz üretildiği ve çevre illerden Genç karpuzuna yüksek oranda rağbet olduğu bu nedenle şehir dışına karpuz satışının yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ancak günümüzde böyle bir duruma rastlanmamıştır. Geçmişte karpuz ekildiği belirtilen tarlaların günümüzde atıl kaldığı gözlemlenmiştir. Genç gibi yeterince gelişmemiş ve işsizliğin yüksek olduğu yerlerde tarımsal faaliyetlerin önemi daha çok anlaşılmaktadır. Bu nedenle bölge insanının tekrar karpuz üretimine özendirilmesi ve atıl durumdaki tarlaların zirai faaliyetler sayesinde tekrar üretime geçirilmesi gerekmektedir.

3.1.1.1.3.4. Diğer Meyveler

Çalışma alanında; elma, ceviz ve karpuzdan başka kavun, armut, dut, üzüm, erik, çilek, kayısı, kiraz, vişne, badem, şeftali, zerdali ve ayva da yetiştirilmektedir. Bu ürünler daha çok iç piyasada veya üretimin gerçekleştiği hane halkı tarafından tüketilmektedir. Adı geçen meyvelerin çoğu, yoğunlukla Bingöl Ovası ve çevresinde yetiştirilmektedir.

Tablo 3.14: 2022 Yılında Bingöl İlinde Yetiştirilen Diğer Meyvelerin Ağaç Sayısı (Adet), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları.

Meyve Adı	Yıl	Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Ağaç Sayısı)
Armut	2022	54.802	1.544	28
Dut		31.319	865	28
Üzüm		-	784	-
Erik		19.708	566	29
Çilek		-	435	-
Kayısı		16.655	420	25
Kiraz		18.387	414	23
Vişne		10.446	208	20
Badem		7.838	184	23
Şeftali		5.045	126	25
Zerdali		2.150	54	25
Ayva		2.409	45	19

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Çalışma alanında yetiştirilen diğer meyveler ve üretim miktarları Tablo 3.14'te gösterilmiştir. Buna göre diğer meyveler arasında üretim miktarı en fazla olan meyve 3.232 tonla kavundur. Onu 1.544 tonla armut ve 865 tonla dut takip etmektedir. Üretim miktarı en az olan meyveyse 45 tonla ayvadır. 2022 yılında Bingöl ilinde üretilen üzüm ve dutun tamamı Genç'te üretilmiştir. Bir kısmı sofralık olarak tüketilen bu meyveler çoğunlukla pekmez yapımında kullanılmaktadır. Genç ilçesine bağlı Servi ve çevresindeki köylerde üretilen dut pekmezi 2021 yılında coğrafi işaret alarak tescillenmiştir.

Sonuç olarak çalışma alanında yetiştirilen meyvelerin miktarı ve çeşitliliği düşüktür. Çeşitliliğin ve üretim miktarının düşük olmasında çalışma sahasının sert ve soğuk iklimi belirleyici olmuştur. Ancak çalışma sahasının iklimi ve toprak özelikleri elma, ceviz, dut ve karpuz üretimi için uygun koşullar sunmaktadır. Kırsal kalkınmanın etkin biçimde sağlanabilmesi için bu ürünlerin modern tarım yöntemleriyle daha geniş alanlarda ve daha yüksek miktarda üretilmesi gerekmektedir.

3.1.1.1.4. Sebze Yetiştiriciliği

Tarım alanları arasında tahıllar ve meyve alanlarından sonra en çok yer kaplayan zirai faaliyet sebzeciliktir. Bingöl ilindeki sebzecilik alanları çoğunlukla Merkez ve Genç ilçelerinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 3.15: Bingöl İlinde Sebzecilik Alanlarının Seçili Yıllara Göre Kapladıkları Alan (Dekar).

İLÇELER	2004	2009	2014	2018	2022
Merkez	8.350	6.605	5.854	5.965	7.605
Genç	2.910	5.110	3.983	3.710	2.220
Adaklı	120	1.085	917	952	720
Karlıova	3.520	1.180	632	624	515
Solhan	210	390	290	435	496
Kiğı	320	150	34	79	176
Yedisu	270	30	10	65	100
Yayladere	220	294	115	89	92
TOPLAM	15.920	14.844	11.835	11.919	11.924

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.15'te sebzecilik alanlarının seçili yıllardaki değişimi gösterilmiştir. Buna göre sebzecilik yapılan alanların ağırlıklı olarak Merkez ve Genç ilçelerinde toplandığı görülmektedir. Kiğı, Yedisu ve Yayladere'de sebzecilik yapılan alanların çok az olduğu dikkat çekmektedir. Çalışma alanında yetiştirilen en önemli sebze domatestir.

3.1.1.1.4.1. Domates

Domates, ülkemizde en çok tüketilen sebzelerin başında gelmektedir. Tüketim alanı çok geniş olan domates yemek ve salatalarda kullanılmasının yanı sıra endüstride salça yapımında da kullanılmaktadır. Çalışma alanında üretilen domatesler ağırlıklı olarak il içinde taze olarak tüketilmektedir. Kırsal alanlardaki hanelerin neredeyse tamamı bahçelerinde domates ekmektedir. Bu domatesler hane ihtiyacını karşılamak ve kurutulmak suretiyle kışın tüketilmektedir. Daha geniş arazilerde üretilen domatesler ise üreticisi tarafından şehir içindeki market ve manavlara satılmaktadır.

Tablo 3.16: Bingöl İlinde Seçilmiş Yıllara Göre Domatesin Ekiliş (Dekar), Verim (Kg/Dekar) ve Üretim (Ton) Miktarları.

İlçe	Yıl	Ekilen alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Adaklı	2005	10	20	2.000
Genç		150	158	1.053
Karlıova		500	600	1.200
Kiğı		10	15	1.500
Merkez		1.300	2.930	2.254
Solhan		80	262	3.275
Yayladere		20	36	1.800
Yedisu		60	35	583
TOPLAM		2.130	4.056	1.904
Adaklı	2010	200	370	1.850
Genç		1.600	3.680	2.300
Karlıova		100	150	1.500
Kiğı		2	4	2.000
Merkez		850	1.955	2.300
Solhan		210	462	2.200
Yayladere		5	8	1.600
Yedisu		10	15	1.500
TOPLAM		2.977	6.644	2.232
Adaklı	2014	220	403	1.832
Genç		1.550	3.503	2.260
Karlıova		87	143	1.644
Kiğı		10	19	1.900
Merkez		1.450	3.509	2.420
Solhan		110	270	2.455
Yayladere		45	53	1.178
Yedisu		-	-	-
TOPLAM		3.472	7.900	2.275
Adaklı	2018	270	507	1.878
Genç		1.500	3.496	2.331
Karlıova		87	159	1.828
Kiğı		15	31	2.067
Merkez		1.480	3.899	2.634
Solhan		120	292	2.433
Yayladere		37	47	1.270
Yedisu		-	-	-
TOPLAM		3.509	8.431	2.403
Adaklı	2022	198	334	1.687
Genç		1.000	2.914	2.914
Karlıova		87	175	2.011
Kiğı		35	69	1.971

Merkez		1.550	4.672	3.014
Solhan		143	348	2.434
Yayladere		35	39	1.114
Yedisu		-	-	-
TOPLAM		3.048	8.551	2.805

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Çalışma sahasında üretilen domateslerin durumuna bakıldığında (Tablo 3.16), verilen yıllarda domates üretim miktarının sürekli arttığı görülmektedir. Domates verimliliğinin de benzer süreçlerden geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak nüfus artışının daha hızlı arttığı göz önünde bulundurulduğunda domates üretiminin yeterli olduğunu söylemek güçtür.

2005 yılında 4.056 ton domates üretilirken, bu sayı 2010'da 6.644, 2014'te 7.900, 2018'de 8.431 ve 2022'de 8.551 tona yükselmiştir. Çalışma alanımızda üretilen domateslerin tamamı sofralık domates olup salçalık domates üretilmemektedir. Bingöl ili sofralık domates üretiminde 81 il arasında 59. sırada bulunmaktadır.

3.1.1.1.4.2. Diğer Sebzeler

Çalışma alanında domatesten başka hıyar, biber, patlıcan, fasulye, marul, lahana, soğan, kabak, bal kabağı ve maydanoz da yetiştirilmektedir. Ancak bunların üretim miktarı çalışma alanımız için yeterli değildir.

Tablo 3.17: 2022 Yılında Bingöl İlinde Yetiştirilen Diğer Sebzelerin Ekiliş (Dekar), Üretim (Ton) ve Verim (Kg/Dekar) Miktarları.

Sebze Adı	Yıl	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Dekar)
Hıyar	2022	1.268	2.542	2.005
Biber		1.804	2.270	1.258
Patlıcan		772	1.142	1.479
Fasulye		1.362	867	637
Marul		160	296	1.850
Lahana		50	265	5.300
Soğan		190	240	1.263
Kabak		50	95	1.900
Bal Kabağı		60	54	900

Maydanoz		20	27	1.350

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri

Tablo 3.17'de çalışma alanında 2022 yılında yetiştirilen diğer sebzelerin ekim alanı, üretim miktarı ve verimliliği gösterilmiştir. Buna göre 2022 yılında domatesten sonra üretim miktarı en fazla olan sebze 2.542 tonla hıyardır. Onu 2.270 tonla biber ve 1.142 tonla patlıcan takip etmektedir. Üretim miktarı en düşük sebzeyse 27 tonla maydanozdur.

Çalışma alanında üretilen sebzeler Bingöl ölçeğindeki bir il için yeterli değildir. Bingöl, iklimi ve yüzey şekilleri itibariyle sebzeciliğe çok uygun değildir. Ancak çalışma alanında yapılan sebzecilik faaliyetlerinin ilkel yöntemlerle yürütüldüğü görülmüştür. Entansif tarım yöntemleriyle sebzecilik veriminin artması beklenmektedir.

3.1.1.1.4.3. Örtü Altı Sebzecilik (Seracılık)

Çalışma alanında seracılık çok gelişmemiştir. Bu durumun üzerinde çalışma alanında kışların uzun ve soğuk geçmesi etkili olmaktadır. Seranın kış aylarında ısıtma maliyeti üretim maliyetlerini arttırmakta dolayısıyla ürünün kar marjını ve satın alınabilirliğini düşürmektedir. Bingöl ilinde jeotermal kaynakların bol olduğu bilinmektedir. Bu kaynakların seranın ısıtılmasında kullanılması üretimde verimi arttıracak ve maliyetleri düşürecektir (Özbay vd., 2015:57).

Bingöl ilinde 2022 yılında sadece Merkez ilçede 10 dekarlık alanda seracılık yapılmış bu alanın tamamına da hıyar ekilmiş ve 250 ton üretim yapılmıştır. Seracılıkla üretilen hıyarın verimliliği 25.000 kg/dekar iken geleneksel yollarla üretilen hıyarın verimliliği sadece 2.005 kg/dekardır. Sadece bu iki verinin karşılaştırılması dahi çalışma alanında modern tarım yöntemlerinin uygulanmasının ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

3.1.1.2. Hayvansal Üretim

Hayvancılık, insanoğlunun ilk ekonomik faaliyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Köpek, keçi ve koyun gibi bazı hayvan türlerinin bitkilerden önce

kültüre alındığı bilinmektedir. İnsanlar yerleşik hayata tam olarak tarımın keşfiyle beraber geçseler de 45 bin yıl önce Endonezya'da ortaya çıkan balıkçı köyleri insanlık tarihindeki ilk kalıcı yerleşmeler (Harari, 2015: 60) olarak kabul edilmektedir. Bu da hayvancılık faaliyetlerinin önemini daha açık bir şekilde anlatmaktadır.

Hayvancılık "evcil ve çiftlikte faydalanılan hayvanların yetiştirilerek üretilmesi ve yetiştirilen hayvanlardan et, süt ve ürünleri, yumurta ve bal gibi ürün almaya, aynı zamanda derisinden ve gücünden istifade etme" faaliyetidir (Doğan, 2019a: 143). "Hayvancılık, ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer oluşturan ve en düşük maliyetle istihdam imkanı sağlayan bir sektördür" (Demir, 2012: 59). "Sürekli artan nüfusun yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesi açısından hayvancılık önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca hayvancılığa dayalı sanayiye hammadde temini açısından da hayvancılık sektörü önem arz etmektedir. Bu durum, hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken stratejik bir sektör olduğunu göstermektedir" (Ergün ve Bayram, 2021: 159). Doğal kaynakların bilinçsizce tüketimi, artan nüfusun besin ihtiyacını temin etmede birtakım olumsuz durumlar yaşanmasına neden olmaktadır. Hayvansal proteinlerin biyolojik değerleri, bitkisel proteinlere göre daha yüksek olması (Gümüş ve Kumova, 2010: 160) hayvancılık faaliyetlerinin önemini arttırmaktadır.

Hayvancılık, çalışma sahasının geçmişten günümüze en önemli ekonomik etkinliğidir. Çeşitli tarihi vesikalardan ve belgelerden bu durum açıkça görülmektedir. Ünlü seyyah Evliya Çelebi 17. yüzyılda Çevkani, İzoli, Alevi, Kiki, Zaza ve Yezidi aşiretlerinin daha güneyden gelip Murat Nehrini geçerek Bingöl yaylalarına çıktığını ve Çapakçur beyinin bu aşiretlerden vergiler aldığını ifade etmektedir (Çelebi, 1970: 112-115). Çalışma alanının güneyindeki Mardin, Batman, Diyarbakır ve Şanlıurfa gibi nispeten sıcak yerlerden Bingöl yaylalarına çıkma geleneği halen devam etmektedir (Foto 3.1). Mayıs ayıyla beraber Genç üzerinden çalışma alanına gelen sürüler buradan Karlıova ve Solhan'daki yüksek düzlüklerdeki yaylalara çıkarlar. Sonbaharda havaların soğumasıyla birlikte geldikleri yere geri dönmektedirler. 19. yüzyıl sonralarında Şemsettin Sami tarafından kaleme alınan

Kâmûsü'l A'Lâm'da Bingöl yöresinden her sene Halep, Şam, Urfa ve Diyarbakır tarafına sürülerle koyun ve keçi ihraç edildiğini belirtmektedir (Sami, 1896: 3894).

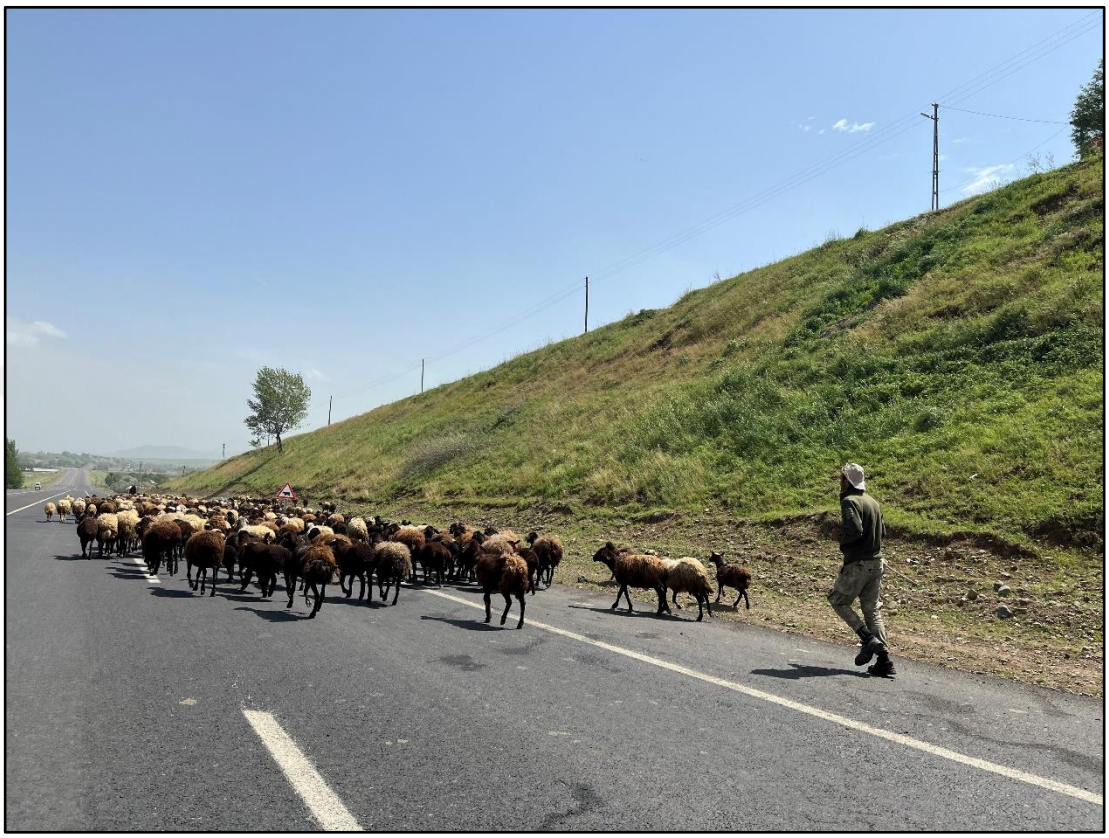

Foto 3.1: Yüzyıllardır Süren Bingöl Yaylalarına Çıkma Geleneği (Mayıs 2023).

Çalışma alanında meraların geniş yer kaplaması (Foto 3.2) hayvancılık faaliyetlerine olan ilgiyi arttırmıştır. Bingöl ilinde iklimin bitkisel üretimi olumsuz etkilemesi de insanları hayvancılığa yönelten faktörlerden biridir. Çalışma sahasında hayvancılık faaliyetleri, genel olarak küçük aile işletmelerinde geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. İlkbaharda karların erimesiyle beraber hayvanlar meralarda otlatılmakta, tekrar karlar yağana dek geçen 6-7 aylık sürede hayvanlar merada beslenmekte, kışın gelmesiyle de kuru ot, saman ve suni yemle hayvanların besin ihtiyacı karşılanmaktadır (Esen, 2017b: 88).

Çalışma alanında hayvancılık faaliyetlerinden büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı, arıcılık ve ipek böcekçiliği yürütülmektedir. Arıcılık ile büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığının günümüze kadar ulaşan tarihi bağları bulunmaktadır. İpek böcekçiliği Bingöl İl Tarım Müdürlüğü'nün teşvikleriyle az miktarda olsa da

yürütülmektedir. Kümes hayvancılığıysa son yıllarda gelişme göstermeye başlamıştır.

Foto 3.2: Bingöl İlindeki Geniş Mera Alanlarına Bir Örnek, Sancak Havzası.

3.1.1.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Çalışma alanında beslenen başlıca büyükbaş hayvan sığırdır. Bunun yanında yalnızca Merkez ilçede küçük ölçekte manda besiciliği de yapılmaktadır. Sığırın; inek, boğa, öküz, tosun, buzağı, dana ve düve gibi çeşitlerinin tamamı da sığır olarak ifade edilecektir.

Sığır, et ve süt üretiminin yanı sıra derisinden de faydalanılan bir hayvan türüdür. Çalışma alanında meraların geniş yer kaplaması ve yaz aylarının yaylakların bol olması sığır yetiştiriciliği için uygun koşullar sunmaktadır.

Tablo 3.18: Bingöl İlinde Seçilen Yıllara Ait Sığır Sayısı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	3.775	7.823	10.580	1.959	24.914	9.857	794	2.239	61.941
2009	5.501	6.732	7.520	1.954	30.141	7.708	988	4.213	64.757
2014	8.997	16.259	42.008	3.273	50.911	14.395	1.521	6.252	143.616
2018	8.813	20.493	19.663	3.417	54.400	15.835	1.632	8.329	132.582
2022	7.605	19.225	12.417	2.305	56.481	15.003	1.638	4.924	119.598

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Tablo 3.18'e göre 2018 yılıyla beraber çalışma alanındaki toplam sığır sayısı azalmaktadır. Bu durum üzerinde kırsal alanlardan yapılan göçlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak, seçili yılların tamamında sığır sayısının en fazla olduğu Merkez ilçede sığır sayısı tüm yıllarda artmıştır. Karlıova'daysa belirgin bir azalma görülmektedir. 2022 yılında çalışma sahasındaki toplam sığır miktarının %47,23'ü Merkez ilçede bulunmaktadır.

Çalışma alanında yürütülen büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin çeşitli sorunları vardır. Bunların başında hayvan ırklarının tam olarak ıslah edilememiş olmasıdır. Örneğin TÜİK hayvancılık istatistiklerine göre 2022 yılında Bingöl ilindeki süt verecek yaştaki sığırların (inek) toplam sayısı 57.126'dır. Bunun sadece %16,54'ü (9.448) et ve süt verimi yüksek inek ırkından oluşmaktadır. Geriye kalan sığırların %74,80'i (42.729) melez ve %8,66'sı (4.949) da yerli ırklardan oluşmaktadır. Bu durum et ve süt verimini ciddi anlamda etkilemektedir.

Bingöl ilinde çok az da olsa manda yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Manda yetiştiriciliği için aranan şartlardan biri de akarsulardır. Bu nedenle çalışma alanında manda yetiştiriciliği Bingöl Ovası'nın içinden geçen Göynük Çayı kenarındaki köylerde yapılmaktadır. Merkez ilçeye bağlı Garip köyü bunların başında gelmektedir. TÜİK'in hayvansal üretim istatistiklerine göre Bingöl ilindeki manda sayısı 2004'te 457, 2009'da 65, 2014'te 168, 2018'de 190 ve 2022'de 74'tür. Manda sütü ve yoğurdu ekonomik değeri yüksek olmasına rağmen bakım zorlukları ve verimi nedeniyle manda yetiştiriciliği üretici tarafından pek ilgi görmeyen bir faaliyet olmuştur.

Foto 3.3: Peri Çayı Kenarında Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetleri, Karlıova.

3.1.1.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

Çalışma alanında besiciliği en çok yapılan küçükbaş hayvan koyundur. Bingöl ilinde koyun besiciliği yoğunlukla mera hayvancılığına dayalı olarak yapılmaktadır (Foto 3.4). Karlıova ilçesinde yazların daha serin geçmesi nedeniyle meralar geniş yer kaplamaktadır. Bu meralarda en çok beslenen hayvan da koyundur. Koyundan et ve süt üretiminin yanında deri sanayisinde de faydalanılmaktadır.

Tablo 3.19: Bingöl İlinde Seçilen Yıllara Ait Koyun Sayısı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	31.600	3.200	370.000	7.500	57.000	58.400	360	10.887	538.947
2009	20.228	3.300	174.700	1.870	13.400	35.400	282	5.500	254.680
2014	29.682	2.388	186.340	3.920	34.121	55.390	0	6.986	318.827
2018	28.340	3.424	209.340	4.322	49.019	61.766	808	6.080	363.099
2022	26.401	4.008	335.214	2.824	47.625	72.465	1.417	8.997	498.951

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Tablo 3.19'da seçili yıllara göre Bingöl ilindeki koyun sayısı verilmiştir. Koyun sayısının bazı dönemlerde azalıp baz dönemlerde arttığı görülmektedir. Buna göre Bingöl ilinde koyun sayısının en fazla olduğu yıl 538.947 ile 2004, en az olduğu yılsa 254.680 ile 2009'dur. 2009'dan sonra koyun sayısında istikrarlı bir artış gözlemlenmektedir.

Foto 3.4: Karlıova İlçesinde Koyun Yetiştiriciliği.

2022 yılında Bingöl ilindeki koyun sayısı 498.951'dir. Bunların %67,18'i (335.214) Karlıova ilçesindedir. Seçili tüm yıllarda Karlıova'daki koyun sayısı diğer ilçelerden daha fazladır. Karlıova'nın iklimi ve yüzey şekilleri bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. Karlıova'dan sonra koyun yetiştiriciliğinin en çok yapıldığı yer 72.465 koyunlar Solhan ilçesidir. Karlıova ile Solhan ilçelerinin sınırını oluşturan Şerafettin Dağları'nın yaylaları koyun yetiştiriciliği için uygun imkanlar sunmaktadır.

Çalışma alanında koyun yetiştiriciliği yoğunlukla meralarda yürütülmektedir (Foto 3.5). Bu durum et ve süt verimini doğrudan etkilemektedir. Koyunların sürekli

meralarda otlatılması meraların bilinçsizce kullanmasına neden olmakta ve verimin iklim koşulları tarafından belirlenmesine yol açmaktadır. Kurak geçen yıllarda et ve süt veriminin düşmesi bundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mera yerine ahır hayvancılığı teşvik edilmeli ve et ve süt verimliliğini arttıracak yem çeşitleri de kullanılmalıdır.

Foto 3.5: Merkez İlçede Meralık Alanda Koyun Yetiştiriciliği.

Çalışma alanında koyundan sonra besiciliği en çok yapılan küçükbaş hayvan keçidir. Bingöl ilindeki keçiler kıl keçisi türündendir. Keçi, doğası gereği koyuna göre daha hareketli olduğundan ve meşe ağaçlarının yapraklarıyla beslendiğinden dolayı keçi besiciliği, meşe ormanlarının yoğun olduğu eğimli yamaçlarda yapılmaktadır (Foto 3.6 ve 3.7). Akçakara, Karaboğa ve Şerafettin dağlarındaki eğimli yamaçlar keçi yetiştiriciliğinin en yoğun yapıldığı yerlerin başında gelmektedir.

Tablo 3.20: Bingöl İlinde Seçilen Yıllara Ait Keçi Sayısı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	33.700	28.000	20.000	6.751	54.000	29.400	380	3.680	175.911
2009	6.850	16.400	8.500	5.150	18.200	15.600	440	3.600	74.740
2014	18.010	37.112	12.841	6.700	38.068	43.760	1.491	8.790	166.772
2018	18.489	30.167	12.720	4.796	33.400	39.539	1.948	6.623	147.682
2022	14.032	36.559	15.602	3.007	37.402	54.317	2.963	6.161	170.043

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Tablo 3.20'de seçili yıllara göre Bingöl ilindeki keçi sayısı gösterilmiştir. Buna göre keçi sayısı bazı dönemlerde artmış bazı dönemlerde azalmıştır. Koyun sayısında olduğu gibi keçi sayısı da 2009'dan sonra sürekli artış göstermiştir. Bingöl ilinde koyun sayısının en fazla olduğu yıl 175.911 ile 2014, en az olduğu yılsa 74.740 ile 2009'dur.

Foto 3.6: Merkez İlçede Eğimli Yamaçlar Üzerinde Keçi Besiciliği.

2022 yılında Bingöl ilindeki keçi sayısı 170.043'tür. 54.317 keçi sayısıyla Solhan ilçesi çalışma alanından keçi besiciliğinin en çok yapıldığı yerdir. Bunu sırasıyla; 37.402 ile Merkez ve 36.559 ile Genç ilçeleri takip etmektedir. Keçi sayısının en az olduğu yer ise 2.963 ile Yayladere ilçesidir.

Çalışma alanında keçi besiciliğinin yoğunlukla mera hayvancılığına dayalı olması meraların bilinçsizce kullanılmasına, meşe ormanları üzerinde geri dönüşü olmayan tahribatların yaşanmasına ve et ve süt veriminin düşmesine neden

olmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların etkisini azaltmak için ahır hayvancılığı desteklenmeli ve et ve süt verimi yüksek olan yem çeşitleri tercih edilmelidir. Arazi çalışmalarından elde edinilen bilgilere göre kırsal alanlar sürekli olarak şehirlere göç vermektedir. Bu durum da keçi ve koyun besiciliğini olumsuz etkilemektedir.

Foto 3.7: Karaboğa Dağları'nda Keçi Besiciliği.

3.1.1.2.3. Kümes Hayvancılığı

Ülkemizde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığından elde edilen etin nispeten pahalı olması insanları küçükbaş hayvancılığına özellikle de tavuk etine yönlendirmiştir. Çalışma sahamızda kümes hayvancılığı alanında tavuk, hindi ve kaz yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bunlar arasında tavuk yetiştiriciliği çok daha yoğun olarak yapılırken diğer kümes hayvanlarının yetiştiriciliği ise daha geridedir.

Tavuk eti ve yumurtasının bol miktarda protein içermesi, maliyetinin düşük ve üretim süresinin göreceli olarak kısa olması (Şahin ve Yıldırım 2001: 57), tavuk yetiştiriciliğinde iş ve emek gücünün diğer hayvancılık faaliyetlerine nispetle daha düşük olması tavuk yetiştiriciliğinin önemini arttırmıştır (Şengül ve Boyraz, 2019: 441).

Çalışma alanımızda uzun yıllar sadece yumurta tavuğu besiciliği yapılmış 2016'dan sonra Merkez ilçeye bağlı köylerden; Garip'te 5, Dikköy'de 2, Gümüşlü ve Göltepesi'nde de 1'er adet broiler tavuk işletmesi (İnci, Yiğit ve Karakaya, 2019: 267) faaliyete girmiş ve Bingöl ilinde et tavuğu yetiştiriciliği de yürütülmeye başlanmıştır.

Tablo 3.21: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Yumurta Tavuklarının Varlığı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	7.500	9.000	40.000	0	31.200	13.000	1.055	7.500	109.255
2009	10.001	9.500	22.500	900	45.375	18.200	150	650	107.276
2014	8.201	9.250	20.000	750	54.900	2.860	380	1.115	97.456
2018	6.120	6.415	10.000	6.600	54.500	7.000	320	1.350	92.305
2022	6.900	6.600	8.996	1.500	21.200	5.000	358	1.600	52.154

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Tablo 3.21'de seçilen yıllara göre Bingöl ilinde yumurta tavuklarının varlığı gösterilmiştir. Buna göre son 18 yılda Bingöl ilindeki yumurta tavuğu sayısı sürekli azalmıştır. Bingöl ilindeki yumurta tavuğu sayısı 2004'te 109.255 iken bu sayı 2022'de 57.101 azalarak 52.154'e gerilemiştir. 2022 yılı itibariyle yumurta tavuğu sayısının en fazla olduğu yer 21.200'le Merkez ilçe, en az olduğu yer ise 358'le Yayladere'dir.

Tablo 3.22: 2016-2018 Yılları Arasında Bingöl İlinde Et Tavuklarının Varlığı.

Yıl	**Merkez İlçe**
2016	1.680.000
2017	288.000
2018	298.000
2019	342.000
2020	672.000
2021	676.250
2022	682.250

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Çalışma alanında et tavuğu yetiştiriciliği 2016 yılından sonra sadece Merkez ilçede başlamıştır. 2016'da 1.680.000 et tavuğuyla başlanmasına rağmen bir sonraki yıl tavuk sayısı 288.000'e düşmüştür. Döviz kurlarındaki dalgalanmaya bağlı olarak sektör girdilerinin artış gösterip kâr marjının düşmesi bu durum üzerinde etkili olmuştur. 2017'den sonra ise et tavuğu sayısı sürekli artarak 2022'de 682.250'ye

yükselmiştir (Tablo 3.22). Çalışma alanındaki et tavuğu yetiştiriciliği yapan broiler işletmeleri devlet destekli olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bingöl ilindeki et tavuğu sayısının artış göstermesinde devlet desteği etkili olmaktadır.

Çalışma alanında diğer kümes hayvanlarından hindi, kaz ve ördek yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ancak bu faaliyetler aile işletmeciliği tarzında küçük işletmelerde yürütülmektedir.

Tablo 3.23: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Hindi Sayısı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	3.000	1.500	4.500	1.250	9.600	3.500	48	1.500	24.898
2009	750	1.250	1.150	120	1.100	550	60	220	5.200
2014	2.402	1.348	12.000	300	15.400	1.200	60	94	32.804
2018	1.285	915	1.500	3.220	21.000	1.045	35	205	29.205
2022	1.250	800	1.400	250	2.100	1.045	49	300	7.194

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Tablo 3.23'te Bingöl ilindeki hindi sayılarının seçili yıllara göre sayısı verilmiştir. Buna göre hindi sayısında yıllara göre radikal değişimler görülmektedir. Örneğin 2004 yılında hindi sayısı 24.898'ken 2009'da 5.200'e gerilemiştir. 2018'de 29.205'e ulaşarak seçili yıllar içerisindekini zirvesini görmüştür. 2022 yılında da toplam hindi sayısı 7,194'e düşmüştür.

Tablo 3.24: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Kaz Sayısı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	400	400	6.000	50	2.750	1.500	0	0	11.100
2009	350	210	240	210	2.700	215	0	0	3.925
2014	371	141	6.200	60	1.750	194	0	35	8.751
2018	284	125	4.500	380	2.250	176	0	46	7.761
2022	260	150	3.150	75	2.250	165	10	60	6.120

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Seçili yıllara göre Bingöl ilindeki kaz sayısının verildiği Tablo 3.24'e göre çalışma alanındaki kaz sayısının istikrarlı ve belirgin bir değişim sergilemediği görülmektedir. 2004'teki toplam kaz sayısı 11.100 iken, 2022'de 6.120'ye düşmüştür. Karlıova ve Merkez ilçe kaz besiciliğinde öne çıkmaktadırlar.

Tablo 3.25: Seçilen Yıllara Göre Bingöl İlinde Ördek Sayısı.

Yıl	Adaklı	Genç	Karlıova	Kiğı	Merkez	Solhan	Yayladere	Yedisu	**Toplam**
2004	350	300	1.500	10	2.500	750	0	0	5.410
2009	75	130	155	65	2.450	240	0	95	3.210
2014	164	264	1.500	50	1.558	185	21	92	3.834
2018	160	165	500	470	1.750	46	0	125	3.216
2022	160	160	459	75	1.750	50	5	140	2.799

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Diğer kümes hayvanları içerisinde besiciliği en az yapılan kümes hayvanı ördektir. Çalışma alanındaki ördeklerin yarısından fazla Merkez ilçede bulunmaktadır. Ördek sayılarının 2004 yılından itibaren genel olarak düşme eğiliminde olduğu görülmektedir (Tablo 3.25).

Sonuç olarak; çalışma alanında besiciliği en yüksek miktarda yapılan kümes hayvanı et tavuğudur. Diğer kümes hayvanlarının az miktarda olması, tavuğun kâr marjının daha yüksek olmasıyla ve bölge insanının hayvancılık alışkanlıklarıyla alakalıdır.

3.1.1.2.4. Arıcılık

Arıcılık, doğadaki bitkisel kaynakları arılar vasıtasıyla kullanarak bal, polen, arı sütü, propolis, ana arı ve oğul gibi ürünleri üretme faaliyetidir. Ülkemizde arıcılık ağırlıklı olarak bal üretimine dayalıdır. Arıcılığın M.Ö. 4000 yılında Mısır'da yapılmış olduğu, piramitlerde bulunan bal ve balmumundan anlaşılmaktadır. Arıcılığın Mısır'dan Anadolu'ya geçtiği ve Hititler devrinde arıcılığın önemli bir faaliyet olduğu Boğazköy kazılarından anlaşılmaktadır (Sancak, Zan Sancak ve Aygören, 2013: 7). Arıcılık, az bir zamanda ve az bir emekle kırsal alanda alternatif geçim kaynağı oluşturabilecek ve sürdürülebilir kırsal kalkınmaya önayak olabilecek bir faaliyettir.

Çalışma alanı; iklim, bitki örtüsü, su kaynakları ve beşeri özellikleri itibariyle arıcılık faaliyetleri için son derece uygun koşullar sunmaktadır (Foto 3.8). 19. yüzyılın sonlarında Kiğı ve Genç'te arıcılığın fevkalade ileri bir seviyede olduğu, üretilen balların ihraç dahi olunduğu ifade edilmektedir (Sami, 1896: 3894 ve 3939).

Bu yolla, arıcılık faaliyetlerinin, çalışma alanında yaylacılık gibi tarihi köklerinin bulunduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Foto 3.8: Yüksek Dağlık Alanlarda Yapılan Arıcılık Faaliyetleri (Yelesen Köyü).

Türkiye, dünyadaki önemli bal üreticisi ülkeler sıralamasında başlarda yer almaktadır. Arıcılık faaliyetleri ülkemizdeki tüm illerde yürütülmektedir. Türkiye'de toplam kovan sayısının en çok olduğu il 884.096 adet ile Muğla'dır. Onu, 609.427 kovan sayısıyla Ordu ve 494.432 ile Adana takip etmektedir. Bingöl ili sahip olduğu 161.009 kovan ile 15. sırada yer almaktadır.

Türkiye'de bal üretim miktarının en fazla olduğu il 19.098,34 tonla Ordudur. Bunu sırasıyla; 12.645,91 tonla Adana ve 6.577,76 tonla Muğla takip etmektedir. Bingöl ili sahip olduğu kovan adedi bakımından 15. sırada yer almasına rağmen bal üretim miktarı sıralamasında 1.488,94 tonla 20. sırada yer almaktadır. Bu durum çalışma alanında yanlış arıcılık yöntemleri uygulandığını göstermektedir. Zira Türkiye bal verimliliği ortalaması 13,17 (kg/kovan sayısı) iken Bingöl ilinde 9,25 (kg/kovan sayısı)'tir.

Ülkemizde genel olarak arıcılıkta 5 farklı arı ırkı kullanılmaktadır. Bunlar; Kafkas (A.m.caucasica), Yerli (A.m.anatoliaca), Karniyol (A.m.carnica), İran (A.m.meda) ve Suriye (A.m.syriaca)'dir. Çalışma alanında yoğunlukla Kafkas ırkı

bal arıları tercih edilmektedir. Bu durumun üzerinde Kafkas ırkı arılarının, çalışma alanının sert ve soğuk iklimine uyum sağlamış olması, yapısal özelliklerinin bitki özlerini almalarını kolaylaştırması, uysal ve sakin karaktere sahip olmaları, yavru veriminin yüksek ve oğul verme kabiliyetlerinin zayıf oluşu etkili olmuştur (Sandal ve Kan, 2013:5).

Tablo 3.26: Bingöl İlinde Seçili Yıllarda Eski/Yeni Kovan Sayısı, Bal ile Balmumu Üretim Miktarı (Ton) ve Bal Verimliliği (Kg/Adet).

Kovan Tipi/Arıcılık Üretimi	2004	2009	2014	2018	2022
Eski Tip	350	160	3.287	1.586	2.043
Yeni Tip	50.059	82.224	108.491	140.648	158.966
TOPLAM	**50.409**	**82.384**	**111.778**	**142.234**	**161.009**
Bal (Ton)	822,91	784,5	1.288,18	1.369,91	1.488,94
Verim (Kg/Adet)	16,32	9,52	11,52	9,63	9,25
Balmumu (Ton)	20,1	21,56	19,41	40,79	49,55

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Seçili yıllara göre Bingöl ilindeki kovan sayısı, bal ve balmumu miktarıyla bal verimliliğin gösterildiği Tablo 3.26'ya göre Bingöl ilindeki toplam kovan sayısı sürekli artmıştır. 2004 yılında Bingöl ilindeki toplam kovan sayısı 50.409 iken 2022'de 110.600 artarak 161.009'a ulaşmıştır. Eski tip kovanların bal verimliliği düşüktür. Bu nedenle verimliliği yüksek yeni tip kovanların arıcılar tarafından daha çok tercih edilmesi gerekmektedir.

Verilen dönemler arasında yalnızca 2009 yılında bal miktarında azalma olmuş diğer dönemlerde bal miktarında da sürekli artış görülmüştür. 2009'daki düşüşün nedeni iklim olaylarından kaynaklanmaktadır. O yıl mevsim ortalamalarının altında düşen yağış miktarı bitki örtüsünü olumsuz etkilemiş ve bu durum üretilen bal miktarının azalmasına neden olmuştur. Bingöl ilinde 2004'te 822,91 ton olarak üretilen bal miktarı, 2022'de 666,03 ton artarak 1.488,94 tona ulaşmıştır.

Seçili yıllardaki kovan sayısı ve bal miktarında yaşanan artışlar bal verimliliğine olumlu olarak yaşanmamıştır. Kovan sayısı ve bal miktarı artmasına rağmen bal verimliliğinin genel olarak düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu

durum üzerinde belirleyici olan temel faktör, arıcıların kolonilerini birbirine yakın alanlara kurmaları ve bunun neticesinde dar bir alandan çoklu kolonilerin faydalanmaya çalışmasıdır. Doğal olarak bu durum verimliliğin azalmasına yol açmaktadır. Halbuki Bingöl ili sahip doğal bitki örtüsü özellikleri sayesinde genel olarak arıcılığa uygundur (Foto 3.9). Arıcılara gerekli eğitimler verilerek birbirlerine çok yakın konuşlanmamaları sağlanmalıdır.

Foto 3.9: Ardıçtepe Köyünde Arıcılık Faaliyetleri.

Bal üretiminde verimi etkileyen faktörlerden biri de arı kolonileri arasında görülen salgın hastalıklardır. Hastalıklar önlenemediği takdirde hızla yayılmakta ve toplu arı ölümlerine neden olmaktadır. Oğul verme de arıcılık faaliyetlerinde sıklıkla rastlanan olumsuz bir durumdur. Kovanların yeteri büyüklükte olmaması, ana arının yaşlanması, kovanın dış etkenlerce tehdit edilmesi gibi nedenlerden dolayı arıların kovanı topluca terk etmeleri oğul verme olarak adlandırılır. Arazi çalışmalarından elde edilen bilgilere göre arıcılıkla uğraşan kişilerin bu konuda yeterince bilgili veya duyarlı olmadıkları gözlemlenmiştir.

2011 yılında Bingöl ilindeki arıcılık faaliyetleri üzerine yapılan bir çalışmaya göre; genç ana arı kullanımının verimliliği arttırdığı ve ideal koloni sayısının 100 civarında olduğu belirtilmiştir (Anonim, 2011: 29). Uzundumlu, Aksoy ve Işık'ın 2011'de yaptıkları bir çalışmaya göre Bingöl ilinde arıcılar arasında kooperatifleşmenin ve gezgin arıcılık yöntemlerinin verimliliği arttırdığı saptanmıştır (Uzundumlu, Aksoy ve Işık, 2011:55).

Tablo 3.27: Bingöl İline Bağlı İlçelerdeki Arıcılık Üretim Durumu (2022).

İlçe	Kovan Sayısı (Adet)	Bal Miktarı (Ton)	Balmumu Miktarı (Ton)	Verim (Kg/Kovan Sayısı
Merkez	70.009	615,33	23,13	8,79
Genç	30.395	273,88	6,06	9,01
Solhan	20.674	160,04	3,98	7,74
Karlıova	14.900	123,85	6,9	8,31
Kiğı	9.150	115	1,95	12,57
Yedisu	4.331	105,58	6,14	24,38
Adaklı	6.150	72	0,85	11,71
Yayladere	5.400	23,26	0,53	4,31
TOPLAM	161.009	1.488,94	49,55	9,25

Kaynak: TÜİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri

Bingöl ilindeki ilçelerdeki 2022 yılına ait arıcılık faaliyetlerinin gösterildiği Tablo 3.27'ye göre kovan sayısının en fazla olduğu ilçeler sırası ve sahip oldukları kovan sayılarıyla beraber; Merkez (70.009), Genç (30.395) ve Solhan (20.674)'dır. Kovan sayısının en az olduğu ilçe 433 ile Yedisu'dur. Bal üretim miktarında ilk 3 ilçe de aynı ancak son sırada Yayladere bulunmaktadır. Fakat çalışma alanımızdaki ilçelerin doğal ve beşeri özelliklerinin farklı olması bal verimliliğinin de farklı olmasına yol açmıştır.

Çalışma alanında bal verimliliği en yük ilçe Yedisu'dur. Yedisu'nun doğal bitki örtüsünün çeşitlilik göstermesi, su kaynaklarının bol olması ve yörede arı kolonilerinin nispeten az olması bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. Verimliliği en düşük ilçeler sırasıyla; Yayladere, Solhan, Karlıova ve Merkez'dir. Bu ilçelerde koloni sayısının fazla olması verimliliği düşüren temel faktördür.

Sonuç olarak; Bingöl ili tarihi kökleri ve sahip olduğu doğal özellikleri sayesinde arıcılık faaliyetlerine son derece uygundur. Ancak; arıcıların bu faaliyet

üzerinde yeterince teknik donanıma sahip olmadıkları, gezgin arıcılık yöntemlerinin sıklıkla uygulanmadığı gözlemlenmiştir. Kooperatif faaliyetlerinin yayılarak arıcıların daha donanımlı olmaları ve ürettikleri balın satışı kolaylaştırılmalıdır. Gezgin arıcılık yönteminin önündeki en büyük engeller de ulaşım ve güvenlik sorunudur. Florası zengin olup arıcılığa uygun olan yaylaların neredeyse tamamında yolların bozuk olması ve terör sorununa maruz kaldığından dolayı arıcılık için yeterince kullanılamamaktadır. Bu sorunların sona ermesiyle beraber Bingöl ilindeki bal üretimi ve verimliliğinin artması ve ülke sıralamasında ilk sıralara yerleşmesi beklenmektedir.

3.1.1.2.5. Balıkçılık

Çalışma alanı sahip olduğu su kaynakları açısından balıkçılık faaliyetlerine uygun imkanlar sunmaktadır. Murat Nehri, Göynük Çayı ve Peri Çayı gibi akarsuların yanında, bunlar üzerinde kurulu baraj gölleri balıkçılık potansiyeli yüksek alanların başında gelmektedir. İl içerisinde bulunan doğal göller çok küçük ve yükseklerde bulundukları için düşük balıkçılık potansiyeline sahiptir.

2020 yılında, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın "Su Ürünleri Potansiyelinin Değerlendirilmesi" projesi kapsamında Peri Çayı üzerindeki Özlüce Barajı'nda (Yayladere) alabalık çiftliği kurulmuş ve Bingöl ilinde ilk defa kafes balıkçılığı uygulaması başlamıştır. 2020'de 5 tesis ve toplam 125 ton/yıl kapasiteyle başlanan bu faaliyetle 2021'de 328, 2022'de 1.270 ton alabalık elde edilmiştir. 2023 yılı için beklenen alabalık üretimi 4.000 tondur.

Murat Nehri başta olmak üzere çalışma alanındaki büyük akarsu kenarında yer alan kırsal yerleşmelerin bazılarında balıkçılık temel geçim kaynağı olabilmektedir. Tekne üzerinden nehre ağ gererek yapılan bu faaliyette başta siraz ve sazan olmak üzere yöreye özgü birçok tatlı su balığı türü avlanmakta ve en yakın şehir yerleşmesindeki tezgahlarda satılmaktadır. Bu tür faaliyet daha çok havaların soğumaya başladığı ekim ile havaların ısınmaya başladığı mayıs ayları arasında yapılmaktadır.

Özlüce Barajı dışında, çalışma alanında bulunan Aşağı ve Yukarı Kaleköy, Gayt, Gülbahar ve Kiğı baraj göllerinde de benzer uygulamaya gidilmeli ve böylelikle sürdürülebilir ve alternatif geçim kaynakları oluşturulmalıdır. Ayrıca Murat Nehri ve Peri Çayı üzerinde kontrolsüz bireysel balık avcılığı yapıldığı arazi çalışmalarında görülmüştür. Özellikle balıkların yumurtlama dönemine geldiğinde de devam eden bu kaçak avlanmalar balık popülasyonunun sürdürülebilirliğine zarar vermektedir. Bir hobi faaliyeti olarak uygulanan bu balıkçılık faaliyeti için başta Murat Nehri ve Peri Çayı olmak üzere ildeki su kaynakları için özel balık avlanma alanları oluşturulmalıdır. Böylelikle, çalışma alanında yaşam kalitesinin artması ve kaçak avlanmaların önüne geçilmesi beklenmektedir.

3.1.1.2.6. İpek Böcekçiliği

Çalışma alanında ipek böcekçiliğinin ileri düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Ülkemizde ipek böcekçiliğiyle dut ağaçlarının sıkça yetiştirildiği yerler arasında pozitif bir ilişki vardır. Genç ilçesinde Servi ve çevresindeki köyler mikroklima özellikleri sayesinde dut yetiştiriciliğine son derece uygundur. Bu nedenle Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından başlatılan projeyle Servi ve çevresinde ipek böcekçiliğine başlanmıştır. Ancak, Bingöl İl Tarım ve Orman Müdürlüğü yetkililerince sözlü olarak kaydedilen bilgilere göre bölgede ipek böcekçiliği istenen düzeyde ilgi görmemiştir. Bu durum üzerinde yöre insanının üretim alışkanlıklarının belirleyici olduğu düşünülmektedir. 2022 yılında Genç'e bağlı Servi yöresinde 2 köyde 8 kutudan yalnızca 31 kg yaş ipek elde edilmiştir. 2022 itibariyle Bingöl ilinde ipek böcekçiliğinden elde edilen tüm ürün bununla sınırlıdır.

Kırsal alanda kalkınmayı sağlayabilmek ve alternatif geçim kaynağı oluşturabilmek için ipek böcekçiliğinin üzerinde daha çok durulmalıdır. Zira başta Genç olmak üzere çalışma alanının birçok yerinde dut ağaçlarının yetişmesi için uygun koşullar bulunmaktadır. Yoğun emek ve sermaye istemeyen ipek böcekçiliği için teşvik edici yeni uygulamalar getirilmeli ve kırsal alandaki nüfusa bu konuda teknik eğitim verilmelidir.

3.2. SANAYİ FAALİYETLERİ

Endüstri olarak da bilinen sanayi, "doğadan (birincil ekonomik faaliyetlerden) elde edilen ham maddelerin mamul veya yarı mamul madde durumuna dönüştürülmesi ve maden-enerji kaynaklarının işletilmesi etkinliklerinin tümüdür" (Doğan, 2019b: 265). Önceleri atölyelerde imalat tarzında yürütülen sanayi faaliyetleri, 18. yüzyılın ortalarından itibaren, fabrikalarda daha hızlı ve daha bol miktarda üretime dayanan bir temele oturmuştur. Sanayi Devrimi'yle beraber insanoğlunun doğal çevre üzerindeki baskısı ve şekillendirme gücü artmış ve doğal peyzajda gözle görülür değişimler yaşanmıştır. Sanayi Devrimi, insanların yaşam biçimleri üzerinde de etkili olmuş; kırdan kente kitlesel göçler yaşanmış, insanların çalışma saatleri uzamış, işçi hareketleri doğmuş ve besin artışı sayesinde dünya nüfusunda büyük artışlar yaşanmıştır. Sanayi faaliyetleri doğayı ve insanı etkilediği gibi aynı zamanda bu unsurlardan etkilenmektedir. Coğrafi konum, sermaye, ham madde, iklim, yüzey şekilleri, su kaynakları, iş gücü, pazar, enerji kaynakları gibi coğrafi unsurlar sanayi faaliyetleri üzerinde etkili olmaktadır.

Çalışma sahamız, doğal ve beşeri özelliklerinin bir sonucu olarak tarihin hiçbir döneminde sanayinin geliştiği bir yer olmamıştır. Tarım ve hayvancılık Bingöl ve çevresinin temel geçim kaynağıdır. Ancak son yıllarda Bingöl ilinde sanayi faaliyetlerini geliştirmek için bazı atılımlarda bulunulmuştur. 1985 yılında Bingöl ili kalkınmada 1. derecede öncelikli iller arasına alınmıştır. Bu durum, Bingöl iline yatırım yapmak isteyen kurumlara vergi muafiyeti, arsa tahsisi gibi avantajlar sağlamaktadır.

Bingöl ilinde endüstriyel üretime geçiş 27.12.1972 tarihinde Binsan Bingöl Un Sanayi Anonim Şirketi'nin kurulmasıyla başlamıştır. Yem ve peynir imalatı, süt toplama tesisi ve soğuk hava depolarını kapsayan bu işletme Bingöl sanayisinin lokomotifi olmuştur. 1976'da Genç ilçesinde kurulan Bingençtuğ-Tuğla Kiremit ve Benzeri İnşaat Malzemeleri Anonim Şirketi, Bingöl ilindeki ikinci sanayi tesisi olmuştur. Bu işletme günümüzde Uzunyayla Tuğla İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. adıyla faaliyetlerine devam etmekte ve 200 kişi istihdam etmektedir (Dursun, 2020: 3).

Bingöl ilinde sanayi faaliyetlerinin yoğunlaştığı iki bölge tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi D-300 ve D-950 kara yollarının güneyinde yer alan ve 1992'de kurulan Bingöl Küçük Sanayi Sitesi'dir. Birleşik şekilde iki kısımdan oluşan bu sanayi sitesinin birinci kısmı 154 iş yerine ve 2002 yılında tamamlanan ikinci kısmı ise 127 iş yerine sahiptir. Bingöl Küçük Sanayi Sitesi'nde ağırlıklı olarak otomotiv tamirciliği, mobilya ve demir kesim atölyeleri faaliyet göstermektedir (Foto 3.10).

Foto 3.10: Bingöl Küçük Sanayi Sitesi.

Bingöl Küçük Sanayi Sitesi'nin ihtiyacı karşılamaması nedeniyle küçük sanayi sitesinin 5 km güneydoğusunda 3. kısım küçük sanayi sitesinin inşasına 2018 yılında başlanmış ancak tam kapasiteyle faaliyete henüz girmemiştir. 3. kısım küçük sanayi sitesi tamamlandığında; 85 adet 150 m², 165 adet 300 m² ve 251 adet 450 m² iş yeri sayısıyla toplamda 501 iş yerine ev sahipliği yapacakır. Bingöl 3. Kısım Küçük Sanayi Sitesi'ne mobilya sektöründen 184, oto tamir sektöründen 137, metal işlerinden 129, PVC ve cam işlerinden 36, çini ve seramik grubundan 15 üye aktif olarak kayıtlı bulunmaktadır (bingolsanayisitesi.org, 2023). 730 Dekar alan üzerinde

kurulu Bingöl 3. Kısım Küçük Sanayi Sitesi'nin (Foto 3.11) 4.000 kişi istihdam etmesi beklenmektedir.

Foto 3.11: Bingöl 3. Kısım Küçük Sanayi Sitesi'nin Yapım Aşaması, Ağustos 2020 (Kaynak: www.bingolsanayisitesi.org).

Bingöl ilinde yer alan 1., 2. ve 3. kısım küçük sanayi sitelerinin kuruluş yerine bakıldığında çevresel açıdan birtakım olumsuz koşullar barındırdığı görülmektedir. D-300 ve D-950 kara yollarına yakın olmaları ulaşım fonksiyonu açısından avantaj sağlanmaktadır. Ancak adı geçen bu sanayi sitelerinin Bingöl Ovası üzerinde bulunmaları tarımsal potansiyeli yüksek alanları işlevsiz bırakmaktadır. Ayrıca Göynük Çayı ve kollarının kenarında bulunmaları akarsuları tehdit etmekte ve doğal su kaynaklarına zarar vermektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, Bingöl Ovası'nın en önemli su kaynağı Göynük Çayı'dır. Bu nedenle küçük sanayi sitelerinden çıkan endüstriyel atıkların doğal çevreye gelişigüzel bırakılmaması yetkililerce sağlanmalı ve çevresel denetimi sürekli olarak gerçekleştirilmelidir.

Bingöl ilinde sanayi faaliyetlerinin yoğunlaştığı ikinci bölge Bingöl Organize Sanayi Bölgesi'dir. Dağlık bir alanda ve nispeten doğal çevreyi daha az etkilemesi beklenen bir alanda kurulan Bingöl Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Merkez ilçeye bağlı Ardıçtepe köyü yakınlarında bulunmaktadır (Foto 3.12).

Foto 3.12: Bingöl Organize Sanayi Bölgesi'nden Bir Görünüm.

Bingöl OSB'ye kayıtlı işletme sayıları ve oranlarının verildiği Tablo 3.28'e göre Bingöl OSB içerisinde toplam 41 işletme bulunmaktadır. Bunların %41,46'sı (17) gıda, %17,07'si (7) metal, %17,07'si (7) tekstil, %12,20'si (5) mobilya, %7,32'si (3) sağlık-kimya-temizlik ve %4,88'i (2) plastik sektörlerinde faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo 3.28: Bingöl OSB'deki İşletme Sayıları ve Oranları.

Sektör	Sayısı (Adet)	Oranı (%)
Gıda	17	41,46
Metal	7	17,07
Tekstil	7	17,07

Mobilya	5	12,2
Sağlık-Kimya-Temizlik	3	7,32
Plastik	2	4,88
TOPLAM	41	100

Kaynak: Bingöl OSB, 2023

Bingöl ilindeki sanayi faaliyetlerinin seyri konusunda, 2021 yılında faaliyete giren Sütaş Doğu-Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi Bingöl Entegre Tesisleri'nin (Foto 3.13) bir dönüm noktası olduğu düşünülmektedir. Adı geçen işletmenin faaliyete girmesiyle beraber çalışma alanında tarım ve hayvancılıkta ilerleme kaydedilmiştir. Bingöl ilindeki tarım alanları 2021 yılına kadar azalma eğilimindeyken Sütaş'ın kurduğu işletme sayesinde 2022 yılında Bingöl ilindeki tarım alanları iki katından daha fazla artış göstermiştir. Bu durum çalışma alanının hayvancılığa dayalı sanayiyle kalkınmasına delil olabilecek niteliktedir. Bu nedenle Bingöl ilinin kalkınmasına yönelik alınacak tedbirlerde ve uygulamalarda Sütaş örneği rehber olmalıdır.

Foto 3.13: Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nden Bir Görünüm.

3.200 dönüm üzerinde kurulan Sütaş Doğu-Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi Bingöl Entegre Tesisleri henüz tam kapasiteye ulaşmamıştır. Ancak tam kapasiteyle çalıştığında; günde 1.000 ton süt ve 600 ton yem üretilecek, 10.000 damızlık süt sığırı, 7.900 düve ve 5.000 besi hayvanı yetiştirilecektir. Adı geçen işletmedeki enerji, gübre ve arıtma tesislerinde 6,4 Mwh elektrik enerjisi ve 23 bin ton/yıl organik gübre elde edilecek ve toplamda 1.012 kişiye istihdam sağlanacaktır.

3.2.1. İl Sanayisinin İlçelere Göre Dağılımı

Bingöl ilinde sanayi faaliyetleri ağırlıklı olarak Merkez ilçede yoğunlaşmıştır. Merkez ilçeden sonra nüfusu en fazla olan Solhan, Genç ve Karlıova ilçelerindeki sanayi tesislerinin sayısı diğer ilçelere göre daha fazladır (Tablo 3.29).

Tablo 3.29: Bingöl İlinde Sanayi İşletmelerinin İlçelere Göre Dağılımı.

İlçeler	Sanayi Tesisi Sayısı	İldeki Payı (%)	İstihdam	İldeki Payı (%)
Merkez	135	65,53	1.989	51,54
Genç	19	9,22	468	12,13
Karlıova	10	4,85	160	4,15
Solhan	10	4,85	634	16,43
Kiği	5	2,43	257	6,66
Adaklı	2	0,97	20	0,52
Yayladere	1	0,49	86	2,23
Belirtilmeyen	24	11,65	245	6,35
TOPLAM	206	100,00	3.859	100,00

Kaynak: Sanayi Sicil Bilgi Sistemi, 2020

Bingöl ilinde yer alan 206 sanayi tesisinin yarısından fazlası (135) Merkez ilçede bulunmakta ve bu tesislerde 1.989 kişi istihdam edilmektedir. İldeki sanayi tesislerinin %9,22'sinin (19) bulunduğu Genç'te 468 kişi sanayi sektöründe istihdam olmaktadır. Karlıova'da 10 sanayi tesisi bulunurken 160 kişi bu sektörde istihdam olmaktadır. Solhan'daki sanayi tesisi sayısı Karlıova'yla eşit ve Genç'ten az olmasına rağmen her iki ilçeden daha fazla kişi Solhan'da sanayi sektöründe çalışmaktadır (634). Çalışma alanının nispeten geri kalmış ilçelerindeki sanayi tesisi sayısı; Kiğı'da 5, Adaklı'da 2 ve Yayladere'de 1'dir. Yedisu ilçesindeyse herhangi bir sanayi tesisi bulunmamaktadır. 245 kişinin istihdam edildiği 24 sanayi tesisinin hangi ilçede oldukları belirtilmemiştir.

3.2.2. Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı

Bingöl ilindeki sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında, en çok işletmeye sahip sanayi sektörü 41 işletmeyle gıda imalatıdır. Çalışma alanının uzun yıllar boyunca hayvancılık bölgesi olması bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. Süt ve süt ürünleri işletmeleri, bal ambalaj tesisleri ve reçel fabrikaları gıda sektörünün Bingöl ilindeki ana unsurlarıdır. Mobilya imalatı yapan 35 işletme, Bingöl ilindeki sanayi faaliyetlerinin ikinci alt grubunu oluşturmaktadır. Madencilik ve taş ocakçılığı sektörü, il içerisinde 4. sırada bulunmasına rağmen ülkemiz içindeki oranı bakımından ilk sırada yer almaktadır (Tablo 3.30). Bu sektörün geliştiği yerlerin başında Genç ilçesindeki demir çıkarım sahaları ile Murat Nehri ve Göynük Çayı havzalarındaki taş ocakları gelmektedir.

Tablo 3.30: Bingöl İlinde Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı.

Sektörler	Bingöl		Türkiye İçindeki Oranı (%)
	İşletme Sayısı	Oran (%)	
Gıda	41	19,9	0,2
Mobilya İmalatı	35	16,99	0,33
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı	31	15,05	0,43
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	24	11,65	0,5
Tekstil ve Giyim	17	8,25	0,16
Plastik Ürünlerin İmalatı	15	7,28	0,16
Elektrik Enerjisi Üretimi	7	3,4	0,17
Ana Metal Sanayi	6	2,91	0,16
Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	6	2,91	0,04
Makine ve Ekipman İmalatı	5	2,43	0,04
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	4	1,94	0,19
Elektrikli Teçhizat İmalatı	3	1,46	0,08
Kimyasal Ürünlerin İmalatı	3	1,46	0,07
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	3	1,46	0,05
Matbaacılık	2	0,97	0,1
Diğer İmalatlar	2	0,97	0,08
Kok kömürü İmalatı	1	0,49	0,44
Dericilik	1	0,49	0,04

Kaynak: Sanayi Sicil Bilgi Sistemi, 2020

3.2.3. Sanayi Sektöründe İstihdamın Dağılımı

Sanayi sektöründe üretilen ürünler ülke ve il ekonomisine katma değer sağlarken, bir yandan da istihdam yaratıp çalışma yaşındaki nüfusa iş imkanı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bir yerde sanayi sektörünün gelişmişliği büyük önem taşımaktadır. Bingöl ili gibi çalışma çağındaki nüfusun fazla olduğu ve sürekli göç veren gelişmemiş yerlerde sanayi faaliyetlerinin önemi daha da belirginleşmektedir.

Bingöl ilinde sanayi faaliyetlerinde istihdam olunan toplam kişi sayısı 3.859'dur. Bunların %39,70'i (1.532) tekstil ve giyim sektörlerinde, %16,48'i (636) gıda sektöründe ve %16,22'si (626) diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatında istihdam olmaktadır. Geriye kalan 1.065 kişi (%27,60) de diğer sektörlerde istihdam olmaktadır (Tablo 3.31).

Tablo 3.31: Bingöl İlinde Sanayi Sektöründe İstihdamın Dağılımı.

Sektörler	İstihdam	Oran (%)
Tekstil ve Giyim	1.532	39,7
Gıda	636	16,48
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı	626	16,22
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	443	11,48
Elektrik Enerjisi Üretimi	196	5,08
Mobilya İmalatı	138	3,58
Plastik Ürünlerin İmalatı	92	2,38
Ana Metal Sanayi	51	1,32
Dericilik	50	1,3
Makine ve Ekipman İmalatı	26	0,67
Kimyasal Ürünlerin İmalatı	24	0,62
Elektrikli Teçhizat İmalatı	14	0,36
Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	12	0,31
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç)	8	0,21
Matbaacılık	4	0,1
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	3	0,08
Kok kömürü İmalatı	2	0,05

Diğer İmalatlar	2	0,05
TOPLAM	**3.859**	**100**

Kaynak: Sanayi Sicil Bilgi Sistemi, 2020

Bingöl ilinde çalışma çağındaki nüfus olarak adlandırılan 15-65 yaş arası nüfusun sanayide çalışma oranı %2,07'dir. Toplam nüfusu Bingöl iline yakın olan ülkemizdeki bazı illerle kıyaslama yapıldığında bu sayının yetersiz olduğu görülmektedir (Tablo 3.32).

Tablo 3.32: Gelişmişlik Düzeyleri ve Nüfus Miktarları Bingöl ile Benzer Bazı İllerde Sanayideki İstihdam Sayıları ve Çalışma Çağındaki Nüfusa Oranları.

No	İl	İstihdam	Çalışma Çağındaki Nüfus	Oran (%)
1	Karaman	19.373	170.660	11,35
2	Bolu	22.731	214.691	10,59
3	Amasya	14.183	222.797	6,37
4	Burdur	10.783	179.831	6
5	Kırşehir	7.712	164.947	4,68
6	Kırıkkale	8.878	190.892	4,65
7	Nevşehir	7.690	204.976	3,75
8	**Bingöl**	**3.859**	**186.589**	**2,07**
9	Siirt	2.163	202.169	1,07
10	Kars	1.741	185.388	0,94
11	Hakkari	513	189.862	0,27

Kaynak: TÜİK ve Sanayi Sicil Bilgi Sistemi, 2020

Bingöl ilinin, Türkiye'deki toplam nüfus ve çalışma çağındaki nüfus miktarının birbirine yakın olduğu 10 il ile sanayi sektöründeki istihdamının kıyaslandığı Tablo 3.32'den Bingöl'de sanayi faaliyetlerinin yeterince gelişmediği ve istihdam oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Bingöl'de çalışma çağındaki nüfusun sadece %2,07'si sanayide istihdam olurken, bu oran; Karaman'da %11,35, Bolu'da %10,59, Amasya'da %6,37, Burdur'da %6,00, Kırşehir'de %4,68, Kırıkkale'de %4,65 ve Nevşehir'de %3,75'tir. Sanayi'de istihdam oranı Bingöl'den daha düşük olan 3 il sırasıyla; Siirt (%1,07), Kars (%0,94) ve Hakkari (%0,27) şeklindedir. Aynı zamanda bu üç ilin ortak özelliği ülkemizin doğusunda olmalarıdır.

Sonuç olarak, çalışma alanında sanayi faaliyetlerinin yeterince gelişmediği ve istihdam oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Mevcut sanayi işletmelerinin büyük kısmını büyük endüstri kuruluşlarının değil imalat tarzındaki atölye tipi işletmeler olduğu görülmektedir. Bingöl ili sahip olduğu doğal özellikler nedeniyle hayvancılığa son derece uygundur. Bu nedenle çalışma alanında hayvancılığa dayalı sanayinin geliştirilmesi sanayide öncelik olmalıdır. 2021'de faaliyete başlayan Sütaş Bingöl Süt Entegre tesisleri bu konuda bir model olmalı ve bu tür işletmelerin sayısı arttırılmalıdır. Ülkemizin hayvancılık alanındaki durumu da düşünüldüğünde bu model daha da önemli hale gelmektedir.

3.3. TİCARET FAALİYETLERİ

Genel anlamda ticaret, insanların belli bir kazanç dahilinde maddi değeri bulunan ürünleri alıp satması olarak adlandırılır. Ticari faaliyetler ilk defa üretim fazlalığıyla ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Çalışma alanında ticari faaliyetlerin gelişmiş olduğu söylenemez. Bu durum üzerinde Bingöl ilinin doğal ve beşeri coğrafya özellikleri belirleyici olmuştur. Yörenin ikliminin soğuk ve sert olması, yüzey şekillerinin dağlık ve engebeli oluşu ile tarihteki önemli ticaret yolları üzerinde bulunmayışı bunlar arasında öne çıkan faktörlerdir.

Çalışma alanında ticari faaliyetlerin en çok geliştiği yer Merkez ilçedir. Bingöl ilindeki diğer ilçeler de ticari olarak buraya bağımlı durumdadır. Aynı zamanda çalışma sahasındaki tüm şehir yerleşmeleri ve beldeler çevresindeki kırsal yerleşmelerin ticari merkezi konumundadır. Çalışma alanının en önemli ticari alanları Bingöl şehrindeki Genç, İnönü, Kültür, Bülent Arınç ve Şehit Mustafa Gündoğdu caddeleri üzerinde bulunmaktadır.

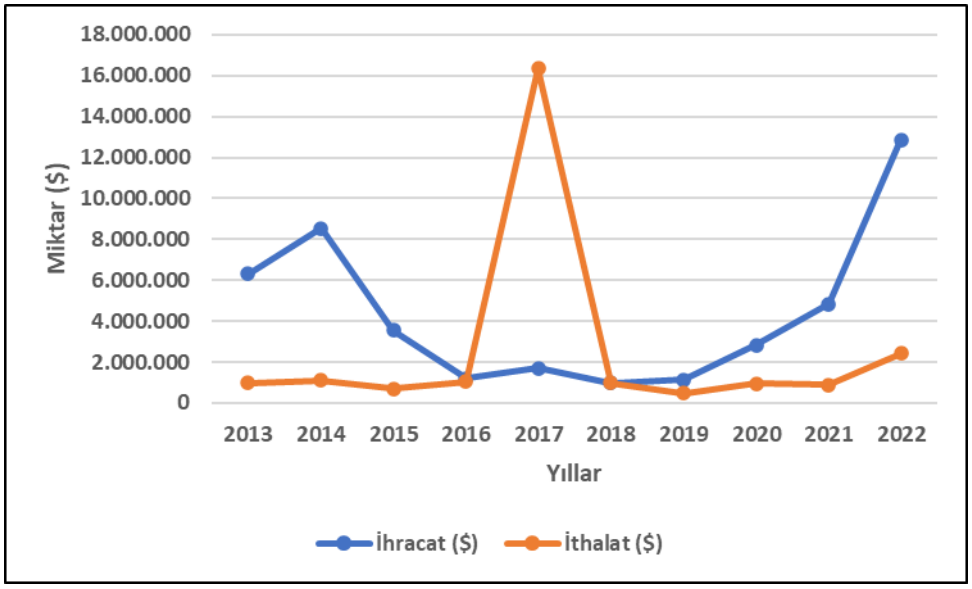
Tablo 3.33: 2013 - 2022 Yılları Arasında Bingöl İlinde Dış Ticaret.

Yıl	İhracat ($)	İthalat ($)	Fark (İhracat-İthalat)
2013	6.294.831	966.311	5.328.520
2014	8.551.496	1.109.531	7.441.965
2015	3.558.560	680.868	2.877.692
2016	1.202.312	1.027.942	174.370
2017	1.688.267	16.351.287	-14.663.020

2018	970.719	988.175	-17.456
2019	1.134.251	484.511	649.740
2020	2.835.691	952.286	1.883.405
2021	4.831.015	875.985	3.955.030
2022	12.877.745	2.418.753	10.458.992

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri (Genel Ticaret Sistemi)

Tablo 3.33'e göre 2013-2022 yılları arasında Bingöl ilinde dış ticaret verilerinde dalgalanmalar görülmektedir. Kurdaki değişim, yerel ihtiyaçlar ve üretimdeki dalgalanmalar bu durumun temel nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak genel olarak Bingöl ilindeki ihracat miktarı ithalat miktarından fazladır. Sadece 2017 ve 2018 yıllarında ithalat değeri ihracattan fazla olmuştur (Grafik 3.1). 2022 yılında Bingöl ilindeki ihracat değeri 12.877.745$ ve ithalat değeri 2.418.753$'dır. 2013-2022 arasını kapsayan 10 yıllık süreç içerisinde ihracat-ithalat farkının en yüksek olduğu yıl 10.458.992$ ile 2022 yılı olmuştur. Sütaş Doğu-Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi Bingöl Entegre Tesisleri gibi son zamanlarda devreye giren kurumların bu durum üzerinde büyük etkisi olmuştur. 2017 yılında ihracat verilerinin ithalat verilerinden farklı şekilde fazla olması herhangi bir nedene dayandırılamamıştır.

Grafik 3.1: Bingöl İlinde Dış Ticaret (2013–2022).

Bingöl ilinin 2022 yılına ait sektör bazında ihracat ve ithalat verilerini gösteren Tablo 3.34'e bakıldığında, ihracat değeri 0$'ın üstünde olan tüm sektörlerde ihracat değerleri ithalattan fazladır. Bingöl ilinde sanayi faaliyetlerinin lokomotifi olduğu anlaşılan imalat sektöründeki ihracat değeri 10.365.643$, ithalat ise 2.356.587$'dır. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründeki ihracat ve ithalat değerleri sırasıyla 2.462.254$ ve 51.730$'dır. Madencilik ve taş ocakçılığı ile su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri sektörlerinde ithalat gerçekleştirilmemiştir. Her iki sektördeki ihracat verileri sırasıyla, 48.083$ ve 1.637$'dır. Bilgi ve iletişim sektöründe ihracat 128$, ithalat ise 66$ olarak kaydedilmiştir. Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor sektöründe ihracat gerçekleşmezken 10.370$ ithalat değeri gerçekleşmiştir.

Tablo 3.34: Sektör Bazında Bingöl İli İhracat ve İthalat Verileri (2022).

SEKTÖR	İHRACAT ($)	İTHALAT ($)
İmalat	10.365.643	2.356.587
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	2.462.254	51.730
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	48.083	0
Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	1.637	0
Bilgi ve İletişim	128	66
Kültür, Sanat Eğlence, Dinlence ve Spor	0	10.370
TOPLAM	**12.877.745**	**2.418.753**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri (Genel Ticaret Sistemi)

3.4. MADENLER VE ENERJİ KAYNAKLARI

Madencilik, insanoğlunun en eski ekonomik faaliyetlerinden biridir. İnsan-doğa ilişkisinde mücadelenin boyutu madenlerin keşfiyle başka bir evreye taşınmıştır. Önceleri ağaçtan yapılmış basit araç gereçlerle avlanmaya çalışan insanlar, aynı zamanda bir maden olan obsidyeni yontmayı öğrenmiş ve hayatını devam ettirebilmek için doğadaki yırtıcı hayvanlara karşı kendisini korumayı ve yiyecek temini için avlanmayı kolaylaştırmıştır. Uzun bir süre obsidyen gibi keskin kayaçlarla var olma kavgası veren insanlar; bakır, tunç ve demirin keşfiyle beraber doğayla mücadelelerinde daha başarılı olmuştur. Ayrıca bu madenler üretim tarzlarını ve yerleşmeleri de etkilemiş, önce etrafı surlarla çevrili şehirler daha sonra da güçlü devletler ortaya çıkmıştır. Maden çıkarımı doğrudan doğadan gerçekleştiği için birincil ekonomik faaliyetler arasında görülmektedir.

Madenler ve enerji kaynakları asıl önemini ve değerini Sanayi Devrimi'nden sonra kazanmıştır. Sanayi Devrimi ile teknolojinin de gelişmesi insanların kullandığı maden çeşitliliği ve miktarını da olumlu olarak etkilemiş ve insanların kullandıkları maden miktarında önceki dönemlere göre bariz bir artış yaşanmıştır (Akay Ertürk, 2019: 333). Seri üretime geçilen bir dünyada şüphesiz ki madenler ve enerji kaynakları endüstrileşmiş ülkelerin en çok ihtiyaç duyacağı unsurlar olacaktır. Orta Doğu ve Afrika gibi yerlerin sömürgeleştirilmesinde bu durumun da etkisi vardır. Sömürgecilik yarışının endüstrileşmiş devletler arasında keskin bir rekabete dönüşmesi aynı zamanda iki dünya savaşının yaşanmasında da etkili olmuştur.

Böylesine değeri olan madenler ve enerji kaynaklarının, çalışma alanında bolca bulunduğunu ve çıkarılıp işletildiğini ifade etmek güçtür. Ancak çalışma sahamız büyük ölçüde volkanik ve tektonik aktivitelerin etkisiyle oluştuğu için volkanların soğumasıyla ortaya çıkan obsidyen, kurşun-çinko, demir, pomza ve fay hatlarına yakın yerlerde jeotermal su kaynakları oldukça yaygındır. Bunların haricinde Bingöl ilinde fosfat, kaolen ve disten yatakları da keşfedilmiştir.

Bingöl ilinde madencilik açısından en zengin saha, Genç ilçesine bağlı Servi ve çevresindeki köylerdir. Bu alanda demir, fosfat ve bakır-kurşun-çinko yatakları

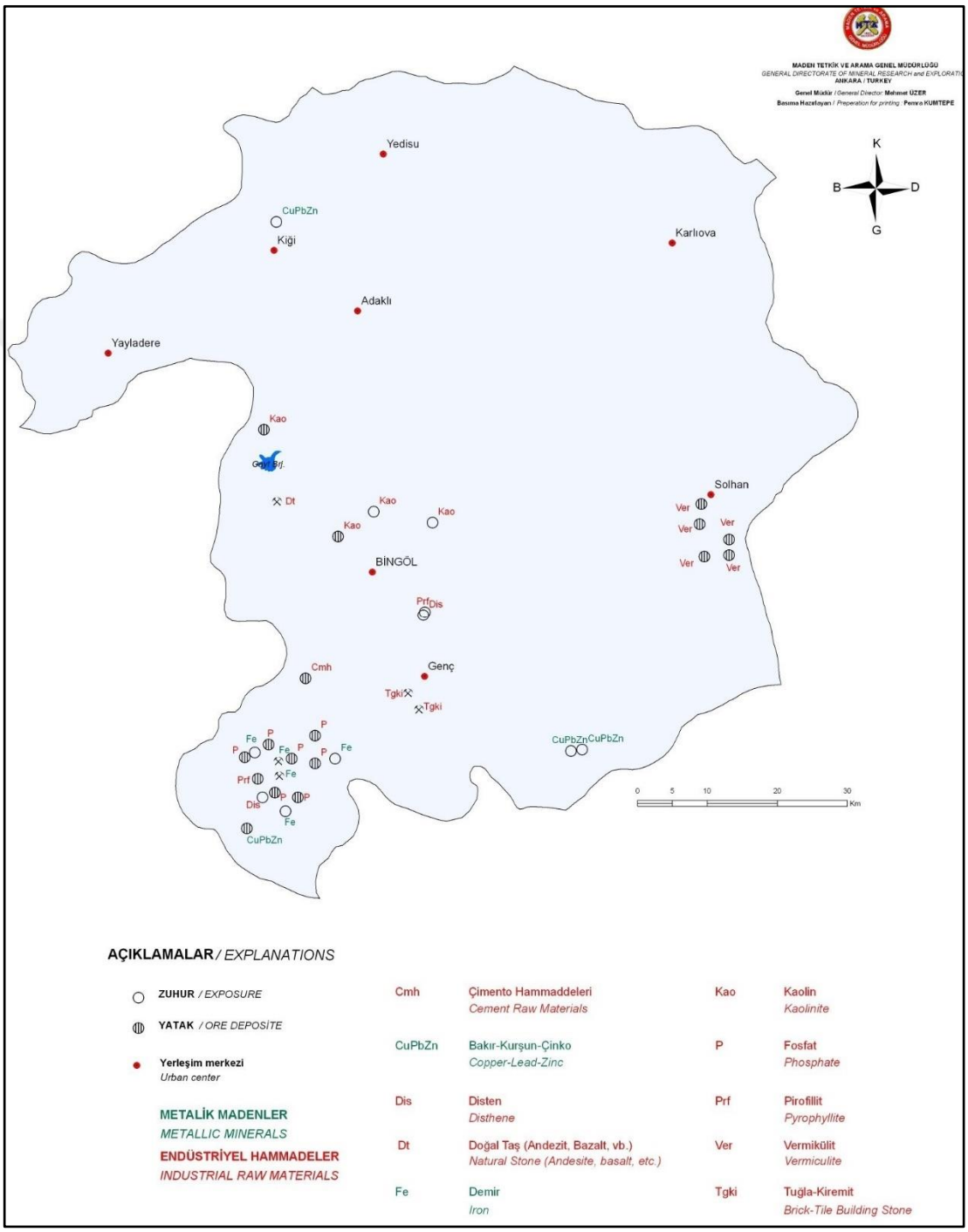
bir arada bulunmaktadır (Harita 3.1). Çalışma alanının ekonomisine en ciddi katkıyı sunan madencilik faaliyeti de bu bölgedeki Avnik Demir İşletmesi'dir. 2009 yılından itibaren faaliyete geçen bu işletmede 500'ün üzerinde kişi istihdam edilmekte ve yıllık 2.500.000 ton demir cevheri çıkarılmaktadır. Osmanlı ve öncesi devirlerde Kiğı ve çevresinden demir çıkarıldığı ve bu demirin savaş sanayisinde kullanıldığı tarihi vesikalarla sabittir (Sami, 1896: 3939, Alay, 1996: 27). Ancak bu demir madeni günümüzde faaliyette değildir.

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun günümüzdeki tüm toplumlar enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Endüstriyel üretimde, ulaşım faaliyetlerinde, konutların ısıtılıp soğutulması gibi birçok alanda enerji kaynakları yoğun olarak kullanılmaktadır (Akova, 2019: 286).

Çalışma alanındaki en önemli enerji kaynağını jeotermal su kaynakları oluşturmaktadır. Çalışma alanı; Anadolu, Avrasya ve Arabistan levhalarının birleşme noktasında bulunduğu için faylanmanın çok yüksek olduğu bir bölgede yer almaktadır. Bu nedenle Bingöl ilinde birçok noktada jeotermal su kaynakları doğal yollarla yüzeye çıkmaktadır. Ancak ilde bulunan üç kaplıca tesisi haricinde bu sulardan yeterince faydalanıldığını söylemek güçtür. Adı geçen tesisler de sağlık turizmine yönelik faaliyet göstermektedir. Bu sulardan enerji üretiminde yararlanması için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca seraların ısıtılması konusunda jeotermal su kaynakları, ısıtma maliyetlerini minimize etmekte ve tarımsal üretimde kar marjını arttırmaktadır. Ancak Bingöl ilinde böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır. Jeotermal sular yenilenebilir enerji kaynağı olduğu için sürdürülebilir kalkınmada kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle çalışma alanının sürdürülebilir şekilde kalkınmasının bir yolu da ilin sahip olduğu zengin jeotermal su kaynaklarından daha etkin bir şekilde faydalanmaktır.

Çalışma alanında yer alan enerji kaynaklarından biri de linyittir. Karlıova'ya bağlı Halifan köyü yakınlarında 56.545.144 ton linyit rezervi tespit edilmiştir. Bu saha, Afşin-Elbistan Havzası'ndan sonra Doğu Anadolu'daki en büyük linyit havzasıdır (Baydaş, Yüksel ve Günerigök, 2011: 331). Ancak bu bölgedeki linyitin

kimyasal özelliklerinin uygun olmamasından (Kavak ve Toprak, 2012: 46-47) dolayı üzerinde herhangi bir işletme kurulmamıştır.

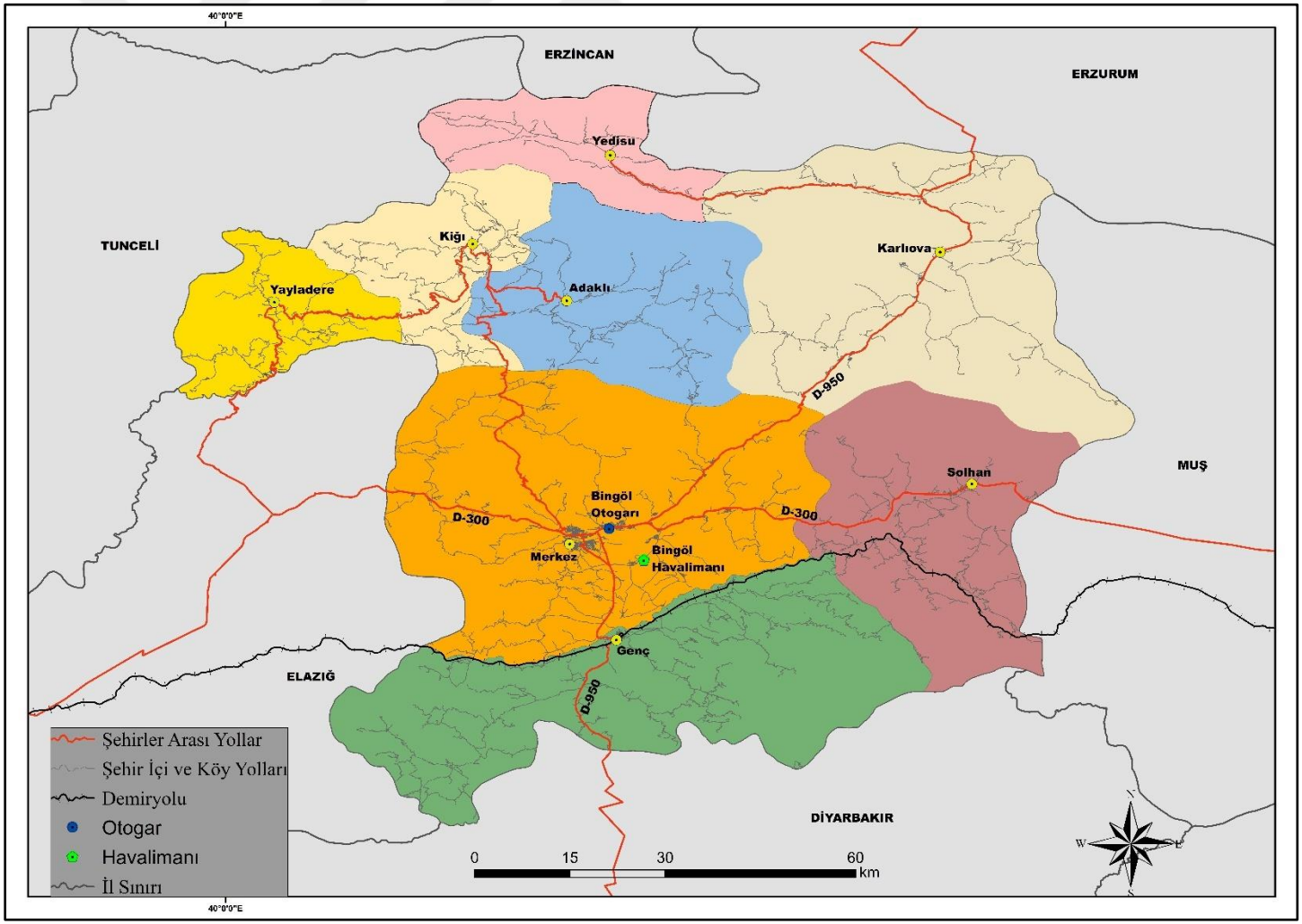
Harita 3.1: Bingöl İlindeki Madenlerin Dağılışı (Kaynak: MTA).

3.5. ULAŞIM FAALİYETLERİ

Ulaşım; insanların, mal ve eşyalarla hizmetlerin bir yerden başka bir yere taşınma faaliyeti olarak ifade edilmektedir (Bakırcı, 2019: 352). Tekerliğin icadından itibaren nispeten gelişmiş toplumların ulaşım faaliyetleri gelişmemiş toplumlardan ileri düzeyde olmuştur. Çin, Roma, Yunan ve Mısır uygarlıkları gelişmiş ulaşım sistemleri sayesinde ekonomik olarak daha fazla ilerleme kaydetmişlerdir (Nistor ve Popa, 2014: 1). Günümüzde de gelişmiş ülkeleri az gelişmiş ülkelerden ayırt etmede kullanılan ölçütlerden biri de ulaşım faaliyetlerinin gelişmişlik düzeyidir.

Çalışma alanında ulaşım hizmetlerinin son yıllarda gelişme kaydettiği görülmektedir. Bu durum üzerinde Bingöl ilinin coğrafi konumu başta olmak üzere beşeri faktörler (teknik ilerlemeler, sermaye birikimi, turizm ve sanayileşme gibi) de etkili olmaktadır. Bingöl ili konumu itibariyle Mardin'den başlayıp Artvin'e kadar uzanan D-950 ile, İzmir'den başlayarak İran sınırına (Van) kadar uzanan D-300 karayolunun kavşak noktasında yer almaktadır. Bingöl ilindeki en büyük şehir yerleşmeleri de bu yolların kenarında kurulan yerleşmelerdir. Bingöl şehri D-300 ve D-950, Genç ve Karlıova şehri D-950 ve Solhan şehri D-300 karayolu üzerinde bulunmaktadır (Harita 3.2). Şüphesiz ki bu yolların bahsi geçen şehirlerin büyümesinde ve gelişmesinde büyük etkisi vardır. Önemli ulaşım ağlarının uzağında kalan Yedisu, Adaklı, Kiğı ve Yayladere şehirlerinin nüfus miktarlarının 5.000'in altında kalmasının nedenlerinden biri de budur.

Bingöl ilinde son yıllarda ulaşım faaliyetlerinin gelişmesinin diğer bir nedeni de devlet yatırımlarının artmasıdır. Önceleri D-950 ve D-300 karayollarının tamamı bakımsız ve çift yönlü yollardan oluşurken 2005 yılından sonra yapılan yatırımlardan sonra yollar genişletilerek bölünmüş yol (duble yol) statüsüne çıkarılmıştır. 2023 yılı itibariyle her iki karayolunun Bingöl ilinden geçen kısımları neredeyse tamamıyla bölünmüş yol statüsündedir (Foto 3.4). Bahsi geçen yolların 2020'den sonra asfalt kalitesi arttırma çalışmaları başlatılmıştır. Böylelikle kış aylarında asfaltın çatlayarak yolların çukurlaşmaması ve ulaşımın iklimden daha az etkilenmesi beklenmektedir.

Harita 3.2: Bingöl İli Ulaşım Haritası.

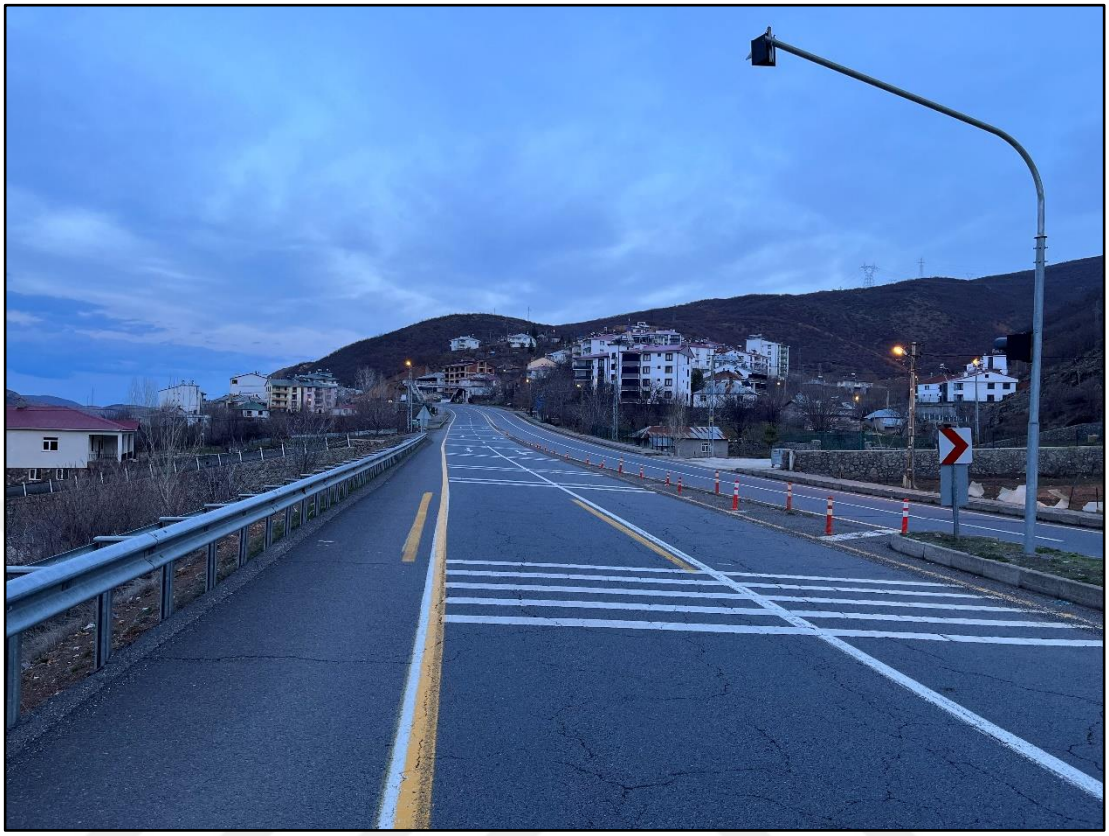

Foto 3.14: D-300 Kara Yolundan Bir Görünüm, Bilaloğlu Mevkii.

İnsan hayatını şekillendiren en önemli doğal faktörlerden iklim ve yüzey şekilleri, Bingöl ilinde ulaşım faaliyetlerini ciddi anlamda etkilemektedir. Şehir merkezlerinden uzaktaki kırsal yerleşmelerde ulaşım faaliyetleri bu iki faktöre bağlı olarak sürekli aksamaktadır. Özellikle kış aylarında bol miktarda kar yağması, dağlık ve engebeli arazilerden geçen köy yollarını kapatmakta ve böylelikle ulaşımın sekteye uğraması hizmetlerin de aksamasına yol açmaktadır.

Bingöl ilindeki ulaşım faaliyetlerinde görülen çeşitlilik ülkemizdeki birçok yere nispeten daha çok gelişmiştir. Çalışma alanında kara yolu, demir yolu ve hava yolu taşımacılığı yapılmaktadır.

3.5.1. Kara Yolu

Bingöl ili, ülkemizin doğu-batı ile kuzey-güney yollarının kesiştiği yerlerden birinde bulunmaktadır (Harita 1.1). Bu yollar, Bingöl ilini çevre şehirlere bağlamanın yanı sıra Bingöl şehrini diğer ilçe merkezlerine de bağlamaktadır. İl genelinde yoğun

olarak en fazla kullanılan yol D-300 kara yoludur. Bu yol vasıtasıyla Bingöl ilinin, Türkiye'nin nispeten gelişmiş batı illeriyle bağlantısı kurulmaktadır. Bingöl ilinin ticari olarak en fazla ilişki kurduğu illerden biri olan Diyarbakır ile de D-950 kara yolu üzerinden bağlantı sağlanmaktadır. D-300 kara yolunun doğusu ile D-950 kara yolunun kuzey aksı seyrek olarak kullanılmaktadır. Her iki yolda da viraj ve yokuşların çok fazla olması ulaşımı güçleştiren faktörlerdendir. Kış aylarında sıklıkla kazalara neden olan bu etkenlerin önüne geçmek için belirli geçitlerde tünel ve viyadüklerin yapılması gerekmektedir.

Genç ve Karlıova ilçeleri D-950, Solhan ilçesi de D-300 kara yolu üzerinden Bingöl şehrine doğrudan bağlanmaktadır. Diğer ilçeleri Bingöl şehrine bağlayan kara yollarının nispeten dezavantajlı olduğu görülmektedir. Yedisu ilçesine, Karlıova şehri yakınlarına kadar D-950 kara yolu üzerinden ulaşılmakta ancak bu noktadan itibaren tek gidiş-gelişli dar, bol virajlı ve eğimli yollardan ulaşılmaktadır (Foto 3.15).

Foto 3.15: Bingöl Şehriyle Yedisu İlçesini Birbirine Bağlayan Kara Yolu, Dinarbey Mevkii.

Bingöl şehriyle Adaklı, Kiğı ve Yayladere ilçeleri şehrin kuzeyinden gelen dar ve eğimli yollarla birbirine bağlanmaktadır. Ancak Adaklı ve Bingöl şehirleri arasında kalan kısımlarda yol genişletme çalışmaları başlamış ve günümüzde devam etmektedir.

Tablo 3.35: Çalışma Alanındaki Şehir Merkezlerinin Bingöl Şehrine Uzaklığı.

No	İlçeler	Uzaklık (km)
1	Genç	20
2	Solhan	58
3	Adaklı	62
4	Kiğı	69
5	Karlıova	71
6	Yedisu	132
7	Yayladere	97-124

Kaynak: Google Maps

Tablo 3.35'e göre Bingöl şehrine en yakın şehir 20 km ile Genç'tir. Bunu; Solhan (58), Adaklı (62), Kiğı (69), Karlıova (71), Yayladere (97-124) ve Yedisu (132) takip etmektedir. Yayladere şehriyle kurulan bağlantı Kiğı şehri üzerinden sağlanırsa 124 km, Elazığ'ın Karakoçan ilçesi üzerinden sağlanırsa aradaki uzaklık 97 km'ye düşmektedir. İl içindeki yüzey şekilleri bu durum üzerinde belirleyici olmuştur. Bu nedenle Yayladere ilçesinin Bingöl şehriyle ilişkileri sığ biçimde devam etmektedir.

Adı geçen şehirlerin kendi aralarındaki kara yolu ulaşım durumuna bakıldığında; çalışma alanının kuzeyinde yer alan Adaklı, Kiğı ve Yayladere ilçeleri birbirlerine nispeten yakın oldukları için kolaylıkla bağlantı kurabilmektedir. Ancak diğer ilçelerin tamamından herhangi bir şekilde diğer ilçelere ulaşılmak istenirse bu bağlantı Bingöl şehri üzerinden sağlanmaktadır. Bu anlamda Bingöl şehrinin diğer ilçeleri birbirine bağlama gibi bir fonksiyonunun da olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3.36: Bingöl Şehrinin Çevresindeki ve Türkiye'deki Önemli Bazı İl Merkezlerine Kara Yolu Uzaklığı.

No	İller	Uzaklık (km)
1	İstanbul	1.350
2	Ankara	911
3	Elazığ	142

4	Diyarbakır	141
5	Malatya	236
6	Erzurum	180
7	Mersin	715
8	Adana	631
9	Kayseri	570
10	İzmir	1.418
11	Van	328
12	Samsun	693
13	Trabzon	398

Kaynak: Google Maps

Bingöl şehrinin çevresindeki ve ülkemizdeki önemli illerle olan uzaklığına bakıldığında; İstanbul'a 1.350 km, Ankara'ya 911 km, İzmir'e 1.418 km uzaklıkta bulunmaktadır. Bu üç ille beraber Bingöl ilinden yüksek miktarda göç alan Mersin'in Bingöl şehrine olan uzaklığı 715 km, Adana'nın 631 km'dir. Osmanlı döneminde Bingöl ilindeki demir madenlerinin dışa aktarıldığı Trabzon Limanı, Bingöl şehrine 398 km uzaklıktadır. Bingöl iliyle ticari ilişkilerin geliştiği komşu illerden Elazığ 142 km, Diyarbakır 141 km ve Erzurum 180 km uzaklıkta bulunmaktadır (Tablo 3.36).

Bingöl ilinde şehirler arası sivil yolcu taşımacılığında en önemli merkez Bingöl Otogarı'dır. 2017 yılında Simani Mahallesi'nde ve D-300 ile D-950 kara yollarının birleştiği yerde yeni yerine taşınan Bingöl Otogarı, ildeki ihtiyacı karşılar niteliktedir. İnönü Mahallesi'nde bulunan eski otogar ise günümüzde ilçe garajı olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

İl içi kara yollarının durumuna bakıldığında şehir merkezlerindeki yolların birkaç istisna haricinde genel olarak yeterli olduğu söylenebilir. Bingöl şehrindeki ana arterlerden olan Genç, İnönü ve Kültür caddeleri ihtiyacı karşılayacak nitelikte değildir. Adı geçen caddelerin yeterince geniş olmaması zaman zaman trafikte aksamalara neden olmaktadır. Bunlara ek olarak, köy ve mezra yollarının mevcut durumu yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle il merkezinden uzaklaştıkça kırsal yerleşmelerin yollarının niteliğinde gözle görülür bir azalma yaşanmaktadır. Bu durum kırsal yerleşmelerde eğitim, sağlık ve ekonomik faaliyetlerde problemler ortaya çıkarmakta ve bu da kırsal yerleşmelerin sürekli göç vermelerine neden olmaktadır. Bingöl ilinde arıcılık ve yaylacılık faaliyetlerinin ulaşımda yaşanan

sorunlardan olumsuz etkilendiği düşünülmektedir (Foto 3.16). Köy yollarının niteliğinin iyileştirilmesi doğal hayvancılık potansiyelinin kullanılmasında etkili olacaktır.

Foto 3.16: Arıcılık Potansiyeli Yüksek Bir Sahada Bakımsız Yol Örneği, Yelesen Köyü.

Bingöl iline kaydedilen motorlu kara taşıt sayısına bakıldığında son 12 yılda otomobil, kamyon, motosiklet ve traktör kayıt sayısında artış yaşandığı; otobüs, minibüs ve kamyonet kayıt sayısının ise azaldığı görülmektedir (Tablo 3.37). Trafiğe kaydedilen toplam kara taşıt sayısında 12 yıl öncesine göre 2022 yılında 65 adet azalma yaşanmıştır

Tablo 3.37: Seçili Yıllarda Bingöl İlinde Trafiğe Kaydı Yapılan Motorlu Kara Taşıt Sayısı (Adet).

Taşıt Türü	2010	2022
Otomobil	330	640
Minibüs	119	9
Otobüs	26	-
Kamyonet	492	136
Kamyon	30	35
Motosiklet	26	122
Traktör	19	35
TOPLAM	**1.042**	**977**

Kaynak: TÜİK, Motorlu Kara Taşıt İstatistikleri

3.5.2. Demir Yolu

Demir yolu taşımacılığı, kara yolu taşımacılığına göre daha az maliyetli ve güvenli olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Çalışma alanında demir yolu taşımacılığının geliştiğini söylemek güçtür ancak İstanbul'dan İran'a kadar uzanan demir yolu çalışma alanının güney kesiminden geçmektedir. Yolcu taşımacılığı olarak, Ankara'dan Tatvan (Bitlis)'a kadar giden Van Gölü Ekspres'i haftada iki gün sefer düzenlemekte ve Bingöl ilinde yaşayan insanlar tarafından rağbet görmektedir. Bu hattın toplam 65 istasyonu olup bunların 5'i çalışma alanımızda bulunmaktadır. Bu istasyonlar batıdan doğuya olacak şekilde; Suveren, Genç, Uyanık, Bozkanat, Oymapınar ve Asmakaya'dır. Çalışma sahasındaki Genç şehri hariç diğer şehirlerin bu duraklara uzak olması demir yolu taşımacılığının kullanışlılığını azalan faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma alanında demir yolu ulaşımı, yolcu taşımacılığından ziyade yük taşımacılığında daha büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin en önemli demir çıkarım sahalarından biri olan Avnik (Genç)'ten çıkarılan demir cevheri, Suveren istasyonuna kamyonlarla taşınmakta ve buradan İskenderun Demir Çelik Fabrikası'na ve İskenderun Limanı'na taşınmaktadır.

3.5.3. Hava Yolu

2013 yılında Bingöl Ovası üzerindeki Çeltiksuyu köyü yakınlarında faaliyete giren Bingöl Havalimanı ildeki ulaşım sorunlarından büyük kısmını ortadan kaldırmıştır. Bilindiği üzere çalışma alanımız Türkiye'nin batısında yer alan gelişmiş şehirlere kara yoluyla oldukça uzak mesafede bulunmaktadır. Bu nedenle Bingöl ilinde yaşayan insanlar, İstanbul ve Ankara gibi şehirlere seyahat ederken kara yoluyla veya çevre şehirlerdeki havalimanlarını kullanarak ulaşmaktaydılar. Bu anlamda Bingöl Havalimanı'nın önemli bir ihtiyacı karşıladığını ifade etmek mümkündür. Ancak havalimanından sadece İstanbul ve Ankara'ya sefer düzenlenmektedir. Bingöl ilinin Adana ve Mersin gibi büyük şehirlerle olan irtibatı düşünüldüğünde Adana Havalimanı'na da seferlerin başlatılması faydalı olacaktır.

Havalimanının yer seçiminde de birtakım olumsuz durumlar göze çarpmaktadır. Çalışmanın başlarında da ifade edildiği gibi Bingöl ili, ülkemizde tektonik aktivitenin en yüksek olduğu yerlerin başında gelmektedir. Bingöl Havalimanı'nın, zeminin nispeten gevşek dokulu ve sıvılaşmanın yaşanma ihtimalinin yüksek olduğu Bingöl Ovası üzerinde kurulması, olası büyük bir depremde ciddi hasara yol açacak ve bu da Bingöl'e ulaştırılacak yardımların aksamasına yol açacaktır.

3.6. TURİZM FAALİYETLERİ

Turizm, "bireylerin sürekli yaşadıkları mekanın dışına çıkarak, belli bir süre geçirdikten sonra tekrar ikametgah alanlarına dönüşlerinden oluşan olaylar ve ilişkilerin meydana getirdiği hareketler" (Akova, 2019: 381) olarak tanımlanmaktadır. "Turizm, mekanı ve kültürü etkilemekte aynı zamanda kültürden ve mekandan etkilenerek tüm dünyaya yayılan bir hareket olarak önem kazanmaktadır" (Emekli, 2006: 52). Türkiye'de özellikle 1980'lerden sonra hizmet sektörüne yapılan yatırımlar artmıştır. Turizm sektörü de bu yatırımlardan payını almış ve üzerinde önemle durulan bir mesele haline gelmiştir (Sertkaya Doğan, 2018: 273). Turizm faaliyetleri, ülke ve şehir ekonomisine ekonomik katkılarından dolayı kimi çevrelerce bacasız sanayi olarak da tanımlanmaktadır.

Bingöl ili sahip olduğu doğal ve kültürel özellikleriyle turizm faaliyetlerine elverişli koşullar sunmaktadır. Çalışmanın devamında Bingöl ilinin turizm özellikleri ve potansiyeli doğal ve beşeri kaynaklar açısından incelenecektir.

3.6.1. Doğal Turistik Kaynaklar

Dünya turizm pazarında son yıllarda gözlenen bir eğilime göre, klasik turizm anlayışının dışında insanların tatillerini doğa ile iç-içe geçirme isteklerinin hızla artmış olduğudur. Bu talebin karşılanmasında; doğal bitki örtüsü, yabani hayvan varlığı, akarsular, göller ve jeolojik yapıdan kaynaklanan görsel zenginlikler avantaj sağlamaktadır (Akova, 2000: 71). Bingöl ilinin yüksek ve engebeli olması, ikliminin ülkemiz ölçeğinde soğuk denilebilecek düzeyde olması bazı doğal turistik kaynaklarının çeşitlenmesine yol açmıştır.

Yaylacılık esas olarak bir hayvancılık faaliyeti olsa da günümüzde şehrin gürültüsünden ve boğuculuğundan kaçıp doğal güzelliklere sığınmak isteyen insanlar için bir destinasyon merkezi olmuştur. Bu bağlamda, yaylacılığın günümüzde hayvancılığın yanında turizmde de uygulanan bir faaliyet olduğu ifade edilebilir. Çalışma alanının doğal özellikleri yaylacılık faaliyetlerine son derece elverişli imkanlar sunmaktadır (Foto 3.17). Bingöl ilinin güneyinde yer alan ve ülkemizin en sıcak illerinden olan Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Batman Bingöl yaylalarının

hinterlandı niteliğindedir. Çalışma alanında yaylacılığa elverişli birçok yer bulunmasına rağmen; ulaşım, altyapı ve tesis yetersizliğinin etkisiyle yayla turizminin Bingöl iline ekonomik katkısı ciddi seviyelerde değildir. Bu nedenle yayla turizminin önündeki engellerin kaldırılması ve bu potansiyelin kullanılması gerekmektedir. Bingöl ilinde yer alan önemli yaylalar; Çavreş, Bingöl, Hırhal (Karlıova), Çotla (Genç), Şerafettin (Solhan), Karer (Adaklı), Kiğı ve Dağan Düzü (Kiğı)'dür (Derya, 2018: 68).

Foto 3.17: Ilıpınar Köyü (Karlıova) Yakınlarında Yaylacılığa Uygun Bir Alan.

Çalışma alanında yer alan Kartal ve Buban peribacaları ildeki diğer önemli doğal turistik kaynaklardandır. Kartal Peribacaları, Merkez ilçeye bağlı Kartal köyünde, Buban Peribacaları (Foto 3.18) da Oğuldere köyünde yer almaktadır. Ulaşım imkanlarının her iki merkeze de uygun koşullar sunması çekiciliklerini arttırmaktadır. Ancak il içinde dahi bu iki doğal oluşumdan haberdar olanların sayısı çok azdır.

Foto 3.18: Buban Peribacalarından Bir Görünüm.

Çalışma alanının dağlık ve engebeli olması ve kış mevsiminin uzun sürmesi kış sporları turizminin potansiyelini arttırmıştır. Merkez ilçede yer alan Yolçatı ve Haserek kayak merkezleri bu amaca yönelik kurulmuşlardır. Ancak kışların geçmişe nispeten daha kısa sürmesi ve daha az kar yağmasından dolayı Merkez ilçeye 22 km uzaktaki Yolçatı köyü D-300 karayolu kenarında bulunan Yolçatı Kayak Merkezi (1.650 m) daha az rağbet görmektedir. Yolçatı köyünün 7 km güneyinde ve Dikme köyü yakınlarında bulunan dağlık bir alana inşa edilen Haserek Kayak Merkezi (Foto 3.19) Bingöl ve çevresindeki illerden yoğun ilgi görmektedir. 2016 yılında faaliyete giren kayak merkezinde 3 pist bulunmakta olup bunlardan; telesiyej pisti 1.200 m, teleski pisti 1.000 m ve baby lift (acemi) pisti de 200 m'dir.

Haserek Kayak Merkezi Bingöl şehrine 28 km uzaklıkta olup ulaşım sıkıntısı bulunmamaktadır. Kayak tesisleri bünyesinde bir otel işletmesi mevcut olup 70 kişilik kapasiteyle hizmet vermektedir. Açıldığından bu yana her yıl çevre illerden binlerce kişiyi ağırlayan Haserek Kayak Merkezi'nin Bingöl ilinin kayak turizm potansiyelini yeterince karşılamadığı tespit edilmiştir. Tesislerdeki pistlerin kısa ve

kış sporlarına yönelik çeşitliliğin yeteri miktarda olmaması Bingöl ilinde yeni kayak merkezlerinin açılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, karın yerde kalma süresinin daha uzun olduğu Karlıova çevresinde; kış sporlarına daha uygun olduğu düşünülen Karir, Şerafettin ve Şeytan dağlarında yeni kayak merkezleri açılmalıdır.

Foto 3.19: Haserek Kayak Merkezi'nden Bir Görünüm.

Çalışma alanının turizm potansiyelini oluşturan doğal varlıklardan bir diğeri de akarsular ve vadilerdir. Bingöl ilinde su kaynaklarının bol miktarda olması turizmde kullanışlılığı arttırmaktadır. Özellikle Murat Nehri ve Peri Çayı gibi iki büyük akarsu ve bunların kolları çok sayıda doğal güzelliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yenibaşlar köyü yakınlarındaki Çır Şelalesi (Foto 3.20) bunların başında gelmektedir. "Çır Şelalesi kaya yapısı, rengi ve kayaların oluşturduğu harmonik yapı bakımından oldukça gösterişlidir. Şelalenin bulunduğu bölgenin rakımı 1974 metredir. Şelaleyi oluşturan kayaların yüksekliği 100 metre olup su düşüş yüksekliği ise 50 metre civarındadır" (Vural, 2019: 392). Çır Şelalesi'nin Bingöl şehrine uzaklığı 33 km olup ortalama 45 dk'da ulaşılmaktadır.

Bingöl ilindeki diğer önemli şelaleler; Pargasur (Yayladere), Kürük, Çatak, Halifan (Karlıova)'dır. Bunların yanında kırsal alanlarda henüz keşfedilmemiş yüzlerce şelale bulunmaktadır. Ancak ulaşım imkanları ve tesisleşme yetersizliği

gibi nedenlerle bu doğal güzellikler turizmde değerlendirilememektedir. İl içinde en bilinen şelale olan Çır Şelalesi dahi bu olanaklardan mahrumdur. Şelalenin etrafı dağcılık, avcılık ve diğer birçok doğa sporuna uygun olmasına rağmen şelale yolu bakımsız ve etrafında herhangi bir tesis bulunmamaktadır. Bu durum da doğal kaynaklardan yararlanma imkanını düşürmektedir.

Foto 3.20: Çır Şelalesi'nden Bir Görünüm.

Bingöl ilindeki akarsular rafting ve kano gibi su sporlarına da uygun koşullar sunmaktadır. Son yıllarda Murat Nehri ve Peri Çayı üzerinde rafting ve kano yarışları düzenlenmekle birlikte her iki akarsu üzerinde bu sporların düzenli olarak yapılabileceği parkurlar yapılmamıştır. Özellikle Karlıova-Yedisu arasında Peri Vadisi rafting sporu için oldukça elverişlidir.

Çalışma alanında büyük göller olmamasına karşın çok sayıda buzul ve tektonik göl bulunmaktadır. 3.193 m yükseklikteki Bingöl Dağı'ndaki buzul göllerin çok fazla olması çalışma alanına ismini vermiştir. Bunun yanı sıra; Karaboğa, Karir,

Şeytan ve Şerafettin dağları üzerinde de çok sayıda buzul gölü bulunmaktadır. Ancak bu göllerden herhangi birisi altyapı yetersizliğinden dolayı turizme konu olmamıştır.

Merkez ilçeye bağlı Sarıçiçek köyündeki Tarbasan ve Solhan ilçesine bağlı Hazarşah köyündeki Turna (Yüzen Adalar) gölleri çalışma alanındaki diğer önemli göllerdendir. Tarbasan Gölü etrafındaki sazlıklarla beraber güzel bir görüntü sunsa da turizme açık değildir. Ülkemizdeki ender yeryüzü şekillerinden biri olan yüzen adaları içerisinde barındıran ve heyelan set gölü (Girgin ve Bulut, 2001: 43) özelliği taşıyan Turna Gölü (Foto 3.21), çevresindeki yolların yapılması ve tesislerin açılmasından sonra her yıl binlerce insanı ağırlamaktadır.

Foto 3.21: Turna Gölü (Yüzen Adalar).

Çalışma alanındaki akarsu vadileri kampçılık, doğa yürüyüşü, avcılık, mesire alanları, bisiklet, yaban hayatı ve doğa fotoğrafçılığı gibi çeşitli faaliyetlere uygun ortamlar sunmaktadır. Ancak bu konularda yapılmış herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Bingöl şehrini iki parçaya ayıran Çapakçur Çayı Vadisi'nde ihalesi gerçekleştirilen Millet Bahçesi Projesi tamamlandığında bu konudaki

ihtiyaçlardan bazılarını giderecektir. Peri Çayı Vadisi (Foto 3.22) dağ keçisi, ayı, kurt, tilki, sansar, kokarca, porsuk, domuz ve karaca başta olmak üzere çeşitli hayvanlara ve çok sayıda endemik bitki türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Murat Nehri Vadisi'nin Genç ilçesinde bulunan kısımları yatak eğiminin düşük olduğu bir sahadadır. Burası bisiklet ve yürüyüş yolu olarak değerlendirilebilir.

Foto 3.22: Altertanatif Turizm Türlerine Uygun Peri Çayı Vadisinden Bir Görünüm.

Çalışma alanında av sporlarına uygun doğal varlıklar bulunmaktadır. "Av tutkusunun tatmini için zorunlu olarak yapılan yolculuk, konaklama ve avlanma bedeli olarak yapılan harcamalar av turizminin ekonomik boyutunu meydana getirmektedir" (Akova, 2000: 75). Av sezonu boyunca Yayladere, Kiğı, Yedisu ve Karlıova ilçelerine il içinden ve çevre illerden çok sayıda avcı gelmektedir. Ancak avcıların konaklamalarına özel herhangi bir işletme bulunmamaktadır.

Bir yerde turizm potansiyelini arttıran faktörlerden biri de milli parklardır. Bingöl ili kendine has doğası, bitki özellikleri ve yaban hayatı olmasına rağmen herhangi bir milli parka ev sahipliği yapmamaktadır. İlin kuzeyindeki Peri Çayı

Vadisi, etrafındaki Şeytan ve Karagöl dağlarıyla önemli doğal varlıkları barındırmaktadır. Bu bölgede yaygın olan kaçak avlanmanın da önüne geçmek için bölgede yaban hayatı korunmalı ve Peri Çayı Vadisi bütünüyle milli park ilan edilmelidir. Milli parkla beraber yapılacak mesire alanları, oteller ve doğa sporlarına uygun parkurların bölgeyi turizm merkezi haline getirmesi beklenmektedir. Adı geçen bölge milli park olarak değil yaban hayatı geliştirme sahası olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma alanındaki doğal turistik kaynaklarından biri de ılıca (sağlık) turizmidir. Bingöl ilinin tektonik olarak aktif olması ve içerisinde irili ufaklı çok sayıda fayın bulunması jeotermal su kaynaklarının fazla olmasında etkili olmuştur. Kuzey Anadolu Fayı içerine gömülmüş Peri Çayı ve Doğu Anadolu Fayı'na gömülmüş Göynük Çayı vadilerinde çok sayıda ılıca kaynağı tespit edilmiştir. Bingöl ilinde bu kaynakların etkili biçimde ekonomik değere dönüştürüldüğünü söylemek güçtür.

Foto 3.23: Kaynarpınar Termal Oteli.

Merkez ilçeye bağlı Ilıcalar beldesinde yer alan Kös Kaplıcaları ildeki en çok kullanılan termal tesis olma özelliğine sahiptir. D-950 karayolu üzerinde bulunmasından dolayı her mevsim rahatlıkla ulaşılabilmekte ve Bingöl şehrine 22 km uzaklıkta yer almaktadır. Kös Kaplıcaları'nda, biri Bingöl Üniversitesi'ne ait olan uygulama oteli olmak üzere iki otel bulunmaktadır. Karlıova'nın Kaynarpınar köyünde bulunan Kaynarpınar Termal Otel (Foto 3.23) ildeki diğer önemli tesistir.

Foto 3.24: Kaynarpınar (Karlıova) Köyü Yakınlarında Doğal Bir Jeotermal Kaynak.

Bingöl ilinde çok sayıda ılıca kaynağı bulunmasına ve bunların sindirim, deri ve cilt hastalıkları başta olmak üzere birçok hastalığa iyi geldiği bilinmesine rağmen tesisleşme yetersizliğinden dolayı ciddi rağbet görmemektedir. İldeki diğer önemli ılıca kaynakları; Hasköy, Alınyazı (Yayladere) ve Sabırtaşı (Kiğı)'dır (Çelebi, 1994:

40). Çalışma alanında yapılan arazi çalışmalarında doğal yollarla yüzeye çıkan ancak herhangi bir amaca yönelik değerlendirilmeyen birçok doğal jeotermal su kaynağı (Foto 3.24) tespit edilmiştir. Bu kaynakların başta ılıca turizmi olmak üzere değerlendirilmesi gerekmektedir.

Foto 3.25: Kale Tepesi'nden Güneşin Doğuşu (Kaynak: Bingöl Valiliği).

Çalışma sahasındaki doğal güzelliklerden biri de güneşin doğuşudur. Dünyada güneşin doğuşunun en güzel izlendiği yerlerden biri de Bingöl Dağı'ndaki Kale Tepesi'dir. Geçmiş yıllarda aralıklı olarak Karlıova yerel yönetimleri tarafından "Güneşin Doğuşu Festivali" düzenlenmiş ancak güvenlik endişesiyle festivaller artık düzenlenmemektedir. Güneşin doğuşunun en güzel izlendiği zamanlar 15 Temmuz-15 Ağustos arasındadır. Her yıl Bingöl ve çevresinden gelen doğaseverler kendi imkanlarıyla uygun koşullar barındırmayan yollardan geçerek Kale Tepesi'ne çıkmakta ve herhangi bir tesis olmadan kamp yaparak güneşin doğuşunu izlemektedir (Foto 3.25). Bingöl ilinde turizmin ekonomik katkılarının arttırılması amacıyla Kale Tepe'sine giden yollar onarılmalı ve tepeye ulaşım

kolaylaştırılmalıdır. Güneşin doğuşu festivallerle her yıl kutlanmalı ve Kale Tepesi çevresinde kamping alanları kurulmalı, dağ sporlarına uygun parkurlar inşa edilip aynı anda birden çok faaliyetin yapılmasına elverişli hale getirilmelidir.

3.6.2. Beşeri Turistik Kaynaklar

Bingöl ilinde yer alan beşeri turistik kaynaklarını ağırlıklı olarak tarihi eserler oluşturmaktadır. Çalışma alanında, birçoğu kalıntı veya harap halde olan birçok tarihi eser bulunmaktadır. Bu eserler, Bingöl ilinin tarihine ışık tutması açısından dikkate değerdir. Ancak bunların tarih turizmine ilgi duyanlar için çekici hale getirilmesi gerekmektedir.

Bingöl ilindeki tarihi eserlerin listelendiği Tablo 3.38'e göre çalışma alanında 76 tarihi eser ve kalıntı bulunmaktadır. Arazi çalışmalarında bu eserlerden turizme konu olan herhangi bir yapı tespit edilememiştir. Yine arazi çalışmalarından elde edilen izlenimlere göre bu yapıların birçoğu harap halde bulunmuş ve amacı dışında kullanıldığı gözlemlenmiştir (Foto 3.26, 3.27 ve 3.28).

Tablo 3.38: Bingöl İlinde Yer Alan Tarihi Eserler ve Kalıntılar.

İLÇESİ	NO	ADI	BULUNDUĞU MEVKİ
MERKEZ	1	Bingöl (Simani) Kalesi	Simani Mahallesi
	2	Zulümtepe	Çavuşlar Köyü
	3	Gayt Kalesi	Çayboyu Köyü
	4	İsfahan (Bey) Camii	Bahçelievler Mahallesi
	5	Güveçli Köyü Höyüğü	Güveçli Köyü
	6	Urartu Yolu	Kuruca Köyü
	7	Zağ Kaya Sığınak Odaları	Kuşburnu Köyü
	8	İncesu Kale ve Yerleşim Alanı	İncesu Köyü
	9	Diziktepe (Sebeterias) Kale Kalıntısı	Kılçadır Köyü
	10	Tarihi Mezarlık	Kuşburnu Köyü
	11	Samantepe Höyüğü	Güveçli Köyü
	12	Şeyh Ahmet Türbesi	Göltepesi Köyü
	13	Kaya Mezarı	Oğuldere Köyü
ADAKLI	14	Çeşme	Adaklı Merkez
	15	Mescit (Şapel)	Adaklı Merkez
	16	Şeyh Hacı Yusuf Türbesi	Yeldeğirmeni Köyü
	17	Mezarlık Alanı	Yeldeğirmeni Köyü
	18	Çeşme	Yeldeğirmeni Köyü

	19	Kilise	Yeldeğirmeni Köyü
	20	Çeşme	Bağlarpınarı Köyü
	21	Kilise	Bağlarpınarı Köyü
	22	Çifte Çeşme	Bağlarpınarı Köyü
	23	Cami	Bağlarpınarı Köyü
	24	Mezarlık Alanı	Bağlarpınarı Köyü
	25	Taş Havuz	Bağlarpınarı Köyü
	26	Sait Yazıcı Evi	Bağlarpınarı Köyü
	27	Karanlık Ceviz Kaya Sığınak Odaları	Arıca Köyü
	28	Kale Kalıntısı	Ayvadüzü Köyü
G E N Ç	29	Kral Kızı Kalesi	Sürekli Köyü
	30	Genç Kümbetleri	Sürekli Köyü
	31	Kalıntılar	Yoldaşan Mahallesi
	32	Devediz Yamaç Yerleşimi	Servi Köyü
	33	Garnizon Binası	Gözertepe Köyü
	34	Kaledibi Kale Kalıntısı	Kaledibi Köyü
	35	Yerleşim Alanı	Şehittepe Köyü
KARLIOVA	36	Azizan Anıtı	Sudurağı Köyü
	37	Yıkık Kilise	Toklular Köyü
	38	Mezarlık	Ilıpınar Köyü
	39	Zuhurtepe Kale Kalıntısı	Boncukgöze Köyü
	40	Geloşkan Kale Kalıntısı	Boncukgöze Köyü
	41	Osmanlı Köprüsü	Kaynarpınar Köyü
KİĞI	42	Selenk Köprüsü	Kiğı Merkez
	43	Mürsel Paşa Anıtı	Çanakçı Köyü
	44	Kilise (Bazilika)	Topraklık Köyü
	45	Vank Kilisesi	Topraklık Köyü
	46	Şehitler Kale (Kiğı Kalesi)	Kiğı Merkez
	47	Fultan Hamamı	Kiğı Merkez
	48	Balabanbey Camii	Kiğı Merkez
	49	Güneyağıl Köyü Kilisesi	Güneyağıl Köyü
	50	Eski Belediye Hizmet Binası	Kiğı Merkez
	51	Ziyarettepe Mezarlık Alanı	Sırmaçek Köyü
	52	Mezarlık Alanı	Sırmaçek Köyü
	53	Kilise	Çanakçı Köyü
	54	Höyük	Eşme Köyü
	55	Mezarlık	Çiçektepe Köyü
	56	Mezarlık Alanı	Yazgünü Köyü
	57	Tarihi Mezarlık	Açıkgüney Köyü
	58	Mezarlık ve Şapel	Açıkgüney Köyü
	59	Manastır Kalıntısı	Eskikavak Köyü
SOLHAN	60	Cankurtaran Tepesi	Solhan Merkez
	61	Solhan Anıtı	Yenidal Köyü
	62	Kale Köy Kalesi	Kale (Ginc) Köyü

	63	Kale Mezarlığı	Kale (Ginc) Köyü
	64	Saray (Kasır)	Kale (Ginc) Köyü
	65	Kale Zindanı	Kale (Ginc) Köyü
	66	Tarihi Cami	Kale (Ginc) Köyü
	67	Norik (Murat) Höyüğü	Murat Köyü
	68	Mezget Kültürel Taşınmazı (Tarihi Cami)	Yeşilova Mahallesi
	69	Yenibaşak Köyü Mezarlığı	Yenibaşak Köyü
	70	Namazgâh	Sülünkaş Köyü
YEDİSU	71	Konak	Kaşıklı Köyü
	72	Dinarbey Kalesi	Dinarbey Köyü
	73	Güzgülü Köyü Kilisesi	Güzgülü Köyü
	74	Melikan Düzü Kurganı	Döşengi Mahallesi
	75	Tokmarik Tepe Kale Kalıntısı	Döşengi Mahallesi
YAYLADERE	76	Pargasor Kaya Şapelleri	Kalkanlı Köyü

Kaynak: Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Bingöl Kültür Envanteri

Çalışma alanında yer alan 76 tarihi eserin 18'i Kiğı, 15'i Adaklı, 13'ü Merkez, 11'i Solhan, 7'si Genç, 6'sı Karlıova, 5'i Yedisu ve 1'i de Yayladere ilçesinde bulunmaktadır.

Bingöl ilinde yer alan ve birçoğu bakımsızlıktan çürümek üzere olan tarihi eserlerin yasal düzenleme yoluyla koruma altına alınması ve turizme kazandırılarak ekonomik gelir elde edilmesi sağlanmalıdır. Bu eserlerin birçoğunun kırsal alanlarda bulunması koruma ve bakım olanaklarını kısıtlayan faktörler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu tarihi eserlerin il genelinde bilinirliği dahi düşük seviyelerdedir. Örneğin çalışma sahasının en eski camisi olan Balabanbey Camii (Foto 3.29), Bingöl ilinde yaşayan insanlar çoğu tarafından varlığı bilinmemektedir. Bütün tarihi eserlerin Bingöl halkından başlayarak tanıtılması tarih turizminin canlandırılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Foto 3.26: İçi Ağıl Olarak Kullanılan Tarihi Bir Kilise Kalıntısı, Adaklı.

Foto 3.27: İçi Kömürlük Olarak Kullanılan Tarihi Bir Şapel, Adaklı.

Foto 3.28: Bakımsızlığıyla Dikkat Çeken Tarihi Mezarlık, Adaklı.

Foto 3.29: Bingöl İlindeki En Eski Tarihi Eserlerden Olan Balabanbey Camii Dışı ve İçi.

Turistlerin gittikleri yerde aradıkları özelliklerden biri de yerel kültürlere ait izlerdir. Yöresel kıyafetler, yemekler, halk oyunları, geleneksel el sanatları ve folklor bunların başında gelmektedir. Bingöl ilinin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olduğu için kültürü de bundan doğrudan etkilenmiş ve buna göre şekillenmiştir. Örneğin, geleneksel yemekler et ve tereyağı ağırlıklı yapılmaktadır. Bingöl iliyle özdeşleşmiş başlıca yemekler ve tatlılar; keldoş, şilki, mastuva, keşkek, maliyez, sörina pel, löl, eşkene, ve burma kadayıftır (Foto 3.30). Ancak bu yemekler genel olarak evlerde yapılmakta ve bunları yapan işletmeler bulunmamaktadır. Bu konuda Bingöl'ün yerel kültürünün tanıtılması gerekmekte ve yöresel yemekleri yapan işletmelerin açılması teşvik edilmelidir.

Foto 3.30: Bingöl'ün yöresel Yemeklerinden; a) Keldoş, b) Mastuva, c) Sörina Pel, d) Löl.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bingöl ilinin beşeri ve ekonomik özelliklerinin incelendiği bu çalışmada, öncelikle ilin fiziki coğrafya özellikleri incelenmiş daha sonra da beşeri ve ekonomik özellikleri derinlemesine irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Bingöl ilinde doğal özelliklerin beşeri ve ekonomik yapı üzerinde son derece etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışma neticesinde, Bingöl ili genelinde doğal ve beşeri özelliklerin neden olduğu bazı sorunlar tespit edilmiştir. Çalışmanın devamında bu sorunlar coğrafi bakış açısıyla ele alınacak ve çözüm önerileri sıralanacaktır.

Çalışma sahası, ülkemizin en dağlık yörelerinden olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. İlin fiziki görünümünün oluşmasında epirojenik ve orojenik hareketlerle beraber deprem ve volkanizma etkili olmuştur. İldeki kayaçların yarısının magmatik kayaçlardan oluşması, birden fazla sıradağ bulunması, tektonik ova ve havzaların geniş yer kaplaması bu dört unsurun etkisiyle meydana gelmiştir.

Ülkemizin en büyük fay sistemlerinden olan DAF ve KAF çalışma alanımızda kesişmektedir. Bu nedenle Bingöl ilinin tektonik aktivitesi çok yüksektir. Daha önce Bingöl ve çevresinde yıkıcı birçok deprem meydana gelmiş ve çalışma sahası bu depremlerden olumsuz etkilenmiştir. Halihazırda çalışma alanı sınırlarında biri DAF biri de KAF üzerinde olmak üzere iki sismik boşluk bulunmakta ve bu faylardan Mw 7,5 büyüklüğüne kadar deprem beklenmektedir.

Çalışma alanında kuzeyden güneye gidildikçe genel olarak yükseltinin arttığı buna bağlı olarak da iklimin farklılaştığı görülmektedir. Ortalama yükseltinin 1.743,39 m olduğu çalışma sahasında dağlar ve tepeler geniş yer kaplamaktadır. İlin en önemli dağları; Şerafettin, Akçakara, Karir, Karaboğa, Şeytan, Bingöl ve Karagöl'dür. Çalışma alanının en yüksek yeri Bingöl Dağı'ndaki 3.193 m yüksekliğiyle Dağkale Tepesi'dir. Tektonik hareketlere bağlı olarak oluşmuş ova ve havzalara bakıldığında Bingöl Ovası çalışma alanındaki en önemli düzlük alanların başında gelmektedir. Bingöl ve Genç şehirleri ovaya yakın yerlerde kurulmuşken bugün beşeri faaliyetler neticesinde Bingöl Ovası ciddi tehdit altındadır. Çalışma

alanında tarım kabiliyeti en yüksek topraklar burada olmasına rağmen şehirsel gelişme Bingöl Ovası'na doğru devam etmektedir. İldeki diğer önemli düzlük alanları Karlıova, Yedisu ve Sancak havzaları oluşturmaktadır.

Bingöl ilinin iklim özellikleri, Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden alınan verilere göre analiz edilmiştir. Buna göre her ilçe merkezinde bulunan istasyon verileri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en sıcak yerler Bingöl (12,1°C) ve Genç (12,0°C) olurken en soğuk yer Karlıova (8,3°C) olmuştur. Bu durum üzerinde yükselti ve enlem faktörünün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kasım-Mart ayları arasında donlu günlere rastlanılmaktadır. Çalışma alanında yağışlar ağırlıklı olarak ilkbahar mevsiminde düşmektedir. En çok yağış alan merkez 1044,8 mm ile Yayladere en az yağış alan yerse 597,2 mm ile Adaklı'dır.

Bingöl ilindeki toprakların durumuna bakıldığında, büyük çoğunluğunun tarım kabiliyeti düşük topraklardan oluştuğu görülmektedir. Çalışma alanındaki toprakların %35,11'ini bazaltik topraklar dağlık ve engebeli alanlarda yaygınlık gösterdiğinden genellikle mera olarak kullanılmaktadır. İldeki en verimli topraklar olan alüvyal ve kolüvyal topraklar akarsu kenarındaki ova ve havza tabanlarında yer almaktadır. Bunların kapladığı alan il topraklarının sadece %4,65'ini oluşturmaktadır. Çalışma alanındaki arazilerin kullanım kabiliyetine göre sınıflandırılması yapıldığında %65,25'i VII. sınıf arazi kapsamına girmektedir.

Bingöl ilinin yağış, sıcaklık ve topoğrafya özellikleri bitki örtüsünün belirlenmesinde etkili olmuştur. Nispeten düzlük alanlar daha sıcak ve az yağış aldığı için bozkır türleri bu alanların hakim bitki örtüsünü oluşturmaktadır. Geven, kekik, deve dikeni, çakır dikeni ve çayır gülü otsu bitkileri; bozkırları karakterize etmektedir. 2.000 m yüksekliğe kadar dağlık ve engebeli alanlarda sıcaklık değerleri düşük ve yağış değerleri nispeten fazla olduğu için ormanlar geniş yer kaplamaktadır. Bingöl ilindeki orman varlığı ve yoğunluğu Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki tüm illerden daha fazladır. Meşe ve ardıç ormanlarda en çok bulunan ağaç türleridir. 2.000 m yükseklikten sonra çayırlar ve çıplak kayalar yer almaktadır.

Bingöl ili ülkemiz ölçeğinde su kaynaklarının bol olduğu bir yerdir. En önemli su kaynağı, aynı zamanda Fırat Nehri'nin en büyük kolu olan Murat

Nehri'dir. İlin doğusundaki Solhan ilçesinden çalışma alanına giren Murat Nehri dar ve derin vadilerden geçtikten sonra Bingöl Ovası'na açılmaktadır. Ova üzerinde menderesler çizerek aktıktan sonra batıdaki Genç-Palu Boğazı'na yerleşip çalışma alanının batısından Elazığ'a akmaktadır. Çalışma alanında Murat Nehri üzerinde 3 önemli baraj bulunmaktadır. Bunlar; Aşağı Kaleköy, Yukarı Kaleköy ve Beyhan barajlarıdır. Diğer ikisinin tamamı Bingöl ilinde bulunurken Beyhan Baraj Gölü'nün de önemli bir kısmı çalışma alanında yer almaktadır. İlin kuzeydoğusundaki Bingöl Dağı'ndan doğan Peri Çayı da Murat Nehri'nin önemli kollarındandır. Karlıova'nın kuzeyinde KAF içine yerleştikten sonra Yedisu, Kiğı ve Yayladere ilçelerinden geçerek Kovancılar (Elazığ) yakınlarında Murat Nehri'ne (Keban Barajı üzerinde) karışmaktadır. Peri Çayı üzerinde üç HES (Hidroelektrik Santral) bulunmaktadır. İldeki diğer önemli akarsular; Gayt ve Göynük çaylarıdır. Çalışma alanında geniş yer kaplayan göller bulunmamakta ancak dağların zirvelerine yakın alanlarında çok sayıda buzul gölü bulunmaktadır. Çalışma alanı, ismini de bu göllerden almıştır.

Çalışma sahamız iklim ve topoğrafik özellikleri nedeniyle tarihin hiçbir döneminde sıklıkla yerleşilen bir alan olmamıştır. Günümüz Bingöl ilinde yer alan yerleşmelerin bazıları 1936'da Bingöl ili kurulana kadar çevrelerindeki büyük yerleşme merkezlerine (Harput, Erzurum, Muş, Bitlis, Erzincan gibi) bağlıydılar. Çalışma alanında tespit edilen en eski yerleşim yeri Güveçli (Merkez ilçe) köyü yakınlarındaki Samantepe Höyüğü'dür. Burasının Urartular döneminden kalmış olduğu düşünülmektedir. Ancak Bingöl ilinde yeterince arkeolojik kazı yapılmamıştır. Gerekli kazılar yapıldığında çalışma sahasının yerleşme tarihi net olarak aydınlatılacaktır.

Tarihi devirlerin başlamasıyla beraber çalışma sahamıza çeşitli devletler hakim olmuşlardır. Bunlar sırasıyla; Hurri-Mitanni Devleti, Hititler, Urartular, Medler ve Persler, Roma ve Bizans, Sasaniler, İslam Devleti, Selçuklular, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti devletleridir. Adı geçen devletlerin hiçbirinde de çalışma sahası önemli ve stratejik bir merkez olmamıştır. Tarihi Kiğı şehri, ticaret yollarına yakın olması sebebiyle nispeten önem kazanan bir merkezdir. Bingöl ilindeki tarihi eserlerin büyük bir kısmının Kiğı'da yer alması bu yargıyı destekler niteliktedir.

Tarihi süreç içerisinde Kiğı'dan sonra en önemli yerleşim merkezi Genç'tir. Genç, 19. yüzyılda Bitlis vilayetine bağlı bir sancak merkeziyken Cumhuriyetin ilk yıllarında il haline getirilmiştir. 1927 yılında ilçe yapılıp Elazığ'a bağlanmıştır. 1936'da kurulan Bingöl iline ilçe olarak bağlanmıştır. Ancak tarihi Genç şehri günümüzdeki yerinde değil Solhan ilçesine bağlı Kale köyünde yer almaktaydı. Kale köyünden sonra defalarca yeri değiştirilip günümüzdeki yerinde teşkilatlandırılmıştır.

Bingöl şehrinin bulunduğu yer 1945'e kadar Çapakçur olarak adlandırılmaktaydı. Bingöl ise Bingöl Dağı'nın burada yer almasından dolayı Karlıova'nın adıydı. İl sınırları için Bingöl kullanılırken Merkez ilçenin ismi Çapakçur olarak geçmekteydi. Yapılan bir düzenlemeyle Bingöl ilçesi Karlıova adını almış, il sınırları ve il merkezine Bingöl adı verilmiştir.

Osmanlı dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında bugünkü Bingöl il sınırlarıyla eşdeğer bir idari birim bulunmamaktaydı. Bingöl ili kurulana kadar Genç ve Kiğı çalışma alanındaki en önemli yerleşme merkezleriydi. 1936'da Bingöl ili kurulduğunda Solhan ve Karlıova Muş'tan, Genç Elazığ'dan, Kiğı da Erzincan'dan koparılarak Çapakçur merkezli Bingöl ili kurulmuştur. Günümüzdeki Yayladere, Adaklı ve Yedisu ilçeleri o dönemde Kiğı ilçesine bağlıydılar. Adaklı ve Yayladere 1987'de, Yedisu da 1990 yılında Kiğı'dan ayrılarak müstakil bir ilçe haline getirilmiştir.

1935 nüfus sayımında Bingöl ili kurulmamış olmasına rağmen günümüzde Bingöl'e bağlı bulunan yerleşmelerin nüfusu toplandığında 65.772'ye ulaşılmaktadır. Tarihi nedenlerden dolayı bu dönemde ilin yarısından fazlasını Kiğı nüfusu oluşturmaktadır. 2000 yılına kadar her beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarına göre, çalışma sahasının nüfusu sürekli artmıştır. İl merkezi olan Bingöl şehrinin nüfusu başlangıçta il nüfusunun az bir kısmını oluştururken sonraları il nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturduğu görülmüştür. İl nüfusu 1950'de 97.328, 1975'te 210.804 ve 2000'de 253.739'a ulaşmıştır. Çalışma alanının toplam nüfusu 2000'den sonra bazı dönemler artmış bazı dönemler azalmıştır. 2010'da 255.170, 2015'te 267.184 ve 2022'de 282.556'ya ulaşmıştır.

Çalışma alanında nüfusun yapısal özelliklerine bakıldığında; nüfusunun %67,71'i kentsel alanlarda, %32,29'u da kırsal alanlarda yaşamaktadır. 2007 yılına kadar kır nüfusu daima kent nüfusundan daha fazla olmuştur. Bingöl ilinde kadın ve erkek sayısı arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. 2022 yılı itibariyle çalışma alanının nüfusunun %31,07'sini genç bağımlı, %63,32'sini aktif ve %5,60'ını da yaşlı bağımlı nüfus oluşturmaktadır. Aktif nüfus toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturmasına rağmen doğum oranlarının son yıllarda sürekli azaldığı görülmüştür. Bu da gelecekte Bingöl il nüfusunun yaşlanacağına işaret etmektedir.

Bingöl ilinde nüfusun dengeli biçimde dağılmadığı görülmektedir. Merkez ilçe tek başına il nüfusunun %60,79'unu oluşturmaktadır. Genç, Solhan ve Karlıova'nın toplam nüfusu yıllara göre 30.000-40.000 arasında değişmekte ve diğer ilçelerden göreceli olarak fazla nüfusa sahiptirler. İlin kuzeyindeki; Kiğı, Adaklı, Yayladere ve Yedisu ilçeleri iklim ve topoğrafya şartlarıyla beraber ulaşım yollarının uzağında kaldıkları için nüfusları seyrektir.

Bingöl ilinin 2008-2022 yılları arasında TÜİK tarafından her yıl tutulan göç istatistiklerine göre; 2013, 2017 ve 2018 yılları haricinde net göç miktarı daima eksi değerde olmuştur. Bu da çalışma alanının sürekli göç veren ve kalkınma seviyesi düşük bir yer olduğunun göstergesidir.

Çalışma alanındaki daimi kır yerleşmelerinden köy, belde ve mezra bulunmaktadır. Bingöl ilindeki toplam üç beldeden; Arakonak Solhan'a, Sancak ve Ilıcalar da Merkez ilçeye bağlı bulunmaktadır. Bingöl ilinde 325 köy bulunmakta olup bunların; 88'i Merkez, 68'i Genç, 47'si Karlıova, 33'ü Adaklı, 29'u Kiğı, 27'si Solhan, 20'si Yayladere ve 13'ü de Yedisu ilçesinde yer almaktadır. Mezralar, çalışma alanındaki daimi köy altı yerleşmelerini oluştururlar. İl genelinde dağlık ve engebeli kır yerleşmelerin bulunduğu yerlerde yaygınlık gösterirler. Düzlük alanlarda mezraların sayısı nispeten daha azdır.

Bingöl ilinde en fazla rastlanılan geçici kır yerleşmeleri kom ve yayladır. Her iki yerleşmenin de ortak özelliği hayvancılık faaliyetleriyle ortaya çıkmalarıdır. Çalışma alanının tarih boyunca temel geçim kaynağı hayvancılık olduğundan dolayı kom ve yaylalar yoğun olarak bulunmaktadır. Komlar daha çok köylere yakın küçük

akarsu boylarında ve bitki örtüsünün bol olduğu sahalarda yaygınlık gösterir. Yaylalar ise köylerin yakınındaki yüksek kesimlerde dağılış gösterir. Çalışma alanının her yerinde bu yerleşmelerin yaygın olduğu bilinmekle beraber Solhan ve Karlıova ilçelerinde nispeten kom ve yaylaların sayısı daha fazladır.

Bingöl ilinde dokusuna göre kır yerleşmeleri dağınık veya toplu olabilmektedir. İlin düzlük ve su kaynaklarının sınırlı olduğu yerlerinde toplu, dağlık ve su kaynaklarının bol olduğu yerlerdeyse dağınık yerleşmeler yaygındır. Çalışma alanındaki kır yerleşmelerinde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olmasına karşın balıkçılık ve demircilik yapılan kır yerleşmeleri de vardır. Ancak bunlar ferdi girişimler olup yerleşmenin geneli için geçerli olan ekonomik faaliyetler değildir. Bingöl ilindeki kır yerleşmelerinin kuruluş yerlerine bakıldığında; akarsu kenarı, yol kenarı, ova ve dağ yamacı kır yerleşmelerinin bulunduğu görülmektedir. Çalışma alanındaki kır meskenlerinin geleneksel yapıdan uzaklaştığı görülmektedir. Günümüzde yapılan kır meskenleri çoğunlukla betonarme olarak inşa edilmektedir. Geleneksel kır meskenleriyse kerpiç, taş ve taş-kerpiç-ahşap karışımı olabilmektedir.

Coğrafyacılar, şehrin tanımı konusunda ortak yanları olmasına rağmen farklı görüşler bildirmektedir. Bu farklı görüş özellikle şehrin nüfus sayısı konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, TÜİK tarafından kabul edilen ve kaymakamlık veya valilik tarafından yönetilen belediye sınırları şehir olarak ele alınmıştır. Buna göre çalışma alanında; Bingöl, Genç, Solhan, Karlıova, Adaklı, Kiğı, Yedisu ve Yayladere olmak üzere 8 şehir yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlardan Bingöl şehri sosyoekonomik faaliyetlerin en çeşitli olduğu şehirdir. Bingöl şehrinin gelişim yönü Bingöl Ovası'na doğru olduğu için coğrafi açıdan sorunlu görülmüştür. Şehirde en çok konut alanları yer kaplamaktadır. Açık ve yeşil alanlarla rekreasyon alanların çok az yer kapladıkları görülmektedir. Genç ve Solhan şehirlerinde temel geçim kaynağı küçük çaplı ticari faaliyetler olmasına karşın tarım ve hayvancılık da yaygındır. Geriye kalan tüm şehir yerleşmelerinde birincil ekonomik faaliyetler, temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bu şehirlerin bir diğer ortak özelliği de şehri oluşturan mahalleler arasında bütünlük bulunmamasıdır. Eski kır yerleşmeleri idari olarak mahalleye dönüştürüldüğü için bu durum ortaya çıkmıştır. Resmi olarak şehir mahallesi olsalar da kır yerleşmesi özelliklerini devam ettirmektedirler.

Bingöl ilinde ekonomik faaliyetler çeşitlilik göstermekle birlikte yaygın olan faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Bingöl Ovası'nın büyük kısmının Merkez ilçede yer almasından dolayı tarım alanlarının önemli bir kısmının burada olduğu tespit edilmiştir. 2021'e kadar çalışma alanında tarım alanlarının azalma eğiliminde olduğu görülmüştür. 2021'de Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri'nin açılmasından sonra tarım alanları iki katından daha fazla artmıştır. Sütaş tarafından satın alma garantisiyle geniş alanlarda silaj mısırı üretimi yapılması bu durum üzerinde etkili olmuştur. Çalışma alanında ekim alanı en geniş ve üretim miktarı en fazla olan ürün de silaj mısırıdır. Arpa ve mısır hariç diğer tahılların son yıllarda düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Çalışma alanı soğuk ikliminden dolayı meyveciliğe çok elverişli değildir. İlde üretimi en fazla olan meyve elma olmasına karşın ekonomik getirisi düşüktür. İlin iklim ve toprak koşulları ceviz üretimine elverişlidir. Bu nedenle verimi yüksek ceviz ağaçlarının yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Bingöl ilinde yetiştirilen diğer meyveler arasında; karpuz, kavun, armut, dut, üzüm, erik, çilek, kayısı, kiraz, vişne, badem, şeftali, zerdali ve ayvadır. Ancak bunların ciddi bir ekonomik getirisi bulunmamaktadır. Sebzecilik de meyvecilik gibi büyük ekonomik getirisi olmadan sürdürülmektedir. İlde en çok üretilen sebze domates olmakla beraber; hıyar, biber, patlıcan, fasulye (taze), marul, lahana, soğan, kabak ve maydanoz da yetiştirilmektedir. Üretim maaliyetlerinin fazla olmasından dolayı seracılık çalışma alanında yaygın değildir.

Hayvancılık, çalışma sahasının geçmişten günümüze en önemli ekonomik etkinliğidir. Tarihi vesikalardan da bu durum rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak, kırsal alanların boşaltılmasıyla beraber ildeki hayvancılık potansiyeli tam olarak kullanılamamaktadır. Çalışma alanında hayvancılık daha çok mera hayvancılığı şeklinde yürütülürken son yıllarda devletin ekonomik teşvikleriyle ahır hayvancılığı yapan işletme sayısında artış yaşanmıştır. Büyükbaş hayvanlarından sığır, küçükbaştan koyun ve keçi en çok besiciliği yapılan hayvan türleridir. Çalışma alanında sığır sayısının yıllara göre dalgalanmalar gösterdiği, son yıllarda koyun sayısının azalmaya, keçi sayısınınsa artmaya başladığı görülmektedir. Sığırlar bitki örtüsünün daha uzun olduğu düzlük alanlarda, koyunlar bitki örtüsünün kısa olduğu

düzlük alanlarda, keçilerse yer şekillerinin engebeli ve bitki örtüsünün meşe ormanları olduğu yerlerde yaygın olarak beslenmektedirler.

Bingöl ilinde son yıllarda tavuk yetiştiriciliğinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Yumurta tavuklarının sayısı azalırken et tavuğu sayısı hızla artmaya başlamıştır. Devlet tarafından teşvik edilen broiler tavuk işletmelerinin artması bu durum üzerinde etkili olmuştur. Hindi, kaz ve ördek çalışma alanında besiciliği yapılan diğer kümes hayvanlarını oluşturmaktadır.

Çalışma alanında madenciliğin geliştiğini söylemek güçtür. Genç ilçesindeki Servi ve çevresindeki köylerde bulunan demir yatakları ildeki en önemli maden sahalarını oluşturmaktadır. 2009'da özel teşebbüsle kurulan bir işletmede bu sahada demir çıkarımı yapılmakta olup bölgede yeni demir yatakları keşfedilmekte ve yeni işletmeler kurma denemeleri devam etmektedir. Kurşun-çinko, pomza, fosfat, kaolen ve disten ildeki diğer madenlerdendir. Enerji kaynaklarından linyit Karlıova'nın Halifan köyü çevresinde yaygın olarak bulunmasına rağmen kimyasal özelliklerinin iyi olmamasından dolayı çıkarılamamaktadır. Çalışma alanı tektonik olarak aktif bir sahada yer aldığı için jeotermal su kaynakları bakımından zengindir. İlde sondaj veya doğal yollarla yüzeye çıkmış birçok jeotermal su kaynağı tespit edilmiştir.

Bingöl sanayisiyle anılan bir il değildir. İldeki sanayi faaliyetleri daha çok imalat şeklinde yürütülmektedir. Sanayinin en çok geliştiği Merkez ilçede iki küçük sanayi sitesiyle bir organize sanayi bölgesi bulunmakta, üçüncü küçük sanayi sitesinin inşası devam etmektedir. Genç ve Solhan'da birer küçük sanayi sitesi bulunurken, Karlıova'da küçük sanayi sitesinin yapımı devam etmektedir. Diğer ilçelerde organize olunmuş herhangi bir sanayi alanı yoktur. Bingöl ilindeki sanayi işletmelerinin ağırlıklı olarak gıda ve mobilya sektörlerinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. 3.859 kişinin sanayide çalıştığı Bingöl ilinde en çok istihdam sağlayan sektörlerse tekstil ve gıdadır.

Bingöl ilinde ticaret faaliyetlerinin en çok geliştiği yer Bingöl şehridir. Bingöl ilindeki diğer ilçelerin de ticari merkezi burasıdır. 2013-2022 yılları arasında dış ticaret verilerine göre Bingöl ilindeki ihracat verileri genel olarak ithalattan yüksektir. İmalat sektörünün dış ticaret hacmi; tarım, ormancılık ve balıkçılık,

madencilik ve taş ocakçılığı, su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri, bilgi ve iletişim, kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor sektörlerinin toplamından daha fazladır.

Çalışma alanımız tarihin hiçbir döneminde büyük ulaşım yolları üzerinde olmamıştır. İldeki ulaşım türleri kara, demir ve havayolu olarak sıralanmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan D-300 ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan D-900 karayolları Bingöl şehrinde kesişmektedir. Bingöl, Genç, Solhan ve Karlıova şehirleri bu yollar üzerinde bulundukları için ekonomik olarak olumlu etkilenmiştir. İlin en az gelişmiş ilçeleri Adaklı, Kiğı, Yedisu ve Yayladere bu yollardan uzak kaldıkları için gelişim hızları olumsuz etkilenmektedir. Köy yollarının topoğrafya ve iklim şartlarından olumsuz etkilendiği görülmüştür. Çalışma alanında demir yolu ulaşımı İstanbul'dan İran'a kadar uzanan demir yolu hattıyla sağlanmaktadır. Çalışma alanında 5 demiryolu istasyonu bulunmaktadır. Merkez ilçede bulunan Bingöl Havalimanı vasıtasıyla da havayolu ulaşımı sağlanmaktadır.

Bingöl ilinde doğal ve beşeri turistik kaynaklar fazla olmasına rağmen bu potansiyel turizm sektöründe etkin bir şekilde kullanılamamaktadır. Sermaye ve ulaşım yetersizliği, güvenlik sorunları ve halkın bilinçli olmaması gibi nedenler bu durum üzerinde etkili olmuştur. Çalışma alanı güneyindeki illere göre yüksek ve serin olduğu için yayla turizmi açısından büyük potansiyel taşımaktadır. Doğal güzellikler, tarihi eserler ve folklorik yaşam Bingöl ilindeki turizm potansiyelini arttıran faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Bingöl ilinde tespit edilen mekânsal ve ekonomik sorunların giderilmesi ve ilde yaşayan insanların yaşam kalitesini arttırmaya yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur.

- Bingöl ili arazisi 1. ve 2. dereceden deprem bölgesinde yer aldığı ve geçmiş yıllarda Bingöl ve çevresinde çok sayıda yıkıcı depremler yaşandığı için yeni inşa edilecek yapıların deprem yönetmeliğine uyması gerekmektedir. 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri'nden sonra birçok yapı hasar almıştır. Hasar tespitleri devam etmektedir. İldeki tüm yapıların kontrol edilmesi ve ileride

yaşanacak bir depremden asgari düzeyde etkilenmesi için sağlam olmayan yapıların yıkılması veya güçlendirilmesi gerekmektedir.

- Bingöl Ovası çalışma alanında tarım potansiyeli en yüksek alanların başında gelmektedir. Yapılan arazi çalışmalarında, Bingöl şehrinin gelişim yönünün Bingöl Ovası'na doğru olduğu görülmüştür. Bu durum ova topraklarının amacı dışında kullanılmasına ve depremlerden daha çok etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Bingöl Ovası'nı koruyacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Bingöl şehrinde yer alan Bingöl 49. Komando Tugayı şehrin gelişim yönünün Bingöl Ovası'na doğru olmasında etkili olmaktadır. Adı geçen askeri alanın ildeki şehir yerleşmelerinden uzak bir alana taşınması böylelikle şehirsel gelişimin sağlıklı olması sağlanmalıdır.
- Arkeolojik olarak ülkemizin en az bilinen yerlerinin başında çalışma sahamız gelmektedir. Geçmişteki yerleşme özelliklerinin bilinmesi için Bingöl ilinde arkeolojik kazıların arttırılması gerekmektedir.
- Bingöl, ülkemizde en çok göç veren illerin başında gelmektedir. Göçe katılan yaş grubunun çoğunlukla aktif nüfustan oluşması ve il genelinde son yıllarda doğum oranlarının azalmaya başlaması iş gücünü olumsuz etkilemektedir. Özellikle kırsal alanlarda aktif nüfusun sürekli azalması tarım ve hayvancılıkta üretimi kısıtlamaktadır. Bu durumun önüne geçmek için yerel doğum politikaları oluşturulmalı, istihdamı arttıracak uygulamalar geliştirilmelidir.
- Günümüzde kişi başına düşen yeşil alan miktarı, şehirlerin gelişmişliğini değerlendirmede önemli bir kriterdir. Bingöl ilinde bulunan açık ve yeşil alan miktarının son derece yetersiz olduğu görülmüştür. Yaşam kalitesini arttırmak için ildeki doğal potansiyelin etkin bir şekilde kullanılması ve il genelindeki açık ve yeşil alan miktarının arttırılması gerekmektedir.
- 2021 yılında faaliyete giren Sütaş Doğu-Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi Bingöl Entegre Tesisleri, Bingöl ilinin kalkınmasına yönelik sunulacak önerilerde bir dönüm noktası olmuştur. Adı geçen tesis açıldıktan sonra Bingöl ilindeki tarım alanları, Sütaş'a silaj mısırı üretmek için iki

katından daha fazla artmıştır. Sütaş gibi yatırımlar Bingöl ilinde ekonomik kalkınmaya model olabilecek niteliktedir. Bu amaçla, ildeki doğal potansiyeli kullanarak Sütaş benzeri yeni yatırımlar hayata geçirilmelidir.

- Çalışma alanı iklim ve toprak özellikleri nedeniyle ceviz yetiştiriciliğine son derece elverişlidir. Ancak verimliliğin düşük olması nedeniyle ekonomik getirisi düşmektedir. Bu durumun önüne geçmek için modern tarım yöntemleri kullanılarak cevizin verimi arttırılmalı, çiftçiye özel krediler verilmeli ve çiftçiye bu konuda eğitim verilmelidir.
- Bingöl ilinde, iklim özellikleri nedeniyle tarım sezonu ülkemiz ölçeğinde kısadır. Tarım sezonunu uzatmak için seracılık yapılmalıdır. Ancak soğuk havalardan dolayı seraların ısıtma maliyeti kar marjını düşürmekte ve seracılığın ilgi görmemesine neden olmaktadır. Bunun önüne geçmek için, çalışma alanında bolca bulunan ve aynı zamanda yenilenebilir bir enerji kaynağı olan jeotermal suların seraların ısıtılmasında kullanılması sağlanmalıdır. Jeotermal sular ilin her yerinde bulunmaktadır.
- Bingöl ili ile hayvancılık arasında tarihi bağlar mevcuttur. Ancak hayvancılık genel olarak mera hayvancılığı olarak yapıldığından verimi düşüktür. Bunun yerine ahır hayvancılığı teşvik edilmeli ve hayvan soyları ıslah edilerek et ve süt verimi yüksek hayvan ırkları tercih edilmelidir. Bu nedenle hayvancılıkla uğraşan insanlara mevcut teşviklerden daha fazla teşvik verilmelidir.
- Arıcılık, çalışma sahasında yürütülen en eski ekonomik etkinliklerden biridir. İlin bitki örtüsü özellikleri Bingöl'e has balın üretilmesinde etkili olmaktadır. Ancak ülkemizdeki diğer illerle kıyaslandığında arıcılıktan alınan verimin düşük olduğu görülmektedir. Arıcılıkta verimi arttırmak ve üretimi çoğaltmak için arıcılara eğitim verilmeli, gezgin arıcılık yöntemi teşvik edilmeli ve kooperatifleşme desteklenmelidir.
- Kırsal alanlarda hayvancılıkla uğraşan aile sayısı da son yıllardaki kırdan kente göç neticesinde azalmaktadır. Bu sorunun çözümü için kırsal alanların hayat kalitesinin arttırılarak daha cazibeli hale getirilmesi gerekmektedir.

- Kırsal alanların çekiciliğini düşüren faktörlerden biri de ulaşım ve altyapı hizmetlerinin yetersizliğidir. Çalışma alanındaki kır yerleşmelerinin bu sorunlardan arındırılarak çekim merkezi olması sağlanmalıdır.
- Türkiye'deki en önemli demir çıkarılan sahalarından biri çalışma alanında bulunmaktadır. Maden çıkarılırken ekosistemin bozulmasının önüne geçilmeli ve bu konudaki yasalardan taviz verilmemelidir.
- Sanayide yer seçimi çok önemlidir. Merkez ve Genç ilçelerindeki dört küçük sanayi sitesinin Bingöl Ovası ve akarsu kenarında kurulduğu görülmüştür. Bahsi geçen sanayi tesislerinin ovayı ve akarsuları kirletmemelerine özen gösterilmeli ve sanayi tesislerinin atıkları düzenli olarak denetlenmelidir.
- Bingöl ilinin tarım ve hayvancılık potansiyeli dikkate alınarak sanayi yatırımlarının tarıma ve hayvancılığa dayalı sanayi kolları olmasına özen gösterilmelidir.
- Bingöl şehrinde sokak ve caddelerin dar olmasından dolayı iş giriş-çıkış saatlerinde yoğunluk yaşanmaktadır. Bu durum dikkate alınarak ana arterlerin genişletilmesi gerekmektedir.
- Bingöl şehrinde park alanı sıkıntısı devam etmektedir. Yollara gelişigüzel park edilen araçlar trafikte aksamalara neden olmaktadır. Bu nedenle kentsel alan içerisinde katlı ve yeraltı otopark sayısı arttırılmalıdır.
- Merkez ilçeden uzaklaştıkça köy yollarının kalitesinin azaldığı görülmüştür. Bu durum kır yerleşmelerinde nüfusun azalmasına, kır turizminin gelişmemesine, hayvancılık ve ticaret faaliyetlerinin aksamasına neden olmaktadır. Köy yollarının iyileştirilerek ekonomik hayata kazandırılması gerekmektedir.
- İklim, bitki örtüsü ve jeolojik özellikleri etkisiyle Bingöl ilinin turizm potansiyeli oldukça yüksektir. Ancak bu potansiyelin tam olarak kullanılmadığı görülmektedir. Özellikle ulaşım altyapısının gelişmemesi, tesisleşme eksikliği ve bu konuda reklam ve tanıtım faaliyetlerin yetersiz kalması turizm potansiyelinin değerlendirilememesinde etkili olmuştur. Çalışma alanında avcılık, doğa yürüyüşü, kış sporları, dağcılık, yaylacılık,

tarihi eseler ve sağlık turizmi olarak değerlendirilebilecek alanlar bahsedilen olumsuzluklardan arındırılarak turizme kazandırılmalıdır.

- Turistlerin gittikleri yerlerde en çok aradığı özelliklerden biri de yöresel yemeklerdir. Bingöl ilinde çok sayıda yöresel yemek yapılmasına rağmen bunların yapılıp satıldığı restoran ve lokanta tarzı işletme bulunmamaktadır. Bu durumun önüne geçmek için yöresel yemekler yapan işletmelerin açılması teşvik edilerek turistlerin hizmetine sunulmalıdır.
- Bingöl halkının büyük bir kısmı, ilin sahip olduğu doğal, kültürel ve ekonomik değerinin farkında değildir. Bingöl ilinin tanıtılmasına öncelikle yerel halktan başlanmalı ve insanların yaşadıkları yerle ilgili farkındalık kazanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKAY ERTÜRK, S. 2019., "Maden Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 331-349, Ankara.

AKBULUT, Y. 1995., **Bingöl Tarihi,** Kültür Bakanlığı, 1. Baskı, Ankara.

AKÇORA, E.Ö., KAYA, M. 2015., "Bingöl ve Bitlis'in Birinci Dünya Harbindeki Yeri ve Önemi", **Bingöl Araştırmaları Dergisi,** Yıl:2, Sayı:1, s. 9-28.

AKKAN, E. 1971., "Bingöl'ün Yer Değiştirmesinde Rol Oynayan Jeomorfolojik Etkenler", **Jeomorfoloji Dergisi,** Sayı:3, s. 38-44, Ankara.

AKKEMİK vd., 2021., "İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Çerçevesinde Yeşil Duvarların İrdelenmesi ve Öneriler", **Bartın Orman Fakültesi Dergisi,** Yıl:23, Sayı:1, s. 337-345.

AKOVA, İ. 2000., "Alternatif Turizm Olanaklarımız", **Coğrafya Dergisi,** Yıl:8, s. 71-84, İstanbul.

AKOVA, İ. 2018., "Şehir Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 87-143, Ankara.

AKOVA, İ. 2019., "Enerji Kaynakları", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 285-329, Ankara.

AKOVA, İ. 2019., "Turizm Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 377-421, Ankara.

AKOVA BALCI, S. 2019., "Tarım Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 197-260, Ankara.

ALAY, O. 2006., **Kültür Dünyamızda Bingöl,** Üniversite Kitapevi, 2. Baskı, Elazığ.

ALKOYAK, K., ÇETİN, O. 2016., "Süt Sığırlarında Sıcaklık Stresi ve Korunma Yolları", **Bahri Dağdaş Hayvancılık Araştırma Dergisi,** Yıl:5, Sayı:1, s. 40-55.

ALP, S. 2000., **Hitit Çağında Anadolu,** Tübitak

Yayınları, 140. Baskı, İstanbul.

ANONİM. 2001., **Bingöl İli Arazi Varlığı : Toprakları, Problemleri, Arazi Sınıfları, Arazi Kullanma Durumu, Önemli Tarım Arazileri,** Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İl Rapor No:12, Ankara.

ANONİM. 2005., **Toprak ve Arazi Sınıflaması Standartları Teknik Talimatı ve İlgili Mevzuat,** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

ANONİM. 2011., **Bingöl Arıcılık Raporu,** Fırat Kalkınma Ajansı Sektörel Araştırmalar Serisi – 4.

ANONİM. 2023., **Bingöl Kültür Envanteri,** Bingöl İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Bingöl.

ATALAY, İ. 2004., **Doğa Bilimleri Sözlüğü,** Meta Basımevi, 2. Baskı (Genişletilmiş), İzmir.

ATEŞ, K., TURAN V. 2015., "Bingöl İli Merkez İlçesi Tarım Topraklarının Bazı Özellikleri ve Verimlilik Düzeyleri", **Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi,** Yıl:2, Sayı:2, s. 108-113.

AVCI, V. 2014., **Karlıova Havzası ve Çevresinin (Bingöl) Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi,** Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

AVCI, V. 2017., "Bingöl İli'nde Nüfus ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Yıl:7, Sayı:13, s. 201-222.

AVCI, V., ESEN, F., KIRANŞAN, K. 2018., "Bingöl İlinin Fiziki Coğrafya Özellikleri", **Bingöl Araştırmaları Dergisi,** Yıl:4, Sayı:2, s. 9-40.

AYTEKİN, S. 2019., **Yedisu (Bingöl) İlçe Merkezinin Coğrafyası,** Atatürk Üniversitesi, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

BAKIRCI, M. 2018., "Kır Yerleşmeleri", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 55-89, Ankara.

BAKIRCI, M. 2019., "Ulaşım Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, Editör: Mesut

Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 351-376, Ankara.

BALUKEN, Y. 2007., "Eyyubiler Devrinde Bingöl", **Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi,** Yıl:1, s. 41-53.

BAŞAYİĞİT, L. 2004., "CORINE Arazi Kullanımı Sınıflandırma Sistemine Göre Arazi Kullanım Haritasının Hazırlanması: Isparta Örneği", **Journal of Agricultural Sciences,** Yıl:10, Sayı:4, s. 366-374.

BAYDAŞ, A. vd., 2011., **Bingöl İli Sanayi Potansiyeli Profilleri,** Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası, Bingöl.

BİNGÖL BELEDİYESİ. 2019., **Bingöl Belediyesi 2019 İmar Planı,** Bingöl.

CEVAT, A. 1897., **Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati,** Dersaadet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

CORINE. 1990, 2000, 2018., **The CORINE Project.** Methodology. European Environmental Agency.

ÇAĞLAYAN, E. 2008., **Bingöl (Çapakçur) ve Çevresinde Ermeni-Müslüman İlişkileri,** Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇED. 2019., **Bingöl İl Çevre Durum Raporu,** Bingöl ÇED ve Çevre Hizmetleri Şube Müdürlüğü, Bingöl.

ÇELEBİ, E. 1970., **Seyahatname,** Zuhuri Danışman Yayınevi, 5. Baskı, s. 112-120.

ÇELEBİ, H. 1994., "Hasköy, Alınyazı ve Sabırtaşı (Bingöl) Ilıca Sularının Jeohidrokimyasal Özellikleri", **Ekoloji Dergisi,** Ay:10.

DABCA. 1932., "Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi", **30-11-1-0, Kutu No:71, Gömlek No:18, Sıra No:20.**

DABCA. 1936., "Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi", **30-11-1-0, Kutu No:101, Gömlek No:4, Sıra No:6.**

DABOA. 1887., "Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi", , **Y..Prk.A.., Kutu No:4, Gömlek No:8.**

DABOA. 1918a., "Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi", **Dh.İ.Um.Ek, Kutu No:47, Gömlek No:116.**

DABOA. 1918b., "Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi", **Dh.İ.Um.Ek, Kutu No:47, Gömlek No:52.**

DABOA. 1918c., "Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi", **Dh.İ.Um.Ek, Kutu No:111, Gömlek No:57.**

DARKOT, B. 1967., "Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,** Yıl:8, Sayı:17.

DEMİR, A. 2008., "16. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genç Beyleri", **II: Bingöl Sempozyumu**, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, S. 209-216, Bingöl.

DEMİR, N. 2012., "AB ve Türkiye'de Hayvancılık Politikalarındaki Son Gelişmelerin Uyum Süreci Açısından Karşılaştırılması", **Alinteri Journal of Agriculture Science,** Yıl:23, Sayı:2, s. 58-63.

DEMİR, Y. vd., 2015., "Bingöl Ovası İklim Tipinin Thornthwaite ve Erinç İndisine Göre Belirlenmesi", **Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi,** Yıl:2, Sayı:4, s. 332-337.

DEMİRTAŞ, R., ERKMEN, C. 2008., "Doğu Anadolu Fay Sistemi Deprem Etkinliği-Gelecek Deprem Potansiyeli", **Researchgate,** 2008.

DERYA, B. 2018., **Bingöl'ün Turizm Potansiyeli ve Değerlendirme Olanakları,** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

DİRİK K., YÜRÜR T., DEMİRBAĞ H. 2003., **1 Mayıs 2003 Çimenli (Bingöl) Depremi Değerlendirme Raporu,** Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Ankara.

DOĞAN, M. 2004., "Türkiye Ziraatinde Seracılık Faaliyetlerine Bir Örnek: Fethiye Ovası'nda Seracılık ve Önemi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi,** Sayı:12, s. 85-95.

DOĞAN, M. 2012., "Türkiye'de Şehirleşme: Büyükşehirler ve Şehirleşme Sürecinde Değişen Sosyo-Ekonomik Yapı", **Prof. Dr.**

Süha Göney'e Armağan Kitabı, Editör: Mehmet Bayarttan, İstanbul Şehircilik İl Müdürlüğü Yayını, s. 239-278, İstanbul.

DOĞAN, M. 2013., "Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış", **Marmara Coğrafya Dergisi,** Sayı:28, s. 211-231.

DOĞAN, M. 2018., "Ekonomik Coğrafya", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 159-194, Ankara.

DOĞAN, M. 2019a., "Türkiye'de Tarım, Hayvancılık ve Ormancılık", **Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası,** Editör: Serkan Doğanay, Mete Alım, Pegem Yayınevi, Ankara.

DOĞAN, M. 2019b., "Sanayi Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 263-284, Ankara.

DSİ, 94. ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ. 2019., Bingöl İl Brifingi, Bingöl.

DURSUN, H. 2020., **Bingöl İl Sanayi Durum Raporu,** T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bingöl Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü, Bingöl.

EMEKLİ, G. 2006., "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", **Ege Coğrafya Dergisi,** Yıl:15, Sayı:1-2, s. 51-59.

EMRE, Ö. vd., 2003., "Mayıs 2003 Bingöl Depremi Değerlendirme Raporu", **Maden Tetkik Arama Enstitüsü,** Rapor No:10585, Ankara.

ERASLAN, F. vd., 2010., "Türkiye'de Kimyasal Gübre Üretim ve Tüketim Durumu, Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Yenilikler", **Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi,** MMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 1-15 Ocak 2010, Ankara.

ERGÜN, O.F., BAYRAM B. 2021., "Türkiye'de Hayvancılık Sektöründe Yaşanan Değişimler", **Bahri Dağdaş Hayvancılık Araştırma Dergisi,** Yıl:10, Sayı:2, s. 158-175.

ERİNÇ, S. 1953., "Doğu Anadolu Coğrafyası", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstütisi,** Yıl:15, İstanbul.

ERPOLAT, M.S. 2006., "1550 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Çapakçur Sancağı", **I.Bingöl**

Sempozyumu, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, s. 83-98, Bingöl.

ESEN, F. 2017a., "Bingöl İli Arazi Kullanım Özelliklerinin Corıne Sistemine Göre Analizi ve Sürdürülebilir Arazi Kullanım Önerileri", **The Journal of Academic Social Science,** Yıl:5, Sayı:41, s. 162-181.

ESEN, F. 2017b., "Bingöl İli'nde Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED),** Yıl:7, Sayı:13, s. 83-100.

ESEN, F. 2019., "Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) ile Bingöl Şehri ve Çevresindeki Yerleşmelerin Mekânsal Gelişimi İçin Uygun Alanların Tespit Edilmesi", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Yıl:7, Sayı:2, s. 101-112.

GİRGİN, M., BULUT, İ. 2001., "Doğu Anadolu'da Yüzen Adalar", **Standard-Çevre ve Çevre Yönetim Standartları Dergisi,** Yıl:40, s. 42-48.

GÖNEY, S. 2019., **Şehir Coğrafyası I,** Beta Basım Yayın, 5. Baskı, İstanbul.

GÖYÜNÇ, N. 2005., **Türkler ve Ermeniler,** Yeni Türkiye Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

GÜÇLÜ, K. 1994., "Soğuk İklim Bölgelerinde Ağaç Yetiştiriciliği", **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi,** Yıl:25, Sayı:1, s. 118-126.

GÜMÜŞ Z., KUMOVA, Y. 2010., "Adana Yöresi İçin İç Ortamı Kontrol Edilebilen Broiler Tavuk Yetiştirme Barınaklarının Projelenmesi", **Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstütisi Dergisi,** Yıl:2010, Cilt:22, Sayı:3, s. 159-169.

HALDUN, İ. 2018., **Mukaddime,** Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

HAN, Ş. 1971., **Şerefname,** Ant Yayınları, s. 282-292, İstanbul.

HARARİ, Y.N. 2015., **Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens,** Kolektif Kitap, 43. Baskı, İstanbul.

KAN, C. 2013., "Bingöl İli'nde Arıcılık Faaliyetleri", **Türk Coğrafya Dergisi,** Yıl:2013,

Sayı:60, s. 1-12.

KAVAK, O., TOPRAK, S. 2012., "Karlıova Halifan (Bingöl) Kömürlerinin Organik Jeokimyasal ve Petrografik Özellikleri", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi,** Sayı:144, s. 23-50.

KETİN, İ. 1969., "Kuzey Anadolu Fayi Hakkında", **MTA Dergisi,** Sayı:72, s. 1-27.

KILIÇ, M. 2018., **Solhan'ın (Bingöl) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası,** Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

KOÇ, Y. 2004., "XVI. Yüzyılın ilk yarısında Kiğı Sancağı'nda iskan ve toplumsal yapı", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** Sayı:16, s. 129-156.

KOYUNCU, E., KÖROĞLU, T. 2012., "Büyükşehirler Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Dergisi,** Yıl:2012, s. 1-8.

LAAN C.M., Piersma N. 2021., "Accessibility of green areas for local residents", **Environmental and Sustainability Indicators,** Sayı:10, s. 100-114.

MEMİŞ, E. 2011., "Eskiçağ Türkiye Tarihi", **Ekin Basım Yayın,** Bursa.

MENTEŞE, S., BÖBREK O., ÇAKMAK F. 2018., "Turgutlu'da (Manisa) Açık-Yeşil Alanların Değerlendirilmesi", **Tücaum 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyum,** 3-6 Ekim 2018, Ankara.

MGM. 2021., **Bingöl İli Uzun Yıllar Tüm Parametreler Bülteni (1961-2020).** Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Ankara.

MURPHY, R.E. 2017., **The Central Business District: A Study İn Urban Geography,** Routledge.

NARİNÇ, A. 2019., **Adaklı İlçe Merkezi'nin Coğrafi Etüdü,** Atatürk Üniversitesi, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

NİSTOR, F., POPA, C.C. 2014., "The Role of Transport in Economic Development", **Naval Academy Scientific Bulletin,** Cilt:17, Sayı:2, s. 25-26.

OĞUL, M. 2018., **Osmangazi Şehri'nin Gelişimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri,**

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÖZBAY, N. vd., 2015., "Bingöl'de Bitkisel Üretimin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri", **Türk Doğa ve Fen Dergisi,** Yıl:4, Sayı:1, s. 54-58.

ÖZDEMİR, A. 2019., "Murat Tepe'de Ele Geçen Urartu Dönemi Metal Eserleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED),** Yıl:9, Sayı:18, s. 731-749.

ÖZGÜÇ, N., TÜMERTEKİN, E. 2015., **Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân,** Çantay Kitabevi, 18. Baskı, İstanbul.

RAKHSHANDEHROO, M., YUSOF, M. J. M. 2014., "Establishing New Urban Green Spaces Classification For Malaysian Cities", **IFLA Asia Pacific Congress,** Sayı:6, s. 1-13

RESMİ GAZETE. 2014., "Çevre ve Şehircilik Bakanlığından: Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği", **14.06.2014 tarih ve 29030 sayılı Resmi Gazete.**

SAMİ, Ş. 1896., **Kâmûsü'l A'lâm,** Mihran Matbaası, Cilt: 5, İstanbul.

SANCAK, K., ZAN SANCAK, A., AYGÖREN, E. 2013., "Dünya ve Türkiye'de Arıcılık", **Arıcılık Araştırma Dergisi,** Yıl:5, Sayı:10, s. 7-13.

SARIBEYOĞLU, M. 1951., **Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası,** (Yayınevi Yok), İstanbul.

SERTKAYA DOĞAN, Ö. 2018., "Türkiye Turizminin Beşeri Kaynakları", **Türkiye Turizm Coğrafyası**, Editör: Doğan, Özlem Sertkaya&Duran, Erol, Paradigma Yayınları, s. 273-287, Çanakkale.

SERTKAYA DOĞAN, Ö. 2019., "Nüfus Coğrafyası", **Beşeri ve Ekonomik Coğrafya,** Editör: Mesut Doğan&Özlem Sertkaya Doğan, Pegem Yayınevi, s. 27-53, Ankara.

SERTOĞLU, M. 1992., **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi,** Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SEVİN, V. 1982., "Anadolu'da Pers Egemenliği", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi,** Görsel Yayınlar, 2. Baskı, s. 310-332.

SEVİN, V. 2003., **Anadolu Arkeolojisi,** DER Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.

SEVİN, V. 2007., "Bingöl: Türkiye Arkeolojisinin Az Keşfedilmiş Bir Yöresi", **Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi,** Yıl:1, Sayı:1, s. 9-12.

SHERER, P.M. 2006., **The Benefits Of Parks: Why America Needs More City Parks And Open Space,** Trust for Public Land, San Francisco.

SÖYLEMEZ, M.M., DEMİR, A. 2010., **1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası: Nüfus ve İskan,** Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, Bingöl.

SÜMENGEN, M. 2011., "Elazığ K44-K45 Paftası", **1/100000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları,** MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara.

ŞAHİN, A., YILDIRIM, İ. 2001., "Van İlinde Yumurta Tavukçuluğu Yapan İşletmelerin Ekonomik Analizi", **Yuzuncu Yıl University Journal of Agricultural Sciences,** Yıl:11, Sayı:2, s. 57-66.

ŞENGÜL, T., BOYRAZ, Ö.F. 2019., "Malatya İlindeki Etlik Piliç İşletmelerinin Teknik ve Yapısal Özellikleri", **Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi,** Yıl:6, Sayı:3, s. 440-446.

ŞİMŞEK, H. 2006., **Geçmişten Günümüze Bingöl ve Doğu Ayaklanmaları,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TANOĞLU, A. 1954., "İskan Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metod", **Türkiyat Mecmuası,** Yıl:11, s. 1-32.

TANOĞLU, A. 1968., **Ziraat Hayatı,** İstanbul Matbaası, İstanbul.

TANPINAR, A.H. 2014., **Beş Şehir,** Dergâh Yayınları, 33. Baskı, İstanbul.

TARHAN, N. 1994., "Erzurum J44 Paftası", **1/100000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları,** MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara.

TİRYAKİ, S. 2008., **Bingöl Eski Çağ Tarihi,** Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

TONBUL, S. 1990., "Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi Ve Gelişimi", **Coğrafya Araştırmaları Dergisi,** Yıl:2, Sayı:2, s.

329-352.

TONBUL, S. 1997., "Bingöl Dağlarında Buzul Şekilleri", **Türkiye Coğrafyası Dergisi,** Yıl:6, s. 347-374.

TUNCEL, M. 1992., ""Bingöl" Maddesi", **Tdvia (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi),** 6. Baskı, s. 183-184, İstanbul.

UĞUR, A., ALİAĞAOĞLU, A. 2013., **Şehir Coğrafyası,** Nobel Yayınevi, Ankara.

UZUNDUMLU, A., AKSOY, A., IŞIK, H.B. 2011., "Arıcılık İşletmelerinde Mevcut Yapı ve Temel Sorunlar; Bingöl İli Örneği", **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi,** Yıl:42, Sayı:1, s. 49-55.

ÜNAL, A. 2002., **Hitit Devrinde Anadolu I,** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

ÜSTÜNDAĞ, Ö. 2011., **Bingöl Şehir Merkezinin Doğal Ortam Analizi ve Fiziksel Planlaması,** Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

VURAL, H. 2019., "Bingöl Ilıcalar Beldesi ve Yakın Çevresinin Peyzaj Özellikleri ve Kırsal Turizm Potansiyeli", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Busbed),** Yıl:9, Sayı:17, s. 381-410.

VURAL, H. 2020., "Bingöl Halkının Yeşil Alan Kullanımı ve Kent Parkları Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi", **Bartın Orman Fakültesi Dergisi,** Yıl:22, Sayı:1, s. 79-90.

WHO. 2012., "Health İndicators of Sustainable Cities İn The Context of The Rio+ 20 UN Conference on Sustainable Development", **WHO: Geneva,** Switzerland.

YAGUANG, S. 2011., "Development And Characteristics of Central Business District Under The Philosophy of Health", **Procedia Engineering,** Yıl:21, s. 258-266.

YAKUT, M.E. 2020., **Şehir Coğrafyası Açısından Diyarbakır,** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

YİĞİTBAŞ, M.S. 1950., **Kiğı,** Cemal Azmi Matbaası, İstanbul.

İnternet Kaynakları

1. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, https://www.milletbahceleri.gov.tr/bahce/bingol-genc-millet-bahcesi, (05.04.2023 tarihinde erişildi).
2. Gencin Sesi Gazetesi, https://www.gencinsesi.com/millet-bahcesi-acilis-tarihi-belli-oldu/ (05.04.2023 tarihinde erişildi).
3. Harita Genel Müdürlüğü, https://www.harita.gov.tr/urun/il-ve-ilce-yuz-olcumleri/176 (25.07.2023 tarihinde erişildi).
4. Kalehan Enerji, https://kalehan.com.tr/ (04.09.2021 tarihinde erişildi).
5. Sevan Nişanyan, http://nisanyan1.blogspot.com/2018/03/capakcur-cevlik-bingol.html (21.03.2022 tarihinde erişildi).
6. Sevan Nişanyan, https://nisanyanmap.com/?yer=35940&haritasi=gen%C3%A7 (21.03.2022 tarihinde erişildi).
7. Bingöl OSB, https://bingolosb.org.tr/?cat=35 (08.07.2023 tarihinde erişildi).
8. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, https://sanayisicil.sanayi.gov.tr/ (20.05.2023 tarihinde erişildi).
9. Bingöl Sanayi Sitesi, https://www.bingolsanayisitesi.org/firmalar.html, (01.07.2023 tarihinde erişildi).
10. Binpınar, http://binpinar.com.tr/sayfa/hakkimizda.html (10.04.2023 tarihinde erişildi).
11. Bingöl Üniversitesi, https://galeri.bingol.edu.tr/genel-galeri-2021-2022/ (10.03.2023 tarihinde erişildi).
12. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/gunesin-dogusu (15.07.2023 tarihinde erişildi).
13. Bingöl Valiliği, http://www.bingol.gov.tr/urartu-yolu (21.03.2022 tarihinde erişildi).
14. MTA, http://yerbilimleri.mta.gov.tr/anasayfa.aspx (10.01.2021 tarihinde erişildi).
15. Kandilli Rasathanesi, http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/zeqdb/ (15.01.2021 tarihinde erişildi).
16. Google Maps, https://www.google.com/maps (14.04.2023 tarihinde erişildi).
17. TÜİK, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr (05.02.2021 tarihinde erişildi).

ÖZGEÇMİŞ

Mücahit OĞUL, ilköğretim ve liseyi Tarsus'ta tamamlamıştır. 2016 yılında Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünden mezun olduktan sonra aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya programından yüksek lisansa başlamıştır. 2018 yılında Prof. Dr. Mesut DOĞAN'ın danışmanlığında "Osmangazi Şehri'nin Gelişimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı yüksek lisans teziyle mezun olup aynı yıl doktoraya kabul almıştır. 2019'dan beri Bingöl'ün Genç ilçesinde yer alan Şehit Murat Yıldırım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde coğrafya öğretmeni olarak görev yapmaktadır.